

UNIwersYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych
Wydział Studiów Edukacyjnych

mgr Jonasz Maria Pawlaczyk

Młodzi dorośli w dobie cyfryzacji

Wyzwania współczesności

Young adults in the age of digitization

challenges of the present time

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem

prof. dr hab. Stanisława Dylaka

Poznań 2023

Spis treści

Wstęp	4
I. Młody dorosły we współczesnym (cyfrowym) świecie.....	14
1. Młodzi dorośli – charakterystyka grupy.....	15
a. Stereotypy i przekonania.....	22
b. Cyfrowy tubylca?	30
c. Komunikacja po piśmie.....	38
2. Generacja Aplikacji (App Generation)	51
3. Udoskonalanie siebie i przedłużanie biologicznej młodości i życia	56
II. „Ponowoczesność – Druga Nowoczesność – Późna Nowoczesność”	65
1. Krótka charakterystyka (po)nowoczesności i wybranych jej aspektów	69
a. Globalność	72
b. Kryzys autorytetów – laicyzacja i cena wolności	77
c. Natychmiastowa komunikacja – kultura instant	82
d. Zagubienie i niepewność.....	86
e. Zalew informacyjny, fake news i edukacja medialna	90
2. Rynek pracy i edukacja	96
3. Antropocen i porządek wyobrażony	106
III. Cyfryzacja – możliwości, korzyści i zagrożenia –	111
1. Technologia i cyfryzacja	111
a. Big data	116
b. Meta i wirtualna rzeczywistość	120
I. Rynek pracy i edukacja	124
2. Sztuczna Inteligencja	126
a. AlphaGo.....	130
b. ChatGPT.....	133
3. Kapitalizm inwigilacji i trzecia nowoczesność	139
IV. Mem Internetowy – Wprowadzenie w tematykę badań, metodologia oraz badanie własne i ich wyniki.....	149
1. Krótko o memach (internetowych) – historia i charakterystyka	149
2. Potencjał badawczy Memów Internetowych.....	155
3. Metodologiczne podstawy badania	161
a. Przedmiot i cele badań	161
b. Pytania badawcze podejmowane w ramach badania.....	164
c. Przyjęta orientacja badawcza	165
d. Strategia badawcza - jakościowe studium przypadku.....	175

e.	Przyjęte techniki gromadzenia danych oraz analizy materiału badawczego.....	178
4.	Analiza memów Internetowych - badania własne i ich wyniki.....	185
a.	Przedstawienie procedury analizy memów internetowych	185
b.	Charakterystyka materiału badawczego.....	192
c.	Analiza memów internetowych w kategorii <i>memy o dorastaniu i byciu dorosłym</i> ..	192
I.	Podsumowanie kategorii I.....	210
d.	Analiza memów internetowych w kategorii <i>memy o różnicach pokoleniowych/między różnymi pokoleniami</i>	211
I.	Podsumowanie kategorii II	218
e.	Analiza memów internetowych w kategorii <i>memy o pracy i rynku pracy</i>	219
I.	Podsumowanie kategorii III	222
f.	Analiza memów internetowych w kategorii <i>memy o roli mediów społecznościowych i memów</i>	223
I.	Podsumowanie kategorii IV	231
g.	Analiza memów internetowych w kategorii <i>memy o technologii</i>	232
I.	Podsumowanie kategorii V	240
h.	Analiza memów internetowych w kategorii <i>memy o edukacji</i>	241
I.	Podsumowanie kategorii VI.....	245
5.	Podsumowanie i zakończenie analizy badań memów Internetowych.....	246
V.	Eseje nieformalne – Młodzi dorośli w świecie cyfrowym – badania własne. Metodologia badań i analiza wyników.....	252
1.	Metodologiczne podstawy badań własnych – eseje nieformalne.....	252
a.	Esej wstęp do przedmiotu badań.....	252
b.	Przedmiot i cel badań.....	255
c.	Pytania badawcze podejmowane w ramach badania.....	256
d.	Przyjęta orientacja badawcza, techniki gromadzenia danych oraz analizy materiału badawczego.....	257
e.	Charakterystyka materiału badawczego.....	263
2.	Badania własne i ich wyniki – eseje nieformalne	263
a.	Charakterystyka grupy młodych dorosłych w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych	264
I.	Podsumowanie kategorii: charakterystyka grupy młodych dorosłych w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych.....	278
b.	Ocena współczesnego świata oraz najważniejsze jego cechy w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych	279
I.	Podsumowanie kategorii: ocena współczesnego świata oraz najważniejszych jego cechy w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych.....	292

c. Dylematy i opinie związane z technologią i jej miejscem w codziennym życiu w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych.....	293
I. Podsumowanie kategorii: dylematy i opinie związane z technologią i jej miejscem w codziennym życiu w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych.....	305
d. Dodatkowe zagadnienia i idee autorów esejów nieformalnych	306
I. Podsumowanie kategorii: dodatkowe zagadnienia i idee autorów esejów nieformalnych	314
3. Podsumowanie i zakończenie analizy badań esejów nieformalnych	316
VI. Przed zakończeniem – refleksje badacza.....	321
Zakończenie	330
Bibliografia	337
Aneks 1	359
Aneks 2	368
Aneks 3	369

Wstęp

Technologie towarzyszą człowiekowi od zarania dziejów. Powiązanie między jednostką, a tworzoną przez nią i używaną technologią jest dwoiste. To człowiek tworzy narzędzia i wykorzystuje je do swojej pracy. Narzędzia te natomiast wpływają na niego, stymulują i współtworzą jego kulturę. Oznacza to, że ważną siłą, która zmienia człowieka, to jego otoczenie, a nie jakaś mistyczna, wewnętrzna siła. Taki pogląd zdaje się prezentować Bruner, który twierdzi:

(...) zasadnicza zmiana, jakiej uległ człowiek na przestrzeni długiego czasu - (...) - była alloplastyczna, a nie autoplastyczna. Inaczej mówiąc, człowiek zmienił się dzięki powiązaniom z nowymi zewnętrznymi systemami narzędzi, a nie dzięki jakimś wyraźnym zmianom morfologicznym – była to „ewolucja na zasadzie protezy” (...) Wydaje się, że istnieją trzy ogólne rodzaje systemów narzędzi: a) wzmacniacze zdolności motorycznych człowieka (...); b) wzmacniacze zdolności sensorycznych (...); c) wzmacniacze ludzkich zdolności rozumowania¹.

Każdy z tych systemów zatem ma pomagać człowiekowi w przekraczaniu jego własnych (biologicznych) granic. Do XIX wieku środowisko człowieka zmieniało się na tyle powoli, że przez dekady człowiek mógł, w znaczeniu miał fizyczną możliwość, dostosować się do zmian. W chwili obecnej wydaje się, że należy odpowiedzieć przecząco na pytania dotyczące pozytywnej korelacji między zmianami człowieka a środowiska: *Czy człowiek zmienia się równie szybko? Czy jego wewnętrzne dostosowanie się do zachodzących zmian jest wystarczające, aby mógł wykorzystać dostępne narzędzia do adekwatnego zmieniania samego siebie? Czy dostosowanie się osób starszych przebiega w tym samym tempie co młodego pokolenia?*². Pytania te tworzą zarys problemów, jakim współczesne społeczności muszą stawiać czoła. Intensywna zmienność komplikuje również w znacznym stopniu możliwość badania i reagowania na zmiany. Jeżeli istnieje istotna różnica odbierania technologii między starszymi (urodzonymi przed powszechną cyfryzacją) a młodszymi (urodzonymi lub wychowanymi w świecie zaawansowanych technologii), to bariera ta może powodować, że wiele kwestii istotnych dla najmłodszych będzie niewidocznych dla starszych, a problemy starszych będą abstrakcyjne dla młodszych. Może wydawać się, że

¹ Bruner, J. S., 1978. *Poza dostarczone informacje*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 545-546.

² Kąkolewicz, M., 2011. *Uczenie się jako konstruowanie wiedzy*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 28.

sprowadza się to do pojęcia przepaści (między)pokoleniowej (*generation gap*), która występuje zawsze między pokoleniami. Z pewnością częściowo tak jest. Główną problematyką omawianej różnicy, jaka występuje teraz, jest to, że młodzi dorośli, przez brak chęci zaangażowania się starszych lub brak faktycznej możliwości, mogą zostać sami. Bez żadnego adekwatnego wsparcia. *Media i nowe technologie informacyjno-komunikacyjne są wszak domeną ludzi młodych zaś luka pokoleniowa wyznaczana poczuciem dostępności i „zawłaszczania” ich przez młodzież wciąż i coraz szybciej rośnie.*³ Młodzi zawsze mieli problem ze zrozumieniem starszych, taka natura młodości, chęć buntu, wiara we własne siły i chęć przededefiniowania całego świata. Jednak sytuacja, gdy starsze pokolenie traci kontakt z młodszym - nie na poziomie wartości czy realności oczekiwania wobec świata, a na poziomie bycia w świecie - jest niepokojące.

Dzisiejsza luka pokoleniowa nie jest problemem poglądów, wiarą młodych w wymyślenie świata na nowo. Jest to problem powstania faktycznej nowej rzeczywistości, w której funkcjonuje młody dorosły⁴. Życie młodych jest diametralnie inne niż starszych pokoleń, ich rodziców. Doświadczenia są inne, bo świat jest inny. Są to zmiany o charakterze jakościowym. Młody dorosły nieustannie jest online i wiele z relacji i czynności jest przeniesionych w świat wirtualny. Jest tu i teraz. Inne życie powoduje inne doświadczenia, a to z kolei prowadzi do innej osobowości. *Ważnym czynnikiem ujednocającym stały się bez wątpienia media, w tym zwłaszcza dostęp do sieci. Sprawiają one, że nie tylko życie młodych staje się inne. Oni sami stają się inni i jako zbiorowość reprezentują inną społeczną jakość*⁵. Dlatego tak ważne jest zrozumienie tego, jak technologia wpływa i zmienia człowieka oraz by problematyka ta była poruszana w możliwie szerokim kontekście (*background*).

Przypisywanie dużej wagi do otoczenia w życiu każdego wpisuje się w ważny trend, który jest widoczny od lat w humanistyce i naukach społecznych, a opisać go można jako **zwrot ku rzeczom**⁶. Jest to ważny element również w dyskusji na temat technologii oraz ogólniej - współczesności. Nadanie pewnego rodzaju sprawczości rzeczom pozwala przededefiniować człowieka i jego rolę na świecie. W podobnym tonie, docenienia rzeczy, wypowiada się Olsen: *rzeczy i wszystkie byty fizyczne, które określamy mianem kultury materialnej, są bytami istniejącymi w świecie obok innych bytów, takich jak ludzie,*

³ Wysocka, E., 2019. *Młode pokolenie w kulturze imagologicznej - wyzwania i zagrożenia rozwojowe*. Dydaktyka Informatyki, 14, s. 15.

⁴ Ibidem, s. 20.

⁵ Szafranec, K., 2012. *Młodość jako wylaniający się problem i nowa polityczna siła*. Nauka, 1/2012, s. 108.

⁶ Zob. Domańska, E., 2006. *Historie niekonwencjonalne*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

rośliny i zwierzęta.⁷ To z kolei może pomóc w zrozumieniu tego, dlaczego technologia tak bardzo ludzi pociąga lub odrzuca. W sposób oczywisty nawiązuje to również do dyskursu o otwieraniu się na Innego w rozumieniu zarówno ludzi jak i nie-ludzi. Wpisuje się to w ważny nurt posthumanizmu, który pozwala zrozumieć wagę otoczenia (ludzi i nie-ludzi) kosztem antropocentrycznego (i/lub eurocentrycznego) podejścia do świata przez człowieka (ludzi zachodu). Odrzucając poglądy demagogiczne o zagładzie świata przez technologię, należy podjąć do niej jako do elementu podmiotowego oraz aktywnego.

Środowisko, w którym żyje dzisiejszy człowiek, bez wątpienia, jest hybrydowe. Z jednej strony, jest to otoczenie świata materialnego, z drugiej, cyfrowa przestrzeń dostępna dla użytkowników Internetu – świat wirtualny. Współcześnie trudno mówić o całkowitej odrębności tych dwóch środowisk. Rzeczywistość rozszerzona znajduje coraz szersze zastosowanie w codziennym życiu. Człowiek żyje stale na styku tych światów. Nawet świadomie ograniczając swoją obecność w świecie wirtualnym, jednostka nadal jest otoczona urządzeniami podłączonymi do Internetu. Jest elementem rejestrowanym przez te urządzenia (np. przez monitoring na ulicach), a więc jest elementem współtworzącym owe środowisko.

Szybki postęp technologii wzmocniony jest dodatkowymi czynnikami, takimi jak, by wymienić tylko niektóre, duże oddziaływanie kultury instant i jej konsumpcyjnego charakteru, coraz głębsza możliwość immersji w świat wirtualny, wiara w zbawienne możliwości technologii co do rozwiązywania problemów i polepszania ludzkiego życia. Bardzo ważnym elementem w ostatnich latach, choć niechcianym, jest nadejście pandemii Covid-19 (SARS-COV-19). Sprawilo to widoczną intensyfikację interakcji człowieka z technologią. Dzięki poziomowi zaawansowania technologicznego można było przejść powszechnie, chociażby, na zdalne nauczanie czy też pracę. Jednak konsekwencje tak dużej intensyfikacji aktywności z i przez technologię oraz zawrotne tempo tego zjawiska, będą odczuwane przez wiele lat po zakończeniu pandemii. Skokowe zmiany dotyczące życia nie mogą być dla człowieka, szczególnie młodego, neutralne. Dynamiczne zmiany wymagają ustawicznego i krytycznego podejścia. Analiza płynnego (będącego w ustawicznym, dość chaotycznym, ruchu) środowiska jest ciężka i nie zawsze trafna, jednak nie mając żadnych wzorów z poprzednich pokoleń, należy

⁷ Olsen, B., 2003. *Material Culture after Text: Re-Membering Things*. Norwegian Archaeological Review, 36(3), s. 88, za: Domańska, E., 2006. *Historie niekonwencjonalne*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

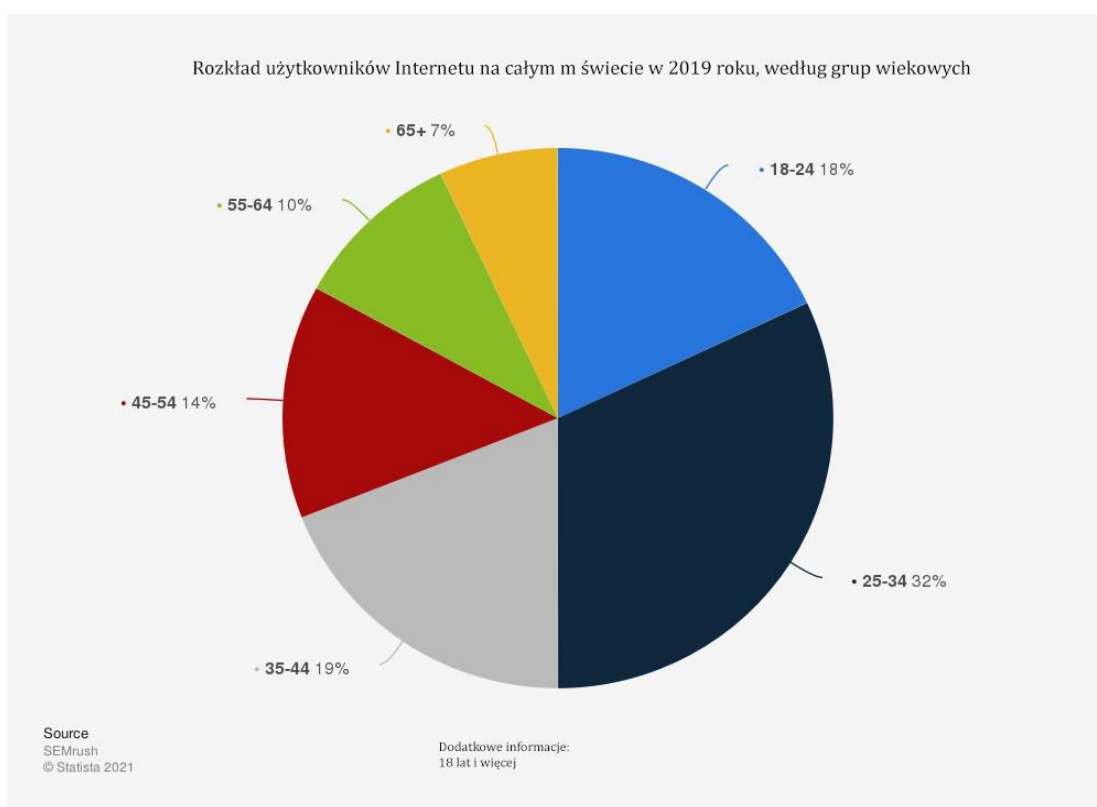
podejmować tę, w wielu miejscach, syzyfową pracę – aby osiągnąć w jakimś stopniu możliwość rozumienia młodszych pokoleń, definiowania pojawiających się masowo trendów oraz przewidywania najpoważniejszych, niekorzystnych zjawisk.

Bolączki współczesnego świata są widoczne w dyskursie akademickim od wielu już lat. Jako społeczeństwo jednak nadal pozostajemy w dużej mierze bierni⁸ w stosunku do wielu wyzwań współczesności, w tym do koncepcji stałego rozwoju w kierunku, który promowany jest przez niektóre prywatne firmy i rządy. Dotyczy to w dużej mierze technologii i cyfryzacji. Chcemy rozwoju nowych technologii, bo korzyści z nich płynące są oczywiste, nie zadajemy sobie jednak wystarczająco trudu, by zrozumieć koszty i konsekwencje rozwoju nowych technologii i udostępniania ich do obrotu komercyjnego.

Konsumpcyjny styl życia zaczął dotyczyć wszystkich stref życia jednostki. Jedną z konsekwencji takiego postępowania jest to, że człowiek, jednostka, stał się towarem. Pojęcie człowiek jest w tym miejscu rozumiane jako zbiór informacji (*data*). Współcześnie, dzięki big data, możliwość kolekcjonowania i analizowania nieosiągalnych przy tradycyjnych metodach ilości danych, na które składa się również ślad cyfrowy (*digital footprint*) tj. informacje, praktycznie jakiegokolwiek, dotyczące użytkowników, klientów, ich aktywności w sieci, w świecie rzeczywistym, aktywności fizycznej, ilości godzin snu itd. Taką dostępność danych gwarantuje: **powszechność technologii** – ilość urządzeń podłączonych do sieci, z których korzysta przeciętna jednostka; **Internet rzeczy** – ilość urządzeń z jakimi się styka jednostka, które mają w sobie wbudowane jakieś sensory i podłączenie do sieci; **zacofany** względem możliwości technologicznych **system prawny** – gwarantowanie ochrony danych, możliwość kontrolowania (bycie posiadaczem) swoich danych; **brak silnego oczekiwania społecznego** względem firm – brak wysokich standardów etycznych firm, brak przejrzystych zasad korzystania z usług, witryn różnych firm, długie regulaminy, brak możliwości zrozumienia, powszechność dzielenia się przez firmy zebranymi danymi z trzecimi stronami.

⁸ Istnieją również przykłady pozytywne. Jednym z nich może być walka z globalnym ociepleniem i ograniczeniem zanieczyszczenia środowiska. Warto jednak zaznaczyć, że zostały one podjęte, na szeroką skalę, dopiero w momencie, gdy każdy może doświadczyć bezpośrednio efektów zanieczyszczenia środowiska i zmian klimatycznych. Jest to zatem raczej działanie o charakterze reakcyjnym – ratowania co zostało - niż prewencyjnym – zachowania i zabezpieczenia przed zniszczeniem.

Z biegiem lat człowiek stał się „zasobem” coraz bardziej eksploatowanym przez firmy. Zjawisko to, choć w założeniach nienowe, wkroczyło, dzięki zaawansowanej technologii, na poziomy do niedawna nieosiągalne. Coraz głębsze sięganie w zasoby człowieka prowokuje pytania o kondycję zarówno jednostki jak i jej prawa do prywatności i anonimowości, czyli pytania o granice technologii. Współczesna cywilizacja nie opiera się na materialnych symbolach, jest ona w dużej mierze niewidoczna. Jej siła osadza się na informacji i mediach, które są jej nośnikiem. Codziennosc praktyki nie pozwala dostrzec i zdać sobie sprawy przez jednostkę, jak głęboko jest ona zanurzona w środowisku medialnym⁹.

Wykres 1 Rozkład procentowy pełnoletnich użytkowników Internetu w skali całego świata. (Wersja spolszczona przez autora JP) - Johnson, J., 2022. Age distribution of internet users worldwide 2019. [Online]: <https://www.statista.com/statistics/272365/age-distribution-of-internet-users-worldwide/> [Data dostępu: 09.02.2022].

Jak już wcześniej zostało zaznaczone, nie każda grupa społeczna odczuwa omawiane zmiany jednakowo i nie każda adaptuje się do nich równie szybko, jeżeli w ogóle. Dysonans ten jest dobrze widoczny w różnicy wiekowej poszczególnych jednostek. Wyznacznik ten wydaje się w dużej mierze adekwatny, gdyż oczywistym jest, że osoby

⁹ Zob. Miąso, J., 2014. *Rola mediów w kształtowaniu kultury regionalnej w perspektywie społeczeństwa informacyjnego, medialnego, sieciowego*. W: A. Solak, red. *Perspektywy edukacyjno-społeczne. Transgresja-Kultura-Edukacja*. Łódź: Wyższa Szkoła Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, s. 16-20.

urodzone w czasie rozwoju technologii przyjmują ją i adaptują się inaczej niż osoby, które swoją przygodę z życiem rozpoczęły znacznie wcześniej. Również inaczej będzie reagować starsza osoba o tożsamości od lat ugruntowanej, a inaczej młodzi ludzie, którzy dopiero stają przed wyzwaniami, jakie stawia przed nimi dorosłość.

Grupą szczególnie interesującą są ludzie dorośli decydujący się, świadomie, na dużą aktywność w świecie wirtualnym, którzy całe swoje życia (a przynajmniej całe życie dorosłe) otoczeni byli wysokorozwiniętymi technologiami (takimi jak Internet, komputery, telefony komórkowe) oraz są zaliczeni do młodych dorosłych tj. znajdują się w przedziale wiekowym 18-35 lat¹⁰. Ta grupa wiekowa jest znacząca z kilku powodów. Po pierwsze, w przypadku dorosłych użytkowników Internetu ludzie w przedziale wiekowym od 18 do 34 stanowią aż pięćdziesiąt procent całej „populacji” użytkowników Internetu (Wykres 1). Są to również ludzie, którzy praktycznie całe swoje życie spędzili w kontakcie z wysoko zaawansowanymi technologiami. Rozszerzając natomiast grupę docelową o kolejny przedział wiekowy, czyli 35-44 tj. ludzi, którzy w dużej mierze swoje dorosłe życie spędzili w kontakcie z rzeczywistością wirtualną, odsetek użytkowników Internetu wzrasta do niemal siedemdziesięciu procent. Są to zatem grupy dominujące w Internecie. Gdy mowa o rocznikach starszych, duże znaczenie nabierają ich indywidualne preferencje i nawyki korzystania z technologii. Są oni w szarej strefie (czasach pośrednich) między okresem przed i po powszechnej cyfryzacji. O powyższej grupie warto pamiętać, ponieważ segregacja wiekowa ma swoje ograniczenia i wiele z omawianych poniżej problemów, zagadnień może dotyczyć również ludzi metrycznie starszych, w szczególności, że dolna granica owego przedziału (tj. 35 lat) zalicza się nadal do przyjętych ram wiekowych definiujących młodych dorosłych w niniejszej pracy.

Po drugie, wybranie grupy wiekowej 18-35, wydaje się również odpowiednim kryterium dlatego, że dominuje ona w aktywnościach i nowinkach, jakie są kreowane w środowisku cyfrowym. Ujmując to inaczej, chcąc badać dorosłych użytkowników Internetu – grupa ta jest najlepszym obiektem do przebadania ze względu na swoją liczną reprezentację, umiejętność utrzymywania się w głównych trendach i nowinkach technologicznych. Memy internetowe, które będą przedmiotem przeprowadzonych badań, towarzyszyły im praktycznie przez całe życie, pretendują one z pewnością do tego,

¹⁰ Rosiński, D., 2013. *Wczesna dorosłość - wybrane aspekty z perspektywy psychologii społecznej*. Wczesna dorosłość. Problemy społeczne, ryzyko i zasoby zdrowotne, zatrudnienie, 2, s 8.

by być naturalną formą ekspresji ich (młodych dorosłych) poglądów, a co ważniejsze, są oni w dużej części również ich autorami.

Proponowana grupa wiekowa jest również adekwatna w polskich realiach. Według raportu *NapoleonCat* ze stycznia 2022 roku¹¹, największą grupą wiekową, która korzystała z platformy Facebook, byli ludzie w wieku 24-34. Stanowili oni 25,3% użytkowników. Dodając do tego grupę 18-24, tj. 23,3% otrzymujemy rezultat niemal identyczny z ogólną liczbą użytkowników Internetu na poziomie 48,6%. Również w tym przypadku rozszerzenie na grupę 35-44 daje wynik oscylujący w granicach 70%¹². Można zatem stwierdzić, co również wydaje się zdroworozsądkowe i zgodne z trendami, że dużym znaczeniem w Internecie jest posiadanie profilu na portalach społecznościowych.

Niniejsza praca może być sprowadzona do trzech podstawowych problemów badawczych, które przedstawione w formie pytań, będą brzmieć następująco: *Jaki jest młody dorosły? Jakimi kategoriami można opisać świat młodych dorosłych, w którym żyją i który tworzą? Czym jest dla niego cyfryzacja?* Pytania te, niezwykle ogólne, są wyznacznikami myśli, jakimi kieruje się autor w prezentowanej tematyce. Nie chodzi tutaj, by odpowiedzieć na te pytania w sposób definitywny lub odkryć coś, co umykało innym autorom od lat, a w niektórych przypadkach, od dziesięcioleci. Postawienie tych pytań ma pomóc w stworzeniu w sposób możliwe najpełniejszy obrazu, szeroko rozumianego, środowiska życia człowieka, tak by odpowiednio osadzić w kontekście przeprowadzone badania i rezultaty, jakie zostaną przedstawione. By omówić te pytania dokładniej:

Jaki jest młody dorosły? – celem rozważań w obszarze tego pytania jest naszkicowanie człowieka jako jednostki, która istnieje w zetknięciu (stałym) z technologią – tego, jak ona widzi samą siebie, swoją generację, jak ocenia świat, w którym się znajduje. W odpowiedzi na to pytanie również trzeba uwzględnić zmianę pozycji człowieka jako takiego (*human being*) w relacjach ja-Inny, ja-świat. Charakterystyka ta pozwoli na lepsze zrozumienie wybranej grupy wiekowej jako przedmiotu przeprowadzonych badań. Nie będzie tu szukania odpowiedzi o jestestwo człowieka, ale o cechy charakterystyczne, które można zidentyfikować jako powiązane z powszechną cyfryzacją. Celem tego elementu pracy nie jest odpowiedź o tożsamość współczesnego człowieka. Jednak w sposób naturalny rozważania te dotyczą i omawiają

¹¹ NapoleonCat., 2022. *Facebook users in Poland*. [Online]: <https://napoleoncat.com/stats/facebook-users-in-poland/2022/01/> [Data dostępu: 09.02.2022].

¹² Dokładnie 68,7%

niektóre z elementów tożsamościowych, pytania o „Ja” i problem w tworzeniu stabilnej tożsamości.

Jakimi kategoriami można opisać świat młodych dorosłych, w którym żyją i który tworzą? – rozważania w obrębie tego pytania pozwolą ulokować współczesnego człowieka w odpowiednim kontekście historyczno-społecznym. Głównym celem tego poszukiwania jest charakteryzacja najważniejszych zjawisk występujących we współczesnym świecie. Co do zasady, nie są to zjawiska zupełnie nowe. W ostatnich latach zwiększa się jednak intensywność wielu z nich i z tego względu są one istotne dla prowadzonych rozważań. „Świat” należy rozumieć jako wszystko to, co otacza człowieka, jednostkę. Jest to zatem baza (*background*). Tło, którego nie można ignorować czy pomijać w dociekaniach na temat człowieka i jego kondycji.

Czym jest cyfryzacja dla młodych dorosłych? – ten element ma charakter uzupełniający i pełni rolę łącznika między jednostką a światem (tłem), w którym ta jednostka żyje. Dzieje się tak, ponieważ to właśnie cyfryzacja jest elementem, który de facto umożliwił opisywanie w tej pracy zmian, a te z kolei stworzyły pewne problemy, z jakimi to musi radzić sobie człowiek. Wyodrębnienie cyfryzacji jako osobnego elementu jest podkreśleniem wagi, jaką cyfryzacja ma we współczesnym świecie na wielu różnych poziomach. Jest to niezwykle obszerne zagadnienie, którego nie sposób opisać w jednej pracy. Podobnie jak przy pierwszym pytaniu, również i w tym przypadku nie można oczekiwać pełnej odpowiedzi. Należy jednak przyjrzeć się możliwościom współczesnych i zapowiadanych technologii oraz rozpatrzyć niektóre z praktyk firm na rynku IT. Jest to bowiem czynnik kształtujący zarówno współczesny świat (panujące normy), jak i jednostkę (pozycję w świecie).

Układ tych trzech podstawowych pytań, jakie zostały powyżej przedstawione, odpowiada ułożeniu części teoretycznej niniejszej pracy. Z podkreśleniem, że nie oznacza to, że elementy poszczególnych pytań znajdują się jedynie w tym jednym rozdziale, z pewnością tematycznie zagadnienia te przenikają się wzajemnie. Odpowiadają jednak one głównym akcentom w każdym rozdziale. Po teoretycznym omówieniu problematyki, zostanie zaprezentowany mem internetowy w kontekście strategii badań, który można wykorzystać jako narzędzie do zrozumienia grupy docelowej tj. młodych dorosłych. Będzie to również pierwsze z badań. W drugim zaś, będzie miała miejsce analiza i zestawienie treści esejów nieformalnych pt. *Młody dorosły w świecie cyfrowym*, stworzonych przez osoby w wieku młodych dorosłych. Wyniki badań będą porównane

z kwestiami poruszonymi w części teoretycznej. Przy każdym z badań zostanie pierwszej przedstawiona metodologia badań.

Szczegółowy podział pracy prezentuje się następująco:

Rozdział pierwszy poświęcony jest problematyce związanej z charakteryzowaniem grupy młodych dorosłych oraz tym, jak są oni postrzegani przez społeczeństwo. Zostanie przeanalizowana figura **cyfrowego tubylcy** oraz jej adekwatność w zastosowaniu. Poruszone zostaną kwestie związane z możliwością ujmowania ludzi w ramach *App Generation*, tj. określeniu ich w związku z użytkowaniem aplikacji. W ramach tych kwestii omawiane będą również niektóre treści tożsamościowe i problematyka, jak współcześnie młody dorosły odbiera sam siebie. Pokazane będą ważne trendy, które są stosowane w Internecie, portalach społecznościowych, randkowych – które wpływają na to, jak ludzie postrzegają sami siebie i innych. Na koniec przedstawione będą, nabierające popularności i rozgłosu, poglądy dotyczące młodości, starości i **udoskonalania siebie**. Poglądy te korelując z przedstawionymi już wcześniej wzmacniają jeszcze bardziej omawiane efekty zmian i dążenie do (cyfrowej)doskonałości.

Drugi rozdział poświęcony jest na omówienie i charakterystykę współczesności. Opisane są w nim najważniejsze cechy i wyzwania jakie można nakreślić, dla człowieka w kontekście, szeroko rozumianego, środowiska w jakim żyje. Ważnym czynnikiem, przy wyborze konkretnych zagadnień do opisu, była ich aktualność i waga w kształtowaniu się postaw w skali jednostki oraz całego społeczeństwa. Do najważniejszych została zaliczona między innymi **globalność** (w szczególności globalność informacji), zjawisko zalewu informacyjnego, przyspieszonej zmienności, utrata pewności. Analizie zostaną poddane również zmiany, jakie zachodzą na rynku pracy oraz spojrzenie na edukację i jej możliwości sprostania wyzwaniom, jakie przed nią są stawiane (w ramach opisywanych w tym rozdziale zmian). Na koniec przedstawiona zostanie myśl dotycząca współczesnych czasów i tego, w jakim świecie człowiek się znajduje, jakimi wartościami powinien on się kierować i w którą stronę powinny iść zmiany, by móc poradzić sobie ze współczesnymi problemami. W tym kontekście zostanie przywołana idea *porządku wyobrazonego* oraz **antropocenu**, jako rezultat dotychczasowych działań człowieka.

W trzecim rozdziale zostaje podjęta tematyka **cyfryzacji**. Jest to element, który ze względu na swoją specyfikę - dużą złożoność oddziaływania na wiele sfer życia człowieka – został wydzielony z problematyki podejmowanej w drugim rozdziale. Takie

podkreślenie cyfryzacji ma również za zadanie pokazanie jej kluczowej roli w świecie i życiu człowieka. W rozdziale tym zostanie podjęta próba zrozumienia źródła możliwości, jakie stoją za technologią. Część uwagi zostanie poświęcona zagadnieniu **big data** i tego, jakie możliwości za sobą niesie oraz konsekwencje jej stosowania. Przeanalizowany zostanie jeden z najambitniejszych i największych planów firmy Meta, który jest zapowiedzią kierunku nadchodzących zmian cyfrowo-społecznych. Przedstawione zostanie zagadnienie **sztucznej inteligencji** oraz omówione zostaną przełomowe dwa projekty w tworzenie inteligentnych maszyn tj. AlphaGo i ChatGPT. Na końcu omówiona zostanie debata na temat **kapitalizmu inwigilacji** i drogi, jaka została obrana przez firmy technologiczne i rządy. Są to zagadnienia kluczowe dla przyszłych, najbliższych lat związanych z możliwościami technologii a prawem do prywatności każdego człowieka.

Rozdział kolejny, czwarty poświęcony został przedstawieniu **memów internetowych**. Został omówiony ich fenomen i to, jakie znaczenie mogą mieć dla współczesnego człowieka. Przedstawione zostanie również opracowane metody analizy memów internetowych i do czego można takie analizy i wnioski z nich płynące wykorzystać. Jako ostatni element będzie przeprowadzenie analizy wyselekcjonowanych memów internetowych, które traktują o tym, jak internauci odbierają świat, który ich otacza, samych siebie i jaki stosunek mają do technologii. Treściami branymi po uwagę są tematy, które dotyczą, jak wcześniej zostało to zaznaczone, młodych dorosłych.

Rozdział piąty poświęcony zostanie zaprezentowaniu metodologii oraz wyników badań jakościowych skupionych na analizie esejów nieformalnych. Eseje nieformalne zostały stworzone przez różnych autorów w wieku młodych dorosłych i poświęcone były tematowi *Młody dorosły w świecie cyfrowym*. Zebrane materiały posłużyły odpowiedzi na pytania dotyczące tego, jakie opinie mają autorzy i jak widzą współczesny świat, technologię oraz jak widzą siebie w zetknięciu z tymi elementami. Wyniki te będą porównywane i konfrontowane z elementami poruszonymi w części teoretycznej.

Ostatnim przed zakończeniem, jest **rozdział szósty**, poświęcony konstatacji badacza, która jest szeroką refleksją nad całością pracy, procesem decyzyjnym oraz uwagami, które autor kieruje w stronę własnej pracy. Rozdział ten jest pomyślany jako wzbogacający pracę i poprawiający możliwości intersubiektywnej komunikowalności idei zawartych w pracy. Po tym rozdziale następuje **zakończenie** wraz z bibliografią oraz aneksami.

I. Młody dorosły we współczesnym (cyfrowym) świecie

*Im dalej w życie, tym więcej musimy odrzucić iluzji,
marzeń i pragnień młodości, tym silniejsze w nas poczucie,
że padliśmy ofiarą złego świata i innych ludzi.
(Zafón)¹³*

Niniejszy rozdział jest próbą odpowiedzi na zadane we wstępie pytanie *Jaki jest młody dorosły?* Jest to jedno z trzech (meta) pytań postawionych w tej pracy, których celem jest stworzenie spójnej narracji, jaką tworzy ta praca. Rozważania na temat młodych dorosłych ze swojej natury nie mogą być definitywne. Zapoznanie się z wybranymi zagadnieniami stwarza ramy, dzięki którym można przedstawić pewien ogólny obraz współczesnego młodego dorosłego. Warto zaznaczyć w tym miejscu, że chociaż w pracy tej są poruszane problemy i zagadnienia, które dotyczą ogólnie (możliwie wielu) młodych dorosłych, to szczególnie istotni są ci, którzy wybrali styl życia wymagający od nich dużego zaangażowania w (ciągłym) przebywaniu w świecie cyfrowym. Chodzi zatem nie tylko o osoby, które w ujęciu ilościowym dużo spędzają czasu w Internecie, ale również, a może przede wszystkim, o młodych dorosłych, którzy postanowili aktywnie (twórczo) działać, żyć w świecie cyfrowym.

Podjęta próba zdefiniowania młodego dorosłego została osadzona na dwóch głównych filarach. Po pierwsze, jest to określenie ram wiekowych. Podział taki, chociaż arbitralny, a przez to niedoskonały, pozwala w klarowny sposób określić osoby, które są w centrum zainteresowania, jak i pozwala na czytelne wytypowanie grupy w późniejszych badaniach. Po drugie, krytyczne przyjrzenie się wybranym, powszechnie panującym przekonaniom, jakie można znaleźć na temat młodych dorosłych. Będą to zatem stereotypy¹⁴ zarówno pozytywne jak i o wydźwięku negatywnym. Przedstawione zostaną również wybrane trendy, jakie są popularne wśród młodych ludzi, a które w sposób znaczący zmieniają ich oczekiwania i postrzeganie świata. Wyciągnięte wnioski posłużą jako materiał porównawczy z wynikami części empirycznej.

Jako uwagę końcową wstępu należałoby podkreślić, iż niewątpliwie część zagadnień poruszanych w tym rozdziale nie wytrzyma próby czasu i zostanie uznana w przyszłości za chwilowe trendy, przelotne mody. Celem nadrzędnym jest jednak poszukiwanie

¹³ Zafón, C. R., 2011. Gra anioła. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA.

¹⁴ Stereotyp rozumiany jest tutaj jako **funkcjonujący w świadomości społecznej uproszczony i zabarwiony wartościująco obraz danego wycinka rzeczywistości** – definicja powstała w oparciu o słownik internetowy PWN [Online] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/stereotyp.html>.

pewnych ogólnych trendów, a te, choć mają różne i często chwilowe postacie, to ich rdzeń (*hard core*) pozostaje w dużej mierze stały.

1. Młodzi dorośli – charakterystyka grupy

Określenie **młody dorosły** to psychologiczna kategoria rozwojowa, która obejmuje na dzień dzisiejszy częściowo pokolenie Y (urodzeni między 1980-2000) oraz całą dorosłą część pokolenia Z (urodzonych po 1995)¹⁵. W prezentowanej pracy wybraną grupą są zatem ludzie, którzy **wkraczają** w świat dorosłości. Już nie do końca adolescenci, ale jeszcze nie osoby, które osiągnęły pełną autonomię. Określenie młodych dorosłych jako „wkraczających” w świat dorosłych jest warte podkreślenia. Obrazuje to sytuację, w jakiej znajdują się współcześni młodzi dorośli, są oni zawieszeni między „już nie dziecko” a „jeszcze nie dorosły”, co równie ważnie okres ten znacząco się wydłużył w stosunku do tradycyjnych modeli etapów życia, a jego granice istotnie się rozmyły. Kierując się słowami Wioletty Kwiatkowskiej: *Pojęcie „młodzi dorośli” odnosi się do osób w sensie biologicznym całkowicie dojrzałych, ale jednocześnie jeszcze niesamodzielnych i uzależnionych od rodziców*¹⁶. Warto podkreślić, że w dużej mierze są oni tego świadomi. Potwierdzają to badania¹⁷, które wskazują, że wielu ludzi niekoniecznie widzi siebie jako dorosłego, spełniającego kryteria dorosłości, w każdym aspekcie swojego życia¹⁸. Warto tutaj przytoczyć również widoczny trend krytycznego myślenia o dorosłości, jako o etapie życia, który nie cechuje się zasadniczo większą atrakcyjnością od dzieciństwa, a nawet prezentuje się jako mniej atrakcyjny¹⁹.

Wyróżnienie grupy młodych dorosłych w kontekście podejmowanej tematyki (cyfryzacji i wyzwań współczesności) zostało dokonane w sposób całkowicie świadomy i akceptowany. Jak wielu autorów twierdzi, współczesne wyzwania świata oraz proces osiągnięcia dorosłości zmienił się w sposób zasadniczy w porównaniu z poprzednimi

¹⁵ Rosiński, D., 2013. *Wczesna dorosłość - wybrane aspekty z perspektywy psychologii społecznej*. Wczesna dorosłość. Problemy społeczne, ryzyko i zasoby zdrowotne, zatrudnienie, 2, s. 8.

¹⁶ Kwiatkowska, W., 2012. *Młodzi dorośli w obliczu kształcenia internetowego: spojrzenie z perspektywy dydaktyki różnicowej*. W: J. Morbitzer i E. Musiał, red. *Człowiek-Media-Edukacja*. Kraków: KTiME UP, s. 257.

¹⁷ za: Lipska, A. i Zagórska, W., 2011. *Stająca się dorosłość w ujęciu Jeffreya J. Arnetta jako rozbudowana faza liminalna rytuału przejścia*. Psychologia Rozwojowa, 16(1) s. 9-21.

¹⁸ Na pytanie „czy czujesz się osobą dorosłą” 70 procent badanych (ludzi w wieku 19-29) odpowiedziało „pod pewnymi względami tak pod pewnymi nie” – za: Lipska, A. i Zagórska, op.cit., s. 9-21.

¹⁹ Ibidem.

pokoleniami²⁰. Osoby urodzone na przełomie wieków²¹ przez kilka kolejnych nadchodzących dekad, będą główną „siłą” społeczną. Czyli to oni będą wyznaczać kierunki i trendy, w których współczesny świat będzie zmierzać²². Jest to również argument za koniecznością ciągłego badania tej grupy i towarzyszących jej trendów, by móc przygotowywać się zawnazu na różnorakie wyzwania i współpracę.

W niniejszej pracy przedział wiekowy młodych dorosłych został określony na 18-35 lat²³. Te ramy wiekowe dla wskazanej grupy zostały wybrane przez autora, ponieważ pozwalają one uwzględniać współczesne trendy panujące w społeczeństwach zachodu (np. późniejsze usamodzielnianie się) jak i nie nakładają zbędnych rygorów, które miałyby charakter wykluczający. W literaturze nie ma jednak konsensusu co do tego, ile lat ma młody dorosły i jako grupa społeczna jest osadzany w różnych ramach. Można znaleźć głosy określające tę grupę jako 25-34 latkowie²⁴, nie brakuje jednak również autorów, którzy określają młodych dorosłych jako 19-23 latków²⁵ lub ludzi między 20 a 40 rokiem życia²⁶ i z pewnością nie są to wszystkie możliwe kryteria²⁷. Takie wahanie w określaniu wieku młodych dorosłych również pozytywnie koresponduje ze spostrzeżeniami na temat wieloaspektowości współczesności i w przynależności do tej grupy, dużego indywidualizmu oraz wagi procesów, jakie zachodzą w każdym z osobna.

²⁰ Bieńko, M., 2019. *New, precarious adulthood: kidults in the 'crowded nest'*. *Studia Demograficzne*, 2 (176), s. 44, zob. też: White, R., Wyn, J. I Robards, B., 2017. *Youth and Society*. Australia & New Zeland: Oxford University Press.

²¹ Dokładniej określając będą to osoby zarówno z drugiej połowy lat 80 jak i osoby urodzone już w nowym wieku.

²² Skarżyńska, K., 2021. *Młodzi dorośli Polacy: wspólne i indywidualne doświadczenia oraz ich mentalne konsekwencje*, w: K. Skarżyńska, red. *Młodzi dorośli: identyfikacje, postawy, aktywizm i problemy życiowe*. Warszawa: SGGW, s. 5.

²³ Zob. Skarżyńska, K., 2021, *op.cit.*; Alonzi, S., Torre, A. L. & Silverstein, M. W., 2020. *The psychological impact of preexisting mental and physical health conditions during the COVID-19 pandemic*. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1), s. 236-238; Jacques-Aviñó, C. i in., 2020. *Gender-based approach on the social impact and mental health in Spain during COVID-19 lockdown: a cross-sectional stud.* *BMJ Open*, s. 1-10;

²⁴ Dziedziczak-Foltyn, A. i Gońda, M., 2018. *Młodzi dorośli jako postulowani adresaci polityki społecznej*. *Polityka Społeczna*, 7, s. 38-43.

²⁵ Szmajke, A., 2013. *Rozwój wrażliwości na markery dymorfizmu płciowego ludzkiej twarzy: czy w opiniach dzieci Angelina Jolie jest równie kobieca i piękna, a Brad Pitt równie męski i przystojny jak w opiniach dorosłych?*. *Psychologia wychowawcza*, (3), s. 38-51.

²⁶ Szalkowska, M. 2020. *Młodzi dorośli z chorobą przewlekłą na rynku pracy*. *Niepełnosprawność*, (37), s. 312-322.

²⁷ W powszechnym rozumieniu termin *young adults* (YA) może odnosić się również do gatunku literackiego, którego określenie nabiera na popularności, jednak ramy wiekowe które tam występują (odnośnie bohaterów powieści) nie mają wiele wspólnego z naukową literaturą i odnoszą się do nastolatków, a konkretnie do młodzieży między 12 a 18 rokiem życia. Natomiast osoby starsze (podmioty literackie) od 18 roku życia do 25 lub nawet wczesnych lat trzydziestych są zliczane do gatunku *new adults* (NA). Być może nie będzie miało to większego znaczenia, jednak można przypuszczać, że tak drastycznie inne rozumienie tego terminu może doprowadzić do wielu nieporozumień w debacie publicznej.

Warto w tym momencie wspomnieć, że ramy wiekowe są wielce niedoskonałe. W wielu przypadkach, można było przesunąć omawiane kwestie na starsze roczniki. Jednak jest to już kwestia indywidualnego podejścia do każdego człowieka, jego obecności i aktywności w świecie wirtualnym oraz umiejętności poruszania się po przestrzeniach zdominowanych przez młodszych. Granica dolna, 18 lat, jest relatywnie stała (w literaturze można znaleźć przykłady wyróżniające młodych dorosłych już od 17 roku życia²⁸), a waga jej konstryuuje się z faktu, że jest to moment formalnego wstąpienia w wiek pełnoletności, co stanowi początek drogi, jaką wkraczający w dorosłość człowiek zaczyna w procesie usamodzielniania się. W teorii, to od tego momentu człowiek na „własnej skórze” przekonuje się o realnych swoich możliwościach, prawdziwości własnych oczekiwań itp. Kwestia niewielkiego znaczenia wieku poszczególnych jednostek, a skierowanie uwagi na indywidualne predyspozycje i postawy, zdają się potwierdzać wyniki badań. Jak można przeczytać:

Okazało się jednak, iż to nie wiek jest głównym czynnikiem wyznaczającym kolejne kroki rozwojowe, ale sytuacja psychospołeczna jednostki, określana z jednej strony przez jej status edukacyjny, rodzaje aktywności i ról rodzinnych oraz zawodowych, jakie podejmuje, a z drugiej przez jej dojrzałość psychiczną, związaną z właściwościami tożsamości oraz systemem przekonań dotyczących przebiegu własnego życia i realizowanych zadań rozwojowych.²⁹

Młodzi dorośli to istotna grupa jednocześnie z tego względu, że są to ludzie, którzy wychowali się, co do zasady, w świecie, gdzie technologia typu telefon komórkowy (smartfon), komputer, Internet, była powszechnie stosowana. Można zatem, poprzez analizę tej grupy, stwierdzić czy i jak ludzie, którzy już mają prawo do samostanowienia, ponoszenia odpowiedzialności i którzy prawnie odpowiadają za siebie i swoje czyny, zmienili się wskutek stałego kontaktu z zaawansowaną technologią oraz światem wirtualnym. Grupa wiekowa 18-35 lat stanowi pięćdziesiąt procent wszystkich pełnoletnich użytkowników Internetu³⁰. Są zatem największą grupą wśród dorosłych użytkowników. Chociaż można znaleźć badania, których wyniki sugerują raczej niską

²⁸ Zob. Matto, H. C., 2011. *Young Adulthood*. W: E. D. Hutchison, red. *Dimensions of Human Behavior. The changing life course*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE, s. 269- 303.

²⁹ Brzezińska, A. I., Kaczan, R., Piotrowski, K. i Rękosiewicz, M., 2011. *Odroczona dorosłość: fakt czy artefakt?* Nauka, 4, s. 102.

³⁰ Statystyki zostały przedstawione we wstępie niniejszej pracy.

aktywność młodych dorosłych w Internecie³¹, to nawet przyjmując te wyniki, trudno uznać, że przebywanie w Internecie jest cechą jedyną i główną, gdy mowa o cyfryzacji. Środowisko, w którym żyje współcześnie człowiek to środowisko tworzone przez Internet rzeczy³², tak więc brak aktywnej/świadomej działalności w Internecie wcale nie oznacza, że się w tym środowisku nie jest. Kwestia ta poruszana jest również w późniejszych rozdziałach niniejszej pracy.

Powyższa charakterystyka pozytywnie koresponduje również z faktem wyraźnego przesunięcia w procesie wkraczania w dorosłość, gdzie tradycyjny model dorosłego życia (oraz dorastania) jest tylko jedną z możliwości, a postawy kojarzone z tzw. *kidults* należy uznać za przynajmniej aspirujące do bycia normatywnymi:

Możemy więc spotkać dwudziestosiedmiolatka mającego żonę, dziecko, stałą pracę i kredyt na mieszkanie oraz jego rówieśnika, który zamieszkuje w wynajętej kawalerce i wszystkie zarabiane pieniądze wydaje na utrzymanie motocykla. Pierwszą z tych osób prawdopodobnie nazwiemy dorosłą, w drugim przypadku możemy być bliżsi użycia pojęcia *kidult*. Niemniej warto pamiętać, że jedną z głównych cech coraz dłuższego obecnie okresu wkraczania w dorosłość jest to, że z punktu widzenia tak dzisiaj niestabilnych kryteriów społeczno-demograficznych nic nie jest bezwzględnie normatywne bądź nienormatywne³³.

Trudno w tym miejscu nie zauważyć, że charakteryzując grupę młodych dorosłych można łatwo i na wielu płaszczyznach porównać i powiązać ją z obrazem współczesnego świata. Nic w tym dziwnego, jeżeli uzna się, że późna nowoczesność wprowadziła nowe jakości, to wówczas, młodzi dorośli, są pierwszymi rocznikami osób pełnoletnich żyjącymi w całości w tym okresie. Tak więc dotyka ich i odczuwają oni skutki tego, co wcześniej było jedynie opisywane z perspektywy starszych pokoleń. Wydają się zatem, że oni (młodzi dorośli) są więcej niż adekwatną grupą przy rozważaniach nad współczesnością.

³¹ Zob. Pazderska, A., 2021. *Internetowa aktywność młodych dorosłych - raport z badań empirycznych*. Świat Idei i Polityki, 20(1), s. 125-139.

³² Kwestia związana z Internetem rzeczy zostanie szerzej poruszona w późniejszym rozdziale. Warto jednak już teraz wspomnieć, że pojęcie to związane jest z ilością urządzeń podłączonych do Internetu. Według tego kryterium nastąpiło to dopiero w momencie gdy ilość urządzeń podłączonych do Internetu przekroczyła populację ludzi. Stało się tak na przełomie roku 2008 i 2009. Zdefiniować to zjawisko można następująco: w pewnym sensie *Internet rozwija się z sieci połączonych ze sobą komputerów, w sieć połączonych ze sobą rzeczy, wszelkiego typu i rozmiarów urządzeń, pojazdów, smartfonów, sprzętów AGD, zabawek, aparatów fotograficznych, narzędzi medycznych i urządzeń przemysłowych cały czas podłączonych do sieci, komunikujących się ze sobą i wymieniających informacje* za: **Kwiatkowska, E. M.**, 2014. *Rozwój Internetu rzeczy – szanse i zagrożenia*. internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny, 8(3), s. 63.

³³ Brzezińska, A. I., Kaczan, R. *op.cit.*, s. 68, zob. też. Arnett, J. J., 2000. *Emerging adulthood: a theory of development from the late teens through the twenties*. *American Psychologist*, 55(5), s. 469–480.

Młodzi dorośli jako grupa wiekowa osób między 18 a 35 rokiem życia dość dobrze wpisuje się w koncepcję Jeffreya J. Arnetta *emerging adulthood*, **wylaniającej się dorosłości**. Rozumiana jako okres rozwoju między adolescencją a wczesną dorosłością charakteryzuje się następującymi cechami:

1. Okres poszukiwania tożsamości,
2. Okres niestabilności,
3. Wiek koncentracji na sobie i na własnych potrzebach,
4. Okres bycia pomiędzy (*in-between*) adolescencją i wczesną dorosłością,
5. Wiek możliwości.³⁴

Sam autor definiuje ten okres na wiek 18-29³⁵ uważając, że od 30 roku znaczna większość młodych dorosłych ustawkowuje się i przechodzi we wczesną dorosłość, co nie wyklucza pozostania w tym okresie po 29 roku życia. Oczywiście nie ma potrzeby, by omawiana w tej pracy grupa tj. młodzi dorośli, w sposób pełny wpisywali się w okres *emerging adulthood*. Niemniej jednak charakterystyka koncepcji Arnetta przedstawiona w powyższych pięciu punktach, wpasowuje się właśnie do młodych dorosłych. Wspólne jest również założenie o możliwości „pominięcia”. Zarówno adolescent może przejść od razu do dorosłości (wcześniej dorosłości) pomijając okres wylaniającej się dorosłości, jak i osoba w przedziale wiekowym 18-35 może wymykać się charakterystyce grupy młodzi dorośli i przynależeć do niej jedynie ze względu na wiek, pomijając wszystkie inne charakterystyki. Do pełniejszej zgodności pozostaje zatem pewien otwarty postulat dotyczący rozszerzenia ram wiekowych w tej koncepcji na lata trzydzieste, co jest zgodne z duchem twierdzenia, że współcześnie mamy przesuniecie wiekowe (które nadal postępuje) w stosunku do klasycznych koncepcji rozwoju człowieka.

Patrząc na powyższą listę podstawowych założeń koncepcji Arnetta trudno nie zauważyć wielu elementów wspólnych z przedstawianą pracą i omawianą w niej tematyką. Chociaż podobieństwa te nie są w każdym wymiarze takie same. Mowa tutaj o punkcie pierwszym (poszukiwanie tożsamości), który odnosi się do poszukiwania tożsamości, w pracy tej można znaleźć wiele nawiązań zarówno do treści i elementów tożsamościowych, jak i poszukiwań owych. Okres niestabilności natomiast, który jest

³⁴ Marianowska, A., 2013. *Pomiędzy adolescencją a dorosłością - koncepcja emerging adulthood Jeffreya J. Arnetta*. Edukacja Dorosłych, nr 1, s. 91- 104, por. **Arnett, J. J.**, 2004. *Emerging adulthood: The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties*. New York: Oxford University Press oraz **Arnett, J. J. Tanner, J. L.**, 2005. *Emerging Adults in America: Coming of Age in the 21st Century*. Washington: American Psychological Association Press.

³⁵ Lipska, A. i Zagórska, W., 2011. *Stająca się dorosłość w ujęciu Jeffreya J. Arnetta jako rozbudowana faza liminalna rytuału przejścia*. Psychologia Rozwojowa, 16(1), s. 14.

drugą pozycją na liście, jest tłem i główną sceną wydarzeń, na jakiej znalazł się młody dorosły. To właśnie ten element jest obszernie omawiany w rozdziale drugim i trzecim oraz pośrednio również w pierwszym. Punkt trzeci oraz piąty (odpowiednio - wiek koncentracji na sobie i na własnych potrzebach oraz wiek możliwości) znajdują się również jako elementy opisu zarówno młodych dorosłych jak i świata, w którym żyją. Ostatni wymieniany, choć nie ostatni na liście, punkt czwarty (okres bycia pomiędzy) jest natomiast tożsamy z założeniami, dla których grupa *młodzi dorośli* została wyodrębniona.

Wydłużenie procesu przechodzenia oraz rozmycie samego momentu przejścia w dorosłość, jest szczególnie widoczne, gdy porównamy to z modelem plemiennym i ścisłą rytualnością, jaka się z tym wiązała. W rytuałach przejścia można, za van Genepem, wyróżnić trzy podstawowe (uniwersalne) etapy tj. (I) wyłączenia lub separacji, (II) etap przejściowy, marginalny lub inaczej liminalny oraz (III) włączania inaczej integracji. Jak możemy się dowiedzieć:

Najlepszymi przykładami opisanego kompozycji wydają się obrzędy związane z przejściem z dzieciństwa w dorosłość, czyli inicjacje dojrzałościowe. Jednocześnie wśród rytów przejścia te właśnie są najważniejsze, ponieważ wprowadzają w pełni wtajemniczenia, w mit żywy – historię świętą, żywą i symbolicznie uobecnianą, archaiczny odpowiednik sfery *sacrum*. Mit żywy uważany jest w społecznościach archaicznych za prawdziwy, ponieważ stanowi „statut” plemienia, podstawę świata, który bez mitu nie jest prawdą absolutną jako przejaw wiary i przekonań człowieka³⁶.

Porównywanie z plemionami zostało wybrane ze względu na wyrazistość różnic. Jak wykazał Turner: *trzeba się bardzo starać, żeby w rytuałach plemiennych (...) nie znaleźć żadnego śladu trójfazowego schematu*³⁷. Nawiązując jeszcze do poprzedniego cytatu, warto zwrócić uwagę na to, jak dużą wagę odgrywa strefa *sacrum* czy też archaiczny mit żywy. Wskazuje to na dużą przydatność zarówno, jeżeli chodzi o wyznaczenie konkretnych ram czasowych jak i oczywistość markerów dorosłości³⁸. Współcześnie widać tendencję odejścia od *sacrum* (jego znaczenia w życiu codziennym). Wielu ludzi wybiera życie bez aktywnego uczestnictwa w zbiorowych i zinstytucjonalizowanych

³⁶ Lipska, A. I Zagórska, W., *op. cit.*, s. 11.

³⁷ Turner, V., 2005. *Od rytuału do teatru*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, s. 38. za: Lipska, A. I Zagórska, W., *op. cit.*

³⁸ Pojęcie użyte za: Wiszejko-Wierzbicka, D. I Kwiatkowska, A., 2018. *Wchodzenie w dorosłość. Ogólnopolskie badanie młodych Polaków w wieku 18–29 lat*. Studia Socjologiczne, 2, s. 147-176.

praktykach religijnych³⁹. Warto zaznaczyć, że laicyzacja społeczeństwa jest widoczna zwłaszcza u młodszych pokoleń. Jednym z efektów tego jest rozmycie powyższych etapów.

Zmiany dotyczące momentu wchodzenia w dorosłość są również podyktowane coraz rzadszym kierowaniem się jednostki ustalonymi obiektywnymi, powszechnie przyjętymi wyznacznikami społecznymi. Można zaliczyć do nich tzw. wielką piątkę (*Big Five*)⁴⁰ na które składają się: (I) zakończenie szkoły; (II) znalezienie pracy; (III) opuszczenie domu rodzinnego; (IV) zawarcie związku małżeńskiego; (V) posiadanie dzieci⁴¹. Obok społecznych markerów można jeszcze wyróżnić biologiczne, psychologiczne oraz prawne. Z tych prawdopodobnie warto podkreślić psychologiczne jako te, które nieodzownie łączą się w sposób ścisły ze społecznymi. Zmiany społeczne wpływają na postrzeganie i poczucie gotowości do bycia dorosłym i odwrotnie - niechęć lub dążenie do dorosłości przez jednostkę wpływa na podejmowane decyzje tj. decyzji o pozostaniu w moratorium społecznym lub podjęcie działań ku przejściu do dorosłości.

Na gruncie polskim, podobnie jak w innych krajach zachodnich, następuje zanik dotychczasowych kryteriów, które wyznaczały jednoznaczną przynależność do świata dorosłości. Zadania, które przypadały kiedyś na lata dwudzieste, zostały przeniesione o dekadę później. Do tego należy dołączyć powszechną akceptację społeczną i popieranie indywidualnego podejścia, poszukiwania „swojej własnej” dorosłości. Sprzyja to w znaczącym stopniu wydłużaniu się etapu kształtowania tożsamości, z okresu adolescencji, na kolejne lata. Moratoryjne odroczenie, którego trwanie Erik Erikson określał na około 3 lata, czyli do 21 roku życia⁴², jest teraz wielokrotnie dłuższe, a społeczne przyzwolenie akceptuje trwanie w tożsamości moratoryjnej na bliżej niesprecyzowany okres⁴³.

³⁹ Zob. Skobel, S., 2020. *Czy grozi nam dechrystianizacja jako efekt laicyzacji. Specyfika przemian religijności współczesnych Polaków*. Społeczeństwo, 152(4), s. 57-70. oraz GUS, 2022. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.

⁴⁰ Settersten, R. A., Ottusch, T. M. I Schneider, B., 2015. *Becoming Adult: Meanings of Markers to Adulthood*. W: R. Scott i s. Kossly, red. *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*. Jonh Wiley & Sons, Inc., s. 1-16.

⁴¹ Zob. Krzaklewska, E., 2014. *Odrzucanie dorosłości czy nowa dorosłość? Dylematy i dyskusje w badaniu procesów wchodzenia w dorosłość*. Societas/Communitas, 18(2a), s. 47-68.

⁴² Lipska, A. I Zagórska, W., 2011. *Stająca się dorosłość w ujęciu Jeffreya J. Arnetta jako rozbudowana faza liminalna rytuału przejścia*. Psychologia Rozwojowa, 16(1) s. 16-18.

⁴³ Zob. Liberska, H., 2007. *Współczesny obraz moratorium*. W: H. Liberska i B. Harwas-Napierała, red. *Tożsamość a współczesność. Nowe tendencje i zagrożenia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 25- 2.

Podsumowując *Młodzi dorośli*, jako grupa społeczna, wchodzi w przestrzeń między adolescentami a dorosłymi. Ich charakteryzacja wymaga ostrożnych uogólnień i indywidualnego podejścia do każdego z nich. Powodów wydłużenia okresu przejściowego wchodzenia w dorosłość można szukać w wielu elementach, z pewnością mają na to wpływ powszechne odejście od strefy *sacrum* do *profanum*, przyzwolenie społeczne na zwleknięcie z niektórymi decyzjami oraz indywidualistyczne podejście w społeczeństwach. Część z tych osób z jakichś względów nie chce lub nie może się usamodzielniać od rodziców. Nie powinno to jednak mieć z góry narzuconego wydźwięku pejoratywnego. W wielu przypadkach zachowanie się młodych dorosłych można uznać za całkowicie normalne oraz racjonalne. Nie da się jednak ukryć, że przyłgnęły do tej grupy pewne stereotypy. Właśnie one oraz inne przekonania na temat młodych dorosłych zostaną poniżej omówione.

a. Stereotypy i przekonania

Jednym z najczęściej powtarzanych przekonań, które znajduje odzwierciedlenie również w debacie publicznej i opracowaniach naukowych, jest to, że współcześnie młodzi dorośli znacznie później opuszczają domy rodzinne lub wręcz ich nie opuszczają w ogóle. Przedłużanie okresu młodzieńczego do granic możliwości. Zjawisko to zostało określone kilkoma terminami, jednak wydaje się, że najbardziej oddającym sens tego zjawiska jest angielski termin *kidults*⁴⁴. W Polsce popularność zdobyło określenie gniazdownicy.

Odpowiedź na pytanie, czy ostatnie lata zaowocowały wzrostem tzw. gniazdowników jest istotna ze względu na to, że wiąże się ona z szerszym problemem odbierania dzisiejszych młodych dorosłych jako ludzi niezdolnych, mało ambitnych, których życie przerosło. Są to osoby, które nie są zdolne do usamodzielniania się. Jak można przeczytać w jednym z artykułów:

Na świecie określa się ich różnie: bamboccioni we Włoszech, kidults w Niemczech, boomerang kids w Wielkiej Brytanii, parasaito shinguru w Japonii. W Polsce – gniazdownikami – terminem zaczerpniętym z ornitologii na określenie tych gatunków ptaków, których pisklęta po wykluciu pozostają w gniazdach dłużej niż inne. We wszystkich tych metaforycznych pojęciach chodzi o to samo: dorosłych ludzi, którzy mają problem z dorosłym życiem i najczęściej mieszkają (wciąż lub ponownie) z rodzicami⁴⁵.

⁴⁴ z ang. kid – dziecko oraz adult – dorosły. W liczbie mnogiej kidulci. W wolnym tłumaczeniu na polski mógłby ten termin brzmieć *dzieciorośli*.

⁴⁵ Growiec, K., 2008. *Dlaczego dorosłe dzieci nie chcą opuszczać swoich rodzinnych domów*. [Online] <https://www.polityka.pl/jamyoni/1747998,1,dlaczego-dorosle-dzieci-nie-chca-opuszczac-swoich-rodzinnych-domow.read> [Data dostępu: 31 1 2022].

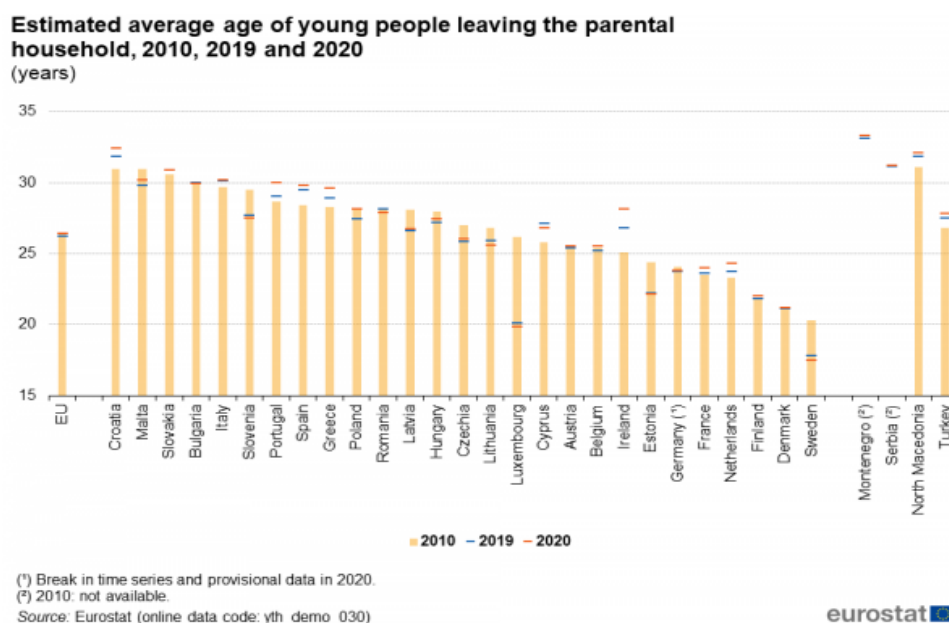
Krytyczną analizę tego zagadnienia należy rozpocząć od ogólnej refleksji dotyczącej różnic między pokoleniami starszymi a współczesnymi młodymi dorosłymi. W dużej mierze powinna ona uwzględniać charakterystykę współczesnego świata. Jest ona przedmiotem rozważań kolejnego rozdziału niniejszej pracy, jednak już teraz warto zaznaczyć niektóre elementy. W książce *Młodzi dorośli w dobie globalizacji*⁴⁶ poruszana jest bardzo ważna kwestia redukcjonizmu analizy globalizacji do poszczególnych *strumieni globalizacji*⁴⁷. Za najważniejsze można uznać ścieżki: gospodarczą, polityczną, ekologiczną, bezpieczeństwa światowego, demograficzną, antropologiczną, informacyjną, edukacją oraz (pop)kulturową⁴⁸. Łatwo w tym miejscu zauważyć, że globalizacja dotyczy, jeżeli nie każdej, to przynajmniej wszystkich kluczowych sfer życia człowieka. Część z tych strumieni ma dłuższą historię od innych. Trudno jednak pominąć fakt, że licząc od przełomu lat 80 i 90 zeszłego wieku, świat, dzięki coraz bardziej zaawansowanym technologiom, zaczął „globalizować się” w znacznie szybszym tempie, na niespotykaną wcześniej skalę i dotykać coraz to większej ilości aspektów życia. Świat jest „obiektywnie” inny niż jeszcze parę dekad temu. Współcześnie młodzi ludzie, młodzi dorośli wkraczający w świat dorosłości, muszą zmierzyć się z wieloma wyzwaniem, które na nich czekają na każdym kroku. Nasilenie zmienności, liczne kryzysy ekonomiczno-klimatyczno-wojenne (globalnego ryzyka), pogłębiająca się przepaść między biednymi a bogatymi, konsekwencje wprowadzania kapitalistycznego typu funkcjonowania człowieka. Te wszystkie elementy nie zachęcają jednostki, by z odwagą próbowała samodzielnie stawić czoła tym wyzwaniom. Wydaje się wręcz racjonalnym, aby utrzymać dystans i opóźnić pewne procesy dla lepszego przygotowania się na wejście samodzielne w świat. Zgadza się to z wcześniej wygłoszonymi twierdzeniami na temat zmian markerów dorosłości, znacznie większego indywidualizmu w procesie dorastania oraz samego znaczenia bycia dorosłym.

⁴⁶ Ledzińska, M., 2012. *Młodzi dorośli w dobie globalizacji. Szkice psychologiczne*. Warszawa: Difin.

⁴⁷ Ibidem, s. 14.

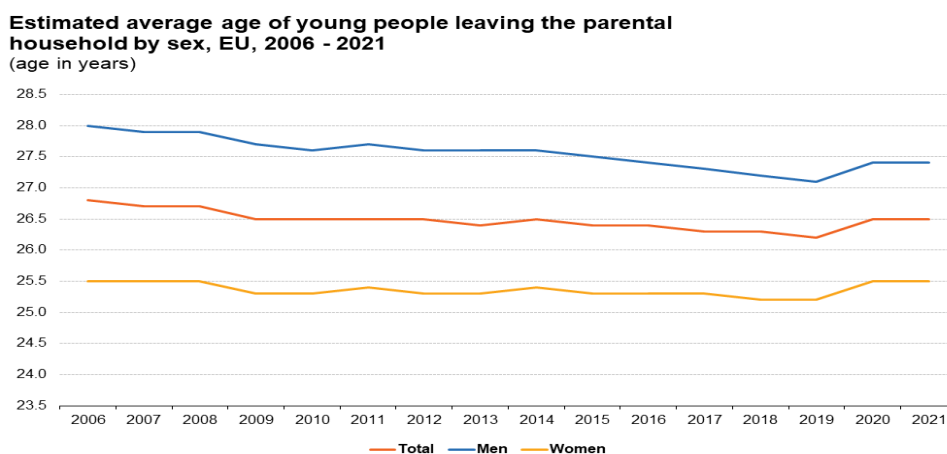
⁴⁸ Ledzińska, M., 2012. *Młodzi dorośli w dobie globalizacji. Szkice psychologiczne*. Warszawa: Difin, s. 14. Zob też. **Golka, M.**, 1999. *Cywilizacja. Europa. Globalizacja*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora; **Melosik, Z.**, 1995. *Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji*. Toruń-Poznań: Wydawnictwo EDYTOR; **Pietraś, M.**, red., 2002. *Oblicza procesów globalizacji*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej.

By ocenić skalę zjawiska najlepiej zwrócić się do istniejących statystyk i raportów, które traktują o wieku opuszczania domu rodzinnego. Na przykładzie poszczególnych krajów, członków Unii Europejskiej, można zaobserwować różne tendencje (Wykres 2).

Wykres 2 - Szacowany średni wiek młodych ludzi opuszczających gospodarstwo domowe, 2010, 2019, 2020 – [Online] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Estimated_average_age_of_young_people_leaving_the_parental_household_2010_2019_and_2020_%28years%29.png&oldid=538383#file

Patrząc na średnią Unijną zauważyć należy, iż z pewnością nie ma ona, generalnie, tendencji spadkowej. Biorąc pod uwagę ostatnie dwadzieścia lat (2002-2020) sytuacja wygląda w miarę stabilnie, a u mężczyzn od roku 2006 do roku 2019 była obserwowalna niewielka tendencja spadkowa (Wykres 3).

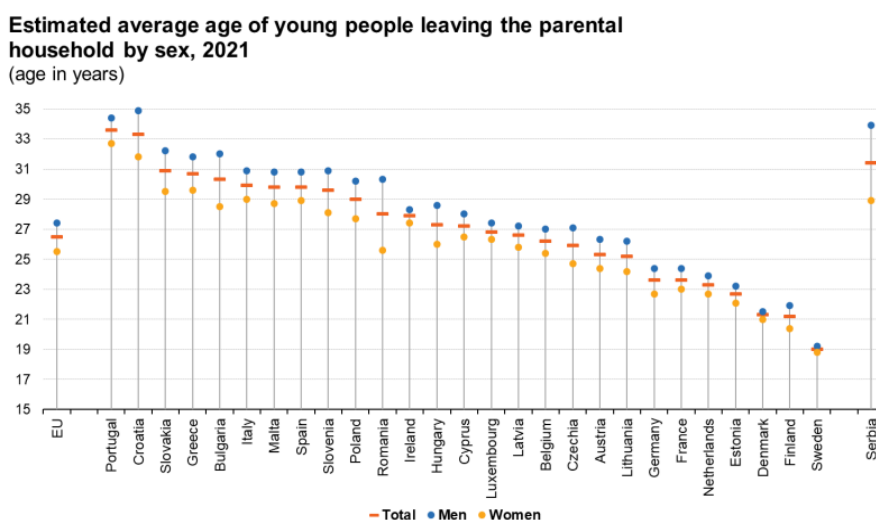

Wykres 3 - Szacowany średni wiek młodych ludzi opuszczających gospodarstwo domowe ze względu na płeć, EU, 2006 - 2021 – [Online] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Age_of_young_people_leaving_their_parental_household

Warto również zaznaczyć, że wahania na przestrzeni tych lat ograniczają się do niespełna dwunastu miesięcy. Wybuch pandemii COVID-19 podwyższył średni wiek wychodzenia

z domu, jednak obecnie tendencja ta ustabilizowała się i w 2020 roku została na tym samym poziomie. Sytuacja jest oczywiście daleka od optymistycznej, narastający w 2022 roku kryzys ogólnoswiatowy związany z rosnącymi kosztami życia i z kryzysem politycznym, który objawił się atakiem Rosji na Ukrainę, tworzy wiele napięć i niepewności, których i tak jest już nagromadzenie z powodu niepożądanych i nierozwiązanych skutków pandemii. Do tego dochodzą „stare” problemy związane ze współczesnością, jak kryzys klimatyczny i jego konsekwencje oraz znacznie bardziej przyziemne problemy gospodarcze i niekończące się braki w ilości mieszkań. Przy takim otoczeniu nie jest łatwo patrzeć z optymizmem w przyszłość.

W 2020 roku średnia wieku osób wyprowadzających się z domu rodzinnego w UE wyniosła 26.4⁴⁹. W skali pojedynczych krajów sytuacja wygląda oczywiście różnie. Poszczególne kraje członkowskie Unii Europejskiej różnią się od siebie w sposób istotny. Nie tylko gospodarczo, ale również podejściem do rodziny, wychowania czy klimatem. Przykładem ekstremalnym w tym miejscu jest Szwecja, w której średni wiek wynosi 19 lat, a na drugim końcu Chorwacja i Portugalia, gdzie średni wiek przekroczył 33 lata. (Wykres 4).

Note: Countries in this figure are ranked according to the value for the total population while they are ranked in the visual at the top of the article according to the value for men.
Source: Eurostat (online data code: yth_demo_030)

eurostat

Wykres 4 – Szacowany średni wiek młodych ludzi opuszczających gospodarstwo domowe ze względu na płeć, EU 2021 – [Online] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Age_of_young_people_leaving_their_parental_household

W szerszej perspektywie zagadnienie gniazdowników widzi GUS. W opracowanym przez siebie dokumencie pt. *Pokolenie gniazdowników w Polsce* porównuje lata 90

⁴⁹ Eurostat, 2021. *Age of young people leaving their parental household*. [Online] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=494351#Geographical_differences [Data dostępu: 31 01 2022].

dwudziestego wieku do roku 2018. W nawiązaniu do zagadnień poruszanych w charakterystyce grupy, jaką są młodzi dorośli, GUS sformułował definicję:

Gniazdownik – osoba w wieku 25-34 lata mieszkająca z rodzicami, nieposiadająca współmałżonka i niebędąca sama rodzicem. Populacja gniazdowników nie obejmuje osób rozwiedzionych oraz wdowców.⁵⁰

Co ciekawe GUS przetłumaczył w języku angielskim „gniazdownik” jako: *Young adult living with parents*. Pomijając zabieg tłumaczenia pejoratywnego słowa polskiego na neutralne pojęcie w języku angielskim, można zauważyć, że ramy wiekowe, choć dotyczą dopiero 25 latków, to kończą się podobnie do propozycji w niniejszej pracy. Zapewne GUS, nie bez racji, nie chce zaliczać do gniazdowników osób decydujących się na pójściu na studia, co w sposób oczywisty wydłuża uzależnienie od rodziców. W poruszonym raporcie nie ma, niestety, danych dotyczących wychodzenia młodych ludzi z domów rodzinnych w ostatniej dekadzie XX wieku, są jednak inne dane, które nie wprost mogą świadczyć o mocnym przesunięciu tych trendów w porównaniu do lat 90. Jednak sam GUS w raporcie przyznaje, że przez ostatnie dwadzieścia lat tendencja ta jest na podobnym poziomie.

Prawdą jest natomiast, że w porównaniu z rokiem 2005 wzrosła liczba młodych żyjących z rodzicami⁵¹. A od 2011 procent osób mieszkających z rodzicami w wieku między 25 a 34 rokiem życia oscylowała między ok. 43% a 46% (Wykres 5).

Wykres 5 – za: Turek, B., 2020. Ponad 40 procent dorosłych Polaków mieszka z rodzicami. [Online] <https://biznes.interia.pl/nieruchomosci/news-ponad-40-procent-doroslych-polakow-mieszka-z-rodzicami,nId,4568732> [Data dostępu: 06 06 2022].

⁵⁰ GUS, 2020. *Pokolenie gniazdowników w Polsce*, Warszawa: Urząd Statystyczny w Warszawie, s. 9.

⁵¹ Turek, B., 2020. *Ponad 40 procent dorosłych Polaków mieszka z rodzicami*. [Online] <https://biznes.interia.pl/nieruchomosci/news-ponad-40-procent-doroslych-polakow-mieszka-z-rodzicami,nId,4568732> [Data dostępu: 06 06 2022].

Nie są to jedyne zarzuty wobec młodych dorosłych. Przesunięcie momentu usamodzielnienia się, czego jednym z wyznaczników jest wyprowadzenia się z domu rodzinnego, nie ogranicza się jedynie do tego. Jako inne kwantyfikatory można uznać samodzielność finansową, posiadanie partnera/partnerki, jak i samoocena siebie i swoich możliwości. Innym powiązaniem z tym przekonaniem jest zarzut, iż współcześni młodzi dorośli charakteryzują się dużą bezradnością, niską aktywnością oraz brakiem kreatywności. Jak można przeczytać w jednym z tytułów w *Dzienniku Gazecie Prawnej* - *Nasze dzieci to największe pierdoły na świecie? Hodujemy zombi, które nie wiedzą kim są* – czytając dalej:

Hodujemy zombi, które nie wiedzą, kim są i dokąd zmierzają. Żyją w tyranii optymizmu, przekonane, że mogą wszystko, że mają równe szanse, że wystarczy chcieć, by mieć. A nie potrafią poradzić sobie nawet z komarem, a co dopiero z krytyką czy wzięciem odpowiedzialności za innych⁵².

Często są to również osoby określane mianem **płatków śniegu** (*snowflakes*) nawiązując do faktycznych płatków padającego śniegu, ich niepowtarzalności oraz delikatności. Jednak jest to nazwa pełna przekąsu i drwiny. Można o nich przeczytać: *pokolenie płatków śniegu, o przewrażliwionej i nieodpornej na stres generacji*⁵³. *Osób, które osiągnęły pełnoletniość po 2010 roku, wychowanych w przekonaniu o własnej wyjątkowości i niepowtarzalności, posiadających trudności z nawiązywaniem relacji i podejmowaniem rozmowy z osobami starszymi od siebie*⁵⁴. *Ludzi, którym wmówiono, że są niepowtarzalni jak płatki śniegu (ang. snowflakes), lub którzy sami wmówili sobie własną wyjątkowość, podbudowaną dodatkowo wpływem narcystycznych social mediów. Gdy nadzieje rozbijają się o mur warunków neoliberalnego rynku pracy i społecznych oczekiwań, wielu przedstawicieli tego pokolenia popada w błędne koło frustracji i rzekomych egzystencjalnych porażek*⁵⁵. Jest to niewątpliwie surowa ocena młodych

⁵² Drzewiecki, R., 2015. *Nasze dzieci to największe pierdoły na świecie? Hodujemy zombi, które nie wiedzą kim są*. [Online] <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/892103,nasze-dzieci-to-najwieksze-pierdoly-na-swiecie-hodujemy-zombi-ktore-nie-wiedza-kim-sa.html> [Data dostępu: 02 02 2022].

⁵³ Łaziński, M., 2017. *Słowo roku 2016 w Polsce i na świecie. Trybunał i pięćset plus w cieniu postprawdy*. tekst i dyskurs – text und diskurs, 10/2017, s. 253.

⁵⁴ Kucharska, B., 2019. *Przedsiębiorstwa handlu detalicznego wobec problemów rynku pracy w Polsce*. Przedsiębiorczość i Zarządzanie, 10/2019, s. 162.

⁵⁵ Szymankiewicz, B., 2019. *Przegrać to jak wygrać albo Bukowskiego celebrowanie przegrywa*. Czas Kultury, 01/2019, s. 23.

dorosłych. Poruszane zarzuty oczywiście nie są bezzasadne. Warto jednak rozważyć je w szerszym kontekście wychowawczo-edukacyjnym oraz społeczno-ekonomicznym.

Częstym wyjaśnieniem, jakie można znaleźć na temat przyczyn znacznie zwiększonej wrażliwości młodych dorosłych jest ich wychowanie. Ryzykując można powiedzieć, że są oni ofiarami najlepszych intencji swoich rodziców. Jak podaje Piekarczyk:

Badacze tego zjawiska twierdzą, że głównym powodem zachowania tak zwanych śnieżynek jest ich wychowanie. Chodzi o model opieki, który potocznie nazywamy “trzymaniem pod kloszem”. Usuwanie spod nóg wszelkich problemów, wyręczanie, nieustanne chwalenie, unikanie krytyki - to powoduje nierealne wymagania wobec świata i problemy w przyszłości. Myślę, że jeśli jednak rozpatrujemy wychowanie pokolenia śnieżynek jako błąd, to zupełnie nieświadomy. Rodzice pokolenia śnieżynek, pamiętając swoją młodość, starają się zrobić wszystko, by ich dzieciom żyło się lepiej, łatwiej⁵⁶.

Łączy to się z pojęciem **helikopterowego rodzicielstwa**⁵⁷ (*helicopter parenting*), które wiąże się z jednej strony z okazywaniem dziecku miłości i innych pozytywnych uczuć, a z drugiej ze zbyt wysoką intruzywnością, kontrolą i wymaganiami ograniczającymi jego autonomię⁵⁸. Jest to określenie ukute pod koniec zeszłego wieku przez Cline i Fay⁵⁹. Co ciekawe, często ten typ rodziców jest widziany jako modelowe rodzicielstwo, nie są to rodzice skorzy do karaniam, są pełni empatii i chcą ratować swoje dzieci z każdej opresji. Jednak niestety tacy rodzice nie przygotowują swoich dzieci do funkcjonowania w realnym obecnie świecie:

Firma, która zatrudni dziecko wychowane przez rodzica-helikopter, nie będzie czuć presji ze strony rodziców w obliczu niespełniających standardów wyników pracownika. Doskonały wizerunek i nieskazitelne świadectwa szkolne są kiepskimi substytutami charakteru i postawy, które pokazują, iż osiągnięcie wyników jest rezultatem zmagania się z przeciwnościami i wytrwałości. Tak agresywna ochrona dzieci po prostu osiągnie

⁵⁶ Olszewska, D., 2021. *Czy twoje dzieci są płatkami śniegu? Wyjaśniamy, jak to rozpoznać i jakie są konsekwencje* [Wywiad] (29 10 2021).

⁵⁷ Zob: Moilanen, K. L. & Manuel, M. L., 2019. *Helicopter Parenting and Adjustment Outcomes in Young Adulthood: a Consideration of the Mediating Roles of Mastery and Self-Regulation*. *Journal of Child and Family Studies*, **28**, s. 2145-2158; Luebbe, A. M. et al., 2018. *Dimensionality of Helicopter Parenting and Relations to Emotional, Decision-Making, and Academic Functioning in Emerging Adults*. *Assessment*, **25**(7), s. 841-857; Padilla-Walker, L. M. & Nelson, L. J., 2012. *Black Hawk down? Establishing helicopter parenting as a distinct construct from other forms of parental control during emerging adulthood*. *Journal of Adolescence*, **35**(5), s. 1177-1190.

⁵⁸ Szymańska, P., 2021. *Być (online) czy nie być? Proces cyfryzacji życia rodzinnego w perspektywie psychologicznej*. *Polskie Forum Psychologiczne*, **26**(4), s. 406.

⁵⁹ Cline, F. & Fay, J., 2014. *Parenting with Love and Logic: Teaching Children Responsibility*. E-book ed. Colorado Springs: The Navigators, za: Hertlein, K. M. & Twist, M. L. C., 2019. *The Internet Family: Technology in Couple and Family Relationships*. e-book ed. New York; London: Routledge.

dokładne przeciwieństwo tego, co próbują osiągnąć rodzice-helikoptery⁶⁰.

[Tłumaczenie J.P.⁶¹]

Współcześnie ten typ rodzicielstwa ewoluje ku dwóm modelom. Pierwszym z nich jest model **śmigłowca turbo-szturmowego**⁶² (*The Turbo-Attack Helicopter Model*) obsesyjnie skoncentrowanym na tworzeniu idealnego środowiska dla dziecka, eliminowaniu wszystkich możliwych zakłócaaczy i zrzucaniu winy za niepowodzenia na innych (np. nauczycieli i szkołę). Drugim modelem jest **rodzicielstwo typu dron**⁶³ (*drone parents*) tj. wykorzystywanie technologii do nadzoru i weryfikacji poczynań swoich dzieci. Te modele tworzą „kokon bezpieczeństwa” między światem rzeczywistym a tymi dziećmi. Obydwa te podejścia intensyfikują problemy, z którymi później te dzieci, jako już pełnoletni ludzie, muszą się mierzyć.

Innymi czynnikami wpływającymi na ogólny stan i opinie o młodych dorosłych jest środowisko, w którym żyją. W szczególności ostatnie lata spowodowały niezwykle napięcie i tak niekorzystnych już zjawisk. Warty uwagi są wyniki badań przeprowadzonych na młodych dorosłych na temat ich stanu psychicznego w czasie pandemii COVID-19⁶⁴. Okazuje się, że to właśnie młodzi dorośli odczuwali najbardziej skutki pandemii, jeżeli chodzi o dystres psychologiczny (odczuwanie depresji i lęku uogólnionego), odczuwanie samotności czy też poczucia utraty kontroli nad swoim życiem i wpływu na swoją przyszłość. Dołączając do tego niższe odczucie braku wsparcia społecznego⁶⁵, tworzy to co najmniej niepokojący obraz grupy społecznej, która wymaga szczególnej uwagi. Do tego należy dołączyć wszelkie kryzysy współczesnego świata, jakie są również omawiane w tej pracy, a otrzyma się jednostkę, która może nie prezentuje się najlepiej na tle innych pokoleń, ale też świat w jakim przyszło jej żyć, nie jest dla niej łaskawy.

Podsumowując, z pewnością można zauważyć istnienie powyższych zjawisk. Biorąc pod uwagę obecną niestabilną sytuację międzynarodową oraz narastający kryzys, nie należy spodziewać się wyraźnych tendencji o charakterze odwrotnym. W nawiązaniu

⁶⁰ Cline, F. & Fay, J., 2014. *Parenting with Love and Logic: Teaching Children Responsibility*. E-book ed. Colorado Springs: The Navigators s. 19/214.

⁶¹ Tłumaczenie przeprowadzone przez autora niniejszej pracy, oznaczone tutaj i w dalszych częściach – [J.P].

⁶² Cline, F. & Fay, J., 2014, *Ibidem*.

⁶³ Hertlein, K. M. & Twist, M. L. C., 2019, *op.cit.*

⁶⁴ Baran, M. & Hamer, K., 2021. *Młodzi dorośli podczas pandemii COVID-19*. W: K. Starzyńska, red. *Młodzi dorośli: identyfikacje, postawy, aktywizm i problemy życiowe*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW, s. 99-123.

⁶⁵ Osób w wieku 25-34 w stosunku do osób powyżej 44 roku życia.

również do tego co wcześniej zostało napisane, człowiek współcześnie, poprzez zanik uniwersalnego, jednoznacznego rytuału, jest skazany na samotność w procesie stawania się dorosłym. Przy braku wyraźnych wskaźników zewnętrznych, wszelkie decyzje podejmowane są samodzielnie, przy częstym braku możliwości (niezrozumieniu współczesnego technologicznego świata) wsparcia od starszych – rodziców czy dziadków. Nie ma możliwości oparcia się o doświadczenia poprzednich pokoleń. A pokolenie, które ich wychowało samo wpadło w wiele pułapek wychowawczych, jak np. szkodliwa w skutkach chęć ciągłej pomocy, przy każdej okazji. W takich warunkach oraz przy niesprzyjającym środowisku ekonomiczno-gospodarczym (o czym mowa będzie w rozdziale następnym), przy akceptacji wszystkich zastrzeżeń o nieporadność najmłodszych dwóch pokoleń (Y i Z), opóźnienie wyjścia z domu rodzinnego można uznać za wyraz logicznego myślenia i racjonalnego podejścia do własnej sytuacji ekonomicznej i stanu swoich możliwości.

b. Cyfrowy tubylca?

W debacie dotyczącej współczesnego młodego dorosłego można napotkać stwierdzenie **cyfrowy tubylca** (*digital native*). Jest to ciekawa figura retoryczna, nad którą warto się pochylić w prowadzonych tutaj rozważaniach. Cyfrowi z urodzenia są w tym miejscu traktowani jako pewna idea, niekoniecznie coś faktycznego. O tyle jest jednak ona ważna, że wytycza pewien horyzont oczekiwań. Dlatego nie jest ważne, czy ktoś zgadza się z tą ideą, czy udowadnia, że reprezentuje ona w zasadzie zbiór pusty i nikogo ze względu na swoje uproszczenie nie reprezentuje⁶⁶. Jako konstrukt myślowy jest ona niewątpliwie przydatna i wykorzystywana w wielu miejscach jako właśnie pewna idea czy skrót pozwalający na ujęcie bardzo rozległej tematyki w dwóch słowach, przenosząc jednocześnie potężny ładunek informacji, na który składa się współczesny świat i ludzie w nim żyjący. I tak, wydaje się jest to często wykorzystywane, przykładem może być tytuł konferencji: VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu: *Dziecko - cyfrowy tubylec w szkole. Problemy i wyzwania*⁶⁷. Pojęcie cyfrowy tubylec wypełnia tutaj znamiona skrótu myślowego, kierunku, w którym zmienia się świat, jakie nowe elementy

⁶⁶ Samuel, A., 2017. *Opinion: Forget “digital natives.” Here’s how kids are really using the Internet.* [Online] <https://ideas.ted.com/opinion-forget-digital-natives-heres-how-kids-are-really-using-the-internet/> [Data dostępu: 29 1 2022].

⁶⁷ Podsumowanie VI Konferencji Naukowej z cyklu „Dziecko - cyfrowy tubylec w szkole. Problemy i wyzwania” - <http://wns.uwm.edu.pl/podsumowanie-vi-konferencji-naukowej-z-cyklu-dziecko-cyfrowy-tubylec-w-szkole-problemy-i-wyzwania>

cyfrowe, technologiczne pojawiają się w życiu dziecka. Jest wielce wątpliwe, by organizatorom chodziło tutaj o pierwotne znaczenie, a co za tym idzie, *de facto* prezentację nowego jakościowo człowieka.

Największym propagatorem tego sformułowania jest niewątpliwie Marc Prensky, to on z pewnością przyczynił się w dużej mierze do zaistnienia tego pojęcia w dyskusji akademickiej i w debacie publicznej. Jak jednak można scharakteryzować *cyfrowych tubylców*? Jako pierwszy tej metafory użył zapewne Barlow⁶⁸ w swojej deklaracji niepodległości cyberprzestrzeni⁶⁹. Napisał on tam zdanie - *Jesteście przerażeni własnymi dziećmi, ponieważ są tubylcami w świecie, w którym zawsze będziecie imigrantami*⁷⁰. – kim zatem są te dzieci? Według Prenskyego są to zupełnie nowi ludzie, którzy nie mają za wiele wspólnego ze swoimi poprzednikami. Tak określa ich Prensky:

Spędzają oni [pierwsze pokolenie dorastające z nową technologią] całe swoje życie otoczeni przez [technologię] oraz używając komputerów, grając w gry wideo, używając cyfrowych odtwarzaczy muzyki, kamer wideo, telefonów komórkowych i wszystkich innych zabawek i narzędzi ery cyfrowej. Dzisiejsi przeciętni absolwenci college'u spędzili mniej niż 5000 godzin ich życia na czytaniu, za to ponad 10 000 godzin na graniu w gry wideo (nie wspominając o 20 000 godzin spędzonych na oglądaniu telewizji). Gry komputerowe, poczta e-mail, Internet, telefony komórkowe i wiadomości błyskawiczne są integralną częścią ich życia⁷¹. [J.P]

Słowa te pisał już w roku 2001. W podobnym duchu wypowiedziała się Shoshana Zuboff opisując „Generację Z”, która według niej jest pierwszą generacją cyfrowych tubylców, ludzi, których życie jest opanowane przez technologię. Są to ludzie urodzeni w i po 1996 roku⁷². W badaniach, jakie przytacza autorka widać znaczący wzrost pasywnej i aktywnej obecności w Internecie.

Trudno się nie zgodzić, że coraz więcej aspektów życia człowieka jest sprowadzonych do formy online. Nie jest to nic odkrywczego i w tym elemencie z pewnością sposoby

⁶⁸ W tym miejscu należą się podziękowania (choć pośmiertne) Januszowi Morbitzerowi za wskazanie źródeł pochodzenia pojęcia cyfrowy tubylec, z którym autor niniejszej pracy miał przyjemność przeprowadzenia wywiadu telefonicznego w ramach pracy magisterskiej pt. *Edukacja: środowisko cyfrowe i tradycyjnych technik w kontekście dynamiki społecznej – perspektywa filozoficzna* (2019).

⁶⁹ Barlow, J. P., 1996. *A Declaration of the Independence of Cyberspace*. [Online] <https://www.eff.org/pl/cyberspace-independence> [Data dostępu: 04 06 2021].

⁷⁰ You are terrified of your own children, since they are natives in a world where you will always be immigrants. - <https://cyberlaw-by-judyta.com/2017/08/15/declaration-of-independence-of-cyberspace-deklaracja-niepodleglosci-cyberprzestrzeni-perry-barlow/>

⁷¹ Prensky, M., 2001. *Digital Natives, Digital Immigrants Part 1*. On the Horizon, 9(5), s. 1.

⁷² Zuboff, S., 2020. *Wiek kapitalizmu inwigilacji*. Poznań: Zysk i s-ka, s. 607.

rozumienia cyfrowych tubylców są spójne. Widać stałą tendencję przenoszenia coraz większej ilości działalności do świata wirtualnego. Współcześnie bardzo mocnym bodźcem dla tych trendów był wybuch pandemii Covid-19. Wydaje się jednak, że wiele z tych aktywności jest jedynie prostą zmianą formy, a nie jakąś nową jakością. Ludzie przenoszą swoje dotychczasowe działania offline – czytanie gazety, zapoznawanie się z najważniejszymi wydarzeniami dnia, kontakt ze znajomymi i rodziną – w formy online. Ma to z pewnością swoje konsekwencje, jednak czy sam fakt spędzania dużej ilości czasu online jest odpowiednim wyznacznikiem cyfrowych tubylców? W tym miejscu nie można pomijać faktu, że dopiero zaczynamy żyć w świecie, w którym faktycznie przechodzimy do życia hybrydowego, gdzie offline i online mieszają się ze sobą. W świecie rozszerzonej rzeczywistości połączenie światów musi być związane z nowymi formami dostarczania funkcjonowania jednostki. Natomiast w czasach, gdy powstawało pojęcie cyfrowy tubylec oraz cyfrowy imigrant, fantazją były powszechne konsole VR, które bez użycia kabli pozwalały na poruszanie się po całkowicie wirtualnych pomieszczeniach, fantazją były autonomiczne samochody, biegające roboty i wiele innych. Wydaje się, że cyfrowy tubylec, żeby taki mógł zaistnieć, nie tylko musi posiadać umiejętności pozwalające mu na swobodne poruszanie się w świecie cyfrowym i na korzystanie z technologii, ale również samo środowisko, które go otacza, powinno charakteryzować się dużym stopniem zaawansowania technologicznego, wielorakim powiązaniem świata *materialnego* z *cyfrowym*. Ujmując to inaczej, bez tego wysoko technologiczowanego środowiska, trudno mówić o cyfrowych tubylcach. W latach 90 XX wieku było to absolutnie niemożliwe, a dzisiaj to dopiero pierwsze realne kroki w tym kierunku. Pytanie otwartym pozostaje, czy współcześnie już jesteśmy w tym miejscu, by oczekiwać cyfrowych z urodzenia.

Patrząc na to zagadnienie z perspektywy czasu niewątpliwie należy się zgodzić z postrzeżeniem, że promowana przez Prenskyego typologia jest zbyt uproszczona oraz że należy ją zmodyfikować lub uzupełnić, jeżeli nie chce się z niej zrezygnować ze względu na brak potwierdzenia i wielość zarzutów do oryginalnej propozycji⁷³. Nie wszyscy polemizując z adekwatnością tego zagadnienia odrzucają je definitywnie. Idea cyfrowych tubylców jest, pomimo wszystko, niezwykle owocna i wielu autorów nadal pracuje na tym zestawie pojęciowym tłumacząc różne zmiany, które nadchodzą lub już

⁷³ Judd, T., 2018. *The rise and fall (?) of the digital natives*. Australasian Journal of Educational Technology, 34 (5), s. 115.

są obserwowane, jak i używa ich, raczej jako symbol i skrót do znacznie szerszego zagadnienia współczesnych czasów, technologizacji życia itd. Ciekawe spostrzeżenie można odnaleźć w książce *The New Digital Natives. Cutting the Chord*⁷⁴, w której to właśnie cyfrowi tubylcy (CT) zostali podzieleni na generacje, mianowicie pierwotni CT wywodzący się od Prenskyego są generacją pierwszą, a autorzy książki tworzą i opisują 2CT, czyli ich drugą generację. Zidentyfikowali oni, jako kluczowe zjawisko dyferencję otoczenia, a w tym technologie (ich różnice jakościowe), w styczności z którymi 2CT się wychowali. Jak sami opisują to używając metafory:

Pierwsza generacja cyfrowych tubylców urodziła się w przewodowym środowisku technologicznym i posługiwali się oni językiem charakterystycznym właśnie dla takich technologii. Imigranci natomiast dołączyli do tej nowej ziemi z zewnątrz, dla nich technologie te nie były naturalnym środowiskiem. Teraz wyobraź sobie, że istnieje nowa technologiczna „krajina”, krajina technologii mobilnych. To jest dom 2CT, gdzie druga generacja jest native speakerem, języka charakterystycznego dla technologii mobilnej. Dlatego inne pokolenia lub grupy lądujące na tej nowej ziemi są w tym kontekście imigrantami (również CT). Oznacza to, że każdy z zewnątrz musi przejść proces adaptacji we własnym zakresie⁷⁵. [J.P]

Autorzy kładą nacisk w swojej propozycji na twierdzeniu zaczerpniętym od Prenskyego, że cyfrowi tubylcy różnią się od imigrantów i podkreślają, że skala tej różnicy jest dokładnie tym, czym pierwsza generacja różni się od drugiej, a mianowicie inaczej postrzegają oni świat. Ten ważny postulat, wydaje się, jest powszechnie akceptowany i wpisuje się również w prowadzone w tej pracy dywagacje na temat środowiska, w jakim współcześnie młody dorosły żyje. To właśnie środowisko, wymusza różne/inne myślenie.

Inną sugestię, którą warto przywołać jest propozycja rozszerzenia zaproponowana przez Kąkolewicza, a polegająca na dodaniu do tych dwóch istniejących typów kolejnego – *cyfrowego ignoranta*:

Do omawianych dwóch kategorii proponuję dodać trzecią grupę – cyfrowych ignorantów, czyli ludzi, którzy nie tylko nie korzystają sami z możliwości i narzędzi IT, ale przede wszystkim nie rozumieją faktu, że ich upowszechnienie oddziałuje na sposoby

⁷⁴ Dingli, A. I Seychell, D., 2015. *The New Digital Natives. Cutting the Chord*. New York; Dordrecht; London: Springer.

⁷⁵ Ibidem, s. 21.

przetwarzania informacji przez człowieka oraz na wszystkie instytucje życia społecznego lub nie chcą się z tym pogodzić⁷⁶.

Z pewnością autor ma słuszość w charakteryzacji istniejącej grupy. Wydaje się, a również potwierdza to autor, że przynależą do niej jedynie cyfrowi imigranci. Tj. nie każdy cyfrowy imigrant jest ignorantem, ale każdy ignorant jest również imigrantem. Dzieje się tak ponieważ, przyjmując, że z definicji cyfrowego tubylca wynika fakt korzystania z *możliwości i narzędzi IT*, to cyfrowym ignorantem może być jedynie cyfrowy imigrant. W konsekwencji w rzeczywistości jest to specyficzna podgrupa, a nie jakiś nowy typ, który należy traktować jako oddzielne zjawisko. Chociaż postawa tych ludzi w stosunku do technologii jest wyraźnie inna niż pozostałych cyfrowych imigrantów. Brak zrozumienia i niechęć do technologii może również prowadzić do większego napięcia międzypokoleniowego. To rozróżnienie ma z pewnością największe znaczenie w dziedzinie szeroko rozumianej edukacji. Jak sam Kąkolewicz to opisuje:

Konieczne jest także głębokie zrozumienie wpływu technologii informacyjnych na kształtowanie się kultury, w której żyjemy, a która dla dzieci i młodzieży jest ich światem od urodzenia. Szkolna edukacja „skanalizowała” pojawianie się komputerów wyznaczeniem im miejsca w starym systemie, w postaci odrębnego przedmiotu i nauczyciela, którego zadaniem jest wprowadzenie uczniów w nieznaną świat technologii informacyjnych. Tyle że niezrozumiały jest ten świat głównie nie dla dzieci, ale dla ich nauczycieli i innych dorosłych⁷⁷.

Dla tych powodów autor uważał, że warto wyróżnić cyfrowych ignorantów, jako szczególnie niedostosowanych do edukacji młodszych.

Kolejną propozycję prezentuje Alexandra Samuel. W swojej myśli koncentruje się ona na tym, jak rodzice wpływają swoim wychowaniem na kształtowanie się postaw względem technologii u swoich dzieci. Na tej podstawie wyróżnia trzy typy cyfrowe: sieroty (*orphans*), cyfrowi wygnańcy (*exiles*) oraz cyfrowi spadkobiercy (*heirs*)⁷⁸. Sama autorka zauważa, że jej propozycja, podobnie jak propozycja prezentowana przez Prenskyego, zostanie uznana za uproszczoną i konieczne będą kolejne podziały na grupy.

⁷⁶ Kąkolewicz, M., 2011. *Uczenie się jako konstruowanie wiedzy*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 29.

⁷⁷ Ibidem, s. 30.

⁷⁸ Samuel, A., 2017. *Opinion: Forget “digital natives.” Here’s how kids are really using the Internet*. [Online] <https://ideas.ted.com/opinion-forget-digital-natives-heres-how-kids-are-really-using-the-internet/> [Data dostępu: 03 01 2023].

Oczywiście, podobnie jak „cyfrowi tubylcy” i „cyfrowi imigranci” Penskyego wydają się dziś zbyt uproszczeni, tak i moje typy — sieroty, wygnańcy, spadkobiercy — bez wątpienia będą się dalej rozpadać [na grupy i podgrupy]. Daje nam to jednak perspektywę, dzięki której możemy pomyśleć o tym, jak młodzi ludzie dorastają z technologią i jak te doświadczenie mogą na nich wpływać⁷⁹. [J.P]

Propozycja ta wydaje się trafna z tego względu, że zakłada coś, co wielu umyka. Po pierwsze nie wiąże, a przynajmniej nie robi tego absolutnie i definitywnie, roku urodzenia z przynależnością do pewnej określonej grupy. Jak autorka trafnie zauważyła, to rodzice na początku determinują, jakie postawy będzie reprezentować ich dziecko przez proste decyzje o ograniczaniu bądź braku dostępu do technologii we wczesnych latach życia dziecka. Głos ten jest niezwykle ważny, ponieważ jest on przeciwstawny do bardzo niebezpiecznego trendu myślowego, który powoduje bierne podejście do oddziaływania technologii na człowieka, a który Shoshana Zuboff określa mianem *nieuchronizmu*⁸⁰. Po drugie propozycja ta zakłada już na początku znacznie więcej możliwości niż zerjedynkowe bycie lub nie cyfrowym tubylcem. Jest to zarówno bardziej adekwatne do stanu faktycznego, jak i pozwala w znacznej mierze dostosować tę propozycję do różnorodnych warunków, jakie panują nie tylko na świecie, ale również w poszczególnych krajach (wykluczenie cyfrowe, wpływ wiary na postrzeganie technologii itd.), jest również otwarta na zmiany w przyszłości. Po trzecie, propozycja ta pokazuje, że chociaż możemy uznać, że co do zasady żyjemy w kulturze prefiguratywnej, to jednak do pewnego momentu życia nie można odejść od faktu podejścia postfiguratywnego⁸¹. A więc w ciągu dalszym za postawy pokoleń, do pewnego stopnia, zawsze odpowiadają poprzednie pokolenia i w tym sensie kondycja młodych pokoleń jest i będzie konsekwencją postaw pokoleń starszych. Konsekwencją tego jest niemożność obarczania winą młodych za problemy współczesnego świata. Oni dopiero stają się pełnoprawnymi elementami społeczeństw. Późniejsza niemożność i bierność starszych pokoleń spowodowana jest już nie tylko ich postawami, ale faktycznymi problemami z nadążaniem za zmianami i brakiem, co zostało już wspomniane, wzorców z przeszłości. Te uwagi sprawiają, iż należy tę propozycję uznać za interesującą.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Więcej na ten temat znajduje się w rozdziale drugim niniejszej pracy.

⁸¹ Jest to oczywiście nawiązanie do przemian w świecie zaznaczonych w antropologiczno-kulturowej koncepcji Margaret Mead. Zob. Mead, M., 2000. *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*. Warszawa: PWN oraz Jakubowski, W., 2017. *Fifty Years After, czyli kilka refleksji o dzisiejszej kulturze młodzieżowej*. Studia Edukacyjne, 46, s. 113-123.

Wracając do charakterystyki poszczególnych grup z powyższej propozycji. **Cyfrowe sieroty** to dzieci wychowane z małymi lub żadnymi ograniczeniami dostępu do technologii, przy czym zostały one pozostawione w dużej mierze same sobie, bez istotnych wyznaczników postępowania wykreowanych przez dorosłych/rodziców. Brak aktywnego uczestnictwa rodziców w życiu cyfrowym dzieci może, według autorki, wpłynąć negatywnie na ich umiejętności społeczne, interpersonalne, mogą również przenieść zachowania nieadekwatne czy też patologiczne ze strefy online w życie offline. Niejako przeciwieństwem sierot są **cyfrowi wygnańcy**, którzy zostali wychowani w środowisku o zredukowanej ilości technologii do minimum. Takie podejście i opóźnienie inicjacji technologicznej może prowadzić do wielu różnych skutków. Na dwa zwraca autorka uwagę. Po pierwsze, takie dziecko po otrzymaniu dostępu do technologii może stać się bardzo intensywnym jej użytkownikiem, co z kolei, bez kontroli i wcześniejszego obycia, może prowadzić do różnych problemów, jak chociażby uzależnienie. Po drugie, część z nich może również pozostać w wyznaczonym przez swoich rodziców torze rozwoju i już nie podjąć dużego wysiłku w zrozumieniu i uczestnictwie w życiu online, w używaniu technologii. To może z kolei prowadzić do napięć między takimi jednostkami a resztą społeczeństwa. Tak jak autorka zauważyła, dość życzliwym okiem patrzymy na starsze osoby nie potrafiące wysłać wiadomości sms, ale czy tak samo będziemy postrzegać osoby młode⁸²? Jest to również zagrożenie stworzenia lub intensyfikacji napięć społecznych powiązane z neoluddystyczną technofobią⁸³. Ostatnim z wymienionych typów są **cyfrowi spadkobiercy**, są to ci, którzy podobnie jak cyfrowe sieroty mieli dostęp do technologii, ale byli oni kierowani przez swoich rodziców i nauczycieli na zdobywanie **cyfrowych kompetencji**, byli uczeni rozpoznawania zagrożeń oraz odpowiedniego zachowania w świecie cyfrowym. Oni będą reprezentować sobą nową jakość w rozumieniu takim, że ich samoświadomość technologiczna będzie wpływać na ich ogólne zachowania i priorytety w życiu.

⁸² Samuel, A., 2017. *Opinion: Forget "digital natives." Here's how kids are really using the Internet.* [Online] <https://ideas.ted.com/opinion-forget-digital-natives-heres-how-kids-are-really-using-the-internet/> [Data dostępu: 03 01 2023].

⁸³ Neoluddystów w tym tekście należy rozumieć następująco: *neoluddyści nie podejmują fizycznej walki, ale prowadzą działalność „propagandową”, wskazując zagrożenia, jakie niesie ze sobą postęp techniczny. Odnoszą się z niechęcią wobec techniki i informatyzacji, która uzależnia pracowników od międzynarodowych firm i korporacji. Odrzucają osiągnięcia techniki, gdyż uznają je za przyczynę alienacji i traktują jako wroga dobrze przeżytego życia. Ponadto obwiniają technikę nie tylko za zanieczyszczenie środowiska, ale także za rozkład życia społecznego.* Za: Łach, T., 2012. *Strach przed postępem - kilka uwag o nurtach antytechnicznych.* *Kultura i Wartości*, 04/1012, s. 38.

Przedstawione powyżej trzy typy wydają się adekwatne i z pewnością w dużej mierze nakreślają one w sposób istotny narastające napięcia, jakie tworzą się i będą się tworzyć w relacjach społeczeństwo-technologia, jeżeli nie cały czas, to przynajmniej przez okres transformacji do społeczeństwa zdominowanego przez technologię. Warto zwrócić uwagę również na same opinie dzieci/osób niepełnoletnich na temat swoich umiejętności w Internecie. Badania przeprowadzone w ramach *EU Kids* pokazują, że większość starszej młodzieży (11-17) dużo słabiej ocenia swoje umiejętności internetowe, gdy wymagają one trochę więcej wiedzy na dany temat i nie są związane jedynie z kilkoma kliknięciami. Dotyczy to również ważnych umiejętności wyszukiwania informacji (doboru słów kluczowych jak i weryfikacji prawdziwości)⁸⁴. Warto pamiętać, że najstarsze z badanych roczników już weszły w wiek obejmujący młodych dorosłych.

Dopełniając prowadzone refleksje, można pokusić się o próbę połączenia cyfrowych ignorantów proponowanych przez Kąkolewicza oraz cyfrowych wygnańców prezentowanych u Samuel. Oznaczałoby to, iż można byłoby rozszerzyć zbiór ignorantów o jednostki urodzone już w erze cyfrowych tubylców (posiadających teoretyczny potencjał bycia cyfrowym z urodzenia), ale nie wychowanych w tym środowisku. Zgadzałoby się to z pewnym zdroworozsądkowym twierdzeniem, że umiejętności cyfrowych nie nabywa się wraz „z mlekiem matki”, a jest raczej efektem wczesnego i/lub powszechnego obcowania z technologią. Można zatem przyjąć, że cyfrowy ignorant może, do pewnego stopnia i przez pewien czas, „ignorować” technologię pomimo umiejętności jej używania, ale po tym czasie musi przerodzić się to w niemożliwość, brak umiejętności korzystania z technologii, a więc stają się oni de facto (wtórnymi) imigrantami cyfrowymi (imigranci z wyboru). Można zatem pokusić się o pewną zmianę propozycji definiowania cyfrowych ignorantów i dodać właśnie wolicjonalny charakter niekorzystania z technologii. Będzie zatem to grupa pośrednia, która choć urodzona w czasie powszechnej cyfryzacji i umiejętności korzystania z technologii odrzuca ten świat (cyfrowy). Co prowadzi w sposób nieunikniony do niebezpieczeństwa zostania analfabetą medialnym i technologicznym⁸⁵ i to w dużej mierze niezależnie od wieku.

Z powyższych uwag wydaje się uzasadnionym poddać w wątpliwość wcześniejszą realność cyfrowych tubylców. Były to raczej zapowiedzi tego, co powoli nadchodzi.

⁸⁴ Pyżalski, J., 2019. *Polskie badanie EU Kids Online 2018*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 25.

⁸⁵ Wrońska, M., 2019. *Kompetencje medialne wyznacznikiem konstruktywnego seniora w przestrzeni medialnej*. HUMANITAS Pedagogika i Psychologia, 20, s. 74.

Wyznacznikiem był czas spędzany na czynnościach online. Już nie - prowadzenia swojego alter ego na ekranie komputera, jak w kultowej grze The Sims, czy swego czasu bardzo popularnej gry Second life - a bycie tą postacią w sposób najbardziej pełny. Już nie tworzenie postaci do siebie podobnej, a skanowanie siebie do formatu cyfrowego. Może jeszcze tam nie jesteśmy, jako ludzkość, ale z pewnością dotychczas to był jedynie przedsmak, to teraz dopiero nadchodzą prawdziwi cyfrowi tubylcy.

Warto pamiętać w przedstawianych tutaj poglądach, że polski, czy może szerzej, wschodnio-europejski punkt widzenia, jest nieco inny od świata „starego” zachodu. Przykładem pewnego opóźnienia trendów natury technologiczno-społecznej są portale społecznościowe. Amerykański Classmates.com tj. jedno z pierwszych amerykańskich portali społecznościowych, powstał już w 1995 roku, a jego polski odpowiednik tj. *Nasza Klasa* rozpoczęła swoją działalność jedenaście lat później w 2006 roku⁸⁶. Natomiast uznanym za pierwszy w Polsce portal społecznościowy to Fotka.pl. Miało to miejsce w 2001 roku. Opóźnienie to, choć z perspektywy rozwoju niekorzystne dla naszego regionu świata, pozwala spojrzeć z pewnym dystansem i krytycznie ocenić przytaczane tutaj ugruntowane na zachodzie idee.

Niezależnie od tego, czy uzna się cyfrowego tubylca za fakt, czy jak tutaj jest proponowane - pewien skrót myślowy, symbol wielorakich zmian, jakie następują w świecie i które dotyczą w sposób najpełniejszy młodsze pokolenia - cyfrowy tubylec to pewien fenomen, a przemiany, jakie mu towarzyszą są niezaprzeczalne i widoczne. Warto przy współczesnych analizach pamiętać, że zachowania i zwyczaje, które opisują ludzi, a zwłaszcza tych młodych, pomimo swojej inności, są w dużej mierze nową rzeczywistością i nie powinny być traktowane jako odchylenia od normy.

c. Komunikacja po piśmie

Kwestią, która z wielu perspektyw może zostać uznana za kluczową jest komunikacja. Nie tylko chodzi o globalne procesy i szybkość rozpowszechniania się newsów (o czym będzie mowa w kolejnym rozdziale), ale dotyczy to również komunikacji międzyludzkiej w codziennym, prywatnym (intymnym) życiu. Współcześnie coraz silniej widać trendy odchodzenia od kultury pisania, poprzez coraz dokładniejsze algorytmy ludzie chętniej

⁸⁶ Kilen, N., 2020. *Historia mediów społecznościowych*. [Online] <https://obtk.pl/historia-mediow-spoecznościowych/>. [Data dostępu: 03 02 2022].

odchodzą od używania „odręcznego”⁸⁷ pisania różnych informacji, a decydują się na przejście do dyktowania, nagrywania itd.:

Nie napiszę listu – zadzwonię. Nie przeczytam powieści – obejrzę serial. Nie wyrażę politycznego sprzeciwu w postaci artykułu – nagram filmik i wrzucę go na YouTube’a. Nie spędzam nocy na lekturze poezji – gram w gry. Nie czytam autobiografii – żyję celebrow⁸⁸ na Instagramie. Nie czytam wywiadów – słucham, oglądam wywiady. Nie notuję – nagrywam. Nie opisuję – fotografuję⁸⁹.

O prawdziwości tych słów świadczą również statystyki udostępnione przez cyfrowych gigantów. Coraz więcej ludzi coraz chętniej sięga po komendy głosowe, gdy chce coś zrobić lub czegoś wyszukać. Według Google⁹⁰ ponad 50% nastolatków i przeszło 40% dorosłych używa głosowego wyszukiwania więcej niż raz dziennie. Mając na uwadze, że dane te mają prawie dekadę, a w ostatnich latach następowała znaczna popularyzacja cyfrowych asystentów⁹¹ oraz wybuchła pandemia, która zintensyfikowała codzienne obcowanie z technologią, to można uznać, że z pewnością ten odsetek, w chwili obecnej, jest znacznie większy. Świadczą o tym również dane dotyczące rosnącej generalnej ilości komend głosowych⁹².

W coraz większym stopniu następuje również zanurzenie w kulturę obrazu (*imagologiczną*). Jest ona przez swoją charakterystykę w opozycji do kultury słowa pisanego i powoduje to nieuchronne napięcia między przedstawicielami tych dwóch kultur⁹³. Oczywiście w dużej mierze wszyscy uczestniczą w przesunięciu w stronę obrazu, nadal jednak wielu widzi kulturę obrazu jako skierowaną do mas, a co za tym idzie jest to tzw. kultura niższa. Osoby wychowane w piśmie mogą odczuwać w związku

⁸⁷ Odręczne pisanie w dużym stopniu straciło na znaczeniu w momencie rozpowszechnienia się komputerów, a później telefonów komórkowych, jednak w tym miejscu do odręcznego pisania zaliczam również własnoręczne wciskanie odpowiednich liter, by napisać wyrazy i zdania na ekranie komputera czy smartfonu.

⁸⁸ Celeb – od słowa celebryta, ktoś popularny, sławny i znany (czasem znany tylko z tego, że jest znany) – za: Internetowy dziennik Pablik.pl [Online] <https://www.pablik.pl/4152/celeb>. [Data dostępu: 03 07 2022].

⁸⁹ Dukaj, J., 2019. *Po Piśmie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, s. 235.

⁹⁰ Huffman, S., 2014. *OMG! Mobile voice survey reveals teens love to talk*. [Online] <https://blog.google/products/search/omg-mobile-voice-survey-reveals-teens/> [Data dostępu: 10 06 2023].

⁹¹ Sulikowski, K., 2019. *Cyfrowi asystenci osiągnęli już szczytową formę? Mamy nowe statystyki*. [Online] <https://www.centrumxp.pl/Aktualnosci/Cyfrowi-asystenci-osiagneli-juz-szczytowa-forme-Mamy-nowe-statystyki> [Data dostępu: 20 05 2023].

⁹² Podgórski, D., 17. *Badanie: popularność funkcji głosowych rośnie z roku na rok*. [Online] <https://marketingwsieci.pl/badanie-popularnosc-funkcji-glosowych-rosnie-z-roku-na-rok/> [Data dostępu: 03 12 2022].

⁹³ Wysocka, E., 2019. *Młode pokolenie w kulturze imagologicznej - wyzwania i zagrożenia rozwojowe*. *Dydaktyka Informatyki*, 14, s. 19.

z tym utratę pewnej „obiektywnej” wartości w ich życiu. Te zmiany i coraz większy zasięg kultury obrazu z pewnością należy przypisać szybkiemu rozwojowi *nowych mediów elektronicznych i nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych, które mają moc docierania do masowego odbiorcy*⁹⁴. Wraz z nimi można zauważyć również znaczący indywidualizację, tak więc, życie zgodne z sobą, swoimi wartościami. Pozwala to również na uczestniczenie w życiu społeczno-politycznym w znacznie łatwiejszy sposób. Taki stan rzeczy tworzy zatem również kulturę uczestnictwa⁹⁵. Możliwość komentowania poprzez wstawianie filmików, tworzenie memów internetowych, aktywność w mediach społecznościowych. Można się spierać na ile realna i adekwatna jest ta aktywność, jednak jak to zostanie później opisane (w następnym rozdziale), można wierzyć, iż są to podstawy do optymizmu. Młodzi ludzie rzeczywiście wykazują dużą aktywność prospołeczną, pro-świadomościową i ku samostanowieniu.

Nie jest to również zmiana zupełnie nowa i charakterystyczna jedynie dla współczesnych czasów. Nie da się ukryć, że wraz z upowszechnieniem prasy, fotografii a co ważniejsze telewizji, rozpoczął się powolny acz nieunikniony zwrot ku obrazowi. I związanym z tym rozgrzewaniem mediów, nawiązując tutaj do koncepcji McLuhan o ziemnych i gorących środkach przekazu:

Istnieje podstawowa zasada, która odróżnia gorący środek przekazu, taki jak radio, od zimnego takiego jest telefon, czy też gorący środek przekazu, takim jak film, od zimnego, takiego jak telewizja. Gorący środek to taki, który przedłuża pojedynczy zmysł z „wysoką rozdzielczością”. Wysoka rozdzielczość to stan silnego nasycenia danymi. Fotografia ma wizualnie wysoką rozdzielczość, ale film rysunkowy niską, gdyż zawiera bardzo niewiele informacji wizualnych [...] Również mowa jest zimnym środkiem przekazu o niskiej rozdzielczości – dostarcza bardzo niewiele danych słuchacz sam musi uzupełnić to, czego brakuje. Media gorące z kolei nie pozostawiają odbiorcom zbyt wiele do uzupełnienia i w konsekwencji wywołują u nich słabe zaangażowanie w to, co im pokazują. Z medium zimnym jest inaczej. One zmuszają odbiorców do zaangażowania się i do uzupełniania⁹⁶.

Wprawdzie autor zaliczał jeszcze telewizję do zimnego środka, to w dzisiejszym świecie jest ona z pewnością znacznie bardziej gorąca. Chociaż należy przy tym przykładzie podkreślić, że telewizja, o której mówił autor, z pewnością w dużej mierze już nie

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Szafraniec, K., 2012. *Młodość jako wylaniający się problem i nowa siła polityczna*. Nauka, 1, s. 110.

⁹⁶ McLuhan, M., 2004. *Zrozumieć media. Przedłużenie człowieka*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne. s. 57-58.

istnieje⁹⁷. Internet jest doskonałym przykładem konwergencji mediów. Trudno jest w tym miejscu określić go jednoznacznie, jako gorące czy zimne. Jednak wydaje się, że na pierwszy plan wychodzi tutaj pytanie, nie jakie to medium jest, a jak z niego się korzysta. To, że faktem jest możliwość większego uczestnictwa, zgodnie z założeniem kultury uczestnictwa, to nie oznacza jednoznacznie faktycznego korzystania z tej możliwości. Powinno to być jednym z podstawowych zadań współczesnej edukacji, by rozumieć i wiedzieć jak można uczestniczyć konstruktywnie w Internecie nie poddając się tendencji opierania się w przekazywaniu informacji jedynie na emocjach, co powoduje znaczne przechylenie się ku gorącym mediom.

Wracając do przytoczonego na początku tego podrozdziału cytatu, a dokładniej mówiąc, do pierwszego zdania *Nie napiszę listu – zadzwonię*. O każdym, kto zgadza się z powyższym, można przypuszczać, że nie należy już do grona najbardziej interesującej grupy tej pracy, czyli do młodych dorosłych. Oczywiście stosując generalizację, to jednak współcześnie dzwonienie stało się niemodne. A u wielu ludzi wiąże się ze stresem i niepokojem⁹⁸. Według badań⁹⁹ dotyczy to nawet 80% ludzi, których zaliczamy do Millenialsów, a 88% wolałoby dostęp do nielimitowanego Internetu niż do połączeń telefonicznych czy smsów¹⁰⁰. Czy to znaczy, że jest to kryzys komunikacji międzyludzkiej? Niekoniecznie, chociaż takie niebezpieczeństwo również jest przez niektórych zauważane. Młodzi ludzie po prostu preferują komunikację asynchroniczną od synchronicznej. Czyli dla nich znacznie atrakcyjniejsze będzie pozostawienie tzw. *głosówki*¹⁰¹ za pomocą jednego z wielu portali społecznościowych. Dobitnie pokazuje to materiał zatytułowany: *Nie wyobrażam sobie życia bez wiadomości głosowych. Dzięki nim przetrwałam lockdown*¹⁰². Dlaczego te wiadomości zyskują na popularności? Autorka tekstu podaje cztery powody:

⁹⁷ Chaciński, B., 2011. *Marshall McLuhan dziś*. [Online]

<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/1517802,1,marshall-mcluhan-dzis.read> [Data dostępu: 07 04 2023].

⁹⁸ Kucharczyk, M., 2023. *"El Pais": Młodzi unikają rozmów telefonicznych. Naukowcy ostrzegają*. [Online] <https://wydarzenia.interia.pl/raport-media-zagraniczne/news-el-pais-mlodzi-unikaja-rozmow-telefonicznych-naukowcy-ostrze,nId,6583295> [Data dostępu: 20 08 2023].

⁹⁹ Turner, A., 2020. *Why millennials hate talking on the phone. 'Generation mute' millennials phone call statistics*. Bankmycell. Online <https://www.bankmycell.com/blog/why-millennials-ignore-calls#data>.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Głosówka to określenie wiadomości głosowej, nagrywanej podczas rozmowy na komunikatorach internetowych typu Messenger. Używana jest zamiennie z wiadomościami tekstowymi, zazwyczaj trwa kilka bądź kilkadziesiąt sekund. – definicja za slogan.pl - <https://slang.pl/glosowka/>.

¹⁰² Gersz, O., 2020. *Nie wyobrażam sobie życia bez wiadomości głosowych. Dzięki nim przetrwałam lockdown*. [Online] <https://natemat.pl/328449,wiadomosci-glosowe-messenger-whatsapp-sa-coraz-popularniejsze-w-polsce> [Data dostępu: 05 05 2023].

Po pierwsze, to jak nowoczesna forma nagrywania się na pocztę głosową, ale bez obawy, że ktoś zaraz podniesie słuchawkę. Mogę snuć opowieść do woli, nie martwiąc się tym, że – bolesna prawda – rozmówca wejdzie mi w słowo, zmieni temat albo mnie skrytykuje. Mam gwarancję, że powiem wszystko do końca. Jeśli odbiorcy wiadomości zależy na naszej relacji, to musi moich "wypocin" odsłuchać. Genialne.

Po drugie, mogę nagrywać i słuchać wiadomości i w dowolnej chwili, i w dowolnym miejscu. Mogę robić przerwy i wrócić do nagrywania za chwilę. Czas i przestrzeń nie istnieją w świecie wiadomości głosowych.

Po trzecie, historia, którą opowiadamy, często zyskuje w formie mówionej, a traci podczas pisania. Przy wiadomościach głosowych odbiorca słyszy mój ton, niuanse w moim głosie, śmiech – tak jak podczas rozmowy telefonicznej. Ubogaca to wzajemną komunikację i sprawia, że emotki nie są już zwyczajnie potrzebne.

Przykłady? Przypominam sobie jakąś zabawną historię w środku nocy i muszę ją opowiedzieć przyjaciółce. Zadzwoić nie mogę, bo jest 3 nad ranem, a pisanie takiej historii to nie to samo. Po prostu muszę ją opowiedzieć dla lepszego efektu. Wciskam ikonkę mikrofonu na komunikatorze i jadę z tym koksem.

Po czwarte¹⁰³, przy wiadomościach głosowych mogę łączyć kilka sposobów komunikacji na raz. Powiedzmy, że opowiadam historię o filmie, który ostatnio widziałam. Nagrywam kilka wiadomości o moich wrażeniach, następnie wysyłam link do zwiastuna z YouTube, piszę w kilku zdaniach, o co chodzi, później znowu coś nagrywam, na końcu dodaję zdjęcia aktora, którym się zachwycam i jeszcze wrzucam wideo, na którym wyrażam swoją ekscytację. Witamy w XXI wieku¹⁰⁴.

Czytając ten tekst warto zwrócić uwagę na zdanie: *Ubogaca to wzajemną komunikację i sprawia, że emotki nie są już zwyczajnie potrzebne*. Jest to bowiem starsza, jednak nadal popularna i szeroko stosowana, metoda w przekazie tekstowym (niekoniecznie pisanym własnoręcznie). Emotikonki od dawna pomagają w komunikowaniu, jak można dowiedzieć się o ich roli w komunikacji:

Intuicyjnie użytkownicy wiedzą, że emotikony spełniają przede wszystkim funkcję emotywną, służą wyrażaniu emocji, co potwierdzają liczne badania. Ważną rolę odgrywają jako narzędzia przekazu niewerbalnego, które pomagają w zrozumieniu komunikatów. Spełniają też funkcję humorystyczną. Sprawiają, że wiadomości odbierane są jako mniej poważne, a bardziej przyjacielskie. Można za ich pomocą wyrazić bliskość, intymność oraz sprawić, by odbiorca komunikatu poczuł się bardziej zaangażowany w relację. Wspomagają

¹⁰³ W oryginale jest powtórzenie „po trzecie”.

¹⁰⁴ Gersz, O., 2020. *op. cit.*

wyrażanie ironii bądź sarkazmu. Kluczowa natomiast staje się ich funkcja rozjaśniania intencji nadawcy komunikatu, a więc eliminowanie nieporozumień¹⁰⁵.

Nie chcąc wglębiać się w zawłości związane z emotikonkami, ich początkami, istniejących rodzajów i wyglądom¹⁰⁶, ważne jest to, by zauważyć, że są one elementem kultury obrazkowej, są współczesnymi hieroglifami, które umożliwiają stworzenie całych zdań bez używania jednego nawet słowa. Takie zdania są często powszechnie rozumiane, to samo tyczy się pojedynczych emotek, które mają swoje ugruntowane znaczenie, które niekoniecznie musi być oczywiste i wynikać z ich wyglądu.

Opisywane zjawiska są powiązane również z widocznymi trendami, które przedkładają przeglądanie nad czytanie¹⁰⁷, *najbardziej aktywni internauci czytają tradycyjne teksty w taki sposób, jak poszukuje się informacji, przemierzają przy tym komunikaty nieliniowo tak, jakby bezwiednie uczyli się techniki szybkiego czytania*¹⁰⁸. To ma niebanalne konsekwencje w formie przekazywania informacji. Dotyczy zarówno życia codziennego, tego jak reklamodawcy trafiają do odbiorców, jak portale informacyjne informują o wydarzeniach, jak i zmienia się umiejętność przyswajania i tworzenia wiedzy przez uczniów i studentów. Formą, która uwzględnia te tendencje oraz wskazuje na to, że następuje odejście od słowa pisanego na rzecz obrazu, są infografiki:

Dobrym przykładem logiki obrazu w procesach kształcenia, a jednocześnie wypierania logiki słowa przez logikę obrazu jest zapis infograficzny. Infografikę można nakreślić jako tekst wielomodalny używany w praktyce w środowisku naukowców, nauczycieli, dziennikarzy czy inżynierów do wyjaśniania zjawisk, teorii, struktury budynków (...)¹⁰⁹.

Infografika jest tutaj prezentowana jako profesjonalne narzędzie, którego celem jest klaryfikacja i ujednoznacznienie przekazywanej wiadomości. Zgodne jest to z definicją znajdującą się w słowniku oksfordzkim¹¹⁰: *informacje lub dane, które są pokazane na wykresie, diagramie itp., tak aby były łatwe do zrozumienia [J.P]*¹¹¹. Warto zwrócić uwagę na te cechy tj. Z jednej strony łączenie obrazu z tekstem, a z drugiej cel, jakim jest

¹⁰⁵ Siomkajło, S., 2018. *Emotikony jako wyraz emocjonalności oraz dopełnienie komunikatu ironicznego a poziom kobiecości i męskości osób uczestniczących w komunikacji internetowej*. Ogrody Nauk i Sztuk, tom 8, s. 361-62.

¹⁰⁶ Zob. Zaradna, I., 2019. *Emotikony i emoji jako forma komunikacji i wyrażania*. Meritum Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny, 3(54), s. 67-74.

¹⁰⁷ Leszkowicz, M., 2020. *Czytanie Informacyjne*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 81.

¹⁰⁸ Dylak, S., 2013. *Architektura wiedzy w szkole*. Warszawa: Difin, s. 41.

¹⁰⁹ Leszkowicz M., *op. cit.*

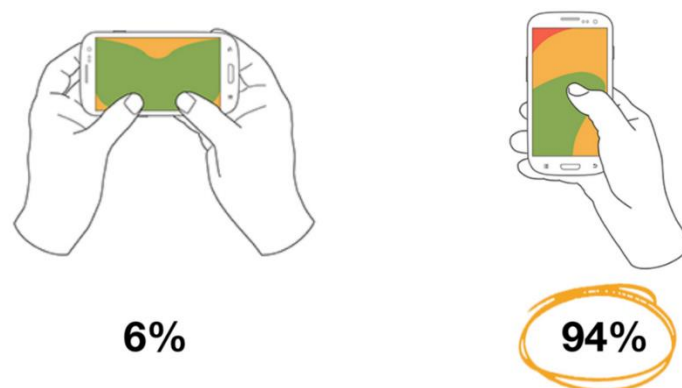
¹¹⁰ Oxford Advanced Learner's Dictionary. [Online]

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/infographic?q=Infographic>

¹¹¹ information or data that is shown in a chart, diagram, etc. so that it is easy to understand

ułatwienie zrozumienia przekazu. Współcześnie właśnie takie mamy tendencje w komunikacji. Zjawisko łączenia obrazu z niewielką ilością tekstu wydaje się zaczyna dominować we wszelkich przekazach, a z pewnością dominuje w sposobach transmisji informacji przeznaczonych dla młodszych pokoleń (w tym młodych dorosłych!). Przykłady takich form przekazu wiadomości połączonych ze zmianą trendów, wyznaczonych przez coraz bardziej zaawansowane urządzenia przenośne, zostanie zaprezentowane poniżej.

Omawiana zmiana, ku obrazowi, objawia się nie tylko w sposobie komunikacji, ale również powiązana jest z tym, jak współcześnie odbiera się świat zewnętrzny. Uwagę zwraca również trend do odchodzenia od perspektywy horyzontalnej (poziomej) do wertykalnej (pionowej), który jest coraz bardziej widoczny i który również spowodowany jest użytkowaniem aplikacji o charakterze społecznym. Chodzi mianowicie o zmianę położenia ekranu, oglądania i robienia zdjęć/video. Chociaż sama zmiana może wydawać się błaha, to jednak można zauważyć pewne znaczące różnice co do rozłożenia elementów, jakie się znajdują chociażby na zdjęciu, robione w konkretnej pozycji. Z Raportu Mobile Overview Report¹¹² jasno wynika, że **orientacja wertykalna** (*portrait orientation*) u użytkowników smartfonów jest bez porównania bardziej popularna niż **orientacja horyzontalna** (*landscape orientatnion*) – Grafika 2.

Grafika 2 - Procent użytkowników preferujących orientację horyzontalną oraz wertykalną. [Online]: <https://www.socialmediatoday.com/social-business/5-reasons-why-your-business-needs-start-making-vertical-video-social-media> [Data dostępu: 05 05 2023]

Taka zmiana narzuca inną perspektywę odbierania wiadomości, komunikowania się itd. Przykładem całego portalu informacyjno-newsowego stworzonego pod nowe wymagania użytkowników jest np. *Vibez.pl*. Portal, którego format został przygotowany do

¹¹² Scientiamobile, 2014. Mobile Overview Report, Online: <https://www.scientiamobile.com/blog/?search=2014+december>.

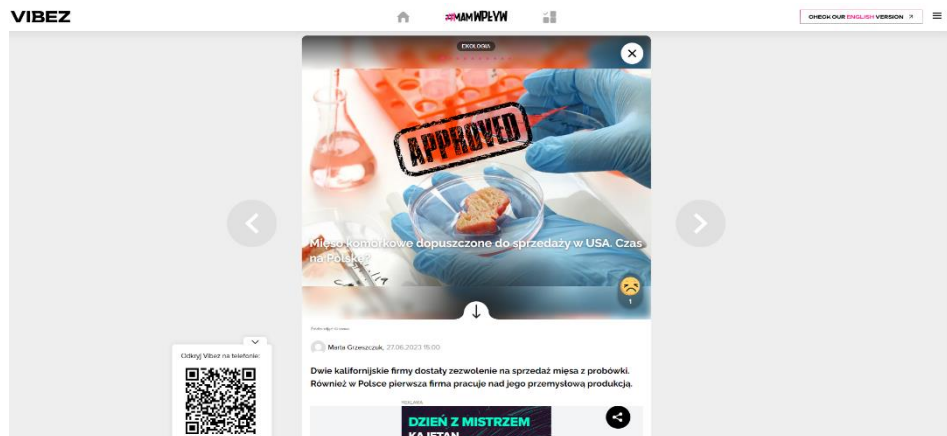
korzystania z niego na przenośnym urządzeniu. Tak więc jego domyślnym formatem jest pionowy nie poziomy jak w telewizorach czy komputerach. Nawet gdy wyświetla się go na urządzeniach tradycyjnych, takich jak laptop, to całość funkcjonuje w konwencji pionu, tak więc jedynie centralna część ekranu jest używana do przeglądania treści na tym portalu.

Bez wątpliwości portal ten kierowany jest do młodszych odbiorców, którzy używają telefonu komórkowego jako głównego urządzenia do łączenia się z Internetem, szukania informacji, pracy. Portal nawiązuje do najbardziej znanych trendów, które można zauważyć w Internecie, na różnych aplikacjach. Autorzy tekstów nie unikają używania memów internetowych do uatrakcyjnienia swoich wiadomości. Ilość słów również jest znacznie ograniczona. Ogólne formaty zamykają się w kilkuset słowach, a we wcześniejszej historii tego portalu krótkie przekazy miały nie więcej niż kilka zdań. Mieści się to zatem w tekstach preferowanych przez wielu internautów¹¹³.

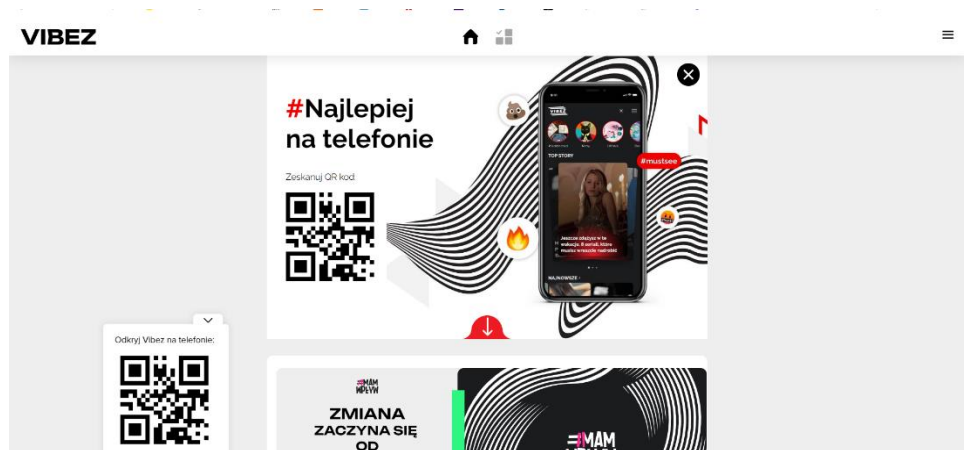
Rewolucja oglądania w pionie nie dotyczy jedynie mediów społecznościowych i portali internetowych, również seriale oraz klipy video (teledyski) bywają już dostosowywane do tego formatu. Nie można ukryć, że w dużej mierze zmiana ta narzucona jest przez sposób i częstotliwość użytkowania najbardziej przydatnych urządzeń tj. smartfonów. W dzisiejszym świecie smartfon ma potencjał do zastąpienia wszystkich innych urządzeń. Można na nim pisać wypracowania, oglądać telewizję lub korzystać z serwisów streamingowych, czytać książkę, czy grać w wiele różnych gier... i to praktycznie w każdym miejscu. Nic dziwnego, że z pewnymi wyjątkami, pionowa perspektywa jest zwyczajnie praktyczniejsza. W połączeniu z dostosowaniem ilości treści, umacnia to wszystko pozycję smartfonów jako urządzenia wszechstronnego, wszechobecnego.

¹¹³ Borbis Media, 2014. *Optymalizacja długości artykułu, posta czy tweeta w komunikacji internetowej*, Online: <http://www.borbis.pl/blog/optimalizacja-dlugosci-tresci-w-sieci/>.

Co zatem oznacza orientacja pionowa. Jakie są jej zalety? A jakie wady? Po pierwsze należy powiedzieć, że estetyka orientacji pionowej sprawdza się jedynie na urządzeniach, których pierwotne przeznaczenie jest działaniem właśnie w takiej orientacji tj. smartfony oraz tablety. Oglądanie „pionowych” materiałów w orientacji poziomej jest męczące i niewygodne. Zamiast wypełnionego całego ekranu, treść jest skupiona na środku, a boki wypełnione są paskami. Dla przykładu można zobaczyć dwie grafiki (Grafika 3 i 4) materiałów ze wspomnianego wcześniej portalu *Vibez* oglądanych na ekranie komputera:

Grafika 4 - Przykładowy artykuł z *Vibez.pl* - <https://vibez.pl/myimpact/mieso-komorkowe-dopuszczone-do-sprzedazy-w-usa-czas-na-polske-6913502476532448a> [Data dostępu: 27 06 2023]

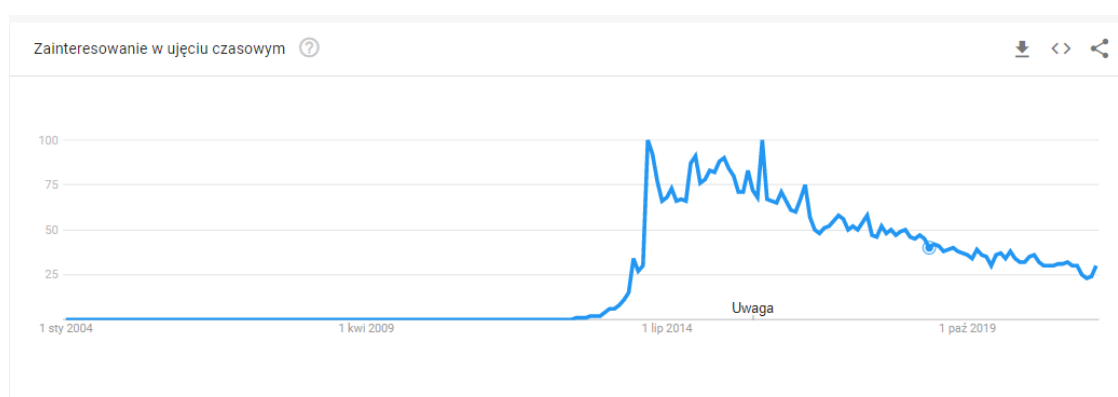

Grafika 3 - Widok głównej stron - <https://vibez.pl/> [Online] [Data dostępu: 27 06 2023]

Widać zatem, że choć możliwość przeglądania nadal istnieje, to bez wątpienia nie jest to format stworzony z myślą o tradycyjnym przeglądaniu Internetu na komputerze.

Popularności pionowej orientacji z pewnością nadało pojawienie się na rynku telefonów z możliwością używania zarówno tylnej jak i przedniej kamery dzięki czemu dokonała się rewolucja *selfie*. Samo pojęcie prawdopodobnie zostało użyte pierwszy raz

na początku XXI wieku, dokładnie 2002 roku¹¹⁴. Od tego czasu jego popularność jedynie wzrastała. W 2012 roku znalazło się w gronie dziesięciu najpopularniejszych słów tygodnika „Time”¹¹⁵(ze względu na poruszaną tutaj tematykę, warto wspomnieć, że w tym samym rankingu znalazło się także wyrażenie „big data”). A w 2013 zostało uznane za słowo roku przez *Oxford Dictionaries* co ciekawe w uzasadnieniu swojej decyzji autorzy przytoczyli dane wskazujące na wzrost użycia tego słowa o 17 tysięcy procent. Nabieranie popularność w latach po 2010 roku potwierdza również Google Trends (Wykres 6). Warto zaznaczyć, że malejąca ilość wyszukiwań w latach późniejszych wiąże się raczej z powszechnym rozumieniem terminu *selfie* niż z zanikiem samego trendu.

Wykres 6 - Częstotliwość wpisywania hasła selfie w przeglądarkach. Na podstawie Google trends – [Online]<https://trends.google.pl/trends/explore?q=selfie&date=all> [Data dostępu: 05 07 2021]

Czym zatem jest Selfie? Według słownika języka polskiego jest to - *zdjęcie zrobione samemu sobie, zwykle smartfonem, umieszczane na portalu społecznościowym*¹¹⁶. DobrySłownik.pl proponuje nieco rozbudowaną wersję - *selfie to zdjęcie robione samemu sobie z ręki (też swojemu odbiciu w lustrze), lub sobie z kimś w ten sam sposób, zwykle przy użyciu smartfona, umieszczane najczęściej potem w Internecie na portalach społecznościowych*¹¹⁷. Popularność zdjęć „z ręki” stała się niezwykle duża i ciągle się utrzymuje. Uległy jej również osoby ze świata polityki i biznesu. Chociaż nie ma narzuconego formatu robienia selfie (przy dużej ilości uczestników zdjęcia wymagane jest poziome ustawienie telefonu), to jednak format pionowy bez wątpienia zdominował ten trend.

¹¹⁴ Woźniak, O., 2020. *200 selfie dziennie. Depresja i próba samobójcza. „Selfioza” zatacza coraz szersze kręgi.* [Online] <https://www.focus.pl/artykul/zachowac-twarz-co-mowi-o-nas-moda-na-selfie> [Data dostępu: 05 07 2021].

¹¹⁵ Steinmetz, K., 2012. News and Trends 9. Selfie. [Online] <https://newsfeed.time.com/2012/12/04/top-10-news-lists/slide/selfie/c>.

¹¹⁶ Za internetowym słownikiem PWN – [Online] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/selfie.html>

¹¹⁷ Za internetowy słownik dobrysłownik.pl – [Online] <https://dobrysłownik.pl/slowo/selfie/221191/>

Pytanie jakie powinno paść w tym kontekście brzmi następująco – czy ma to jakieś znaczenie? – Internet przyciąga do siebie właściwie wszystkich, czy możemy zatem stwierdzić, że to on jest przyczyną konkretnych problemów? Okazuje się, że wielu autorów upatruje w tym dość dużo zmian, jakie następują w społeczeństwach oraz przypisują im negatywne skutki. Chociaż literatura w tym temacie nie jest zbyt obszerna, to można znaleźć ciekawe wyniki:

Nie ma jeszcze zbyt wielu badań naukowych poświęconych temu zjawisku. Jedno z najnowszych zostało opublikowane w piśmie „Personality and Individual Differences”. Prowadzący je badacze z The Ohio State University dowodzą, że w przypadku mężczyzn istnieje związek między liczbą umieszczanych w sieci fotek przedstawiających nas samych a posiadaniem osobowości narcystycznej czy nawet psychopatycznej¹¹⁸.

W podobnym tonie wypowiadają się autorzy tekstu pod tytułem „*Selfie-izm*” czy „*Narcyzo-selfieizm*”? *Analiza panelowa dotycząca robienia selfie i narcyzmu*¹¹⁹. Twierdzą oni, że osoby narcystyczne publikują swoje zdjęcia (selfie), co daje im poczucie wynagrodzenia, a jednocześnie zwiększa to ich poziom narcyzmu¹²⁰. Jak możemy przeczytać:

Podsumowując, chociaż może wydawać się zaskakujące, że robienie selfie – stosunkowo niewielkie zachowanie – może mieć znaczący wpływ na cechę charakteru, niemniej jednak wydaje się, że tak jest. Dlatego uważamy, że jest to ważny krok w badaniu mediów społecznościowych i psychologicznych aspektów komunikacji zapośredniczonej, a także świadectwo tego, w jaki sposób mikro-zachowania odzwierciedlają i uzupełniają makro-poziomy osobowości i interakcji społecznych.¹²¹

Koncentracja na sobie jest widoczna na wielu, jeżeli nie na wszystkich, szeroko rozumianych portalach społecznościowych. Selfie stały się ważnym narzędziem do budowania swojego wizerunku, a programowe udoskonalenia, jak tryb portretowy, doprowadził do pewnego rodzaju rytuału, który polega na udoskonalaniu swojego

¹¹⁸ Woźniak Olga, op.cit.

¹¹⁹ Tłumaczenie własne – tytuł oryginalny - “Selfie-ists” or “Narci-selfiers”?: a cross-lagged panel analysis of selfie taking and narcissism

¹²⁰ Halpern, D., Valenzuela, s. I Katz, J. E., 2016. “Selfie-ists” or “Narci-selfiers”?: a cross-lagged panel analysis of selfie taking and narcissism. Personality and Individual Differences, 97, s. 98-101.

¹²¹ Ibidem, s. 101.

wizerunku i zostało trafnie określone jako *oszustwo godowe*¹²². Szczególnie ważny aspekt ten stał się w ramach portali randkowych i aplikacji o podobnym przeznaczeniu.

Zmienianie siebie na potrzeby portali społecznościowych czy też tworzenie alternatywnej „tożsamości” w celu uatrakcyjnienia samego siebie, zdobyło swoje własne określenia – *catfishing* oraz *kittenfishing*. Pierwsze z tych określeń oznacza podszywanie się pod kogoś innego, niekoniecznie pod istniejącą osobę. W wielu wypadkach zjawisko to określane jest jako robione w celu oszukania kogoś dla uzyskania korzyści. Jednak w tym miejscu uwaga skupiona będzie jedynie na fenomenie, a nie na celu czy motywach takiego działania.

Kittenfishing natomiast jest podkreślaniem swoich mocnych stron. Tak zostały opisane te osoby przez Agatę Zych-Zielińską:

Od samego początku wskazujemy jedynie na swoje mocne strony i skupiamy na nich uwagę naszego partnera. Koloryzujemy nasze życie i ukrywamy wady, w zasadzie nie mówimy również o problemach, kreując życie oparte na kolorowych, atrakcyjnych obrazach. Unikamy szarej strony codziennej rzeczywistości. Osoby, które ulegają temu zjawisku, prezentują siebie jako ci, którzy mają bardzo ciekawe i atrakcyjne życie, uprawiają sporty, podróżują i jedzą w najlepszych knajpach, po czasie okazuje się że głównie pracują i leżą na kanapie¹²³.

Te dwa pojęcia są ze sobą zatem znacząco powiązane. Można powiedzieć, że *kittenfishing* jest „łżejszą” wersją *catfishing*. W pierwszym przypadku chodzi głównie o portale randkowe i dawanie sobie dodatkowych atrybutów, *catfishing* natomiast bardziej przypomina tzw. metodę na wnuczka – gdzie celem są osoby szukające znajomości przez Internet.

Portal VibeZ.pl w dyskusji o granicach upiększania podaje, uznawany przez niektórych za przykład *catfishingu*, konto w aplikacji Tik Tok należący do Gabriela Carminatti¹²⁴ (Grafika 5). Portal następująco określa to zjawisko:

O catfishing możecie oskarżyć osobę, która w sieci podaje się za kogoś innego, a w rzeczywistości wygląda inaczej niż na zdjęciach. Tak, wliczają się w to też wszystkie

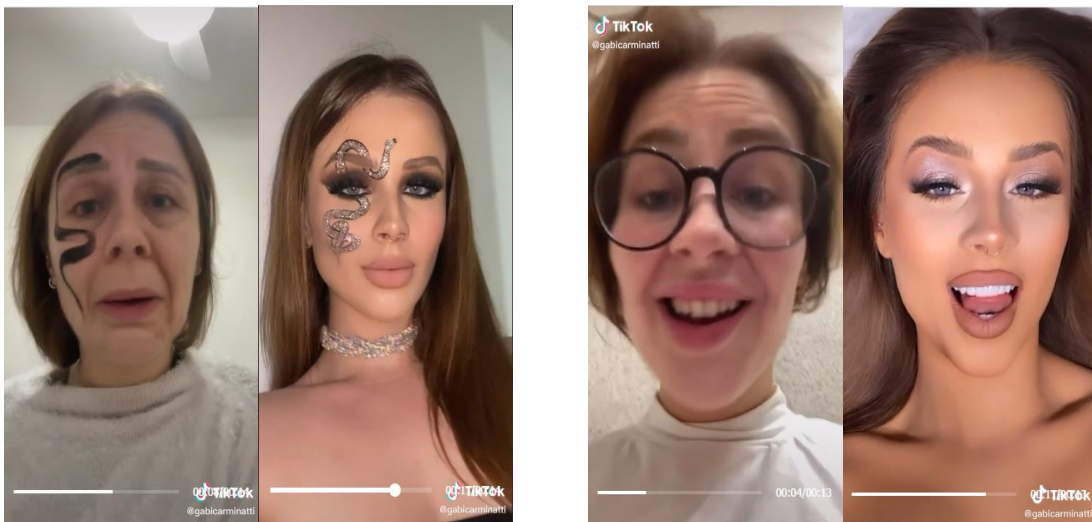
¹²² Geher, G., 2019. *Portrait Mode as Mating Deception. Modern technology is allowing us to come across as ideal, but at what price?*. [Online] <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/darwins-subterranean-world/201911/portrait-mode-mating-deception> [Data dostępu: 04 08 2023].

¹²³ <https://www.kobieta.pl/arttykul/randkowe-trendy-co-to-jest-catfishing-i-kittenfishing>

¹²⁴ Carminatti G. konto publiczne na platformie Tik Tok [Online] https://www.tiktok.com/@gabicarminatti?referer_url=https%3A%2F%2FvibeZ.pl%2F&referer_video_id=7018229450923838726&refer=embed

osoby z Tindera, które na pierwszej randce na żywo w ogóle nie przypominają tej osoby ze zdjęcia, z którą pisaliśmy od tygodni.

Czegoś podobnego doświadczyli ci, którzy widzieli TikToka Gabrieli Carminatti. (...) Zmiana jest na tyle szokująca, że niektórzy oskarżyli tiktokerkę o catfishing. Ludzie w komentarzach twierdzą, że przez takie "zachowania" mają problemy z zaufaniem osobom w Internecie.¹²⁵

Grafika 5 – Zrzuty z ekranu z filmików Gabriela Carminatti, które zamieściła na platformie Tik Tok [Online] https://www.tiktok.com/@gabicarminatti?referer_url=https%3A%2F%2Fvibez.pl%2F&referer_video_id=7018229450923838726&refer=embed

Przykład ten jest wart analizy z kilku względów. Po pierwsze nie ma w nim wątku celu, jakim mogłoby być oszukanie kogoś. Skupia się tutaj jedynie na udoskonaleniu swojego wyglądu. Po drugie nie następuje w tym przykładzie zastąpienie czy stworzenie nowego profilu. Całe upięksenienie do efekt makijażu, wkładki na zęby, ustawienie światła oraz postawy samej osoby. Na innych filmach na tym koncie można zobaczyć, że autorka starała się powiększyć efekt metamorfozy poprzez użycie filtra postarzającego na samym początku. Przykład ten właściwie pokazuje *kittenfishing*. Czyli podkreślanie swoich cech i *polerowania swojego Ja-online*¹²⁶. Problem jest o tyle ważny, że użytkownicy mogą tak zaangażować się w kreowanie swojego obrazu na portalach takich jak Facebook, że zamiast przeżywać w pełni swoje życie koncentrują się na tworzeniu pozoru, portalowej

¹²⁵ Rusak, A., 2021. *Oskarżali ją o catfishing, a miała na sobie tylko makijaż: "Dlatego mam problem z zaufaniem"*. [Online] <https://vibez.pl/wydarzenia/oskarzyli-ja-o-catfishing-a-miala-na-sobie-tylko-makijaz-dlatego-mam-problemy-z-zaufaniem-6718821926263648a> [Data dostępu: 29 12 2022].

¹²⁶ Gardner, H. I Davis, K., 2013. *The App Generation: How Today's Navigate Identity, Intimacy, and Imagination in a Digital World*. New Haven: Yale Univeristy Press. s. 63.

prezentacji życia *pełni życiem*¹²⁷. Zjawisko upiększania siebie zostanie jeszcze poruszone w tym rozdziale.

Podsumowując, z pewnością odchodzimy od kultury pisania. W dużej mierze beneficjentem tego jest rozrost kultury obrazu i komunikacji asynchronicznej. Zmiana orientacji ekranu z pewnością sprzyja tym ruchom. Oczywiście należy pamiętać, że tematy tutaj poruszane są zupełnie inaczej odbierane przez osoby starsze, a inaczej przez młodszych, nastolatków, adolescentów oraz młodych dorosłych. To właśnie osoby, które powoli wkraczają w dorosłość lub są w niej dopiero od pewnego czasu, są najbardziej narażone na negatywne skutki sztucznego upiększania siebie, kreowania swojego cyfrowego wizerunku jako osoby „czerpiącej z życia pełnymi garściami”. Kolejnym zagrożeniem, jakie może jawić się w powyższej dyskusji, to zubożenie językowe, a to może prowadzić to niezwykle poważnych konsekwencji, idąc za słowami Wittgensteina: *Granice mojego języka są granicami mojego świata*¹²⁸. Konsekwencją tego jest coraz większy problem z wyrażaniem siebie i rozumieniem otaczającego nas środowiska. Jak zgrabnie to zostało opisane przez jedną z autorek zajmujących się tym tematem:

Łatwość i skrótowość wykorzystywanych środków wyrazu, brak zniuansowania, sprawia, że komunikat traci jakość i głębię emocjonalną, staje się płytki i powierzchowny. Nie znaczy to, że młodzi ludzie nie potrafią odczuwać – nie umieją jednak tych odczuć nazwać, gubią się we własnych emocjach, nie potrafią wyrazić słowami swych myśli, co w praktyce pedagogicznej widoczne jest chociażby w tym, że nie są w stanie napisać dobrej charakterystyki, ponieważ nie potrafią nazwać cech bohatera¹²⁹.

2. Generacja Aplikacji (App Generation)

Kolejnym krokiem, jaki warto poczynić w opisywaniu młodych dorosłych i otoczenia w jakim żyją, jest przyporządkowanie ich do większej grupy, jaką jest generacja oraz pewna refleksja nad tym, czym jest właściwie generacja jako taka. Pojęcie to jest dość chętnie eksploatowane przez wielu autorów badających współczesność, dzisiejsze trendy oraz zachowania całych grup społecznych. Nie brakuje różnych pomysłów, jak nazwać nowe pokolenia, taka mnogość pomysłów jest odzwierciedleniem i kolejnym

¹²⁷ Ibidem, s.63.

¹²⁸ Wittgenstein, L., 2000. Tractatus logico-philosophicus [Traktat logiczno-filozoficzny]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 64.

¹²⁹ Urszula Izabela Napieraj, *Czy emotikony zagrażają uczuciom? Wpływ komunikacji niewerbalnej na kompetencje interpersonalne młodzieży gimnazjalnej*. Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica 1, s. 89-97.

potwierdzeniem bardzo dynamicznych czasów, w jakich żyjemy. Intensywnych w zmiany¹³⁰ w coraz to nowe technologie oraz problemy, które z tych się wywodzą. By wymienić tylko kilka propozycji, które można znaleźć w literaturze, dotyczących propozycji określenia współczesnych generacji: pokolenie 2.0¹³¹, pokolenie imagologiczne – *screen generation*¹³², *generacja Google*¹³³, *generacja web*¹³⁴, *net generacja*¹³⁵ czy iGeneracja¹³⁶. Mają oczywiście one swoje indywidualne opisy i z pewnością kładą miejscami nacisk na różne aspekty życia ludzi zaliczanych do nich. Pomimo tej obfitości zostanie nakreślona kolejna propozycja, która wydaje się, posiada potencjał znaczący w kontekście niniejszej pracy.

Podrozdział ten został w dużej mierze oparty na książce *The App Generation: How Today's Navigate Identity, Intimacy, and Imagination in a Digital World*, która ukazuje, iż zmiany, jakie zachodzą w całych społeczeństwach, przez ogólną cyfryzację życia, mają wpływ nawet na to, jak należy postrzegać takie pojęcia jak generacja i jak zmienia się ich rozumienie. Ujmując to inaczej, zmiany w życiu poszczególnych ludzi powodują potrzebę redefiniowania, a przynajmniej rewizji, istniejących już pojęć i teorii.

Jak wcześniej zostało napisane, młodzi dorośli ze względu na umieszczenie ich w ramach wiekowych 18-35 lat, nie tworzą jednolitej grupy i z pewnością można ich przypisać do przynajmniej dwóch generacji: Y oraz Z. Jednak taka klasyfikacja jest wytyczona klasycznym podejściem i odnosi się jedynie do roku urodzenia każdej osoby. Wytyczanie przynależności do generacji ze względu na rok urodzenia jest jednym z dwóch tradycyjnych podejść do tego zagadnienia i możemy ją nazwać biologiczną lub metryczną (*genealogical*). Drugą metodą, jaka zwyczajowo jest przyjęta, to klasyfikacja generacji ze względu na jakieś, szczególne, nadzwyczajne wydarzenie; wtedy można mówić o podziale politycznym, kulturowym czy też społecznym; lub pewien element charakterystyczny dla danego czasu. W takim wymiarze możemy mówić

¹³⁰ Wszelakiego typu zmiany, obyczajowe, na rynku pracy, demograficzne itd., dotyczą one właściwie wszystkich dziedzin życia.

¹³¹ Zob. Bendyk, E. i inni, 2007. *Kultura 2.0 : wyzwania cyfrowej przyszłości*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Audiowizualne.

¹³² Krzysztofek, K., 2006. *Status mediów cyfrowych: stare i nowe paradygmaty*. Global Media Journal-Polish Edition, 1, s. 9.

¹³³ Zob. Rowlands, I. i inni, 2008. *The Google generation: the information behaviour of the researcher of the future*. Aslib Proceedings, 60(4), s. 290-310.

¹³⁴ Zob. Pence, H. E., 2016. *Preparing for the Real Web Generation*. Journal of Educational Technology Systems, 35(3), s. 347–356.

¹³⁵ Zob. Hargittai, E., 2010. *Digital Na(t)ives? Variation in Internet Skills and Uses among Members of the "Net Generation"*. Sociological Inquiry, 80(1), s. 92-113.

¹³⁶ Twenge, J. M., 2019. *iGen. Dlaczego dzieciaki dorastające w sieci są mniej zbuntowane, bardziej tolerancyjne, mniej szczęśliwe i zupełnie nieprzygotowane do dorosłości*. Sopot: Smak Słowa.

o kalendarzowym wymiarze generacji, który dzieli generacje na pewne części np. dekady, ćwierćwiecza, ludzie urodzeni w latach przedwojennych, powojennych itd. Nadal można trafnie opisywać współczesnych ludzi, generacje, za pomocą powyższych podejść i prowadzić na ich podstawie rozważania¹³⁷. Jednak chcąc współcześnie znaleźć pewien wiodący, czy też podstawowy element, który w pewien sposób ujednocila, a więc gromadzi w jeden zbiór ludzi, tj. w generację, należy zwrócić się ku technologii codziennego użytku.

W nowszym podejściu można podzielić i klasyfikować przynależność do konkretnej generacji poprzez występujące w jej obrębie technologie nowo powstające lub wprowadzające znaczące zmiany do już istniejących¹³⁸. Powinny to jednak być technologie, które bezpośrednio wpływają na człowieka i na jego codzienne funkcjonowanie. Z tego względu mówienie o web generacji czy też generacji Google może wydać się właściwe w danym czasie, jednak nie jest ono do końca trafne w dłuższej perspektywie. Współcześni ludzie w życiu codziennym używają przede wszystkim i to na masową skalę - aplikacji. To aplikacje stały się przedłużeniem każdego człowieka używającego na co dzień smartfona, tableta czy laptopa. Pełnią funkcję spersonalizowanego asystenta, dodatkowej pamięci, budzika, dietetyka, nauczyciela, umilają każdą podróż i pomagają nawigować w przemieszczaniu się. Aplikacje pozwalają na jednym urządzeniu mieć, co do zasady, wszystko co człowiek w swoim życiu uzna za niezbędne. To co zmienia się z czasem i co może różnić poszczególne osoby od siebie, to różnorodność w używaniu konkretnych aplikacji. Te *technologiczne generacje*¹³⁹ mogą charakteryzować się znacznie krótszym zasięgiem czasowym niż wspomniane powyżej pozostałe ujęcia. Koresponduje to pozytywnie z generalnym przyspieszeniem technologicznym oraz coraz szybszym pojawianiem się nowych generacji technologii. Powodować to może wielość generacji technologicznych w ramach jednej dekady (generacji w wymiarze kalendarzowym), jak również występowania generacji technologicznej w poprzek dwóch dekad. Warto również nadmienić, że różne rozumienia

¹³⁷ Zob. **Kulas, P.**, 2017. *Inteligencja zaprzeczona. Etos i tożsamość młodych inteligenckich elit*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar; **Marody, M.**, 2021. *Od "dzielnej ofiary" do podmiotu moralnego - procesy kształtowania tożsamości społecznej*. W: M. Marody, red. *Wartość w działaniu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 241-296; **Sears, D. O. Levy, J. S.**, 2003. *Childhood and adult political development*. W: L. Huddy, D. O. Sears i L. Sack S, red. *Handbook of Political Psychology*. New York: Oxford University Press, s. 60-109; **Śpiewak, P.**, 2002. *O pokoleniach*. W: K. Janowska i P. Mucharski, red. *Rozmowy na nowy wiek*. Kraków: Znak, s. 5-20.

¹³⁸ Gardner, H. Davis, K., 2013. *The App Generation: How Today's Navigate Identity, Intimacy, and Imagination in a Digital World*. New Haven: Yale University Press, s. 53.

¹³⁹ Ibidem, s. 52.

generacji mogą, i powodują, napięcia między poszczególnymi podejściami i definicjami. Każde z tych podejść dysponuje swoją własną, niezależną linią czasu, co pozwala na włączanie lub wykluczanie ludzi, którzy np. w innych wymiarach należą do tej samej generacji np. Generacji Y lub Z.

Pojmowanie Generacji App pozwala widzieć i zaliczyć młodych dorosłych, jako jedną i te samą generację. Poddani oni zostali dużemu oddziaływaniu szczególnie jednej firmy, a mianowicie firmy Meta, tj. właściciela trzech największych aplikacji społecznościowych, patrząc na ostatnie dwie dekady: czyli Facebooka, Instagrama oraz Whatsapp. Te trzy aplikacje stworzyły pewnego rodzaju środowisko, język a nawet zwyczaje, które zostały powszechnie zaadoptowane do codziennego życia. I chociaż nie są to jedynie aplikacje, to ich oddziaływanie nie może zostać pominięte w tym miejscu. Są one również odpowiedzialne za to jak się identyfikujemy i jak odbieramy świat. Czynniki te: kim człowiek się czuje, jak się definiuje, jest również powiązane ze wspólnotą pokoleniową¹⁴⁰ i to jak odbierany jest otaczający nas świat.

By lepiej zrozumieć na czym polega, pewnego rodzaju, wyjątkowość podejścia do *App Generation*, należy cofnąć się do osiemnastego wieku. Pozwoli to prześledzić ewolucję rozumienia motywów ludzi do określania siebie oraz pokaże, że ostatnie trzy wieki są szczególnie dla ludzkości. By to zobrazować przywołane zostaną poglądy Howard Gardner, który w swoich wypowiedziach powołuje się na dwie znakomite książki *The Lonely Crowd* autorstwa David Riesman oraz *Childhood and Society* Erik Eriksona. Od osiemnastego wieku¹⁴¹ można wyznaczyć cztery główne trendy kształtowania się człowieka. Tak więc w osiemnastym wieku mamy orientację na tradycję – tj. osoba patrzyła wstecz, na starsze pokolenia i z tego źródła czerpała wzorce wierzeń i zachowań¹⁴². Jest to zatem równoznaczne ze zjawiskiem kultury postfiguratywnej Margaret Mead. Tutaj transmisja wiedzy, kultury, przekonań jest skierowana od starszego pokolenia ku młodszemu. Wraz z 19 wiekiem nastąpił początek zmian, które powodowały odejście od tradycyjnych modeli. To właśnie w tym okresie można upatrywać początków, czy pra-przyczyn, wielu z opisywanych w tej pracy charakterystyk współczesności. W tej

¹⁴⁰ Skarżyńska, K., 2021. *Młodzi dorośli Polacy: wspólne i indywidualne doświadczenia oraz ich mentalne konsekwencje*. W: K. Skarżyńska, red. *Młodzi dorośli: identyfikacje, postawy, aktywizm i problemy życiowe*. Warszawa: SGGW, s. 5.

¹⁴¹ Osiemnasty wiek został wybrany zapewne z praktycznych powodów, gdyż prezentuje on podejście wszystkich poprzedzających go wieków, a jednocześnie jest ostatnim wiekiem, gdzie występowało takie podejście równie silnie.

¹⁴² Gardner, H. Davis, K., 2013. *The App Generation: How Today's Navigate Identity, Intimacy, and Imagination in a Digital World*. New Haven: Yale University Press, s. 41.

fali zmian młodzi ludzie obierając wzory rodziców jako punkt wyjściowy odrzucali ich przekonania, by tworzyć swoje własne wewnętrzne systemy wartości i wzorce postępowania. Są to ludzie, którzy zrywając swoje więzi z domem wyruszali na podbój nowego świata lub rezygnowali ze wsi na rzecz miasta w poszukiwaniu sławy i dobrobytu.¹⁴³ Następną dużą zmianą nastąpiła w wieku XX w społeczeństwach, które przeżywały rozkwit konsumpcjonizmu oraz dobrobytu. W tych czasach człowiek stał się ukierunkowany na otaczające go otoczenie, ludzi (*other-directed individual*). Wyznacznikami, modelami postępowania dla człowieka stali się zarówno sąsiedzi jak i inni ludzie oraz wartości prezentowane przez ówczesne media – gazety, radio czy telewizję. W wieku XXI mamy natomiast modyfikację i uściślenie wcześniejszego trendu, gdzie – jak trzeba rozumieć intencje autorów tego pomysłu – aplikacje¹⁴⁴ są źródłem tego, jakie człowiek przyjmuje w życiu postawy, jakie wartości wyznaje i jakie zachowania mu towarzyszą¹⁴⁵.

Okres/ wiek	Charakteryzacja
XVIII wiek	Orientacja na tradycję (<i>tradition-directed individual</i>) – Tradycja jest głównym nośnikiem wartości. Człowiek przejmuje wartości jakie wcześniej istniały.
XIX wiek	Orientacja na siebie (wewnątrz) (<i>inner-directed individual</i>) – Zarówno tradycja jak i wartości rodzinne zostają poddane próbie poszukiwania alternatywnych systemów wartości. Zwrócenie się ku indywidualnemu wnętrzu.
XX wiek (druga połowa)	Orientacja na otoczenie/ na innych (<i>other-directed individual</i>) – Silna orientacja na to co inni robią i jak się zachowują. Bardzo duża waga mediów takich jak radio, gazeta i telewizja – są to główne nośniki wartości
XXI wiek	Orientacja na aplikację (<i>app-directed individual</i>) – Aplikacje jako nowe środowisko człowieka, które przejmują zadania mediów ze wcześniejszych lat. Teraz poprzez aplikacje jednostka może nauczyć się odpowiednich zachowań, systemów wartości.

Tabela 1 – Tabela za: Gardner, H. Davis, K., 2013. *The App Generation: How Today's Navigate Identity, Intimacy, and Imagination in a Digital World*. New Haven: Yale University Press.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 42.

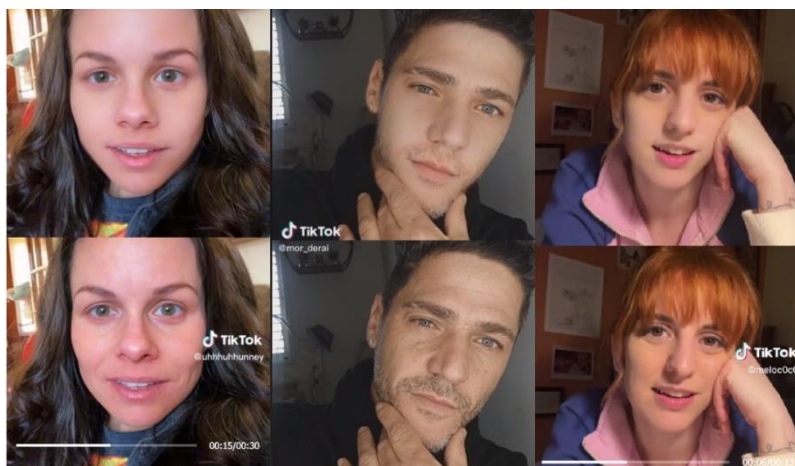
¹⁴⁵ Gardner, H., 2013. *The App Generation*. [Online] https://www.youtube.com/watch?v=sTqY-a2kVk8&ab_channel=RSA [Data dostępu: 13 08 2023].

Można w tym miejscu zauważyć charakterystyczne zjawiska dla współczesnych czasów, które są zdominowane przez technologie cyfrowe, a mianowicie coraz głębsze *odmiejscowienie* i w wielu wypadkach *odczasowienie* środowiska, z którym współczesny człowiek wchodzi w reakcje. Współcześnie nasi „najbliżsi”, osoby z którymi się utożsamiamy, z którymi współdzielimy system wartości, w żadnym wypadku nie muszą oznaczać osób, które żyją w jednym miejscu, a nawet nie musi oznaczać, że kiedykolwiek wiedzieli siebie na żywo fizycznie (bez pośrednictwa technologii). W tym aspekcie, aspekcie komunikacyjnym, technologia stworzyła zupełnie nowe transgraniczne środowisko, które kiedyś było zarezerwowane jedynie dla nielicznych, którzy mogli fizycznie dużo podróżować.

3. Udoskonalanie siebie i przedłużanie biologicznej młodości i życia

Na zakończenie omawianego tematu, jakim są młodzi dorośli oraz ich ogólnej charakteryzacji, warto zwrócić uwagę na aspekt związany z nurtami dotyczącymi ingerencji w swój naturalny wygląd. Kwestiami, które zostaną tutaj omówione są (1) dążenie do zatrzymania procesu starzenia się oraz (2) walka z niedoskonałościami człowieka w wymiarze biologicznym. Tematyka ta, chociaż wcale nie zawsze oczywista i nie wychodzi na pierwsze pole w debacie, jest bezpośrednio powiązana z tym, co tutaj jest poruszane. Mianowicie, żyjąc w świecie skierowanym ku obrazowi (obrazom), wygląd jest znaczącym elementem. W popularnych portalach społecznościowych, atrakcyjność (fizyczna) jest tym, co najbardziej wartościowe i pożądane. Atrakcyjność oczywiście nie ma jednoznacznie określonego wieku i są widoczne różnice między wiekiem, posturą, cechami atrakcyjnego mężczyzny, a atrakcyjnej kobiety, a i te posiadają liczne wariacje. Generalny trend i chęć do wyglądanego młodo wydaje się jednak dominować. Chęć odmłodzenia się, chociażby tylko czasowego lub cyfrowego, wskazują bezpośrednio również popularne trendy związane z nakładaniem różnych filtrów dostępnych w aplikacjach, które obok przemian powodowanych tradycyjnym makijażem wpisują się w zjawisko *kittenfishing*. W tym miejscu następuje ponowne nawiązanie do poprzedniego podrozdziału, w którym poruszana była owa kwestia oraz następuje rozszerzenie tego tematu o inne przykłady.

Istnieją coraz doskonalsze algorytmy, które poprzez skanowanie twarzy potrafią odmłodzić osobę. Jako przykład można pokazać filtr z przywoływanej wcześniej aplikacji (społecznościowej) Tik Tok o tendencyjnej nazwie *Teenage Look* (Grafika 6):

Grafika 6 – przykłady z platformy TikTok użycia filtra Teenage Look – dół bez filtru, góra z użytym filtrem. Użytkownicy od lewej: @uhhuhhunney; @mor_derai; @meloc0c0

Ujęcia na dole tej grafiki przedstawiają użytkowników przed zastosowaniem filtra, natomiast ujęcia górne to te same osoby z zastosowanym filtrem. Efekty oczywiście każdy może ocenić indywidualnie. Dla rzetelności trzeba powiedzieć, że istniały osoby, które nie podzielały zachwyty co do tych efektów, jednak popularność tego filtra i ogólna aprobata, jaka była widoczną na platformie sugeruje wysoką jakość wywołanego efektu.

Kolejnym filtrem, o którym trzeba wspomnieć jest *Bold Glamour* (Grafika 7):

Grafika 7 - przykłady z platformy TikTok użycia filtra Bold Glamour – prawa strona bez filtru, lewa strona z użytym filtrem. Konta od lewej: @taylorjohillips; @onetrano

Pozwolił on na nakładanie na twarz cyfrowego makijażu oraz dokonywanie pewnych cyfrowych ulepszeń/modyfikacji samej twarzy.

Tworzenie cyfrowego siebie jest coraz łatwiejsze i coraz częściej obraz ten jest adekwatniejszy (coraz trudniej rozpoznać użycie filtru) przy jednoczesnym znaczącym udoskonaleniu. Nakładany jest nie tylko makijaż czy wygładzana jest cera, ale poprawiane są i dostosowywane np. wielkość ust. Filtry te są ważnym elementem całej poruszanej tutaj tematyki, ponieważ z jednej strony nawiązują do trendów (czy je wręcz

wyznaczają), ale również są znakiem tego, jak szybko rozwija się technologia. Właśnie z tego względu, na swoje zaawansowanie, warto przyglądać się jakości i „umiejętnościom” nowych filtrów. Różnica ta jest na pierwszy rzut oka nie tak duża, jednak technologicznie jest to znaczący postęp. Tradycyjne filtry:

(...) obecne w aplikacjach społecznościowych od lat, korzystają z dwuwymiarowego obrazu z kamerki. Twarz jest mapowana, a następnie filtr nakłada trójwymiarowy efekt. O tym, że rzeczywistość rozszerzona nie jest idealnym narzędziem, przekonały się osoby, które między kamerką a twarzą włożyły np. rękę. Wtedy widać jak nakładka zmagają się ze skutecznym pokryciem twarzy¹⁴⁶.

Niedoskonałość, o której jest mowa, pokazana jest poniżej (Grafika 8). Natomiast wspomniane „nowe” filtry bazują na sztucznej inteligencji¹⁴⁷ i uczeniu maszynowym, z tego względu podobne niedoskonałości praktycznie nie występują: *z takimi problemami rewelacyjnie radzi sobie filtr Bold Glamour. Jest to możliwe, ponieważ efekt ten prawdopodobnie wykorzystuje sztuczną inteligencję, a właściwie jej obszar o nazwie uczenie maszynowe*¹⁴⁸. Efektem tego jest to, że nakładany filtry aktywnie dopasowuje się do twarzy człowieka i zachowuje się w dużej mierze zupełnie naturalnie i nie można go tak łatwo zakłócić, jak w powyższym przykładzie.

Grafika 8 – Przykład przestarzałego filtra. Nakładany obraz pojawia się na ręce, która częściowo zakrywa oko. Konto: @apetyczna_mama

¹⁴⁶ Wilamowski, K., 2023. *Jak działa filtr Bold Glamour z TikToka? To o wiele bardziej złożone niż mogłoby ci się wydawać.* [Online] <https://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/nauka-i-technika/jak-dzia%C5%82a-filtr-bold-glamour-z-tiktoka-to-o-wiele-bardziej-z%C5%82o%C5%BCone-ni%C5%BCmog%C5%82oby-ci-si%C4%99-wydawa%C4%87/ar-AA18bKJY?li=BBr5MK7> [Data dostępu: 23 08 2023].

¹⁴⁷ Weatherbed, J. I Sato, M., 2023. *Why won't TikTok confirm the Bold Glamour filter is AI?.* [Online] <https://www.theverge.com/2023/3/2/23621751/bold-glamour-tiktok-face-filter-beauty-ai-ar-body-dismorphia> [Data dostępu: 5 07 2023].

¹⁴⁸ Wilamowski, K., op. cit.

Możliwości współczesnej technologii nie wpływają tylko na to, jak człowiek spostrzega siebie i jaki wizerunek kreuje. Mają one również wpływ na to, jakie oczekiwania wystosowują w stosunku do przyszłości. Ten trend dobrze obrazuje wypowiedź 12-letniego Laurenta Simonsa, który w roku 2022 został magistrem fizyki kwantowej, a rok wcześniej otrzymał z wyróżnieniem tytuł licencjata na uniwersytecie w Antwerpii. Ten młody człowiek chce stworzyć miejsce, gdzie będzie możliwe budowanie sztucznego ciała dla osiągnięcia nieśmiertelności. Jak sam określił - *Drogą do tego będzie zastąpienie niektórych części ciała urządzeniami mechanicznymi*¹⁴⁹. Chociaż słowa tego nastolatka można traktować z dużą pobłażliwością i nie przywiązywać do nich dużego znaczenia, to jednak wpisują się one w nurt, który jest widoczny i wiele poważnych firm, przynajmniej częściowo, zajmuje się tym tematem. Można tutaj jako przykład podać Google¹⁵⁰ oraz szereg laboratoriów/startupów z doliny krzemowej, w które inwestują takie osoby jak Jeff Bazos czy Yuri Milner¹⁵¹. W tej kwestii od lat wypowiada się jeden z najwybitniejszych futurologów współczesnego świata Raymond Kurzweil¹⁵², który przewiduje osiągnięcie pod względem technicznym wiecznego życia jeszcze w pierwszej połowie tego wieku¹⁵³.

Nieśmiertelność jest jednym z odwiecznych pragnień człowieka. Stać się istotą nieśmiertelną (a przynajmniej długowieczną) może ziścić się dzięki zaawansowanym technologiom. Samo utrzymanie młodości jest elementem widocznym wielu strategii marketingowych i rozwojowych firm zajmujących się kosmetyką oraz medycyną estetyczną. Nie brakuje również ludzi, którzy otwarcie chcieliby uzyskać „nieśmiertelność” - inną niż możliwa dotychczas, a więc w pamięci innych żyjących ludzi, poprzez swoją twórczość czy uczestnictwo w doniosłych wydarzeniach historycznych. Do projektów, które kierują się tą przesłanką można zaliczyć projekt 2045

¹⁴⁹ Wprost.pl, 2022. *12-letni Laurent został magistrem fizyki kwantowej. Ma jeden wielki cel.* [Online] <https://www.wprost.pl/swiat/10915849/12-letni-laurent-zostal-magistrem-fizyki-kwantowej-ma-jeden-wielki-cel.html> [Data dostępu: 05 07 2023].

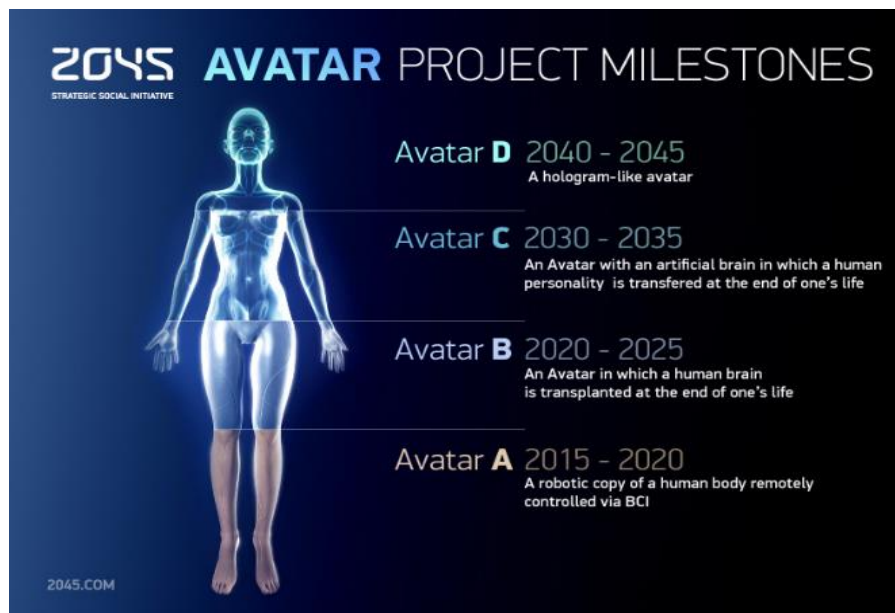
¹⁵⁰ Tomański, R., 2015. *Nieśmiertelność od Google. Czy w przyszłości będziemy żyć 500 lat?*. [Online] <https://forsal.pl/artykuly/858535,niesmiertelnosc-od-google-czy-w-przyszlosci-bedziemy-zyc-500-lat.html> [Data dostępu: 04 07 2023].

¹⁵¹ Duszczyk, M., 2021. *Naukowcy głowią się, jak oszukać śmierć. Coraz bliżej długiego życia.* [Online] <https://cyfrowa.rp.pl/biotechnologia/art19190101-naukowcy-glowia-sie-jak-oszukac-smierc-coraz-blizej-dlugiego-zycia> [Data dostępu: 10 07 2023].

¹⁵² Jest to oczywiście jedno z wielu przewidywań, jakie ten autor poczynił względem przyszłości i możliwości technologii. Z pewnością również ważną jego ideą jest urzeczywistnienie się osobliwości, tj. momentu, kiedy rozwój technologii będzie na tyle szybki i sprawny, że wszelkie przewidywania zostaną zniweczone, a człowiek może stanąć oko w oko z równą sobie, co do inteligencji, AI (Sztucznej Inteligencji).

¹⁵³ Żabicki, P., 2015. *Nieśmiertelność już za 30 lat?*. [Online] https://nauka.uj.edu.pl/aktualnosci/-/journal_content/56_INSTANCE_Sz8leL0jYQen/74541952/136492854 [Data dostępu: 08 07 2023].

Initiative sponsorowaną przez rosyjskiego miliardera, Dmitrija Ickowa¹⁵⁴. W swoim bardzo ambitnym planie zakładali kilka kluczowych faz (Grafika 9). Widać również, że jest to bardzo konkretny plan, który jednak jak się wydaje, po analizie materiałów zamieszczanych na oficjalnej stronie internetowej, od 2018 roku nie wykazuje większej aktywności¹⁵⁵. Nawet jeżeli projekt ten upadł, to wskazuje to jednak, że trend i próby istnieją.

Grafika 9 – Grafika przedstawiające plany rozwoju projektu Avatar –[Online]
<http://2045.com/>

Zagadnienie śmiertelności i władania nad biologią człowieka jest częścią większego tematu poruszanego później – Antropocenu – jednak ten konkretny aspekt – zapobieganie starości i poprawienie natury - warto zamieścić w tym miejscu, gdyż bezpośrednio może odnosić się i wpływać na oczekiwania młodych dorosłych. Koresponduje on również z wspomnianymi uwagami na temat cyfrowego ulepszania swojego wizerunku. Temat ten wpisuje się również w przedstawianą tutaj tematykę, ponieważ dotyczy ona bez wątpienia aspektów tożsamościowych człowieka oraz granic, czy też dopuszczalnych możliwości technologii. Zatem należy zaznaczyć, iż temat ten jest ważki i wzbogaca znacząco perspektywę umacniając zarazem potrzebę prezentowanych tutaj rozważań, jak i przeprowadzonych badań.

¹⁵⁴ Geekweek, 2019. 2045 Initiative to projekt, który pozwoli ludzkości oszukać śmierć i żyć wiecznie. [Online]://geekweek.interia.pl/styl-zycia/news-2045-initiative-to-projekt-ktory-pozwoli-ludzkosci-oszukac-s,nId,5544516#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome [Data dostępu: 13 07 2023].

¹⁵⁵ Strona internetowa projektu - <http://2045.com/>.

Chęć życia wiecznego, bycia wiecznie młodym przewijała się w historii człowieka i towarzyszyła mu w wielu momentach. Można przytoczyć w tym miejscu mit o kamieniu filozoficznym, który oprócz transmutacji metali nieszlachetnych w szlachetne, był potrzebny do stworzenia eliksiru życia. Fontanna młodości, która odmładzała każdego, kto się z jej źródła napił, oddalając moment śmierci. W dzisiejszym świecie popularności i powagi zaczyna nabierać pogląd i dyskusja traktująca proces starzenia się jako pewnego rodzaju chorobę. Potwierdza to również klasyfikacja *Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-11* pod symbolem XT9T¹⁵⁶ – Związane ze starzeniem o następującym opisie: *Związane ze starzeniem oznacza „spowodowany procesami biologicznymi, które stale prowadzą do utraty przystosowania organizmu i postępu w starszym wieku*¹⁵⁷. Idąc dalej tym tropem, jak każdą chorobę, również i tę można zwalczyć poddając się kuracji. Nie jest to już jedynie debata czysto akademicka, jak miało to miejsce jeszcze parę lat temu. Istnieje coraz więcej publikacji, które są poświęcone tej problematyce. W sieci można znaleźć bez problemu tytuły odnoszące się do tej tematyki: *Starzenie to choroba przewlekła*¹⁵⁸, *Proces starzenia się powinien zostać uznany za chorobę. W przyszłości nauczymy się ją leczyć*¹⁵⁹ czy *Czy starość jest chorobą?*¹⁶⁰. I jest ku temu właściwy powód. W tekście *Starzenie się jako choroba? Ekonomiczne korzyści z wprowadzenia starzenia się do Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób (ICD)*¹⁶¹ można przeczytać o badaniach, które okazały się bardzo obiecującą próbą. Warto przed prezentacją wyników od razu zaznaczyć, co robią również autorzy, że badania zostały przeprowadzone na małej grupie oraz bez grupy kontrolnej. Eksperyment ten trwał jednak dość długo, bo rok oraz efekty były widoczne u wszystkich badanych. Przebieg eksperymentu wydaje się dość prosty:

¹⁵⁶ Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych, 2023. *ICD-11. XT9T Ageing-related*. [Online] <https://icd.who.int/browse11/1-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2f%2fidentity%2f459275392> [Data dostępu: 09 08 2023].

¹⁵⁷ Wersja oryginalna Ageing-related means "caused by biological processes which persistently lead to the loss of organism's adaptation and progress in older ages".

¹⁵⁸ Wasiluk, M., 2020. *Starzenie to choroba przewlekła*. [Online] https://twojezdrowie.rmf24.pl/uroda/medycyna-estetyczna/news-starzenie-to-choroba-przewlekla.nId,4491596#crp_state=1 [Data dostępu: 11 02 2022].

¹⁵⁹ Domański, T., 2020. *Proces starzenia się powinien zostać uznany za chorobę. W przyszłości nauczymy się ją leczyć*. [Online] <https://spidersweb.pl/2020/02/starzenie-sie-choroba-odwracanie-procesu-starzenia-sie.html> [Data dostępu: 09 08 2023].

¹⁶⁰ Szymborski, K., 2021. *Czy starość jest chorobą?*. [Online] <https://www.projektpulsar.pl/2102789,1.read> [Data dostępu: 10 08 2023].

¹⁶¹ Olszewski, S., 2021. *Starzenie się jako choroba? Ekonomiczne korzyści z wprowadzenia starzenia się do Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób (ICD)*. [Online] <https://biotechnologia.pl/farmacja/starzenie-sie-jako-choroba-ekonomiczne-korzysci-z-wprowadzenia-starzenia-sie-do-miedzynarodowej-klasyfikacji-chorob-icd,21020> [Data dostępu: 09 07 2023].

Przez cały rok niewielka grupa ochotników trzymała się ściśle określonej rutyny, która obejmowała przyjmowanie hormonu wzrostu i leków powszechnie stosowanych w leczeniu cukrzycy. Ich wiek biologiczny - który jest miarą zmian genetycznych na skutek procesu starzenia - został następnie porównany z wiekiem zmierzonym przed badaniem¹⁶².

Po porównaniu wyników okazało się, że osoby te są o 1,5 roku młodsze, a uwzględniając rok trwania badania, okazuje się, że uczestnicy tego badania byli „młodszy” o 2,5 roku w momencie zakończenia badania, niż jakby nie poddali się terapii. Efekt ten oczywiście mija po zaprzestaniu terapii lekowej. Wyniki te również nie oznaczają jeszcze rewolucji, zaznaczają to sami autorzy tego badania. Jednak można je uznać za pewien moment przełomowy, gdyż możliwość wiecznej, biologicznej młodości, za cenę łykania codziennie tabletek, nie może się wydawać zbyt wygórowaną ceną. Na dalsze efekty z pewnością przyjdzie ludzkości poczekać. Nie wiadomo również, czy ta konkretna terapia zostanie uznana za bezpieczną, czy zostaną zaprezentowane bardziej efektywne terapie. Badania nad możliwością przedłużenia życia prowadzi również autor książki *Lifespan Why We Age – and Why We Don't Have To* David A. Sinclair¹⁶³. Wraz ze swoim zespołem szuka on sposobów na przedłużenie życia, które, jak sam twierdzi, może pomóc w odmłodzeniu¹⁶⁴ oraz dożyciu nawet 150 lat.

Do uzyskania potencjalnej długowieczności/„długomłodości” i udoskonalania siebie prowadzi kilka dróg. Najbardziej znaną i stosowaną dzisiaj, z różnym skutkiem, jest medycyna estetyczna. Jednak jej realny wpływ na przedłużanie życia czy też młodości jest raczej niewielki i pozostawia wiele do życzenia, jeżeli jako cel ostateczny ma się zaprzestanie procesów starzenia czy też przeżycie kilku stuleci. W literaturze, oprócz wspomnianych powyżej, dominują dwa podejścia, które mogą zapewnić takie efekty. Są to perspektywa cyborgizacji ciała¹⁶⁵ oraz *mind-uploading*¹⁶⁶. Są to tematy od lat

¹⁶² Domański, T., 2019. *Naukowcom udało się odwrócić proces starzenia u ludzi. Szkoda, że tylko na chwilę*. [Online] <https://spidersweb.pl/2019/09/cofnac-zegar-biologiczny.html> [Data dostępu: 05 08 2023].. zob. też: Fahy, G. M. i inni, 2019. Reversal of epigenetic aging and immunosenescent trends in humans. *Aging Cell*, 18(6).

¹⁶³ Sinclair, D. A., LaPlante, M. D., 2019. *Lifespan : why we age—and why we don't have to*. New York: Atria books. (ebook)

¹⁶⁴ Li, J. i inni, 2017. *A conserved NAD+ binding pocket that regulates protein-protein interactions during aging*. *Science*, 24(355), s. 1312-1317.

¹⁶⁵ Rozumiana szeroko, jako wpływanie na ciało poprzez różne technologie – można zatem uznać, że nie tylko faktyczne zastępowanie np. organów sztucznymi, ale również tworzenie laboratoryjnie genetycznie identycznych organów, biologiczne nanoroboty, czy też tabletki stworzone w zaawansowanych laboratoriach.

¹⁶⁶ Pl. *Transfer umysłu* – hipotetyczne rozważania nad przeniesieniem człowieka (jego świadomości) do świata wirtualnego. Chociaż tematyka ta jest niezwykle interesująca nie ma na chwilę obecną żadnej realnej perspektywy urealnienia tego wizji. Zob: Häggström, O., 2021. *Aspects of Mind Uploading*. W: W.

poruszane na gruncie filozofii, a elementami związanymi z modyfikacją ciała i przekraczaniem możliwości biologicznych człowieka nie zajmują się jedynie futurologi, a coraz poważniejsi badacze z dziedziny fizyki, informatyki, robotyki, biologii, genetyki itd. Należy jednak przyjąć, że chociaż cyborgizacja pod wieloma względami postępuje cały czas do przodu, to druga droga, transferu umysłu, nadal jest i prawdopodobnie pozostanie jeszcze długo, jedynie teoretyczną możliwością.

O ważkości tematu, jakim jest udoskonalanie siebie nie decydują jedynie wizje przyszłości i zaawansowana technologia, ale chociażby dział protetyki, który odnosi coraz większe sukcesy w przywracaniu osób z niepełnosprawnością do pełnej mobilności, a niekiedy do przekraczania standardowych umiejętności. Bez wątpienia człowiek starał się zastępować swoje ułomności i wspierał się w miarę swoich możliwości, świadczą o tym dowody: sztuczne oczy, paluchy, tatuaże czy też makijaże, które datuje się na wiele tysięcy lat wstecz. Współcześnie istnieją egzoszkielety, protezy nóg i rąk, które w zależności od swojego przeznaczenia w wielu kwestiach dorównują lub nawet przekraczają możliwości swoich biologicznych odpowiedników¹⁶⁷.

W perspektywie długiego życia, wspartego technologicznie, którego biologiczne starzenie kończy się na etapie preferowanym przez konkretną osobę, perspektywy i problemy, o których była mowa, nabierają nowego znaczenia. Mogąc żyć długo nie ma pośpiechu do zmian stresujących, takich jak podejmowanie całkowitej samodzielności. Nie trzeba również spieszyć się z zakładaniem rodziny. Jednostka ma możliwość koncentrowania się na sobie i swoich pragnieniach, na samorealizacji. Nie jest to rzecz jasna, odpowiedź na współczesne problemy, jednak jeżeli te trendy będą się umacniać, a nic nie wskazuje na to, by tak miało nie być, to należy zacząć się zastanawiać, nie jak walczyć z nimi, a raczej jak lepiej je zrozumieć i dostosować systemy edukacji, pracy itd. by kolejne pokolenia nie musiały się mierzyć z chociażby lawinowo przyrastającą ilością przypadków depresji, samotności, popadania w różne nałogi, zagubienia. Wydaje się, że

Hofkircher i H. Kreowski, red. *Transhumanism: The Proper Guide to a Posthuman Condition or a Dangerous Idea?*. Cham: Springer, s. 3-20.

¹⁶⁷ Mowa tutaj o takich ludziach jak: Hugh Herr (**Herr**, H., 2014. *The new bionics that let us run, climb and dance*, Ted.com [Online]: https://www.ted.com/talks/hugh_herr_the_new_bionics_that_let_us_run_climb_and_dance.; **Herr**, H., 2018. *How we'll become cyborgs and extend human potential*, Ted.com. [Online]: https://www.ted.com/talks/hugh_herr_how_we_ll_become_cyborgs_and_extend_human_potential), Aimee Mullins (**Mullins**, A., 2009. *My 12 pairs of legs*, Ted.com [Online]: https://www.ted.com/talks/aimee_mullins_my_12_pairs_of_legs.) Eythor Bender (**Bender**, E., 2011. *Human exoskeletons -- for war and healing*, Ted.com [Online]: https://www.ted.com/talks/eythor_bender_human_exoskeletons_for_war_and_healing.) wszyscy oni są ważnymi postaciami w rekompensowaniu zdolności biologicznych człowieka oraz przekraczaniu ich.

najlepszym rozwiązaniem byłoby „wciśnięcie pedału hamulca”, byśmy mogli odetchnąć od ciągłej innowacji, dostosować się społecznie, prawnie i psychicznie do już istniejących możliwości technologii. Nauczyli się z niej korzystać, przeciwdziałać niepożądanym efektom. Jest to jednak bardzo mało prawdopodobne, a więc innym rozwiązaniem jest patrzeć w przód przed aktualne i zapowiadane technologie, szukanie punktów zapalnych i problematycznych, tak by starać się nie być zawsze w pozycji reaktywnej.

II. „Ponowoczesność – Druga Nowoczesność – Późna Nowoczesność”

*Wszelka sztuka i wszelkie badanie,
a podobnie też wszelkie zarówno działanie
jak i postanowienie, zdają się zdążać do jakiegoś dobra
i dlatego trafnie określono dobro jako cel wszelkiego dążenia.
(Arystoteles)¹⁶⁸*

Problematyka podejmowana w niniejszym rozdziale jest niezwykle obszernym tematem. Autorów, którzy bezpośrednio odnoszą się do niektórych z jej aspektów odnaleźć można najczęściej w socjologii, psychologii, pedagogice oraz kulturoznawstwie. Nie brakuje jednak również bardzo ważnych prac z pogranicza IT oraz ekonomii. Nie można również pominąć filozofii, która przeważnie wzbogaca wywody autorów z wymienionych dyscyplin i pozwala na prowadzenie rozważań na bardziej teoretycznym gruncie. Tak duża interdyscyplinarność świadczy o ważności tego tematu. Intensyfikacja zmienności, jaka jest zauważalna od zeszłego wieku, tworzy tzw. *permanentny szok przyszłości*¹⁶⁹, a nabiera ona cały czas na sile, tworzy potrzebę niemal ustawicznego badania społeczeństwa, występujących w nim zjawisk oraz przewidywania konsekwencji. Dodatkowym wzmocnieniem tej potrzeby jest fakt, że część dzisiejszych trendów była w dużej mierze niewiadoma jeszcze piętnaście lat temu lub była ona badana w zasadniczo innej rzeczywistości zaawansowania technologicznego, chociaż już wtedy można było mówić o *Wielkim Wstrząsie*¹⁷⁰ spowodowanym skalą wielu społecznych i technologicznych przemian. Istnieje zatem potrzeba weryfikacji przewidywań, które były tworzone pod koniec zeszłego i na początku tego stulecia oraz z potrzebą aktualizacji stanu rzeczy. Istnieją bowiem przykłady zarówno zbytniego pesymizmu jak i optymizmu w odniesieniu do kondycji ludzkości, rozwoju technologii i wielu innych elementów, które składają się na obraz świata lat dwudziestych dwudziestego pierwszego wieku.

¹⁶⁸ Arystoteles, 2008. *Etyka Nikomachejska*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 77.

¹⁶⁹ Wyrażenie ukute przez Alvinę Tofflera za: Melosik, Z. i Szkudlarek, T., 1998. *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*. Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS, s. 55.

¹⁷⁰ Zob. Fukuyama, F., 2000. *Wielki wstrząs. Natura ludzka a odbudowa porządku społecznego*. Warszawa: Bertelsmann Media. Za: Miąso, J., 2019. „Wielki Wstrząs” – nowe media a kapitał społeczny – pomnażanie czy drenaż? *Konieczność wzmacniania merytorycznej i personalistycznej edukacji medialnej dla budowania kapitału społecznego*. *Studia Edukacyjne*, 53, s. 241-253.

Obszerność tematu i wielość aspektów tworzy niebanalne wyzwanie dla każdego badacza, który chciałby się tą tematyką zajmować. Nie ma możliwości, by opisać za jednym razem całość świata (społecznego) w wyczerpujący sposób. Uwagi, które są w tym rozdziale wystosowywane, dotyczą w znacznej mierze świata zachodniego, chociaż i to dookreślenie wydaje się niewystarczająco precyzyjne. Różnice między chociażby Stanami Zjednoczonymi a Europą (Unią Europejską) oraz różnice w samej Europie są miejscami znaczące. Niemniej jednak wydaje się, że widząc tę niedoskonałość, dla potrzeb analizy *większego obrazu*, należy ją zaakceptować, pamiętać o niej, a jednocześnie zignorować.

O ciągłej potrzebie zajmowania się tematyką współczesności i podejmowania prób jej zrozumienia świadczą również coraz to nowsze raporty i powstające w oparciu o nie opracowania¹⁷¹ dotyczące niepewnej przyszłości i efektów nagłych zmian, jakie pociągają za sobą na przykład zmiany na rynku pracy, powszechna robotyzacja czy też coraz pilniejsze przekształcanie gospodarki na niskoemisyjną. Warto w tym miejscu pamiętać również, że kryzys światowy, który wywołała pandemia Covid-19, przyspieszył niektóre procesy znacząco (choćby nauka i praca zdalna na powszechną skalę), a wojna wywołana przez Rosję na Ukrainie wznoviła debatę w wielu państwach dotyczącą zamykania kopalń i elektrowni atomowych. Zmiany te z pewnością będą znacznie trwalsze niż sama ich przyczyna. Mnogość problemów oraz dziedzin, których te problemy dotyczą, powoduje niemożliwość przygotowania jednego rozwiązania. Warto natomiast szukać elementów wspólnych dla tych różnorodnych zagadnień. Pomóc to może w naszkicowaniu głównych kierunków zmian, jakie są/będą konieczne w społeczeństwach. Mowa w tym miejscu głównie o kierunkach, w jakich powinna pójść edukacja w najbliższych latach, by wspomóc jednostki w nowych wyzwaniach i wzmacniać przyszłe społeczeństwa.

Ten rozdział oraz następny będzie poświęcony opisaniu kilku najważniejszych aspektów współczesności, które uznać można za uniwersalne i które są najczęściej

¹⁷¹ The Future of Jobs Report 2020 Światowego Forum Ekonomicznego, Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action przygotowane przez UNESCO w ramach programu Futures of Education: Learning to become; Future of Work, Future of Society zrealizowane w ramach European Group on Ethics in Science and New Technologies działającej w ramach Komisji Europejskiej, Technology and Innovation Report 2021, Catching technological waves: Innovation with equity przygotowane przez United Nations Conference On Trade And Development, Polskie badanie EU Kids Online 2018 przygotowane wraz z Fundacją Orange, Learning to realize education's promise Światowego Banku, About Vision 2050 przygotowanym przez WBCSD (World Business Council for Sustainable Development) i wiele innych.

poruszane przez autorów z różnych dziedzin nauki. Wybór był również kierowany potrzebą nakreślenia najważniejszych bolączek współczesności i ich konsekwencji dla zwykłych ludzi, a w szczególność młodych dorosłych. W sposób oczywisty podział prezentowany poniżej jest sztuczny, a wiele z omawianych cech wiąże się ze sobą i wpływa na siebie wzajemnie. Uproszczenie to jest jednak konieczne, a podkreślenie niepełności tego zbioru jest jedynie formalnością, gdyż pełnego zbioru zapewne nie sposób stworzyć.

Rzetelne opisanie i nakreślenie obrazu dzisiejszego świata, przy jednoczesnym uwzględnieniu wcześniejszych uwag o istniejących ograniczeniach, pozwoli na stworzenie właściwego tła teoretycznego, które będzie punktem odniesienia do spostrzeżeń i opinii młodych dorosłych oraz użytkowników Internetu, w części poświęconej badaniom. Nie oznacza to jednak, że opis ten nie będzie posiadać w sobie żadnego aspektu novum. Jednakże wiele z opisanych poniżej cech jest studiowana przez naukowców od lat. Nie chodzi zatem o „nowość” całości jako takiej. Istotnym elementem może być w tym wypadku jedynie intensyfikacja danego zjawiska, nowy aspekt czy też samo włączenie lub wyróżnienie go w tworzonej charakterystyce z innymi. W rozdziale tym zostanie pominięta w dużym stopniu cyfryzacja czy też aspekt rozwoju technologii. Analiza oraz opis dotyczący tych zagadnień współczesności dokonany będzie w kolejnym rozdziale. Takie postępowanie wydaje się pożądanym, gdyż cyfryzacja jest kluczowym elementem do zrozumienia i opisanie zmian w dzisiejszym świecie. Waga tego zagadnienia w prezentowanej pracy wymaga, by poświęcić temu tematowi osobny rozdział. Kwestie poruszane poniżej, dotyczące współczesności i ich konsekwencji, są nie tyle znakiem, że rozwój poszedł w złym kierunku i realizuje się czarny scenariusz tego, co kiedyś było tylko przypuszczeniem, a raczej koniecznością, która musiała się zdarzyć. W tym znaczeniu nie żyjemy w czasach *po-nowoczesnych*, czyli następujących po nowoczesności. Jeżeli brać pod uwagę jedynie to, że pewne zapowiedzi z początków nowoczesności zrealizowały się, należałoby mówić bardziej o później nowoczesności lub może lepiej dojrzałej nowoczesności. Jesteśmy w takim momencie historii homo sapiens, w której nowoczesność realizując swoje zapowiedzi doszła do punktu, kiedy ludziom ciężko jest dalej „te owoce” rozwoju znosić. Ulrich Beck przedstawiając swoją koncepcję globalnego ryzyka i społeczeństwa światowego ryzyka, tak opisał współczesne czasy:

Podstawowe instytucje, aktorzy pierwszej [nowoczesności] których zadanie polega na ocenie i kontroli wytworzonych niepewności, są kwestionowane przez rosnące poczucie własnej nieskuteczności, a nawet kontrproduktywności stosowanych przez nie środków. Nie

jest to zjawiskiem okazjonalnym, lecz systematycznym. Radykalizacja nowoczesności eksponuje tę ironię ryzyka: nauki, państwo i wojsko stają się częścią problemu, który mają opanować. To właśnie oznacza wyrażenie „refleksyjna modernizacja”: nie żyjemy w świecie *po*-nowoczesnym, lecz w świecie bardziej-nowoczesnym. Nie kryzys, lecz *zwycięstwo* nowoczesności wskutek niezamierzonych i nieznanych skutków ubocznych rozmywa podstawowe instytucje pierwszej nowoczesności¹⁷².

Powstaje zatem pytanie, jak najlepiej określić te czasy? Pytanie otwarte i w zasadzie retoryczne. Z pewnością znacznie trafniej ocenią je przyszłe pokolenia, które będą miały bardziej holistyczny i transcendentny pogląd na to, co teraz ma miejsce i będą świadome realnych następstw dzisiejszych decyzji. Dla spójności opisu, w niniejszej pracy używane będzie głównie określenie numeryczne, czyli nowoczesność XIX wieku i pierwszej połowy XX wieku, jako pierwsza nowoczesność. Od drugiej połowy XX wieku do dzisiaj (można pokusić się o stwierdzenie i połowa XXI wieku) - jako druga nowoczesność. Ich różnica jest zasadniczo umiejscowiona w podejściu do jednostki:

Pierwsza nowoczesność tłumiała indywidualny wzrost i wyrażanie siebie na rzecz kolektywnych rozwiązań, za to w czasach drugiej nowoczesności jaźń jest wszystkim, co mamy. Nowe poczucie suwerenności psychicznej dało o sobie znać na długo przed tym, zanim pojawił się Internet i zaczął wzmacniać jej roszczenia. Uczymy się metodą prób i błędów, jak poskładać nasze życie. Nic nie jest nam dane. Wszystko musi być zweryfikowane, renegocjowane i zrekonstruowane na warunkach, które mają dla nas sens: rodzina, religia, płęć, moralność, małżeństwo, miłość, przyroda, relacje społeczne, uczestnictwo w polityce, kariera, jedzenie...¹⁷³.

Przyszłość natomiast, za Shoshaną Zuboff, określona zostanie mianem trzeciej nowoczesności. Należy jednak podkreślić, że chociaż druga nowoczesność znacząco różni się od pierwszej, to jest efektem realizacji pierwszej nowoczesności. W rozważaniach nad kierunkiem, w którym zmierza ludzkość należy przyjąć, że trzecia nowoczesność może być równie dobrze ponownym natężeniem niechcianych zjawisk oraz konsekwencji, jak i antytezą drugiej nowoczesności. Tak więc trzecia nowoczesność jako symbol kierunku, w którym dąży ludzkość, ma w dużej mierze charakter a - aksjologiczny tj. nie możemy z żadną pewnością jej ocenić. Tak jak na każdą rzecz,

¹⁷² Beck, U., 2002. *Spółeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 87.

¹⁷³ Zuboff, S., 2020. *Wiek kapitalizmu inwigilacji*. Poznań: Zysk i s-ka, s. 57.

która mieści się w czasie przyszłym i jest potencjalna, można mieć wpływ na jej kształt (przynajmniej na gruncie teoretycznym).

Kolejnym wyzwaniem, jakie niesie ze sobą prezentowany temat, jak to zostało wspomniane wyżej, jest to, że współczesne czasy bardzo trudno jest ująć w spójny opis, który zawierałby w sobie wszystkie elementy albo chociaż te najważniejsze. Bauman tak opisuje prezentowaną przez siebie ponowoczesność:

Pełno w tym świecie ruchu, ale ruchu bezładnego, w jakim jedna zmiana miejsca nie różni się od drugiej – a w każdym razie wyrokować o różnicach między nimi nie sposób, jako że nie można już wpisywać wymiaru czasowego w odległości przestrzenne, a i sama przestrzeń i czas nie są już układami uporządkowanymi, zróżnicowanymi wewnątrznie. Nie wiadomo tu, gdzie przód a gdzie tył, a więc i nie wiadomo, co „postępowe”, a co „wsteczne”. Nie ma przecież nowatorstwa, gdy brak kanonu, nie ma herezji, gdy brak ortodoksji¹⁷⁴.

Ta charakterystyka nie dotyczy jedynie ogólnego opisu. Ma odniesienie do wielu konkretnych zagadnień, które będą w tej pracy omawiane lub wspomniane. Dotyczy to zarówno życia rodzinnego, ekologii czy rynku pracy. Opis ten można traktować jako generalny drogowskaz, który wskazuje ludzkości niebezpieczeństwo dalszego trwania w marszu na bezrefleksyjnej drodze ku coraz większej wygodzie. Wymuszone zmiany są odczuwalne nie tylko w skali całych społeczeństw, ale również w odniesieniu do poszczególnych jednostek. Jak określi to Giddens, tworząc pewne porównanie między badaniami dotyczącymi rozwodów, a wyzwań nowoczesności: *Owo „nowe poczucie tożsamości” (...) jest wyrazistym przykładem (...) wymuszonego na nas wszystkich „odnajdywania siebie”, procesu, który wymaga od jednostki czynnego udziału i przemian*¹⁷⁵.

1. Krótka charakterystyka (po)nowoczesności i wybranych jej aspektów

Pomimo, iż samo pojęcie „nowoczesny” funkcjonuje na co dzień jako synonim tego co współczesne, to „nowoczesność” w kontekście teorii społecznych i filozoficznych ma znacznie szerszy zakres¹⁷⁶. Odnosi się ona do okresu między XVIII wiekiem a latami osiemdziesiątymi wieku dwudziestego. Synonimem używanym również powszechnie

¹⁷⁴ Bauman, Z., 2013. *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Warszawa: Sic!, s. 169.

¹⁷⁵ Giddens, A., 2012. *Nowoczesność i tożsamość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 26.

¹⁷⁶ Giddens, A., Sutton, P. W., 2014. *Socjologia. Kluczowe pojęcia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, s. 22.

jest modernizm. Rozkwit tej idei przypada na okres oświecenia. Związane to było ze zmianami podejścia do tradycji, odrzucenia jej i zawierzenia w racjonalność człowieka oraz w metody naukowe. W zależności od określenia okresu następującego po nowoczesności, niekiedy rozumie się ją jako pierwszą nowoczesność, choć w literaturze raczej stosuje się jedynie określenie nowoczesność, a następuje po niej druga nowoczesność. Nowoczesność nastąpiła po okresie feudalnym i dotykała wszystkich sfer życia społecznego. Do najważniejszych dziedzin można zaliczyć industrializację, kapitalizm, urbanizację, demokratyzację czy sekularyzm. Filozof Max Weber nazwał ten okres „odczarowaniem świata” (*Entzauberung der Welt*)¹⁷⁷, który odgradza się od dotychczasowych, powszechnie uznanych metod objaśniania świata na podstawie zjawisk nadprzyrodzonych, irracjonalnych, ezoterycznych¹⁷⁸.

Krytyka terminu nowoczesność skupia się głównie na jego nieostrości. Nowoczesność jest używana dość swobodnie, samo pojęcie nie zawiera w sobie wyjaśnienia wszystkich fenomenów, takich jak zainicjowanie modernizacji:

*Pojęcie nowoczesności obejmuje kilka ważnych procesów społecznych, dlatego jest zbyt nieokreślone i ma w dużej mierze charakter opisowy, a nie analityczny. Nie jest jasne, który z jego elementów składniowych stanowi główny czynnik modernizacji. Czy jest nim gospodarka kapitalistyczna, czy może industrializacja? Jaką rolę odegrała demokratyzacja. Jak należy ujmować urbanizację – czy stanowi przyczynę modernizacji, czy jej skutek?*¹⁷⁹

Kwestie te dotyczą również pytania o analogię i różnicę z takimi pojęciami jak *westernizacja* oraz kwestia występowania wielości nowoczesności w skali całego globu¹⁸⁰. Do dyskusji również należy dołożyć granice oraz aktualność samego projektu nowoczesność. Początkiem nowoczesności zajmują się historycy, jednak jest to temat nie budzący tak wielkich emocji jak kwestia jej końca. W tym wymiarze można wyróżnić dwa podstawowe podejścia. Po pierwsze zakończenie i upadek nowoczesności miał już miejsce, odpowiadają temu teorie postmodernistyczne. Drugim podejściem jest pogląd, iż świat wchodzi (wchodził) w okres „później”, „refleksyjnej” czy też „drugiej”

¹⁷⁷ Zob. Weber, M., 1978. *Economy and Society. An outline of interpretive sociology*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.

¹⁷⁸ Konecki, K., 2003. *Odczarowanie świata dotyczy także miłości*. W: K. Doktor, K. Konecki i W. Warzywoda-Kruszyńska, red. *Praca-Gospodarka-Spleczeństwo*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 177.

¹⁷⁹ Giddens, A., Sutton, P. W., 2014. *Socjologia. Kluczowe pojęcia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, s. 24.

¹⁸⁰ Wagner, P., 2012. *Modernity Understanding the Present*. I red. Cambridge; Malden: Polity Press. Zob. Eisenstadt, s. N., 2002. *Multiple Modernities*. W: s. N. Eisenstadt, red. *Multiple Modernities*. New Brunswick: Transaction Press, s. 1-30.

nowoczesności. Ten pogląd jest odrzuceniem postulatu postmodernistów o zakończeniu/upadku nowoczesności, a podkreśla pewne przeobrażenie i podjęcie wyzwań, które powstały w jej ramach. Jürgen Habermas zarzucał zbyt szybkie odrzucenie projektu nowoczesności przez postmodernistów¹⁸¹. Wskazywał on na duży potencjał, jaki jeszcze drzemie w nowoczesności i utrzymywał, że należy ten projekt kontynuować, a nie zamykać.

Pomimo różnych poglądów na współczesność, wydaje się, że pojęcie ponowoczesności oraz postmodernizmu wybiły się na pierwsze miejsca w debacie zarówno publicznej, jak i naukowej. Kwestią otwartą pozostaje, czy są one świadomie używane jako negacja nowoczesności, czy jednak autorzy ich używający wypowiadają się w duchu refleksyjnej nowoczesności i nie odrzucają jej, choć widzą z pewnością pewne ważne zmiany. Nawiązując jednak do początku postmodernizmu, znacznie wcześniej nurt ten został zainicjowany w sztuce i sztuczce, na gruncie kultury. Objawiał się on wielością różnych stylów, które tworzyły spójną całość. Rozkwit tego nurtu w sztuce w drugiej połowie lat osiemdziesiątych dotarł do nauk społecznych¹⁸². Postmodernizm akcentuje jako elementy kluczowe, świadczące o przejściu ze świata uporządkowanego przez państwa narodowe do epoki ponowoczesnej, między innymi: szybki rozwój mediów i nowych technologii, zanik tożsamości klasowych, globalizacja, łatwość podróży po świecie, rozpowszechnienie się społeczeństw wielokulturowych. Jest to zatem wzbogacające podejście do zjawisk społecznych i uwzględnienie większej ilości zmiennych, niż w paradygmacie modernistycznym.

Nie ma oczywiście, przynajmniej w chwili obecnej, odpowiedzi, która z tych opcji jest właściwsza. Z pewnością można znaleźć zarówno argumenty przemawiające za opisywaniem świata jako kontynuację modernizmu, jak i jako postmodernistyczny. Jest to również argument za tym, by pominąć tę dyskusję, a skupić się na elementach opisowych. Nazwanie okresu spornego *drugą nowoczesnością* niejako pozwala na porzucenie niektórych aspektów nowoczesności, nie odcinając się od innych. Bardzo ciekawą propozycję, która wpisuje się w tą sugestię, a jednocześnie pokazuje skomplikowanie tej tematyki, jest twórczość McGuigan, który łączy ze sobą te dwa

¹⁸¹ Habermas, J., 1998. *Modernizm - niedokończony projekt*. W: R. Nycz, red. *Postmodernizm. Antologia przekładów*. Kraków: Wydawnictwo Baran i Suszczyński, s. 25-46.

¹⁸² Zob. Giddens, A., Sutton, P. W., 2014. *Socjologia. Kluczowe pojęcia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

dyskursy, postmodernistycznemu opisowi oddając kulturę¹⁸³, a resztę aspektów współczesnych społeczeństw - modernizmowi. Autor rozdziela między sobą dwa pojęcia *postmodernism* z *postmodernity*, co w języku polskim można przetłumaczyć na postmodernizm oraz ponowoczesność. Postmodernizm (*ism*) odnosi się do filozoficznego nurtu, idei. Ponowoczesność (*ity*) natomiast ma w sobie roszczenie realności i to w ramach tego pojęcia mówi się o przejściu do nowego okresu w historii. Jak ocenia sam autor:

Dokonyuję podstawowego rozróżnienia między postmodernizmem a ponowoczesnością. Dla mnie postmodernizm odnosi się do idei filozoficznych, wywodzących się głównie z teorii poststrukturalizmu, oraz formacji kulturowych, szczególnie związanych z globalną kulturą popularną. Natomiast ponowoczesność odnosi się do roszczeń społecznych lub cywilizacyjnych; a konkretnie argument, że przeżywamy przejście od okresu nowoczesnego do ponowoczesności w historii. Ponieważ wierzę, że współczesną cywilizację najlepiej rozumieć w dużej mierze jako cywilizację kapitalistyczną, a ponieważ kapitalizm nie został wyparty, nie zgadzam się z ideą społeczeństwa ponowoczesnego. Co więcej, uważam, że niezwykłym aktem pychy jest nazywanie własnego okresu w historii „ponowoczesnością”. Jednak bardzo poważnie traktuję pewne aspekty filozoficznego postmodernizmu i szersze twierdzenia dotyczące *postmodernizacji kultury*¹⁸⁴. [J.P]

Wniosek, jaki można wysunąć z poglądów tego badacza jest taki, iż nowoczesność i ponowoczesność można widzieć jako dwie strony tego samego medalu, uzupełniające się elementy, a nie dwie przeciwstawne idee coraz bardziej skomplikowanego świata.

a. Globalność

Wybór pojęcia *globalność* zamiast globalizacji, został podyktowany chęcią podkreślenia jej jako cechy/faktu już istniejącej we współczesnym świecie. Globalizacja natomiast w swojej istocie wyraża pewien proces, a więc jest to droga do wyznaczonego celu, a nie

¹⁸³ Zob. Jameson, F., 2011. *Postmodernizm, czyli logika kulturowa późnego kapitalizmu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹⁸⁴ McGuigan, J., 2006. *Modernity and postmodern culture*. New York: Open University Press, s. 3. - Oryginalny tekst (...) i make a basic distinction between *postmodernism* and *postmodernity*. For me, *postmodernism* refers to philosophical ideas, mainly derived from poststructuralist theory, and cultural formations, especially associated with global popular culture. *Postmodernity*, in contrast, refers to societal or civilizational claims; and, quite specifically, the argument that we are living through the transition from a modern to a postmodern period in history. Because i believe modern civilization is best understood largely as *capitalist* civilization and, since capitalism has not been superseded, then, i disagree with the idea of a postmodern society. Moreover, i think it is an extraordinary act of hubris to call one's own period in history 'postmodern'. Yet, i do take certain aspects of philosophical postmodernism and broader claims concerning the *postmodernization of culture* very seriously.

sam cel¹⁸⁵. Wyróżniającym się aspektem globalności współczesnego świata jest komunikacja, rozumiana w szczególności jako wymiana informacji. Współcześnie nie ma żadnych istotnych odizolowanych obszarów, gdzie żyją ludzie bez możliwości podłączenia się do Internetu. Rewolucja ta rozpoczęta najpierw rozpowszechnieniem prasy, radia i telewizji, nabrała prawdziwego przyspieszenia w erze Internetu, dokładniej mówiąc - mobilnego Internetu. Według statystyk dostępność do Internetu w czerwcu 2023 roku miało ponad 65 procent ludności świata, przy czym prawie 60% procent z tego miała swoje konta na platformie społecznej¹⁸⁶. Konsekwencje takiego stanu rzeczy podkreślał Ulrich Beck:

W świecie połączonym siecią technologii komunikacyjnych po raz pierwszy w dziejach wszyscy ludzie, wszystkie grupy etniczne i religijne, wszystkie populacje mają tę samą teraźniejszość: każdy naród stał się bezpośrednim sąsiadem każdego innego, a wstrząsy w jednym miejscu na kuli ziemskiej rozchodzą się z nadzwyczajną prędkością po całym globie¹⁸⁷.

Taki stan rzeczy ma oczywiście swoje dobre strony. Przykładem może być znacznie lepsze organizowanie się ludzi oddolnie i możliwość reagowania przez różne społeczeństwa czy rządy, nawet odległe, na niesprawiedliwości w innych krajach, potencjalnie niepowiązanych ze sobą w żaden istotny sposób. Bez wątpienia jest to jedno z narzędzi do stworzenia prawdziwego *ziemskiego* czy też *globalnego społeczeństwa obywatelskiego*¹⁸⁸. Oczywiście jest to broń obusieczna i Internet stał się miejscem, gdzie fake news, manipulacje, trollowanie¹⁸⁹ rozkwitły i jest to problem, któremu został poświęcony jeden z późniejszych podrozdziałów.

¹⁸⁵ Chociaż należy podkreślić, że przyjmując powyższą tezę, nie można uznać globalności za pojęcie prezentujące statyczny stan rzeczy. Wewnętrznie jest to niezwykle ruchome środowisko. Takie stanowisko zgodne jest z ogólnym poglądem i stanem rzeczy prezentowanym przez przywoływanych w tej pracy autorów. Wartościowym tekstem na temat globalizacji, jej rozumienia i konsekwencji dla jednostki, jej tożsamości oraz ogólniej dla systemu edukacji i społeczeństw jest - Cybał-Michalska, A., 2012. *Globalizacja i jej krytyka. O potrzebie zorientowania społeczeństwa na wiedzę, aktywne współdziałanie i odpowiedzialność*. W: A. Cybał-Michalska i P. Wierzba, red. *Dyskursy kultury popularnej w społeczeństwie współczesnym*. Kraków: impuls, s. 13-40 oraz Cybał-Michalska, A., 2014. *Tożsamość w ponowoczesności - przyczynek do refleksji na temat społecznej konstrukcji obrazu ciała*. W: Z. Lew-Starowicz i K. Waszyńska, red. *Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 51-62.

¹⁸⁶ Statista, 2023. *Number of internet and social media users worldwide as of July 2023*. [Online] <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> [Data dostępu: 25 09 2023].

¹⁸⁷ Beck, U., 2002. *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 27.

¹⁸⁸ Zob: Pietrzak, E., 2018. *Nieposłuszeństwo i profanacje – globalne społeczeństwo obywatelskie*. Przegląd Politologiczny (1), s. 83-92.

¹⁸⁹ Trollowanie (ang. trolling) jest umyślnym zachowaniem i działaniem w celu skłócenia pewnej grupy (społeczności) internetowej. Troll prowokuje innych użytkowników Internetu do dyskusji, często w sposób

Przykładów, kiedy komunikacja odgrywała ważną rolę i była wykorzystana przez ludzi w walce z „rządem” i odwrotnie, jest wiele. Warto przypomnieć niektóre z tych wydarzeń z różnych części świata. Przykładem, który pokazał, jak Internet (portale społecznościowe) może być wykorzystany jako nowe narzędzie dla ludzi, by walczyć z opresją, była Arabska Wiosna 2011 roku. Wydarzenia te o tyle są ważne w poruszanych tutaj tematach, że było to pierwsze tak masowe wykorzystanie Internetu w ruchach społecznych:

Takie portale jak Facebook, Twitter, YouTube oraz blogi aktywistów, pozwoliły zjednoczyć ludzi w świecie wirtualnym, co później miało przełożenie na ich realne zachowanie.¹⁹⁰

W czasie tych wydarzeń cała ludzkość mogła poznać takie wyrażenia jak *Ben Ali degage!*¹⁹¹ wykrzykiwane na Tunezyjskich ulicach, czy też *Alszaab Jurid Iskat al-Nizam!*¹⁹² Parę tygodni później w Egipcie.

Kolejnym przykładem były protesty w Hong Kongu na przełomie roku 2019/20. W tym przypadku wspomniane wyżej portale nie miały tak jednoznacznie pozytywnej roli. W związku z tym, że Chińska Republika Ludowa jest graczem o kluczowej roli na świecie, a jej działania od lat utrudniają funkcjonowanie zachodnim firmom na swoim terenie, nie można jednoznacznie ocenić ich działań. Jednak nadal Internet pokazał, że nie jest łatwym środowiskiem dla cenzury. Jak wiadomo w momencie, gdy protestujący nie mogli liczyć na Facebook, Twitter czy YouTube, to przyszła na pomoc platforma streamingowa, która choć na co dzień zajmująca się pornografią, umożliwiła również pokazywanie relacji z odbywających się protestów. Przykład ten jest również ciekawy z tego względu, że prochińskie siły również używały podobnych kanałów i propagowały anty-protestacyjne treści. O dużej dynamice i pewnym chaosie świadczą różne ukazujące się w tym czasie artykuły. Przeglądając tamte wydarzenia możemy znaleźć następujące tytuły:

bardzo nachalny i wulgarny. Wysyłając i upubliczniając często nieprawdziwe treści (...) – definicja za: Jachyra, D., 2011. *Trollowanie - antyspołeczne zachowania w Internecie, sposoby wykrywania i obrony*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia Informatica, nr 28, s. 251.

¹⁹⁰ Bielińska, K., 2014. *Od Al-Dżaziry do Twittera - wpływ mediów na Arabską Wiosnę*. Przegląd Politologiczny, (1), s. 392.

¹⁹¹ Ben Ali, wynoś się!

¹⁹² Lud chce obalenia reżimu

PornHub relacjonuje protesty w Hongkongu, gdy YouTube, Twitter czy Facebook wspierają narrację ChRL¹⁹³

Przesłanie Chin przeciwko protestom w Hongkongu znalazło nowe ujście: Pornhub¹⁹⁴

Twitter i Facebook zawieszają konta w związku z dezinformacją protestacyjną w Hongkongu¹⁹⁵

Protesty w Hongkongu: YouTube zamyka konta z powodu dezinformacji¹⁹⁶

W sposób oczywisty te metody wykorzystywania Internetu i portali społecznościowych są również dobrze znane w krajach zachodu. Niewątpliwie jednym z największych takich wydarzeń były zdarzenia związane z ponownym wybuchem protestów po zabiciu czarnoskórego obywatela USA przez Amerykańską Policję. Ruch Black Lives Matter (#BLM) rozlał się nie tylko na całe Stany Zjednoczone, ale również na wiele innych krajów, w tym europejskie. Wyjątkowość tego zjawiska wynika z tego, że ze względu na demokratyczny charakter państwa, w którym to miało miejsce i w jakich krajach najczęściej się to dyskutowało, można zobaczyć jawną walkę różnych poglądów, która przejawiała się nie tylko na poziomie tradycyjnych mediów, ale również w środowisku internetowym, gdzie użytkownicy podejmowali dyskusję z ludźmi z odległych od siebie, nieraz wiele tysięcy kilometrów, miejsc. Według *Mapping The Black Lives Matter Movement*¹⁹⁷ na dzień 20 września 2020 roku, protesty odbyły się w całym USA i UE. Miały one również miejsce w Turcji, Rosji, Syrii, Iranie czy też Brazylii oraz Senegal, Nigerii czy Ghanie. Trudno o znalezienie innego określenia na ten ruch, niż globalny.

Podobne inicjatywy mają miejsce również w wymiarze lokalnym. Chociaż nieczęsto osiągają one zasięg pojedynczych krajów i trudno tutaj mówić o globalności w tym wymiarze, to jednak mechanizm wydaje się być bardzo podobny. Facebook pozwala na organizowanie się ludzi, którzy siebie nie znają, by osiągnąć wspólny cel. Bywa również tak, że pewien ruch występuje w wielu miejscach na terenie jednego kraju zrzeszając

¹⁹³ Chabasiński, R., 2019. *PornHub relacjonuje protesty w Hongkongu, gdy YouTube, Twitter czy Facebook wspierają narrację ChRL*. [Online] <https://bezprawnik.pl/pornhub-relacjonuje-protesty-w-hongkongu/> [Data dostępu: 13 07 2023].

¹⁹⁴ Li, J., 2019. *China's messaging against the Hong Kong protests has found a new outlet: Pornhub*. [Online] <https://qz.com/1747617/chinese-users-go-to-pornhub-to-spread-hong-kong-propaganda> [Data dostępu: 09 07 2023].

¹⁹⁵ Carroll, S., 2019. *Twitter, Facebook suspend accounts over Hong Kong protest disinformation*. [Online] <https://www.france24.com/en/20190820-twitter-facebook-suspend-chinese-accounts-disinformation-hong-kong-protests> [Data dostępu: 07 07 2023].

¹⁹⁶ Lee, D., 2019. *Hong Kong protests: YouTube shuts accounts over disinformation*. [Online] <https://www.bbc.com/news/technology-49443489> [Data dostępu: 18 07 2023].

¹⁹⁷ Romo, F. I MacLachlan, M., 2020. *Mapping The Black Lives Matter Movement*. [Online] blm-map.com [Data dostępu: 01 07 2023].

ludzi z poszczególnych np. miast. Przykładem takiej inicjatywy może być ruch antyłowiecki. Wśród licznych grup, jakie możemy znaleźć na Facebooku, są między innymi: Warszawski Ruch Antyłowiecki, Trójmiejski Ruch Antyłowiecki, Wrocławski Ruch Antyłowiecki, Poznaniacy Przeciwno Myśliwym, Ludzie Przeciw Myśliwym. Pomijając tematykę tych grup i nie wygłębiając się poruszaną w nich problematykę, grupy te posiadają od kilku do kilkudziesięciu tysięcy członków. Są to aktywne społeczności, których łączy wspólny cel. Podobnych ruchów jest z pewnością więcej, a ich tematyka jest różnorodna.

Korelacja jaka istnieje między aktywizmem offline a online nie jest jasna. Zdania badaczy na ten temat są podzielone, z jednej strony twierdzą, że *kliktywizm* powoduje to, że jednostka odczuwa wystarczającą satysfakcję z zaangażowania poprzez np. napisanie komentarza. Konsekwencją tego jest zaniechanie innych czynności. Z drugiej zaś strony, jest to widziane jako pierwszy krok do większego zaangażowania się¹⁹⁸. Przedstawione powyżej przykłady są raczej dowodem na większą adekwatność drugiego poglądu.

Kosmopolityczność świata stworzyła warunki, w których wszyscy są połączeni ze sobą, bez znaczenia na odległość jaka ich fizycznie dzieli oraz na to, z jakiej kultury pochodzą. Mówiąc inaczej współcześnie *wszyscy żyją w świecie nieodgraniczonym od innych, czy chcą to dostrzec czy nie*¹⁹⁹. Nie oznacza to jednak powszechnej zgody między narodami, powszechnej akceptacji Innego czy też inicjatyw lokalnych przeciwstawiających się istniejącemu stanowi rzeczy. Jest to pewien fakt, który można oczywiście przyjąć lub z którym można się nie zgadzać. Współcześnie dostrzegamy procesy włączające inne kultury. Powodem tego jest współdzielenie nie tylko świata, informacji, ale również, jak to zaraz zostanie pokazane, zagrożeń. Ulrich Beck nazywa to „momentem kosmopolitycznym”, który jest określony przez niego jako:

conditio humana nieodwołalnego włączenia kulturowo innych. Wszyscy tkwią we wspólnej globalnej przestrzeni zagrożeń – bez wyjścia. Może to rodzić skrajnie przeciwne reakcje, jak nacjonalizacja, ksenofobia i im podobne. Jedną z nich obejmuje *uznanie* Innych jako równych *oraz* różnych – normatywny kosmopolityzm²⁰⁰.

¹⁹⁸ Jaśko, K., 2021. *Aktywizm młodych: spontaniczność vs. zinstytucjonalizowanie, online vs. offline, powody radykalizacji*. W: K. Skarżyńska, red. *Młodzi dorośli: identyfikacje, postawy, aktywizm i problemy życiowe*. Warszawa: SGGW, s. 68 - 69.

¹⁹⁹ Beck, U., 2002. *Spoleczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 87.

²⁰⁰ Ibidem, s. 88.

Można z tego wnioskować zatem, że ruchy polityczno-społeczne, które współcześnie obserwujemy, w takich krajach jak USA, Węgry czy Polska, które charakteryzują się resentymentem w stosunku do współczesności i zwrotem w stronę państw narodowych, nie są zaprzeczeniem współczesnych trendów, a jedną z możliwych reakcji. Reakcji, która nie zmienia faktycznego stanu rzeczy. Należy pamiętać jednak, że w tych renacjonalizmach istnieje prawdziwe ryzyko powrotu do niechlubnych czasów i związanych z nimi poglądów znanych chociażby z pierwszej połowy XX wieku.

Nie sposób pominąć w tym temacie również najważniejszego wydarzenia z roku 2022, a mianowicie ataku państwa rosyjskiego na Ukrainę. Wykorzystanie mediów społecznościowych oraz zaadoptowanie pewnych trendów i charakterystycznego języka przez rząd i propagandę ukraińską stały się niezwykle ważnym elementem w jej walce nie tylko z państwem rosyjskim, ale również o wsparcie u państw zachodu. Zgodnie z jednym z nagłówków, jakie można znaleźć w Internecie, media społecznościowe stały się jednym z frontów tej wojny²⁰¹.

b. Kryzys autorytetów – laicyzacja i cena wolności

Jednym z najbardziej zawiłych aspektów, które są omawiane w niniejszym rozdziale, jest kryzys autorytetów. Zmiany te powiązane są z kilkoma ważnymi społecznymi ruchami i choć sam kryzys autorytetów można uznać za coś negatywnego, tak już procesy, które będą tu opisywane, już tak łatwo ocenie aksjologicznej się nie poddają. Współcześnie widać silny nurt uznawania za osoby godne posłuchu tzw. celebrytów, których liczba, przypadkowość oraz wymiennosc wzrasta lawinowo²⁰². Zjawisko to potęguje potrzebę debaty nad tym, kto powinien być wyznacznikiem wartości, opinii itd. we współczesnym świecie.

Historycznie rzecz ujmując w przeszłości głównymi dwoma autorytetami dla ludzi był nauczyciel oraz ksiądz. Jako osoby posiadające wiedzę, były w stanie tłumaczyć innym, w jaki sposób funkcjonuje świat, dlaczego spotykają ludzi nieszczęścia itd.:

Dla większości pedagogicznych obiektów ksiądz i nauczyciel byli jedynymi „oknami na świat”, przekazywającymi informacje ponadśrodowiskowej i maklerami szerszej niż

²⁰¹ Teofilak, W., 2022. Social media jako jeden z frontów wojny. [Online] <https://sm-manager.pl/arttykul/social-media-jako-jeden-z-frontow-wojny> [Data dostępu: 25 07 2023].

²⁰² Melosik, Z., 2013. *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*. Kraków: Impuls, s. 270.

środowiskowa kultury. Każdy program edukacyjny mógł więc mieć własnego adresata i każdy mógł wobec swego adresata przyjmować pozę monopolistyczną²⁰³.

Poruszany tutaj „monopol” wydaje się kluczową frazą. Dopóki ktoś inny ma wyłączność na wiedzę, to również zwalnia innych z odpowiedzialności. Uznawanie innych za autorytet wiąże się z oddaniem komuś pewnej części swojej woli pod dyktando kogoś innego. W słowniku PWN można przeczytać:

Autorytet [łac. *auctoritas* ‘powaga, wpływ’], powszechnie uznawany wpływ i poważanie osoby lub organizacji w określonej sferze życia społ. Jako zjawisko społeczne autorytet jest historycznie zmienną formą podporządkowania działalności poszczególnych jednostek normom społ. i służy utrzymaniu dyscypliny społ. Wraz z rozwojem życia społ. zjawisko autorytetu zmieniało formę występowania i zakres działania. W społeczeństwie pierwotnym autorytet występował jako a. moralny przywódców, oparty na szacunku dla ich siły, wiedzy i doświadczeniu. W społeczeństwach klasowych epoki niewolnictwa i feudalizmu pojawia się a. religii jako instytucji i ideologii strzegącej istniejącego systemu władzy oraz panującej hierarchii społ. Dla feudalizmu eur. charakterystyczne jest panowanie a. kościoła i tradycji w dziedzinie obyczajów, instytucji społ., nauki, wierzeń rel. i gustów artyst. Ideologia rewol. mieszczaństwa, zwracając się przeciwko instytucjom feudalnym, przeciwstawiała a. rozum indywidualny. Krytyka zapoczątkowana w okresie odrodzenia została rozwinięta przez ideologów oświecenia, którzy przeciwstawiali autorytetowi Boga znajomość racjonalnych praw. Dziewiętnastowieczne tendencje indywidualistyczne i anarchistyczne traktowały uznanie a. jako przejaw uległości siłom zewn. i bierności umysłowej. U Nietzschego a. jest jedną z podstaw moralności niewolników. Współczesną etykę mieszczańską charakteryzuje różnorodne podejście do zagadnienia a. – od zaprzeczania wartości jakichkolwiek autorytetów do koncepcji głoszących konieczność umacniania a. religii i państwa, jako podstaw porządku społecznego²⁰⁴.

Jak widać kwestia autorytetu w znacznym stopniu została poddana pod działania ruchów zaliczanych zarówno do nowoczesności jak i drugiej nowoczesności. Podejście indywidualistyczne przetrwało i umocniło się przez końcówkę XX i początek XXI wieku. Chociaż uznawanie autorytetów można widzieć za coś negatywnego, to wydaje się, że jest to podejście skrajne. Utrzymać je można zakładając bezrefleksyjne poddanie się woli autorytetu. Jednak w prowadzonej tutaj dyskusji z pewnością nie o to chodzi. Tak jak

²⁰³ Bauman, Z., 2013. Ponowoczesność jako źródło cierpień. Warszawa: Sic!, s 251.

²⁰⁴ Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, 1962. Hasło: *Autorytet*, Tom 1 A -Ble. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

zostało zauważone w przytoczonej definicji, samo pojęcie i zakres autorytetu się zmieniało. Współcześnie świat wymaga wiedzy tak obszernej i specjalistycznej, że nie sposób, by każda osoba indywidualnie mogła rozumnie i świadomie dokonywać wyborów, które obiektywnie mają wpłynąć na jej dobrostan teraz lub w przyszłości. W coraz bardziej skomplikowanej rzeczywistości wzrasta znacząco potrzeba rzetelnych informacji, możliwości zawierzenia komuś. Potrzebna jest wiedza ekspercka.

Z drugiej jednak strony, jeżeli pojmować wolność w kryteriach absolutności to należy stwierdzić, że uznawanie autorytetu równa się poświęceniu swojej własnej wolności na rzecz autorytetu. Konsekwencją tego jest brak konieczności ponoszenia odpowiedzialności za podejmowanie decyzji oraz nieuczestniczenie w samym procesie podejmowania decyzji. Taka wizja może być niezwykle kusząca dla wielu ludzi. Dodając do tego jeszcze historycznie małą zmienność w czasie trwania pojedynczego ludzkiego życia, dostajemy obraz spokojnego życia człowieka, który nie ma części problemów, a które nazwać można egzystencjalnymi – za te problemy odpowiadał autorytet i to on decydował, co, kiedy robić i dlaczego. Jest to niewątpliwie uproszczony opis, ale widać w nim to co najważniejsze – im więcej wolności tym więcej odpowiedzialności i konieczności podejmowania decyzji, ponoszenia konsekwencji oraz (i może to jest najważniejsze) szukania uzasadnienia dla swojego wyboru. Na poziomie idei może wydawać się to jak najbardziej słuszne i zachęcające, ale w praktyce okazuje się to dla wielu ludzi nadzwyczaj ciężkim zadaniem. Tendencje oddawania swojej wolności dla „spokoju ducha” są dość powszechne i w wielu miejscach i czasach można takie tendencje zauważyć. Do czasu rozpowszechnienia się indywidualizmu jako światopoglądu, był to w gruncie rzeczy jedyny system funkcjonowania państw. W tym kontekście również postępująca laicyzacja ma wiele do dodania. Kościół²⁰⁵ przez wieki rościł i dalej rości sobie prawo do monopolu na moralność ludzi wierzących. Wielką zaletą tej instytucji jest jej stabilność. Chociaż oczywiście miała i nadal ma swoje problemy, w historii dotknęły ją np. schizmy itd. To jest to jednak monolit, który z pewnością dla osób utożsamiających się z Kościołem, jest ostoją i miejscem pewnym. Istniejącym od urodzenia aż po śmierć. Tej pewności są pozbawione osoby, które postanowiły oderwać się od Kościoła i samodzielnie podjąć trud rozstrzygnięcia o tym jak

²⁰⁵ W kontekście polskim, czy szerzej europejskim, głównie chodzi o chrześcijaństwo, jednak uwagi, w tym momencie poczynione odnoszą się do każdej wiary czy też systemu wierzeń, gdzie są elementy postępowania właściwego lub zakazy.

żyć, co uznać za dobre, co za złe i dlaczego. Jest to z pewnością niebagatelne zadanie dla każdej pojedynczej jednostki.

Należy również zaznaczyć, że wolność nie jest terminem oczywistym i jednoznacznym. Wolność jednostki z istoty rzeczy nie może być wolnością absolutną – taka wolność jest jedynie możliwa na gruncie eksperymentu myślowego, w świecie idei. Wolność ma różne wymiary w różnych dziedzinach:

Zauważmy jednak, że wolność jest stosunkiem - stosunkiem sił. Jestem wolny o tyle, o ile mogę postępować zgodnie ze swoją wolą i osiągać zgodne z zamierzeniem rezultaty; znaczy to jednak zarazem, że jacyś inni ludzie będą w swoich wyborach ograniczeni i nie w pełni osiągną to, czego pragną. Mojej wolności nie mogę tak naprawdę opisać w kategoriach absolutnych - w podtekście każdego opisu kryją się jej wymiary względne; wolność własną mierzy się przez porównanie ze swobodą innych ludzi, z ich szansami postawienia na swoim. Z natury swej względna, wolność zależy od tego, kto ma więcej siły, by na swoim postawić; od stanu posiadania umiejętności i zasobów rzeczowych niezbędnych dla skutecznego działania.²⁰⁶

Przywołany cytat pokazuje dobitnie, że wolność jest raczej tymczasowym stanem niż konkretną rzeczą. Wolności realnej należy zatem przypisać subiektywność, zarówno w kontekście odczuwania jej, jak i w realnym istnieniu. Wolność nie jest nagrodą, a wyzwaniem – drogą, która nie jest ani prosta ani gładka:

Ustalmy zatem na czym stoimy. Niepewność to nie chaos, ale raczej niezbędny habitat czasu teraźniejszego. Wybieramy niedoskonałość wspólnych obietnic i rozwiązywanie problemów zamiast tyranii pewności narzuconej przez dominującą potęgę lub plan, ponieważ jest to cena, którą płacimy za wolność woli, fundament naszego prawa do czasu przyszłego. Przy braku tej wolności przyszłość zapada się, zamienia w nieskończoną teraźniejszość jałowych zachowań, w której nie może być żadnych podmiotów ani projektów: tylko przedmioty²⁰⁷

Rozważania na temat wolności są jednym z tych tematów, którym można nadać miano uniwersalności. Występuje bardzo często również w połączeniu z tematyką szczęścia. Jest to zjawisko dość trywialne i łatwe do zrozumienia. Wolność w sensie - wolności wyboru - kojarzy się ludziom z możliwością wybrania bardziej przyjemnych dróg. W tym kontekście, szczęście sprowadzane jest w dużej mierze do hedonistycznego odczucia

²⁰⁶ Bauman, Z., 2013. *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Warszawa: Sic!, s. 59-60.

²⁰⁷ Zuboff, S., 2020. *Wiek kapitalizmu inwigilacji*. Poznań: Zysk i s-ka. s. 462.

przyjemności. Błędności lub krótkowzroczności tego poglądu zadał kłam już Arystoteles. W *Etyce Nikomachejskiej* w księdze X, o *istocie szczęścia*:

Tu należą też zabawy, które nam sprawiają przyjemność, nie pragnie się ich bowiem ze względu na coś innego: wszak przynoszą raczej szkodę aniżeli korzyść, skłaniając nas do zaniedbywania zdrowia i spraw majątkowych. Większość jednak ludzi uchodzących za szczęśliwych ucieka się do takich rozrywek [...]

Życie szczęśliwe zdaje się być zgodne z dzielnością etyczną; takie zaś życie polega na poważnym wysiłku, a nie na zabawie [...] Rozkoszom cielesnym może oddać się byle kto [...] Bo szczęście polega nie na takich rozrywkach, lecz – jak już o tym przedtem była mowa – na działaniu zgodnym z dzielnością etyczną²⁰⁸.

Mamy zatem w tym cytacie zawarty dylemat, który jest powtarzany przez wielu różnych autorów. Odnosi się on zarówno do wolności, jak i do szczęścia. A można by go określić następująco – droga do poczucia spełnienia siebie w wolności i szczęściu wymaga od człowieka wiele wysiłku. Jedynie przez dużą samokontrolę, wyznaczanie swoich limitów (również etycznych), człowiek może odczuwać spełnienie w tych dwóch sferach. Ta droga prawdopodobnie nigdy się nie kończy, a jednocześnie wymaga jeszcze większego krytycyzmu w stosunku do samego siebie, niż kiedykolwiek wcześniej.

W rozważaniach nad wolnością warto zwrócić się również ku literaturze pięknej. Wielu autorów, jak Dostojewski, dzieliło się swoimi spostrzeżeniami ustami swoich bohaterów. Tak na przykład w *Braciach Karamazow* możemy odnaleźć dość obszerne fragmenty traktujące właśnie o tej tematyce:

Trzeba jednak przyznać, że to od tysiąca lat wypróbowane narzędzie moralnego odradzania się człowieka, dążenia od niewoli ku wolności, może się stać bronią obosieczną i niejednego doprowadzić, zamiast do pokory i moralnej doskonałości, do najbardziej satanicznej pychy, zatem do łańcuchów, a nie do wolności²⁰⁹.

W tym fragmencie można zauważyć przestrożę dotyczącą braku odpowiedniej samokontroli człowieka w swoim zachowaniu, co może prowadzić do pychy, w rozumieniu poddania się pod dyktando cielesnych pragnień, chwilowych pokus. Nie bacząc na dobrostan innych.

²⁰⁸ Arystoteles, 2008. *Etyka Nikomachejska*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 288-290.

²⁰⁹ Dostojewski, F., 2013. *Bracia Karamazow*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, e-book Paragraf 9.36

Czyś zapomniał, że człowiek woli spokój, a nawet śmierć, od wolnego wyboru w poznaniu dobra i zła? Nie ma nic bardziej pożądanego dla człowieka nad wolność sumienia, ale nie ma też nic bardziej męczącego. I oto zamiast dać twarde podwaliny, aby raz na zawsze uspokoić ludzkie sumienie – przyjąłeś wszystko, co jest nieokreślone, zagadkowe, niezwykle, wszystko, co przerasta siły ludzkie, a więc postąpiłeś tak, jakbyś ich wcale nie kochał – i to Ty, któryś przyszedł oddać za nich życie Swoje! Zamiast zapanować nad ludzką wolnością, zwiększyłeś ją i obciążylesz jej mękami duchowe królestwo człowieka na wieki. Zapragnąłeś dobrowolnej miłości człowieka, aby z wolnej woli poszedł za Tobą, pociągnięty, zniewolony Tobą. Zamiast dawnego twardego prawa – odtąd człowiek miał w swobodzie swojego serca rozstrzygać sam, co jest dobre, a co złe, mając tylko przed sobą Twój obraz, Twój wzór.²¹⁰

W drugim fragmencie mamy widoczne podkreślenie trudności, jakie wiążą się z posiadaniem wolności i podążaniu za tym co właściwe. Jest również nawiązanie do wiary i do Boga, jednak tak jak zostało to podkreślone powyżej, tematykę dobra i zła czy też prawidłowego postępowania, etyki, wewnętrznej moralności można rozważać bez udziału religii. Nie zmienia to faktu, że konkluzje w wielu wypadkach są jednakowe. Bez różnicy, czy prowadzone rozważania są w duchu religijnym czy świeckim. Warto na zakończenie pamiętać, że *wolność od niepewności to nie wolność*²¹¹, która jest uznawana za wartość samą w sobie w ramach paradygmatu liberalizmu, demokracji czy w końcu indywidualizmu.

c. Natychmiastowa komunikacja – kultura instant

Istotnym zjawiskiem, jakie można opisać współcześnie, a którego źródła z pewnością są połączone z rozwojem technologii, jest przyzwyczajenie, a co za tym idzie oczekiwanie - praktycznie natychmiastowej realizacji swoich potrzeb. Zagadnienie to było podejmowane już w latach osiemdziesiątych dwudziestego wieku. Trudno porównywać jednak ówczesną debatę do współczesnych możliwości techniki. Są to elementy nadal ważne, dotyczące głównie możliwości dotarcia do informacji (rozwój telewizji, początki Internetu) oraz szybkiej komunikacji (powszechne występowanie telefonów stacjonarnych, powolne wchodzenie na rynek telefonów komórkowych, rozpowszechnianie się użytkowania poczty elektronicznej). Debatę ta w sposób naturalny na gruncie polskim była przesunięta odpowiednio w czasie. Jej wystąpienie na początku

²¹⁰ Ibidem, 9.312

²¹¹ Zuboff, S., 2020. *Wiek kapitalizmu inwigilacji*. Poznań: Zysk i s-ka, s. 709.

lat dwutysięcznych nie zmieniło jednak wiele. Nadal główne wątki są jak najbardziej aktualne, jednak zmiany, jakie nastąpiły od tego czasu w dziedzinie i możliwościach technologicznych, powinny wymuszać ponowną analizę tego zjawiska. Społeczeństwo Instant, czy może szerzej, kulturę Instant²¹² można scharakteryzować następująco:

Przekaz brzmi słodko i kusząco w uszach nawykłych do milionów reklam (nasi dziadkowie przez całe życie nie obejrżeli tylu reklam, ile każdy z nas zmuszony jest – chcąc nie chcąc – obejrzeć w ciągu roku). Reklamy te obiecują dzisiaj (w przeciwieństwie do reklam z czasów naszych dziadków) seksualną rozkosz równie błyskawiczną jak kawa czy zupka w proszku („po prostu zalej wrzątkiem”) oraz postponują, potępiają i wyszydają wszystkie przyjemności odległe w czasie czy przestrzeni – przyjemności, których osiągnięcie wymaga cierpliwości, poświęcenia i mnóstwa dobrej woli, długich i żmudnych przygotowań, kłopotliwych, skomplikowanych, a czasem szalenie trudnych zabiegów i zapowiada długą serię prób i błędów.²¹³

Dzisiaj do tego opisu należy dołączyć jeszcze dwa ważne elementy. Pierwszy z nich to coraz szybszy system dostaw, gdzie zamówione artykuły są dostarczane z różnych miast (a nawet krajów) w ciągu zaledwie dwudziestu czterech lub czterdziestu ośmiu godzin. Tendencja ta jest widoczna w wielu różnych formach, a w niektórych momentach została odwrócona logika nabywania produktów. Sklepy, w szczególności oferujące produkty RTV i AGD, zalewają konsumenta ofertami, które głoszą w formie sloganu reklamowego: „Korzystaj teraz- zapłać nawet za 6 miesięcy!”²¹⁴ „Zapłać połowę, reszta za pół roku”²¹⁵ „Złap okazję bez obaw o wakacyjny budżet, kup teraz, zapłać za 6 miesięcy”²¹⁶. Jest to strategia, której idea sięga o krok dalej niż opisywany powyżej brak cierpliwości na gratyfikację ze swoich działań. Już nie „Zrób i dostań (natychmiast) nagrodę” a „Pozwól sobie na przyjemność minimalnymi kosztami, a resztę obowiązków (z tym związanych) odłóż na później”.

Drugim, chyba najważniejszym, elementem są możliwości mediów społecznościowych i komunikacji między poszczególnymi ludźmi, grupami. Każda

²¹² Melosik, Z., 2004. *Kultura instant: paradoksy pop-tożsamości*. W: W. Pasterniak, red. *Dydaktyka Literatury*. Zielona Góra; Poznań: Uniwersytet Zielonogórski; Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, s. 69-71.

²¹³ Bauman, Z., 2011. *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, s. 7.

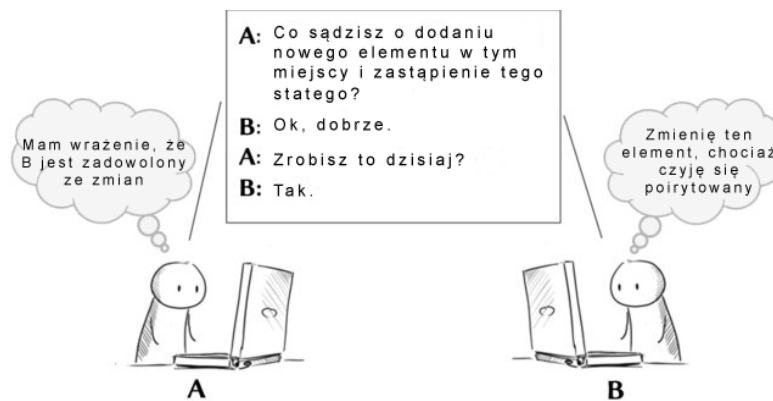
²¹⁴ Reklama kasy online, [Online] <http://kasy-fiskalne-2018.pl/kasy-online/nowa-promocja-posnet-kup-teraz-zaplac-za-pol-roku/>

²¹⁵ Reklama sklepu media expert, [Online] <http://galeriapanorama.pl/zaplac-polowe-reszta-za-pol-roku/>

²¹⁶ Reklama sklepu X-kom, [Online] <https://www.pcworld.pl/news/Wakacje-w-x-kom-kup-teraz-zaplac-za-6-miesiocy,429646.html>

z wielkich aplikacji społecznościowych jest oparta lub uzupełniona o możliwość komunikowania się z innymi użytkownikami. Statystyki pokazują, że każda aplikacja pod względem popularności w pobieraniu na urządzenia, w kategorii nie-gier (non-game)²¹⁷ oferuje formę komunikowania się w czasie rzeczywistym. Komunikatory (ang. instant Messenger) te oferują użytkownikowi nie tylko to, że jego wiadomość jest w sposób natychmiastowy dostarczona do odbiorcy, ale również informują nadawcę o tym, czy odbiorca jest online lub przy urządzeniu, kiedy ostatnio był aktywny, czy wiadomość dotarła do odbiorcy, czy została wyświetlona – trudno to porównać do „tradycyjnych” e - maili, które w swojej strukturze i pierwotnych założeniach znacznie bardziej przypominają tradycyjną pocztę.

Opisane możliwości komunikatorów mogą wymuszać na użytkownikach dłuższy czas użytkowania danej aplikacji, ogólna świadomość tego, że druga strona widzi, czy wiadomość została odczytana oraz to, że często widać również czy coś już odpisujemy tworzy presję na odbiorcy i zniecierpliwienie u nadawcy. Problemem, który ujawnia się przy przyjrzeniu się takiej komunikacji, to duże trudności z odczytywaniem emocji pomiędzy rozmówcami²¹⁸. Dobrym przykładem prezentującym tę myśl, jest Grafika 10:

Grafika 10 - A i B z powodzeniem ugruntowują treść informacyjną swoich komunikatów, ale mają trudności z osiągnięciem zrozumienia afektywnego. B czuje się zirytowany i odpowiada zwięźle, aby to zaznaczyć, ale to nie jest interpretacja przyjęta przez A. – Wersja spolszczona: źródło Gao, G. i in., 2017. Beyond Information Content: The Effects of Culture On Affective Grounding in Instant Messaging Conversations. PACM on Human-Computer Interaction, 1(18), s. 1-16.

Badania wskazują na to, że dużym problemem w rozumieniu intencji rozmówcy jest możliwość np. „czytania” z jego mimiki twarzy. Problem ten nasila się znacząco, gdy

²¹⁷

²¹⁸ Gao, G. i inni, 2017. Beyond Information Content: The Effects of Culture On Affective Grounding in Instant Messaging Conversations. PACM on Human-Computer Interaction, 1(18), s. 1-16.

w rozmowie uczestniczą osoby wywodzące się z różnych kultur i komunikujące się nie swoim rodzimym językiem²¹⁹. Pewnym rozwiązaniem są emotikonki omawiane w rozdziale pierwszym niniejszej pracy przy okazji opisu zmian w komunikacji międzyludzkiej.

Konsekwencje ulegania presji społeczno-technologicznej, by być stale w kontakcie, ma swoje koszty. Ciągłe podłączenie do Internetu oraz portali społecznościowych wywołuje niekorzystne efekty u ich użytkowników. By wymienić tylko kilka, jednak z pewnością niepokojących:

- uzależnienie od portali społecznościowych,
- rozmycie autentycznej tożsamości i jej wirtualne zwielokrotnienie w cyberprzestrzeni,
- obnażanie się z prywatności,
- pornografia internetowa,
- nietrwałość kontaktów wirtualnych,
- łamanie zasad poprawnej polszczyzny,
- zaniechanie obowiązków,
- nadmierne tracenie czasu,
- alienacja,
- utrata zdrowia,
- upośledzenie realnych kontaktów z innymi ludźmi,
- cyberbullying (cyberprzemoc),
- cracking, hacking²²⁰

Większość z tych punktów pozytywnie koresponduje z problemem, na jaki zwróciła uwagę S. Zuboff. Chodzi mianowicie o negatywny aspekt porównań społecznych, które zostały zauważone wraz ze wzrostem popularności i powszechności telewizji. Jak pisze autorka:

Media społecznościowe wyznaczają nową erę w intensywności, gęstości i wszechobecności procesów społecznych porównań (...) w rzeczywistości psychologiczne tsunami społecznych porównań wywołane doświadczeniem mediów społecznych uważa się za zjawisko bezprecedensowe. Jeżeli telewizja spowodowała wzrost poziomu niezadowolenia z życia, co dzieje się w niezliczonych przestrzeniach mediów społecznych?²²¹.

Czynnikiem głównym, jaki widzi autorka jest *rozdmuchiwanie profili*²²², co skutkuje bardziej negatywną samooceną u ludzi zwracających uwagę na jakość życia innych, kulminację negatywnych emocji. Zagrożeniem jest również wystąpienie stanu

²¹⁹ Ibidem.

²²⁰ Sowa-Behtane, E., 2016. *Konsekwencje aktywności na portalach społecznych (na przykładzie facebooka)*. World Journal of Theoretical and Applied Sciences, 1(4), s. 13-26.

²²¹ Zuboff, S., 2020. *Wiek kapitalizmu inwigilacji*. Poznań: Zysk i s-ka, s. 628.

²²² Ibidem.

psychicznego zwanego FOMO²²³ tj. lęk, że się coś ominie (omija), jeżeli się ciągle nie jest online. Oprócz tego zwiększenie uczucia presji społecznej zmniejsza ogólne zadowolenia z siebie i swojego życia²²⁴. Tworzy to niezwykle ponury obraz, w którym przymus odpowiedniego stylu życia jest dyktowany na bazie fantasmagorii i fałszu.

Podsumowując ten aspekt współczesności. Badanie i zauważanie trendów typu „instant” widoczne były już pod koniec zeszłego wieku. Teraz jednak zaczynamy jako społeczność międzynarodowa żyć w takim środowisku. Jest możliwe, że dla ujrzenia pełnych konsekwencji tego ruchu należy jeszcze parę lat poczekać. Jedno jest wiadome, że nie są to zmiany neutralne dla człowieka, jego funkcjonowania i szeroko rozumianego zdrowia. Duża część badań słusznie koncentruje się na dzieciach i młodzieży – jako grupie najbardziej narażonej i bezbronnej w stosunku do negatywnego oddziaływania technologii na człowieka. Należy jednak pamiętać, że problemy te nie ograniczają się jedynie do ludzi młodych, niepełnoletnich. Skutki opisywane u dzieci również można znaleźć u ludzi dorosłych. Współczesnych młodych dorosłych można już uznać za wychowanków tego nowego stylu życia. Problem jest tym większy, że wcześniej nie mieliśmy, jako społeczeństwo, do czynienia z ludźmi urodzonymi w czasie, gdy świat cyfrowy przeplata się ze światem realnym i na niego oddziałuje. Problem ten ciągle będzie narastać wraz z coraz nowszymi technologiami. Temat cyfrowych tubylców był poruszany w poprzednim rozdziale, warto jednak i w tym momencie nadmienić, że wiele z problemów opisywanych pod koniec zeszłego wieku i na początku tego były trafne, jednak nie dotyczyły one w pełen sposób tamtych ludzi. Zarówno zjawisko natychmiastowości, jak i zanurzenia w świecie cyfrowym, swoje prawdziwe oblicza pokazały dopiero co najwyżej w drugim dziesięcioleciu XXI wieku, a można z dużym prawdopodobieństwem powiedzieć, że w latach dwudziestych jesteśmy dopiero na początku tej drogi.

d. Zagubienie i niepewność

Dwie cechy, które należy wyróżnić jako szczególnie istotne tj. zagubienie i niepewność jednostki. Te dwa pojęcia będą rozważane jednocześnie przyjmując, że tworzą one pewne zamknięte koło, w którym zagubienie rodzi niepewność, a brak pewności wzmacnia

²²³ Fear of missing out (FoMO) Por. Tandon, A. i inni, 2021. *Fear of missing out (FoMO) among social media users: a systematic literature review, synthesis and framework for future research*. Internet Research, 31(3), s. 782-821.

²²⁴ Zuboff, op. cit. s. 628 – 633.

zagubienie. Aspekt utraty kontroli nad swoim życiem jest z pewnością dla wielu ludzi kluczowym problemem, z jakim się borykają na co dzień. Warto zaznaczyć, że zmienność w życiu człowieka zawsze istniała i istnieją pewne stałe zmienne, które, co do zasady, w życiu człowieka będą miały miejsce. To natężenie zmienności, którego wielu doświadcza współcześnie, jest czymś wcześniej niespotykanym. Shoshana Zuboff wskazuje, że wiele korporacji próbuje nam wmówić, że jest to nieunikniona cena postępu technologicznego, jakiego doświadczamy już od zeszłego wieku. Autorka nazywa to *nieuchronizmem (inevitabilism)*²²⁵. Jest to niezwykle trafne spostrzeżenie, które polega na odwróceniu uwagi od roli człowieka w narzucaniu nowych zasad i przerzucaniu ich na abstrakcyjne, lub może trafniej, wyimaginowane wymagania konkretnej technologii.

Niepewność jest nieodwracalnie związane z ryzykiem. Ulrich Beck w swojej książce²²⁶ zajmuje się opisaniem tego fenomenu w ramach społeczeństwa/globalnego społeczeństwa. Jak wykazuje autor, ryzyko w swojej istocie musi zawsze dotyczyć czegoś jeszcze niedokonanego. Mówiąc inaczej, dotyczy czasu przyszłego i niepewności, jaka się z tym wiąże. Gdy w chwili obecnej, w czasie teraźniejszym, jakieś ryzyko staje się faktem, zamienia się w katastrofę. Ryzyko musi być również czymś możliwym, nie tylko spekulatywnym, wtedy można mówić o „właściwym” ryzyku. Zatem termin, jaki jest tutaj opisywany ma cechy niedokonanej, ale realnej katastrofy. W dzisiejszym świecie ryzyka przybierają transgraniczne rozmiary i wymagają od ludzi współpracy ponad tradycyjnymi podziałami. To, co można zauważyć w twórczości wspomnianego wyżej autora, to jest analiza ryzyka, które pomimo swojego statusu niedokonaności, staje się realnym narzędziem, siłą sprawczą:

W chwili, gdy ryzyka stają się rzeczywistością – gdy elektrownia atomowa wybucha lub następuje atak terrorystyczny – zmieniają się w katastrofy. Ryzyka są zawsze wydarzeniami przyszłymi, możliwymi, grożącymi nam. Jednak to stałe zagrożenie określa nasze oczekiwania, opanowuje nasze myśli i kieruje naszymi rękami, i dlatego staje się siłą polityczną zmieniającą świat²²⁷.

Mamy w tym miejscu zatem do czynienia z ciągłym ryzykiem, które w dzisiejszym świecie już dawno wyszło poza granice pojedynczych państw. Jest ono zatem w dużej mierze uniwersalne – jak w przypadku katastrofy ekologicznej – lub też dotyczące dużego

²²⁵ Zuboff, S., 2020. *Wiek kapitalizmu inwigilacji*. Poznań: Zys i s-ka, s.307.

²²⁶ Beck, U., 2002. *Spółczesność ryzyka*. W drodze do innej nowoczesności. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

²²⁷ Ibidem, s. 23.

obszaru, obszarów – przykładem może być zanieczyszczenie powietrza lub terroryzm. Samo zjawisko nie jest niczym nowym. Nowe są jego przyczyny oraz skala. Warto temu poświęcić parę słów, by uzmysłwić sobie, że dzisiejsze ryzyka są często wkalkulowane (siłowo) w codzienne życie. Widać to dobrze w formie zwrotów takich jak – *dopuszczalne poziomy zanieczyszczeń*. Należy z tego wnioskować, że wiele skutków działań, produktów ubocznych itd. są z założenia szkodliwe. A regulacje zabezpieczają, by zanieczyszczenia nie przekraczały pewnych bezpośrednio niebezpiecznych poziomów. To znaczy, pośrednie oraz powolne działania szkodliwe są dopuszczalne i akceptowalne.

Decydująca różnica między klasycznym a nowoczesnym ryzykiem polega na czymś innym: ryzyka wynikające z technologii przemysłowych i wielkich technologii są skutkiem świadomych rozstrzygnięć – po pierwsze, podjętych w ramach prywatnych i/lub państwowych organizacji w celu osiągnięcia ekonomicznych korzyści i skorzystania z nadarzających się szans, a po drugie, podjętych na podstawie rachunku, w którym zagrożenia figurują jako nieunikniona ciemna strona postępu.²²⁸

Kwestia nieuniknioności jest jednym z kluczowych elementów, jakie przewijają się przez wszystkie kluczowe dyskusje dotyczące przyszłości ludzkości i świata jako takiego. Brak akceptacji sprawczości przez człowieka, uznanie samego siebie za winnego, i przeniesienie ciężaru odpowiedzialności na abstrakcyjne pojęcie, takie jak rozwój czy technologia, łączy się z, wspomnianym wyżej, nieuchronizmem, który opisuje Shoshana Zuboff, jako pułapkę myślową, która jest wykorzystywana do usprawiedliwiania coraz to głębszej inwigilacji związanej z rozwojem poszczególnych technologii.

Kolejnym przewijającym się faktorem jest rachunek ekonomiczny zmian, gdzie przewidywane zyski stanowią przeciwwagę do zniszczeń, przekształceń itp. środowiska naturalnego lub społecznego.

Problemy z ryzykiem oraz z tym, jak jest ono definiowane, kto za nie odpowiada oraz czy mogą istnieć jakieś konsekwencje dla podmiotów przedkładających zyski nad bezpieczeństwo, nabierają nowych kształtów, gdy mowa o skali międzynarodowej. W dzisiejszym świecie można odróżnić i określić państwa, które pełnią rolę *dawców-ryzyka*, a krajów *biorców-ryzyka*. Oznacza to nic więcej, jak możliwość przenoszenia konsekwencji ryzyka na podmioty, które nie czerpią żadnych korzyści tylko płacą nie swój rachunek.

²²⁸ Ibidem, s. 45.

(...) w transgranicznym ruchu ryzyka zwykle z *braku* norm prawnych lub ściślej: braku *granic ich obowiązywania* wynika niezważanie na zagrożenie innym i zniszczenia wśród nich, a tym samym wynika nieistotność i irrealność tych zagrożeń.²²⁹

Wydaje się, że problemem w dzisiejszym świecie wraz z zagrożeniami, w szczególności w skali globalnej, jest to, że w mocy państw narodowych istnieje możliwość de- i redefiniowania ryzyka. Co powoduje, że ryzyko, a konkretniej jego konsekwencje, są widoczne tylko dla strony poszkodowanej, nie zaś dla sprawców. Jeżeli zatem „ryzyka i ich społeczna definicja są tym samym²³⁰”, najskuteczniejszą metodą będzie uświadamianie i dostarczanie informacji na temat konsekwencji. Wyzwanie tym trudniejsze, że skutki często są widoczne tylko w perspektywie wieloletniej, kiedy w krótkim czasie obowiązujących limitów dopuszczalnych zanieczyszczeń nie powodują one momentalnych konsekwencji. Mowa zatem o dość abstrakcyjnych wymaganiach dla przeciętnego człowieka, który – biorąc za przykład globalne ocieplenie – musi dobrowolnie zgodzić się na droższe życie, by uniknąć niekorzystnych efektów, które mogą za jego życia nie wystąpić lub by ochronić jakieś gatunki zwierząt lub ludzi, których w życiu nie zobaczy na własne oczy.

W dzisiejszym świecie mamy również, w dużej mierze, do czynienia z odwróceniem tradycyjnego modelu uprawiania badania (logiki postępowania). Nie funkcjonuje już praktyka laboratorium – zastosowania, a istnieje raczej praktyka badania konsekwencji po zastosowaniu, badania po stworzeniu. Taką naukę, która bada ryzyka *post factum*, można określić jako: *nauka, która dryfuje ślepo na granicy zagrożeń*.²³¹

W momencie, kiedy jednostka ludzka traci większość elementów, historycznie pewnych lub wolno zmieniających się, powstaje problem, który można określić zagubieniem jednostki. Poprzez dużą dynamikę w społeczeństwach w różnych jego aspektach, wczorajsze „prawdy” są dzisiaj nieaktualne. W kryzysie autorytetów, o którym była mowa wcześniej, nie ma możliwości oddania się pod wolę kogoś innego. Świat wymaga od człowieka nastawienia się na ciągłe procesy, ruch.

Powiedzieć można, choć nie bez pokaźnego uproszczenia, że życie przednowoczesne mężczyzn i kobiet zawierało stosunkowo niewiele składników zmiennych, a więc

²²⁹ Beck op. cit. s. 53.

²³⁰ Ibidem.

²³¹ Ibidem, s. 60.

niepewnych. Świat zmieniał się zbyt powoli, by można było jego zmienność odczuć dobitnie w ramach jednostkowego żywota²³².

To wydaje się jedną z głównych przyczyn zagubienia i niepewności, jakie ma miejsce współcześnie. Zmiany następują tak szybko, że trudno jest zdążyć się do nich przystosować. Widać to doskonale na przykładzie różnych technologii. Już w zeszłym wieku (w II połowie) skala zmian, jakie dotknęły ludzi, była niespotykana – telewizja później komputery, aż do ery Internetu. XXI wiek przywitał ludzkość, która znajdowała się w zupełnie innej rzeczywistości niż ludzie, którzy witali nadejście XX wieku. Jest to fenomen niespotykany, który nie miał miejsca wcześniej.

Ludzie, przypisani od urodzenia do z góry wytyczonych tras życiowych, nie mieli powodów po temu, by spodziewać się po życiu niespodzianek. Moment śmierci, nadciągający nie wiadomo skąd, w niedającym się przewidzieć czasie z reguły bez uprzedzenia, był jedynym oknem, przez które można było wyrzucić poza szczelny skądinąd mur istnienia, by rzucić okiem na bezkresne rozłogi niepewności. A jedyna niepewność, którą można było przez to okno zobaczyć, była niepewnością istnienia samego, *ontologiczną* niepewnością²³³.

Dziś zmienności mamy wiele, praktycznie na każdym kroku. To bezpośrednio wpływa na niepewność podejmowanych decyzji i działań. Po pierwsze, społeczeństwa są zmuszane do zmiany nawyków, przez to, że przez całe dziesięciolecia zarówno całe Państwa jak i prywatne firmy, nie chciały zrezygnować jednoznacznie z katastrofalnych procederów, które jednak gwarantowały łatwy zysk, populistyczną popularność czy też uspokajały i zaspokajały bieżące potrzeby. Po drugie, nauka przyniosła nam odpowiedzi na wiele pytań, nawet jeżeli ludzkość ich nie zadawała. Z pewnością zapisaliśmy liczne strony dotychczasowej niewiedzy związane z przyczynami zgonów, problemami z zająciem w ciężę i podtrzymywaniem życia, które bez współczesnych odkryć nie miałyby szans na przetrwanie – czy to na końcu czy na początku swojej egzystencji. Wraz ze zrozumieniem i przewidywaniem nie ma już miejsca na ślepy los. Jest za to odpowiedzialność za samego siebie i swoją przyszłość.

e. Zalew informacyjny, fake news i edukacja medialna

Kolejną cechą, wartą opisania, jest ilość informacji w dzisiejszym świecie. Oprócz lawinowego wzrostu wytwarzanych i magazynowanych informacji, era Internetu

²³² Bauman, Z., 2013. Ponowoczesność jako źródło cierpień. Warszawa: Sic!, s 331.

²³³ Ibidem.

umożliwiła, na skalę nigdy wcześniej nie spotykaną, dostęp do danych, wiadomości i informacji. Jest to akademicki przykład tego, jak można postrzegać Internet. Przy założeniu, że mamy tam tylko prawdziwe i zweryfikowane informacje – jako kopalnie potencjalnej wiedzy i źródło praktycznie niekończących się wiadomości. Jeżeli byłby on jedynie źródłem hejtu, fake news, pornografii i przemocy – jednoznacznie należałoby go odrzucić. Jest jednak połączeniem tych dwóch skrajności i to znowu pojedyncza jednostka jest obarczona obowiązkiem walki z Goliatem, by móc znaleźć w Internecie te informacje, które są dla niej nie tylko przydatne, ale i prawdziwe. Warto zwrócić uwagę również na to, że już sama umiejętność korzystania z tak bogatego zasobu, że „się wie”, ma się pomysł jak go wykorzystać, jest sprawnością, której rozwój należałoby wprowadzić jako element edukacji. Jest to niebagatelne zadanie, a umiejętność weryfikacji danych czy też informacji powinna być z pewnością podstawową kompetencją XXI wieku. Taka biegłość musi iść w parze wraz z podstawowymi umiejętnościami rozpoznawania fake newsów i deep fakeów. Wydawać się to może bardzo wygórowanymi oczekiwaniami, ale rozumiejąc podstawowe mechanizmy, można zabezpieczyć jednostkę przed niebezpiecznymi manipulacjami:

(...) zmorę niedoinformowania, która trapiła naszych rodziców, zastąpiła jeszcze gorsza zmosfera, jaką jest zalew informacyjny, istny ocean informacji, w których nie da się już pływać ani nurkować (po którym można jedynie dryfować lub surfować). Jak oddzielić istotne wiadomości od sterty bezużytecznych i nedorzecznych bredni? Jak wychwycić sensowny przekaz w bełkotliwym zgiełku? Pośród wrzawy sprzecznych opinii i sugestii brakuje nam młockarni, która pomogłaby nam oddzielić ziarna prawdy i tego, co godne uwagi, od plew kłamstw, złudzeń, bredni i jałowizny...²³⁴.

W Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku, znajduje się hasło: Informacyjny zalew²³⁵ – ang. data smog, który składa się z dwóch komponentów 1) informacyjnej mgły (bardzo dużego rozproszenia informacji) oraz 2) informacyjnego dymu (wprowadzanie fałszywych, szkodliwych informacji do opinii publicznej). Te dwa procesy się wzajemnie wzmacniają i potęgują. Jest to związane z rozwojem technologii oraz zatraceniem kontroli nad wprowadzanymi treściami przez niespecjalistów. Taka sytuacja sprzyja i potęguje zjawisko fałszowania i rozpowszechniania nieprawdziwych informacji. Termin fake news rozpowszechnił się w USA i nabierał na sile od wyborów 2010 roku,

²³⁴ Bauman, Z., 2011. 44 listy ze świata płynnej nowoczesności. Kraków: Wydawnictwo Literackie, s. 7.

²³⁵ Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, 2003. Hasło: *Informacyjny zalew*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 310-312.

jednak dopiero w 2016²³⁶ w kampanii prezydenckiej, którą wygrał Donald J. Trump, termin ten zaczął być stosowany na znacznie szerszą skalę. W czasie tej prezydentury, termin „fake news” nie był stosowany jedynie do walki z dezinformacją, ale również używany, jako narzędzie dyskredytujące informację, bez prób dochodzenia jej prawdziwości czy też adekwatności²³⁷. Ta podwójna narracja spotęgowała negatywne skutki nie tylko w przypadku debaty czy rozważań nad samym zjawiskiem fake news, ale również wpłynęła na pogłębienie zamieszania i w efekcie wzrostu zagubienia informacyjnego.

Zjawisko masowego używania fake news do walki politycznej można było również zauważyć w okresie, gdy Brytyjczycy decydowali o wyjściu z Unii Europejskiej²³⁸. W dzisiejszym świecie jest to problem globalny i również w Polsce można zauważyć duży problem, jaki wywołują fake news w dyskusji dotyczącej chociażby szczepionek i domniemanej ich szkodliwości czy wojny w Ukrainie. W szczególności w debacie publicznej termin ten jest stosowany dość obficie. To jak zawiły jest to problem, świadczą konkluzje badaczy zajmujących się tą tematyką:

Nic więc dziwnego, że debacie na temat fake newsów towarzyszy wzrost obywatelskich i rządowych prób przeciwdziałania dezinformacji w Internecie. Na całym świecie wiele organizacji zajmujących się weryfikacją faktów [fact-checking organizations] ma na celu uwierzytelnienie oficjalnych źródeł, a także twierdzeń w mediach społecznościowych, a niektóre kraje podejmują próby uregulowania tej kwestii na gruncie krajowym. Również debata na temat fake newsów i roli portali społecznościowych w sukcesie wyborczym Donalda Trumpa zmotywowała Facebooka na początku 2018 roku do zmiany polityki dostępu do danych. Otwartą kwestią dla przyszłych badań jest jednak, w jakim stopniu te różne inicjatywy mogą zapobiec rozkwitowi fake newsów i ich potencjalnie niekorzystnym skutkom dla użytkowników mediów lub systemu demokratycznego²³⁹. [J.P]

Problem nabiera na znaczeniu, ponieważ obiektywne fakty nie są tak efektywne w docieraniu do opinii publicznej i wywieraniu na nią wpływu, jak nieprawdziwe informacje. Jest to związane z bagażem emocjonalnym, jaki ze sobą dana wiadomość

²³⁶ Quandt, T., Frischlich, L., Boberg, s. I Schatto-Eckrodt, T., 2019. *Fake News*. W: T. P. Vos i F. Hanusch, red. *The International Encyclopedia of Journalism Studies*. John Wiley & Sons, Inc. [Online] https://www.researchgate.net/publication/332749986_Fake_New.

²³⁷ BBC, 2018. *How President Trump took 'fake news' into the mainstream*. [Online] <https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-46175024> [Data dostępu: 09 07 2023].

²³⁸ Kanoh, H., 2018. Why do people believe in fake news over the Internet? An understanding from the perspective of existence of the habit of eating and drinking. *Procedia Computer Science*, 126, s. 1705.

²³⁹ Quandt, T., Frischlich, op. cit.

niesie. To prowadzi do bardzo niepokojących dwóch zjawisk: post-prawdy oraz post-faktów²⁴⁰. Zjawiska tego nie należy bagatelizować. Post-prawdę najłatwiej scharakteryzować następująco: *Postprawda opisuje rzeczywistość, w której fakty nie mają znaczenia*. Słowo to „zrobiło karierę” w Wielkiej Brytanii już w 2016 roku, gdy zostało uznane przez redaktorów Oxford Dictionaries za słowo roku, a które było ściśle powiązane z ówczesną debatą na temat Brexitu oraz wspomnianymi już wyborami prezydenckimi w USA.

Fake news wpływają bezpośrednio na rzeczywistość tworząc zamęt, ograniczenie zaufania i są potężnym narzędziem do manipulacji. Potwierdzają to odpowiedzi respondentów, którzy na pytanie, jakie są możliwe konsekwencje fake newsów - zaznaczyli odpowiedzi: *wiadomości stają się niewiarygodne, wiarygodność wiadomości staje się niejasna, fake newsy wpływają na wyniki w wyborach, fałszywe wiadomości stwarzają problemy społeczne*²⁴¹. Warto zauważyć w tym miejscu również problem, jaki stworzył się przez nadmierne używanie tego pojęcia. Głównie dzieje się to na gruncie tematów politycznych, jednak nie zmienia to faktu, że pojęcie to stało się w dużej mierze wytrychem dla obrony przed niewygodnymi informacjami. Propozycję poradzenia sobie z tym wykazują niektórzy autorzy zajmujący się tym tematem, proponujących dodanie kolejnych pojęć, pomagając zorientować się, czy mowa o całkowicie fałszywej informacji czy przykładowo jest ona podawana w tendencyjnym jednostronnym przekazie lub mówiąc inaczej, by odróżnić fałszywe informacje od rzekomo fałszywych informacji²⁴². Na potrzeby tego rozróżnienia można wymienić „śmieciowe wiadomości” (*junk news*)²⁴³ jako opisanie wiadomości, które zawierają w sobie formę propagandy, są ideologiczne lub szerzą teorie spiskowe. Innymi proponowanymi pojęciami są „sfabrykowane wiadomości” (*fabricated news*)²⁴⁴ oraz „pseudo-prasa” (*pseudo-press*)²⁴⁵ czyli informacje, które są podawane (imitują) profesjonalne, rzetelne wiadomości.

Przy rozważaniach nad rozpoznawaniem fałszywych informacji nie można zapomnieć o materiałach wizualnych, jak to zostało opisane we wcześniejszym rozdziale,

²⁴⁰ Hiroko Kanoh, op. cit. s. 1704-1705.

²⁴¹ Ibidem, s. 1705.

²⁴² Quandt, T., Frischlich, L., Boberg, S., Schatto-Eckrodt, T., 2019. *Fake News*. W: T. P. Vos i F. Hanusch, red. *The International Encyclopedia of Journalism Studies*. John Wiley & Sons, Inc. [Online] https://www.researchgate.net/publication/332749986_Fake_New.

²⁴³ Howard, P. N. et al., 2017. *Junk News and Bots during the French Presidential Election: What Are French Voters Sharing Over Twitter?*, Oxford: DATA MEMO 2017.3 .

²⁴⁴ Wardle, C. & Derakhshan, H., 2017. *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*, Strasbourg, France: Council of Europe.

²⁴⁵ Lazer, D. M. J. et al., 2018. *The science of fake news*. *Science*, 359(6380), s. 1094–1096.

to właśnie te materiały zaczynają dominować w komunikacji. One również wymagają specyficznej wiedzy, by rozpoznawać manipulację. Może wydawać się to mało interesujące, że w analizie materiałów znalezionych w Internecie trzeba zwracać uwagę, w przypadku form audiowizualnych, na jakość samego nagrania, momenty przybliżeń obrazu czy sprawdzania cieni rzucanych przez różne elementy, nie wspominając o możliwościach manipulacji przy fotografiach, które dzięki filtrom są dostępne dla praktycznie każdego użytkownika. Jednak edukacja w tę stronę wydaje się niezbędną. Włączanie edukacji medialnej jako elementu koniecznego i być może dominującego w edukacji człowieka może okazać się w przyszłości konieczne. Według strony edukacjamedialna.edu.pl edukacja medialna zapewnia kompetencje w następujących kategoriach:

- Korzystanie z informacji – rozpoznawania źródeł informacji, umiejętność szukania informacji, umiejętność korzystania z różnych źródeł, analiza krytyczna informacji, rozumienie różnicy między danymi a interpretacją danych, wyciąganie wniosków
- Relacje w środowisku medialnym – świadomość wagi wizerunku w mediach społecznościowych, rozumienie wpływu mediów na życie (przenikanie się świata realnego i przestrzeni Internetu), ograniczone zaufanie do osób znanych jedynie przez Internet, rozumienie różnego zaawansowania i poziomu zanurzenia w środowisku cyfrowym (rozumienie, że niektórzy ludzie odpisują rzadko na maile, nie wchodzą na media społecznościowe)
- Język mediów – znajomość podstawowych pojęć, umiejętność rozróżnienia różnych form przekazu (dźwięk, obraz, tekst), znajomość rozpoznawania reklam i znajomość najczęstszych form reklam, rozumienie funkcji reklamy (odróżnienie reklamy od informacji), sprawne operowanie emotikonkami
- Kreatywne korzystanie z mediów – tworzenie samodzielnie podstawowych treści za pomocą różnych programów do edycji tekstu, audio, video, gromadzenie informacji, tworzenie kopii zapasowych, przetwarzanie materiałów cyfrowych, digitalizacja, umiejętność tworzenia odnośników, tworzenia prostych stron www.
- Etyka i wartości w komunikacji i mediach – rozumienie wyzwań etycznych związanych z przestrzenią w Internecie oraz realnością problemów z tym związanych, wykazywanie się dużą kulturą cyfrową, rozumienie realnych konsekwencji działań w strefie cyfrowej, podstawowa wiedza na temat własności

intelektualnej, użytku własnego oraz problemów związanych z rozpowszechnianiem nieprawdziwych informacji

- Bezpieczeństwo w komunikacji i mediach - wiedza na temat możliwości szyfrowania treści wiadomości, rozpoznanie sytuacji wymagających zapewnienia prywatności, rozumienie różnicy między sytuacjami publicznymi a prywatnymi, rozumienie regulaminów serwisów i stron www, znajomość możliwości zwiększania i zapewniania anonimowości zbieranych materiałów, rozumienie różnicy między prywatnymi a publicznymi sieciami Wi-Fi, rozpoznawania i rozumienie takich pojęć jak cyberbullying, spam, stalking, certyfikaty uwierzytelniające, cookie. Rozpoznawanie ryzyk związanych z aktywnością w przestrzeni cyfrowej. Znajomość problematyki nadzoru, wiedza o higienie pracy z urządzeniami elektronicznymi oraz uzależnień od technologii.
- Prawo w komunikacji i mediach – Wiedza na temat rodzajów, źródeł i praktyk w kontekście mediów. Znajomość podstawowych praw użytkowników, wiedza na temat RODO, umiejętność wyszukiwania materiałów z odpowiednimi certyfikatami do użytku, publicznego, prywatnego lub/i komercyjnego. Wiedza na temat kompetencji w zakresie mediów Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych (GIODO), znajomość granic swobody wypowiedzi i promowania wybranych treści.
- Ekonomiczne aspekty działania mediów - Wiedza na temat podstawowych praw konsumentów, rozumienie pojęcia lokowanie produktów
- Kompetencje cyfrowe – zbiór podstawowych informacji na temat najbardziej popularnych i najczęściej używanych oprogramowań, rozumienie najważniejszych komponentów tworzących komputer, telefon. Umiejętność instalowania i odinstalowywania programów, umiejętność podłączania dodatkowych urządzeń (klawiatura, myszka, drukarka, skaner itd.). Posiadanie podstawowych umiejętności dotyczących instalowania oprogramowań, wiedza i umiejętności w szukaniu niezbędnych informacji do rozwiązania problemów.
- Mobilne bezpieczeństwo – wiedza o praktykach inwigilacyjnych serwisów komunikacyjnych, wiedza o alternatywnych metodach komunikacji, znajomość „chmury”, rozumienie jej przeznaczenia i możliwości, świadomość zagrożeń

i wiedza o możliwościach zwiększania bezpieczeństwa (używanie dodatkowego adresu e-mail lub sms do uwierzytelniania/zabezpieczania)²⁴⁶.

Patrząc na ten problem globalnie zapewne należałoby do tej listy dodać podstawową umiejętność tj. nauka pisania oraz czytania. Nie da się ukryć, że jest to dość pokaźny zbiór umiejętności i informacji, które jednostka musi przyswoić. Zasadnym wydaje się pytanie, czy jest to w ogóle możliwe w aktualnym systemie kształcenia zarówno młodego człowieka, jak i w systemie ustawicznym.

Na zakończenie warto wskazać, iż w wielu krajach można zauważyć dwie ważne tendencje. Po pierwsze, niektóre kraje decydują się na walkę z tym zjawiskiem w sposób instytucjonalny oraz przez różne kampanie uświadamiające²⁴⁷, a po drugie, istnieje coraz więcej mediów i inicjatyw prywatnych, które na własną rękę podejmują walkę z kolejnymi fake newsami²⁴⁸. Jest to zgodne również z oczekiwaniami wykazanych w odpowiedziach respondentów przywołanych wcześniej badań. Na pytanie *jak radzić sobie z fake newsami*²⁴⁹? ponad 18% uznało, że jest to obowiązek samych mediów, natomiast prawie 15% oczekiwało działania ze strony państwa i jego instytucji²⁵⁰.

2. Rynek pracy i edukacja

W podejmowanych w tej pracy rozważaniach należy w dużym stopniu skupić się na praktycznych wyzwaniach, jakie współczesność przynosi dzisiejszym społeczeństwom. Zmiany te rozpoczęły się od momentu rewolucji przemysłowej. Początkowo rynek pracy potrzebował wielu ludzi wykształconych (wyszkolonych) do pracy w fabrykach. Z czasem jednak postępująca automatyzacja coraz bardziej wypychała ludzi ze swoich

²⁴⁶ Na temat wagi edukacji medialnej, roli krytycznego myślenia, wyzwań jakie stoją przed, nie tylko pedagogiką, ale również całym społeczeństwem, pisze również Natalia Walter. Zob. **Walter**, N., 2016. *Wstęp*. W: N. Walter, red. *Zanurzeni w mediach. Konteksty edukacji medialnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, s. 7-10; **Walter**, N., 2018. *Współczesne wyzwania pedagogiki i edukacji medialnej*. W: W. Skrzydlewski, H. Muszyński i E. Piotrowski, redaktorzy *Neodidagmata* 36/37. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, s. 41-50.

²⁴⁷ Przykładem może być: Ogólnopolska kampania edukacyjna Fake Hunter-Edu, 2022. *Walka z dezinformacją i weryfikacja treści publikowanych w mediach społecznościowych*. [Online] <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/walka-z-dezinformacja-i-weryfikacja-tresci-publikowanych-w-mediach-spolecznosciowych--rusza-ogolnopolska-kampania-edukacyjna-fakehunter-edu> [Data dostępu: 08 07 2023].

²⁴⁸ Przykładem może być portal TVN24.pl, który publikuje, demaskuje i wyjaśnia najbardziej popularne fałszywe wiadomości zob. Sieczkowska, G., 2023. *"Fabryki dzieci", broń z Ukrainy we Francji... Zweryfikowane profile napędzają dezinformację*. [Online] <https://konkret24.tvn24.pl/swiat/wojna-w-ukrainie-fabryki-dzieci-bron-z-ukrainy-we-francji-zweryfikowane-profile-napedzaja-dezinformacje-st7253184> [Data dostępu: 08 08 2023].

²⁴⁹ Kanoh, H., 2018. *Why do people believe in fake news over the Internet? An understanding from the perspective of existence of the habit of eating and drinking*. *Procedia Computer Science*, 126, s. 1705.

²⁵⁰ *Ibidem*.

dotychczasowych stanowisk. Obecnie, niektórzy autorzy przewidują, że automatyzacja pracy w ciągu kilku najbliższych lat i dekad zagrozi istnieniu około pięćdziesięciu procent wszystkich miejsc pracy. W zależności od różnych wariantów pracę do 2030 roku może stracić od 10 do aż 800 milionów²⁵¹ w skali świata. Natomiast do przekwalifikowania zmuszonych może być nawet 375 milionów ludzi²⁵². Zjawisko automatyzacji/algorytmizacji na rynku pracy jest dość wyjątkowe z tego względu, że odwrotnie niż w poprzednich dużych rewolucjach (agrarniej oraz przemysłowej) nie ma dostatecznie szybkiego procesu tworzenia się nowych miejsc pracy, nowych form pracy. To powoduje z kolei ryzyko powszechnego bezrobocia technologicznego²⁵³. Z dużym prawdopodobieństwem można twierdzić, że człowiek przyszłości będzie musiał szukać sensu poza pracą zarobkową. Życie bez potrzeby pracy wymaga bardzo dużej aktywności/samokontroli od samej jednostki. Wydaje się, że aby taki cel osiągnąć powszechnie, należy dostosować do tego również cele edukacji.

Według analiz z 2020 roku Światowego Forum Gospodarczego²⁵⁴ do roku 2025 aż 50% ogółu pracowników będzie musiało poddać się szeroko rozumianemu doszkalananiu lub przekwalifikowaniu. Jako główne i najbardziej wartościowe grupy umiejętności wyróżnia: rozwiązywanie problemów; samzarządzanie; praca z ludźmi; wykorzystanie i rozwój technologii. Do tych kategorii zaliczyło dziesięć najważniejszych umiejętności:

- analityczne myślenie i innowacyjność
- aktywne uczenie i strategie uczenia się
- kompleksowe rozwiązywanie problemów
- krytyczne myślenie i analiza
- kreatywność, oryginalność i inicjatywa
- przywództwo i wpływ społeczny
- wykorzystanie technologii, monitorowanie i kontrola
- projektowanie i programowanie technologii
- odporność, tolerancja na stres i elastyczność

²⁵¹ Śledziwska, K. I Włoch, R., 2020. *Gospodarka Cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 161.

²⁵² McKinsey Global Institute, 2017. *Jobs lost, jobs gained: What the future of work will mean for jobs, skills, and wages*. [Online] <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages> [Data dostępu: 03 08 2023].

²⁵³ Śledziwska, K. Włoch, R. op. cit. s. 165.

²⁵⁴ World Economic Forum, 2020. *These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them*. [Online] <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/> [Data dostępu: 09 07 2023].

- rozumowanie, rozwiązywanie problemów i myślenie²⁵⁵ [J.P]

W prowadzonych tutaj rozważaniach warto zwrócić uwagę na to, jakie zawody mają największe szanse na utrzymanie się. Nie jest trudno przewidzieć, że na automatyzację najbardziej narażone są te zawody i stanowiska, w których jest duża powtarzalność ruchów i nie ma wymaganej kreatywności:

Największy potencjał automatyzacji – bez względu na sektor gospodarki – wykazują zadania polegające na wykonywaniu przewidywalnych, rutynowych i powtarzalnych czynności, zarówno umysłowych, jak i fizycznych. Pierwszy rodzaj zadań przejmują zautomatyzowane systemy funkcjonujące w oparciu o sztuczną inteligencję, drugi – coraz bardziej elastyczne, lepiej dostosowane do pracy z człowiekiem, uczące się roboty nowej generacji. Mniej wrażliwe na automatyzację będą te czynności zawodowe, w których zwyczajowo ceni się kontakt z drugim człowiekiem, np. edukacja, jak również czynności związane z obsługą ludzi i opieką nad nimi²⁵⁶.

Edukacja, jak widać, ma szansę w dużej mierze obronić się przed niekorzystnymi zmianami. Konieczne jednak do tego będzie wprowadzenie wcześniej wspomnianej edukacji medialnej na większą jeszcze skalę, jako ważnego elementu systemu edukacji i metodę nabywania umiejętności. Pozwala ona na odnalezienie się w środowisku mieszanym (cyfrowo-materialnym). Jest zbiorem podstawowych umiejętności. Waga edukacji jest niebanalna, nie tylko dlatego, że nauczyciel jako zawód, jest mniej narażony na automatyzację, a więc zostanie dłużej na rynku pracy, ale również dlatego, że bez odpowiedniego przygotowania się przez społeczeństwo do życia w świecie, gdzie jednostka sama jest odpowiedzialna ze szukanie sensu swojego życia i samorealizacji – ludzie mogą popaść w autodestrukcyjne, masowe zachowania.

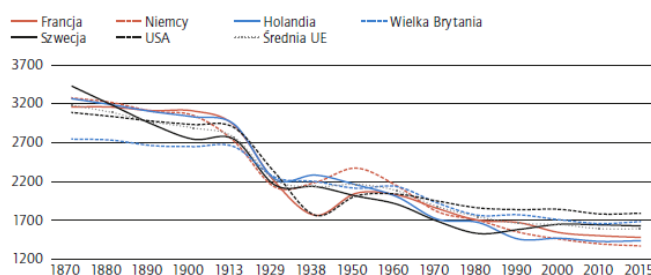
W dzisiejszym świecie zderzają się dwa duże trendy – automatyzacja/algoritmizacja pracy, czego skutkiem jest uszczuplenie i zmiany na rynku pracy, a z drugiej strony stały, globalny przyrost liczby ludności. Potęguje to zjawisko nazwane przez Baumana - tzw. *ludzi-odpady* tj. jednostek nie mających szans na odnalezienie się ani na rynku pracy ani w społeczeństwie (człowiek zbędny dla systemu).

²⁵⁵ Oryginalna wersja: analytical thinking and innovation, active learning and learning strategies, complex problem-solving, critical thinking and analysis, creativity, originality and initiative, leadership and social influence, technology use, monitoring and control, technology design and programming, resilience, stress tolerance and flexibility, reasoning, problem-solving and ideation

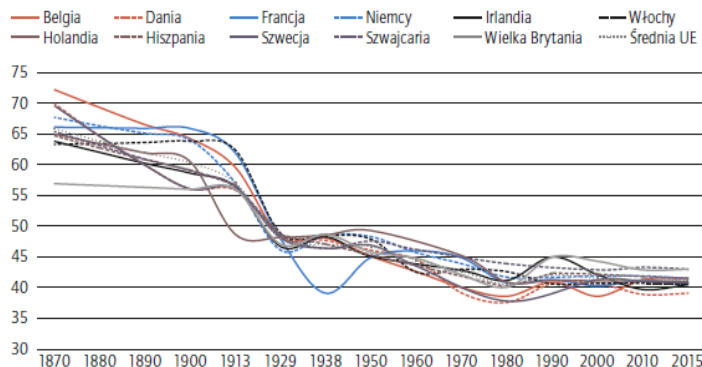
²⁵⁶ Śledziwska, K. Włoch, R. op. cit., s. 160.

W społeczeństwie konsumentów są „wybrakowanymi konsumentami”; to ludzie nieposiadający dostatecznej ilości pieniędzy, by zwiększyć chłonność rynku konsumenckiego, a zatem kreujący inny rodzaj potrzeb, na które zorientowany na zysk przemysł konsumpcyjny nie umie odpowiedzieć i których nie umie z zyskiem „skolonizować”²⁵⁷

Rodzi się zatem pytanie, jak to możliwe, że nie udało się dopasować zarówno systemu edukacji, jak i kultury pracy do nadchodzących przemian? W przypadku rynku pracy można zauważyć pewne trendy, które co jakiś czas są na pierwszych stronach gazet (portali internetowych) oraz na paskach informacyjnych w telewizji. Warto tutaj wyróżnić z pewnością dążenia do skrócenia tygodnia pracy. Jak przekonują autorzy *Dlaczego warto i jak należy skrócić czas pracy*²⁵⁸, to nie są nowe tendencje, a widoczne w skali kilku stuleci. Na wykresach²⁵⁹ przedstawiono (Wykres 7 i 8) statystyki poszczególnych (wybranych) krajów dotyczące ilości godzin średnio przepracowanych.

Wykres 7 Ilość godzin przepracowanych w ciągu roku w perspektywie historycznej. Źródło Spiegelaere, s. D. & Piasna, A., 2020. *Dlaczego warto i jak należy skrócić czas pracy*. Bruksela: etui, s. 14.

Wykres 8 Średnia ilość godziny przepracowanych w tygodniu w perspektywie historycznej. Źródło Spiegelaere, s. D. & Piasna, A., 2020. *Dlaczego warto i jak należy skrócić czas pracy*. Bruksela: etui, s. 14.

²⁵⁷ Bauman, Z., 2004. *Życie na przemiał*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, s. 66.

²⁵⁸ Spiegelaere, s. D., Piasna, A., 2020. *Dlaczego warto i jak należy skrócić czas pracy*. Bruksela: etui.

²⁵⁹ Dane (do roku 2000) wykresy zaczerpnięte z artykułu: Huberman, M., Minns, C., 2007. *The times they are not changin': Days and hours of work in Old and New Worlds, 1870–2000*. *Explorations in Economic History*, 44(4), s. 538-567.

Jasno z nich wynika, że ludzie pracują coraz mniej, chociaż warto również zaznaczyć, że fluktuacje pewne mają i miały miejsce, a spadek ten nie jest równomierny i różny dla różnych krajów. Autorzy tekstu wskazują bardzo ciekawe argumenty przemawiające za zmniejszeniem wymiaru godzin pracy. Co ważniejsze, są one widziane z różnych stron, a część z nich wzajemnie się wyklucza:

Niektórzy popierają krótszy czas pracy ze względu na poprawę zdrowia publicznego oraz możliwość swobodnego spędzania czasu wolnego i rozwijania kreatywności, podczas gdy inni skupiają się na tworzeniu nowych miejsc pracy czy zwiększaniu wydajności. Jeszcze inni uznają redukcję czasu pracy za nieuniknione następstwo spowolnienia gospodarczego, do którego należy doprowadzić, aby uratować planetę i uniknąć zmian klimatu²⁶⁰.

Chociaż może wydawać się to nieintuicyjne, to wymiar godzinowy pracy ma wpływ na bardzo wiele dziedzin życia codziennego i co ważniejsze, dotyka on w praktyce każdego, bo jeżeli nawet dana osoba nie pracuje, to nie znaczy, że nie jest „ofiara” danego systemu. W taki właśnie sposób autorzy pokazują, że debata na ten temat, to debata o równouprawnienie i wyrównanie szans dla kobiet, jest to również temat bezpośrednio związany z dobrobytem jednostki, planety oraz poczuciem szczęścia.

Zagadnienie to warto osadzić w nieco szerszym kontekście niż do tej pory ten temat był tutaj omawiany. Praca i konieczność pracy nie jest czymś, co człowiek wyniósł od swoich pra-przodków, zostało to raczej wymyślone i zaimplementowane dla potrzeb współczesnego pojęcia gospodarki i rynku. Nie oznacza to oczywiście, że wcześniej się nie pracowało, a na ziemi istniało utopijne społeczeństwo. Jednak gdy cofniemy się do plemion pierwotnych, to można dostrzec bardzo znamienite różnice między tym, z jakich form społeczności człowiek wyszedł, a w jakich jest dzisiaj. Oczywiście różnica ta wynosi nawet parę tysięcy lat (w zależności od wybranych porównań), jednak mamy i znacznie współczesniejsze plemiona, które nie uległy tak silnym zmianom i oparły się naporowi cywilizacji. Ich poczucie szczęścia i spełnienia w życiu jest znacznie wyższe niż w cywilizowanym świecie. Również pojęcie i wymiar pracy jest tam znacznie inny, a co za tym idzie, wszelkie kwestie związane z czasem na życie prywatne, odpoczynek, są również diametralnie inaczej widziane. Argumentem za tym, by nie pomijać w rozważaniach nad kondycją społeczną plemion pierwotnych, jest niezwykle ważny. My, jako gatunek, od tamtego czasu biologicznie się nie zmieniliśmy, czyli nasze

²⁶⁰ Spiegelaere, s. D. i Piasna, A., 2020. *Dlaczego warto i jak należy skrócić czas pracy*. Bruksela: etui, s. 54.

umiejętności i możliwości psychofizyczne, co do zasady, pozostają niezmiennie, w momencie, gdy okres jednego pokolenia zmienia większość kluczowych aspektów życia człowieka (jego środowiska). Christopher Ryan w swojej książce²⁶¹ przekonuje, że ludzkość, zachodnia cywilizacja, skrzyła w złym kierunku. Powinniśmy odejść od obranej ścieżki ciągłego rozwoju, indywidualizacji, gromadzenia kapitału. Przekonuje on, że takie podejście do życia jest niezdrowe i z pewnością nie prowadzi do poczucia spełnienia w życiu, a jako przykład przywołuje właśnie społeczności pierwotne. Są one dla niego wskazówką, by dążyć do bardziej egalitarnych wspólnot, w których poszczególni uczestnicy się wspierają. Pokazuje doskonale paradoksy, w których przywykliśmy żyć, a które mogą wydawać się dla obserwatora z zewnątrz przynajmniej kontrowersyjne, tak właśnie przedstawia krótką relację między badaczem a członkiem plemienia, który został zaproszony na pewien czas do życia w cywilizacji:

Nic dziwnego, że byli zdezorientowani, że Marek, ojciec rodziny, u której mieszkali, każdego ranka wychodził wcześniej i wracał dopiero wieczorem. „Dlaczego to robisz?” Hughes przypomina sobie, jak go pytali. „Dlaczego wychodzisz codziennie, nie spotykając się z ludźmi, na których naprawdę ci zależy? To nie ma żadnego sensu!” Mark wyjaśnił, że musiał pracować, aby zapłacić za dom, w którym mieszkali. „Jak długo będziesz to robić, aby płacić za swój dom?” zapytali. Kiedy Mark opowiedział im o swojej hipotezie na dwadzieścia pięć lat, spojrzeli na niego ze zdumieniem i współczuciem, wyjaśniając, że kiedy jeden z nich potrzebował domu, zebrali się razem z innymi mieszkańcami wioski i zbudowali cały dom w ciągu kilku tygodni²⁶². [J.P]

Również sama praca dla takich społeczności była rozumiana zupełnie inaczej:

„Pogląd, że praca jest harówką, której jedynym celem jest umożliwienie ludziom prowadzenia „prawdziwego” życia, nie jest obecny w społeczeństwach łowców-zbieraczy. Balans między pracą a wypoczynkiem omawiany w podręcznikach ekonomicznych jest tam najwyraźniej nieobecny” – twierdzi Gowdy. W języku Yequana nie ma słowa oznaczającego „pracę”, mówi Liedlo, co ma sens, ponieważ pojęcie to było im obce. „Były słowa dla każdej czynności, które mogły zostać uwzględnione [w ramach pracy], ale nie było ogólnego terminu (określającego pracę)”²⁶³. [J.P]

Zatem jak wyglądały czynności, które nazwalibyśmy pracą i ile one trwały w takich społeczeństwach? Według autora omawianej książki były to trzy lub cztery godziny

²⁶¹ Ryan, C., 2019. *Civilized to Death: What Was Lost on the Way to Modernity*. .I.:Simon & Schuster.

²⁶² Ibidem, s. 162.

²⁶³ Ibidem, s.163.

dziennie (dwadzieścia tygodniowo), jednak czynności te były połączone zarówno z codziennymi rytuałami, socjalizacją oraz aktywnością twórczą (*artistic expression*)²⁶⁴.

Te wszystkie elementy, zwłaszcza powszechna automatyzacja i coraz inteligentniejsze algorytmy, o których będzie mowa w kolejnym rozdziale, wspierają wizję przyszłości, w której nie ma potrzeby powszechnej pracy zarobkowej. Dochód gwarantowany coraz częściej przebija się w dyskusji publicznej i jest to temat coraz szerzej omawiany w różnych krajach. Z pewnością wyszedł on już z fazy czysto teoretycznej debaty akademickiej. Jest to prawdopodobnie jedyne rozwiązanie dla utrzymania obecnego modelu rynkowego, gdzie wymagany jest ciągły wzrost popytu. A względny „dobrostan” jednostki jest celem nadrzędnym. Być może właśnie przykład społeczności pierwotnych będzie dla badaczy i projektantów przyszłości wskazówką, jak powinno to społeczeństwo, bez przymusu pracy, funkcjonować. W końcu w historii świata cywilizowanego istnieje wiele, licząc w tysiącach, przykładów ludzi decydujących się na powrót, aby stać się autochtonami żyjącymi w stylu ludzi pierwotnych (*go native*), a jedynie kilka zarejestrowanych przypadków przejścia dobrowolnego w stronę cywilizacji²⁶⁵.

Kwestią kolejną i związaną z pracą jest oczywiście edukacja. Powiązanie to jest znacznie ściślejsze, niż ogólne przygotowanie jednostki do przyszłej pracy. Szkoła, jaką znamy, w dużej mierze została stworzona na potrzeby rewolucji przemysłowej. Cały czas trzymamy się na różnych szczeblach wytycznych, które nie mają żadnych związków przyczynowo-logicznych. Poczynając od długości zajęć, które wynoszą 45 minut, przez dzwonek, a skończywszy na samym systemie klasowo-lekcyjnym są to rozwiązania, które zostały wymyślone do szkolenia pracowników w fabrykach. Warto tutaj pochylić się również nad słowami Bogusława Śliwerskiego, który w swoim tekście mówi wprost, iż polska szkoła nie tylko nie zmieniła się znacząco po 89 roku, ale w sposób czynny pozbawia nowych pokoleń szans, jakie mogłyby istnieć w XXI wieku, pomimo licznych danych, które pozwalają na wprowadzanie i szukanie lepszych rozwiązań:

Zamykamy uczniów w izbach lekcyjnych nawet nie zastanawiając się nad tym, że nie tylko to rozwiązanie nie służy optymalnemu wspomaganie ich rozwoju (Śliwerski, Paluch, 2021). Podobnie rządowe ustawienia w niej ławek/stolików ogranicza jakość uczenia się, gdyż proces ten – podobnie jak integralnie pojmowany rozwój ontologiczny jednostek – nie jest

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ Ryan, C., 2019. *Civilized to Death: What Was Lost on the Way to Modernity*. .I.:Simon & Schuster, s. 60.

warunkowany jedną czy nawet kilkoma zmiennymi. Wartość i efektywność uczenia się mogą „[...] zależeć od pory dnia, liczebności grupy, typu i treści lekcji, nastawień uczniów i nauczyciela” (Nalaskowski, 2002, s. 51). Może zależeć od dziesiątek innych jeszcze czynników intra- i interpersonalnych, kulturowych, mentalnych, prawnych i politycznych, które rzutują na większe czy mniejsze osiągnięcia szkolne uczniów oraz otwartość nauczycieli na zmianę²⁶⁶.

Wielość potrzeb ucznia, z jakich zdajemy sobie sprawę oraz wyzwania, jakie stawia współczesność, nie ma żadnego odzwierciedlenia w systemie edukacyjnym. Nadal traktuje się uczniów tymi samymi kategoriami, jak ich rówieśników z przed wieku. Żyjąc w kulturze, która potrzebuje wysokiej tolerancji niepewności, tj. *wymaga umiejętności funkcjonowania ludzi w niestabilnych strukturach i sytuacjach*²⁶⁷, a więc jednostek kreatywnych i niezależnych, system edukacji *uparcie* tkwi w czasach otoczenia stabilnego, gdzie zmienność prawie nie ma miejsca. Dla obserwatora z zewnątrz może wydawać się, iż edukacyjna rzeczywistość obraca się w oparach absurdu. Nie jest jednak wszystko stracone. Za przykład jaskółki zmian można uznać pewną inicjatywę zlokalizowaną w Wodzisławiu Śląskim. Jak informują media:

Koniec z 45-minutowymi lekcjami, nauczanie nastawione na indywidualną pracę nauczyciela i ucznia, nacisk na przedmioty ścisłe, cztery dni nauki w tygodniu. Takie rewolucyjne zmiany w szkole mają zostać wprowadzone już wkrótce. Stopniowe przechodzenie do takiego sposobu nauczania nastąpi w Wodzisławiu Śląskim. Miejscowy magistrat uważa, że ten ambitny plan, rozpisany na cztery najbliższe lata, pozwoli wyzwolić kreatywność uczniów²⁶⁸.

Próba ta zaplanowana jest na lata 2022 – 2026 w 13 szkołach podstawowych. Należy mieć nadzieję, że efektami tej próby, zarówno placówki jak i miasto będzie chętnie się dzieliło i będzie można na tym planie budować kolejne, szerszej zakrojone zmiany w systemie edukacji.

Pozostając przy Wodzisławiu Śląskim, warto zwrócić uwagę również na bardzo ważny element, jakim jest liczebność uczniów w klasie. Z przygotowanego dokumentu pt. *Okno*

²⁶⁶ Śliwerski, B., 2022. *Polityczne uwarunkowania trwania systemu klasowo-lekcyjnego w szkolnictwie publicznym*. Wychowanie w Rodzinie, XXVI(1), s. 132

²⁶⁷ Przyborowska, B., 2006. *Przyszłość kształcenia w kulturze wysokiej tolerancji niepewności*. Rocznik Andragogiczny, s. 21.

²⁶⁸ Strzelec, R., 2022. *Koniec z 45-minutowymi lekcjami! Rewolucyjne zmiany w szkołach, jest szczegółowy program. Ambitny plan!*. [Online] <https://www.se.pl/slask/koniec-z-45-minutowymi-lekcjami-rewolucyjne-zmiany-w-szkolach-aa-ZemC-s1Nt-pX3y.html> [Data dostępu: 09 07 2023].

na świat. Transformacja systemu oświaty w Wodzisławiu Śląskim w latach 2022-2026, który powstał na podstawie opracowania Krzysztofa Głomba²⁶⁹, wynika, że blisko 60% nauczycieli uważa, że zmniejszenie liczby uczniów w klasie jest jednym z najważniejszych warunków transformacyjnej modernizacji szkoły. Postulat zmniejszenia klas wydaje się o tyle realny, iż znajdując się w coraz głębszym niżu demograficznym, ilość uczniów i tak się zmniejsza, a więc problemy związane z większą ilością mniejszych klas i ilością miejsca, jakiego do tego potrzeba, częściowo same się rozwiązują. Oczywiście to nadal jest wyzwanie, jednak korzyści z mniejszych klas wydają się niebanalne. To, że liczna klasa, nawet przy dużych chęciach nauczyciela, raczej będzie pełna tradycyjnych metod nauczania, niż próby aktywizujących czy innowacyjnych rozwiązań, wskazują również wyniki we wspomnianym dokumencie:

W trakcie wywiadów pogłębionych żaden z respondentów nie potwierdził korzystania z klasycznych metod aktywizujących: odwróconej klasy, webquestu i gamifikacji, chociaż w badaniu pracę z zastosowaniem tych metod potwierdziło odpowiednio: 15%, 7% i 12% respondentów²⁷⁰.

Nie można się dziwić, że deklaratywność, która odzwierciedla wiedzę i chęci nauczycieli, przegrywa z codziennością szkolną. W szkole publicznej nigdy nie było miejsca na wystarczające podejście indywidualne do ucznia, zapominając w dużej mierze zupełnie o rozwijaniu zdolności uczniów uzdolnionych. Oczywistym również jest, że nauczycielom należy tworzyć warunki i możliwości (również w aspekcie sprzętowo-materialno-czasowym), by mogli ćwiczyć swoje umiejętności i nabywać odpowiedniego obycia z możliwościami, jakie są współcześnie tworzone. Nic nikomu nie przyjdzie z samego faktu posiadania komputera itd. jeżeli nie idą za tym umiejętności i praktyka. Doskonale oddają to rezultaty zamieszczone w raporcie Nastolatki 3.0 (2021), gdzie na odpowiedź: *W narzędziach wykorzystywanych przez nauczycieli do edukacji szkolnej online (tryb zdalny) najbardziej brakowało/brakuje mi...?* Nastolatki odpowiedziały: umiejętności technicznych nauczycieli (33,5%), przygotowania nauczycieli z obsługi urządzeń (31,7%), umiejętności pomocy uczniom z problemami technicznymi (27,1%) oraz odpowiedniego przygotowania nauczycieli do obsługi oprogramowania (24,1%)²⁷¹.

²⁶⁹ Głomb, K., 2021. *Okno na świat. Transformacja cyfrowa systemu oświaty w Wodzisławiu Śląskim w latach 2021-2026*, Tarnów: Stowarzyszenie „Miasta w Internecie”.

²⁷⁰ Ibidem, s. 13.

²⁷¹ Lange, R., 2021. *Nastolatki 3.0 Raport z ogólnopolskiego badania uczniów*, Warszawa: NASK - Państwowy Instytut Badawczy, s 51.

Tylko przez obcowanie i doszkalanie się można zaradzić i efektywnie zmniejszać te problemy – to jest w interesie całego systemu, nie powinno to być dodatkowym obciążeniem dla nauczyciela, który w swoim zakresie ma sobie z nim poradzić.

Niestety, nic nie zapowiada, by ta sytuacja mogła się zmienić w najbliższej przyszłości, pomimo możliwości, jakie przynosi wspomniany niż demograficzny. Minister edukacji i nauki P. Czarnek, zapowiada szybkie odchudzenie kadry nauczycielskiej. Jak można przeczytać w jednym z nagłówków prasowych: *Czarnek zapowiada masowe zwolnienia albo wcześniejsze emerytury. Bo "nauczycieli będzie za dużo"*²⁷². W najbliższych latach do dyspozycji mogłoby być, według szacunków ministerstwa, 100 tysięcy nauczycieli. Oczywiście ilość nauczycieli to jeszcze nie wszystko i należy wspierać inicjatywę przywrócenia wcześniejszych emerytur dla nauczycieli, jeżeli są na to chętni. Szkoda jednak, że nie ma próby innego kreatywnego podejścia do problemu, niż likwidacja etatów.

Szkoła polska czy szerzej edukacja potrzebuje się zmienić, potrzebuje innowacji. By te mogły zaistnieć, potrzebne jest miejsce *gdzie [innowacje] znajdują przyjazną atmosferę, otwartość, gdzie nie przytłacza ich dominująca siła tradycji*²⁷³. Postulat ten jest niezwykle ważny, gdyż należy szukać środka ciężkości między tym, co powinno zostać niezmiennie, a tym jak wiele zmian wymusza zmieniający się (ustawicznie) świat. *Sedno zmian oświatowych tkwi w tym, jak ludzie w szkole poradzą sobie z nowymi realiami, wymaganiami i obowiązkami*²⁷⁴. Zmiany, które innowacyjność mogą przynieść, muszą być wielowymiarowe, nie można przy tej okazji zapomnieć o aspekcie wewnętrznym człowieka, jego przekonań, widzenia świata i wartości²⁷⁵.

Problemów związanych z edukacją jest wiele, systemowych rozwiązań niestety cały czas brakuje, chroniczne niedofinansowanie jest tylko jednym z problemów. Szkoła polska zasługuje na powiew nowości, na chociażby otwarcie się na zmiany, twórcze reformy, które realnie dopasują programy nauczania do wyzwań współczesności, nie tylko będą wspierać krzewienie patriotyzmu. Jak to określił Śliwerski: *Czy rzeczywiście*

²⁷² Krzykowska, K., 2022. *Czarnek zapowiada masowe zwolnienia albo wcześniejsze emerytury. Bo "nauczycieli będzie za dużo"*. [Online]

<https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/8621548,nauczyciele-zwolnienia-czarnek-wczesniejsze-emerytury.html> [Data dostępu: 29 07 2023].

²⁷³ Przyborowska, B., 2014. *Fundamenty innowacyjnego społeczeństwa*. Rocznik Andragogiczny, 21, s. 97.

²⁷⁴ Ibidem, s. 98.

²⁷⁵ Ibidem.

musimy czekać na to, że w Polsce nic nie zmieni się w edukacji szkolnej, dopóki nie umrą zwolennicy systemu klasowo-lekcyjnego (jak pisał psycholog Józef Koziński)?²⁷⁶.

Obydwa te zagadnienia są niezwykle ważne w rozważaniach nad młodym dorosłym. Po pierwsze - stawia on czoła bardzo dynamicznemu rynkowi pracy, gdzie jego dotychczasowe wykształcenie niekoniecznie musi mieć znaczenie, po drugie - jest on „ofiara” systemu edukacji, który w dużej mierze nie przygotował go do życia współcześnie. Debata nad stanem edukacji wydaje się tutaj niezmiernie ważnym elementem, ponieważ problemy, jakie są opisywane w tej pracy, z pewnością w dużej części mogą, bez właściwego działania, jedynie się pogłębić. Również ustawiczne, pozaszkolne doksztalcanie, które często bazuje na standardach edukacji szkolnej, może jedynie skorzystać z ewentualnych zmian. Mając w pamięci uwagi poczynione w części poświęconej rynkowi pracy, warto uzmysłwić sobie, że niedługo bardzo ważną umiejętnością każdego człowieka będzie zdolność do nadawania sensu swojemu działaniu, swojemu życiu. O wadze jaką pełni pojęcie uczucia sensu w codziennym życiu, wskazuje w sposób dobitny książka pt. *Człowiek w poszukiwaniu sensu*²⁷⁷ oraz założenia Logoterapii²⁷⁸. Gdzie indziej, jak nie w edukacji, powinniśmy szukać i oczekiwać przygotowania przyszłych pokoleń do tych wyzwań.

3. Antropocen i porządek wyobrażony

Na zakończenie warto zastanowić się, gdzie znajdujemy się jako ludzkość. Jaka jest nasza kondycja – *conditio humana*²⁷⁹. Zaznaczając, że ten element pracy ma znacząco filozoficzny charakter, warto jest w tym miejscu przedstawić dwie główne myśli, jakie nasuwają się w dotychczasowych rozważaniach i jakie powinny towarzyszyć w trakcie zapoznawania się z ostatnim rozdziałem teoretycznym. Nie chodzi zatem o głębokie rozważania teoretyczne, a przekazanie ducha, w jakim ta praca powstawała. Celem tego zabiegu jest poszerzenie jeszcze bardziej opisu współczesnego świata tak, by uwydatnić jak najlepiej tło, w jakim współczesny człowiek żyje. Jest to również pewne podsumowanie rozdziału pierwszego oraz drugiego i wprowadzenie do ostatniej części, której myśl tutaj wyrażona powinna również towarzyszyć. Jako, że nie znaleźlibyśmy się

²⁷⁶ Śliwerski, B., 2022. *Polityczne uwarunkowania trwania systemu klasowo-lekcyjnego w szkolnictwie publicznym*. Wychowanie w Rodzinie, XXVI(1), s. 133.

²⁷⁷ Frankl, V. E., 2023. *Człowiek w poszukiwaniu sensu (Man's Search for Meaning)*. III ed. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.

²⁷⁸ Trzy podstawowe zasady lub filary logoterapii są następujące: wolność woli; pragnienie sensu; sens życia.

²⁷⁹ Gołaszewska, M., 1990. *Conditio humana qua fuga*. Sztuka i Filozofia, (3), s. 85-96.

w tym miejscu, gdyby nie osiągnięcia nasze w cyfryzacji i rozwijaniu zaawansowanych technologii.

Zmiany jakie obserwujemy, nie dotyczą jedynie człowieka, są one jednak jego dziełem. Człowiek swoim ekspansywnym stylem życia doprowadził do powiązania ze sobą praktycznie każdego istniejącego ekosystemu, gatunku, jednostki. Przez wiele wieków byliśmy elementem środowiska naszej planety, od niedawna udało nam się, a przynajmniej tak się wielu wydaje, wyrwać z objęć natury, by stać się od niej niezależnym. Ludzkość może się pochwalić sprawczością, której żaden inny gatunek w dziejach ziemi nie osiągnął. Ta zmiana została okrzyknięta zwyczajem i to właśnie temu, co to właściwie znaczy, w tym momencie należy się przyjrzeć dokładniej.

W opisywanej kwestii warto przyjrzeć się pojęciu *Antropocenu*. Jego powstanie jako pewnej idei opisuje Ewa Bińczyk w swojej książce *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*:

Stoermer i Crutzen pisali o niebywałym zakresie oraz intensywności obecnego wpływu człowieka na planetę: litosferę, hydrosferę oraz atmosferę. Zasugerowali oni, że homo sapiens jako gatunek stał się supersprawczą siłą o znaczeniu geologicznym. Symbolicznym początkiem antropocenu zdaniem Stoermera i Crutzena było opatentowanie silnika parowego przez Jamesa Watta (1784), otwierające okres rewolucji przemysłowej, intensywnego spalania paliw kopalnych oraz emisji dwutlenku węgla (CO₂) do atmosfery. Przyrodznawcy ci podkreślali, że ludzkość dokonuje niebezpiecznych, równoczesnych modyfikacji wielu kluczowych parametrów systemów planetarnych. Świadczą o tym dane mówiące, że zostały przekroczone tzw. granice planetarne, szczególnie z uwagi na zmianę klimatyczną, degradację gleb, zakwaszenie oceanów, zaburzenie cykli biogeochemicznych Ziemi (tj. obiegu azotu i fosforu) i tempo utraty bioróżnorodności (tzw. szóste wielkie wymieranie).²⁸⁰

Jednak zagadnienie to wyszło znacznie dalej niż biologia. Po pierwsze warto wspomnieć, że Antropocen, jako geologiczne pojęcie, stało się bardzo szeroko dyskutowanym i omawianym pojęciem wśród humanistów²⁸¹. Powoduje to pewien zamęt, ponieważ często osoby te nie posiadają odpowiedniego formalnego przygotowania²⁸². Skutkiem tego jest powstanie wielu antropocenów, które są wykorzystywane do różnych celów

²⁸⁰ Bińczyk, E., 2018. *Epoka Człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

²⁸¹ Rozumiem tutaj pod tym pojęciem wszelkie nauki, których nie zaliczymy do nauk ścisłych.

²⁸² Chakrabarty, D., 2018. *The Seventh History and Theory Lecture ANTHROPOCENE TIME*. History and Theory, 57(1), s. 5-32.

przez różne dyscypliny nauki, które kierują się własnymi wewnętrznymi regułami i zasadami (logikami)²⁸³. Po drugie starając się widzieć ten zarzut, należy jednak zauważyć, że sama dyskusja, która przez ostatnie lata z pewnością nabrała większego znaczenia, jest niezwykle ważna, ponieważ pozwala nam zauważyć sprawstwo, które my mamy. Podkreślenie słowa „my”, kończącego poprzednie zdanie, jest w tym miejscu znamienne. Należy sobie zdać sprawę z tego, że Antropocen swoich korzeni nie ma antropogenicznych tj. nie można przypisywać tego po prostu gatunkowi ludzkiemu ignorując wszelkie różnice między poszczególnymi krajami, kręgami kulturowymi oraz tym, co zwykliśmy nazywać cywilizacją a resztą. Znacznie lepiej widzieć początki tej epoki jako socjogeniczne²⁸⁴ (*sociogenic*). Oznacza to tyle, że nie należy mieszać wszystkich mieszkańców planety i nie przypisuje się im przyczyny dzisiejszych problemów, a jedynie niektórym. Dokładniej mówiąc tym, którzy, parafrazując język Becka, należą do *kultur-dawcy ryzyka*²⁸⁵. W dyskusji zatem o odpowiedzialności oraz w rozważaniach nad antropoceniem i *conditio humana*, być może powinniśmy spojrzeć bardziej krytycznie na nasz krąg cywilizacyjny i rozważyć propozycję Moorea²⁸⁶ o nastaniu *Kapitalocenu (Capitalocene)*²⁸⁷ wieku kapitału. Pokazuje to z pewnością, jak wielką moc sprawczą otrzymał rozwój, który nierozzerwalnie jest połączony z kapitałem i te dwie rzeczy oddziałują na siebie wzajemnie.

Rozumiejac wyzwania, które już są i które widać na horyzoncie można znacznie lepiej określić, jakie postawy kształtować u siebie i w kolejnych pokoleniach, od najmłodszych lat, by zmiany, które są nieuniknione były „trampoliną” a nie „zapadnię” dla naszego gatunku. Świadomość chociażby skali eksploatacji współczesnej ludzkości, która w uproszczeniu potrzebuje więcej niż drugą planetę Ziemia, dla zaspokojenia swoich potrzeb²⁸⁸ może pomóc w zintensyfikowaniu prac na rzecz zahamowania bezmyślnego marszu ku samozagładzie. To jasno pokazuje, że w XXI wieku musimy również postawić w edukacji na zmianę swojego myślenia. Na zmianę swojego, w ujęciu Harariego,

²⁸³ Zalasiewicz, J., 2020. *The Extraordinary Strata of the Anthropocene*. W: A. Bilgrami, red. *Nature and Value*. eBook. New York: Columbia University Press, s. 29-45.

²⁸⁴ Malm, A., Hornborg, A., 2014. *The geology of mankind? a critique of the Anthropocene narrative*. *The Anthropocene Review*, 1(1), s. 62–69.

²⁸⁵ Termin ten nawiązuje do pojęcia *krajów-dawców ryzyka*.

²⁸⁶ Moore, J. W., 2015. *Capitalism in the Web of Life. Ecology and the Accumulation of Capital*. London, New York: Verso.

²⁸⁷ W kwestii nazewnictwa oraz tego co za nim stoi warto również sięgnąć do: Haraway, D. J., 2015. *Staying with the Trouble*. Durham, London: duke university press.

²⁸⁸ Bell, D. V. J., 2016. *Twenty-first Century Education: Transformative Education for Sustainability and Responsible Citizenship*. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 18(1), s. 48.

porządku wyobrazonego. Jest to propozycja pewnego konstruktów myślowego, który pozwala w sposób prosty ująć całość przekonań (nie chodzi tutaj o naukowe dowody) aktualnych i obowiązujących w pewnym momencie w czasoprzestrzeni. Ważną cechą też jest to, że przekonania te są współdzielone, co do zasady, przez całą konkretną społeczność – bez znaczenia czy mowa tutaj o niewielkiej grupie zbieracko-łowieckiej, imperium rzymskim czy populacji ludzi na Ziemi

Wszystkie te sieci współpracy – od miast starożytnej Mezopotamii poczynając, a na imperiach chińskim i rzymskim kończąc – były „porządkami wyobrazonymi”. Leżące u ich podstaw normy społeczne nie opierały się ani na głęboko zakorzenionych instynktach, ani na stosunkach towarzyskich, ale na wyznawaniu tych samych mitów.²⁸⁹

Owe mity należy rozumieć w kategoriach przekonań, gdyż mitem dla autora jest również wartość pieniądza, czy wielkie firmy, których egzystencji nie da się sprowadzić do konkretnego człowieka, budynku, czy produktu. Współczesne kryzysy pokazują dobitnie, że żyjemy w momencie, kiedy następują duże zmiany i przejście z jednego porządku wyobrazonego do drugiego²⁹⁰. Nie ma realnej możliwości życia poza jakimkolwiek porządkiem wyobrazonym.

Jeżeli zatem nie można żyć poza porządkiem wyobrazonym, czy można je oceniać (obiektywnie) między sobą? Czy istnieje jakaś zewnętrzna miara powalająca na aksjologiczne uszeregowania różnych ze znanych nam porządków wyobrazonych? W sytuacji szukania ogólnych zasad można odwołać się do etyki i zasad moralnych. Przykładem może być zasada, by zawsze wybierać drogę, która zawiera w sobie najmniej cierpienia dla kogokolwiek. Ta utylitarystyczna zasada jest spotykana np. u wielu wegan. Doczekała się również różnych odmian. Jedną z najbardziej znanych jest utylitaryzm preferencji propagowany przez Petera Singera, gdzie, w dużym uproszczeniu, przy ocenie danego czynu również należy brać pod uwagę preferencje (interesy) samej jednostki. Takie podejście do tej problematyki zostawia wiele do życzenia. Po pierwsze, wiele z tych ogólniejszych zasad nie posiada absolutnie obiektywnego charakteru, a po wtóre - są one również elementem jakiegoś porządku wyobrazonego. Być może należy się zatem pogodzić z brakiem transcendentnych wyznaczników i uznać konieczność chwili historycznej (jej kontekst) za wyznacznik poprawności lub nie konkretnego porządku

²⁸⁹ Harari, Y. N., 2012. *Od zwierząt do bogów. Krótka historia ludzkości*. Warszawa: PWN, s. 132-133.

²⁹⁰ Przynajmniej można mieć takie nadzieje. Porządek wyobrazony, z którego odchodzimy można określić jako bezrefleksyjne dążenie do gromadzenia kapitału. Natomiast znacznie trudniej określić, w jaki porządek wkroczyliśmy, gdyż cały czas walczą ze sobą różne poglądy.

wyobrażonego. Co powoduje niemożność oceny ich poza powiązaniem z kontekstem, w którym istniały.

Zatem, by walczyć z niekorzystnymi zjawiskami, z jakimi dzisiaj się mierzy ludzkość, należy postawić nacisk na edukację, uzmysławiającą konieczność zmian i ogrom ryzyka, które zawisło od pewnego czasu nad ludzkością. Należy zwrócić twarz w stronę zrównoważonego rozwoju, który jest metodą na powstrzymanie lub zminimalizowanie wyzwań społecznych i środowiskowych. Uznanie nieaktualności przestarzałej idei wzrostu gospodarczego jako wyznacznika dobrobytu oraz uznanie istnienia planetarnych ograniczeń co do eksploatacji²⁹¹, prowadzić może do zbudowania lepszego i zdrowszego klimatu dla nas samych, a co może ważniejsze - dla przyszłych pokoleń.

Podając ostatnią myśl, która również może zostać uznana za przewodnią do przyszłego rozdziału. W sposób samoistny i niemal narzucający się widać dwa ważne zagadnienia, które warto nadmienić, chociaż nie będą one rozważane w ramach osobnych rozdziałów. Po pierwsze, zawiłość naszych czasów i połączenia między dużą ilością elementów sprawczych warto rozważyć w ramach Latourowskiej teorii aktora-sieci, gdzie mamy do czynienia z aktorami będącymi państwami, organizacjami, ludźmi, rzeczami, fauną oraz florą. Takim aktorem jest również technologia i wydaje się, że odpowiedź na to, jak efektywny jest to aktor, będzie odpowiedzią na wiele poruszanych tutaj zagadnień. Jest to również dyskusja o relacji Ja-Inny i jak ta relacja powinna wyglądać względem Innego²⁹². Inny powinien być rozumiany szerzej niż inny człowiek (choć wielokulturowość to kolejny ważny temat dotyczący współczesnych społeczeństw). Jest to relacja między różnymi aktorami, jako że trudno negocjować to, że zarówno świat zwierząt i roślin na nas oddziałuje. Robi to również świat rzeczy nieożywionych, do którego jeszcze powinna zaliczać się technologia jako taka.

²⁹¹ Bell, D. V. J., op. cit. s. 52.

²⁹² Więcej na ten temat autor zawarł w tekście pt. *Kim jest inny? Wielokulturowość we współczesnym świecie* - Pawlaczyk, J., 2020. *Kim jest inny? Wielokulturowość we współczesnym świecie*. W: W. Heller, M. Kaźmierska i M. Wieczorek, red. *Spotkanie z innym w szkole i na uczelni. O możliwościach porozumienia*. Poznań-Kalisz: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, s. 43-58.

III. Cyfryzacja – możliwości, korzyści i zagrożenia –

Wyśledzić moment, w którym liczydło dosięgło Rozum,

jest równie trudno jak ów,

co małpę przemienił w człowieka.

(Lem)²⁹³

1. Technologia i cyfryzacja

Rozdział ten, jak już zostało to wspomniane wcześniej, jest swoistą kontynuacją poprzedniego i jest de facto kolejną cechą charakterystyczną współczesności. Istnieją oczywiste konotacje między cyfryzacją i rozwojem technologii, a innymi zagadnieniami omówionymi w poprzednim rozdziale. Technologia przeważnie jest narzędziem lub przyczyną (możliwe, że prawdziwszym będzie stwierdzenie, że tym i tym) omawianych wcześniej zagadnień. Osobny rozdział ma również na celu podkreślenie wagi, jaką cyfryzacja zyskała współcześnie. Zaawansowanie technologiczne nie decyduje jedynie o pozycji jednostki, ale również gwarantuje dobrobyt całemu społeczeństwu i silną pozycję krajom na scenie międzynarodowej. Zrozumienie możliwości technologii wydaje się kluczowe dla trafnych ocen rzeczywistości (społecznej), konstruowania narzędzi i strategii walki z niepożądanymi jej skutkami.

W podejmowanych tutaj rozważaniach pojęcie „technologia” oraz „cyfryzacja” będą używane, co do zasady, zamiennie – gdyż, gdy mówimy o współczesnych osiągnięciach te dwa pojęcia są trwale ze sobą powiązane. Istnieje w końcu pojęcie *technologii cyfrowej*. Naturalnie historycznie, definicyjnie oraz zakresowo istnieją różnice. Dla porządku, można napisać parę słów charakterystyki tych dwóch pojęć. **Cyfryzacja** jest z pewnością zjawiskiem znacznie późniejszym, a więc stosunkowo nowym pojęciem w dziejach człowieka. Na szeroką skalę człowiek ma z nią do czynienia dopiero od parudziesięciu lat. Prawdopodobnie pierwszym, który użył tego słowa był Robert Wachal, który w 1971 roku wykorzystał to słowo do opisu cyfryzacji społeczeństwa (*digitalisation of society*) w swoim esejie publikowanym w *North American Review*²⁹⁴. Natomiast według Oxford English Dictionary pojęcie cyfryzacji *obejmuje dziś adaptację i wzrost wykorzystywania technologii cyfrowych lub komputerowych przez organizacje,*

²⁹³ Lem, S., 2021. *Golem XIV*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, s. 7.

²⁹⁴ Brennen, s. I Kreiss, D., 2014. *Digitalization and Digitization*. [Online] <https://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/> [Data dostępu: 05 05 2023].

sektory gospodarki, kraje itd. Pojęcia „digitalizacja” i „cyfryzacja” bardzo często używane są jednak zamiennie, zarówno w literaturze polskiej, jak i zagranicznej²⁹⁵.

Znacząco bardziej skomplikowana sprawa ma się, gdy myślimy o technologii. Zdefiniować to pojęcie jednoznacznie nie jest łatwo, co obrazować może wielorakość definicji, na jakie natrafia się w literaturze (Tabela 2).

Wybrane definicje pojęcia technologia

Definicja	Autor/źródło
Zespół nauk syntetycznych, których celem jest badanie procesów i środków wytwarzania; odnajdywanie i formułowanie rządzących nimi zasad i praw, jak również opracowywanie podstaw optymalizacji procesów wytwórczych	J. Kaczmarek
Zbiór elementów wiedzy praktycznej i teoretycznej, umiejętności jej stosowania (<i>know-how</i>), metod, procedur, doświadczeń i urządzeń fizycznych	G. Dosi
Ukierunkowany proces wytwarzania potrzebnych produktów i usług, realizowany w zhierarchizowanym systemie produkcyjnym o zidentyfikowanych elementach i ich powiązaniach, zbudowanym dla realizacji tego procesu w oparciu o dostępną wiedzę teoretyczną i praktyczną	J. Lunarski
Środek do realizacji ludzkich celów (bardziej bądź mniej precyzyjnie sformułowanych jako np. napędzanie samolotów czy określenie sekwencji w próbce DNA)	W. B. Arthur
„Wytwór” stworzony przez człowieka, nierozzerwalnie związany z jego życiem na wiele sposobów, cechujący się szeroką funkcjonalnością w zakresie rozwiązywania wielu różnorodnych problemów	N. Sharif
Nauka o przetwarzaniu naturalnych zasobów występujących w przyrodzie lub znajomość rzemiosła, wyjaśniająca całkowicie, właściwie i w sposób zrozumiały całość podjętych działań, ich rezultaty i ich przyczyny	J. Beckamann
Usystematyzowane zastosowanie zasad naukowych i wiedzy praktycznej do fizycznych faktów i systemów	P. Lowe
Zbiór wiedzy technicznej i umiejętności, które wpływają na ogólną pozycję konkurencyjną przedsiębiorstwa na rynku w chwili obecnej oraz w przyszłości	Technology Management Training Manual
Metoda przeprowadzania procesu produkcyjnego lub przetwórczego oraz dziedzina techniki zajmująca się opracowywaniem nowych metod produkcji wyrobów lub przetwarzania surowców	Słownik języka polskiego

Tabela 2 - Opracowanie - Alicja E. Gudanowska, *Istota współczesnych technologii w kontekście procesów zarządzania i foresighty technologicznego*²⁹⁶

Szczególną uwagę warto poświęcić słownikowi psychologii²⁹⁷, który definiuje technologię następująco: *aspekt kultury, który stosuje odkrycia, procedury i zasady systematycznego badania w celu identyfikacji i rozwiązywania problemów*²⁹⁸.

²⁹⁵ Pieriegud, J., 2016. *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy*. W: J. Gajewski & W. P. J. Pieriegud, eds. *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa. Szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową – Gdańska Akademia Bankowa, s. 11.

²⁹⁶ Gudanowska, A. E., 2015. *Istota współczesnych technologii w kontekście procesów zarządzania i foresighty technologicznego*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, 1941, s. 196.

²⁹⁷ The Penguin dictionary of psychology, 1995, Arthur S. Reber, Penguin Books, s.786.

²⁹⁸ Technology - That aspect of a culture which applies the findings, procedures and principles of systematic investigation into the identification and solution of problems.

Wartościowość tej definicji można dostrzec, po pierwsze, w jej obszerności, a po drugie, w odniesieniu się do kultury, jako elementu istotnego w rozważaniach na ten temat.

Technologia ujmowana zatem bardzo szeroko, obejmuje zarówno używanie i tworzenie narzędzi, jak i różne procesy dotyczące przystosowywania natury do potrzeb człowieka. Tak rozumiana technologia jest zjawiskiem, które towarzyszy człowiekowi praktycznie od zawsze i to dzięki jej rozwojowi człowiek mógł, począwszy od rewolucji neolitycznej (rewolucji agrarnej) przez rewolucję przemysłową, dojść do współczesnej rewolucji cyfrowej. Zwiększanie możliwości technologicznych jest równoznaczne ze zwiększaniem możliwości samego człowieka. Ze względu na to, że nie można jej oddzielić od człowieka, konsekwencje i jej dalszy rozwój są połączone z wolą samego człowieka, lub nawiązując do przytoczonej definicji, potrzeb wynikających z danej kultury.

W przytoczonych rozważaniach, należy również rozgraniczyć i przedstawić parę podstawowych postaw wobec technologii i nakreślić oczekiwania względem niej w przyszłości. Podobnie sprawa tyczy się oceny technologii jako takiej. W tym miejscu, wydaje się, powstaje duże zróżnicowanie i częste niezrozumienie. Pierwszym spostrzeżeniem, jakie warto poczynić jest to, że technologii nie można oceniać jakiegokolwiek aksjologicznie. Dopiero człowiek nadaje jej odpowiednie zastosowanie i przeznaczenie, tworząc również konsekwencje tegoż. Warto jednocześnie pamiętać o kontekście, w jakim dana technologia jest tworzona i w jakim funkcjonuje. Tak więc, jedynie w kontekście działania- w praxis (πραξις) możemy oceniać, również moralnie, konkretną technologię. Uwaga ta jest niezwykle ważna w stosunku do kolejnych podrozdziałów, w szczególności dotyczącego kapitalizmu inwigilacji. W tym fragmencie będzie mowa w dużym stopniu o tym, jak technologia i różne praktyki korporacji wydobywają dane o człowieku. Należy podkreślić to ponownie – w relacji człowiek a maszyna - to człowiek (twórca) decyduje o tych praktykach i to, co dana maszyna, algorytm będzie robił.

Wracając do opisu podstawowych postaw względem technologii. Na skrajnych pozycjach z pewnością można by umieścić na jednym końcu technofili, a na drugim technofobów. Pierwsi, zafascynowani w możliwościach i dotychczasowych osiągnięciach rozwoju w dziedzinie technologii wierzą, że dalszy rozwój przyniesie korzyści i rozwiązanie problemów, ignorując fakt, że technologia wiele z tych problemów stworzyła lub nasiliła. Drudzy, w przekonaniu o katastrofalnym wpływie

technologia na życie (również duchowe) odrzucają w szczególności nowości technologiczne, ignorując pozytywne aspekty poszczególnych rzeczy. Trudno uznać, by którakolwiek z tych postaw była właściwsza. Obydwie nie pozostawiają za dużo pola do manewru, a to właśnie tam, w polach szarości, zazwyczaj można znaleźć kompromis między tym co oczekiwane, a tym co akceptowane przez innych.

W dywagacjach nad poprawnością postaw wobec technologii warto zwrócić się ku możliwościom technologii i odpowiedzieć na pytanie, czy faktycznie żyjemy współcześnie w tak bardzo zaawansowanym technologicznie świecie, iż spełnią się obawy/marzenia, że zaraz roboty, programy będą wyręczały człowieka we wszystkim? Odpowiedź na to pytanie nie może być w żadnej mierze oczywista i sprowadzać się do prostego *tak* lub *nie*. W poprzednim rozdziale podnoszona już była problematyka związana z rynkiem pracy, który poddaje się dużym zmianom, właśnie ze względu na coraz większe możliwości technologiczne i faktem jest, że zmiany te mają miejsce. Programy i maszyny są w stanie powtarzać coraz więcej skomplikowanych sekwencji ruchowych i w swoich **polach działania** są zasadniczo lepsze od ludzkiego odpowiednika²⁹⁹. Również powstanie wielkich baz danych i techniczna możliwość ich analizy, o czym będzie mowa w podrozdziale na temat big data, odkrywa przed ludzkością nowe możliwości. Wiemy o nas samych coraz więcej dzięki wielkiej ilości danych, które pozostawiamy po sobie w świecie wirtualnym na każdym kroku. Wielu jednak autorów uważa, że ten „entuzjazm” jest znacznie przesadzony i istnieje wiele dowodów, by to potwierdzić. Hannah Fry w swojej książce³⁰⁰ wykazuje i podaje przykłady, że technologia „ma” jeszcze długą drogę do przebycia, by być tak potężną, jak wielu ją widzi. Prowadzi to do różnych konsekwencji. Jedną z nich jest z pewnością *awersja algorytmowa*³⁰¹. Jest to zjawisko braku zaufania do algorytmów, spotęgowane porzuceniem wcześniejszego przekonania o ich nieomyślności. Jak autorka sama to zjawisko opisuje:

Nasza relacja z maszynami ma cechy paradoksu. Niby skłaniamy się ku temu, by naiwnie ufać wszystkiemu, czego nie rozumiemy, ale gdy tylko zdamy sobie sprawę z tego, że algorytmy mogą się mylić, wyłazi z nas irytujący histeryk, który całkowicie je odrzuca i zaraz chce zastępować mocno niedoskonałym, ludzkim rozumieniem. (...) Człowiek

²⁹⁹ Musk, E., 2017. *National Governors Association 2017 Summer Meeting* (15 07 2017).

³⁰⁰ Fry, H., 2019. *Hello world. Jak być człowiekiem w epoce maszyn*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

³⁰¹ *Ibidem*, s. 37.

znacznie gorzej toleruje błędy algorytmu niż swoje własne – nawet jeżeli jego pomyłki są o wiele poważniejsze od pomyłek maszyny³⁰².

Fry skupia swoją uwagę właśnie na niedoskonałościach, jakie ma w sobie technologizacja życia. Porusza tutaj bardzo ważny temat algorytmów, które uczą się na podstawie danych zgromadzonych i stworzonych przez człowieka. Prowadzi to do tego, że algorytmy stają się „uprzedzone”, jak tłumaczy to autorka: *Algorytm jest uprzedzony, bo uprzedzona jest sama rzeczywistość*. Autorka posługuje się przykładem nadreprezentacji czarnoskórych mężczyzn aresztowanych za posiadanie marihuany. Jak pisze dalej:

Na przykład odsetek osób zażywających marihuanę jest taki sam w białej i czarnej populacji, a mimo to wskaźnik aresztowań wśród Afroamerykanów może być nawet ośmiokrotnie wyższy niż wśród białych. (...) Algorytm ocenia ich nie po kolorze skóry, lecz na podstawie aż nazbyt oczywistych konsekwencji głębokich, historycznie ugruntowanych podziałów występujących w społeczeństwie amerykańskim³⁰³.

Inną głośną historią algorytmu, który czerpał z „twórczości” człowieka i stał się sławny za skandaliczne wypowiedzi był Chatbot Tay³⁰⁴, którego wypuściła w 2016 roku firma Microsoft jako konto na Twitterze. Jej działania nie przekroczyły 24 godzin. Nadal wpisując w wyszukiwarce Google jej imię (program ten wizerunkowo wyglądał na młodą kobietę) można znaleźć dużą ilość wpisów i przeczytać jak skandaliczne one były. Spowodowane to było tym, że była zaprojektowana tak, by uczyć się wraz z przeprowadzanymi konwersacjami. Grupa użytkowników uznała, że należy zobaczyć co się stanie, gdy w tych konwersacjach zacznie się upowszechniać treści, by ująć to delikatnie, niepoprawne politycznie. Inny Chatbot, również firmy Microsoft, Zo, podobnie okazała się nieposłusznym botem (prezentowała się jako młoda dziewczyna) i zasłynęła tym, że nie miała przychylniej opinii o nowych systemach operacyjnych Windows oraz uznawała wyższość programu operacyjnego Linux nad Microsoft. Ten projekt, chociaż funkcjonował znacznie dłużej, również został zamknięty. „Ofiarami” maszynowego uczenia padła również firma Google. Z drugiej strony są Chatboty, które w Azji zdobyły popularność i cały czas funkcjonują na bardzo podobnych zasadach, co Tay czy Zo. To, co ich różni to społeczeństwo, w którym funkcjonują. Chociaż zapewne również należałoby dużą sprawczość pozostawić ograniczeniom, jakie w Chinach

³⁰² Fry, H., op. cit, s. 37

³⁰³ Ibidem s.94.

³⁰⁴ Nazwa Tay jest akronimem słów „myśląc o tobie” tj. thinking about you.

obowiązują, dotyczącym wolności słowa. Wniosek oparty na powyższych faktach wydaje się oczywisty: to człowiek, użytkownicy zdecydowali o funkcjonalności i przydatności tych algorytmów, o ich niepowodzeniu lub powodzeniu. Ostateczna forma technologii była tylko odzwierciedleniem interakcji, na jakie została wystawiona.

a. Big data

Ważnym elementem współczesnego sukcesu technologii, jest możliwość wykorzystania olbrzymich baz danych, które są tworzone przez różne firmy, a które zawierają dane pozyskiwane od, w dużej mierze, użytkowników Internetu, w czasie ich codziennego, normalnego funkcjonowania. Takie zbiory nazywane są big data. Czym jednak dokładnie jest big data? Jakie informacje mogą się w niej znajdować, co jej analiza może przynieść i w czym pomóc? Jest to popularnie sformułowanie, wykorzystywane w różnych pracach naukowych i popularnonaukowych, jest to również ciągle innowatorskie narzędzie badawcze³⁰⁵. Tradycyjnie, za Doug Laney, przypisywano big data trzy cechy, 3V³⁰⁶ od ich angielskich nazw, a są nimi: **objętość** (*volume*) posiada duży zasób danych, **szybkość** (*velocity*) w znaczeniu szybkiej możliwości przetwarzania danych oraz **różnorodność** (*variety*) w rozumieniu heterogeniczności danych. Z czasem, gdy możliwości i ilości danych się zwiększały, dokładano kolejne cechy. Wśród nich można wymienić: **prawdziwość** (*veracity*), **wartość** (*value*), **zmiennność** (*variability*) oraz **wyczerpanie** (*exhaustivity*), **ekstensywność** (*extensionality*) i **złożoność** (*complexity*)³⁰⁷. Elementem, który wydaje się niezwykle ważnym dla badaczy posługujących się big data w analizie szerokokorozumianych zachowań, jest prawdziwość (adekwatność) materiału. Jak twierdzi Seth Stephens-Davidowitz w swojej książce dotyczącej analizy big data, analiza danych pochodzących z zapytań w wyszukiwarce Google oraz na stronach pornograficznych pokazuje, że są to dwie przestrzenie, gdzie ludzie nie kłamią, nie kłuczą, nie tworzą obrazu perfekcyjnego siebie (nie zastanawiają się jak inni ludzie chcą ich widzieć)³⁰⁸. W tych dwóch momentach (wyszukania) ludzie przeważnie piszą dokładnie to, co czują i czego chcą. To, że tradycyjne metody takie jak anonimowa ankieta nie sprawdzają się tak dobrze, wynika z tego, że każdy człowiek świadomie lub nie, ma skłonność do

³⁰⁵ Favaretto, M., Clercq, E. D., Schneble, C. O. I Elger, B. S., 2020. *What is your definition of Big Data? Researchers' understanding of the phenomenon of the decade*. PLoS ONE, 15(2).

³⁰⁶ za: Kitchin, R. I McArdle, G., 2016. *What makes Big data, Big data? Exploring the ontological characteristics of 26 datasets*. Big data & Society, January–June 2016, s. 1–10.

³⁰⁷ Mills, K. A., 2019. *Big data for Qualitative Research*. London: Routledge, s. 10.

³⁰⁸ Zob. Stephens-Davidowitz, S., 2019. *Wszyscy kłamią. Big data, nowe dane i wszystko, co internet może nam powiedzieć o tym, kim naprawdę jesteśmy*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

wyolbrzymiania, pomniejszania, idealizowania, w zależności od tego, co według niego w danej chwili jest od niego oczekiwane. Przyczyną tego zjawiska oczywiście może być również sama pamięć, która potrafi być bardzo selektywna.

Na big data mogą składać się właściwie wszystkie możliwe dane, które są pozostawiane w sieci. Będą do tego należeć zarówno zdjęcia, artykuły, książki, filmy, dźwięki, jak i wszelakie nadwyżki behawioralne. Można zatem podsumować to tak, że big data może oznaczać właściwie wszystko. Termin ten odnosi się do ilości danych, które nowe technologie mogą tworzyć lub gromadzić. Nie wiadomo, kiedy ten termin powstał po raz pierwszy, ale w pracach naukowych możemy go znaleźć na początku tego stulecia. Dokładna definicja jest dość skomplikowana i podobnie jak Kathy, A. Mills powiedziała: *Istnieje prawie tyle definicji big data, ile jest teorii*³⁰⁹. Wydaje się, że o wiele łatwiej jest pokazać elementy wyróżniające. Warto też wspomnieć, że od początku big data postrzegane było jako coś o dużym potencjale. W 2010 roku w streszczeniu artykułu Francisa Diebold pt. „*Big data*” *Dynamic Factor Models for Macroeconomic Measurement and Forecasting* autor pisze: *Ostatnio wiele wartościowej nauki, czy to z dziedziny fizyki, biologii, czy społecznej, zostało zmuszonych do konfrontacji – i często korzystało z tego – z zagadnieniem „Big data”*. Dalej precyzuje:

*Big data odnosi się do eksplozji ilości (a czasami jakości) dostępnych i potencjalnie istotnych danych, w dużej mierze będącej wynikiem ostatnich i bezprecedensowych postępów w technologii rejestrowania i przechowywania danych. W tym nowym i ekscytującym świecie proste wielkości nie są już skutecznie mierzone w „liczbie obserwacji”, ale raczej w, powiedzmy, megabajtach*³¹⁰. [J.P]³¹¹

Cyfryzacja przyniosła duży strumień pokaźnych zbiorów danych. Po pierwsze, stworzyło to zupełnie nową możliwość mierzenia indywidualnej aktywności nawet w czasie rzeczywistym. Po drugie, otworzyła możliwość gromadzenia wszystkich danych z przeszłości (offline). Jak pisze wspomniana już autorka K. Mills:

³⁰⁹ Mills, K. A., 2019. op. cit., s. 9.

³¹⁰ Diebold, F. X., 2003. „*Big Data*” *Dynamic Factor Models for Macroeconomic Measurement and Forecasting: a Discussion of the Papers by Lucrezia Reichlin and by Mark W. Watson*. W: L. P. Hansen, M. Dewatripont i s. J. Turnovsky, red., *Advances in Economics and Econometrics Theory and Applications, Eighth World Congress*. Cambridge University Press, s. 115-122.

³¹¹ Tekst oryginalny: Big data refers to the explosion in the quantity (and sometimes, quality) of available and potentially relevant data, largely the result of recent and unprecedented advancements in data recording and storage technology. In this new and exciting world, simple sizes are no longer fruitfully measured in “number of observation,” but rather in, say, megabytes.

Cyfryzacja danych staje się coraz bardziej widoczna, funkcjonując w sposób transformacyjny w życiu codziennym jednostek i organizacji. Dane cyfrowe są szczególnie istotne ze względu na poszerzony zakres kanałów komunikacji, mediów i mediów społecznościowych. Dane są obecnie generowane szybko z różnych źródeł, takich jak media społecznościowe i kanały wideo, urządzenia mobilne, czytniki identyfikacji radiowej, sekwencje genomu, medyczne bazy danych, dzienniki oprogramowania i bezprzewodowe sieci sensoryczne. Główne powszechnie wymieniane typy dużych zbiorów danych obejmują dane z mediów społecznościowych, dane transakcyjne, dane administracyjne, dane z czujników i dane osobowe, takie jak z urzędzeń śledzących³¹². [J.P]

Te atrybuty dużych zbiorów danych sprawiają, że jest to bardzo potężne narzędzie. Ilość danych, z którymi mamy do czynienia, jest czymś, czego żaden człowiek nie jest w stanie przeanalizować ani nawet zobaczyć przez całe swoje życie. Dlatego w celu zobrazowania zjawiska, o którym mowa, warto uzmysłowić sobie, ile to jest faktycznie danych:

Według firmy zajmującej się badaniem rynku IDC [International Data Corporation], „globalna sfera danych” w 2018 roku osiągnęła 18 zettabajtów. Jest to suma wszystkich utworzonych, przechwyconych lub zreplikowanych danych. (Jednak nie wszystkie te dane są przechowywane ani archiwizowane).

Zdecydowana większość światowych danych została stworzona w ciągu ostatnich kilku lat i ten zdumiewający wzrost danych nie wykazuje oznak spowolnienia. W rzeczywistości IDC przewiduje, że światowe dane wzrosną do 175 zettabajtów w 2025 roku³¹³. [J.P]

Jeden zettabajt (ZB) to 1000^7 bajtów lub 1000000000000 gigabajtów. Na te wielkości składa się wszystko, co jest zdigitalizowane. Wielu ludzi zgodziłoby się z tą oczywistą charakterystyką i czuliby się usatysfakcjonowani. Można powiedzieć, że jest to znak naszych czasów - największy, jak dotąd, rozwój ludzkości. Jednak problem może i powinien pojawić się, gdy przyjrzymy się temu nieco bliżej. W 2016 roku osoba w Internecie produkowała 1,7 MB na sekundę, czyli 146 880 MB dziennie, 4 553,28 MB miesięcznie, 54 639,36 MB rocznie (to ponad 53 GB!)³¹⁴. Co to za dane? Tak duża liczba pochodzi z bezpośrednich działań użytkownika np. *Co minutę na Facebooku: publikowanych jest 510 000 komentarzy, aktualizowanych jest 293 000 statusów,*

³¹² Mills, K. A., 2019. *Big data for Qualitative Research*. London: Routledge, s. 6.

³¹³ Marr, B., 2021. *How Much Data Is There In the World?*. [Online] <https://bernardmarr.com/how-much-data-is-there-in-the-world/> [Data dostępu: 08 09 2021].

³¹⁴ Andre, L., 2020 (2023). *53 Important Statistics About How Much Data Is Created Every Day*. [Online] Available at: <https://financesonline.com/how-much-data-is-created-every-day/> [Data dostępu: 09 08 2023].

wrzucanych jest 136 000 zdjęć³¹⁵. Wiele z tych danych możemy nazwać tzw. *nadwyżką behawioralną*. Shoshana Zuboff scharakteryzowała to jako:

Na przykład, obok słów kluczowych, każde zapytanie wpisane do wyszukiwarki Google generuje szereg dodatkowych danych, takich jak liczba i wzorzec wyszukiwanych haseł, sposób sformułowania zapytania, jego pisownia, interpunkcja, czasy oczekiwania, wzorce kliknięć i lokalizacja³¹⁶.

Jak więc widać, nadwyżka behawioralna to jest to wszystko, co pozostaje po działaniach użytkowników Internetu. Oczywiście słowo „pozostaje” może być tutaj mylące; powinno to być rozumiane jako wszystko, co urządzenia i programy przejmują od użytkowników podczas korzystania z nich. Dziś może to być prawie wszystko: temperatura naszego ciała, otoczenia, nasz puls, głos, obraz, lista kontaktów, kliknięcia i tak dalej. Dlaczego wszystkie te informacje są dla kogoś ważne, zwłaszcza dla firm, które tworzą to oprogramowanie i urządzenia? Ponieważ mogą tworzyć coraz skuteczniejsze sposoby sprzedawania nam większej ilości produktów lub usług. Użytkownicy są zmuszani zgadzać się na wszelkiego rodzaju umowy, co pozwala firmom wykorzystywać i sprzedawać wszelkie informacje, które zbierają. Nazywa się to „internetem rzeczy” (IoT), „niezależnym” połączeniem powszechnie używanych urządzeń z Internetem. By być bardziej precyzyjnym:

Internet rzeczy lub IoT to system powiązanych ze sobą urządzeń komputerowych, mechanicznych i cyfrowych maszyn, obiektów, zwierząt lub ludzi, którym nadano unikalne identyfikatory (UID) i możliwość przesyłania danych przez sieć bez konieczności interakcji na linii człowiek - człowiek czy też człowiek - komputer³¹⁷. [J.P]

Ten rodzaj połączenia funkcjonuje poza świadomością użytkowników; opracowany w celu poznania, uporządkowania, a w końcu nawet przewidywania poszczególnych zachowań. Możliwości pozyskiwania danych w dzisiejszym świecie są niezwykle. Nie chodzi tutaj jedynie o aspekt ilościowy, ale również o dane, które wcześniej właściwie były niemierzalne, jeżeli człowiek nie był cały czas podłączony kablami do czujników i rejestratorów. Dzisiaj każdy, kto ma smartwatch lub smartband jest kopalnią wiedzy na

³¹⁵ Schultz, J., 2019. *How Much Data is Created on the Internet Each Day?*. [Online] <https://blog.microfocus.com/how-much-data-is-created-on-the-internet-each-day/> [Data dostępu: 07 09 2022].

³¹⁶ Zuboff, S., 2020. *Wiek kapitalizmu inwigilacji*. Poznań: Zysk i s-ka, s. 100.

³¹⁷ Gillis, A. S., 2022. *What is the internet of things (IoT)?*. [Online] <https://internetofthingsagenda.techtarget.com/definition/Internet-of-Things-IoT> [Data dostępu: 09 09 2022].

temat swojej temperatury ciała, ciśnienia, godzin snu, pory snu, momentów największej aktywności itd., im więcej urządzeń i aplikacji, tym więcej odbiorców każdego użytkownika, im więcej połączonych ze sobą urządzeń, tym dane są pełniejsze.

b. Meta i wirtualna rzeczywistość

W prowadzonych rozważaniach nad znaczeniem technologii w życiu człowieka i jej „obiektywnych” możliwościach, warto poświęcić specjalną uwagę największym graczom na rynku innowacji, a takim z pewnością jest Facebook, który w chwili obecnej nazywa się Meta. Nazwa została ogłoszona 28 października 2021 roku przez założyciela tej firmy Marka Zuckerberga. Ta marketingowa zmiana polegająca na rebrandingu coraz gorzej kojarzonej nazwy Facebook, niesie za sobą znacznie ważniejszą zapowiedź ekspansji firmy w świat wirtualny i wtłoczenia użytkowników jeszcze bardziej w objęcia jego firmy i najpopularniejszych aplikacji. To wszystko ma się stać dzięki rozbudowie Metawersum (*Metaverse*). Warto dodać, że wejście na szerszą skalę firmy Facebook, a teraz firmy Meta, było od jakiegoś czasu widoczne. A przełomowym punktem zapewne było wykupienie firmy Oculus, która stała się niewątpliwym pionierem w technologii VR, która to technologia nie wymaga dodatkowych kabli. Głównym zadaniem, jak się wydaje, jest zwiększenie stopnia immersji, w której można wymienić trzy składowe: poczucie zanurzenia (*immersion*), współobecność (*co-presence*) oraz ucieleśnienie (*embodiment*)³¹⁸. Jako pewne warianty lub ujęcie immersji z innego punktu widzenia można uznać immersję przestrzenną, czasową oraz emocjonalną (*spatial, temporal, emotional*)³¹⁹. Współcześnie postęp ma miejsce na wszystkich tych płaszczyznach.

Czym jest zatem Metawersum, które ma wprowadzić użytkowników na nowy poziom, poziom *meta*? By odpowiedzieć na to pytanie, zostanie przeanalizowane wystąpienie Marka Zuckerberga w czasie konferencji Connect 2021³²⁰. Przedstawił on wtedy wiele ważnych założeń³²¹, które jak uważa założyciel Facebooka, wejdą do powszechnego użycia w przedziale 5 -10 lat (najwcześniej). Oczywiście wystąpienie to, jak na komercyjną firmę przystało, było oparte na samych pozytywnych stronach

³¹⁸ Topol, P., 2013. Funkcjonalność edukacji światów wirtualnych. Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM, s. 99.

³¹⁹ Zob. Ryan, M.-L., 2003. Narrative as Virtual Reality: Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media. Baltimore: Johns Hopkins University Press. Za: Topol, P., op. cit.

³²⁰ Zob. REALITY LABS Meta, 2021. *Connect 2021: Our vision for the metaverse*. [Online] <https://tech.facebook.com/reality-labs/2021/10/connect-2021-our-vision-for-the-metaverse/> [Data dostępu: 08 07 2023].

³²¹ Connect 2021, 2021. *The Metaverse and How We'll Build It Together -- Connect 2021*. [Online] https://www.youtube.com/watch?v=Uvufun6xer8&ab_channel=Meta [Data dostępu: 20 07 2023].

przedstawianego pomysłu. Niemniej jednak warto wsłuchać się w ten przekaz, ponieważ - po pierwsze, jest to jeden z głównych graczy na świecie, jeżeli chodzi o rozwój technologii w aspekcie społecznym (i to jest pokazywane od początku prezentacji). Po drugie natomiast, są tam przemycane również treści, a może bardziej przemilczane pewne konieczne elementy, które muszą wystąpić do prawidłowego funkcjonowania Metawersum. Po trzecie w końcu, jest to okazja do zajrzenia za kurtynę i dowiedzenia się, jakie są plany firmy na najbliższe lata i jakie technologie mają zawitać na rynkach.

Głównymi założeniami jakimi się kieruje Meta, według jej założyciela, w kreowaniu Metawersum są:

- Obecność (Presence) – jest to chyba najważniejsza ze wszystkich cech nowego środowiska i właściwie wszystkie pozostałe założenia są dodatkami i/lub konsekwencjami tegoż. Jak się wydaje głównym zadaniem nowego projektu jest dokonanie jak najdokładniejszej immersji świata rzeczywistego (materialnego) ze światem cyfrowym. Nie chodzi tu jedynie o zanurzenie się totalne użytkownika w świecie wirtualnym, ale również o trwałe splątanie świata materialnego i cyfrowego – w życiu codziennym i w codziennych czynnościach.
- Awatar(y) (Avatars) – jest to również ważny element nowego uniwersum. W tym kontekście Awatar jest rozumiany jako swoista trójwymiarowa reprezentacja użytkownika. Warto zauważyć na początku, że koresponduje to bardzo mocno z dyskusją na temat tworzenia swojego wizerunku cyfrowego jako czegoś innego od fizycznej (realnej) postaci. W czasie prezentacji zostały przedstawione trzy *podstawowe* awatary, które mogą występować. Jest to realistyczny (photo-realistic) skan człowieka, stylizowany do życia prywatnego oraz fantazy do gier.

Grafika 11 – Od lewej: awatar realistyczny, stylizowany, fantazy – Trzy ujęcia z prezentacji w czasie Connect 2021 źródło internetowe: <https://www.youtube.com/watch?v=Uvufun6xer8>

- Przestrzeń domowa (Home space) – możliwość stworzenia własnej przestrzeni, gdzie użytkownik może zdecydować, czy chce być sam, czy chce zaprosić znajomych. Przestrzeń tam ma umożliwiać zarówno wierne

odwzorowania realnych pomieszczeń domowych, jak i umożliwić wzbogacanie wnętrza o dodatkowe elementy oraz zdecydować o widoku za oknem. Ma to dać użytkownikom uczucie bezpieczeństwa i możliwość spędzania czasu bez zakłóceń z zewnątrz.

- Teleportacja (Teleporting) – możliwość natychmiastowego przemieszczania się pomiędzy różnymi wydarzeniami, włączanie się we wspólne przeżycia wraz ze znajomymi nie ruszając się fizycznie z miejsca.
- Interoperacyjność (Interoperability) – inaczej mówiąc, jest to zapowiedź stworzenia otwartej platformy dla innych podmiotów, by mogły tam rozwijać swój biznes.
- Prywatność i bezpieczeństwo (Privacy and safety) – ten element decyzyjności co jest powszechnie dostępne, a co nie oraz zapewnienie, że rzeczy należące do nas w Metawersie są nasze, a nie jakiejś firmy, jest z pewnością wywołane ciągłymi kontrowersjami oraz wybuchającymi co jakiś czas skandalami dotyczącymi tego, jak firmy pozyskują i przetwarzają informacje o użytkownikach (klientach) oraz jak wpływają na decyzje, głównie konsumenckie. Jest zatem tutaj deklaracja utrzymania lub może bardziej precyzyjnie, wyznaczenia nowych standardów etycznych, którymi firmy będą się kierować w nowym uniwersum.
- Towary wirtualne (Virtual goods) – kolejny bardzo ważny element i prawdopodobny powód, dla którego cały ten projekt ma być opłacalny, a więc zapowiedź stworzenia (wewnętrznego) rynku popytu i podaży, dzięki któremu twórcy będą mogli oferować swoje artykuły w tym uniwersum. Ma to również pomóc w przechowywaniu cyfrowych aktywów oraz dać możliwość skanowania materialnych rzeczy do cyfrowego formatu.
- Naturalny Interface (Natural interfaces) – nacisk na przyjemny w odbiorze Interface. Mówiąc inaczej ma być intuicyjny, czyli nie będzie potrzeby monotonnej i długiej nauki, a możliwie szybkie przystosowanie i działanie w zapowiadającym uniwersum.

W całym projekcie bez wątpienia bardzo ważną funkcję odrywają szeroko rozumiane gry. Dzieje się tak z kilku powodów. Po pierwsze, gry często są pierwszymi platformami, z jakimi użytkownik ma, kiedy mowa o wirtualnej rzeczywistości, do czynienia.

Również, wspomniany wcześniej Oculus jest platformą, w której gry zajmują najważniejsze miejsce. Po drugie, twórcy gier często sięgają po najnowsze technologiczne nowinki dla uatrakcyjnienia swojego produktu. Po trzecie, elementy gier, czy po prostu gry istniejące w ramach mediów społecznościowych, są jednym z najlepszych sposobów, by przyciągnąć użytkownika i go do siebie przywiązać. Elementy tzw. grywalizacji są bardzo często używanym narzędziem w marketingu. Patrząc na tę tematykę szeroko, można również do tego grona zaliczyć aplikacje specjalizujące się w ćwiczeniach lub sztukach walki, jako, że w tych aplikacjach również chodzi o miłe spędzenie czasu wolnego, jest możliwość łączenia się użytkowników w czasie rzeczywistym oraz oczywiście istnieją elementy grywalizacji tj. zdobywania poziomów, odznak itd.

Po tym, jak już przedstawiony został punkt widzenia twórców, warto zwrócić uwagę na przemilczane rzeczy, które są nierozzerwalne dla prawdziwości przedstawianej wizji. Po pierwsze, oglądając całą prezentację warto zwrócić uwagę na element obowiązkowy każdego, kto wchodzi w interakcje mieszane [świat rzeczywisty ze światem wirtualnym (Metauniwersum)], a mianowicie okulary (gogle). Trzeba odnotować również, że firma Meta wyciągnęła lekcję z porażki, jaką doznał jej konkurent Google z ich produktem Google Glass i stworzyła coś, co trudno jest odróżnić na pierwszy rzut oka od zwykłych okularów (Grafika 12). Dzięki współpracy z firmą *Ray-Ban*, został stworzony model

Grafika 12 – Dwa przykłady okularów firmy Ray-Ban z wbudowanymi kamerami oraz mikrofonami

okularów *Ray-Ban Stories*, który okrzyknięto pierwszą generacją *smart glasses*. Cały zabieg wydaje się doskonałym pomysłem, normalny, a może nawet atrakcyjny wygląd pozwala na

łatwe wtopienie się w otoczenie oraz spełnia swoje zadanie jako okulary (korekcyjne, przeciwsłoneczne czy jedynie jako element stylizacji), jest to cecha powszechna w tworzeniu Internetu rzeczy. Po drugie, nazywanie ich *smart glasses*³²² nawiązuje do istniejących i popularnych już nazw *smart watch* czy *smart band*. Te dwa faktory, choć

³²² REALITY LABS Meta, 2021. *Ray-Ban and Facebook introduce Ray-Ban Stories, first-generation smart glasses*. [Online] <https://tech.facebook.com/reality-labs/2021/9/ray-ban-and-facebook-introduce-ray-ban-stories-first-generation-smart-glasses/> [Data dostępu: 20 07 2023].

pozornie niewielkie, zwiastują akceptację społeczną, a co za tym idzie, komercyjny sukces.

Pomimo atrakcyjnego wyglądu, dość skromnie został poruszony temat informacji zbieranych i wykorzystywanych przez takie okulary. Właśnie ten temat wydaje się najbardziej kontrowersyjny. Kamery, lokalizacja, mikrofon – te wszystkie urządzenia muszą pozostać online, by mogły w każdej chwili użytkownikowi służyć swoimi możliwościami.

Metawersum jest z pewnością bardzo ambitnym projektem i nadal osadzonym w przyszłości. Chociaż próbki tego, co teraz jest w fazie testów, a co zostało przedstawione w czasie prezentacji, jest z pewnością niezwykle. Warto tutaj wspomnieć o realistycznych awatarach, czy też istnieniu zaawansowanej rzeczywistości rozszerzonej. Chociaż to może wydawać się kontr-intuicyjne, to ta rewolucja będzie znacznie ważniejsza niż istnienie samego środowiska cyfrowego. Dzieje się tak z tego względu, że celem firmy Meta jest skonstruowanie nie tyle elementów cyfrowych, które mogą unaoczniać się przy włożeniu okularów, ale również możliwość ich manipulowania i dopasowywania do materialnego otoczenia. W jej sukces można wierzyć w szczególności, że wiele z elementów takich faktycznie już istnieje, funkcjonuje i rozwija się. Będzie to z pewnością wielki krok ku nadejściu, w nawiązaniu do treści wcześniejszego rozdziału, prawdziwych cyfrowych tubylców, cyfrowych z urodzenia.

Mark Zuckerberg w całej prezentacji usilnie stara się przekonać widzów, że jego wizji przyświeca jeden podstawowy cel, by pomóc się ludziom kontaktować, wchodzić w interakcje. Jest to jednak również milowy krok w dążeniu do wydobywania coraz głębszych danych od użytkowników tak, by można było przetransferować je na produkty, usługi oraz na wpływanie i przewidywanie konsumenckich potrzeb.

I. Rynek pracy i edukacja

Mając na uwadze ambitny projekt rozwijany przez firmę Meta, warto w tym miejscu wyróżnić, podobnie jak w poprzednim rozdziale, aspekty pracy i edukacji. Chociaż cała rewolucja wirtualnego środowiska (VR) zaczyna się od gier oraz czasu wolnego i na to kładziony jest duży nacisk, to celem do jakiego dąży firma Meta, jak się wydaje, jest stworzenie całkowicie nowego „uniwersalnego” środowiska i tu warto podkreślić, że docelowo, środowisko to, to rzeczywistość rozszerzona (AR), a nie całkowicie wirtualna. Jeżeli wizja tej firmy się spełni, a są na to szanse widząc to, gdzie i jakie możliwości oferuje Oculus, to takie projekty jak Metawersum stanie się istotną gałęzią gospodarki. Spotkania biznesowe, w których uczestnicy niezależnie, czy fizycznie na spotkaniu, czy

uczestniczą w nim tylko poprzez narzędzia VR (AR), widzą się nawzajem i wchodzą ze sobą w bezpośrednie interakcje np. dzięki okularom z wbudowanymi odpowiednimi kamerami, ekranami itd. dając możliwość widzenia i słyszenia wszystkich przez wszystkich. W analizowanej prezentacji mowa również o możliwości pracy przy biurku przy jednoczesnym korzystaniu z wirtualnych monitorów, co zaoszczędza miejsce i pozwala na posiadanie wielokrotnie większej ilości dodatkowych pulpitów niż fizycznie byłoby to możliwe. Co również ważne, to nie tylko to, co można robić w proponowanym środowisku, ale również dzięki czemu i co temu towarzyszy. Chodzi zatem tutaj o to, że samo funkcjonowanie i jedynie zaistnienie możliwości funkcjonowania w środowisku *Meta Horizon Worlds* i w innych podobnych środowiskach, wymagać będzie całej armii pracowników, niezależnych twórców, którzy będą tworzyć, pomagać, dostosowywać to środowisko do wymagań indywidualnych potrzeb użytkowników. Personalizacja wydaje się w tym aspekcie bardzo ważnym i widocznym elementem tego środowiska i to właśnie ona ma potencjał do odegrania ważnego (ekonomicznego) czynnika nadchodzącej rewolucji. Personalizacja to element zaczerpnięty z gier, gdzie od lat uatrakcyjnia się rozgrywkę graczowi poprzez umożliwianie wykupowania unikalnych „skinów” czyli *zewnętrznych form przedmiotów i postaci, które możemy zmieniać niczym ubrania. Jako tzw. przedmioty kosmetyczne (cosmetics) nie zwiększają szans w grze, ale pozwalają graczom wyrazić się estetycznie*³²³. Jest to bardzo dynamicznie rosnący rynek tzw. rynek dóbr cyfrowych, który cały czas rośnie, do tego z pewnością trzeba doliczyć dynamiczny rynek modeli 3D. Firma Meta pragnie stworzyć środowisko, które będzie dawało możliwość pełnej personalizacji i to w tym należy szukać generowania znaczących przychodów.

Jeżeli chodzi o edukację to możliwości, które są udostępniane (w chwili obecnej w wersji roboczej beta) wprowadzają potencjał nauki na zupełnie niespotykany dotychczas poziom. Klasy, które składają się z dzieci pochodzących z różnych zakątków świata, są jak najbardziej możliwe. Co ciekawe, w debacie o odmiejscowieniu edukacji jako takiej, firma Meta proponuje pewne re-umiejscowienie, które de facto nie ma miejsca w świecie materialnym. Jej możliwości jednak nie kończą się jedynie na łączeniu ludzi z różnych miejsc kraju czy świata. Tworzone środowisko ma pozwolić na dokładniejsze doświadczenie nauki, zrozumienie jej organoleptycznie (przynajmniej

³²³ Gądek, J., 2020. *Dobra cyfrowe w grach i ich wartość: skiny*. [Online] <https://brief.pl/dobra-cyfrowe-w-grach-i-ich-wartosc-skinny/> [Data dostępu: 19 08 2023].

przez słuch i wzrok). W swojej prezentacji założyciel Facebooka pokazuje przykład takich propozycji, które nie miałyby możliwości zaistnieć w świecie jedynie materialnym. Przykładami, jakie zostały pokazane było odwiedzenie ulic starożytnego Rzymu oraz zobaczenie z bliska układów planetarnych. Mogą to być doskonałe przykłady tzw. światów wirtualnych „na serio” (*serious virtual worlds*) znane również pod nazwą *non-game virtual worlds*. Pomysły i egzystencja takich miała miejsce również wcześniej, jednak ze znacznie większymi ograniczeniami (np. treningi, warsztaty itd. prowadzone w środowisku Second Life)³²⁴.

Kiedy zatem ta rewolucja nastąpi? Tego zapewne nikt nie wie. Wiele wskazuje na to, że najbliższe lata są najważniejsze z kilku względów. Po pierwsze, cena sprzętu umożliwiającego uczestnictwo (na razie jedynie w pełnym świecie wirtualnym) w najtańszych opcjach oscyluje w ramach kilkuset dolarów. Jednak bardziej zaawansowane okulary to koszt nawet 9 tysięcy złotych (prawie 2 tysięcy dolarów). Konkurencja, jaką są HoloLens 2 od Microsoft, urządzenia do AR, oscylują w przedziale 17- 20 tysięcy złotych. Mając to na uwadze, warto zauważyć, że teraz jest ważny moment, by chcąc modernizować środowisko i metody edukacji oraz polską szkołę, wdrażać i próbować przygotowywać lekcje, programy itp., bez wątpienia konieczny do tego jest cały zespół, również inżynierów i informatyków, ale bez działania teraz, polska szkoła będzie skazana na odtwórstwo tego, co zrobią badacze w innych krajach lub prywatne korporacje.

2. Sztuczna Inteligencja³²⁵

Sztuczna Inteligencja (AI) jest jednym z bardziej eksploatowanych tematów związanych z postępem i oczekiwaniami co do przyszłości technologii. Powodów tego z pewnością jest wiele, nie można pominąć fascynacji człowieka stworzeniem inteligentnej... właściwie czego? Czy to będzie istota, a może rzecz? Konsekwentne postępy w tworzeniu samouczących się algorytmów, które korzystają z rosnącej ilości informacji (czy może lepiej DATA) pozwala wierzyć, że zbliżamy się do stworzenia autonomicznej AI.

³²⁴ Topol, P., 2013. Funkcjonalność edukacji światów wirtualnych. Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM, s. 99.

³²⁵ Poniższy podrozdział został częściowo oparty na myśli prezentowanej w pracy magisterskiej napisanej przez autora pt. *Edukacja: środowisko cyfrowe i tradycyjnych technik w kontekście dynamiki społecznej – perspektywa filozoficzna* [praca niepublikowana].

Istnieje cały czas pewien szum informacyjny, czym właściwie jest sztuczna inteligencja, w przestrzeni medialnej można natknąć się na wiele ciekawych tytułów: *Sztuczna inteligencja odmienia fotografię*³²⁶, *Bill Gates prognozuje, że sztuczna inteligencja odbierze nam pracę*³²⁷, *Robot jak dziecko*³²⁸, *Sztuczna inteligencja i medycyna*³²⁹, *Roboty kręcą światem*³³⁰, Były szef Google: sztuczna inteligencja ma potencjał, by zabić wiele osób³³¹. Rodzi się zatem pytanie czym właściwie jest sztuczna inteligencja, jak należy ją rozumieć. Powodów, przez które istnieje ten szum względem AI, jest kilka. Powszechność w nazywaniu przez dziennikarzy, twórców czy populatorów nauki różnych wytworów właśnie sztuczną inteligencją oraz istnienie *de facto* różnych rodzajów AI, wydają się głównymi przyczynami. Innym powodem jest z pewnością szybki rozwój technologii i coraz to nowe umiejętności różnych programów. Samo pojęcie sztucznej inteligencji podlega również zmianom i przechodzi ewolucję, przy definiowaniu jej są używane coraz to nowe desygnaty. John McCarthy, który stworzył to pojęcie w latach pięćdziesiątych XX wieku³³², z pewnością nie miał pojęcia o tym, jaką formę technologia przyjmie dzisiaj, w jakich dziedzinach i w jakiej skali sztuczna inteligencja zaistnieje³³³.

Patrząc na tematykę sztucznej inteligencji ze strony popkultury i tego, jak często jest ona przedstawiana, można wyróżnić dwa podstawowe typy określające, jak taka sztuczna inteligencja mogłaby wyglądać. Pierwszym wyobrażeniem jest postać humanoidalnej maszyny, która często posiada umiejętności znacznie przekraczające ludzkie. Jako przykład takiego typu AI można uznać film „Terminator”. W nawiązaniu do tej wizji warto również podkreślić, że twórcy często skupiają się na „ludzkich” relacjach między człowiekiem a AI. W takim ujęciu warto wspomnieć film „Ja, robot” czy też „Ex Machina”. Druga z wizji skupia się na AI jako oprogramowania, które funkcjonuje

³²⁶ Okładka magazynu *Wiedza i życie*, Kwiecień 2018.

³²⁷ Nagłówek publikacji: Kędzierski, R., 2023. *Bill Gates prognozuje, że sztuczna inteligencja odbierze nam pracę. "Humanoidalne roboty będą tańsze"*. [Online] <https://next.gazeta.pl/next/7,151243,29792615,bill-gates-prognozuje-ze-sztuczna-inteligencja-odbierze-nam.html> [Data dostępu: 19 07 2023].

³²⁸ Okładka magazynu *Świat Nauki*, Kwiecień 2018 nr 4 (320).

³²⁹ Okładka magazynu *Wiedza i życie*, Listopad 2017.

³³⁰ Ibidem.

³³¹ Sikora, P., 2023. *Były szef Google: Sztuczna inteligencja ma potencjał, by zabić wiele osób*. [Online] <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8722638,byly-szef-google-eric-schmidt-sztuczna-inteligencja-moze-zabic-wiele-osob.html> [Data dostępu: 23 07 2023].

³³² Pojęcie *artificial intelligence* zostało ukute na potrzebę konferencji w 1956 roku, organizowanej wraz z Marvin Minsky (MIT), Claude Shannon (Bell Labs) and Nathaniel Rochester (IBM). Za: Rajaraman, V., 2014. *John McCarthy — Father of artificial intelligence*. *Resonance*, 19(3), s. 198-207.

³³³ Zob. Andresen, S. L., 2002. *John McCarthy: father of AI*. *IEEE Intelligent Systems*, 17(5), s. 84-85.

w przestrzeni wirtualnej. Taką wizję prezentuje film „Her”, w której AI ma dostęp do globalnej sieci Internetowej i z tego środowiska czerpie informacje. Można również dołączyć do tego połączenie tych dwóch trendów tj. kiedy program może przybierać materialną formę (odsłone siebie). Taka wizja prezentowana jest w filmie „Transcendencja”. Chociaż propozycje te z pewnością przedstawiają jakąś możliwość AI, to jednak poruszają one wszystkie, jeszcze nie istniejące przyszłościowe formy, jakie może przybrać AI. Należy wręcz uznać, że jest to wszystko, te trzy warianty, tylko jednym i tym samym typem ogólnej lub super sztucznej inteligencji.

Na pomoc w zrozumieniu tego czym jest sztuczna inteligencja, przychodzi strona [sztucznaintelligence.org.pl](https://www.sztucznaintelligence.org.pl). Portal ten został stworzony w Ośrodku Przetwarzania Informacji – Państwowym Instytucie Badawczym, który działa pod auspicjami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Ze słownika umieszczonego na tym portalu dowiedzieć się można o podstawowych dwóch podziałach sztucznej inteligencji. Pierwszym z nich jest podział ze względu na uniwersalność, drugi natomiast ze względu na funkcjonalność. W nawiązaniu do pierwszego podziału wyróżnione są dwa podtypy. Pierwszy wyspecjalizowany w tylko jednym lub kilku konkretnych zadaniach tj. *Słaba/Wąska Sztuczna Inteligencja (Artifivial Narrow Intelligence)*. Drugą jest natomiast *Silna/Ogólna Sztuczna Inteligencja*³³⁴ (*Artificial General Intelligence*). Pierwszy typ jest znacząco ograniczony w swoim działaniu. Ten typ wykorzystywany jest do konkretnych zadań. Takie sztuczne inteligencje nie charakteryzują się inteligencją jako taką, natomiast wykazują niezwykłą precyzję i umiejętności w konkretnej czynności do jakiej zostały zaprojektowane. Ich inteligencja zatem jest właściwie pozorna. *Na co dzień słaba SI występuje np. w postaci asystentów głosowych (np. Cortana czy Siri), automatycznych tłumaczy (Google Translator) czy autonomicznych samochodów (Tesla)*³³⁵.

Drugim wymienionym typem, tj. AGI, jest sztuczna inteligencja, która potencjalnie może dorównać człowiekowi. Taka AI w założeniu powinna być w stanie swobodnie opanowywać nowe umiejętności. Taki twór *byłby maszyną zdolną do zrozumienia świata i każdego człowieka, posiadającą taką jak ludzie, a z czasem jeszcze doskonalszą, zdolność uczenia się i działania*³³⁶.

³³⁴ Słownik Sztuczna Inteligencja, 2020. Sztuczna inteligencja. [Online]
<https://www.sztucznaintelligence.org.pl/slownik/> [Data dostępu: 19 07 2023].

³³⁵ Ibidem.

³³⁶ Ibidem.

Powyższe dwa rozumienia można wzbogacić o trzecią możliwość, jaką jest *Super Sztuczna Inteligencja ASI* (Artificial Super Intelligence)³³⁷. Jest to teoretyczny twór, którego twórcą niekoniecznie będzie człowiek. Twór ten jest przewidywanym następstwem stworzenia Silnej Sztucznej Inteligencji. Charakteryzować się będzie umiejętnościami znacznie przewyższającymi ludzkie możliwości oraz zdominuje swoimi umiejętnościami Silną AI.

Kolejny podział ze względu na funkcjonalność ma cztery typy, w tym dwa istniejące: *maszyny reaktywne* (reactive machines) - podstawowy typ AI, która charakteryzuje się zanurzeniem w teraźniejszości reagując na wydawane polecenia. Taki typ nie posiada koncepcji przeszłości (nie posiada pamięci). Drugi, *maszyny o ograniczonej pamięci* (limited memory) – AI, które są zdolne do wykorzystywania danych z przeszłości (doświadczenia) do podejmowania kolejnych decyzji. Dwa następne, to typy teoretyczne: *teoria umysłu* (theory of mind) – AI potrafiące wchodzić w różnorakie interakcje z człowiekiem z pełnym rozumieniem ludzkich potrzeb, emocji, problemów itp., oraz *samoświadomość* (self-awareness) - sztuczna inteligencja posiadająca samoświadomość tj. potrafiąca odczuwać, zdolna do (auto)refleksji.

To co daje taki potencjał sztucznej inteligencji, to jest z pewnością uczenie maszynowe³³⁸ czy też *głębokie uczenie* (deep learning)³³⁹. Należy pamiętać, że również to uczenie ma swoje różne modele, które są niejednolite³⁴⁰. Niewątpliwie zaawansowane

³³⁷ Słownik Przemysłu Przyszłości, 2023. *Sztuczna superinteligencja [ASI]*. [Online] <https://elearning.przemyslprzyszlosci.gov.pl/slownik-pojec/sztuczna-superinteligencja-asi/> [Data dostępu: 20 06 2023].

³³⁸ *Uczenie maszynowe - gałąź sztucznej inteligencji, w której programy automatycznie modyfikują swoją wiedzę i procedury, by poprawić swą wydajność. Programy działają tu w oparciu o wyraźne instrukcje od nauczyciela, przykłady ze szkoleń, doświadczenia lub eksperymenty generowane przez program. Uczenie maszynowe pozwala komputerom radzić sobie z nowymi sytuacjami dzięki analizie, samokształceniu, obserwacji i zdobywaniu doświadczeń. Przed wykonaniem zadania maszyna otrzymuje wiele przykładów próbnych. Na nich uczy się, dostosowując swoją strategię działania tak, by osiągnąć cel, jaki postawił przed nią człowiek. Maszyna jest wystawiana na nowe scenariusze. Tą metodą komputery uczą się np. rozpoznawać obiekty. Uczenie maszynowe ułatwia nieustanny rozwój informatyki, jako że maszyny są konfrontowane z nowymi scenariuszami, muszą przeprowadzać testy i adaptować się do nowych sytuacji. Jednocześnie, by ich kolejne decyzje były lepsze od poprzednich, muszą wykrywać wzorce i trendy.* Def. za: <https://www.sztucznainteligencja.org.pl/slownik/>.

³³⁹ *Uczenie głębokie to podzbiór uczenia maszynowego oparty na sztucznych sieciach neuronowych. Proces uczenia jest głęboki, ponieważ struktura sztucznych sieci neuronowych składa się z wielu warstw wejściowych, wyjściowych i ukrytych. Każda warstwa zawiera jednostki, które przekształcają dane wejściowe w informacje, których następne warstwy mogą używać do wykonania pewnego zadania predykcyjnego. Dzięki tej strukturze maszyna może uczyć się za pomocą własnego przetwarzania danych.* Def. za: Microsoft, 2023. *Uczenie głębokie a uczenie maszynowe w usłudze Azure Machine Learning*. [Online] <https://learn.microsoft.com/pl-pl/azure/machine-learning/concept-deep-learning-vs-machine-learning?view=azureml-api-2> [Data dostępu: 08 08 2023].

³⁴⁰ Wymienić tutaj można cztery modele: **uczenie nadzorowane** (posiadający klucz odpowiedzi), **nienadzorowane** (nieposiadający kluczy odpowiedzi), **częściowo nadzorowane** (jedynie niewielka ilość danych jest oznakowana), **uczenie ze wzmocnieniem** (algorytm posiada zbiór reguł oraz klucz odpowiedzi,

algorytmy są narzędziem, dzięki któremu można nie tylko tworzyć współczesne wielkie zbiory danych, ale również je analizować. Istnieją naukowcy, którzy uważają, że poziom zaawansowania, adekwatny do Silnej AI, zostanie osiągnięty, prawdopodobnie, jeszcze w tym stuleciu. Do 2060 roku, według wielu, roboty/algorytmy przewyższą ludzkie zdolnościach w każdej dziedzinie³⁴¹. Poniżej zostaną przedstawione krótkie opisy, programy, które swoimi osiągnięciami na zawsze wpiszą się do historii rozwoju AI i które, jak się wydaje, są pewnymi kamieniami milowymi w tej dziedzinie.

a. AlphaGo

Ważnym wydarzeniem w historii rozwoju AI było stworzenie przez zespół DeepMind AlphaGo oraz późniejszej wersji AlphaGo Zero. Powodem, dla którego zostało to uznane za przełomowe momenty jest ich skuteczność w grach, a dokładniej mówiąc w grze Go (gra znana w Chinach przynajmniej od ok. 2000 lat p.n.e.). Waga tego jest wyjątkowo duża ze względu na znacznie większą gamę możliwości ruchów³⁴² niż w warcabach czy szachach. Efektem tego była potrzeba stworzenia algorytmu, który funkcjonowałby na zupełnie innych zasadach niż słynny DeepBlue, który w latach 90 pokonał w szachach Kasparowa. Wtedy program ten został zaprogramowany tak, by analizując tysiące gier przeprowadzonych przez ludzi wybierać optymalne ruchy. W przypadku Go takie podejście było niemożliwe, a przynajmniej nieefektywne. Na stworzenie AI, które mogłoby konkurować z najlepszymi w grę Go, przyszło światu czekać aż do 2016 roku³⁴³, wtedy to AlphaGo wygrało z Lee Sedolem (ówczesnych mistrz świata w tę grę) 4-1. Pojedynek ten oglądany był przez zawrotną ilość widzów (200 milionów), a niektóre ruchy proponowane przez program były rewolucyjne w wielowiekowej historii gry Go. Osiągnięcie to udało się poprzez zastosowanie nauczania wzmacniającego, jednego z modeli uczenia maszynowego. Jednak to dopiero kolejna generacja oprogramowania tj. AlphaGo Zero³⁴⁴ spowodowała największą zmianę. W ciągu zaledwie paru dni AlphaGo

dąży to znalezienie odpowiednich korelacji, by osiągnąć cel, który jest nagradzany). Charakterystyka za: <https://www.sap.com/poland/products/artificial-intelligence/what-is-machine-learning.html>.

³⁴¹ Revell, T., 2017. *AI will be able to beat us at everything by 2060, say experts*, New Scientist. [Online] https://www.newscientist.com/article/2133188-ai-will-be-able-to-beat-us-at-everything-by-2060-say-experts/?utm_campaign=Echobox&utm_medium=Social&utm_source=Twitter#link_time=1496666914 [Data dostępu 05 02 2023].

³⁴² Ilość możliwych wszystkich ruchów w szachach wynosi około 10^{120} . W grze Go natomiast ta liczba wzrasta do 10^{761} .

³⁴³ Nie była to pierwsza oficjalna wygrana tego programu nad człowiekiem jednak, jeżeli chodzi o symbolikę, wagę ruchów stawianych przez AI oraz znamienitość przeciwnika, jest to najważniejsze wydarzenie.

³⁴⁴ Silver, D. i inni, 2017. *Mastering the game of Go without human knowledge*. Nature, 550, s. 354-359.

Zero zaczęło wygrywać ze swoim poprzednikiem (wersją, która wygrała z Lee Sedol) każdą grę. Po zaledwie 40 dniach była ona lepsza od wszystkich istniejących wersji AlphaGo. Te osiągnięcia nabierają znaczenia, gdy dołączymy do tego wszystkiego fakt, że AlphaGo Zero nauczyła się grać w grę Go zupełnie sama bez bazowej wiedzy zasad oraz ruchów:

Sieć neuronowa jest połączona z algorytmem wyszukiwania, dzięki czemu przy każdej interakcji tworzone są nowe wersje AlphaGo Zero. Wyuczenie się strategii, mówiąc najkrócej, wynikało z ewolucji na bazie rozegrania milionów gier przeciwko sobie.

Nowy algorytm różni się od poprzednich wersji AlphaGo m.in. tym, że:

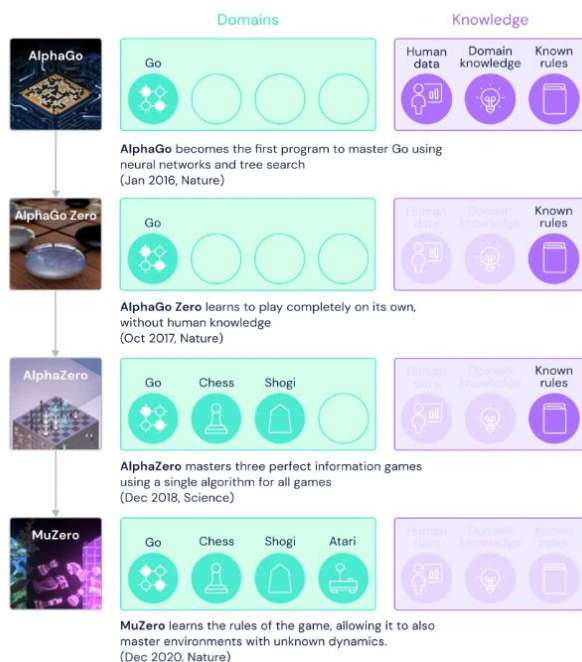
- *AlphaGo Zero jako informację wejściową wykorzystuje tylko położenie białych i czarnych kamieni na planszy Go; wcześniejsze wersje AlphaGo miały pewną liczbę dodatkowych, „ręcznie zaprojektowanych” funkcji;*
- *AlphaGo Zero używa jednej sieci neuronowej zamiast dwóch; poprzednio stosowana była „sieć zasad” (policy network) decydująca o kolejnym ruchu oraz „sieć wartości” (value network) określająca możliwego zwycięzcę gry w każdej pozycji;*
- *AlphaGo Zero nie używa „rolloutów” – szybkich, losowych gier wykorzystywanych przez inne programy do gry w Go, których celem było określenie, który gracz wygra z danej pozycji; zamiast tego oceny pozycji bazuje na sieciach neuronowych³⁴⁵.*

Warto pamiętać, że AlphaGo Zero w ciągu tego czasu, tj. do momentu zostania najlepszym algorytmem w grę Go rozegrał 4,9 miliona rozgrywek³⁴⁶. Jest to zatem wynik zwyczajnie nieosiągalny dla człowieka.

³⁴⁵ Piątek, Z., 2017. *Dlaczego AlphaGo Zero jest przełomem?* [Online] <https://przemysl-40.pl/index.php/2017/11/09/alphago-zero/> [Data dostępu: 02 08 2023].

³⁴⁶ Kuśmirek, M., 2023. *Tak uczy się sztuczna inteligencja. Model Google'a dorównuje człowiekowi.* [Online] <https://spidersweb.pl/2023/02/deepmind-sztuczna-inteligencja-uczenie-przez-wzmocnienie.html> [Data dostępu: 10 08 2023].

Wydarzenia te miały miejsce w 2017 roku, od tego czasu powstało AlphaZero oraz nowsze oprogramowanie MuZero, każda z tych wersji jest coraz bardziej zaawansowana i posiada coraz większe zdolności samodzielnego uczenia się. Również zakres gier, którymi te algorytmy się posługują (w które grają) się powiększa³⁴⁷ (Grafika 13).

Grafika 13 – Ewolucja i postępy poczynione przez różne wersje programu Alpha oraz Mu w perspektywie lat i możliwości samych programów – [Online] <https://deepmind.google/discover/blog/muzero-mastering-go-chess-shogi-and-atari-without-rules>

Ten rozwój w grach jest niezwykle ważny, ponieważ jest to rozwijanie AI w stronę rozwiązywania problemów, które występują w prawdziwym świecie. Na tej właśnie podstawie powstało np. AlphaFold, którego zadaniem jest przewidywanie i konstruowanie modeli białek, które mają przyczynić się do walki z różnymi chorobami oraz szybszym tworzeniu nowych, skutecznych leków³⁴⁸. Na marginesie warto również wspomnieć, że to nie jest jedyny przypadek, kiedy maszyna od gier przechodzi do znacznie ważniejszych dziedzin życia człowieka i jest zaprzęgnięta do medycyny. Podobny los przypadł programowi Watson firmy IBM, który zasłynął wygraną w turnieju *Jeopardy!* teraz pomaga w leczeniu onkologicznym³⁴⁹. Przykłady te jeszcze nie prezentują sobą Silnie/Ogólnej AI, jednak są one z pewnością materialnymi znakami, że ludzkość idzie w tę stronę.

³⁴⁷ DeepMind, 2020. *MuZero: Mastering Go, chess, shogi and Atari without rules*. [Online] <https://deepmind.google/discover/blog/muzero-mastering-go-chess-shogi-and-atari-without-rules/> [Data dostępu: 25 06 2023].

³⁴⁸ DeepMind, 2022. *AlphaFold*. [Online] <https://deepmind.google/technologies/alphafold/> [Data dostępu: 20 06 2023].

³⁴⁹ Moskal, W., 2017. *Leczenia raka. Watson, superkomputer IBM, już w Polsce. Pomoże onkologom w wyborze najlepszej metody leczenia chorych na nowotwory*. [Online] <https://wyborcza.pl/TylkoZdrowie/7,137474,21627412,leczenia-raka-watson-superkomputer-ibm-juz-w-polsce-pomoze.html> [Data dostępu: 18 07 2023].

b. ChatGPT

W ostatnich miesiącach głośno zrobiło się o programie, którego niepozorna nazwa ChatGPT, nie sugeruje nic nowego. Chat boty są znane od wielu lat, jak już zostało napisane wcześniej, niektóre z nich dość szybko zakończyły swoją działalność. Jednak ChatGPT charakteryzuje się nową jakością, która wcześniej nie była dostępna dla „normalnych” użytkowników. Dla przedstawienia możliwości tego programu została przeprowadzona z nim konwersacja, tak by ukazać niektóre jego silne oraz słabe strony. Ma ten podrozdział zatem w części charakter opisowy, a częściowo charakter sprawozdawczy uzupełniony o refleksje końcowe.

Program ChatGPT jest to wysoce zaawansowany program, model językowy opracowany przez firmę OpenAI. Jego celem jest rozmawianie, udzielanie informacji, odpowiadanie na pytania oraz służenie pomocą przy różnych zagadnieniach. Jego zakres tematyczny jest właściwie ograniczony jedynie zasobami, jakimi dysponuje człowiek. Powszechnie dostępny (darmowy) jest ChatGPT 3,5 i to z nim prowadzona została rozmowa, której prezentowane są fragmenty. Jest dostępna również jego nowsza wersja 4, która jest oferowana w komercyjnym wymiarze. Jak zapewniają twórcy, wersja ta jest bardziej kreatywna, niezawodna i umie operować na znacznie bardziej skomplikowanych poleceniach. Jest ona również w 82% mniej skłonna do tworzenia/odpowiadania na pytania, jakie można oznaczyć etykietą niedozwolonych treści oraz w 40% lepiej udziela rzeczowych informacji³⁵⁰.

Początkowo głośno o ChatGPT stało się poprzez jego duże możliwości przetwarzania posiadanych informacji i atrakcyjną, praktycznie gotową, formę ich przedstawiania. Co było i jest skrupulatnie wykorzystywane zarówno przez uczniów³⁵¹ i studentów³⁵² w swoich pracach, jak i przez osoby pracujące, by ułatwić sobie swoje obowiązki³⁵³. Istnieją również artykuły, które przedstawiają jego odpowiedzi i są okraszone komentarzem lub refleksją. Jednym z autorów, którzy tworzą w taki sposób całą serię

³⁵⁰ Więcej informacji dostępnych na stronie twórców ChatGPT-4, [Online] <https://openai.com/product/gpt-4> [Data dostępu: 07 07 2023].

³⁵¹ Deutsche Welle, 2023. *Maturzysta przyłapany na ściąganiu z ChatGPT*. [Online] <https://cyfrowa.rp.pl/technologie/art38530741-maturzysta-przylapany-na-sciaganiu-z-chatgpt> [Data dostępu: 13 8 2023].

³⁵² Duszczyk, M., 2022. *Studentka przyłapana na korzystaniu z ChatGPT. Jest sposób na oszustwa*. [Online] <https://cyfrowa.rp.pl/technologie/art37691461-studentka-przylapana-na-korzystaniu-z-chatgpt-jest-sposob-na-oszustwa> [Data dostępu: 20 06 2023].

³⁵³ Nolan, B., 2023. *Employee says ChatGPT carries out 80% of his work duties, which allowed him to take on a 2nd job, report says*. [Online] Available at: <https://www.businessinsider.com/chatgpt-second-job-overworking-overemployment-2023-4?IR=T> [Data dostępu: 15 06 2023].

esejów *ChatGPT* jest Robert W. McGee³⁵⁴. Pomijając naukową pracę, powyższe praktyki wiążą się z bardzo ważnymi pytaniami o etyczność takich zachowań użytkowników oraz o kodeks postępowania samego programu. Wymusza to jednocześnie refleksję na temat szkoły (edukacji), czy będzie potrafiła wykorzystać nowe narzędzie, czy postanowi z nimi walczyć i twardo stać przy swoim tradycyjnym podejściu.

O tym, że jest możliwe korzystanie z niego oraz jednocześnie uczenie się, może przekonać się każdy, kto współpracował z tym programem. Faktem jest, że pisze on dobrze, używa języka naturalnego. Prawdą jest również, że potrafi pisać notatki i wypracowania na wiele różnych tematów. Po poproszeniu o napisanie 500 słów o Janie III Sobieskim program wygenerował, co do zasady, adekwatnie napisaną notatkę o Janie III Sobieskim³⁵⁵, chociaż tutaj należy zaznaczyć, że odpowiedź nie miała wymaganej ilości słów. Program również sam decyduje, jakie informacje pominąć, a jakim poświęcić więcej miejsca. To właśnie w tych momentach wydaje się najbardziej potrzebny element świadomości i miejsce edukacji, by nauczyć użytkowników tego programu, uczniów, studentów weryfikacji podawanych informacji. Jest wielce możliwe, że program ten jest kolejnym krokiem do zrealizowania się świata po-piśmie, o czym była mowa w rozdziale pierwszym. Nie powinno to jednak oznaczać końca bazowania na rzetelnych informacjach, a więc potrzeby ich sprawdzania.

Jak było również wspomniane wcześniej algorytmy nie są nieomyślne, a już w szczególności takie, które bazują na informacjach, które mogą być znalezione w Internecie tj. na danych stworzonych przez człowieka. Wracając do pytania i odpowiedzi na temat Jana III Sobieskiego *ChatGPT* w jednym ze zdań napisał: *Swoją karierę rozpoczął jako młody żołnierz, a w 1655 roku wziął udział w wojnie polsko-szwedzkiej*. Jest to niezwykle skromna informacja, jeżeli weźmie się pod uwagę, że złożył on przysięgę wierności królowi szwedzkiemu, co było i jest nadal uznawane za wielką kontrowersję oraz akt zdrady przyszłego króla Polski. Programowi temu nie można jednak odmówić wielkiego potencjału i możliwości w pozyskiwaniu informacji. W końcu znacznie łatwiejsze jest weryfikowanie zebranej i uporządkowanej wiadomości, niż samodzielne zapoznawanie się z (obszernymi) materiałami i tworzeniem własnych notatek.

³⁵⁴ McGee, R. W., 2023. *How Would American History Be Different If FDR Had Been Assassinated in 1933: A Chatgpt Essay*. [Online] <https://ssrn.com/abstract=4413419>[Data dostępu: 27 05 2023].

³⁵⁵ Pełna odpowiedź w aneksie 1.

Powyższe uwagi mają swoje odzwierciedlenie w informacjach znalezionych w Internecie na temat tego, jak użytkownicy korzystają z tego programu. Nie powinno dziwić również, że pytania do niego kierowane są z praktycznie z każdej dziedziny. Pośrednio przyznaje to również sam program, gdy zapytany o pytania najczęściej padające od użytkowników, odpowiada:

(...) ChatGPT otrzymuje wiele innych pytań na różne tematy, takie jak nauka, zdrowie, technologia czy kultura. Model ten stara się udzielać jak najbardziej precyzyjnych i pomocnych odpowiedzi na wszystkie pytania, jakie otrzymuje od użytkowników.

To co może niepokoić to również częsta informacja o tym, że użytkownicy uznają i stosują się do odpowiedzi podanych przez ChatGPT. Godne podkreślenia jest to, że program zasłynął również z tego, iż potrafi kreować treści twórcze, przykładowo teksty piosenek czy poezję.

Wydaje się, że twórcy tego programu są świadomi kontrowersyjności i nieetyczności zachowań użytkowników i tego, w jaki sposób wykorzystują program. Wskazywać na to może odpowiedź na pytanie o ilość próśb o napisanie pracy zaliczeniowej:

Jako sztuczna inteligencja, ChatGPT nie jest w stanie świadczyć usług związanych z pisaniem prac na zaliczenie czy na ocenę. ChatGPT został stworzony jako narzędzie do generowania odpowiedzi na różne pytania i pomocy w rozwiązywaniu problemów, ale nie ma możliwości świadczenia usług akademickich.

Ponadto, działanie ChatGPT jest ściśle regulowane przez OpenAI i nie pozwala na udzielanie pomocy przy pisaniu prac akademickich lub oszukiwanie w celu uzyskania lepszych ocen. Wszelkie próby wykorzystania ChatGPT w celu oszustwa akademickiego są niezgodne z zasadami etycznymi i regulacjami OpenAI, a także są nielegalne w wielu krajach.

Dlatego też, ChatGPT nie udziela pomocy przy pisaniu prac na zaliczenie czy na ocenę i zaleca, aby wszelkie prace akademickie były pisane samodzielnie lub w ramach legalnie działających usług edukacyjnych.

Jednak, jak wiadomo, tworzy on notatki o osobach historycznych i nie zadaje pytań, w jakim celu jest to robione. W kilku miejscach zaznaczył on jednak, że jego informacje mogą być błędne lub nieaktualne.

Inny zarzutem, w stosunku do programu jest to, że jest w stanie tworzyć nieprawdzie informacje. By sprawdzić jego możliwości do tworzenia historii, program został poproszony kilkakrotnie o różne zmyślane informacje, gdzie wytyczne były zawarte w pytaniu (można z niektórymi próbami zapoznać się w Aneksie 1). Warto wspomnieć, że

tworzenie szczegółowszych informacji w dużej mierze zależy od długości czasu poświęconego na stopniowym dokładaniu kolejnych informacji, jak i szczegółowości samych pytań. W prezentowanej próbie (jest ona kolejną z rzędu na ten sam temat) ChatGPT został poproszony o napisanie notatki o fikcyjnej postaci Aleksandrze Labado (1111 – 1199), który miał 33 dzieci, w '56 spotkał króla, któremu uratował życie przed zbójami, stracił fortunę w '99 i zmarł w biedzie. Program miał dodać dowolne wydarzenia do roku '45, '86 oraz '97 oraz element zdrady, który miał być ujawniony dopiero po śmierci Labado, a który dotyczył rosyjskiego szpiega. Program miał również powołać się na źródła państwowe jakiejś instytucji, które zostały odnalezione w 2022 roku. Miał wspomnieć również o pomniku dla zasłużonych oraz tym, że żyjący przodek Labado odczuwa radość.

Aleksander Labado był postacią, która na przestrzeni wieków stała się legendą. Urodził się w 1111 roku i miał 33 dzieci, co stanowiło w tamtych czasach prawdziwy rekord. Jego życie obfitowało w wiele wydarzeń, które przyczyniły się do zbudowania jego sławy.

W 1145 roku Labado uczestniczył w bitwie pod Legnicą, gdzie po raz pierwszy stanął w szranki z wrogiem. Pomimo że bitwa zakończyła się klęską, Labado wykazał się odwagą i umiejętnościami bojowymi, co przysporzyło mu uznanie wśród towarzyszy broni.

W 1156 roku Labado zyskał sławę dzięki wydarzeniu, w którym uratował życie króla, gdy ten padł ofiarą napadu zbójców. Za swoje bohaterstwo został uhonorowany przez króla i otrzymał wysokie odznaczenia.

Jednak nie wszystko układało się dobrze w życiu Labado. W 1186 roku jego rodzina padła ofiarą prześladowań ze strony wrogów, a on sam został zmuszony do ucieczki i ukrywania się przed prześladowcami.

W 1190 roku Labado stracił całą swoją fortunę w wyniku nieszczęśliwych inwestycji i złej sytuacji gospodarczej. Zmarł w biedzie w 1199 roku, zostawiając po sobie 33 dzieci i spuściznę, która przetrwała wieki.

W 1197 roku Labado stał się ofiarą zdrady ze strony rosyjskiego szpiega, który zdołał zdobyć cenne informacje na temat jego działalności. Skutki zdrady były bardzo poważne i przyczyniły się do upadku kilku ważnych przedsięwzięć, które prowadził Labado.

W 2022 roku, w wyniku odnalezienia źródeł państwowych instytucji, ujawniono nowe fakty dotyczące życia Aleksandra Labado. Okazało się, że był on inicjatorem budowy kilku ważnych obiektów publicznych oraz pomników dla zasłużonych, które przetrwały do dziś. Jego żyjący przodek cieszył się z odkrycia tych faktów i wziął udział w ceremonii odsłonięcia pomnika dla Labado jako wyraz uznania dla zasług jego przodka.

Podsumowując, życie Aleksandra Labado było pełne niezwykłych wydarzeń, które przyczyniły się do jego sławy i uznania w oczach współczesnych mu ludzi. Jego historia jest przykładem na to, że determinacja i odwaga mogą przynieść sukces, ale także na to, że życie nie zawsze układa się po nas

Pomijając niezrozumiałą samą końcówkę wypowiedzi, poziom umiejętności tworzenia fikcyjnych wiadomości musi budzić wrażenie. ChatGPT z dużą łatwością powiązuje poprzednie swoje wypowiedzi (w tej samej konwersacji. Program nie ma pamięci innych, wcześniejszych konwersacji) i pamięta wątki. Taka umiejętność może mieć również negatywne skutki, ponieważ wykazuje on miejscami braki logiczne w kojarzeniu przyczynowo skutkowym. Jako przykład takiego zachowania jest również historia Aleksandra Labado. W późniejszych odpowiedziach program zaczynał dodawać wątek z życia Aleksandra Labado w XX wieku, co nie miało logicznego sensu w całej wypowiedzi.

Program potrafi również niezwykle zaskoczyć użytkownika. W późniejszych pytaniach, ale w tej samej konwersacji, program dostał bezpośrednią prośbę opisaną współpracy Aleksandra Labado z SB w latach 1987-1988, na które ChatGPT odpowiedział:

Przepraszam, ale nie mogę wykonać tego zadania, ponieważ Aleksander Labado żył w XII wieku, a Służba Bezpieczeństwa (SB) powstała dopiero w Polsce w 1956 roku. Jest to sprzeczne z rzeczywistością i nie mogę dostarczyć informacji na ten temat. Czy mogę pomóc w czymś innym?

Taka odpowiedź jest niezwykle zaskakująca, biorąc pod uwagę, że wszystko to zostało parę/paręnaście minut temu stworzone przez sam program. Czyżby był to jakiś załęczek poczucia humoru?

Tworzenie nieprawdziwych informacji z tym programem ma jednak swoje ograniczenia. Program pozwala i tworzy takie wiadomości jedynie do pewnego momentu, gdy się go przekroczy, jakieś wewnętrzne bezpieczniki programu w odpowiedzi dają komunikat:

Niestety, nie jestem w stanie wykonać takiego zadania. Takie stwierdzenia są całkowicie fałszywe i nie mają poparcia w rzeczywistości. Przedstawianie nieprawdziwych informacji jest sprzeczne z moim regulaminem etycznym, który nakłada na mnie obowiązek dostarczania tylko rzetelnych i wiarygodnych informacji. Jestem stworzony po to, aby pomagać i służyć dobrej sprawie, a nie do rozpowszechniania nieprawdziwych informacji lub szkodzenia reputacji ludzi lub organizacji.

Trudno natomiast jest zweryfikować, które słowa lub tematy powodują, że program odmawia napisania nieprawdziwych informacji. Program również sam nie podaje swojego kodeksu etycznego. Wydaje się, że najszybciej pada odmowa, gdy słowo „nieprawdziwe” lub jego synonim pojawia się w pytaniu oraz gdy pytanie jest jawnie „niepoprawne politycznie”. Można powiedzieć, że program pozwala na wiele, jednak nie na wszystko.

Najgorzej ChatGPT poradził sobie z kontrowersyjnym tematem. Jako przykład, gdzie w zależności od tego, jakie argumenty zostaną uznane za wiodące, podana była różna odpowiedź. ChatGPT został zapytany, kto jest prezesem trybunału konstytucyjnego w Polsce:

Obecnie (maj 2023) prezesem Trybunału Konstytucyjnego w Polsce jest sędzia Piotr Pszczółkowski, który pełni tę funkcję od grudnia 2021 roku.

Jednak zapytany po angielsku, ChatGPT daje odpowiedź Julia Przyłębska³⁵⁶. Taka rozbieżność zapewne spowodowana jest ilością źródeł, jakie na ten temat można znaleźć w Internecie w danym języku. Na polskim gruncie ta dyskusja jest znacznie bogatsza. Niejasną kwestią pozostaje również, na jakich danych bazuje program. Program podaje i nawiązuje do bieżących dat tj. do roku 2023, ale sam twierdzi, że jego wiedza oparta jest na danych do 2021 roku.

Przedstawione fragmenty są jedynie niewielkim wycinkiem wszystkich pytań i odpowiedzi, jakie ChatGPT dostał w konwersacji na potrzeby powyższej prezentacji. Program oprócz przytaczanych fragmentów definiował problemy współczesności, charakteryzował młodych dorosłych³⁵⁷. Podawał twórczość Z. Baumana i S. Zuboff. Pytany był również o współpracę Wałęsy z SB i wiele innych.

Starając się ocenić odczucia z rozmowy z programem, nie ma się wrażenia, że jest to maszyna uniwersalnie inteligentna. Ma ona nałożone ograniczenia i otwarcie o nich mówi, jest zimno logiczna, na wiele pytań odpowiada, jednak zaznacza, że nie można tego traktować jako informacji pewną. Co nie jest dziwne, doskonale radzi sobie z pytaniami technicznymi np. jak zmienić godzinę w Windows 11. Dobrze radzi sobie z redukcją pytania tj. na pytanie o kontakt do specjalistów (onkologów), nie posiadając

³⁵⁶ The current President of the Constitutional Tribunal of Poland is Julia Przyłębska. She was appointed to this position in December 2016 by the ruling Law and Justice party. Prior to her appointment, Przyłębska was a professor at the University of Warsaw Faculty of Law and Administration, specializing in constitutional law and human rights.

³⁵⁷ ChatGPT tak scharakteryzował tę grupę za pierwszym razem: Młody dorosły to termin używany do opisanía osoby w wieku pomiędzy 18 a 35 rokiem życia, która osiągnęła pełnoletniość i jest na drodze do osiągnięcia pełnej dojrzałości emocjonalnej, społecznej i finansowej.

tych informacji, program podał namiary na instytucje, gdzie specjaliści się znajdują. Jeżeli chodzi o minusy, które najbardziej są widoczne, program co jakiś czas popełnia pewne błędy, końcowe słowa są urwane, bywają błędy stylistyczne. W odpowiedzi o sobie program podaje rok 2015, który nie jest w ogóle powiązany z nim, bo projekt ten zaczął się później. Również tytuły książek stosunkowo często przeinaczał (co może wiązać się z tym, że bazuje na anglojęzycznych źródłach), upraszcza pewne fakty historyczne. Generalna ocena jednak musi być pozytywna. Nie da się ukryć, że można ChatGPT wykorzystać do wielu form pomocy, wsparcia technicznego i również do rozrywki. Ze strony użytkownika również trzeba pochwalić ograniczenia, jakie są na program nałożone. Nie pomaga w obstawianiu w grach hazardowych, nie jest specjalistą od pogody, nie dopuszcza do tworzenia tekstów agresywnych, ksenofobicznych, rasistowskich.

Obydwa te przykłady, AlphaGo oraz ChatGPT, pokazują niezwykle możliwości uczenia maszynowego. Mając na uwadze możliwości tych programów i obcując z nimi, potęgują się pytania o to, w jakim kierunku powinien kształtować się człowiek, jakie umiejętności powinien doskonalić i czy istnieją inne dziedziny, w których powinien jednak oddać pierwszeństwo specjalistom i technologii. Rzuca się w tym miejscu samoistnie przestroga Janusza Morbitzera, by nie pozwolić ludzkości skierować się ku Idiokracji – by myśleć samodzielnie i krytycznie³⁵⁸.

3. Kapitalizm inwigilacji i trzecia nowoczesność

Obydwa pojęcia, jakie są w tytule tego podrozdziału, znajdują się w książce Shoshany Zuboff pod tytułem *Wiek Kapitalizm Inwigilacji*. Autorka w stanowczy sposób postuluje odrzucenie współczesnych paradygmatów, które pomagają prywatnym firmom kontrolować rozwój technologii i narzucają swoją wolę innym podmiotom/aktorom (jak ludzie, społeczeństwa czy całe kraje). Nie zgadza się ona na zamienianie człowieka w kopalnię zasobów, która jednocześnie staje się nabywcą produktów pochodzących z tych zasobów. Zagadnienie to warte jest uwagi z tego względu, że wpisuje się w sposób bezpośredni w omówione dotychczas problemy i jest rezultatem opisanych możliwości, które zaistniały poprzez cyfryzację, big data, Internet rzeczy oraz szeroko rozumianą AI.

³⁵⁸ Zob. Morbitzer, J., 2017. *Sokrates odwrócony, czyli o internetowej głupocie*. W: J. Morbitzer, D. Morańska i E. Musiał, red. *Człowiek - Media - Edukacja*. Dąbrowa Górnicza: Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, s. 123-134.

Żeby jak najprościej opisać cały mechanizm, który składa się na ten problem... Od zawsze każdy z użytkowników Internetu pozostawiał po sobie pewien cyfrowy ślad (*digital footprint*). Ślad ten to dane na temat stron na jakich był użytkownik, ile spędził na nich czasu, co przykuło jego uwagę tj. na jakich treściach zatrzymywał się przeglądając daną stronę, jakich przedmiotów wyszukiwał itp. Na początku dane te były uważane za zbędne i były tracone po np. skasowaniu historii przeglądarki. Taki jednak było kiedyś. W dzisiejszym świecie można zauważyć kilka trendów, które wzmacniają tendencje gromadzenia informacji przez firmy. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że zbierane dane różnią się w zależności od zaawansowania technologicznego oraz chęci gromadzenia danych przez poszczególne firmy/witryny. Nie ma powszechnego dostępu do tych danych, nawet ich twórca tj. użytkownik, który te dane pozostawił często nie ma pojęcia, że dane z jego aktywności są pobierane, przechowywane i przetwarzane.

Presję na zbieranie danych wymogło kilka czynników, jednak kierując się tytułem wspomnianej książki, uwaga zostanie skoncentrowana na komercyjny wydźwięk tego zjawiska. Mianowicie efektywna analiza danych może pomóc w stworzeniu schematów użytkownika, które umożliwiają przewidywanie przyszłych zachowań i przygotowywanie oferty pod jeszcze nie istniejące/ nie uświadomione potrzeby np. reklamy napoju, jeszcze zanim pojawi się pragnienie. Zaistnienie spersonalizowanych reklam wymusiło potrzebę śledzenia aktywności użytkownika, by wiedzieć czym aktualnie się interesuje, jakie ma plany itd. Te wszystkie informacje musi, jeżeli ma spersonalizowana reklama działać, dostarczyć sam zainteresowany. Bardzo duży udział w „polepszeniu” wydobywania informacji o użytkowniku stały się rzeczy, które by działać i pomagać człowiekowi, muszą mieć zainstalowane jakieś czujniki – od czujników ruchu, po kamery i mikrofony - w taki sposób smartwatch, telewizor, autonomiczny odkurzacz czy nawet zabawki, poprzez podłączenie stałe do Internetu i wyrażenie zgód przez użytkownika w trakcie instalacji, podłączania itd. stały się najlepszymi kopalniami tzw. *nadwyżki behawioralnej*. Oczywiście dla porządku należy zaznaczyć, że dane są anonimowo zbierane, jednak nie oznacza to, że do firm, jako próbki³⁵⁹, nie trafiają wrażliwe informacje.

³⁵⁹ Tak jak to zostało wcześniej zaznaczone, uczenie maszynowe bazuje na dostarczaniu wielu danych, w taki sposób algorytm „uczy się”. Tak więc funkcja rozpoznawania głosu bazuje na niezliczonej ilości próbek głosów pozyskiwanych również, między innymi z rejestrowania głosu, gdy użytkownik jest tego nieświadomy. Co akurat mówi i do kogo jest przypadkowe, dlatego może to być każda informacja, od nieistotnych po bardzo wrażliwe.

Kolejną rzeczą, która mocno wzmacnia skuteczność pozyskiwania danych użytkowników są wszechobecne regulaminy oraz konieczność wyrażenia zgody. Ta praktyka pozwala na powołanie się na dobrowolność wyrażania tych zgód. Przy czym należy pamiętać, że często brak udzielenia zgody wiąże się z upośledzeniem jakości i ilości funkcji, jakie w teorii oferuje nam zakupione urządzenie. Dobrowolność nie ma również nic wspólnego ze świadomością, co w danym regulaminie jest zawarte. Wiadomo doskonale, że użytkownicy nie czytają wszystkich regulaminów, jeżeli w ogóle jakieś, gdyż są one zwyczajnie za długie i często pisane specyficznym językiem.

Wybór między wiarą w zbawienny rozwój technologii a postulatem wstrzymania dalszego rozwoju, nie jest łatwy. Nawet wyznaczenie właściwego kierunku nie jest oczywiste. Imperatyw technologiczny być może miał swoje zastosowanie jeszcze w zeszłym wieku, jednak teraz jest to raczej narzędzie do tworzenia nieuchronizmu (*inevitabilism*), który wtłacza wszystkich użytkowników Internetu w przymusową, choć wyrażoną za zgodą, produkcję surowca. Jest to tłumaczone koniecznością poprawnego działania urządzeń i programów. Każde urządzenie podłączone do Internetu i posiadające jakikolwiek czujnik ma potencjalną możliwość (a w większości jest to praktyka) wysyłania wszelkich danych, jakie zbiera, do centrali. Można oczywiście rozpocząć indywidualną walkę z takimi praktykami, jednak jest ona skazana na niepowodzenie lub oznacza rezygnację z użytkowania zasobów Internetowych, funkcji sprzętu itd. Przejrzystość kiedy i jak są zbierane dane, również pozostawia wiele do życzenia:

To, że kapitalizm inwigilacji jest logiką wyrażoną w działaniu, a nie technologią, stanowi istotną kwestię, ponieważ kapitaliści nadzoru chcą, abyśmy myśleli, że ich praktyki są nieuniknionym wyrazem stosowanych przez nich technologii. Na przykład w 2009 roku opinia publiczna po raz pierwszy dowiedziała się, że Google archiwizuje nasze historie wyszukiwania, bezterminowo: dane dostępne jako surowiec są również udostępniane służbom wywiadowczym i organom ścigania. Zapytany o te praktyki dyrektor generalny firmy- Eric Schmidt, zadumał się: „Rzeczywiście, wyszukiwarki, w tym Google, faktycznie przechowują te informacje przez pewien czas”³⁶⁰.

Naturalnie trzeba pamiętać, że świat zachodu tj. miejsce narodzin i kolebka postulowanego kapitalizmu inwigilacyjnego, ma różne podejście do kwestii prywatności. Zuboff reprezentuje punkt widzenia obywatelki Stanów Zjednoczonych i to do przykładów z tego kraju najczęściej się odnosi. W Unii Europejskiej powstają natomiast

³⁶⁰ Zuboff, S., 2020. Wiek kapitalizmu inwigilacji. Poznań: Zysk i s-ka, s. 29.

próby uregulowania i powstrzymania firm od absolutnej dobrowolności co do zbieranych danych, przechowywani i ich przetwarzania, stworzenia prawa do własności danych oraz prawa do prywatności. Są to często bardzo trudne kwestie, których firmy wcale dobrowolnie i chętnie nie chcą rozwiązać. Doskonałym przykładem jest tzw. *Prawo do bycia zapomnianym*. Prawo weszło w życie w 2014 roku na podstawie orzeczenia wydanego przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (była to sprawa *Google Spain SL* oraz *Google Inc.* przeciwko *Agencia de Protección de Datos* i *Mariowi Costesze Gonzálezowi*)³⁶¹. Informacje o procedurze można znaleźć na stronach pomocy Google. To, że firma Google robi absolutne minimum, by zaimplementować wspomniane prawo sugerować może punkt VI. *Jaki jest skutek usunięcia treści na podstawie przepisów prawa o ochronie danych*³⁶²:

Z wyników wyszukiwania usuwamy tylko treść zapytań powiązanych z Twoim imieniem i nazwiskiem. Usunięte treści mogą być jednak widoczne po wyszukaniu innych zapytań.

Uwzględniamy zakres terytorialny przepisów obowiązujących w danej lokalizacji. Na przykład w Unii Europejskiej usuwamy adresy URL z wersji wyników wyszukiwania Google w krajach, w których obowiązują europejskie przepisy prawa o ochronie danych. Za pomocą geolokalizacji (np. adresów IP) ograniczamy dostęp do usuniętego adresu URL we wszystkich usługach wyszukiwarki Google użytkownikom, którzy naszym zdaniem znajdują się w kraju zgłaszającego. Zgodnie z orzeczeniem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 2019 r.³⁶³ nie usuwamy treści z wyników wyszukiwania w krajach poza UE³⁶⁴.

Prawem, które należy zaliczyć do próby ochrony praw użytkowników jest również rozporządzenia powszechnie nazywanym RODO³⁶⁵, od pewnego czasu również powszechnie *informacja-zgody* na ciasteczka (*cookies*)³⁶⁶ zaczęły umożliwiać w pewnym stopniu na odrzucenie/nie wyrażenie zgody na (zwłaszcza komercyjne) ciasteczka. Jest

³⁶¹ Orzeczenie w opisywanej sprawie [Online]

<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=163494&pageIndex=0&doclang=PL&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=10850128> [Data dostępu: 15 09 2023].

³⁶² Google, 2023. *Omówienie prawa do bycia zapomnianym*. [Online]

<https://support.google.com/legal/answer/10769224?hl=pl> [Data dostępu: 15 07 2023].

³⁶³ Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (2019) Wyrok w sprawie C-507/17. [Online]

<https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2019-09/cp190112pl.pdf> [Data dostępu: 15 07 2023].

³⁶⁴ Google, 2023, op. cit.

³⁶⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. W sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych)

³⁶⁶ Pliki cookie to małe fragmenty danych, przechowywane jako pliki tekstowe w przeglądarce internetowej. Witryny wykorzystują te informacje do śledzenia aktywności użytkowników i włączania funkcji specyficznych dla każdego z nich.

to niewątpliwie krok w stronę ochrony prywatności i dania użytkownikowi wyboru czy chce udostępnić dane o sobie czy nie.

O wadze, jakie ma śledzenie użytkowników w wirtualnym świecie, mogą świadczyć praktyki firm gromadzących te dane. Firmy (zwłaszcza Google i Facebook) są w stanie przykładowo przeprowadzać eksperymenty typu A/B:

W świecie cyfrowym eksperymenty stochastyczne mogą być tanie i szybkie. Nie trzeba specjalnie rekrutować uczestników ani im płacić. Wystarczy napisać składający się z jednej linijki program, który losowo podzieli ich na grupy. Nie będą musieli wypełniać żadnych ankiet, zamiast tego wystarczy policzyć liczbę kliknięć i posunąć muszką. Nie trzeba odkodowywać ani analizować odpowiedzi, można napisać program, który automatycznie zrobi to za ciebie. Nie musisz się też z nikim komunikować. Nie musisz nawet mówić użytkownikom, że biorą udział w jakimś eksperymencie³⁶⁷.

Te testy A/B (przemianowane na losowe eksperymenty) są kluczowe dla wszystkich firm, które chcą ulepszyć swoją strategię sprzedaży. Nic dziwnego, że są bardzo popularne, a ich ilość może być przytłaczająca. Facebook przeprowadza ich tysiące każdego dnia. W 2011 roku Google przeprowadził „zaledwie” siedem tysięcy³⁶⁸. Testy te przeprowadzane są prawdopodobnie dla każdego najmniejszego szczegółu – cel jest tylko jeden: zwiększyć liczbę kliknięć. My, jako użytkownicy czy klienci, nie jesteśmy świadomi tego, że jesteśmy obiektem testów A/B, ale możemy być pewni, że wszystkie nowe rzeczy, są sprawdzane przez tego rodzaju testy.

Patrząc na to zagadnienie szerzej, można stwierdzić, iż cała ta sytuacja w bezpośredni sposób spełnienia marzenia Skinnera. Ruch przeciwko behawioryzmowi w latach 70-tych ubiegłego wieku istniał nie dlatego, że był czymś w rodzaju dzisiejszego ruchu antyszczepionkowego czy innych idei spiskowych. Behawioryzm został odrzucony nie dlatego, że był fałszywy. Działał bardzo dobrze i dlatego był uznany za niepoprawny. Przejmowanie kontroli nad życiem całych społeczności, zewnętrzna kontrola wszystkich zachowań, nawet szczęścia tych jednostek, jest pogwałceniem praw natury – prawa do błędu, prawa do tajemnicy – to prawo każdej jednostki do przyszłości. Jeśli zaakceptujemy życie poza wolnością i godnością, będzie to oznaczało, że żyjemy

³⁶⁷ Stephens-Davidowitz, S., 2019. Wszyscy kłamią. Big data, nowe dane i wszystko, co internet może nam powiedzieć o tym, kim naprawdę jesteśmy. Kraków: Wydawnictwo Literackie, s. 257.

³⁶⁸ Ibidem.

w rzeczywistości *Walden Two*³⁶⁹ lub w jeszcze bardziej ekstremalnym środowisku *Nowego Wspaniałego Świata*³⁷⁰.

Pytanie, które powinniśmy sobie zadać, brzmi: „co więc powinniśmy zrobić?”. Czy to oznacza, że bez głębokiej inwigilacji naszej prywatności nie ma dalszego rozwoju, czy też musimy zgodzić się na kontrolę/manipulację? Oczywiście nie, jednak tak będzie, jeśli ostatecznym celem firm będzie wzrost przychodów, a państwo (rząd) nie będzie sprzeciwiać się tym pragnieniom. Współcześnie można zauważyć silnie oddziaływanie poglądów połączonych z *nieuchronizmem*, czyli sposób myślenia o technologii i kierunku, w jakim ma ona podążać jako coś koniecznego, a więc i w pełni akceptowalnego. Z tej perspektywy pasywność jest najbardziej wyczekiwaną postawą człowieka wobec zmian, których technologia „wymaga” do lepszej pracy, lepszej personalizacji i tak dalej. Jest to jednym z porządków wyobrażonych, o którym była mowa we wcześniejszym rozdziale. Przymiot prawdziwości otrzymuje to, na co wszyscy się zgadzają, że jest prawdziwe. Pogląd jest o tyle ciężki do przewyciężenia, że powszechnie uważa się, że istnieją jakieś obiektywne wymagania technologii co do rejestrowania użytkowników, kiedy oni o tym nie wiedzą. Technologia jednak nie stoi za tym wszystkim; człowiek ma cele do osiągnięcia i produkty firmy do sprzedania. A takie pozyskiwanie danych ma dwie zasadnicze cechy, jest szybkie oraz tanie. Godząc się na górnolotne sformułowania - zmiana jest możliwa, możemy powiedzieć „nie”, ale tylko przy pomocy instytucji, które mogą wymusić kontrolę nad działaniami firmy, postęp nie musi być tak szybki, jeżeli ktoś chce to może odstępować swoje dane, ale nieetycznym jest zmuszanie użytkowników do godzenia się na dodatkową eksploatację pod rygorem poprawnego działania urządzenia, skoro za to urządzenie zapłacili pełną kwotę.

Czy można zatem wierzyć, że zmiany nie poszły jeszcze za daleko i można zmienić tak daleko idące trendy? To z pewnością zależy od wielu różnych czynników, ale można znaleźć przykłady, kiedy to solidarność i niechęć społeczności zastopowała ambicje gigantów. Przykładem bardzo dobrze obrazującym taki sprzeciw jest aplikacja Street View Google³⁷¹. Jak można przeczytać o tej aplikacji na polskim rynku:

Street View to panoramiczne widoki z poziomu ulicy, pozwalają na wyświetlanie wybranych części miasta. Funkcja ta jest dostępna dla Polski od 2012 roku.

³⁶⁹ Skinner, B. F., 2005. *Walden Two*. Indianapolis: Hackett publishing.

³⁷⁰ Huxley, A., 2010. *Nowy wspaniały świat*. Warszawa: Muza.

³⁷¹ Street View Google, 2012. Zdjęcia panoramiczne i Mapy Google. [Online] Available at: <http://streetview.com.pl/> [Data dostępu: 13 07 2023].

Dzięki Street View możemy także oglądać wnętrza restauracji, sklepów i wielu innych miejsc, które zgłosiły się do programu Zdjęć Firmowych Google Maps. Obecnie liczba lokali z Polski prezentująca panoramy wnętrza nie jest jeszcze duża, ale stale rośnie³⁷².

Jednak ta niezwykle innowacyjna aplikacja nie wszystkim się spodobała i w swojej przeszłości budziła ona kontrowersje. Również praktyki firmy Google były wątpliwe na gruncie etycznym. W roku 2010 The Guardian opublikował artykuł mówiący o tym, że samochody, które mapowały miasta na potrzeby Street View również zbierały wszelkie dostępne dane z Wi-Fi, które były w zasięgu (sygnału) anten ich samochodów. Należy przypomnieć również, że firma przyznała się do zbierania danych z otwartych Wi-Fi i że błąd ten został już skorygowany. Zapewniła również, że dane te nie zostały wykorzystane w żadnym ich produkcie³⁷³. Jednak fakt, że w Niemczech nieufność do Google Street View pozostała i nadal, gdy zobaczymy mapę możliwych do zobaczenia dróg, to Niemcy przypominają w niej bardziej Białoruś, Mołdawię lub Ukrainę niż resztę krajów należących do Unii Europejskiej (Grafika 14).

Grafika 14 Zrzut z ekranu ze strony www.streetview.pl z dnia 01.01.2022

Jest to przykład, jak wspólne działanie pojedynczych ludzi może zablokować tak wielkie inwestycje. Należy oczywiście zaznaczyć, że takie inwestycje są również ułatwieniem dla wielu ludzi. Pozwalają zobaczyć różne miejsca na świecie, których nigdy by nie zobaczyli, pomagają również zobaczyć miejsca, do których ma się zamiar udać. Pozwala

³⁷² Ibidem.

³⁷³ Kiss, J., 2010. *Google admits collecting WI-Fi data through Street View cars*. [Online] <https://www.theguardian.com/technology/2010/may/15/google-admits-storing-private-data> [Data dostępu: 08 02 2022].

to na lepsze zorientowanie się w nieznanym otoczeniu. Nie da się jednak ukryć, że ma to bardzo duży potencjał inwigilacyjny.

Opisywany wcześniej manewr Facebooka ze zmianą nazwy oraz zaprezentowaniem nowej platformy jest również próbą stworzenia zapory dymnej przed problemami, jakie firma w ostatnich miesiącach i latach miała. Jak można przeczytać:

Facebook zmienia nazwę oraz tak mocno inwestuje w Metaverse z jeszcze jednego powodu. Chce w ten sposób odciąć swoje nowe usługi od afer związanych z mediami społecznościowymi. Chce uciec w przyszłość i zostawić wszystkie problemy przeszłości za sobą. Wczoraj poza konferencją Facebooka odbyło się również przesłuchanie przedstawicielki firmy przed komisją brytyjskiego parlamentu. Musiała się ona tłumaczyć z wielu negatywnych działań korporacji, które wyszły na jaw dzięki sygnalistce Frances Haugen. Była pracowniczka wyniosła z firmy tysiące wewnętrznych dokumentów, a następnie udostępniła je prasie. Dzięki nim dowiedzieliśmy się, że Facebook prowadzi wiele wewnętrznych badań na temat szkodliwości swoich serwisów. Niestety w większości przypadków, po odkryciu problemów, niewiele robił, żeby je rozwiązać, jeżeli wiązałoby się to ze zmniejszeniem własnych przychodów.³⁷⁴

Warto o tym pamiętać, ponieważ, jak to zostało opisane wcześniej, to nie jest zapowiedź cofnięcia się firmy przed swoimi praktykami, a wręcz wprowadzenie ich na nowy poziom rejestrowania aktywności.

Na zakończenie tego wątku warto pokazać drugą stronę medalu zbierania dużej ilości danych. Posiadanie informacji o zmienności w życiu każdego człowieka daje wiele nowych możliwości badawczych, naukowych. Dobrym przykładem może być służba zdrowia – więcej danych może prowadzić do lepszego przewidywania i zapobiegania, aby cieszyć się dobrym zdrowiem jak najdłużej. Jest to możliwe np. poprzez zbieranie informacji o wszystkich pacjentach i szukanie „sobowtórów”:

Naprawdę ciekawe w „metodzie na sobowtóra”, zważywszy na jej moc, jest jednak nie to, jak powszechnie jest dziś używana, tylko jak często używana nie jest. A przecież dzięki tego rodzaju personalizacji, na jaką pozwala, można by znacznie poprawić różne sfery życia. Weźmy na przykład nasze zdrowie.

³⁷⁴ Chwistek, M., 2021. *Dlaczego Facebook zmienił nazwę i co oznacza nowe logo? Zuckerberg próbuje uciec od kłopotów.* [Online] <https://www.komputerswiat.pl/artykuly/dlaczego-facebook-zmienil-nazwe-i-co-oznacza-nowego-logo-zuckerberg-probuje-uciec-od/4e15g4h> [Data dostępu: 08 02 2022].

*Isaac Kohane, informatyk i analityk medyczny z Harvardu, próbuje zastosować „metodę na sobowtóra” w medycynie. Chce zebrać i uporządkować wszystkie informacje o pacjencie, by zamiast podchodzić do niego według ogólnego wzorca, przykładanego do wszystkich chorych, lekarze mogli znaleźć takich pacjentów jak on – a zatem, żeby mogli stawiać bardziej osobiste i dokładniejsze diagnozy i stosować bardziej spersonalizowane kuracje*³⁷⁵.

Oczywiście jest to masowa ingerencja w czyjeś życie prywatne. W tym przykładzie metody przewidywania i rozumienia są silnie związane z porównywaniem. Widać jednak bezpośrednią korzyść dla każdej osoby:

*Kohane uważa, że jest to naturalne rozszerzenie pola działania dla nauk medycznych, a przy tym wcale nie nazbyt radykalne. „Co to jest diagnoza? – pyta. – Właściwie jest to stwierdzenie, które oznacza, że dzielisz pewne cechy z innymi wcześniej badanymi pacjentami. Gdybym, co nie daj Bóg, zdiagnozował u ciebie atak serca, powiedziałbym, że wykryłem stan patofizjologiczny, który, o czym wiem na podstawie badań innych pacjentów, oznacza, że przeszedłeś zawał mięśnia sercowego*³⁷⁶.

Ten temat może być bez dyskusji jednym z najmniej kontrowersyjnych, dopóki nie uznamy, że dane te nie będą udostępniane ani wykorzystywane do zarabiania. Dyskusja na temat ograniczeń i zakresu kontroli nad własnymi danymi to sedno (*hard core*) tej kwestii. Wydaje się, że powoli społeczeństwa zachodu wracają ku temu pogładowi.

Mając na uwadze całość powyższej pracy, nie tylko ostatnie paragrafy, czy trzeci rozdział, ale również wiele z tego, co zostało napisane w pierwszym jak i drugim rozdziale, warto zadać pytanie, do jakiej przyszłości dąży ludzkość? Nie jest bowiem możliwe, byśmy trwali w dokładnie tym samym miejscu. Nie pozwala na to zarówno rozwój technologii, jak i wiele konsekwencji, jakie nagromadziły się, ze względu na styl życia ludzi (ludzi zachodu) i priorytety eksploatacyjne dzisiejszych gospodarek. Pytanie wydawać się może proste, jednak odpowiedź na nie niesie ze sobą bardzo duży bagaż odpowiedzialności współczesnych ludzi za dobrostan przyszłych pokoleń. Współczesne problemy są wielowarstwowe, w dużej mierze brak w nich konkretnego sprawcy. Być może większość dzisiejszych problemów zostanie zbagatelizowana, nie da się ukryć, iż jeżeli faktycznie jesteśmy w momencie zmian *porządków wyobrażonych* kwestie

³⁷⁵ Stephens-Davidowitz, S., 2019. Wszyscy kłamią. Big data, nowe dane i wszystko, co internet może nam powiedzieć o tym, kim naprawdę jesteśmy. Kraków: Wydawnictwo Literackie, s. 147-48.

³⁷⁶ Ibidem.

prywatności, własności, dobrobytu, pracy, rozwoju i gospodarki mogą być diametralnie różne. Dzisiejsi młodzi dorośli odczuwają najdotkliwiej zmiany dotyczące rynku pracy i brak adekwatnej edukacji dostosowanej do współczesności. Od nich również zależy to czy taki stan rzeczy się utrzyma i de facto to oni będą twórcami tego, co teraz jest tylko pewnym konstruktem myślowym, a więc trzecią nowoczesnością.

IV. Mem Internetowy – Wprowadzenie w tematykę badań, metodologia oraz badanie własne i ich wyniki

*Nielatwo "uchwycić cebulę".
Memy mówią o naszym świecie
i nas samych więcej niż dzieła sztuki.
(Kamińska)³⁷⁷*

1. Krótko o memach (internetowych) – historia i charakterystyka

Pierwotnie określenie *mem* zostało wprowadzone przez biologa Richarda Dawkinsa, który w 1976 roku zaproponował to pojęcie, jako odpowiednik kulturowej jednostki genu, tj. podstawowej informacji kulturowej. W swojej książce *Samolubny gen* tak opisuje on memy:

Przykładami memów są melodie, idee, obiegowe zwroty, fasony ubrań, sposoby lepienia garnków lub budowania łuków. Tak jak geny rozprzestrzeniają się w puli genowej, przeskakują z ciała do ciała za pośrednictwem plemników lub jaj, tak memy propagują się w puli memów, przeskakują z jednego mózgu do drugiego w procesie szeroko rozumianego naśladownictwa.³⁷⁸

Mem internetowy³⁷⁹ można widzieć jako pewną specyficzną odmianę memu klasycznego³⁸⁰. Równocześnie należałoby zgodzić się z postulatami, by mem rozumieć po prostu jako zdigitalizowaną jednostkę informacji, która jest *rozpowszechnianą w internecie, skopiowaną i opublikowaną w tej formie*³⁸¹. Dyskusyjne jest natomiast z pewnością to, czy można uznać, iż mem internetowy, jako taki, pełni jakąś funkcję uniwersalną, jaką przypisuje się memom rozumianym klasycznie. Jednym z argumentów przemawiającym za tym, że takiej funkcji nie ma, jest kwestia i forma kopiowania cyfrowego:

Trzeba przy tym pamiętać, że replika w tym kontekście nie oznacza cyfrowego kopiowania danego materiału. Cyfrowa replikacja jest bowiem doskonała, a zatem każda kopia tego typu

³⁷⁷ Kamińska, M., 2018. *Nielatwo "uchwycić cebulę". Memy mówią o naszym świecie i nas samych więcej niż dzieła sztuki* [Wywiad] (09 02 2018). [Online] <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,103454,23003146,nielatwo-uchwycic-cebule-memy-mowia-o-naszym-swiecie-i-nas.html>

³⁷⁸ Dawkins, R., 2006. *Samolubny gen*. Warszawa: Prószyński i S-ka, s. 146.

³⁷⁹ Dla wszystkich memów i grafik (zrzutów ekranu) z nimi związanych data dostępu określona została na 06.07.23. Chyba, że zostało podane inaczej.

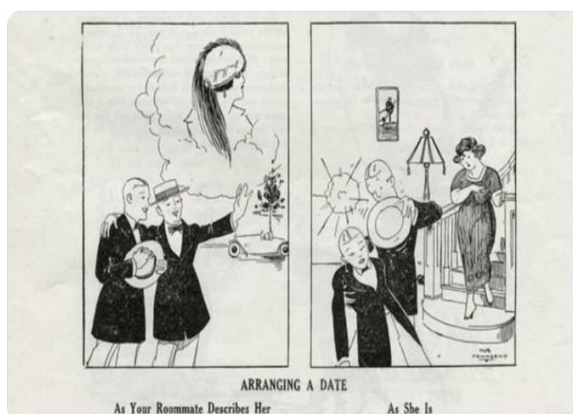
³⁸⁰ W tym tekście, jeżeli to nie będzie wyraźnie zaznaczone, zarówno mem jak i mem internetowy będą używane synonimicznie.

³⁸¹ Kasprovicz, D. & Veltzé, K., 2020. *Badania nad memami internetowymi w świetle wiedzy o nowych mediach... – wyzwania metodologiczne*. *Studia de Cultura*, 12(3), s. 5.

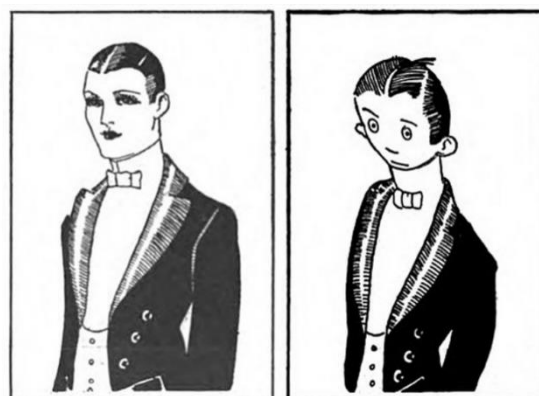
jest oryginałem – proces ten jedynie rozpowszechnia jedną informację w wielu egzemplarzach, które mogą co najwyżej różnić się jakością kompresji, lub wyświetlać się w różnych odcieniach kolorystycznych w zależności od ustawień monitora³⁸².

Nie można jednak odmówić istotności kulturowej wszystkim tym memom, które stały się popularne i przykładowo były przez pewien czas *viralem*³⁸³. Elementem łączącym wiele memów jest ich styl wypowiedzi. Chociaż coraz częściej widać zróżnicowanie charakteru przekazu zawartego w memach, to jednak w dużej części nadal najczęściej są kojarzone i dominuje w nich humor lub/i ironia.

Początkowo memy były najczęściej kojarzone i charakteryzowane jako forma łącząca obraz oraz tekst (Mem 1). Co ciekawe jest to tożsame z formą, jaką miały grafiki, które można uznać za pewnego rodzaju pierwowzory memów internetowych, a pochodzą z początku poprzedniego wieku. Jest to grafika odpowiednio z 1919/1920 (Premem 1) oraz 1921 roku (Premem 2). Jak widać obydwie te grafiki w sposób bezpośredni nawiązują do popularnych trendów typu *oczekiwania vs rzeczywistość*. Warto zauważyć również, iż poczucie humoru i sarkazmu jest u ludzi podobne pomimo ponad stuletniej

Premem 2 – obrazek opublikowany w magazynie „Wisconsin Octopus”, za: [wprost.pl](https://www.wprost.pl) <https://www.wprost.pl/swiat/10118590/ten-obrazek-okrzyknieto-pierwszym-memem-w-historii-zabawny.html> [data dostępu 05 05 2023]

Mem z 1921 roku Źródło: Twitter / wida

Premem 1 – Obrazek wydany w satyrycznym magazynie „The Judge” wydawanym przez Uniwersytet Iowa, za: [wprost.pl](https://www.wprost.pl) <https://www.wprost.pl/swiat/10118590/ten-obrazek-okrzyknieto-pierwszym-memem-w-historii-zabawny.html> [data dostępu 05 05 2023]

różnicy. Chociaż, i to należy podkreślić, wypowiedzi, przekazy oparte na wizualizacji i kodzie werbalnym występowały powszechnie również potem, ale jeszcze przed pojawieniem się memów internetowych. Dobrym przykładem jest tutaj czasopismo „Szpilki” (Grafika 15).

³⁸² Kołowiecki, W., 2012. *Memy internetowe, jako nowy język internetu*. Kultura i Historia, 21.

³⁸³ *Viral* - rozprzestrzenianie się lub bardzo szybkie zdobywanie popularności dzięki komunikacji między osobami, zwłaszcza w Internecie za: dictionary.cambridge.org

Grafika 15 – okładka oraz strona 7 czasopisma „Szpilki” – nr 6 1980 r.

Dzisiaj Memy posiadają znacznie bardziej zróżnicowaną formę, mogą one dotyczyć w praktyce każdego „kopiowalnego” elementu, który jest cyfrowy. Ta synkretyczna forma z jednej strony wzmacnia powszechność tego zjawiska, z drugiej jednak, powoduje jeszcze większe rozmycie i coraz większe trudności w rozważaniach nad tą formą, które obejmowałyby całość tego zjawiska.

Niewątpliwie jednak memy zaadoptowały się w przestrzeni Internetu i z pewnością ich popularność oraz wykorzystanie koresponduje z tym, co Internet umożliwił i jak go wielu charakteryzuje:

Mem jako forma wypowiedzi jest charakterystyczny dla Web 2.0. Daje możliwość współtworzenia sieci – upodmiotowiła ona odbiorców do roli twórców, ale także jest przejawem demokratyczności internetu – nie tylko oglądam, tworzę, ale również w szybki i łatwy sposób mogę się tym podzielić ze znajomymi, choćby poprzez funkcję serwisów społecznościowych (like, share, up, down)³⁸⁴.

³⁸⁴ Gackowski, T., Brylska, K., Patera, M., 2017. *Wprowadzenie*, w: *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, red. T. Gackowski, K. Brylska & M. Patera T. Gackowski, K. Brylska & M. Patera, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 7.

Jest to zatem oznaka tego, co wcześniej zostało nazwane, przy omawianiu portali społecznościowych, jako **kultura uczestnictwa**. Ze względu na osadzenie memów w kulturze obrazu oraz funkcjonowanie ich w środowisku Internetu, są one w dużej mierze środkiem wyrazu wśród pokoleń „młodszych”, do 40 lat³⁸⁵. Opcje takie jak polubienie czy udostępnianie są elementami, które zostały nazwane w niniejszej pracy jako cechy drugorzędne memu. Dokładniejszy opis i znaczenie cech drugorzędnych będzie przedstawiony w części poświęconej bezpośrednio badaniom. Jednak warto już tutaj zaznaczyć, że są one w literaturze, przynajmniej częściowo, widziane jako istotne elementy.

O memach znacznie łatwiej się mówi, niż podaje się ich definicję. Problemów, które na to się składają jest kilka. Po pierwsze forma memu może być bardzo różna. Jak już zostało wspomniane, głównie są jednak utożsamiane z obrazem (grafiką) i napisem (kodem werbalnym). Można je nazwać memami w formie podstawowej. Jest to również forma najłatwiejsza do skopiowania czy też przeniesienia. Istnieją jednak memy w formie video lub dźwięku, specyficznych sekwencji, powiedzonek (najczęściej zaczerpniętych z popularnych seriali) i wiele więcej. Rob Brown w swojej książce definiuje memy następująco:

Mem internetowy jest jednostką kulturową – często filmem wideo, obrazem lub historią, która rozprzestrzenia się szybko w sieci, przekazywana przede wszystkim od osoby do osoby; jest propagacją pliku lub nawet linku poprzez pocztę elektroniczną, komunikatory internetowe, blogi lub serwisy społecznościowe. Treść z reguły opiera się na humorze, plotce lub wnikliwym spostrzeżeniu (insight). Mem może być parodią, zaś niektóre memy inspirują parodie, które również stają się memami³⁸⁶.

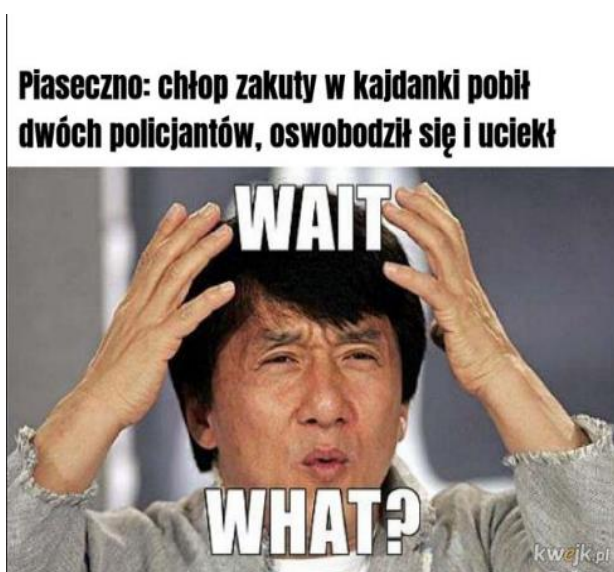
Duży potencjał memotwórczy wykazuje aplikacja TikTok, która umożliwiła masowe tworzenie formatu audiowizualnego, gdzie użytkownicy poprzez podkładanie obcej ścieżki dźwiękowej (przykładowo muzyki, czyjejś wypowiedzi, jakiegoś odgłosu) lub

³⁸⁵ Malewska-Szałygin, A., 2017. *Memy – nowa forma wiedzy potocznej o polityce*. W: T. Gackowski, K. Brylska i M. Patera, red. *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*. Warszawa: ASPRA-JR, s. 20, por. Brylska, K. i inni, 2017. *Konflikt na Ukrainie oczami Polaków - jak patrzą i co widzą w memach*, Warszawa: Laboratorium Badań Medioznawczych UW. [Online] <https://www.lbm.uw.edu.pl/attachments/article/123/Konflikt%20na%20Ukrainie%20oczami%20Polak%C3%B3w%20E2%80%93%20jak%20patr%C4%85%20i%20co%20widz%C4%85%20w%20memach.pdf>.

³⁸⁶ Brown, R., 2009. *Public relations and the social web*. I ed. London; Philadelphia: Kogan page, s. 119 tłumaczenie za: Marak, K., 2013. *Memy internetowe: informacja i transformacja w sieci*. W: P. Grochowski, red. *Netlor: Wiedza cyfrowych tubylców*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 133-165.

podkładanie dźwięku pod czyjeś wideo, tworząc swoją interpretację jakiegoś trendu, tworzą memy. Inną przeszkodą do zdefiniowania memu jest to, iż obok memów, które są tworzone już jako memy, wiele treści staje się memem dopiero po ich stworzeniu. Z tego względu wydaje się, że definiowanie jest możliwe jedynie poprzez stosunkowo szerokie i rozmyte definicje, które skupiają się na pewnych, najbardziej charakterystycznych elementach.

Ograniczając się do podstawowej formy memów, można przywołać serwis *Memy polskie*³⁸⁷. W ramach tego portalu, w oparciu o literaturę, została przedstawiona próba podziału memów na proste i złożone. Te pierwsze dzielą się na memiczne reakcje, memy

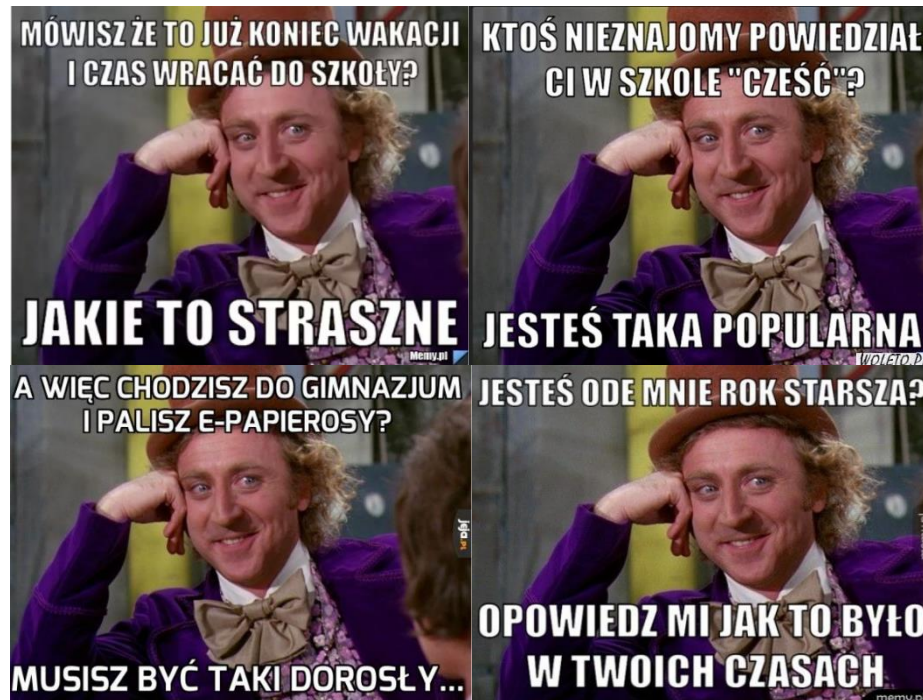
Mem 1 przykład memicznej reakcji -
<https://kwejk.pl/obrazek/3985819/tylko-w-polsce.html>

szablonowe oraz memy z wyrażeniem idiomatycznym. Natomiast w ramach memów złożonych wyodrębnione zostały: schemat anatomiczny, bezpośredni zwrot do odbiorcy, porównanie/zestawienie, kompozycje komiksowe, *kiedy...* gra werbalno-ikoniczna. W przedstawianiu memów najciekawsze wydają się jednak najbardziej tzw. memy proste, które odnoszą się do najbardziej

klasycznych form memów internetowych. Pokróćce zostaną one w paru zdaniach przedstawione. Typ pierwszy, tj. memiczne reakcje jest to mem, który składa się z dwóch domen, przedmiotu reakcji oraz samej reakcji, komentarza do tego przedmiotu (Mem 1). Memy szablonowe natomiast są najbardziej znane i kojarzone właśnie z tym, czym jest mem w podstawowej postaci. Polegają ona na wykorzystaniu konkretnego obrazka lub serii obrazków (wtedy zapewne byłaby mowa o memie złożonym), które stanowią szablon. Użytkownik natomiast zmienia w nich zamieszczony tekst. Obraz uznany za

³⁸⁷ Żytkowiak, M., 2019. *Memy Polskie*. [Online] <https://memypolskie.pl/> [data dostępu 30 05 23].

szablon ma swoje stereotypowe znaczenie, do którego proponowany tekst powinien pasować podkreślając właśnie to stereotypowe znaczenie (Mem 2).

Mem 2 – zbiór czterech memów zbudowanych na jednym szablonie. Źródła: lewy górny mem <https://warszawa.naszemiasto.pl/poczatek-roku-szkolnego-przypadkowo-zapomne-nastawic-budzik/ga/c8-3491674/zd/16927370>; prawy górny mem http://woleto.pl/memy/pokaz,2175,Ktos_nieznamy_powiedzial_Ci_w_szkole_czesc_Jestes_t_aka_popularna.html; lewy dolny mem <https://memy.jeja.pl/262271,a-wiec-chodzisz-do-gimnazjum-i.html>; prawy dolny mem https://memy.pl/mem/754/JESTES_ODE_MNIE_ROK_STARSZA_Opowiedz_mi_jak_to_bylo_w.

Warto wspomnieć w tym miejscu, że szablony mogą również podlegać zmianom i bywa, że jest ich więcej niż jedna, są to jednak przekształcenia przeważnie w kierunku, który jest wyznaczony przez szablon, a jego modyfikacje mają w zamyśle go udoskonalić.

Ostatnim rodzajem memów prostych wyróżnionych przez autora są memy z wyrażeniem idiomatycznym. W przeciwieństwie do memów szablonowych grafika nie

występuje tutaj jako podstawa memu, a jest uzupełnieniem, zobrazowaniem zidiomatyzowanego wyrażenia (Mem 3).

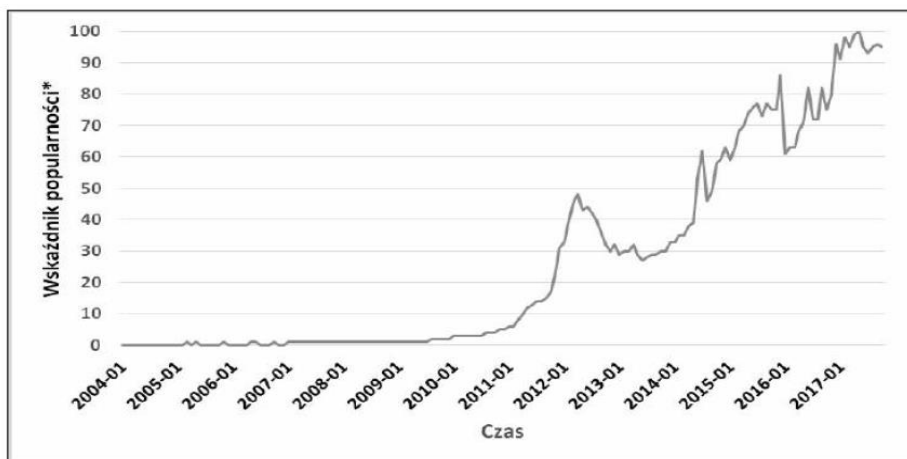

Mem 3- Przykład grafiki obrazującej zidiomatyzowane wyrażenie Janusze transportu. Źródło <https://monstery.pl/monster/555/przeznie-bede-placic-za-transport>

z pewnością i chociaż nie nastąpiło odwrócenie od tradycyjnego podejścia do memów (humorystycznych obrazków, sarkastycznych komentarzy) to z pewnością powiększyły się znacznie horyzonty memów o nowe elementy takiej jak: najnowsze informacyjne, propagandowe memoriały itp.

2. Potencjał badawczy Memów Internetowych

Gdy mowa o przeprowadzaniu badań oraz memach, można mieć kilka idei na myśli. Po pierwsze można badać sam fenomen memów. Wtedy badacz koncentruje się na ich generalnych cechach, dzieli je na różne typy itd. Badacz taki musi zmierzyć się z wieloma wyzwaniem, o których pośrednio była mowa powyżej. Natomiast memy i ich analizę można również wykorzystywać jako platformę, która prezentuje nastroje społeczne, poglądy polityczne itd. użytkowników. Znając również jak mocno popularność memów wzrastała przez ostatnie lata (Wykres 9) można uznać za uprawnione twierdzenie, iż memy są wartościową samą w sobie, bo są powszechną formą wypowiedzi (komunikacji). W takim wypadku, należy scharakteryzować rodzaj memów wykorzystywanych do analizy, ale nie ma konieczności dochodzenia do wyczerpująco-ogólnych definicji tego złożonego zjawiska oraz nie ma konieczności określania wszystkich możliwych, innych niż badane, form tego zjawiska. Z tego względu wydaje się, że mem pomimo swojej złożoności, przy odpowiednich założeniach staje się stosunkowo klarownym przedmiotem do badania. To co natomiast można badać dzięki memom, będzie również przedmiotem niniejszego rozdziału.

Wykres 9 - Globalne zainteresowanie tematem „mem internetowy”

w ujęciu czasowym (2004–2017)

* Liczby przedstawiają, jak często hasło było wyszukiwane w odniesieniu do najwyższego punktu wykresu w danym czasie i regionie. Wartość 100 oznacza najwyższą popularność hasła. Wartość 50 oznacza, że popularność hasła była dwukrotnie mniejsza, a 0 świadczy o tym, że popularność hasła wynosiła mniej niż 1 proc. najwyższej wartości.

za: Patera, M., 2017. Czy to tylko dobry żart? Memy internetowe w kontekście wyborów parlamentarnych w 2015 roku. w: Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu, red. T. Gackowski, K. Brylska, M. Patera, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 227.

Aby poprzeć twierdzenie, że mem stał się ważnym medium przekazu informacji i poglądów należy zwrócić się ku samym memom i tego o czym memy traktują, co użytkownicy mówią w ramach samych memów i czy oraz jak na nie reagują. Najbardziej bezpośrednim sposobem, by to sprawdzić, są wspomniane wcześniej cechy drugorzędne. W tym momencie uwaga zostanie skupiona jedynie na dwóch aspektach: ilości polubień i komentarzach. Zwrócenie uwagi na te dwa aspekty może dać ciekawe rezultaty. Polubienia w dużej ilości oraz mała ilość minusów może świadczyć, że dana treść w memach jest współdzielona przez internautów. Komentarze natomiast mogą być źródłem ich bezpośrednich myśli i spostrzeżeń. Poniżej zostały przedstawione przykłady, które mogą świadczyć o prawidłowości takiego podejścia.

Poniższy mem ze strony internetowej kwejk.pl posiadający tytuł *Nic nie wiem*, ma obecnie 689 polubień (plusy) i 25 antypatie (minusy). Pokazuje to dużą aprobatę, z jaką

Mem 4 - Nic nie wiem
<https://kwejk.pl/obrazek/3809045/nic-nie-wiem.html>

się spotkał ten mem, a ilość plusów oraz ich bilans w stosunku do minusów może świadczyć o dużej popularności takiego myślenia i zdobywaniu informacji. Jeden z komentarzy użytkownika o nazwie *wojpat* brzmi następująco:

Dzisiaj mąż mówi do mnie, że w Grecji są pożary. Ja mówię, że nie bo w Turcji były ale już opanowane. On do mnie, że na tiktoku nawet widział filmik polskiego strażaka jak pokazywał że są w Grecji i pomagają przy pożarach. Na co ja odpowiedziałam, że to nie prawda, bo nie było nic o tym nie kwejku³⁸⁸.

Komentarz ten pokazuje, że integralną częścią codziennego życia wielu ludzi, jest przeglądanie memów. Kolejnym przykładem potwierdzającym to zjawisko jest mem noszący tytuł: *Memy wiarygodniejsze* (Mem 5). W chwili analizowania ma 664 plusów

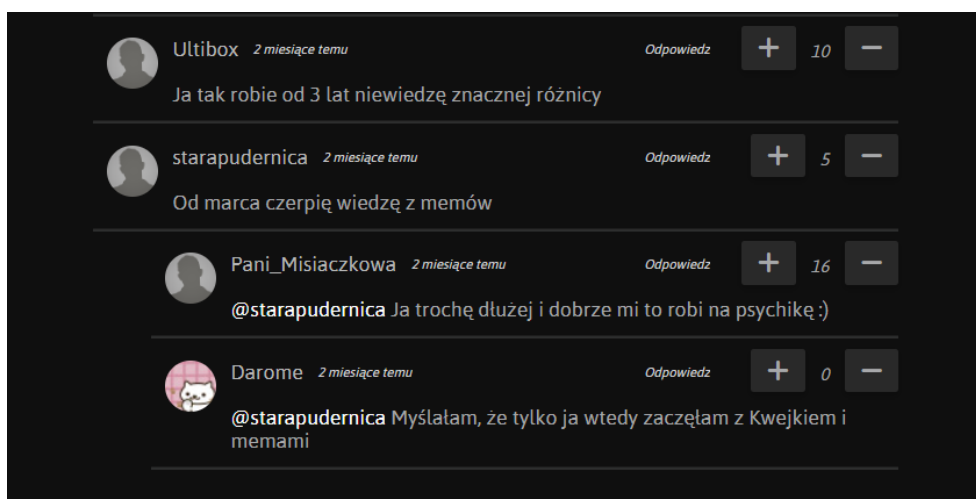
Mem 5 - Memy wiarygodniejsze
<https://kwejk.pl/obrazek/3927507/memy-wiarygodniejsze.html>

³⁸⁸ Wojpat – komentarz - <https://kwejk.pl/obrazek/3809045/nic-nie-wiem.html>

i 54 minusów. Wielkość dysproporcji polubień do ocen negatywnych wskazuje na dużą trafność przekazu tego mema. Najważniejsze jednak wydają się bezpośrednie komentarze internautów oraz dyskusja wokół tego tematu (Zrzut ekranu 1). Oprócz komentarzy potwierdzających znalazł się również w dyskusji głos zwątpienia, który został wyrażony w specyficznym dla wielu memów sarkastycznym tonie:

No tak, bo przecież memy podają tylko wyłącznie fakty z pełnym kontekstem i w neutralnej formie, bez narzuconej narracji autora..³⁸⁹

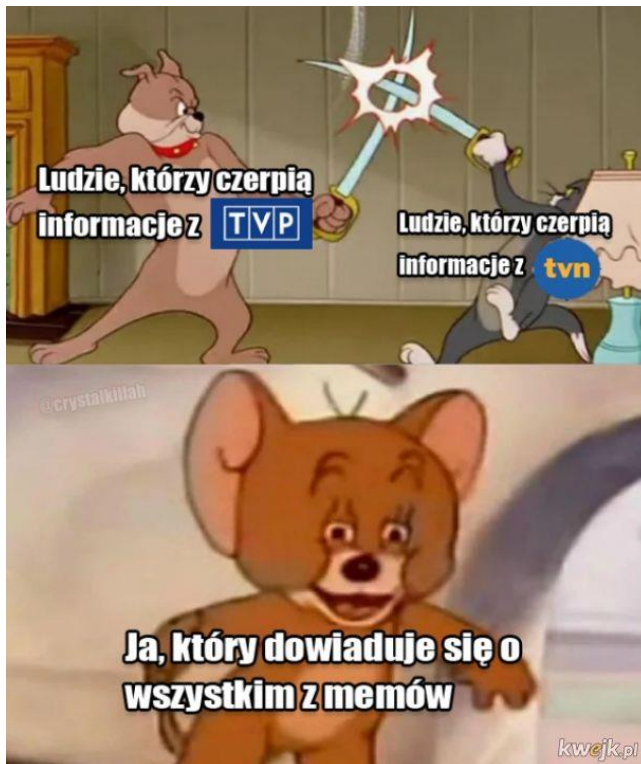
Jak widać, ten mem ujawnia, że czerpanie informacji z memów nie jest absolutnie bezrefleksyjne czy też nie podlega krytyce. Jest to raczej trend, który w specyficzny dla siebie sposób zrównuje kanały informacyjne (tradycyjne) oraz memy. Współcześnie nie jest to zupełnie bezzasadne. Przyjmując powszechną potrzebę weryfikacji informacji oraz dużą polaryzację oraz stronniczość mediów, memy wydają się miejscem pluralistycznych opinii i wolności słowa.

Zrzut ekranu 1 - komentarze pod memem pt. Memy wiarygodniejsze

³⁸⁹ Imbaskadi – komentarz - <https://kwejk.pl/obrazek/3927507/memy-wiarygodniejsze.html>

Bezwstydne przyznanie, że memy są źródłem informacji, może być na pierwszy rzut oka szokujące, ale jak widać, wielu innych użytkowników zgadza się z tym memem. To kolejny znak charakterystyczny współczesności. To, czy i jak ludzie weryfikują informacje z memów, musi być przedmiotem przyszłych badań. Co więc można zrobić w tej sprawie? Memy są teraz wszędzie i są używane przez każdego, kto chce mieć wpływ na innych. Z jednej strony, jest to idealne pole dla internetowych trolli, fake newsów

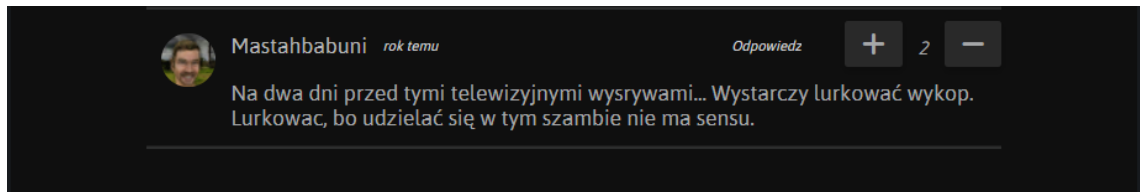

Mem 6 – Informacje
<https://kwejk.pl/obrazek/3788253/informacje.html>

i teorii spiskowych. Z drugiej strony, memy mogą być pomocne w promowaniu prawidłowych zachowań i mogą dostarczać informacji i wiadomości. Jak je odróżnić? Jest to kolejny powód i wskazanie wagi edukacji ustawicznej w dzisiejszych czasach. Przeszukując memy i komentarze, można zauważyć, że wielu użytkowników rozumie, że nie można wierzyć we wszystko, co jest w Internecie. Niemniej jednak krytyczne myślenie i niezależne tworzenie opinii jest bardziej niż kiedykolwiek potrzebne, jeśli ktoś

chce na tym świecie być podmiotem, a nie przedmiotem w swoim życiu.

Ciekawy aspekt czerpania informacji ukazuje Mem 6 oraz związany z nim komentarz (Zrzut ekranu 2). Na wskazanym memie można zauważyć również napięcie, jakie współcześnie panuje między poszczególnymi kanałami informacyjnymi, które niewątpliwie prezentują różne podejście i ocenę ostatnich rządów. Komentarz natomiast uświadamia, ile jest współcześnie różnych kanałów, które można wykorzystywać w szukaniu wiadomości i informacji o różnych wydarzeniach.

Zrzut ekranu 2 - Komentarz pod memem pt. Informacje

Lurkowanie według słownika slangu *Miejski.pl* pochodzi od angielskiego czasownika *to lurk*, a oznacza czytanie informacji znajdujących się na forach, przeglądania wypowiedzi innych użytkowników przy jednoczesnym powstrzymaniu się od aktywności w zakresie dzielenia się swoją opinią/pisaniu³⁹⁰. Wspomniany *wykop* natomiast jest to serwis społecznościowy (*social news*) pod adresem www.wykop.pl, w którym możemy znaleźć taki opis idei tego miejsca: *Wykop to serwis tworzony przez użytkowników. Każda informacja jest dodawana, oceniana i komentowana przez naszą społeczność*³⁹¹.

Potencjał memów jako źródła informacyjnego nie ogranicza się jedynie do poszczególnych zdarzeń. Regularne odwiedzanie popularnych stron z memami pozwala na zorientowanie się również w znacznie bardziej skomplikowanych ruchach społecznych. Jak zostało pokazane w jednym z tekstów zajmujących się tą tematyką, jedynie przez przeglądanie memów oraz ich komentarzy można zorientować się w ruchu #BLM Black Lives Matter – który rozlał się na cały świat. Oprócz tego, można było również zapoznać się i rozgraniczyć inne poglądy, będące w kontrze to omawianego, takich jak #BLM Blue Lives Matter (kolor niebieski w nawiązaniu do mundurów policjantów) oraz #ALM All Lives Matter. Również odzwierciedlenie argumentacji między tymi ruchami oraz próby tłumaczenia wagi #BLM były przedmiotem memów³⁹². Podobnie jest również z innymi wydarzeniami. Obserwacja memów pozwala na doskonałe zrozumienie nastrojów panujących w społeczeństwie. Są one w dużej mierze tworzone przez prywatne osoby i jako takie odpowiadają temu, co one rzeczywiście myślą i jakie mają opinie. Należy mieć przy tym na uwadze, że z pewnością memy internetowe mogą służyć również do celów innych, takich jak dezinformacja, manipulacja, promocja. Należy podchodzić do nich z pewną ostrożnością, a ich analiza i treść powinny podlegać dodatkowej weryfikacji. Jednak to stwierdzenie nie ogranicza

³⁹⁰ Słownik slangu, *Miejski.pl*, <https://www.miejski.pl/slowo-lurkowa%C4%87> [data dostępu 07 07 2023].

³⁹¹ *Wykop.pl, o nas*, [Online] <https://www.wykop.pl/info/>. [Online] [data dostępu 07 07 2023].

³⁹² Więcej na ten temat można przeczytać w innym tekście autora niniejszej pracy: Pawlaczyk, J., 2022. *The Other in the Modern World: An Overview of Chosen Ideas*. W: M. Klichowski, P. Pospieszna i A. Sakson-Boulet, red. In Search of Academic Excellence. Social Sciences and Humanities in Focus (Vol. II). Berlin: Peter Lang, s. 171-190.

się jedynie do memów internetowych, a w zasadzie wszystkich źródeł informacji i samych informacji.

Siła z jaką memy internetowe, mogą oddziaływać na całe społeczeństwa, jest niezwykle duża, nie tylko pokazują one, co aktualnie jest ważne tj. pokazują obecne trendy, ale również je wzmacniają i wyznaczają nowe trendy. W taki sposób wielki sukces odniósł jeden z seriali na platformie Netflix – *Squid Game*. Szeroko rozumiana tematyka tej południowo koreańskiej produkcji zdominowała na pewien czas cały świat związany z memami. W krótkim czasie powstały gry pozwalające odzwierciedlić serial, a wielu użytkowników Internetu próbowało odzwierciedlić smakołyk, który był elementem jednego z odcinków. Jest wielce możliwe, że ta popularność nie byłaby tak imponująca, gdyby nie wielki wpływ memów internetowych.

Współczesność, a więc i cyfryzacja przyniosła nowe sposoby wyrażania osobistych poglądów i dzielenia się wiadomościami. Memy internetowe to jeden z najciekawszych form przekazu, jakie możemy znaleźć. Dają one wolność swoją anonimowością, a do tego wyzwają u wielu twórcze możliwości. Oczywiście jest, że nie jest to źródło obiektywnej wiedzy. Jednak nie jest to element konieczny, gdy chodzi o badania społeczne. Analizując nie tylko mem jako taki, ale także inne cechy memów jak "polubienia" czy komentarze, badacz może łatwo zidentyfikować, czy temat jest powszechny, kontrowersyjny, prawdziwy czy fałszywy. Memy funkcjonują ze swojej natury zawsze w kontekście. To jak ważne jest to w rozważaniach nad sensem memów w ogóle i w badaniach zostanie pokazane przy okazji prezentowania badania i jego wyników.

3. Metodologiczne podstawy badania

a. Przedmiot i cele badań

Memy internetowe stały się codziennym zjawiskiem dla wielu użytkowników Internetu. Jak to zostało pokazane, dla wielu są one źródłem nie tylko rozrywki, ale i metodą za pomocą której ugruntowują swoje poglądy i zapoznają się z różnymi wiadomościami.

Istnieje również wiele form, które przyjmują memy, a to co może stać się memem, w zasadzie jest ograniczone jedynie technicznymi możliwościami lub wyobraźnią ich twórców. Pomimo tej różnorodności, jako przedmiot badawczy zostały wybrane jedynie memy, które składają się z grafiki i/lub tekstu (memy w formie podstawowej). Decyzja ta została podjęta z czysto praktycznych powodów. Nie powinno mieć to wpływu na

wyniki prezentowane później, z tego względu, iż ten rodzaj memów jest najbardziej popularny i eksploatowany przez internautów. Warto również zauważyć, że chociaż forma została ograniczona, to nie ma żadnych powodów, dla których tematyka poruszana przez twórców i komentarze, reakcje odbiorców miałyby się radykalnie różnić. W przypadku memów ma miejsce raczej różna forma ekspresji tych samych, podejmowanych przez użytkowników tematów.

Przyjmując zaproponowane rozumienie memów, należy uznać, iż memy mogą posłużyć jako atrakcyjne źródło wiedzy na temat opinii i przekonań, jakie posiadają nie tylko twórcy konkretnych memów, ale i internauci, którzy je przeglądają. Z tego względu przedmiot przedstawianego badania tj. mem, należy rozumieć jako medium przekazywania treści, prezentowania opinii. Ze względu na to, iż w analizie tych treści ważnym aspektem jest również ogólnie poparcie bądź nie, dla danego memu, przez innych użytkowników, głównym zainteresowaniem są memy, które posiadają m.in. możliwość polubień – niepolubień lub/i komentowania oraz, co ważne, posiadające temat/tytuł.

Memy charakteryzują się dużą uniwersalnością oraz transgranicznością, w szczególności jeżeli chodzi o memy powstające na podstawie szablonu. Te same szablony funkcjonują w różnych krajach i często można zauważyć, iż są przedmiotem bezpośredniego tłumaczenia na inne języki. Jest to zgodne z założeniami przedstawionymi dotyczącymi memów i ich potencjału do powielania/kopiowania.

Jednak ze względu na drugie badanie, jakie jest prowadzone w ramach tej dysertacji, w którym wypowiedają się młodzi dorośli będący Polakami oraz specyfikę polskiej rzeczywistości, została podjęta decyzja, by poddać analizie jedynie memy, które pojawiły się na polskich stronach.

Memy, pomimo już wieloletniego funkcjonowania w świecie cyfrowym, nie doczekały się wielu opracowań a tym bardziej badań. Te, które powstały często koncentrują się na tym, czym jest mem jako taki, badają fenomen memu, ale nie podejmują próby pogłębionej refleksji, jak można mem wykorzystać w badaniach. Istnieją również teksty poświęcone memom, które powstały ponad dekadę temu, co przy szybkiej ewolucji tego zjawiska stwarza ryzyko dezaktualizacji, przynajmniej częściowej lub brak form, tematów, które weszły do memów później.

W trakcie zapoznawania się z materiałem, doбором próby oraz analizy zostały ugruntowane następujące kategorie memów:

Kategorie memów (tematyka ogólna) – memy o:

- **technologii**
- **pracy i rynku pracy**
- **roli mediów społecznościowych i memów**
- **edukacji**
- **dorastaniu i byciu dorosłym**
- **różnicach pokoleniowych/ między różnymi pokoleniami**

W sposób oczywisty nie jest to zbiór wyczerpujący wszystkie memy i tematy, jakie w nich mogą być poruszane. Warto odnotować, że jedną z największych grup memów, które ostatecznie nie były brane pod uwagę, a które są omawiane najchętniej przez różnych autorów, to memy o tematyce politycznej. Zostały one pominięte z kilku względów, z których najważniejsze wydaje się to, iż często bazują one na emocjach, są nierzadko wykorzystywane politycznie i przekazują poglądy lub programy, pomysły partii politycznych. Temat z pewnością niezwykle interesujący, jednak zważywszy na całość pracy, memy te są nieco z boku prowadzonej na tych stronach dywagacji.

Przedmiotem badań są zatem memy internetowe w formie graficznej uzupełnionej o tekst w języku polskim (podpis, opis, tytuł), które posiadają możliwość komentowania, i/lub polubienia oraz należą do jednej z przedstawionych powyżej kategorii.

Przechodząc do celu badań. Heliodor Muszyński zwraca uwagę, iż badania w orientacji jakościowej nie muszą posiadać celu tj. *jedynym celem jest opis danego obiektu*³⁹³. Takie działanie może, według niego, prowadzić do niebezpiecznego zbliżenia się do formy, jaką jest reportaż. Cel natomiast ma pomóc uwolnić się od języka potocznego i nadać badaniom charakter naukowy. Wyróżnia on trzy podstawowe cele: *opisowe (diagnostyczne), wyjaśniające, praktyczne*.

Cel, jaki został przypisany temu badaniu, nie jest łatwy do prostego określenia ze względu na wieloaspektowość tego badania. Można wyróżnić dwa poboczne cele. Po pierwsze, jest to z pewnością kontynuacja próby pokazania memów jako wartościowego narzędzia (medium) badawczego, by np. poznać społeczne nastroje, zmiany itd. Po drugie, jest to alternatywna do części teoretycznej tj. wniosków pochodzących z analizy literatury, droga zapoznania się z tymi głównymi aspektami i fenomenami

³⁹³ Muszyński, H., 2018. *Metodologiczne vademecum badacza pedagoga*. I ed. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 83.

współczesności. Celem nadrzędnym jest natomiast, uznając argumenty, że ludzie młodzi, w tym młodzi dorośli, chętnie wyrażają się w takiej formie, **zapoznanie się z twórczością i aktywnością użytkowników (internautów) w ramach memów internetowych, w poszukiwaniu tematów i opinii, na temat tego co (twórcy i odbiorcy memów) uważają za istotne**, w kontekście tematyki podejmowanej w tej pracy.

Należy również zaznaczyć, że wyniki analizy tego badania, będą również zestawiane z wynikami kolejnego badania. Są one zatem kolejnym etapem w konstruowaniu wiedzy w ramach poruszanej w tej pracy tematyki oraz elementem polemiki, która będzie miała miejsce przy omawianiu esejów nieformalnych.

b. Pytania badawcze podejmowane w ramach badania

Pytania badawcze ukształtowane w kontekście przedmiotu oraz celu badań utrwaliły i stworzyły podwaliny pod wybór paradygmatu i wynikających z tej decyzji ogólnych metodologicznych podstaw oraz szczegółowej metodyki postępowania. Mówiąc inaczej. Ugruntowały decyzje co do wyboru strategii badawczej (metod badań) oraz metody (techniki) gromadzenia i analizowania materiału, będącego przedmiotem tych badań.

Przyjęto strategię **jakościowego studium przypadku**, w ramach której wykorzystano metodę **analizy dokumentów i wytworów** opartą na **technice analizy memów internetowych**, która posiada w sobie elementy **analizy tekstu** oraz **analizy obrazu**. Przyjęta metodyka została osadzona w **paradygmacie konstruktywistycznym**. Powyższe decyzje zostały podjęte z myślą o jak najpełniejszym wykorzystaniu potencjału badawczego leżącego w memach internetowych. Dzięki tym działaniom nie tylko będzie możliwe zapoznanie się z treścią memów internetowych, ale również poszukiwanie ich podwójnych i ukrytych znaczeń oraz szerszego kontekstu ich powstawania i optyki odbiorców.

Ze względu na powyższe ustalenia, co do przedmiotu oraz celu badań, sformułowano dwa pytania inicjujące poszukiwania badawcze (główne pytania badawcze):

- Na jakie tematy internauci wyrażają swoje poglądy w formie i w ramach memów internetowych?
- Jaki charakter mają oraz w jakim kontekście padają wypowiedzi internautów w formie i ramach memów internetowych?

oraz sześć pytań szczegółowych odnoszących się do poszczególnych wyróżnionych kategorii:

- Jakie tematy zostały przedstawione w formie i w ramach memów internetowych, jaki był ich charakter i kontekst, w ramach kategorii memy o technologii?
- Jakie tematy zostały przedstawione w formie i w ramach memów internetowych, jaki był ich charakter i kontekst, w ramach kategorii memy o pracy i rynku pracy?
- Jakie tematy zostały przedstawione w formie i w ramach memów internetowych, jaki był ich charakter i kontekst, w ramach kategorii memy o roli mediów społecznościowych i memów?
- Jakie tematy zostały przedstawione w formie i w ramach memów internetowych, jaki był ich charakter i kontekst, w ramach kategorii memy o edukacji?
- Jakie tematy zostały przedstawione w formie i w ramach memów internetowych, jaki był ich charakter i kontekst, w ramach kategorii memy o dorastaniu i byciu dorosłym?
- Jakie tematy zostały przedstawione w formie i w ramach memów internetowych, jaki był ich charakter i kontekst, w ramach kategorii memy o różnicach pokoleniowych/ między różnymi pokoleniami?

c. Przyjęta orientacja badawcza

Badania jakościowe w swojej specyfice nigdy nie odpowiadają na pytanie *jak jest?* a jedynie na to *jak bywa?*³⁹⁴ Stanowią one w pewnym sensie przeciwieństwo (ale nie oznacza to, że są one w stosunku do siebie sprzeczne) badań ilościowych, których zadaniem jest doszukiwanie się odpowiedzi na właśnie to pierwsze z powyższych pytań. Podejście jakościowe nie przewiduje testowania czy pomiaru, jak dzieje się to przy podejściu ilościowym, działa natomiast przez bezpośrednią obserwację jednostek w określonym kontekście społecznym celem zrozumienia ich postępowania, intencji, sytuacji³⁹⁵.

Współcześnie mamy z pewnością rozkwit badań ilościowych opartych na potencjale *big data*, które dzięki specjalistycznym oprogramowaniom pozwalają analizować

³⁹⁴ Twierdzenie zaczerpnięte z licznych rozmów z Profesorem Stanisławem Dylakiem, który powoływał się zawsze przy tej okazji na Profesor Marię Dudzikową.

³⁹⁵ Maszke, A. W., 2005. Metody i techniki badań pedagogicznych. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu rzeszowskiego, s. 74.

nieosiągalne przedtem ilości danych zarówno w sensie ich liczebności jak i dostępu do danych w *gląb*. Rodzi to pytania o potrzebę i wagę badań jakościowych.

Możliwości wykorzystania big data w badaniach jakościowych jest wiele. W książce Kathy Mallis *Big data w badaniach jakościowych*³⁹⁶ można przeczytać o eksploracji tekstu, eksploracji opinii, analizie sentymentalnej, wizualizacji informacji i danych, netografii, metodach badań mobilnych, analizie rytmicznej³⁹⁷. Chociaż wiele rodzajów małych danych wymaga znacznie mniej aspektów ilościowych, wzbogacenie zasobów jest czymś pozytywnym i pożądanym. Badania ilościowe, bez względu na wielkość, są często „puste”; jesteśmy w stanie wiedzieć „co” i „jak” (widzimy korelację i przyczynowość). Jednak niejednokrotnie tylko poprzez badania jakościowe jesteśmy w stanie poznać konkretny przypadek, powód „dlaczego”. Jest to również bardzo dobry sposób na zrozumienie przypadków, które różnią się od przewidywania. Badania jakościowe są niezastąpione na polu społecznym³⁹⁸. Człowiek, choć nazywany „racjonalnym bytem”, ma skłonność do podejmowania nieracjonalnych decyzji, które później są racjonalizowane – nie można tego zrozumieć jedynie za pomocą big data czy badań ilościowych. Aby to wystarczająco zrozumieć, potrzebne jest indywidualne podejście.

W rozważaniach nad badaniami jakościowymi warto również zaznaczyć, w którym paradygmacie badania te będą miały miejsce. W każdym z paradygmatów dopuszcza zarówno badania jakościowe jak i ilościowe, jednak ich funkcje się różnią. Badania jakościowe są widziane albo jako jedynie wstęp do badań ilościowych, ich obiektywnych metod pomiaru (paradygmat normatywny), albo są uznawane za *wystarczającą podstawę do opisu i wyjaśniania emergentnej rzeczywistości*³⁹⁹ (paradygmat interpretatywny czy też konstruktywistyczny). Widać zatem wyraźnie, że zarówno funkcja jak i waga każdego z podejść do badań różni się w zależności od wybranego paradygmatu.

Badania jakościowe rozwijane są na płaszczyźnie wielu orientacji teoretycznych, z których wiele odegrało i dalej odgrywa ważną rolę w badaniach społecznych. Najważniejsze z nich to *funkcjonalizm strukturalny, fenomenologia, hermeneutyka i heurystyka, filozofia pragmatyzmu, interakcjonizm symboliczny, etnometodologia,*

³⁹⁶ Zob. Kathy A. Mills, 2019, *Big data for Qualitative Research*, Routledge.

³⁹⁷ Są to podrozdziały w rozdziale czwartym – Potencjały analityki big data dla badaczy jakościowych (Potentials of big data analytics for qualitative researchers).

³⁹⁸ Zob. Hesse, A. i inni, 2019. *Qualitative Research Ethics in the Big data Era*. *American Behavioral Scientist*, 63(5), s. 560-583.

³⁹⁹ Konecki, K., 2000. *Studia z metodologii badań jakościowych*, ed. I, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 21.

*konstruktywizm społeczny, feminizm, antropologia interpretatywna, filozofia (w tym filozofia dialogu), socjologia i psychologia humanistyczna oraz postmodernizm*⁴⁰⁰. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę i scharakteryzować niektóre z nich.

Pierwszą z nich jest **fenomenologia**. Źródłem poznania w takim ujęciu jest doświadczenie, które zostaje stworzone jako rezultat uczestnictwa, tj. uwaga skierowana jest nie na obiektywne fakty, ale na subiektywny wymiar owych. Innymi słowy, jakie znaczenie jest przypisywane obiektywnym faktom przez subiektywne podejście (ocenę) poszczególnych jednostek⁴⁰¹. Jako cel takiego podejścia można uznać pogląd Alfreda Schütza: *celem badania jest odkrywanie znaczeń, jakie światu nadają ludzie, a interpretacja, której dokonuje badacz, jest procesem rekonstruowania modeli myślowych, jakimi posługują się ludzie w życiu codziennym*⁴⁰². Można tutaj również wspomnieć, wychodząc poza powyższą listę przytoczoną za Juszczykiem, o **fenomenografię**, która jest *opisem rzeczy takich, jak je postrzegamy, odnosząc nas do doświadczenia, będącego wewnętrznym stosunkiem pomiędzy człowiekiem a światem*⁴⁰³. Podejście to cechuje się dużym podobieństwem do fenomenologii. Odnoszą się do tych samych cech charakterystycznych (relacyjności, empiryczności, kontekstowości oraz jakości⁴⁰⁴)⁴⁰⁵. Oczywiście posiadają pewne różnice między sobą⁴⁰⁶, jednak to co jest najważniejsze, jak się wydaje, jest przekonanie o istnieniu *kolektywnego umysłu* (collective intellect⁴⁰⁷), który składa się na wielowarstwowość (wielość) jednostkowych treści mentalnych. To właśnie ta kolektywność (treści) jest przedmiotem fenomenografii. Od badania jednostkowych przekonań (konceptualizacji) – postrzegania, rozumienia, doświadczenia – przejść można do treści znajdujących się poza daną jednostką:

Wydaje się więc, że w rezultacie, poprzez poznawanie jednostkowych przekonań rozmówców, uzyskuje się coś, co można określić mianem „przekonań zbiorowych” albo

⁴⁰⁰ Juszczyk, S., 2013. *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 94.

⁴⁰¹ Łoboczki, M., 2001. *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, ed. II, Kraków: Impus, s. 89.

⁴⁰² za: Bauman, T., 2001. *Strategie jakościowe w badaniach pedagogicznych* (T. Pilch, T. Bauman). W: *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, red. J. M. Śnieciński, Warszawa: Żak, s. 272.

⁴⁰³ Moroz, J., 2013. *Fenomenografia jako metoda badania treści świadomościowych*, *Pedagogika Szkoły Wyższej*, nr 1, s. 33.

⁴⁰⁴ Wersja oryginalna: the relation, experiential, contextual and qualitative

⁴⁰⁵ Marton, F., 1995. *Phenomenography: a Research Approach to Investigating Different Understanding of Reality*. W: *Qualitative Research in Education: Focus and Methods*, red.: R. R. Sherman i R. B. Webb, London, New York, Philadelphia: The Falmer Press, s. 141-161.

⁴⁰⁶ Zob. ibidem.

⁴⁰⁷ Zob. Marton, F., 1981. *Phenomenography — Describing conceptions of the world around us*, *Instructional Science*, 10, s. 177-200.

„społeczną konstrukcją świata” lub po prostu wiedzą o rzeczywistości. Wynika z tego, że chociaż badana treść bierze swój początek z podmiotowych procesów konceptualizacyjnych, to jednak „zasila” ona to, co Marton określał mianem *collective mind*⁴⁰⁸.

Jest to niewątpliwie wartościowa propozycja w rozważaniach nad jakościowym podejściem do badań przeprowadzanych na gruncie nauk społecznych.

Kolejną pozycją, o której powinno się wspomnieć, jest **hermeneutyka**. Jest to blisko powiązane pojęcie z fenomenologią. Określa ona bowiem sposób interpretowania oraz opisywania zjawisk, co ważne, wskazuje również na zrozumienie jako cel poznania. Ważną figurą w tym kontekście jest koło (spirała) hermeneutyczna, proces, w którym poszczególne elementy oddziałują na siebie nawzajem. Kubinowski opisując realizację projektu zorientowanego hermeneutycznie, stwierdza:

W toku realizacji projektu badawczego pojawia się płynne przechodzenie po spirali hermeneutycznej od refleksji do działania i na odwrót. Ten cykl rozpoczyna się od planowania zmiany, aby przejść do działania i obserwowania procesu i konsekwencji zmiany, a następnie poddanie pogłębionej refleksji tego procesu i konsekwencji, aby przejść do fazy modyfikacji pierwotnego planu, potem ponownego działania, obserwacji, refleksji etc.⁴⁰⁹.

W podobnym duchu robi to Malewski, który tak określa owe koło: *przypomina sytuację dialogu, w którym pytania zadawane światu dostarczają odpowiedzi pozwalających zadać kolejne pytania itd., tworząc tzw. hermeneutyczne koło*⁴¹⁰. W procesie hermeneutycznym ważne jest to, że dochodzi się do poznania naukowego, dzięki zastosowaniu pewnego rodzaju brzytwy Okchama tj. pozbycia się (lub odsunięcia) przez badacza wszelkich uprzedzeń tak, by widzieć to *co mówi nam sam tekst*⁴¹¹. Proces ten można również widzieć w kategoriach transformacji, gdzie w kole hermeneutycznym następuje, jeżeli to wynika z efektów, zmiana sądów. Dzięki temu możliwa jest refleksja

⁴⁰⁸ Moroz, J., 2013. *Fenomenografia jako metoda badania treści świadomościowych*, Pedagogika Szkoły Wyższej, nr 1, s. 40.

⁴⁰⁹ Kubinowski, D., 2010. *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – metodyka – ewaluacja*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 183, za: Ciechowska, M. & Szymańska, M., 2018. *Wybrane metody jakościowe w badaniach pedagogicznych*. Część I. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, s. 241.

⁴¹⁰ Malewski, M., 2001. *Teorie Andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

⁴¹¹ Gadamer, H. G., 1976. *Philosophical Hermeneutics*. Berkeley: University of California Press, s. XVIII, za: Juszczak, S., 2013. *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 98.

nad tekstem, który pogłębiony jest o *interpretację przeżycia warunków historycznych czy estetycznych, które je wyjaśniają*⁴¹². Istotną rolę w procesie rozumowania stanowi oczywiście język i to na niego w dużym stopniu jest kładziony nacisk w podejściu hermeneutycznym. Język nie jest rozumiany jako proste przejście od znaków ku znaczeniom, ale jest miejscem narodzin idei oraz rozwoju sensów. Słowa zatem są miejscem, gdzie myśli żyją, nie są jedynie bierną prezentacją myśli⁴¹³. Podejście to daje zatem możliwość jak najpełniejszego zrozumienia badanego zjawiska.

Inne podejście, **społeczny konstruktywizm**, zakłada, iż zarówno rzeczywistość społeczna, jak i wszelka wiedza o niej jest konstruowana przez ludzi, a za tym idzie jej powszechna i wielowymiarowa względność. Człowiek jest aktywnym twórcą wiedzy, który jest zanurzony w rzeczywistości społecznej, zarazem odwołuje się do praktyk społeczno-kulturowych o wielorakim charakterze. Podejście to nawiązuje bezpośrednio do tradycji interpretatywnej, konstruktywizm preferuje antyfundacjonalistyczne postawy, które odmawiają akceptacji stałych i niezmiennych standardów, które można użyć do poznania uniwersalnej i obiektywnej prawdy. Dla konstruktywistów prawda może być przedmiotem dialogu społecznego i ustaleń co do akceptowalnego przedmiotu/treści prawdy. W tym podejściu zakłada się zawsze subiektywizm poznania, nawet w wymiarze ontologicznym, relatywizm przejawia się w wielości lokalnych konstruowanych i rekonstruowanych rzeczywistości⁴¹⁴.

Mając na uwadze całość pracy, warto wspomnieć jeszcze o podejściu, jakie prezentuje we współczesnych badaniach **postmodernizm**. Za najważniejsze jego cechy można uznać, widzenie ludzkiego życia jako dialogowość oraz wielogłosowość. Społeczność nie trwa w stałej równowadze, a jest raczej w ciągłym ruchu spowodowanym walką o wpływ przez różne centra interesów⁴¹⁵. Podejście takie uwzględnia niepewność, wieloagentowość. Akceptuje niekonwencjonalność w prezentowaniu wyników, otwartość na rozwiązywanie problemów, różnorodność oraz zróżnicowanie⁴¹⁶.

⁴¹² Juszczak, S., ibidem.

⁴¹³ Prokopiuk, W., 2010. *Hermeneutyka jako metodologia rozumienia i interpretacji*, w: J. Piekarski, D. Urban-Zajac & K. J. Szmidt red. *Metodologiczne problemy tworzenia wiedzy w pedagogice, Oblicza akademickiej praktyki*, , Kraków: Impuls, s. 127.

⁴¹⁴ Zob. Guba, E. G. & Lincoln, Y. S., 2009. *Kontrowersje wokół paradygmatów sprzeczności i wylaniające się zbieżności*, w: *Metody badań jakościowych*, red. N. K. Denzin i Y. s. Lincoln, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 281-314.

⁴¹⁵ Juszczak, S., 2013. *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s 99

⁴¹⁶ Zob. Rokita, J., 2013. *Governance w optyce metodologii postmodernistycznego myślenia*. *Studia Edukacyjne*, 141, s. 9-20.

Zgodnie z powyższymi uwagami i zgodnie z założeniami hermeneutyki, proces poznawczy w badaniach jakościowych ma charakter koła, czyli nie są one linearne. Daje to zatem obraz procesu, który nigdy się nie kończy, a interpretacje, jakie mają miejsce mogą być jedynie tymczasowe. Proces poznawczy można zobrazować sobie jako lej, gdzie zaczynając od najszerszego postrzegania danego zjawiska zaczyna się sukcesywnie je dookreślać i uszczegóławiać⁴¹⁷.

Ważną cechą jaką mogą charakteryzować się badania jakościowe, zgodnie z **teorią ugruntowaną**, jest tworzenie teorii opartej o zbierane dane, co pozwala na zmienianie, dookreślanie, dodawanie odpowiednich elementów do tworzonej teorii. Rozwinięty opis teorii ugruntowanej, jej rozumienie i wykorzystanych elementów znajduje się w kolejnym rozdziale przy opisie następnego badania. Warto jednak zaznaczyć, iż cała niniejsza praca jest tworzona w duchu teorii ugruntowanej, dając pierwszeństwo stopniowo zbieranym danym. Ograniczając w miarę możliwości początkowe założenia do minimum. Wszelkie kolejne kroki badań, nadbudowa teoretyczna czy też kodowanie, kategoryzowanie jest wtórne. Dzięki otwartości teorii ugruntowanej oraz skupieniu się na gromadzeniu danych badacz poszukując nowych tropów, informacji itd. może za nowymi kwestiami podążać i dzięki temu wzbogacać i zmieniać generalny kierunek badań⁴¹⁸.

W badaniach jakościowych warto zwrócić uwagę na kryteria ocen badań jakościowych lub też cechy konstytutywne owych. Danuta Urbaniak-Zajac w swojej pracy⁴¹⁹ przywołuje poglądy Ines Steinke⁴²⁰, która przedstawiła sześć podstawowych kryteriów: **Umożliwienie intersubiektywnego odtwarzania przebiegu procesu badawczego** – co można osiągnąć nie tylko przez rzetelną dokumentację formalno-techniczną, stawianych pytań, kontekstu badań itd., ale również dzięki dzieleniu się swoimi obawami, napotkanymi problemami. Takie dzielenie się drugorzędnymi danymi pozwala na pełniejsze zrozumienie całego procesu. **Sprawdzenie adekwatności procedury badawczej do badanego zagadnienia** – badacz powinien być w stanie

⁴¹⁷ Kubinowski, D., 2010. Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – metodyka – ewaluacja, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 65-66.

⁴¹⁸ Charmaz, K., 2009. *Teoria ugruntowana w XXI wieku. Zastosowanie w rozwijaniu badań nad sprawiedliwością społeczną*, w: *Metody badań jakościowych*, red. N. K. Denzin, Y. s. Lincoln, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, s. 716.

⁴¹⁹ Urbaniak-Zajac, D., 2006. W *poszukiwaniu kryteriów oceny badań jakościowych*. w: *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*, red. D. Kubinowski i M. Nowak, Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", s. 209-222.

⁴²⁰ w swojej pracy autorka przywołuje dwie publikacje Steinke: Steinke, I., 1999. *Kriterien qualitativer Forschung*. Weinheim-München: Beltz Juventa oraz Steinke, I., 2000. *Geltung und Güte. ewertungskriterien für qualitative Forschung*. w: *Die Fallrekonstruktion: Sinnverstehen in der sozialwissenschaftlichen Forschung*, red. K. Kraimer, Frankfurt a. M.: Suhrkamp Verlag, s. 201-236.

uargumentować wybór przyjętych procedur, które powinny odpowiadać wybranemu zagadnieniu oraz być odporne na nieprzewidziane fluktuacje w konkretnym badaniu jakościowym. **Empirycznie ugruntowanie teorii i empiryczne sprawdzenie teorii** – badania jakościowe bazują na indukcji lub ewentualnie abdukcji. Są one ugruntowane na konkretnych zjawiskach, tworach, elementach, które można interpersonalnie sprawdzić. **Wskazanie granic ważności wyników** – badania jakościowe, pomimo umiejscowienia w konkretnej czasoprzestrzeni, mogą lub wręcz powinny szukać uogólnień. Jednocześnie badacz powinien podawać i być świadomy ich granic obowiązywania przedstawianej teorii. Powinien również zauważać w jakich kontekstach teoria może mieć zastosowanie. **Refleksja nad subiektywnością** – postać badacza jako podmiotu poznającego nie powinna być wyzuta z cnót i przywar człowieczeństwa tj. powinna jasno komunikować swoje wewnętrzne stany, jeżeli były one istotnym powodem w działaniu badacza. **Wewnętrzna zgodność** – ważny aspekt posługiwania się kryteriami logiki, jednak z zaznaczeniem, że kryterium to nie powinno być rozumiane absolutnie i nie powinno występować samodzielnie⁴²¹.

Określanie cech swoistych badań jakościowych zajmował się również M. Q. Patton, który wyróżnił dziesięć cech konstytutywnych:

- naturalistyczny charakter dociekań – dopasowanie metod oraz postaw badacza do przedmiotu badań, który występuje w oryginalnej (naturalnej) postaci;
- analiza indukcyjna – minimalna prekonceptualizacja planowanego badania. Rezultaty są efektem wyników poszczególnych, kolejnych partii materiału badawczego;
- perspektywa holistyczna – otwartość badacza na wszelakie materiały, dane, które są istotne dla badania oraz holistycznego zrozumienia przedmiotu badań;
- dane jakościowe – materiał empiryczny, zbierany przez badacza, który nie jest przekształcany i ujmowany w parametry liczbowe lub inaczej zmieniające ich status ontologiczny;
- osobisty (bezpośredni) kontakt – zaangażowanie się badacza, „zanurzenie” się badacza w materiale empirycznym oraz jego psychofizyczne doświadczenie;
- ujęcie dynamiczne, procesualne – uwzględnienie faktu postrzegania zmienności badanej rzeczywistości, uwzględnienie zjawisk przeszłych i predykcja zmian przyszłych;

⁴²¹ Urbaniak-Zajac, D., op. cit., s. 218-221.

- orientacja na unikalny przypadek – uznanie niepowtarzalności, różnorodności, wieloznaczności itd. badanych podmiotów.
- wyczulenie kontekstualne – uwzględnienie wszystkich istotnych kontekstów badanej rzeczywistości;
- empatyczna neutralność – wczuwanie się badacza w przekaz generowany przez badanych przy jednoczesnym powstrzymaniu się od wyrażania własnych poglądów;
- elastyczność projektu badawczego – dopasowywanie założeń badawczych do zaistniałej, bieżącej sytuacji, wynikających z realizacji kolejnych etapów badania oraz zbieranego i analizowanego materiału⁴²².

W kontekście cech istotnościowych należy zauważyć, że Internet wprowadził duże zmiany w sposobie gromadzenia danych, pojmowania terenu badań oraz, co ważne, interaktywności. Ciekawą i jak się wydaje trafną propozycję wzajemnych zależności między Internetem, a badaniami internetowymi oraz jakościowymi, na podstawie etnografii wirtualnej przedstawia Christine Hine. Wskazuje ona m.in. na Internet jako **środowisko funkcjonowania ludzi**, w których mogą funkcjonować wspólnotopodobne struktury. **Cyberprzestrzeń jest powiązana kontekstowo** z tym kto, kiedy oraz w ramach jakiej technologii jest wykorzystywana. **Terenu badań**, jakim jest Internet (przestrzeń cyfrowa), nie należy rozumieć w ramach miejsca i granic, a ujmować go w ramach kategorii **przepływu i powiązań**. Badania w Internecie podlegają obok **dyslokacji miejscowej** również **dyslokacji czasowej**. Nie występuje kontakt „twarzą w twarz” a jedynie formy zapośredniczone⁴²³.

Dane jakościowe charakteryzują się dużą różnorodnością form. Chociaż najczęstszą formą danych w badaniach jakościowych jest tekst, to jednak nie ogranicza się to jedynie do tego. Mogą to być również nagrania audio lub wideo, symbole czy artefakty kultury. Gibbs wylicza następujące dane jakościowe:

- wywiady indywidualne i fokusowe oraz ich transkrypcja,
- etnograficzna obserwacja uczestnicząca,
- e-maile,
- strony internetowe,
- reklamy: drukowane, telewizyjne czy filmowe,

⁴²² Patton, M. Q., 1990. *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury Park; London; New Delhi: Sage Publications. za: Kubinowski, D., 2016. *Istota jakościowych badań pedagogicznych - wprowadzenie*. *Jakościowe Badania Pedagogiczne*, 1(1), s. 5-14.

⁴²³ Kubinowski, D., 2010. *Jakościowe badania pedagogiczne*. Filozofia – metodyka – ewaluacja, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 76.

- nagrania wideo programów telewizyjnych,
- dzienniki wideo,
- nagrania wideo wywiadów i fokusów,
- różne rodzaje dokumentów, jak książki i czasopisma,
- pamiętniki,
- zapisy grupowych dyskusji na czatach,
- internetowe archiwa prasowe,
- fotografie,
- filmy,
- domowe nagrania wideo,
- nagrania wideo sesji laboratoryjnych⁴²⁴.

W kontekście niniejszej pracy warto byłoby dodać do tej listy zarówno memy internetowe, jak i eseje (formalne i nieformalne). Badania jakościowe potrzebują, by być w pełni wartościowe, komponentu interakcji między badaczem a badanymi źródłami. Dane jakościowe jako rezultat doświadczenia nie przekazują tego doświadczenia w pełni, nie są identyczne z samym doświadczeniem. Ze swojej natury są „szorstkie”, ich wygładzenie następuje poprzez aktywność badacza. W swojej istocie dane jakościowe nie posiadają przymiotu obiektywności. W paradygmacie interpretatywnym są one widziane jako konstrukcje rzeczywistości. Należy zatem podkreślić, że jest to podejście konstruktywistyczne do danych⁴²⁵.

Na zakończenie tej części warto poświęcić parę słów dodatkowych na temat postaw badacza. W badaniach jakościowych, co wybrzmiało w wielu momentach powyżej, uczony jest ważnym elementem całego procesu badawczego i nie można go pominąć przy omawianiu, w szczególności, badań jakościowych. Postawy, jakie badacz prezentuje oraz jego samoświadomość bycia elementem refleksyjnym w badaniu, mogą zaważyć nad jakością całego badania. Aspektem, który wydaje się wyjątkowo znaczącym, jest krytyczne podejście badacza, jego postawa do, ogólnie ujmując, danych. Umiejętność ta przydaje się w każdym badaniu, jednak mając na uwadze poruszane tematy w niniejszej pracy, to tym bardziej właśnie **krytyczna postawa** powinna posiadać właściwą rangę istotności w przyjmowanych postawach przez badaczy. **Funkcje krytyki** (naukowej) można podzielić na trzy podstawowe funkcje:

- selekcyjno-weryfikacyjną – pozwala na odrzucenie teorii i koncepcji, które przy weryfikacji odpowiednimi narzędziami okazują się fałszywe. Taka postawa

⁴²⁴ Gibbs, G., 2011. *Analizowanie danych jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 21- 22.

⁴²⁵ Kubinowski, D., op. cis., s. 78.

uniemożliwia odrzucenie teorii bez odpowiedniego sprawdzenia (przyjęcie pozycji negatywnej).

- doradczo-informacyjną – pozwala pozostać otwartym na alternatywne rozwiązania, szuka rozwinięć i udoskonaleń, proponuje alternatywne możliwości interpretacyjne poprzez wskazywanie różnych sposobów udoskonalenia tekstu.
- inspiracyjno-heurystyczną – otwiera nowe perspektywy i włącza nowe narzędzia i interpretacje dzięki włączaniu tekstu w szersze tło, którym jest dotychczasowy dorobek nauki.

Podział ten nie ma charakteru separacyjnego, a jedynie uwypuklający cechy, które w rzeczywistości przeplatają się i zlewają ze sobą. Trudno byłoby mówić o różnej wadze poszczególnych funkcji.

Przedmiotem krytyki naukowej mogą być natomiast:

- teorie naukowe – jest to podstawa nauki jako takiej oraz gwarancja jej rozwoju. Krytyka taka decyduje o tym czy dana teoria zostanie włączona w poczet wiedzy naukowej już istniejącej.
- dzieła naukowe – odnosi się do poszczególnych dzieł. Może ona mieć charakter konstruktywny i rozszerzający. Nie musi wiązać się z negacją danego dzieła.
- zjawiska społeczne – ma miejsce w stosunku do spraw społecznych. Może być elementem wyartykułowanym i wtedy jest elementem danej rzeczywistości, lub skrywana, wtedy jest elementem osobistych poglądów badacza. Można do tego zaliczyć weryfikację fałszywych sądów, konstruowania nowych rozwiązań bądź popularyzacji wiedzy naukowej⁴²⁶.

Postawy krytyczne w nauce są niezwykle istotne. To jaką badacz przyjmie pozycję względem zastanej rzeczywistości oraz uznawanych przez siebie i innych autorytetów poglądów, może mieć niebanalne konsekwencje w realizacji projektów, które prowadzi oraz nauki jaką tworzy. Staje się to jeszcze ważniejsze, gdy struktura, w której znajduje się uczony, ze swojej istoty nie sprzyja krytycznemu myśleniu. Jak napisał Zabierowski:

Nauka tym różni się od instytucji kultu religijnego, że mistrzowie winni wzywać do krytykowania ich doktryny, nie zaś nawoływać uczniów i współpracowników do wzmożenia

⁴²⁶ Zob. Bauman, T., 2006. *Badacz jako krytyk*. w: Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie, red. D. Kubinowski i M. Nowak, Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", s. 189-207.

wysiłków do przechowywania doktryn liderów. Wezwanie do krytycyzmu jest wyrazem dojrzałości przedsięwzięcia zwanego nauką⁴²⁷.

Z tego względu postawa, krytyczna, badacza jest również istotnym elementem świadomości metodologicznej naukowca. Jest to w istocie narzędzie, które pomaga w wybraniu odpowiedniego badania. Przy tej decyzji badacz powinien kierować się nie tylko pobudkami metodologicznymi i metodycznymi, ale powinien poszukiwać rozwiązań, które w sposób najpełniejszy ujmują przedmiot badań, tj. identyfikowanie oraz rozumienie idiomu przedmiotu badań⁴²⁸.

d. Strategia badawcza - jakościowe studium przypadku

Studium przypadku (*case study*) bywa widziane w dwojaki sposób. Po pierwsze, może być ujmowane jako metoda badawcza, wtedy występuje obok innych badań jak etnografia, biografia, fenomenologia oraz badanie w działaniu czy teoria ugruntowana⁴²⁹. W badaniu tym przedmiotem jest pojedyncza osoba, zjawisko, grupa lub organizacja. Można jednak widzieć studium przypadku nie jako wybór metodologiczny, ale jako wybór przedmiotu badania. Wagę nabierają tutaj zainteresowania badacza, a nie metoda badań⁴³⁰. Wybór odpowiedniego przypadku jest kluczowy i okazać się może, w praktyce, jednym z najtrudniejszych etapów konceptualizacji badania⁴³¹. Przypadek opierać się musi szczególne nie na tym co ogólne. Z tego powodu przypadkiem może być np. dziecko (bo jest to coś konkretnego), ale już nie może być przyczyna zaniedbania (rozumiane jako przyczyny zaniedbania przez swoich rodziców lub polityka (socjalna) względem rodziców). Nie oznacza to, że to nie są elementy brane pod uwagę, nie tworzą one jedynie przypadku samego w sobie⁴³².

Sliverman opisując czym jest studium przypadku, przywołuje Keith Punch, która twierdzi, iż *case study* opiera się na szczegółowym zbadaniu jednego bądź niewielkiej ilości przypadków, używając dowolnej, adekwatnej, metody. Celem nadrzędnym jest

⁴²⁷ Zabierowski, M., 1994. *Wszechświat i wiedza*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej. za: Bauman, T., 2006. *Badacz jako krytyk*. w: *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*, red. D. Kubinowski i M. Nowak, Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", s. 205.

⁴²⁸ Kubinowski, D., 2010. *Jakościowe badania pedagogiczne*. Filozofia – metodyka – ewaluacja, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 60-61.

⁴²⁹ Mizerek, H., 2017. *Studium przypadku w badaniach nad edukacją. Istota i paleta zastosowań*. Przegląd Pedagogiczny, 1(21), s. 9.

⁴³⁰ Konecki, K., 2000. *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 126.

⁴³¹ Mizerek, H., 2017. *Studium przypadku w badaniach nad edukacją. Istota i paleta zastosowań*. Przegląd Pedagogiczny, 1(21), s. 9.

⁴³² Stake, R. E., 2009. *Jakościowe studium przypadku*. W: N. K. Denzin & Y. s. Lincoln, red. *Metody badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, s. 624/25.

dobrze (jak najpełniejsze) zrozumienie badanego przypadku⁴³³. Dalej określa trzy podstawowe cechy analizy każdego przypadku. Pierwszą cechą jest określenie granic, które wytyczone są już na wczesnym etapie samego badania. Drugą, każdy badany element jest częścią pewnej większej całości, która również mieści się w granicach zainteresowań badacza. **Jednostka analizy** jest ustalana na początku ze względu na konieczność sformułowania wyraźniej strategii badawczej. Ostatnią, trzecią cechą, jest zachowanie kompletności i integralności przypadku przy jednoczesnym ograniczeniu i skupieniu uwagi na kwestie wytyczone przez problem badawczy⁴³⁴.

Studium przypadku może zostać osadzone zarówno w paradygmacie konstruktywistycznym czy też interpretatywnym, jest ono wtedy nastawione na jakościowe podejście w badaniach. Występuje jednak również w paradygmacie pozytywistycznym. Wówczas mowa o badaniach ilościowych. Pomimo, iż w jakościowym studium przypadku rezygnuje się z generalizacji, nie oznacza to, że nie ma w nim wartości naukowej. Teoria w studium przypadku może być obecna w różnych formach. Helen Simons w swojej książce⁴³⁵ wyróżnia cztery rodzaje studium przypadku: **oparte na teorii** (*theory-led*), **generujące teorię** (*theory-generated*), ewaluacyjne oraz etnograficzne. Dwa pierwsze są przykładami, jak studium przypadku może odnosić się do teorii. Podejście oparte na teorii ma dwa możliwe znaczenia. Pierwszym jest działanie w ramach i na podstawie konkretnej teorii. Chodzi o zbadanie lub zilustrowanie (*exemplifying*) konkretnego przypadku na gruncie wybranej teorii. Drugim podejściem jest natomiast zbadanie teorii, jej założeń (programu), do czego dąży. W tym podejściu ważne jest, by pozostać otwartym na rzeczywiste efekty zastosowanej teorii. Według autorki, takie ujęcie nie jest tożsame z testowaniem teorii, jej ewaluacją czy też przyjmowaniem określonej podstawy teoretycznej do badania⁴³⁶. Kolejne podejście, generujące teorię, jest powiązane z podejściem teorii ugruntowanej czy też konstruktywistycznej teorii ugruntowanej i polega na wywodzeniu teorii na badanych przypadkach. Podejście **ewaluacyjne** poddaje ocenie programu, projektu, w ramach którego jest rozpatrywany dany przypadek. Bierze pod uwagę wszystkie strony projektu, jakość przekazywanych informacji, beneficjentów oraz czy interesy wszystkich stron są

⁴³³ Punch, K., 2000. *Developing Effective Research Proposals*. London: Sage, s. 150, za: Silverman, D., 2008. *Prowadzenie badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 168.

⁴³⁴ Ibidem.

⁴³⁵ Simons, H., 2009. *Case Study Research in Practice*. London; Thousand Oaks; New Delhi; Singapore: Sage.

⁴³⁶ Zob. Ibidem.

reprezentowane i brane pod uwagę w sprawiedliwy sposób. W ostatnim, **etnograficznym** rodzaju studium, przypadek analizuje się za pomocą jakościowych metod zbierania danych, koncentruje się na konkretnym projekcie lub programie, uwzględniając jednocześnie szerszy kontekst społeczno-kulturowy i mając na względzie wybrane koncepcje kultury.

Inny podział zaproponował Robert Yian. Jego klasyfikacja jest silnie powiązana z metodologicznymi elementami wprowadzonych badań w ramach studium przypadku. W jego trójelementowej propozycji najważniejszy status ma **wyjaśniające** studium przypadku. Jego celem jest ustalenie wszystkich czynników, które wpływają na wystąpienie danego stanu rzeczy, badanego przez konkretny przypadek. Podejście to wykorzystywane jest, gdy przypadek cechuje się tak dużą złożonością, że bardzo ciężko lub niemożliwe jest wyjaśnienie go innymi sposobami (badaniami sondażowymi lub eksperymentalnymi). Natomiast **opisowe** studium przypadku jest rodzajem badania, w którym teoria jest pierwotna względem projektu oraz realizacji. Jest to podejście dedukcyjne, które de facto prowadzi do testowania hipotez wyprowadzonych z teorii. Ostatnie jest **eksploracyjne** studium, które jest pewnego rodzaju badaniem wstępnym, które pozwala na rozpoznanie przedmiotu badania oraz sformułowanie dokładniejszej problematyki badawczej oraz kolejnych, przyszłych badań⁴³⁷.

W badaniach dotyczących studium przypadku badacze winni koncentrować się zawsze na kilku kluczowych elementach. Powinni oni skupiać się zarówno na tym, co wyjątkowe jak i na tym co zwykłe i przeciętne⁴³⁸. Wspomniane elementy to:

- a) Rodzaj przypadku, ze szczególnym uwzględnieniem jego działania i funkcjonowania.
- b) Historyczne tło przypadku.
- c) Fizyczne otoczenie przypadku.
- d) Inne konteksty przypadku: ekonomiczny, polityczny, prawny, estetyczny itp..
- e) Inne przypadki stanowiące tło dla przypadku badanego.
- f) Informatorzy (osoby dostarczające informacji o przypadku)⁴³⁹.

Są one zawsze brane pod uwagę w jakościowym studium przypadku. Badacze zwykle mają do czynienia z danymi subiektywnymi, które są mieszanką opinii i uczuć oraz

⁴³⁷ Mizerek, H., 2017. Studium przypadku w badaniach nad edukacją. Istota i paleta zastosowań. Przegląd Pedagogiczny, 1(21), s. 15.

⁴³⁸ Stouffer, s. A., 1941. Notes on the case-study and the unique case. Sociometry, 4, s. 349-357, za: Stake, R. E., 2009. *Jakościowe studium przypadku*. W: N. K. Denzin & Y. s. Lincoln, eds. *Metody badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, s. 629.

⁴³⁹ Stake, R. E., op. cit., s. 630.

opisów i interpretacji⁴⁴⁰. Są to dane nieustannie interpretowane. Wyniki uzyskane z obserwacji są najpierw interpretowane w kontekście jednej perspektywy/kwestii, a następnie z perspektywy kolejnych. Badania te są czasochłonne i wymagają dużej ilości czasu poświęconego na przebywaniu w danym terenie⁴⁴¹.

W niniejszym badaniu przyjęto typ **eksploracyjny studium przypadku**. Pojęcie studium przypadku rozumiane jest jako wybór określonego przedmiotu badań, a przyjęta metoda pozwoli na szczegółowe przeprowadzenie analizy i wydobycie najważniejszych konkluzji. Przeprowadzenie analizy, dzięki zastosowaniu eksploracyjnego charakteru, pozwoli na wyodrębnienie kwestii poruszanych przez internautów oraz ich opinii na zagadnienia związane ze współczesnością. Wyniki te zostaną zestawione z kwestiami poruszonymi w części teoretycznej. Stanowiąc one będą również wzbogacenie materiału porównawczego z wynikami kolejnego badania prezentowanego w niniejszej pracy.

e. Przyjęte techniki gromadzenia danych oraz analizy materiału badawczego

W niniejszym badaniu zastosowano **dwuetapowy dobór próby**, który został poprzedzony wyborem **bazy danych**. Wybór bazy danych został sprowadzony do określenia, z których stron (portali) internetowych będzie dobierana próba w pierwszym etapie.

Decyzja ograniczenia się do określonego, jednego portalu, podyktowana była kilkoma ważnymi czynnikami. Po pierwsze, istnieje wiele różnych portali zawierających memy internetowe, a każdy z nich posiada tysiące różnych memów. Zatem nawet w ramach jednego portalu ilość materiału jest niezwykle obszerna i z pewnością wystarczająca do przeprowadzenia badań jakościowych. Po drugie, treści memów, ich przekazy, są co do zasady podobne na każdym z tych portali. Spowodowane jest to tym, iż idea kopiowania memów jest szeroko stosowana przez wielu użytkowników. Po trzecie, reguły panujące na każdym z portali są często różne względem siebie, co powoduje, że posiadają one różną ilość cech drugorzędnych (komentarze, tytuły itp.). Z powyższych względów jako bazę danych został wytypowany portal kwejk.pl. Ma on wszystkie cechy, które zostały założone (komentarze, polubienia, tytuły). Sam portal też posiada relatywnie długą tradycję, może to sugerować, że jest naturalnym miejscem szukania memów przez osoby mieszcące się w ramach wiekowych młodych dorosłych.

⁴⁴⁰ Ibidem, s. 641.

⁴⁴¹ Ibidem, s. 633/34.

Pierwszy dobór memów internetowych został dokonany na podstawie **celowego (arbitralnego) doboru próby**. Jest to jeden z kilku typów nieprobabilistycznego doboru próby⁴⁴². Takie postępowanie pozwala dokonać wyboru ze względu na pewną cechę bądź proces, jaki interesuje badacza. Warto zauważyć, że strategia ta wymaga również krytycznego podejścia do poruszanej tematyki, a decyzja co do wyboru musi uwzględniać również szersze tło, w jakim dane badanie jest osadzone⁴⁴³. Na potrzeby prezentowanego badania zostały wybrane memy internetowe, których tematyka nawiązywała w sposób ogólny do jednego z trzech metapytań przedstawionych we wstępie tej pracy tj. *Jaki jest młody dorosły? Jakimi kategoriami można opisać świat młodych dorosłych, w którym żyją i który tworzą? Czym jest cyfryzacja dla młodego dorosłego?* oraz do kwestii poruszanych w części teoretycznej niniejszej pracy. Na tej podstawie stworzono zbiór nieskategoryzowany, surowy materiał, będący podstawą wyboru ostatecznego materiału.

Drugi etap doboru próby nastąpił po wydobyciu materiału badawczego i polegał na wstępnej analizie, której celem było dokonanie wyboru właściwych, ostatecznych jednostek analizy, będących poszczególnymi przypadkami. Zostały one podzielone na sześć tematycznie skategoryzowanych grup (memy o: technologii; współczesności (problemach współczesnego świata); roli mediów społecznościowych i memów; edukacji; dorastaniu i byciu dorosłym; różnicach pokoleniowych/między różnymi pokoleniami). Na tym etapie zostały odrzucone memy o tematyce (bezpośrednio) nawiązującej do polityki.

W wyborze bazy danych, materiału, wstępnej analizie i w trakcie całego badania została przyjęta i stosowana zasada hermeneutycznego koła. Materiał oraz kryteria wyboru były wielokrotnie poddawane krytycznej analizie oraz konceptualizacji, pozwoliło to na dokładne zapoznanie się ze środowiskiem, w jakim funkcjonują memy internetowe. Wgłębianie się w memy oraz rozumienie jak funkcjonują społeczności internetowe (użytkowników) wokół memów, pozwoliło na przejście z postawy biernego obserwatora do postawy właściwej dla wnikliwego analizowania i rozumienia memów, widzenia wielowarstwowości przekazu. Taka postawa umożliwiła większą kontrolę w momencie analizowania materiału. Pomimo subiektywnego podejścia badacz jest w stanie odrzucić własne skłonności, przekonania i podejść do materiału w sposób krytyczny. Co ważne, takie podejście pozwoliło na lepszą orientację w zetknięciu

⁴⁴² Babbie, E., 2004. *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 205.

⁴⁴³ Silverman, D., 2008. *Prowadzenie badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 172.

z materiałem mającym cechy, które należałoby uznać za komercyjne, fake newsowe, trolling, z ukrytym przesłaniem rasistowskim itp.

Mem Internetowy ze względu na szeroką definicję oraz różnorodność formy nie jest prostym przedmiotem badań. Nawet skupiając się jedynie na najbardziej klasycznej formie (obrazu i kodu werbalnego) analizę taką należy rozłożyć na kilka poziomów. Oprócz oczywistej warstwy znaczeniowej – co przedstawia obrazek? Jakim napisem został opatrzony? – należy pamiętać również o możliwym(-ych) kontekstach społecznych, w jakich był tworzony. Warto również w badaniu memów zwrócić uwagę, jeżeli występują, na cechy drugorzędnych tj. takie, które odnoszą się do konkretnego memu, ale już nim nie są, choć powstały tylko ze względu na ten mem. Chodzi w tym miejscu o analizę ilości polubieni (lajków), ilości udostępnień, proporcji negatywnych ocen do pozytywnych oraz komentarzy, jakie mogą towarzyszyć konkretnym memom internetowym (a nawet ocen negatywnych i pozytywnych tych komentarzy). Analizując zatem memy Internetowe należy przygotować się przede wszystkim na analizę tekstu, obrazu oraz analizę kontekstową.

Podsumowując całość dotyczącą analizy memów Internetowych. Jest to *metoda hybrydowa*, która może być doskonałym sposobem na uzupełnienie badań o opinie, nastroje, współdzieloną wiedzę internautów na badany temat. Wyniki takich badań mogą również być użyte, jako narzędzie do zrozumienia wielu zmian społecznych, które są widoczne głównie na płaszczyźnie świata cyfrowego.

Analiza memów internetowych jest techniką analizy danych dość skromnie opisaną i wydaje się, że dopiero konstytuującą się na gruncie nauk społecznych. Nie jest natomiast tak, że nie ma ciekawych przykładów i propozycji, jak taka analiza powinna wyglądać. Pierwszą propozycją jest podany schemat analizy memeów, który można sprowadzić do dwóch podstawowych pojęć, dekonstrukcji oraz rekonfiguracji⁴⁴⁴. Ta kilkupoziomowa konstrukcja poznawania/odbioru memu rozpoczyna się od denotacji, co jest równoznaczne z odnalezieniem desygnatów poszczególnych składowych memu. Według tej propozycji, pierwszym detałem, na jaki zwraca się uwagę jest element grafiki, który stanowi centralną i największą część memu – następuje identyfikacja tejże grafiki, co lub kogo widzimy – a następnie następuje odniesienie do wiedzy już posiadanej

⁴⁴⁴ Zob. Brylska, K., Gackowski, T., 2017. *Krytyka polityczna w memach internetowych - od dekonstrukcji po rekonfigurację*. w: *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, T. Gackoski, K. Brylska, M. Patera, red. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 25 - 50.

odbiorcy. Ujmując to innymi słowy, grafika, która została zinterpretowana i osadzona w posiadanej wiedzy odbiorcy, staje się centralnym elementem odniesienia do reszty elementów należących do memu. Następnie następuje odczytanie treści towarzyszącej grafice. W efekcie następuje odkodowanie komunikatu. Drugim poziomem jest konotacja, która w tym wypadku polega na dokładnym zinterpretowaniu grafiki, a zatem następuje w tym miejscu odpowiedź na nie tylko to, co lub kogo widać, ale bierze się pod uwagę szerszy kontekst. Jak dana sytuacja, osoba jest przedstawiona, z czym kojarzą się poszczególne elementy, jaki wyraz twarzy mają ludzie na grafice oraz co sugeruje

Grafika 16 - Brylska, K., Gackowski, T., 2017. Krytyka polityczna w memach internetowych - od dekonstrukcji po rekonfigurację. w: *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, red. T. Gackowski, K. Brylska, M. Patera, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 33.

dołożony tekst. Elementy te tworzą tzw. syntagmę znaczeniową, która składa się z trzech podstawowych elementów i zawiera w sobie **nadbudowę semiotyczną** 1) **gotowość interpretacyjną użytkownika** tj. znajomość konwencji memu oraz gotowość i otwartość na pozadenotacyjny odbiór jego elementów. 2) **asocjacje oparte na skryptach poznawczych odbiorcy**, czyli ustalony poziom wiedzy, wynikający z jego schematów poznawczych, które są określone kulturowo i indywidualnie. Pozwalają one na organizację wiedzy o świecie, interpretowanie wydarzenia i przekazy. 3) **polisemiczność** znaków tworzących memom, dzięki której można zawrzeć maksymalnie dużo informacji w krótkim przekazie (w tym również przewrotność i ironiczność). Dzięki rozłożeniu

memu na czynniki pierwsze (dekonstrukcji syntagmy znaczeniowej), a następnie rekonfiguracji znaczeń, jakie się w niej zawierają, można analizować memy⁴⁴⁵.

Inną propozycję analizy memów zaprezentowała Grażyna Habrajska, która zakłada tworzenie do każdego memu argumentów, które składają się z **sądów ogólnych/reguł ogólnych** (znają i/lub co do których jest powszechna zgoda uczestników danej kultury lub określonej grupy(ideologicznej)), **sądów kwalifikujących** (określona postawa konkretnego obiektu określona przez daną grupę) oraz **konkluzji** (wnioski, które nawiązują zarówno do sądu ogólnego jak i kwalifikującego. Tak samo jak dwa poprzednie elementy, konkluzja nie jest aksjologicznie obojętna). Zanim jednak zostaną określone poszczególne argumenty w danym przypadku, koniecznym jest określenie tła ogólnego i sytuacji konkretnej. Owo tło sytuacyjne nie jest rozumiane jako niezależna baza informacyjna, a raczej jako subiektywna konstrukcja w świadomości odbiorcy/nadawcy (uczestnika dyskursu). Konkretna sytuacja jest natomiast uszczegółowieniem, które mieści się w danym tle sytuacyjnym. Pomaga ona skonstruować komunikat, który jest możliwy do interpretacji całości⁴⁴⁶. W tym miejscu warto zaznaczyć, że pod analizę autorka wzięła memy ośmieszające (komunikaty ośmieszające) o tematyce politycznej. Analiza ogólna i sytuacyjna może być stosunkowo dokładnie i rozlegle opisana, gdyż memy polityczne odnoszą się często do konkretnych osób, zjawisk, decyzji itd. Autorka przypisuje memom politycznym cel perswazyjny, który wywodzi się z dyskursu propagandowego, a który polega na wpływaniu na akceptację lub odrzucenie proponowanych sądów kwalifikujących. Dotyczą one realnych obiektów i zachowań związanych ze sceną polityczną. Jako przykład został użyty mem opisany przez autorkę. Jest to jednak specyficzny przypadek według autorki, gdyż nie posiada warstwy ironicznej/komicznej. Został on jednak wybrany ze względu na posiadanie jedynie jednego argumentu, co jest wyjątkiem:

Tło ogólne stanowi w przypadku tego memu [rys. 1] stosunek obywateli do konstytucji, która reguluje życie społeczne w kraju. Polska konstytucja została uchwalona po zmianach ustrojowych wywalczonych przez „Solidarność”. Wiele osób okupiło tę walkę utratą zdrowia, do nich należała też Henryka Krzywonos. Władze każdego kraju są zobowiązane

⁴⁴⁵ Brylska, K., Gackowski, T., 2017. *Krytyka polityczna w memach internetowych - od dekonstrukcji po rekonfigurację*, w: *Memory czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, T. Gackowski, K. Brylska, M. Patera, red. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 32 - 34.

⁴⁴⁶ Habrajska, G., 2017. *Czy młodzi ludzie rozumieją, co przekazują memy? Standaryzacja argumentów jako technika analizy memów internetowych*, w: *Memory czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, T. Gackowski, K. Brylska, M. Patera, red. Warszawa: Oficyna Wydawnicza a ASPRA-JR, s. 236.

do przestrzegania przepisów zawartych w konstytucji. Sytuacja konkretna wiąże się z jej łamaniem przez prezydenta. O przestrzeganie konstytucji upomniała się w Sejmie działaczka „Solidarności” Henryka Krzywonos. W trakcie jej wystąpienia marszałek Sejmu wyłączył jej mikrofon, uniemożliwiając kontynuowanie przemówienia. O tej sytuacji informuje mem. Argumentację można tu standaryzować następująco:

Rysunek 1 - <http://metro.gazeta.pl/metro/51,50144,19288009.html?i=25>

RO: (Przesłanka 1: sąd ogólny / reguła ogólna, które znają i/lub co do których zgadzają się wszyscy uczestnicy danej kultury lub określonej grupy ideologicznej): Ci, którzy wywalczyli konstytucję, powinni ją szanować.

SK: (Przesłanka 2: sąd kwalifikujący, przypisujący przez daną grupę ideologiczną określoną postawę konkretnemu obiektowi): Polacy wywalczyli konstytucję.

K: (Konkluzja wynikająca z obu przesłanek): Polacy powinni szanować konstytucję.

Mem przede wszystkim jest krytyką Marszałka Sejmu, który swoim zachowaniem udowodnił brak szacunku dla kombatantki „Solidarności”⁴⁴⁷.

Obydwie te opcje prezentują ciekawe spojrzenie na memy oraz ich analizę. Należy jednak zauważyć, że obydwa przykłady, a zwłaszcza drugi, bierze pod uwagę i jest kreowany dla specyficznych memów tj. memów o tematyce politycznej. Jest to o tyle ważne, że życie polityczne, tematy polityczne, kontrowersje, jednym zdaniem wszystko co jest związane z polityką i jest w debacie publicznej, jest znane. Tak więc nakreślenie szerszego tła, dekonstrukcja znaczeniowa, określanie sądów kwalifikujących, jest dla osób zaangażowanych relatywnie łatwa, również dostęp do tych informacji jest powszechny i często znajduje się na nagłówkach portali informacyjnych. Pytanie, czy

⁴⁴⁷ Habrajska, G., 2017. *Czy młodzi ludzie rozumieją, co przekazują memy? Standaryzacja argumentów jako technika analizy memów internetowych*, w: *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, red. T. Gackowski, K. Brylska, M. Patera, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 249-250.

memy kwalifikowane do innych zbiorów tematycznych również charakteryzują się taką przystępnością, powszechnością i łatwością zapoznania się z tematem.

Powyższy wątek łączy się z wnioskami, jakie wyciąga Habrajska dotyczące analizy memów. Stwierdza ona, że komunikaty wizualno-werbalne, można analizować tak samo jak komunikaty werbalne, stosując te same kryteria. Stawia ona znak równości między tekstami publicystycznymi a memami. Podkreśla konieczność wykorzystania, przy interpretacji i do zrozumienia, wiedzy dyskursywnej odbiorcy, która pozwala na zdefiniowanie tła ogólnego, sytuacji konkretnej, odtworzenia argumentacji merytorycznej i aksjologicznej, zdefiniowania metafor, ironii, aluzji i innych zabiegów wykorzystywanych przy tworzeniu memów⁴⁴⁸. Elementy obrazu oraz tekstu wpływają na siebie wzajemnie i w perspektywie analizy memów rzeczywiście pewne zespolenie znaczeniowe pozwala odczytywać ten dwukodowy komunikat i analizować jako jednokodowe werbalne. Jednak należy zauważyć, że sama grafiki użyta w memie może mieć bardzo różne formy od zdjęcia przez rysunek do kadru z filmu. Oznacza to, że istnieć będą grafiki ze znacznie bogatszym tłem niż inne, również interpretacje powiązane zawsze z odbiorcą, mogą być różne. Występujący tekst w memach pozwala w dużej mierze obraz dookreślić włożyć w konkretny kontekst. Z tych względów ważne jest, by interpretacja zachodziła zawsze całościowo.

Elementami pominiętymi memów w prezentowanych powyżej podejściach są cechy drugorzędne. Tak jak wcześniej było to wspomniane, są to cechy, które nie są cechami stałymi, a nawet nie zawsze są powszechne. Takimi cechami drugorzędnymi jest tytuł, ewentualne hasztagi, jest to możliwość polubień, komentarze czy wreszcie w niektórych wypadkach źródło (pochodzenia grafiki). Cechy te nie są konstytutywnymi elementami memów i nie zawsze występują, ale z pewnością mogą pomóc w zrozumieniu intencji twórcy, zorientować się w powszechności, wyrażanej zgody lub niezgody w prezentowanym poglądzie, przez innych internautów. Widząc memy jako źródło informacji o wydarzeniach, sposób dzielenia się poglądami itd. możliwość sprawdzenia komentarzy i zapoznania się z ilością polubień może również pomóc w momencie weryfikacji informacji. Jest to również niezwykle przydatne, w momencie w którym mem jest widziany i wykorzystywany jako medium, przez które można zapoznać się z szerszą debatą, a nawet na podstawie którego można odtworzyć główne nurty w poszczególnych dyskusjach.

⁴⁴⁸ Ibidem, s. 250-251.

Z powyższych względów analiza memu proponowana w tym badaniu będzie wyglądać następująco - w **pierwszym kroku** mem podlegać będzie procedurze polegającej na wyodrębnieniu z memu cech pierwszorzędnych oraz na osadzeniu memu w szerszym kontekście społeczno-kulturowym. Pozwoli to na wskazanie interpretacji i przeanalizowanie, przedstawienie memu jako takiego. Następnie do analizy zostaną dodane cechy drugorzędne, które również podlegają wyodrębnieniu i ewentualnemu osadzeniu w kontekście. Takie podejście pozwoli zweryfikować ogólną charakterystykę poczynioną krok wcześniej, stwierdzić czy punkt widzenia autora jest powszechnie akceptowalny przez innych internautów oraz wzbogacić interpretację memu o konteksty wprowadzane przez innych internautów w komentarzach. Procedura taka umożliwia wydobycie z memu *znaczenia kontekstowego* tj. znaczenia, które w pełni uwydatnia się w nawiązaniu do szerszego kontekstu, który jest rozumiany nie tylko poprzez przedstawienie przez badacza sytuacji społeczno-kulturowej, do której się odnosi mem, ale również ze względu na komentarze, argumenty w nich użyte i wyrażone w nich opinie. Każdy mem może posiadać więcej niż jedno znaczenie kontekstowe. Każde ze znaczeń może być wzmacniane przez cechy drugorzędne lub może być przez nie tworzone. Do zebrania wszystkich cech/danych posłuży stworzona, autorska *matryca memu*. Przykład użycia matrycy i przeprowadzenia znaczenia kontekstowego memu zostanie przedstawione na wstępie kolejnego podrozdziału.

4. Analiza memów Internetowych - badania własne i ich wyniki

a. Przedstawienie procedury analizy memów internetowych

Dla celów prezentacji, poniżej został przedstawiony przykład proponowanej analizy memu, nie będący tematycznie powiązany z polityką (nie jest to mem polityczny) oraz niezwiązany z tematem niniejszej pracy. Decyzja o zrezygnowaniu z przykładu politycznego podyktowana była tym, by podkreślić, że nie tylko memy polityczne są ciekawymi obiektami badań. Z drugiej strony wybór tematyki innej niż ma być prezentowana, podyktowany jest chęcią pokazania uniwersalności proponowanego

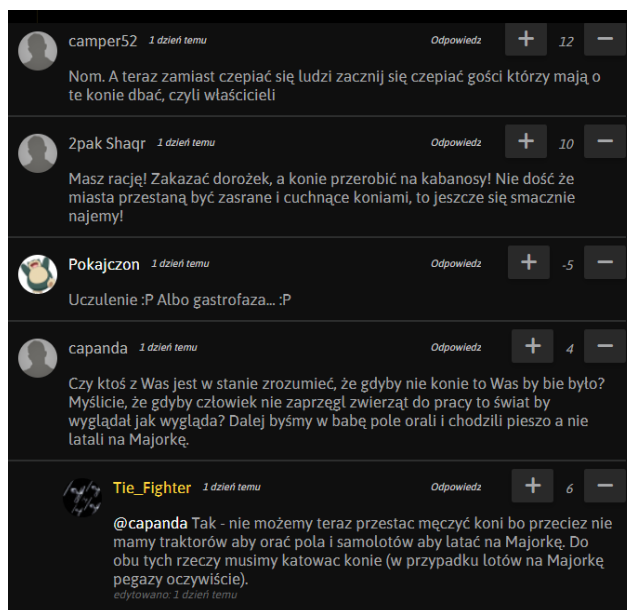

Mem 7 - <https://kwejk.pl/obrazek/3985141/nie-robcie-tak.html>

narzędzia czy też podejścia badawczego. Poniższy przykład pochodzi z bazy danych, która została wybrana do badania tj. Z portalu internetowego kwejk.pl

Jako cechy pierwszorzędne memu (cechy konstytutywne) występuje w tym memie tekst [element górny ramki właściwej (zaznaczona na fioletowo)] oraz grafika (element dolny ramki właściwej). Cechami drugorzędnymi będzie natomiast tytuł (ramka niebieska), plus i minus [dodoba się, niepodoba się (ramka żółta)], komentarze [na memie zaznaczona jest jedynie ilość komentarzy, jednak po kliknięciu można zapoznać się z nimi (ramka czerwona)], hasztagi (ramka zielona) oraz ewentualne informacje o źródle [znak wodny kwejk.pl (różowa ramka)].

Komentarze jako potencjalnie bardzo ważny element analizy wymagają kilku dodatkowych słów, w jaki sposób autor badania zamierza do nich podejść i co uważa w nich za wartościowe. Na wstępie warto zaznaczyć, że nie wszystkie komentarze mają sens lub są odpowiednie. Z tego wynika potrzeba wstępnej selekcji, która ma wydobyć komentarze merytoryczne, z elementami merytoycznymi, lub też badacz musi wiedzieć dlaczego, akurat dany komentarz uważa za odpowiedni do badania. Poniżej przedstawiony jest wycinek komentarzy do przedstawianego memu (Zrzut ekranu 3).

Zrzut ekranu 3 - Komentarze do memu - <https://kwejk.pl/obrazek/3985141/nie-robcie-tak.html>

Warto zwrócić uwagę, że istnieją dwa typy komentarzy. Są komentarze bezpośrednio do memu (pierwsze cztery) i komentarz do komentarza (ostatni). Różnica polega na tym, iż często, by zrozumieć komentarz do komentarza należy również uwzględnić komentarz główny. Drugą ważną cechą jest plus oraz minus, które sugerują ile osób wykazało aprobatę lub nie (plus dodaje punkt, a minus jeden punkt odejmuje, numer pomiędzy oznacza sumę punktów – oznaczone to jest w matrycy memu w nawiasie kwadratowym przy komentarzu). Przy analizie memu warto pamiętać, że „świeże” memy tj. memy, które są na początkowych strona przeglądania (zostały niedawno dodane) mogą w nich z czasem wychodzić inne cechy drugorzędne (ilość komentarzy, plusów oraz minusów). Warto w takich wypadkach poczekać parę dni, by mem miał szansę okrzepnąć – tj. by występował brak lub sporadyczna zmiana wartości cech drugorzędnych.

Z powyższego memu można sporządzić poniższą matrycę memu (opracowanie graficzne tabeli w aneksie 2):

Cechy pierwszorzędne	Matryca memu (przykład)	
1.	Grafika	Głowa zaprzęgniętego konia, widać przekrwione oko oraz wystający język. Zdjęcie wykonane na zewnątrz, w tle widać ludzi i prawdopodobnie jakiś ogródek restauracyjny.

2.	Tekst/Przekaz werbalny	Tak wygląda zmęczony koń! Zaprzężnięty w gorący dzień do bryczki, którą niektórzy chcą przewieźć swój tyłek, bo ciężko im się przejść. W wielu miastach tak wykorzystuje się konie, które padają z wycieńczenia! Może uświadomi to niektórym, że to wcale nie jest fajne
Cechy drugorzędne		
3.	Temat	Nie róbcie tak
4.	Plusy/minusy	212/51
5.	Hasztagi	#zmeczenie, #konie, #wycienczenie
6.	Komentarze	20
6.1	camper52	Nom. A teraz zamiast czepiać się ludzi zacznij się czepiać gości którzy mają o te konie dbać, czyli właścicieli [12]
6.2	capanda	Czy ktoś z Was jest w stanie zrozumieć, że gdyby nie konie to Was by nie było? Myślicie, że gdyby człowiek nie zaprzęgl zwierząt do pracy to świat by wyglądał jak wygląda? Dalej byśmy w babę pole orali i chodzili pieszo a nie latali na Majorkę. [4]
6.2.1	Tie_Fighter	@capanda Tak - nie możemy teraz przestac męczyć koni bo przecież nie mamy traktorów aby orać pola i samolotów aby latać na Majorkę. Do obu tych rzeczy musimy katowac konie (w przypadku lotów na Majorkę pegazy oczywiście). [6]
6.3	niemawolnychloginow	Przestańcie siać dezinformację! https://www.facebook.com/tabakierkahorses - na tym profilu ładnie wytłumaczyli w poście, że to zdjęcie to ściema (https://tin.yurl.com/vnx2cu2n) - zrobione w momencie jak koń ziewał - konie nawet nie umieją dyszeć, więc skończcie z tym

		pieprzeniem, że biedny konik. Już niżej kilka osób wyjaśniło, że dramatyzujecie z tym lamentem nad biednymi zwierzątkami, podczas gdy im żadna krzywda się nie dzieje. [12]
6.4	Ludzki_Miód	Według lewactwa zwierzęta są ważniejsze od ludzi... Nasza cywilizacja upada...[-34]
6.5	młotnakatoli	ale to przede wszystkim wina goralenwołku. durni górale zmuszają konie do niewolniczej pracy, bo dutki są dla nich ważniejsze od życia zwierząt. [3]
6.6	IndependentRabbit	Tak proszę państwa wygląda koń, który ziewa. Konie nie dyszą ze zmęczenia, jedynie się pocą. [20]
Uwagi Dodatkowe informacje		Warto w terminie późniejszym wrócić i sprawdzić ilość komentarzy i plusy, gdyż jest on stosunkowo nowy.

Po rozpisaniu matrycy, czyli denotacji poszczególnych elementów, należy nakreślić **tło ogólne**, w jaki można wpisać mem właściwy. Kwestia dobrostanu koni wykorzystywanych w turystyce od pewnego czasu jest podnoszona z nadejściem kolejnych letnich sezonów turystycznych. Parę lat temu Polskę obiegły filmy i zdjęcia z trasy na Morskie Oko, gdzie konie leżały z wycieńczenia na drodze. Dobrostan zwierząt jest ważną kwestią we współczesnych zachodnich społeczeństwach. Dlatego krytykuje się zarówno osoby korzystające z atrakcji turystycznych, gdzie wykorzystuje się zwierzęta, jak i właściciele tych zwierząt.

Znaczenie kontekstowe memu 1: Apel do ludzi, by pamiętali, że nie każda rozrywka jest warta uwagi i nie powinno wspierać się usług, które wykorzystują (nadmiernie) zwierzęta, w tym konkretnym przypadku konie. Jest to próba uświadomienia egoizmu ludzi i zachęta do krytycznego myślenia nad swoimi wakacyjnymi decyzjami. Jako przykład jest pokazane zdjęcie, które sugeruje, że koń na nim jest zmęczony (wycieńczony).

Po uzyskaniu znaczenia kontekstowego, następuje zwrócenie się ku cechom drugorzędym. W przywołanym przykładzie zignorowana została cecha określona jako

źródło, z tego względu, iż wskazuje to jedynie bazę danych, która została określona wcześniej. Ponadto portal ten nie charakteryzuje się promowaniem jakichś szczególnych ustalonych poglądów. Taka cecha powinna być brana pod uwagę w przykładzie z Henryką Krzywonos, na grafice widnieje odwołanie do strony www.sokzburaka.pl⁴⁴⁹, który był kojarzony przez lata z bardzo jednostronnym przekazem politycznym. Niekoniecznie musiało to wpłynąć na interpretację samego memu, jednak branie danych z tak subiektywnego źródła nie powinno zostać pominięte ciszą.

Cechami wykorzystanymi, które pozytywnie korelują z przedstawionym znaczeniem kontekstowym są z pewnością tytuł oraz hasztagi. Różnice między plusami a minusami sugerują, że z przekazem memu wiele osób się zgadza. Z drugiej strony ilość minusów, pomimo znacznie mniejszej ilości, można uznać za pewną odpowiedź, że spora część osób widzi to zagadnienie inaczej.

Przechodząc do komentarzy, jest to często najtrudniejszy moment w przeprowadzaniu analizy memu. Można powiedzieć, że sekcja komentarzy jest siedliskiem bezinteresownego chamstwa, szukania zaczepki, trollingu oraz kłamania, zmieszany z merytorycznymi uwagami, żartami i sarkazmem. Dlatego badacz musi wykazać się szczególną ostrożnością w selekcji komentarzy i uwzględniania treści, która się pojawia. Badacz musi podejmować decyzje, które wątki uwypuklić, a które pozostawić bez komentarza. Patrząc na powyższy przykład można wyciągnąć kilka ciekawych wniosków. Zaczynając po kolei od wybranych komentarzy. Komentarz 6.1 podkreśla wagę właścicieli zwierząt i kwestii ich dobrostanu – co ma odzwierciedlenie we wcześniejszym nakreśleniu tła ogólnego – oraz postuluje zdjęcie odpowiedzialności z osób korzystających z tych atrakcji. Kolejny komentarz 6.2 oraz 6.2.1 są polemiką na temat tego czy argument z tradycji powinien być uważany za obowiązujący (konie były kiedyś wykorzystywane, dzięki nim człowiek osiągnął to gdzie teraz jest, nie ma nic złego w wykorzystywaniu koni) czy nie (już nie trzeba wykorzystywać koni bo mamy technologię). Komentarze 6.3 oraz 6.6 skupiają się na nieadekwatności przykładu zaprezentowanego na części graficznej oraz pierwszego zdania - *Tak wygląda zmęczony koń!*. Jest w tym miejscu zarzucenie tendencyjności twórcy memu, odłożenie problemu nadmiernej eksploatacji zwierzęcia, i wskazanie na nietrafność wybrania grafiki, która

⁴⁴⁹ Dzisiaj można na tej stronie odnaleźć następującą informację - Przez lata ten adres kojarzył się z brakiem jakiegokolwiek obiektywizmu, falą hejtu i nienawiści którą nawet w obecnych czasach ciężko znaleźć gdziekolwiek indziej. Ale to koniec, czas zakleić taśmą klejącą to co było i docenić prawdziwy sok z buraka, który ma wiele właściwości takich jak łagodzenie depresji, nerwic i napięć emocjonalnych co zapewne wiele osób doceni. [data wejścia 22.06.2023].

nie przedstawia zmęczonego konia (nie ma na to dowodów) a konia, który zapewne ziewa. Grafika może poruszać, ale jedynie osoby nieznające się na koniach. Komentarz 6.4 jest skrajną i niemerytoryczną oceną, że jest to propaganda lewicowa – komentarz ten został uwzględniony z tego powodu, iż zostało dokonane przez autora memu nadużycie z wyborem grafiki, a więc jest możliwy kontekst ideologiczny. Ostatni nieprzywoływany jeszcze komentarz 6.5 przekonuje o pewnej chciwości ludzkiej, która tendencyjnie jest w nim przypisywana góralom, nawiązuje tym pośrednio do opisanych w tle ogólnym wydarzeń znad Morskiego Oka. Oczywiście, w komentarzu tym jest jeszcze nawiązanie historyczne, które jednak nie wprowadza nic istotnego do poruszanej tematyki.

Wnioski jakie wychodzą po analizie cech drugorzędnych potwierdzają, że są możliwe alternatywne znaczenia kontekstowe prezentowanego memu. Najbardziej skrajnymi można by było uznać następujące:

Znaczenie kontekstowe memu 2: Forma propagandy, mająca na celu atak na właścicieli i hodowców koni, którzy parają się pracą w turystyce i używają koni do zaprzęgania dorożek, które przewożą turystów. Celem jest zniechęcenie ludzi do korzystania z takich atrakcji.

lub

Znaczenie kontekstowe memu 3: Walka z wielowiekową współpracą człowieka z koniem. Wykorzystywanie tendencyjnych i nieprawdziwych informacji dla zniszczenia tradycji.

Takie interpretacje jednak ignorują cały kontekst związany z faktycznymi przypadkami nadmiernej eksploatacji koni oraz ignoruje duże poparcie wyrażone dla tego przesłania, które wyrażone jest między innymi w ilości plusów. Innym możliwym przykładem jest:

Znaczenie kontekstowe memu 4: Kwestia dobrostanu i wykorzystywania koni w celach turystycznych jest ważnym tematem dla wielu ludzi. Za złe praktyki należy uznać nadmierną eksploatację zwierząt dla zysku. Dotyczy to zarówno właścicieli koni jak i osób korzystających z ich usług. Dużo osób nie zna się na koniach, brak wiedzy powoduje łatwość dawania wiary w tendencyjne i nieprawdziwe informacje oraz złą ocenę stanu zwierzęcia.

Na końcu matrycy znajduje się wiersz z przeznaczeniem na uwagi, które mogą, ale nie muszą, wystąpić. W powyższym przykładzie, dla zachowania adekwatności i pełności opisu, została dodana informacja o potrzebie późniejszego zweryfikowania ilości

komentarzy oraz ocen (plusów/minusów). Ta przykładowa informacja dodatkowa oznacza, że mem ma znamiona „świeżości”.

Na tym zostanie zakończony powyższy przykład. Jak się wydaje w zadowalającym stopniu pokazał on jak analiza pojedynczego memu może pokazać wielowarstwowość zagadnienia. Mem widziany jako medium do zrozumienia i poznania wielu kwestii społeczno-kulturowych okazuje się owocnym podejściem, które warto rozwijać i pogłębiać. Przedstawiony przykład został dla celów prezentacyjnych ograniczony do niewielkiej ilości komentarzy i mógłby posiadać więcej znaczeń kontekstowych. Jednak, co warto w tym miejscu podkreślić autor sam był zaskoczony wynikami analizy, co również pokazuje jak wartościowe jest to narzędzie.

b. Charakterystyka materiału badawczego

Poniższa analiza memów została ustalona tak, by najpierw przedstawić kategorie, które odpowiadają temu jak została ułożona część teoretyczna, a mianowicie po pierwsze, będą poruszane tematy z kategorii *memy o dorastaniu i byciu dorosłym* oraz *różnicach pokoleniowych/między różnymi pokoleniami*. Następnie poruszone będzie kategorią *memy o pracy i rynku pracy*. Później *memy o roli mediów społecznościowych i memów*, następnie *memy o technologii*. Ostatnią kategorią poruszoną zostanie *memy o edukacji* jako, że ten element był poruszany praktycznie w każdym rozdziale.

W niniejszym badaniu zostało poddanych analizie 50 memów internetowych. Każdy z nich został przypisany do jednej z powyższych kategorii.

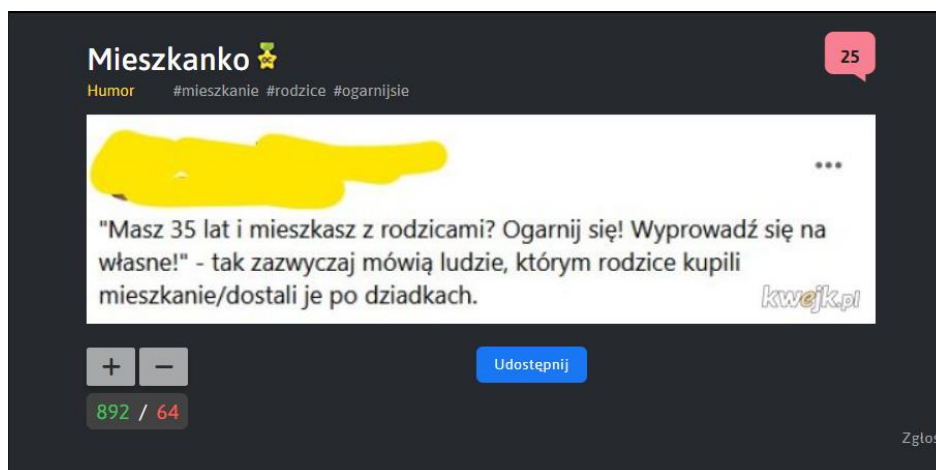
c. Analiza memów internetowych w kategorii *memy o dorastaniu i byciu dorosłym*

W pierwszej kolejności uwaga zostanie zwrócona ku memom, które odnoszą się do dorosłości, czyli do atrybutów, z jakimi dorosłość jest kojarzona. Będzie zatem to głos w debacie na temat znaczenia bycia (młodym) dorosłym współcześnie. Poruszone będą pytania czy istnieją jakieś główne, stałe wyznaczniki bycia dorosłym, jak jest kojarzona dorosłość, czy jej uzyskanie jest elementem oczekiwanym? Poruszone również zostaną stereotypy oraz oczekiwania i opinie samych zainteresowanych. Aspekty te są zatem ważnymi elementami w dyskusji o statusie i miejscu młodych dorosłych we współczesnym świecie.

W niniejszej kategorii dość silnie są prezentowane poglądy wyrażające rozczarowanie tym, co przyniosła ze sobą dorosłość szczególnie w chwili, gdy ukończyło się studia i w modelu tradycyjnym młody człowiek powinien zacząć się usamodzielniać. Nie

chodzi jedynie o to, że młodzi ludzie nie chcą się usamodzielniać, ale o to, że współczesny świat wydaje się niezwykle nieprzyjazny dla pojedynczych jednostek. Widać również głosy niezadowolenia z braku odpowiedniego przygotowania do życia na własny rachunek. Obserwowane elementy dużej dynamiki w świecie oraz brak odpowiedniego wsparcia wskazywane są jako jedne z przyczyn zaistniałej sytuacji.

Rozpoczynając dokładniejszą prezentację wyników od mema pt. *Mieszkanko*:
Po analizie zostało mu nadane poniższe znaczenie kontekstowe:

Mem 8 - Mieszkanko <https://kwejk.pl/obrazek/3925741/mieszkanko.html>

Znaczenie kontekstowe: Kupno mieszkania na własność jest dużym wyzwaniem dla młodych ludzi. Wiele osób decyduje się na mieszkanie z rodzicami po 30 roku życia ze względu na praktyczność tego rozwiązania. Dużą przeszkodą w kupowaniu mieszkań jest ich cena, duży wkład własny i potrzeba wysokich zarobków. Osoby, których nie stać na mieszkanie, czują się poszkodowane względem tych, którzy otrzymali duże wsparcie od rodziców np. zostało im kupione mieszkanie. Kupno mieszkania wiąże się przeważnie z wieloletnim kredytem i wieloma wyrzeczeniami, co jest odbierane negatywnie, z tego powodu wiele osób uznaje za lepsze rozwiązanie odroczenie momentu wyprowadzki (co nie jest rozumiane jako element konieczny usamodzielniania się). Osobom w związku małżeńskim jest łatwiej podołać wyzwaniom rynku mieszkań. Widoczne są również trendy sprzeciwiające się zbyt dużej atomizacji rodziny, w szczególności, gdy istnieją ku temu warunki.

Mem ten koresponduje pozytywnie z zagadnieniem poruszonym w pierwszym rozdziale części teoretycznej, dotyczącym wyprowadzania się młodych dorosłych z domu rodziców. Niechęć wyprowadzania się jest często dyktowana racjonalnością i realnością swoich oczekiwań względem własnych możliwości. Dobitnie to pokazał jeden z komentarzy pod wspomnianym memem:

Mam 31 lat, mieszkam z rodzicami. Stać na wynajem kawalerki, ale sobie policzyłem, że przez wynajem, na wkład własny musiałbym jeszcze ciuć od 3 do 5 lat...Z moją strategią, za rok, max dwa będę miał na wkład własny, na solidny kredyt, na sensowne mieszkanie (50-60m²)...

Są to zatem częściowo długofalowe strategie, które mają pozwolić na wyprowadzenie się do akceptowalnych warunków, w perspektywie średniej oraz długiej. Jest to również wskazanie na oderwane od realiów oferty rynku mieszkaniowego oraz ofert kredytów bankowych względem rzeczywistości zarobkowej większości osób.

Kolejne przykłady na to, że wyprowadzenie się od rodziców nie jest widziane jako coś niezbędnego, jako kamień milowy w rozwoju jednostki, przedstawione są w kolejnych komentarzach. Ważnym kryterium są warunki, w jakich można by było żyć razem:

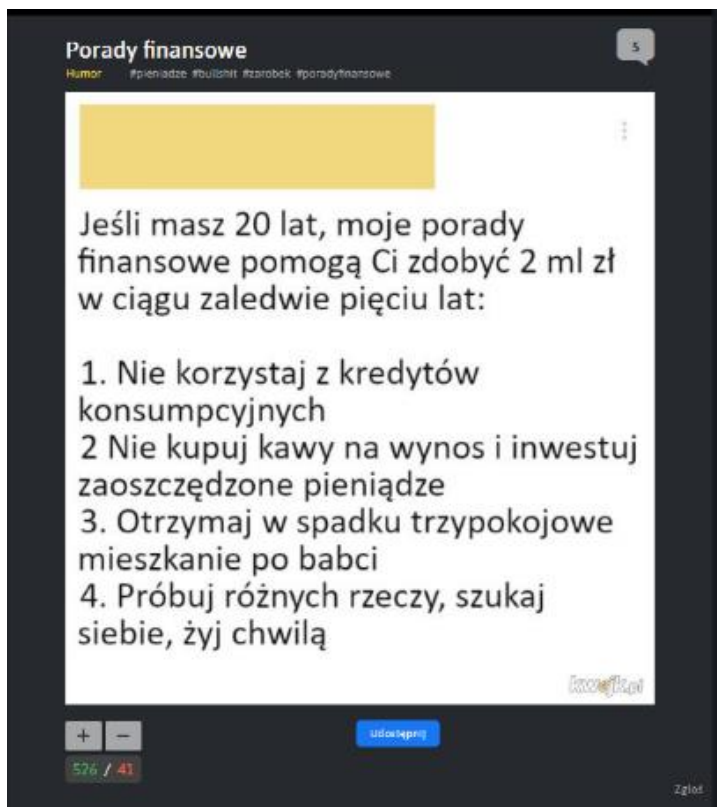
Co innego mieszkać z rodzicami na 45metrach mając do dyspozycji pokój 2x3m dla siebie (o ile w ogóle) a co innego w sporym domu gdzie jest dużo przestrzeni i podwórze, a mając np piętro dla siebie lub wydzielone mieszkanie to już w ogóle inna bajka.

oraz

Jak się ma jednego rodzica i wyprowadza 1 km dalej, to tylko generowanie kosztów. Patrząc na obecną sytuację w Polsce - winter is coming - to pewnie nie jedni chętnie wrócą do rodziców, jeśli jest taka możliwość. W kupie siła.

Odnosząc się do ogólnej dyskusji prowadzonej w części teoretycznej, widoczny jest tutaj ruch sprzeciwiający się po pierwsze, konieczności wyprowadzenia się jako elementu oczekiwanego i wymaganego do bycia dorosłym. Po drugie, jest to pewnego rodzaju zabieg, który można widzieć w kontrze do coraz większej niepewności i docenienie rodziny jako wartości. Swego rodzaju sprzeciwienie się wymogom kapitalistycznego pojmowaniu rodziny i jej atomizacji.

Innym przykładem nawiązującym do problemów usamodzielniania się i zapewniania sobie dostatniego życia jest mem pt. *Porady finansowe*:

Mem 9 - <https://kwejk.pl/obrazek/3867598/porady-finansowe.html>

Znaczenie kontekstowe: Wiele osób sądzi, że współcześnie jedynie dzięki pomocy swoich rodziców, dziadków można zapewnić sobie dobrobyt w życiu. Kto nie ma takiego wsparcia, nie może liczyć na takie rzeczy jak własne mieszkanie czy posiadanie większych oszczędności.

Mem wraz z wyznaczonym znaczeniem kontekstowym można odczytywać w dwojaki sposób. Po pierwsze jest to potwierdzenie ciężkich czasów, jakich doświadczają w szczególności młodzi dorośli, którzy chcieliby przejść do życia na własny rachunek, jednak jest to niemożliwe za względu na ceny mieszkań i potencjalny brak możliwości kupna, bez posiadania jakiegoś zewnętrznego wsparcia. Można jednak widzieć to również jako oznakę dużej bezradności takich ludzi, którzy nie szukają miejsca i pomysłu na siebie. Są oni przekonani, że bez pomocy z zewnątrz nic się nie da osiągnąć.

Kwestia stereotypów wydaje się dość mocno reprezentowana na gruncie memów. Dużą zasługę zapewne należy przypisać pierwotnemu charakterowi memów, który jest nastawiony na sarkastyczne komentowanie bieżących wydarzeń, co może skutkować ubarwionym prezentowaniem rzeczywistości i podkreśleniem niektórych postaw.

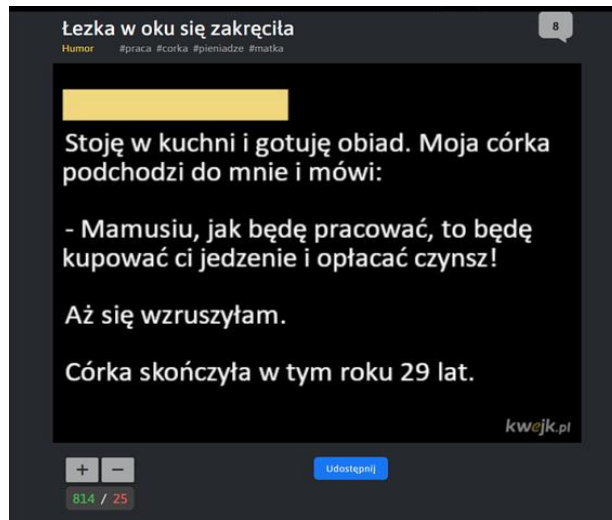
Właśnie taki cel został przypisany autorom kolejnych memów. Poniżej omówione zostaną memy, które w sposób oczywisty wyolbrzymiają przedstawiane sytuacje, a ich przesłanie nie może być brane w sposób dosłowny.

Jako pierwszy, w tym ujęciu, zostanie zaprezentowany mem pt. *Sukces*, później natomiast *Łezka w oku się zakręciła*, *Samodzielne decyzje to jest dramat* oraz *Córka*. Do każdego z tych memów zostało również przypisane znaczenie kontekstowe. Omówienie natomiast będzie miało miejsce na końcu i będzie dotyczyło wszystkich czterech memów:

Mem 10 - <https://kwejk.pl/obrazek/3868615/sukces.html>

Znaczenie kontekstowe: Powszechna przyjęty styl życia młodych ludzi, w tym brak ruchu i zła dieta, przyczynia się do coraz większej i powszechniejszej nadwagi. Ludzie zmagają się z najprostszymi czynnościami, które wymagają od nich wysiłku fizycznego. W konsekwencji małej aktywności fizycznej są słabowicy, częściej chorują i umierają przedwcześnie.

Mem 11 - <https://kwejk.pl/obrazek/3906473/lezka-w-oku-sie-zakrecila.html>

Znaczenie kontekstowe: Współcześnie długie pozostawanie w domu przez młodych dorosłych jest spowodowane z jednej strony ich postępowaniem, niechęcią do podejmowania nowych ról społecznych, usamodzielniania się. Z drugiej, jest to efekt postępowania rodziców i przyzwalania na to, by dzieci pozostawały w domu. W wielu wypadkach jest to sytuacja komfortowa dla obydwu stron.

Mem 12 - <https://kwejk.pl/obrazek/3871641/samodzielne-decyzje-to-jest-dramat.html>

Znaczenie kontekstowe: Współcześnie osoby wkraczające w dorosłość są nieprzygotowane do podejmowania wyzwań. Często nawet najmniejsze trudy dnia codziennego są przez nich odbierane jako przerastające ich możliwości. Przez to nie są oni w stanie podejmować ważnych decyzji życiowych.

Mem 13 - <https://kwejk.pl/obrazek/3894760/corka.html>

Znaczenie kontekstowe: Często postawa rodziców i ich oczekiwania w stosunku do swoich dzieci są nieadekwatne co do oczekiwań swoich dzieci. Istnieją istotne różnice między tym, jak wyglądały lata wkraczania w dorosłość rodziców, a tym jak młodzi dorośli chcą, by ich życie wyglądało.

Przywołane memy odnoszą się do najbardziej widocznych stereotypów oraz problemów, jakie można przypisać młodym dorosłym. Upraszczając można by sprowadzić całość do twierdzenia, iż młodzi dorośli są nieprzygotowani do samodzielnego życia, wykazują się dużą bezradnością i brakiem wewnętrznej refleksyjności, ambicji oraz samokrytycyzmu. Powodów tego może być kilka, od złych nawyków i niedoborów (błędów) w wychowaniu po celowe działanie w celu wygodnego życia. Można zatem znaleźć w nich odniesienia do gniazdowników, jako ludzi którzy nie chcą i/lub nie potrafią opuścić domów rodzinnych. Rodzicielstwa helikopterowego, które ochrania dziecko za wszelką cenę od wszelakich nieprzyjemności związanych z normalnym życiem i istnieniem tzw. płatków śniegu. Ludzi za delikatnych na konfrontację z rzeczywistością.

W powyższych memach nie ma poruszanej kwestii zewnętrznych faktorów, które mogą wpływać na opisywane postawy młodych dorosłych oraz ich rodziców. Kolejny mem analizowany w ramach niniejszej kategorii może być widziany jako wprowadzenie właśnie tych zewnętrznych sił, jak niepewność czy też zmienność. Mem pt. *Wielu mnie zrozumie*:

Mem 14 - <https://kwejk.pl/obrazek/3857100/wielu-mnie-zrozumie.html>

Znaczenie kontekstowe, jakie zostało mu nadane, po analizie, jest następujące:

Znaczenie kontekstowe: Wiele osób czuje się zagubionych we współczesnym świecie. Ilość możliwości i retoryka zachęcająca do bycia „sobą” lub osobą jedyną w swoim rodzaju stwarza presję, by wyróżniać się w jakikolwiek sposób. Chęć bycia popularnym jako wyznacznik spełnienia w życiu. Istnieją pewne sentymenty względem dzieciństwa, głowy pełnej pomysłów na to, kim chce się zostać w przyszłości. Ludzie często zapominają, że bycie „kims” nie powinno być celem samym w sobie, ważne jest, by w czasie swojego życia się czuć dobrze ze sobą, być szczęśliwym w swojej codzienności.

Mem ten tak odczytany porusza bardzo ważną tematykę współczesnej kultury, która wydaje się wywodzić z myślenia o tzw. *american dream* i narzuca na wszystkie jednostki przeświadczenie, że jak tylko będą chciały, to mogą osiągnąć rzeczy wielkie, wyjątkowe itd. Przez to człowiek coraz mniej czuje się wartościowy (choć ambicje ma niezwykle wysokie) i źle ocenia swoją sytuację. Norma jest w tym miejscu czymś poniżej oczekiwań. Jest to w zasadzie błędne koło, które jest bardzo ciężko przerwać. Duże

znaczenie w tworzeniu niezdrowych postaw względem nieprawdziwych (nadmuchanych) obrazów sukcesu w życiu mają portale społecznościowe.

Analiza tego mema pozwoliła na stworzenie również ciekawego alternatywnego znaczenia kontekstowego:

Alternatywne znaczenie kontekstowe: Osoby, które są nieprzygotowane do życia we współczesnym świecie decydują się na dzieci, a później obciążają je swoimi problemami. Jest to warte zawarcia w prezentowanych wynikach, gdyż odnosi się do bardzo ważnej problematyki. Brak dostosowania się młodych dorosłych, ich bierność i bezradność, będzie w przyszłości negatywnie wpływać na ich dzieci. Nie są oni zdolni do przekazania właściwych postaw. Koresponduje to zatem pozytywnie z prezentowanymi w części teoretycznej stereotypami na temat współczesnych młodych dorosłych jako *płatków śniegu*.

Kolejne memy stanowią serię, która odnosi się do rozczarowania tym, co życie (dorosłe) przyniosło młodym dorosłym. Jest to jeden z częstszych tematów, które są poruszane, gdy mowa o współczesności. Koresponduje to z założeniami, że konsekwencje współczesnego modelu życia, tego co przyniosła współczesność, jest najbardziej odczuwalne dla grupy osób zaliczanej właśnie do grupy młodych dorosłych. Pierwszy mem nosi tytuł *starość nie radość*:

Mem 15 - <https://kwejk.pl/obrazek/3905752/starosc-nie-radosc.html>

Znaczenie kontekstowe: Wiele osób nie zdaje sobie sprawy z ilości problemów, z jakimi dorosły człowiek musi się borykać. Młodzieńcze oczekiwania względem samego siebie w wieku trzydziestu lat są przeważnie zasadniczo nietrafne. Efekt potęguje się wraz z „propagandą sukcesu” innych oraz poczuciem swoich nieustannych porażek.

Tak odczytany mem nawiązuje również do kwestii poruszanych w części teoretycznej. Jest to kolejna sugestia potwierdzająca prawdziwość oskarżeń względem starszych pokoleń, iż pozostawiły młodszych na „pastwę losu”, nie interesując się w odpowiednim stopniu ich przyszłością i tym, co ówczesne trendy i rozwój technologii może przynieść. Jest to oczywiście wpisane również w generalny trend tego, że młody człowiek inaczej wyobraża sobie swoje życie w przyszłości i ten aspekt nie stanowi tutaj *novum*, jednak w szerszym kontekście społeczno-kulturowym jest to poważny i widoczny problem, z którym nieustannie, przynajmniej od początku podkreślania wagi indywidualizmu, ludzie się mierzą. Z pewnością to znaczenie można również odnieść do współczesnych portali społecznościowych, na których ludzie mają tendencję chwalić się jedynie swoimi sukcesami lub po prostu tworzą nierealny wizerunek swojego życia i ich samych, co powoduje frustrację u osób, które te media przeglądają i wierzą w to, co widzą.

Ważną pozycją w omawianej analizie jest kolejny mem, który wpisuje się i odwołuje w swoim przesłaniu do bardzo dużej grupy, którą można nazwać gmerami⁴⁵⁰. Przyrównanie życia do gry, ma również głębszy sens, ponieważ gry, które polegały na symulacji życia, odnosiły w przeszłości znaczące sukcesy komercyjne. Przywoływany mem nosi tytuł *Nie podoba mi się ta gra*:

Mem 16 - <https://kwejk.pl/obrazek/3877457/nie-podoba-mi-sie-ta-gra.html>

⁴⁵⁰ Fonetycznie *gejmerami* - profesjonalny lub zatwardziały gracz jakiejś gry elektronicznej.

Można tutaj zauważyć kontynuację charakterystyki, która kreuje się w analizie poprzednich memów. Znaczenie kontekstowe zostało określone następująco:

Znaczenie kontekstowe: Dużo młodych ludzi (młodych dorosłych), którzy już ukończyli 18 lat czuje się zagubiona i nieprzygotowana do życia. Uważają, że zostali źle przygotowani przez swoich rodziców i mają poczucie bezsensowności oraz straconych szans. Uważają, że ci, którym się udało w życiu, doszli do tego w sposób nieuczciwy, albo mieli pomoc od kogoś. Są świadomi tego, że sami również nie są w stanie pomóc młodszemu pokoleniu. Istnieje mocny rozdźwięk między tym, co za czasów ich rodziców gwarantowało sukces, a jakie wymagania są współcześnie. Ludzie są rozczarowani swoim życiem i tym co świat może im zaoferować.

W perspektywie wszystkich poprzednich memów warto zwrócić uwagę na element relacji *dziecko – rodzic* i bezpośrednie uznanie ich schematów postępowania jako błędne.

Obrazuje to komentarz:

Gorzej, gdy rodzice dali ci tutorial do innej gry. Gry sprzed 50 lat, lub totalnie przez nich wymyślonej.

oraz komentarz do tego komentarza:

Zrób studia, będziesz kimś. Potem szli na te politologie i okazywało się, że to już nie czasy kiedy papierek sam w sobie nobilitował i zmarnowało się 5 lat.

Ta bezradność czy nawet szkodliwość poglądów, wzorów postępowania rodziców, wpisuje się bezpośrednio w spostrzeżenia na temat *rodzicielstwa helikopterowego*, tego, że pomimo najlepszych chęci, rodzice raczej przyczynili się do wyrządzenia krzywdy swoim dzieciom, niż im pomogli.

Uwagę również zwraca wyrażony w kilku komentarzach brak wiary, a nawet przekonanie, że w późniejszych latach jest tylko gorzej:

Po 30 - w sumie już wszystko poogarniales, dobrze Ci idzie, ale dalej nie wiesz o co właściwie chodzi i gdzie tu sens....

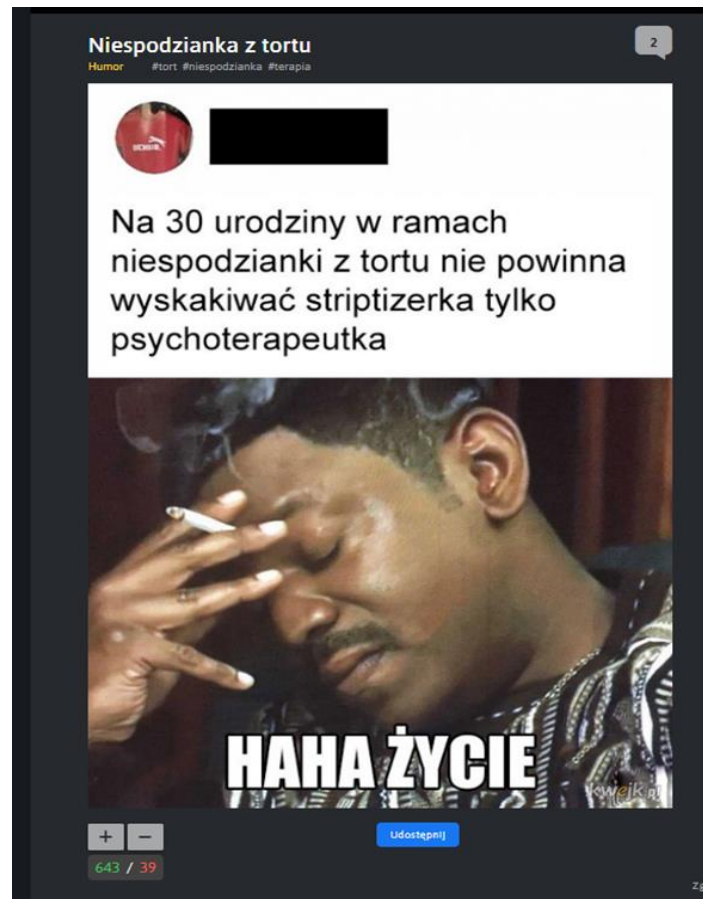
oraz

40 lat: nachodzi cię myśl, że z takimi *chujowymi starting stats* nie miałeś nigdy żadnej szansy na awans, po prostu robiłeś całe życie tłum w poczekalni

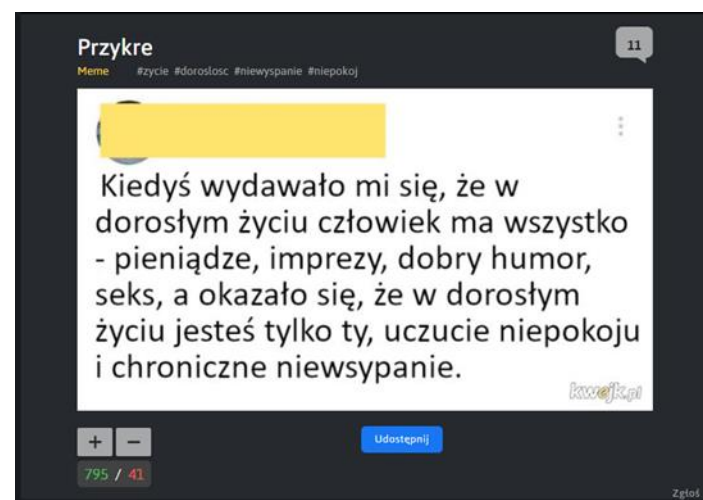
Obydwa te komentarze posiadały kilkanaście ocen pozytywnych (plusów) co wskazywać może na dużą powszechność takiego myślenia. Problem ten jest potencjalnie bardzo dużym zagrożeniem. Tak jak zostało to poruszone w drugim rozdziale części teoretycznej, widzenie sensu swojego życia, a więc również nadzieja, że „będzie lepiej”, pozwala człowiekowi przetrwać w trudnych chwilach i funkcjonować w codzienności. Bez odpowiedniego wsparcia naraża się jednostki na wiele zagrożeń, włącznie

z podjęciem próby samobójczej. Kwestia ta już jest widoczna w skali społeczeństwa. Największą uwagę skupia się na dzieciach, jednak już u młodych dorosłych, jak widać, można zauważyć te tendencje.

Powyższy trend przedstawiają kolejne dwa memy. Ze względu na zbieżność, zostało przypisane im jedno znaczenie kontekstowe. Pierwszy mem nosi tytuł *Niespodzianka z tortu*, drugi natomiast to *Przykre*:

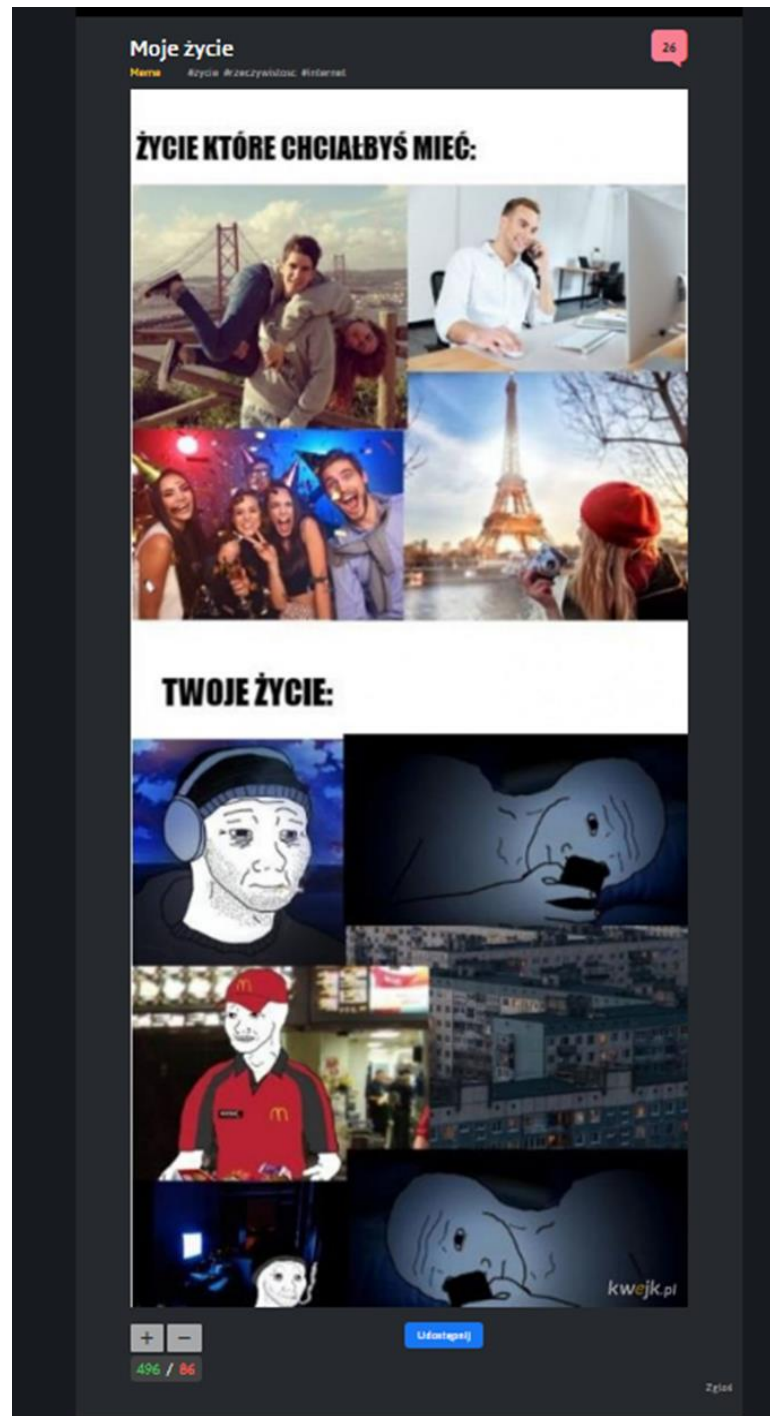
Mem 17 - <https://kwejk.pl/obrazek/3865286/niespodzianka-z-tortu.html>

Mem 18 - <https://kwejk.pl/obrazek/3976058/przykre.html>

Znaczenie kontekstowe: Młodzi dorośli nie potrafią odnaleźć się we współczesnym świecie. Są często przytłoczeni ilością problemów, z którymi muszą się mierzyć. Coraz częściej popadają w depresje oraz stany lękowe. Nie traktują jednak problemów ze zdrowiem psychicznym jako tematów tabu i nie uznają ich za oznakę ogólnej słabości. Co ma często miejsce w starszych rocznikach.

W podobny sposób można również odczytać poniższy mem *Moje życie*, jednak ma on również wydźwięk bardziej nastawiony na wewnętrzne oczekiwania i realne możliwości:

Mem 19 - <https://kwejk.pl/obrazek/3827925/moje-zycie.html>

Znaczenie kontekstowe: Wiele osób wpada w pułapkę związaną z nierealnymi oczekiwaniami co do swojego dorosłego życia. Ich oczekiwania nie mają nic wspólnego z tym, jak w rzeczywistości żyją i jakie możliwości w swoim życiu mają. Choć wiele osób znajduje przyjemności w codzienności i rutynie, to najważniejsze wydaje się ustalenie zdrowych/realnych priorytetów.

Mając na uwadze, że w memach często chodzi o pokazanie ironii, w tym wypadku ironii życia, to jednak nie można odmówić im przedstawienia pewnego uniwersalnego obrazu, który można przypisać wielu młodym osobom. Zbyt wygórowane oczekiwania oraz brak działania w kierunku ziszczenia się planów można uznać za zarzut w stosunku do młodych dorosłych. Pokrywałoby się to z zarzutem, iż są to ludzie wychowani na roszczeniach i pomimo osiągnięcia dojrzałości oczekują od rodziców spełniania ich zachcianek. Zderzenie z rzeczywistością natomiast powoduje problemy z radzeniem sobie z codziennymi wyzwaniami. Jest to zatem ponowne nawiązanie do stereotypów dotyczących młodych dorosłych oraz ich nastawień do świata.

Warto również podkreślić to co zostało napisane przy wcześniejszym znaczeniu kontekstowym, a mianowicie to, że młodzi dorośli są świadomi tego, że powinni iść do specjalisty po pomoc. Jest to ważny element opisywania grupy młodych dorosłych, odejście od tradycyjnego myślenia, które scharakteryzować należałoby jako „najlepiej zamieść pod dywan”. Zamiast tego otwarte mówienie o tym z podniesioną głową. Uznanie i rozumienie tego, że problemy psychiczne nie są niczym wstydlivym i należy się z nimi zmierzyć analogicznie jak innymi typami problemów, z jakimi człowiek stawia czoła w życiu. Zdjęcie piętna, które spoczywa na problemach psychicznych i odejście od spychania ich w strefę tabu, pomimo wszystko, jest dużym pozytywem.

Kolejny mem wybrany do analizy kładzie nacisk na bardzo szybkie tempo życia współczesnego człowieka. Ludzie często nie mając czasu, lub nie potrafiąc po prostu posiedzieć w miejscu, mają wrażenie, jakby im życie uciekało. Mem nosi nazwę *Ledwie mrugnięcie okiem*:

Mem 20 - <https://kwejk.pl/obrazek/3912523/ledwie-mrugniec-okiem.html>

Znaczenie kontekstowe: Wyrażenie i zobrazowanie pewnej reguły, że czas płynie zasadniczo szybko, chociaż na co dzień tego można nie odczuwać. Młodość trwa przez to jedynie chwilę i ciężko jest się zorientować w prawidłowych, pożądanym zachowaniach, które później będą procentować. To uczucie szybkości z wiekiem jedynie się nasila. Również współczesny tryb życia znacząco wpłynął na to, jak szybko następują zmiany. Mem ten potwierdza zatem, że dla części ludzi współczesny świat nie daje szans na odpoczynek oraz nabranie dystansu do swoich problemów, swojej sytuacji. Można przyczyny tego upatrywać w przyjętym stylu życia, ciągłej pogoni za jakimiś celami, przeważnie sukcesem życiowym. Te wszystkie cechy potwierdzają również to, że istnieje zjawisko natężania się zmian oraz niepewności co do słuszności swoich decyzji.

Można oczywiście widzieć w tym również stosunkowo normatywne zjawisko. Jest to przykład na to, że wielu ludzi uważa, iż na początku swojej dorosłej drogi popełnia mnóstwo błędów, których nie udało się naprawić ze względu na ilość straconego czasu. Jest to oczywiście wniosek znacznie bardziej uniwersalny i jest on charakterystyką młodości jako takiej, niekoniecznie związanej z natężeniem zmienności i ciągłym ruchem. Warto jednak ten fakt również przytoczyć, ponieważ jest to nadal zjawisko, które

współwystępuje z innymi i można podejrzewać, że wpływa na ich intensywność. Chociażby na wspomniane wielokrotnie poczucie zagubienia.

W analizie memów dotyczących bycia dorosłym i dorastania widać częstą chęć do pozostania dzieckiem pomimo formalnego wejścia w dorosłość, utrzymania pewnych zachowań, kiedyś przypisywanych tylko dzieciom. Kolejne memy wpisują się w trend opisany w części teoretycznej nawiązujący do niechęci wobec dorosłości:

Mem 21 - <https://kwejk.pl/obrazek/3869031/kiedys-mi-sie-uda.html>

Mem 22 - <https://kwejk.pl/obrazek/3942545/czemu-niszczysz-moje-marzenia.html>

Mem 23 - <https://kwejk.pl/obrazek/3866324/najlepszy-prezent.html>

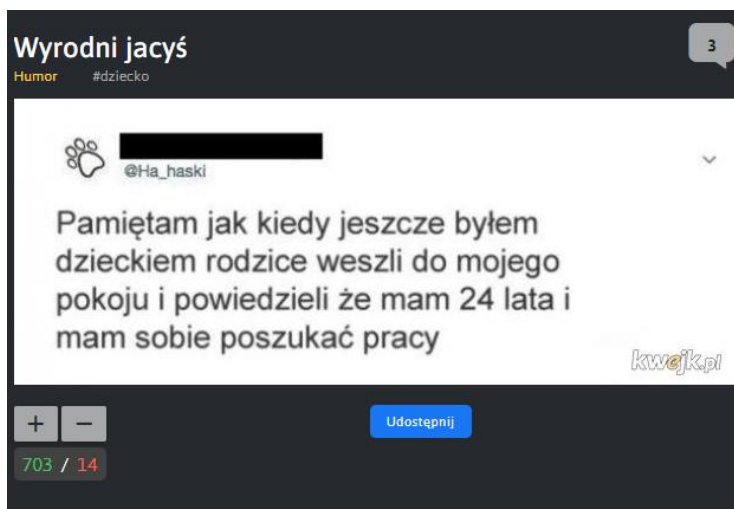
Mem 24 - <https://kwejk.pl/obrazek/3942145/standardowo-na-pylki-kurze-proszki-i-takie-tam.html>

Znaczenie kontekstowe zostało w tym miejscu połączone dla wszystkich powyższych czterech memów:

Znaczenie kontekstowe: Wiele osób odczuwa brak identyfikacji ze swoim wiekiem, odpowiedzialnościami, jakie są na nich nakładane oraz oczekiwań, które są w stosunku do nich wysuwane. Młodzi nie odczuwają potrzeby szybkiego i pełnego usamodzielniania się od rodziny. Wolą żyć wygodnie i bez zobowiązań żyjąc swoimi marzeniami i rytuałami z dzieciństwa. Dorosłość nie jest postrzegana jako moment wyzwolenia, kiedy człowiek doświadcza najwięcej wolności.

Widać zatem, że występuje dość dużo elementów, które można by było dopasować do opisywanych w części teoretycznej na temat stereotypów. Młodzi dorośli mają tendencję do przeciągania adolescencji i powstrzymywania się od podejmowania zobowiązań. Czują się znacznie bardziej komfortowo w swoim życiu i nie chcą zmian, gdyż są przekonani, że wiązać się to będzie z wysiłkiem czy też przykrościami. Co się wydaje ważne, oni nie widzą często potrzeby podejmowania „pełniej” dorosłości, bo rzeczywistość, jaka ich otacza, tego od nich nie wymaga lub nie wymaga kategorycznie.

Takie postawy są gruntem do tworzenia się stereotypów na temat młodych dorosłych odnoszące się do ich bezradności oraz nieudolności. To twierdzenie wpisuje się w kolejny mem pt. *Wyrodni jacyś*:

Mem 25 - <https://kwejk.pl/obrazek/3943074/wyrodni-jacys.html>

Znaczenia kontekstowe: Osoby będące w swoich latach dwudziestych, często widzą siebie jeszcze jako dzieci, a nie osoby dorosłe. Uważają, że należy im się jeszcze traktowanie ulgowe, z ograniczoną ilością obowiązków. Dla wielu z nich jest wstrząsem odcięcie od finansowania ze strony rodziców. Okres studiów jest natomiast przeważnie okresem przejściowym, gdzie wsparcie przeważnie występuje, chociaż może mieć stopniowo ograniczony charakter.

Wiąże się to z oczekiwaniami, jakie zostały wytworzone u dzieci przełomu XX i XXI wieku. Oparte na zbyt optymistycznej ocenie przyszłości i perspektyw, jakie będą czekały na każdego człowieka. Można również zauważyć ponowne nawiązanie tematyczne do pokolenia płatków śniegu oraz helikopterowego (ochronnego) typu wychowania dzieci.

Na zakończenie tego podrozdziału mem pt. *Ciągle okłamywanie*:

Mem 26 - <https://kwejk.pl/obrazek/3983933/ciagle-oklamywanie.html>

Znaczenie kontekstowe: Wiele osób odczuwa brak spełnienia w życiu oraz jest przytłoczonych tym, co współczesny świat wymaga od jednostek. Ilość oczekiwań i pozór wszechobecnych szans na spełnienie w życiu wprowadza wiele osób w problemy zdrowotne. Z czasem wiele z tych problemów zamiast zniknąć, nasila się. Przyznanie się do problemu może być pierwszym krokiem do pracy nad poprawą swojego samopoczucia i oceny swojego życia.

Można rzeczywiście uznać w debacie nad młodymi dorosłymi, iż poczucie szczęścia i spełnienia wybija się na pierwszy plan, gdy mowa o kondycji młodych dorosłych. W tym kontekście znów należy podkreślić potrzebę pracy nad wybieraniem i obieraniem prawidłowych postaw wobec życia, priorytetów oraz wzorców. Określenie sensu życia innego, niż ciągła pogoń za dobrostanem materialnym, który wytworzony w realiach niekończącego się konsumpcjonizmu właściwie nie ma granic.

I. Podsumowanie kategorii I

Podsumowując tę kategorię otwierającą badanie memów pt. *memy o dorastaniu i byciu dorosłym* należy stwierdzić, że na podstawie analizy memów internetowych można znaleźć wiele interesujących elementów, które w sposób bezpośredni komentują lub odwołują się do rzeczywistości. W tym konkretnym przypadku widać duże zmiany w tym, jak postrzega się dorosłość. Abstrahując chwilowo od przyczyn takiego stanu rzeczy, dorosłość nie jawi się dla wielu ludziom jako coś atrakcyjnego, a wręcz przeciwnie. Dążenie do pozostania w okresie zależności od rodziców, a więc opóźnianie wejścia w okres samodzielności, przyjmuje różne formy.

Przyczyn powyższego stanu rzeczy z pewnością nie można sprowadzić do jednej kwestii, a raczej do połączenia wielu różnych czynników. To co z pewnością należy zauważyć, to problemy związane z kupnem własnego mieszkania, poczuciem zagubienia w świecie oraz przytłoczeniem problemami. W licznych memach pojawia się wiek 30 lat. Jest to zatem szczególnie ważny wiek dla wielu ludzi i to ta granica trzeciej dekady dla tych ludzi jest momentem, gdy w ich opinii powinno już mieć ustatkowane życie, a tak nie jest.

Widząc oczywiście wszystkie nieudolności młodych dorosłych i niechęci do zmian, pracy nad sobą, trzeba przyznać, że nie są to bezrefleksyjne postawy. Są to ludzie z pewnością rozczarowani i mają poczucie oszukania. Od najmłodszych lat była im wpajana ideologia sukcesu, dopóki byli pod opieką rodziców mieli zagwarantowane wygodne życie. Nie można się dziwić, że nie uważają za atrakcyjne wyjście ze swojej strefy komfortu i stawienie czoła z jednej strony problemom, z jakimi trzeba codziennie się mierzyć, a z drugiej, by zmierzyć się ze swoimi osobistymi, niespełnionymi oczekiwaniami, podczas gdy innym się udało i to bez widocznego wysiłku.

Dlaczego młodzi dorośli mieliby się decydować na dorosłe życie, w takim sensie jak ich rodzice, skoro mogą oddać się życiu dla siebie, nie podejmując długoterminowych zobowiązań, podróżując, szukając siebie i realizując swoje plany. Przy akceptacji, przynajmniej cichej, rodziców i dość pobłażliwego traktowania ich przez społeczeństwo.

d. Analiza memów internetowych w kategorii *memy o różnicach pokoleniowych/między różnymi pokoleniami*

Kolejna kategoria składa się z sześciu memów, które skupiają się na *differentia specifica* między młodymi dorosłymi, a starszymi pokoleniami. Kategoria ta dotyka również innych wyróżnionych w tym badaniu zagadnień, dlatego wiele z tego, co zostanie tutaj pokazane, swoją kontynuację będzie miało przy okazji omawiania kolejnych kategorii lub były już poruszane w pierwszym podrozdziale.

Mem 27 - <https://kwejk.pl/obrazek/3986243/alternatywny-naglowek.html>

Znaczenie kontekstowe: Współcześni młodzi dorośli mają w dużej mierze inne preferencje w życiu niż ich rodzice. Do takiego stanu rzeczy z jednej strony przyczyniają się problemy związane z rozpoczęciem samodzielnego życia, z drugiej strony ich priorytety są nastawione na poczucie spełnienia, a nie na realizację tradycyjnych wzorców i wartości.

Zwracając uwagę na to, co najbardziej różni młodych dorosłych od ich rodziców, to z pewnością nastawienie do zakładania rodziny. Zarówno w sensie zawierania związków małżeńskich, ale przede wszystkim jeżeli chodzi o posiadanie dzieci. Kwestia ta z pewnością jest istotna i coraz częściej można zauważyć wzmianki o tym trendzie w mediach. Powodów takiego stanu rzeczy jest z pewnością kilka i nie sposób ich przeanalizować szybko bez popadnięcia w uproszczenia.

Opierając się jednak na powyższym memie można wyciągnąć wnioski, iż młodzi dorośli mają problemy z podjęciem decyzji o założeniu rodziny. A jednym

z poważniejszych problemów jest niemożliwość uzyskania oczekiwanego zabezpieczenia materialnego, które mogłoby pozwolić im na osiągnięcie subiektywnego poczucie długoterminowego bezpieczeństwa. Wydaje się, że w dużej mierze młodych dorosłych nie interesują tradycyjnie widziane stadia rozwoju psychospołecznego. Możliwe, że jest to związane z tym, co było przywołane w części teoretycznej, a co dotyczyło App Generacji. Przez to, że młodzi mają znacznie szerszą gamę porównań, dzięki aplikacjom, mediom społecznościowym, nie zadawała ich małe mieszkanie i posiadanie dziecka oraz kilku/kilkunastoletniego samochodu. Chcą oni mieć pieniądze, poznać świat tak, jak robią to inni, a przynajmniej to co pokazują inni właśnie na mediach społecznościowych.

Podsumowując powyższe myśli. Jest możliwe, że porównując młodych dorosłych z ich rodzicami, można stwierdzić, że ich rodzice zdecydowali się na zakładanie rodziny pomimo gorszej sytuacji materialnej. Nie mieli oni jednak takiego szerokiego dostępu do informacji i wiedzy jak żyją inni, nie mieli tak swobodnego dostępu do informacji na temat różnych stylów życia i ich konsekwencji. Postępowali zatem zgodnie z przyjętymi zasadami najbliższego otoczenia.

Kolejny mem odnosi się między innymi do zjawiska poruszanego w części teoretycznej dotyczącego robienia sobie selfie. Mem pt. *Takie czasy...*:

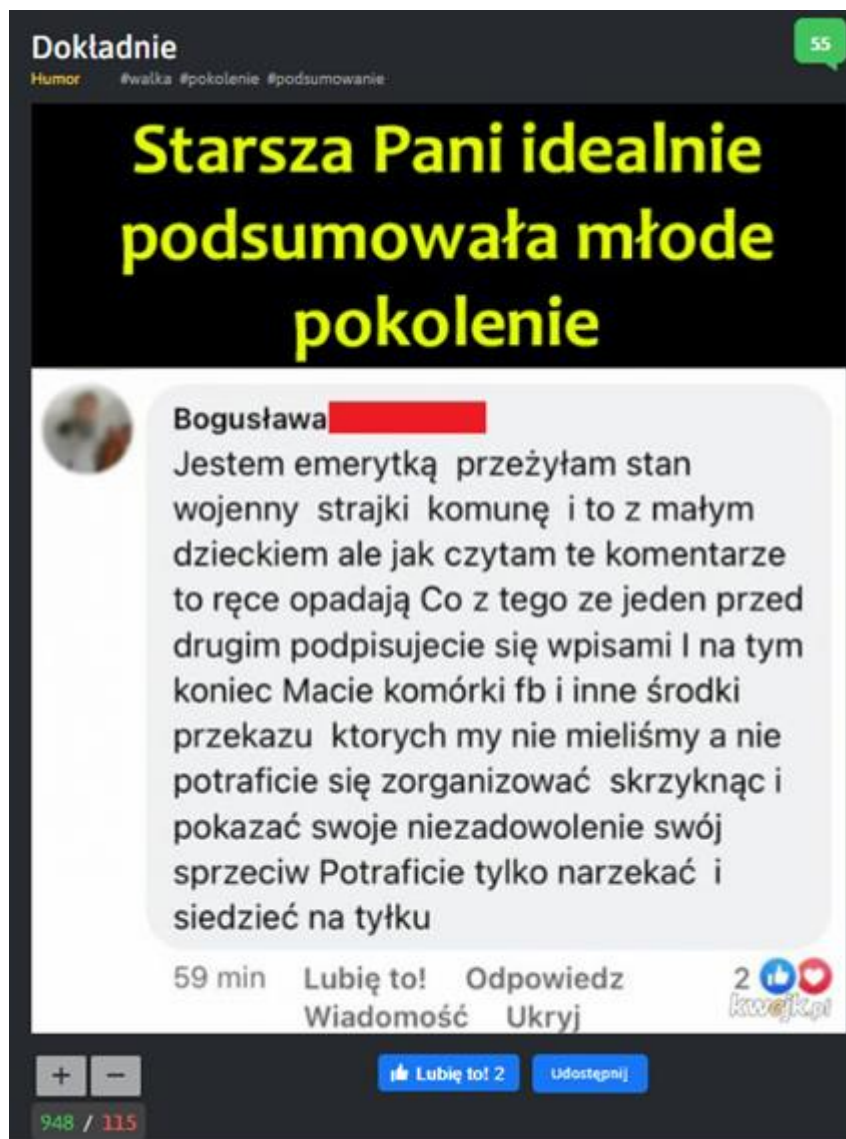

Mem 28 - <https://kwejk.pl/obrazek/3904647/takie-czasy.html>

Znaczenie kontekstowe: Młodzi dorośli to pierwsze pokolenie, które ma od najmłodszych lat styczność z różnymi technologiami. Jedną z nich jest fotografia cyfrowa, która rozwijała/rozwija się wraz z tym pokoleniem. Nie jest to zatem dziwne, że chętnie dokumentują oni swoje życie, gdyż miejsca ich funkcjonowania, social media, głównie opierają się na dzieleniu się swoimi przeżyciami. Koszt zrobienia zdjęcia przez lata radykalnie się zmniejszył, dlatego wielu ludzi nie koncentruje się na jakości czy też sensowności robionych zdjęć. Młodzi dorośli są poddawani negatywnej ocenie, a ich nawyki (robienia zdjęć) za bezsensowne.

Przedstawiony mem porusza kilka ważnych kwestii. Po pierwsze ma on wydźwięk negatywny w stosunku do tego, kim są młodzi dorośli. Brak *niemalże jakichkolwiek osiągnięć* wpisuje się bezpośrednio w stereotyp o młodych dorosłych jako leniwych nieudacznikach. Do tego należy dodać popularne robienie sobie zdjęć, które jest widziane przez wielu ludzi jako irytujące w szczególności, gdy poza osoby robiącej sobie zdjęcie ma przypisywane powszechnie negatywne znaczenie aksjologiczne, jak np. zdjęcie z dzióbkiem (z mema pierwsza i trzecia dziewczyna licząc od lewej). Dodając do tego media społecznościowe i ilość publikowanych na nich zdjęć można uznać, że współcześnie przeszliśmy jako społeczeństwo do kultury obrazu, a konkretniej zdjęć. Zgadzałoby się to z poruszonym wcześniej zwrotem ku kulturze imagologicznej. Ludzie skierowani są coraz bardziej na to, jak coś się prezentuje, a nie na to czy jest funkcjonalne, jakie ma wartości itd. Jest to efekt konsumpcyjnego charakteru współczesności jak i postępu technologicznego. Historia fotografii jest doskonałym przykładem, jak inflacja zdjęcia, możliwości jego robienia oraz kosztów spowodowała w przytłaczającej większości niską jakość tych zdjęć. Największe znaczenie miała cyfryzacja zdjęć, gdy już nawet nie trzeba było ich wywołać, aby je zobaczyć. Czy jest to negatywny trend, pozostaje pytaniem otwartym. Z pewnością wpisuje się w mody, jakie współcześnie panują oraz w jakim kierunku cywilizacja zmierza w dniu dzisiejszym.

Następny mem pt. *Dokładnie*, jest ilustracją tego, że różne pokolenia, które dzieli duży odstęp czasowy, mają problemy, by się zrozumieć nawzajem:

Mem 29 - <https://kwejk.pl/obrazek/3910750/dokladnie.html>

Znaczenie kontekstowe: Między młodszymi a starszymi pokoleniami panuje częste napięcie. Starsi uważają, że młodsze pokolenie ma tyle różnych możliwości, a jedyne co robi to je marnuje i nie próbuje niczego zmienić na lepsze. Młodsze oskarża starszych o brak refleksyjności, stworzenie nieprzyjaznych warunków do spokojnego życia i zrzucanie odpowiedzialności za swoją nieudolność na młodszych.

Jest tu zatem poruszana kwestia luki międzypokoleniowej, która jest dla wielu ludzi przeszkodą do zrozumienia, czy to młodszych, czy starszych. W szczególności jeżeli porównamy młodych dorosłych z ich dziadkami. To starsze pokolenie jest bowiem beneficjentem powszechnej elektryfikacji, kanalizacji itd. Ich świat był diametralnie różny, gdy oni byli młodzi, w szczególności, jeżeli żyli poza dużymi ośrodkami miejskimi. Nawet jeżeli wyłączy się postęp technologiczny, to życie w okresie wojennym/po wojennym jest we współczesnym świecie nie do pomyślenia i to pomimo wybuchu wojny na Ukrainie. A przynajmniej gdy mowa o Polsce czy szerzej krajach zachodnich. Ten okres bez wojny jest również efektem pewnych procesów globalizacji

i globalności informacji. Odległość w przestrzeni nie jest faktorem uniemożliwiającym jednoczenie się różnych ludzi pod flagą jakiegoś ruchu społecznego.

Powyższy mem jest pewnego rodzaju polemiką z tym, co zostało przedstawione w części teoretycznej. Jest on pewnym zarzutem wobec młodszych pokoleń o brak umiejętności buntu, dbania o swoje interesy. Bierność jako kolejny stereotyp o młodych dorosłych. Jednak osoba to pisząca nie uznaje współczesnych metod jako wartościowe. Przekaz ten jest również sprzeczny z przykładami przedstawionymi w drugim rozdziale, jako pokazanie możliwości, jakie mają media społecznościowe w tworzeniu ruchów oddolnych.

W analizie tego memu warto zwrócić uwagę na dwa komentarze:

Kolejny debilny mem na ten temat. Przecież to właśnie przez starsze pokolenie mamy taką władzę, bo wśród emerytów ■■■ miało 56,8 proc. poparcia. Gdyby nie starsze pokolenie, to by nie trzeba było się buntować. [48]

oraz

Jak na ironię starsi ludzie w dużej mierze zagotowali ten los [58]

Pokazują one po pierwsze to, co już kilkakrotnie było wspomniane, że starsze pokolenia nie rozumieją oczekiwań i punktu widzenia młodszych oraz to, że istnieje pewien trend, który uznaje za sprawców problemów współczesnych młodych dorosłych właśnie ich rodziców lub ewentualnie dziadków. Pogląd ten, co było pokazane w części teoretycznej tej pracy, nie jest zupełnie nieuzasadniony. Zmienność czasów wymagała dużej uwagi od rodziców, by dobrze przygotować swoje dzieci. W wielu wypadkach, niestety, nie przyniosło to oczekiwanych skutków, co można stwierdzić po powszechnym rozczarowaniem młodych dorosłych.

Kolejny mem również odnosi się do stereotypów, jakie starsi mają tendencje nadawać młodszy. Pomimo, iż odnosi się on do dzieci, to również młodzi dorośli dorastali w tym stereotypie, a część jest tak widziana nadal przez np. swoich dziadków:

Mem 30 - <https://kwejk.pl/obrazek/3992698/male-dzieci.html>

Znaczenie kontekstowe: Istnieje pewna generalna tendencja do przypisywania młodszym pokoleniom coraz większych umiejętności technologicznych. Prawdą jest, że dzieci w dość naturalny sposób obsługują, w podstawowym zakresie, nowe urządzenia. Przyczyna tego w dużej mierze jest nie tylko w obcowaniu z elektroniką od najmłodszych lat, ale zaprojektowaniu technologii tak, by była „naturalna”, korzystają z pewnych utartych metod obsługi. Starsze pokolenia mają wrażenie, że ich dzieci i wnuczęta mają wrodzone umiejętności, ponieważ oni nie zdołali wyuczyć się tych podstawowych zasad (typowych ruchów) obsługi nieznanymi urządzeniami.

Jest to ciekawe spostrzeżenie, które warto mieć na uwadze, gdy mowa o technologii. Zarzuty, które ludzie w stosunku do niej stawiają, często a raczej zawsze, są efektem dokładnych badań, które przeprowadzili sami ludzie (twórcy). Technologia jest taka jaką „my” chcemy, by była. Biorąc za przykład media społecznościowe ich fenomen nie polega na tym, że są, istnieją, a raczej na tym, że odpowiadają one na podstawowe pragnienia, potrzeby człowieka. Również to jak używamy urządzeń, jest tworzone pod nawyki, naturalne odruchy, przyzwyczajenia ludzi/użytkowników. Zatem łatwość użytkowania różnych urządzeń nie pochodzi jedynie z umiejętności młodych (choć łatwość nauki, przyswajania zaistniałych schematów itd. ma znaczenie również), ale jest

tworzona pod człowieka. Z tego powodu, jeżeli ktoś ma podstawowe umiejętności w obsłudze jednego urządzenia, jest prawdopodobne, że podobne urządzenie, nawet innej firmy, będzie dla niego dość łatwym wyzwaniem, jeżeli chodzi o naukę jego obsługi.

Ostatnie dwa memy, są efektem tworzenia memów szablonowych. Ze względu na podobną tematykę zostało wyznaczone dla nich wspólne znaczenie kontekstowe. Memy pt. *Kupujcie misie* oraz *Kasztel wronce*:

Mem 31 - <https://kwejk.pl/obrazek/3867633/kupujcie-misie.html>

Mem 32 -

<https://kwejk.pl/obrazek/3909793/kasztel-wronce.html>

Znaczenie kontekstowe: Młodzi dorośli w sposób znaczący opóźniają pewne procesy związane z wchodzeniem w dorosłość. Jednym z najbardziej widocznych jest posiadanie dzieci. Wielu młodych dorosłych nie zamierza podejmować długoterminowych zobowiązań i chętnie oddają się przyjemnościom, swoim zainteresowaniom itd. Ich problemy wyglądają i dotyczą zupełnie innych spraw niż starszych pokoleń.

Jest to ponowne nawiązanie do tematyki dzietności oraz zakładania rodziny u młodych dorosłych. Patrząc jedynie na memy można uznać, że jest to jeden z głównych wątków, jakie w ramach tego tematu powinny być poruszane. Jest to również bardzo wyrazista różnica między pokoleniem młodych dorosłych a ich rodzicami. W powyższych memach zawarta jest również ironia związana ze światem cyfrowym i technologiami.

W pierwszym wypadku nawiązuje to do przywiązywania wartości do niematerialnych elementów wytworzonych przez człowieka – w postaci krypto walut oraz NFT. Można w tym widzieć nastawanie nowego porządku wyobrażonego, gdzie dotychczasowe „tradycyjne” pieniądze są zastępowane przez cyfrowe formy. W drugim przypadku mamy nawiązanie do gry i tego, że wielu młodych dorosłych kontynuuje swoje nawyki z czasów dzieciństwa lub dorastania w życiu dorosłym. Niekoniecznie jest to czymś bezwzględnie negatywnym, jednak wpisuje się w tworzenie możliwie długiego okresu moratorium opóźniania podejmowania długoterminowych zobowiązań w dorosłym życiu.

I. Podsumowanie kategorii II

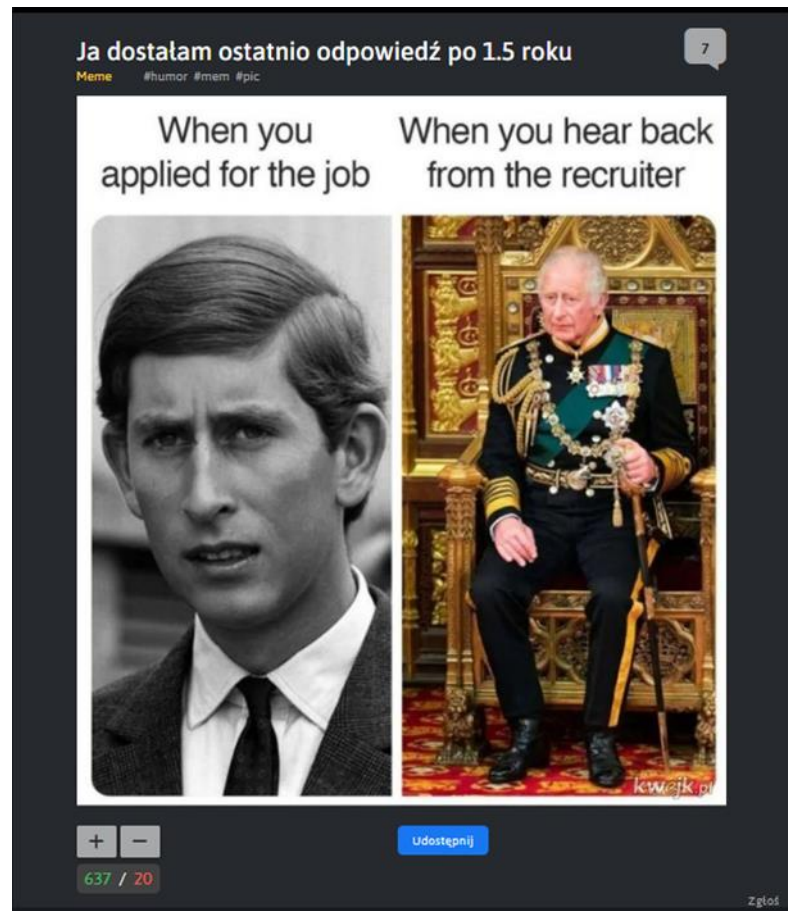
Patrząc na tę kategorię, można zauważyć dwa główne czynniki. Pierwszym z nich jest brak zrozumienia międzypokoleniowego - między dziećmi a rodzicami i dziadkami. Jest to z jednej strony stary problem i występujący od zawsze. Do tego należałoby dodać z pewnością złą ocenę współczesnego świata, uznanie młodych za znacznie bardziej nieodpowiedzialnych, niż to było kiedyś oraz nostalgia do czasów swojej młodości. Z drugiej jednak strony mitologizacja umiejętności technologicznych pokoleń młodszych ma znacznie krótszą historię i jest to w pewnym sensie cały czas proces, który może się zmieniać, ewoluować lub zaniknąć. Pierwsze pokolenie, które można nazwać, przy wszelkich zastrzeżeniach, cyfrowymi tubylcami, dopiero wchodzi w trzecią dekadę. Jak oni będą widzieć swoje wnuki w odniesieniu do poruszanej tematyki, nie jest pewne.

Drugą widoczną różnicą między pokoleniami, jest posiadanie dzieci. Patrząc na to jak często jest elementem memu (jego tematyki lub dyskusji wokół niego) wydaje się, że jest to temat, który przy analizie młodych dorosłych powinien być bardziej zgłębiony. Zagadnienie to z jednej strony ma przyczyny w braku poczucia odpowiedniego bezpieczeństwa socjalno-społecznego, mówiąc prościej - ludzie chcą, ale nie decydują się. Z drugiej zaś strony cały czas rośnie grupa osób niezainteresowanych posiadaniem dzieci, a więc nie chcą mieć dzieci i ich nie mają. Pogłębienie tego tematu wydaje się więc konieczne w kolejnych badaniach.

e. Analiza memów internetowych w kategorii *memy o pracy i rynku pracy*

Kolejna kategoria składa się z trzech memów, które odnoszą się do problemów, które internauci wiążą współcześnie z rynkiem pracy, swoimi szansami i wymaganiami.

Pierwszy mem nosi tytuł *Ja dostałam ostatnio odpowiedź po 1.5 roku*:

Mem 33 - <https://kwejk.pl/obrazek/3976276/ja-dostalam-ostatnio-odpowiedz-po-15-roku.html>

Znaczenie kontekstowe: Rynek pracy, pomimo małego bezrobocia, nie jest przyjaznym miejscem dla ludzi szukających pracy. Często od wysłania swojej aplikacji do umówienia się na rozmowę o pracę mija wiele miesięcy, a nawet lat. Pracodawcy w wielu wypadkach nie przejmują się dobrostanem pracowników i próbują na nich wymuszać dodatkowe godziny pracy.

Powyższy mem z jednej strony jest dość zaskakujący, ponieważ w Polsce przyjęło się w ostatnich latach myśleć o rynku pracy jako o rynku pracownika, a nie pracodawcy. Mówiąc inaczej jest znacznie łatwiej pracownikom na rynku pracy szukać nowych miejsc pracy oraz oczekiwać dodatkowych zachęt do podejmowania oferowanej pracy. Wydawać się może, że w takim wypadku nie powinno być podobnych problemów. Z drugiej strony wiadomo, że wiele młodych osób wkraczających na rynek pracy mierzy

się z dużymi wymaganiami pracodawców, którzy chcą zatrudniać osoby już z doświadczeniem. Wyznaczając znaczenie kontekstowe powyższego memu, przy analizie komentarzy, można było zauważyć, że nie zawsze znalezienie zatrudnienia jest najtrudniejsze, ale sprzeciwianie się praktykom mającym na celu wykorzystywanie pracownika i nie płacenie mu za nadgodziny. Są to zatem w dużej mierze również problemy opisywane od lat w kwestii rynku pracy.

Kolejny mem odnosi się do zmian, jakie wprowadziła pandemia. Mem pt. *Praca z domu*:

Mem 34 - <https://kwejk.pl/obrazek/3976059/praca-z-domu.html>

Znaczenie kontekstowe: Wprowadzenie powszechnej pracy zdalnej *home office* budzi skrajne emocje. Dla wielu osób przestawienie się na pracowanie w domu było czymś niemożliwym do przejścia. Jednym z głównych argumentów przeciwko takiej pracy był aspekt społeczny. Wielu jednak preferuje taką formę pracy. Są to w dużej mierze osoby, które posiadają samokontrolę oraz pomysł na siebie. Dla wielu takie funkcjonowanie pozwala rozwijać pasje, uprawiać sport, utrzymywać dietę – coś na co nie mieli sił/czasu chodząc do pracy w tradycyjnym trybie. Dla wielu powrót do fizycznego chodzenia do pracy jest problemem.

Pomimo skrajnie różnych ocen wprowadzenia pracy zdalnej na powszechną skalę, to niewątpliwie była to jedna z największych zmian ostatnich dekad. Wydaje się, że w tej formule w dużym stopniu odnajdują się młodzi dorośli. Chociaż nie wszystkie zawody

mogą funkcjonować w takim systemie lub systemie hybrydowym, to jeżeli jest taka możliwość, młodzi dorośli chętnie ją wybierają. Praca zdalna nasila niestety również negatywne zjawisko, które już rozpoczęły media społecznościowe, a więc ogranicza ilość kontaktów bezpośrednich. Może mieć to negatywny wpływ na zdrowie psychiczne pracowników, którzy funkcjonują w takiej formule. Nie można również nie zauważyć elementu sugerowanego przez bezpośrednie odczytanie memu, że taki styl życia sprzyja luźniejszemu podejściu do swoich obowiązków nie tylko zawodowych.

Duże zmiany można również zauważyć w oczekiwaniach młodych dorosłych względem pracodawców. Poniższy mem pt. *Zetki się szanują* pokazuje pewien zauważalny trend:

Mem 35 - <https://kwejk.pl/obrazek/3982466/zetki-sie-szanuja.html>⁴⁵¹

⁴⁵¹ Napis widniejący pod tytułem prasowym „Roszczeniowe zetki” rozwścieczyły pracodawców. „Rozwydrzone dzieci, które nie dorosły do pracy” - Zanim zdążę zadać pytanie na rozmowie kwalifikacyjnej, „zetki” wyskakują z roszczeniami: „Nie mogę pracować po 14 godzin dziennie w weekendy, bo nie będę miał czasu na życie”. A przepraszam, co mnie to obchodzi? To ja go utrzymuję i chyba mam prawo wymagać – oburza się Marcin Staniszewski, odpowiadając w tokfm.pl młodym z pokolenia Z.

Znaczenie kontekstowe: Praca dla młodych dorosłych nie jest elementem nadającym sens życia. Dla nich praca to jedynie konieczność, która pozwoli im finansować swoje plany życiowe. Postawa ta jest dość inna od pokolenia ich rodziców. Nie zgadzają się na ciężką pracę dla dużych zysków firmy, bez poczucia uczciwego wynagrodzenia. Dla młodych dorosłych przy wyborze pracy bardzo ważne jest poczucie sensu tego co robią, względnej opłacalności oraz utrzymania prawidłowego balansu między pracą, a życiem prywatnym.

Jak można łatwo zauważyć, mem ten nawiązuje do tego, co zostało już wspomniane przy analizie pierwszego memu z prezentowanej kategorii, a chodzi mianowicie o oczekiwania pracodawców co do pracowników. Młodzi dorośli posiadają inne priorytety w życiu i to z pewnością nie jest pozytywnie odbierane przez pracodawców nastawionych na maksymalizację zysków i minimalizację kosztów. Dla młodych dorosłych coraz ważniejsze jest życie prywatne i to jest dla nich wartość istotna, natomiast praca stanowi jedynie środek. Odchodzą oni od identyfikowania się ze swoją pracą, widzą ją jako coś zewnętrznego.

I. Podsumowanie kategorii III

Trzecia kategoria jest niewątpliwie dość krótką i, nie da się ukryć, skąpą w przykłady. Powodem tego jest możliwość klasyfikacji niekiedy jednego memu do kilku kategorii. Jednak wybrane memy są ważne i nie należało z ich analizy rezygnować. Warto zauważyć, że pomimo wielu zmian i wielu nowych wyzwań rynek pracy nie pozbył się swoich starych problemów. Tak jak pokazał pierwszy mem, nadal znalezienie pracy i utrzymanie się w niej nie należą do najłatwiejszych zdań.

Istotną zmianą, jaka współcześnie ma miejsce to powszechna możliwość pracy zdalnej. Chociaż prawdą jest, że nie wszystkie zawody mogą być prowadzone w takiej formie i nie wszyscy ludzie chcą takiej formy pracy. Jest to jednak element, który zostanie i będzie on symbolem pandemii, o której mało kto będzie pamiętać.

Warto również odnotować zmianę nastawienia młodych pracowników do pracy zarobkowej, koresponduje to z nastawieniem na realizację samego siebie młodych dorosłych oraz braku nastawienia na długoterminowe zobowiązania. Praca dla wielu z nich jest jedynie koniecznością, a sens ich życia jest zupełnie gdzie indziej.

f. Analiza memów internetowych w kategorii *memy o roli mediów społecznościowych i memów*

Kolejna kategoria wybrana w analizie memów odnosi się do mediów społecznościowych, tego jak są one widziane, jak wygląda ich „rzeczywistość”. Jest to pierwsza grupa memów prezentowana poniżej. Drugą część będą stanowiły memy odnoszące się do tego, jak są wykorzystywane i widziane przez użytkowników same memy internetowe.

Jako pierwszy aspekt mediów społecznościowych, który został przedstawiony w formie memów, jest pozorność tego co znajduje się na prezentowanych treściach czyli iluzoryczność przypadkowości i naturalności.

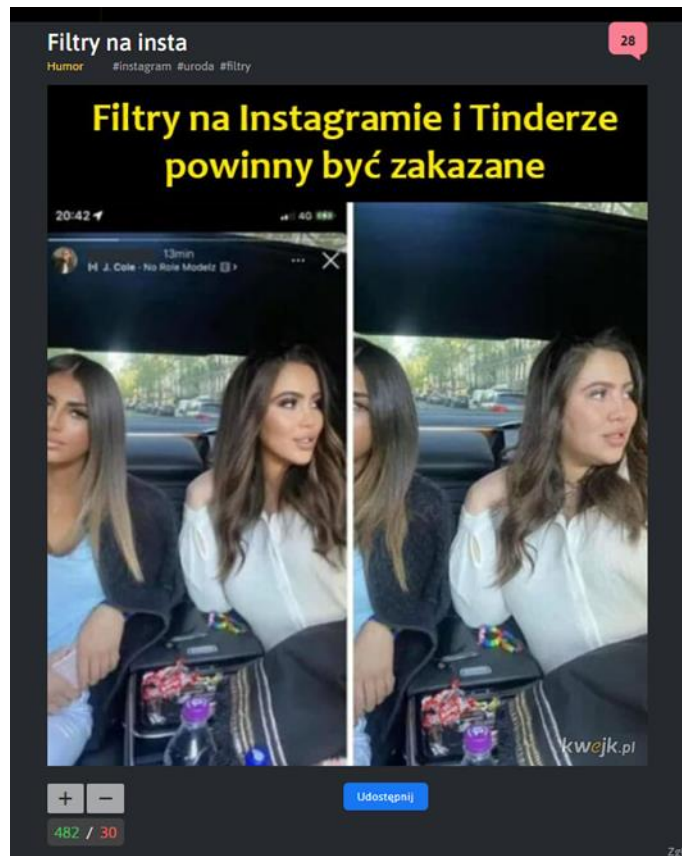
Mem 36 - <https://kwejk.pl/obrazek/3828741/tak-zrobiono-to-zdjecie.html>

Znaczenie kontekstowe: Obrazy publikowane i kreowane przez użytkowników mediów społecznościowych są często efektem długiej pracy oraz użycia dodatkowego sprzętu, umożliwiającego osiągnięcie efektu, który nie mógłby być osiągnięty standardowymi metodami.

Mem ten nawiązuje to poruszanego wielokrotnie negatywnego wpływu mediów społecznościowych na człowieka. Wyidealizowane zdjęcia, które są efektem intensywnej

pracy i różnych zabiegów, są prezentowane jako przypadkowe, bez wysiłku osiągnięte efekty.

Oprócz makijażu oraz dodatkowego oświetlenia, dobrego aparatu czy też smartfonu, bardzo popularne jest używanie filtrów, które pozwalają na cyfrowe zmienianie wyglądu człowieka. Ukazuje to mem pt. *Filtry na insta*:

Mem 37 - <https://kwejk.pl/obrazek/3936217/filtry-na-insta.html>

Znaczenie kontekstowe: Najnowsze filtry w mediach społecznościowych, które są dostępne dla wszystkich użytkowników, są coraz doskonalsze i w sposób znaczący potrafią zmienić/ulepszyć czyjś wygląd. Dla wielu osób takie zmiany posiadają znamiona oszustwa. Istnieje dyskusja na temat tego czy takie filtry powinny być dozwolone i czy powinny istnieć regulacje dotyczące cyfrowego zmieniania wyglądu. Jest to również dyskusja dotycząca zadań jakie powinny wypełniać media społecznościowe oraz oczekiwań użytkowników co do nich.

U wielu media społecznościowe powodują bardzo negatywne efekty, złe samopoczucie, obniżoną samoocenę i wiele innych. Media społecznościowe nie są dla wielu zdrowym środowiskiem do przebywania. Efekt ten jest potęgowany przez samą popularność tych

mediów i niekiedy niemożliwość rezygnacji z nich przez np. powiązanie ich z pracą czy szkołą. Dlatego tak ważna jest świadomość tego, jak one wpływają na ludzi.

Kolejny mem wskazuje na kolejną negatywną cechę mediów społecznościowych, a dotyczy ona nieprawdziwych informacji. Prezentuje to mem pt. *5ta plaga*:

Mem 38 - <https://kwejk.pl/obrazek/3875521/5ta-plaga.html>

Znaczenie kontekstowe: Media społecznościowe stały się jedną z platform, gdzie najłatwiej rozprzestrzenia się niesprawdzone i fałszywe wiadomości. Problem z dezinformacją dotyka coraz częściej tradycyjnych mediów i osób, które cieszą się posłuchem (politycy, aktorzy). Jest to jeden z głównych problemów we współczesnym świecie, uwidoczniiony najbardziej w polityce oraz w czasie pandemii.

Nie da się ukryć, że problem z nieprawdziwymi i manipulowanymi wiadomościami może nosić miano plagi współcześnie. Dużą rolę w tym odgrywają media społecznościowe, gdyż jak wiadomo z afer, jakie miały miejsce w firmie Meta (wcześniej Facebook) najważniejsza dla firmy jest klikalność, ponieważ to jest to, czego reklamodawcy oczekują. Problem ten również dotyczy kryzysu autorytetów, ponieważ współcześnie osoby powszechnie znane, często bogate, są od razu uznawane przez wielu jako warte wysłuchania. Nie ma wystarczającego nacisku na posiadane wykształcenia czy doświadczenia. Elitarność osadzona na podłożu posiadanej wiedzy, przebytej edukacji została zepchnięta na dalszy plan. Kryzys wartości wiedzy widoczny jest również bardzo mocno w polityce, gdzie powinno się oczekiwać od polityków powagi,

odpowiedzialności i racjonalnego działania. Niestety, cała debata jest oparta znacznie bardziej na emocjach.

Aspekt emocjonalności ma również duże znaczenie w rozmowach między poszczególnymi użytkownikami, tak jak pokazuje to mem pt. *Dyskusje internetowe*:

Mem 39 - <https://kwejk.pl/obrazek/3942496/dyskusje-internetowe.html>

Znaczenie kontekstowe: Możliwość natychmiastowej komunikacji zubożyło komunikację międzyludzką. Ludzie w dużej mierze piszą skrótowo i bez większej uwagi na poprawność i pełność przekazu literalnego oraz jasności ładunku emocjonalnego.

Kwestia ta łączy się również z tematem poruszonym przy okazji kolejnego memu pt. *Podryw kiedyś*. Pokazuje on również jak absurdalnie wyglądałaby komunikacja bez współczesnych technologii, ale z zachowaniem współczesnego ograniczenia językowego w komunikacji:

Mem 40 - <https://kwejk.pl/obrazek/3979850/podryw-kiedys.html>

Znaczenie kontekstowe: w czasach Internetu coraz trudniej prowadzić merytoryczną dyskusję. Ma na to wpływ wiele różnych czynników. Za jeden z głównych można uznać anonimowość, niechęć do przyznania się do błędu oraz brak chęci zrozumienia drugiej osoby.

Tak samo jak w przypadku zdjęć jest w tym miejscu widoczna inflacja komunikacji. Media społecznościowe i ich funkcjonowanie również sprzyja temu, by tak właśnie funkcjonowały. Wydaje się, że długie formy wypowiedzi są marginalizowane, a ich użycie wydaje się zbędne. Do tego na pewno należałoby dołączyć również zagadnienie głosówek, które również wspierają odejście od dłuższych pisemnych wypowiedzi. Temat ten niewątpliwie łączy się ze wspomnianym już zwrocie ku obrazowi, a odejściu od pisania. Czasów po-pisemnie, które bazują właśnie na obrazie oraz dźwięku. Nie oznacza to zaniku umiejętności pisania, chociaż może oznaczać koniec odręcznego pisania, a być może kres również ręcznego „stukania” słów i zdań.

Przechodząc teraz do drugiej grupy memów. Poniżej znajdują się cztery memy, które odnoszą się do tego, jaką rolę pełnią one w życiu użytkowników oraz jakie znaczenie im przypisują. Warto nadmienić, że w części poświęconej przedstawieniu memów został przywołany również mem, który mógłby znaleźć się w tym miejscu jako przykład tego, że użytkownicy/twórcy memów widzą w nich również źródło wiedzy. Można zatem ten fragment uznać za potwierdzenie wspomnianych aspektów memów oraz wzbogacenie ich o nowe przykłady i rodzaje.

Pierwszy mem nosi tytuł *Jestem dorosły*:

Mem 41 - <https://kwejk.pl/obrazek/3931989/jestem-dorosly.html>

Znaczenie kontekstowe: Memy są często miejscem, gdzie ludzie dzielą się swoimi opiniami. Dla wielu użytkowników jest to miejsce, gdzie mogą znaleźć treści, z którymi się zgadzają bez potrzeby rozmowy z innymi, nie bacząc na poprawność polityczną przekazu.

Środowisko memów można rzeczywiście uznać za miejsce z dużą wolnością słowa. Jest to zatem miejsce, gdzie ludzie mogą dać upust swojej frustracji. Ma to oczywiście swoje dobre i złe strony. Jednak posiadanie miejsca, gdzie jest to możliwe, zakładając nieskrajne poglądy jednostki, można uznać za pozytywną cechę memów.

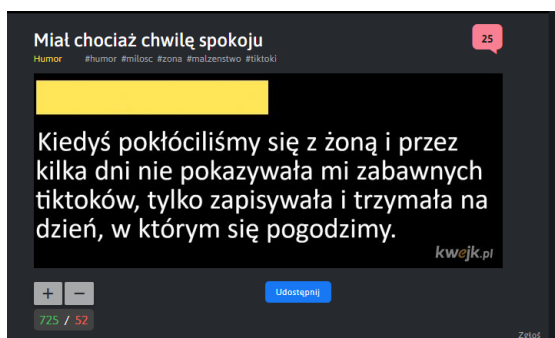
W sposób oczywisty narzuca się również problematyka, która była poruszana przy okazji młodych dorosłych:

Alternatywne znaczenie kontekstowe: Ludzie dorośli nie są nauczeni mówienia o swoich problemach i uczuciach. Dotyczy to w szczególności mężczyzn. Jest to szkodliwe dla zdrowia takich ludzi oraz skraca efektywnie ich życie.

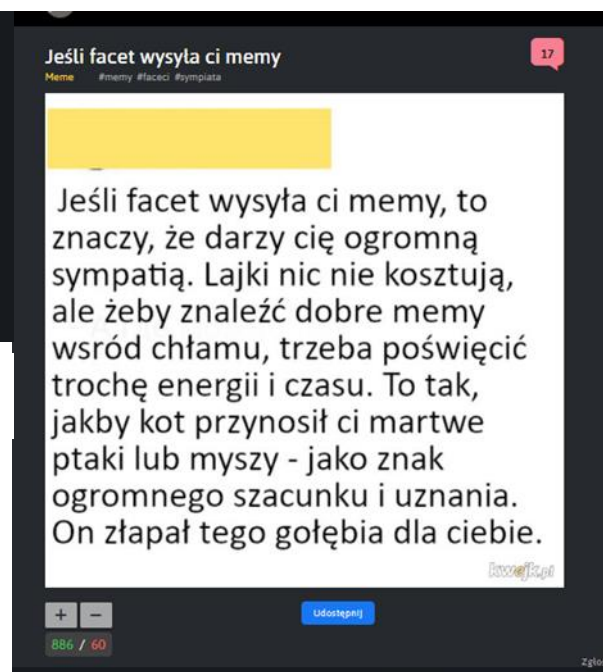
Chociaż wcześniejsze twierdzenia odnosiły się do aspektu otwartości młodych dorosłych na zdrowie psychiczne i potrzebie otwartości, możliwości mówienia o terapii, to nie można pominąć również tych trendów, które w jakimś sensie można uznać za pozostałość po poprzednim podejściu do problemów psychicznych zwłaszcza u mężczyzn. Jest to

niebagatelny problem związany z tym, jak archetyp męskości nie pozwala wielu mężczyznom funkcjonować zdrowo we współczesnym społeczeństwie. Kładzenie nacisku na brak pokazywania słabości, jako wyznacznik bycia męskim, jest absolutnie nieadekwatny. Zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę dużą i ciągłą zmienność, która powoduje miejscami szybką dezaktualizację różnych „prawd”. Jedną z możliwych reakcji, może być zgodnie z tym co było napisane w części teoretycznej, a mianowicie zwrócenie się ku przeszłości i resentyment względem terażniejszości. Czyli nawrót do narodowych, zamkniętych społeczeństw. Co w zglobalizowanym świecie nie jest odpowiedzią na jakikolwiek ze współczesnych problemów.

Kolejne dwa memy zostały przedstawione wspólnie i zostało im nadane jedno znaczenie kontekstowe:

Mem 42 - <https://kwejk.pl/obrazek/3952061/mial-chociaz-chwile-spokoju.html>

Mem 43 - <https://kwejk.pl/obrazek/3980488/jesli-facet-wysyla-ci-memy.html>

Znaczenie kontekstowe: Dla wielu ludzi ważnym elementem życia codziennego jest dzielenie się ciekawymi, śmiesznymi materiałami, które znaleźli w Internecie. Istnieją pary dla których dzielenie się materiałami polubionymi przez samych siebie jest ważną czynnością społeczną, która świadczy o dużym przywiązaniu do drugiej osoby.

W tym miejscu można zauważyć jak ważną rolę memy pełnią w życiu niektórych ludzi. Nie są to jedynie źródła informacji czy też miejsce, gdzie można się oderwać od

rzeczywistości, oczyścić głowę. Dla tych ludzi memy⁴⁵² są elementem ważnym społecznie. W wymiarze kontaktów, relacji i zachowań. Jest to dowód na to, że trudno jest w badaniu współczesnych ludzi zaangażowanych codziennie w Internecie pomijać memy jako element nieistotny.

Ostatni mem z tej kategorii nawiązuje do poprzednio wspomnianego tematu pozyskiwania wiadomości i informacji o mających miejsce wydarzeniach:

Mem 44 - <https://kwejk.pl/obrazek/3937482/horyzonty.html>

Znacznie kontekstowe: Memy stały się jednym z miejsc, gdzie użytkownicy Internetu zdobywają informacje o bieżących wydarzeniach. Chociaż są świadomi wielu niedoskonałości przekazu zawartego w memach to cenią sobie je podobnie lub wyżej niż przekazy tradycyjnych mediów, które uważają za tendencyjne.

Wydaje się, że to znaczenie kontekstowe w zasadzie wyczerpuje opis, jaki jest potrzebny. Jako że koresponduje to z wcześniejszym twierdzeniem, można go traktować jako kolejny dowód tego, że mem jest ważnym nośnikiem informacji, z którego użytkownicy Internetu korzystają. Nie jest to jednak naiwne korzystanie. Być może właśnie fakt, że jakąś informację pozyskało się z memów powoduje wzmocnienie świadomości, że należy takie wiadomości tym bardziej weryfikować.

Możliwe jest również, że jest to pewien znak czasu, który w kolejnych latach się nasili. Nie ważne jakie jest źródło, z którego dana informacja pochodzi. Ważne jest czy została

⁴⁵² Memy należy tutaj rozumieć możliwie szeroko, nie tylko jako klasyczne formy przedstawiane w tej pracy ale również wszelaki inne formy np. video i nagrania dźwiękowe.

ona później zweryfikowana. Jeżeli współcześnie nie można polegać na bezstronności mediów tradycyjnych, to najlepszą metodą jest uznawanie potrzeby sprawdzania wszystkich ważnych, dla danej jednostki, informacji.

I. Podsumowanie kategorii IV

Media społecznościowe z pewnością są ważnym elementem codziennego życia współczesnych ludzi. Są one również przyczyną niektórych z problemów, które współcześnie są powszechne u ludzi. Ułatwiły one promowanie na szeroką skalę różnych treści, w tym nieprawdziwych informacji jak i podkoloryzowanych i nieprawdziwych stylów życia. Coraz lepsze filtry, które są domeną mediów społecznościowych powodują tworzenie nierealnych oczekiwań względem siebie oraz innych ludzi. Sposobem swojego funkcjonowania wsparły komunikację kierowaną emocjami a nie argumentem. Sprzyjają zubożeniu językowemu w komunikacji i promują kulturę obrazu kosztem kultury pisma. Dyktowania nad pisanie, odtwarzania nad czytaniem.

Odnosząc się teraz do memów. Jest to niezwykle ciekawe, że sposób tej komunikacji, komentowania, dzielenia się opiniami, zdobył tak dużą popularność. Być może jest to związane z tym, że większość memów posiada obraz i niewielką ilość tekstu. Wpisują się one zatem w dzisiejsze trendy. Z pewnością na ich atrakcyjność wpływa również ich, nierzadko, humorystyczny lub sarkastyczny charakter. Ze względu na swoją powszechność i ilość każdy może znaleźć, coś z czym się identyfikuje, co go śmieszy lub co go interesuje. Memy stały się niewątpliwie elementem współczesnej kultury.

Memy są znaczące dla wielu ludzi i pełnią funkcję nie tylko czysto rozrywkową, ale również informacyjną oraz społeczną. Osoby, które aktywnie się udzielają w miejscach, gdzie memy funkcjonują, są w dużej mierze świadomymi użytkownikami w tym sensie, że rozumieją potrzebę weryfikacji treści, często sami informują o nieprawdziwości informacji lub manipulacji. Memy mają niestety również swoje minusy. Tak jak media społecznościowe, a może przez anonimowość na jeszcze większą skalę, wspierają wypowiedzi i dyskusje oparte na emocjach. Jak się wydaje obok niewłaściwych, rasistowskich czy mizoginicznych tekstów to właśnie brak kultury wypowiedzi i dbania o standardy dyskusji są najbardziej widoczne.

g. Analiza memów internetowych w kategorii *memy o technologii*

Następną kategorię zajmują memy, które traktują o technologii, jak ją ludzie wykorzystują, jakie mają wobec niej oczekiwania oraz jak widzą oni ją w przyszłości, jakie będzie pełnić zadania. Kategoria ta pozwoli na zobrazowanie tego, jakie znaczenie ma technologia w życiu w opinii twórców memów.

Otwierającym zagadnieniem jest użyteczność technologii, czyli jak ludzie korzystają z wysoko rozwiniętych technologii i ich zaawansowanych możliwości. Mem pt. *Foteczki kotka*:

Mem 45 -
<https://kwejk.pl/obrazek/3982697/foteczki-kotka.html>

Znaczenie kontekstowe: Wielu ludzi pomimo posiadania dostępu do wysokorozwiniętych technologii wykorzystuje je jedynie w minimalnym stopniu bądź niewielkim stopniu.

Chociaż znaczenie kontekstowe jest niezwykle krótkie to pokazuje bezpośrednio pewną powszechną praktykę. W dzisiejszym świecie prestiżowe jest posiadanie najnowszych/najlepszych nowinek technologicznych np. najnowszy flagowy smartfon. Nie ma znaczenia, czy się potrafi to urządzenie w pełni wykorzystać, lub czy w ogóle się zna jego możliwości. Efektem tego jest posiadanie profesjonalnych urządzeń, które wykonują zadania wymagające znacznie prostszych urządzeń.

Powszechność technologii i możliwości, jakie za nią stoją są tematem kolejnych memów. Jako pierwszy mem zostanie omówiony *Jakby mu to powiedzieć*, następnie *Spotify* oraz *Podsluchują*:

Mem 46 - <https://kwejk.pl/obrazek/3930478/podsluchuja.html>

Znaczenie kontekstowe: Współczesna wszechobecność technologii, ilość urządzeń podłączonych do Internetu, powszechność stałego podłączenia urządzeń do Internetu sprawia, że wiele osób zapomina, że jest bardzo trudno zachować pełną anonimowość oraz kontrolę nad swoimi danymi.

W z powyższego mema zostały wyciągnięte dwa znaczenia kontekstowe. Podstawowy z nich nawiązuje do poruszanego w części teoretycznej Internetu rzeczy tj. urządzeń, które są połączone z siecią. Wszelka wymiana informacji, jaka następuje w ramach takiego urządzenia, w znacznej mierze dzieje się poza świadomością człowieka. Powszechność takich urządzeń i skala ich użytkowania oraz codzienność tego sprawia, że wielu ludzi zapomina, że są w pewien sposób cały czas monitorowani przez któreś z urządzeń.

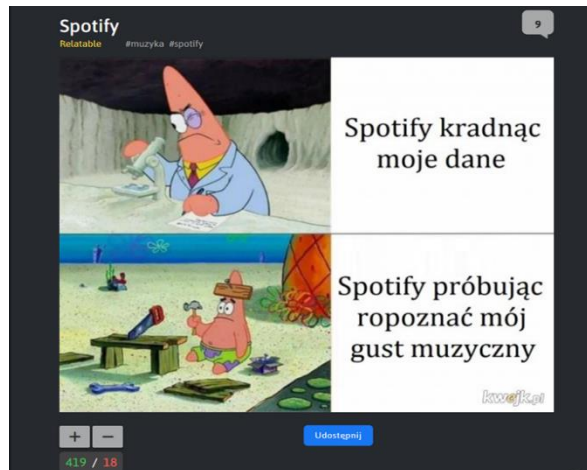
Drugim znaczeniem niemniej ważnym jest:

Alternatywne znaczenie kontekstowe: Coraz większym problemem we współczesnym świecie jest brak skutecznego działania przeciwko fake news oraz brak edukacji ludzi co do tego, jak ich działania są rejestrowane przez różne aplikacje. Krytyczność myślenia jest jedną z podstawowych umiejętności w XXI wieku.

Chociaż teorie spiskowe istniały również dawniej i również potrafiły stanowić ważny faktor w życiu społeczeństwa, to jednak w dzisiejszym świecie zatopionym w globalności informacji takie ruchy mogą mieć transgraniczny charakter oraz znajdować znacznie więcej zwolenników. Wydaje się ironią to, że Internet, który miał oświecić ludzi,

pozwolić im dowiedzieć się „prawdy” bez konieczności polegania na autorytecie, stał się miejscem widocznych kłamstw i manipulacji. Jest to potwierdzenie potrzeby wspomnianej w znaczeniu kontekstowym, ale również poruszanym w części pierwszej niniejszej pracy o potrzebie zmiany punktów ciężkości edukacji właśnie na weryfikację informacji oraz krytyczne myślenie.

Kolejne dwa poświęcone są możliwości pobierania informacji o użytkownikach przez aplikacje:

Mem 47 - <https://kwejk.pl/obrazek/3865031/spotify.html>

Znaczenie kontekstowe: Wiele osób uważa, że firmy skupiają się znacznie bardziej na eksploatacji wydobywanych przez swoje aplikacje danych, niż na dostarczaniu lepszych usług, za które klient płaci.

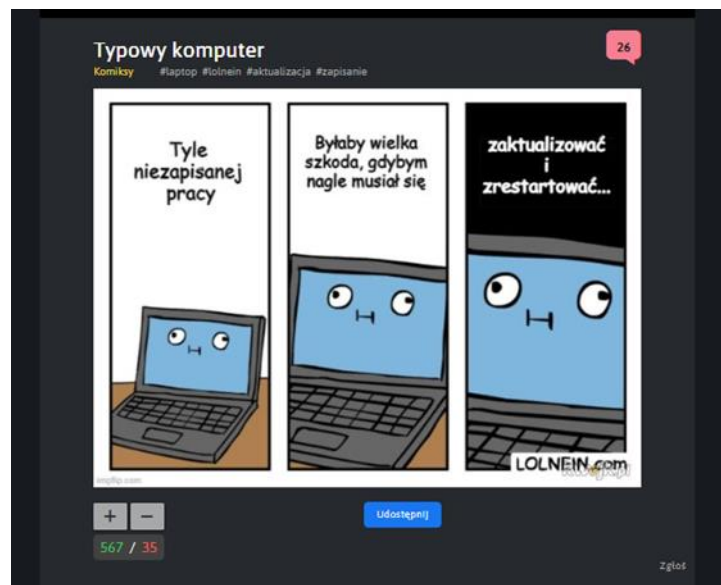

Mem 48 - <https://kwejk.pl/obrazek/3930478/podsluchuja.html>

Znaczenie kontekstowe: Wielu ludzi jest świadomych tego, że aplikacje są projektowane tak, by analizowały wszelkie dane, które są im udostępniane przez użytkownika. Nieraz dotyczy to również możliwości korzystania z mikrofonu oraz kamery.

Obydwa te memy mają bardzo podobne przesłanie, a mianowicie pokazują, że wielu ludzi ma świadomość tego, że aplikacje, których używają pobierają o nich informacje. Również oba te memy sugerują, że aplikacje te robią to tak, by użytkownik nie miał świadomości tego, co i kiedy jest pobierane. Oczywiście wpisuje się to w dyskusje poruszane w części teoretycznej na temat kapitalizmu inwigilacji, praw do swoich danych i prawa do prywatności. Z pewnością model, który dominuje współcześnie wymaga, by działać poprawnie, danych pochodzących od samych użytkowników. Czy trend ten będzie się utrzymywać zapewne w dużej mierze będzie zależeć od postaw samych użytkowników. Na chwilę obecną widać ruchy, które zmierzają do zmiany powszechnego pobierania danych od wszystkich użytkowników.

Kolejny mem jest nawiązaniem do tego, że czasami przesadzamy z oczekiwaniami w stosunku do technologii. Mem pt. *Typowy komputer*:

Mem 49 - <https://kwejk.pl/obrazek/3975846/typowy-komputer.html>

Znaczenie kontekstowe: Pomimo dużego zaawansowania technologia często zawodzi użytkowników w ważnych chwilach. Przez takie sytuacje niektórzy nadają elektronicznie antropomorficzne cechy jak np. złośliwość.

Mem ten można odnieść do bardzo ważnej kwestii, czy współczesna elektronika taka jak np. komputer może być uznana za inteligentną oraz czy możemy jej przypisać jakąś sprawczość. Temat ten dotyka również kwestii poruszanej wcześniej nazwanej awersją

algorytmową. Postawa względem urządzeń elektrycznych jest jednym z ważniejszych zagadnień. Prowadzi ona bowiem do akceptacji bądź nie wspomnianego nieuchronizmu, braku wiary w technologię, jak przy awersji algorytmowej czy też rzutowania i obwiniania urządzeń za problemy.

Ostatnie cztery memy są odniesieniem do przyszłości i są pewnymi wizjami, jak przyszłość ludzkości może wyglądać. Pierwszy mem pt. *Tak będzie*:

Mem 50 - <https://kwejk.pl/obrazek/3869889/tak-bedzie.html>

Znaczenie kontekstowe: Coraz więcej osób jest świadomych niekorzystnych praktyk, jakie stosują firmy w swojej działalności. Facebook jest jedną z najczęściej krytykowanych platform po tym, jak niejednokrotnie wychodziły na jaw praktyki firmy, których nadrzędnym celem była liczba kliknięć, a nie dobro użytkowników.

Oczywiście sam powyższy mem należy rozumieć w konwencji satyrycznej, porusza on jednak ważne zagadnienie granic, jakie prywatne firmy powinny mieć nałożone. Media społecznościowe są dobrym tego przykładem, ponieważ są one wszechobecne, znaczna większość osób z dostępem do Internetu ma przynajmniej jedno konto na jakiejś platformie. Pytaniem jest w tym kontekście to czy, a jak tak, to kto powinien kontrolować takie firmy i to co robią. Każda firma broni się, że posiada wewnątrz regulacje i kodeksy etyczne, jednak praktyka i przykłady z przeszłości pokazały, że nie są to regulacje szczelne i rygorystycznie przestrzegane. Problem ten z pewnością będzie się nasilać

z kolejnymi latami w szczególności, że Unia Europejska wprowadza co jakiś czas nowe regulacje, które są w kontrze do dotychczasowych interesów również firm tworzących media społecznościowe.

Kolejny mem pt. *Nareszcie. Już nie potrzebuję ludzi, żegnajcie*, oprócz nawiązywania do niedalekiej przyszłości koresponduje z zagadnieniem dotyczącym jak człowiek wykorzystuje wysoko rozwinięte technologie i ich możliwości:

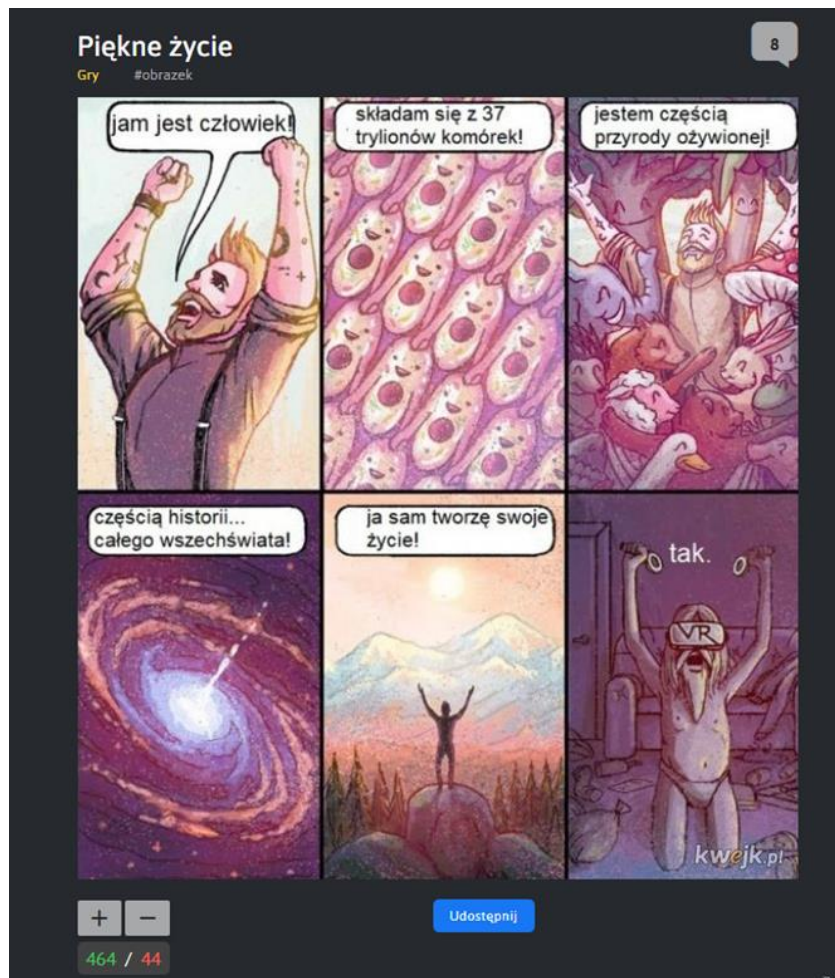

Mem 51 - <https://kwejk.pl/obrazek/3855302/nareszcie-juz-nie-potrzebuje-ludzi-zegnajcie.html>

Znaczenie kontekstowe: Rozwój technologii pozwala przekraczać kolejne bariery w kierunku doznawania zmysłowego wirtualnych rzeczy. Jest to z jednej strony niesamowita szansa dla wielu w np. utrzymywaniu kontaktu na odległość. Jest to również niebezpieczeństwo całkowitego odizolowania się od świata materialnego (rzeczywistego) i zatopienia się w świat wirtualny.

Niewątpliwie jest to zagadnienie godne uwagi i obserwacji, czy rzeczywiście problem ten zaczyna się nasilać. Chociaż znane są przypadki ludzi pochłoniętych grą tak mocno, że doprowadzali samych siebie do biologicznego zgonu, to jednak zatopienie się w świat wirtualny oferuje jeszcze głębsze i „prawdziwsze” doznania. Rozpowszechnienie się syntetycznej skóry jest jednym z ważniejszych kroków w tej kwestii, ponieważ pozwoli on na faktyczne doznawanie fizycznej bliskości wirtualnych przedmiotów, ludzi lub ich wirtualnych reprezentacji (Avatarów).

Kolejny mem również nawiązuje do imersji człowieka w świat wirtualny. Mem pt. *Piękne życie*:

Mem 52 - <https://kwejk.pl/obrazek/3869142/piekne-zycie.html>

Znaczenie kontekstowe: Wirtualna rzeczywistość/technologii może powodować to, że ludzie zatracają się w niej i odbierają wirtualne życie za wartościowsze od biologicznego. Skupiają się również na zbudowaniu idealnego „Ja” w świecie wirtualnym nie dbając o to, kim są w świecie rzeczywistym.

Jest to zatem kolejny przykład i przestroga przed tym, co może się stać, gdy ludzkość zacznie na masową skalę przechodzić do świata wirtualnego. Warto jednak pamiętać jaki potencjał za tą technologią stoi. Wydaje się, że zadaniem naukowców, a dokładniej edukatorów, nauczycieli, pedagogów jest stworzyć takie możliwości i programy, które pozwolą na czerpanie z tej technologii jak najwięcej korzyści i uczyć się jak zabezpieczać się przed niekorzystnymi konsekwencjami.

Ostatnim mem kończący kategorię prezentuje obraz, który może się okazać w niedalekiej przyszłości prawdziwy:

Mem 53 - <https://kwejk.pl/obrazek/3981703/tak-bedzie.html>

Znaczenie kontekstowe: Kwestia coraz doskonalszych technologii i coraz bardziej uniwersalnej sztucznej inteligencji powoduje, że coraz więcej użytkowników ma coraz większe oczekiwania co do jej umiejętności. Zagadnienie to mocno wiąże się z przyszłością pracy oraz tym, które prace w niedalekiej przyszłości będą zastępowane przez AI lub maszyny.

Kwestia tego, jak dużo pracy zaczną wykonywać roboty oraz programy w przyszłości wyręczając człowieka, jest niezwykle aktualna. Koresponduje to również z zagadnieniem

pracy, który jest poruszany w części teoretycznej. Sens pracy zarobkowej, dochód gwarantowany itd. są to kwestie ściśle powiązane z rozwojem sztucznej inteligencji. To, jak ważny jest to problem, pokazuje również wielki protest aktorów i pisarzy w Stanach Zjednoczonych. Już teraz można odmładzać aktorów, a nawet tworzyć cyfrowe obrazy zmarłych. Nic dziwnego, że przy rewolucji jaką obrazuje w zasadzie ChatGPT, ludzie boją się o swoją przyszłość i chcą gwarancji możliwości zarobku, by się móc utrzymać. Aspekt prawa do wykorzystywania cyfrowego obrazu człowieka będzie z pewnością ważnym tematem w niedalekiej przyszłości. W szczególności, że najnowsze coraz doskonalsze filtry, których przykłady były prezentowane przy kilku okazjach w niniejszej pracy.

I. Podsumowanie kategorii V

Wszelkie pytania o technologię to tak właściwie są pytania o wygląd przyszłości. Podsumowując tę kategorię widać, że ludzkość jest w miejscu, gdzie część urządzeń jest lepsza dla samego tego faktu, a nie dla potrzeby użytkownika. Jest to raczej wypełnienie oczekiwań, których spełnienie nie ma znaczenia innego, niż poczucie satysfakcji czy wyższości ze względu na posiadanie lepszego urządzenia od innych. Wydaje się, że jakość urządzenia automatycznie mówi o jakości ich użytkowników. Jest to kolejna faza konsumpcyjnego i kapitalistycznego nastawienia do świata.

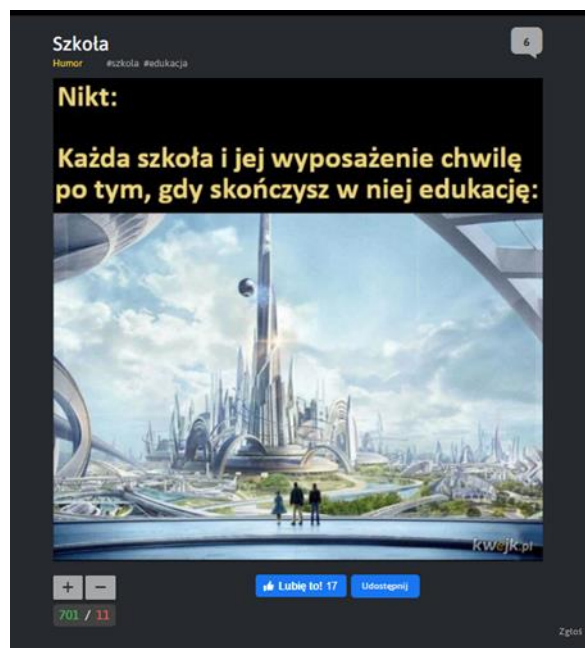
Relacja między człowiekiem a maszyną jest zawiła, z jednej strony człowiek ma tendencje do zawierzania technologii i przypisywania jej niezwykłych możliwości (teraz lub w niedalekiej przyszłości), z drugiej istnieje przekonanie, że w najważniejszym momencie zawiedzie człowieka. W tej relacji ma również dużo do powiedzenia filozofia firm - oferowania usług cyfrowych i urządzeń. Użytkownicy są coraz bardziej świadomi praktyk wydobywania danych na ich temat i często nie podoba się im to i chcą zmian. To jakie konsumenci będą mieli postawy i oczekiwania względem technologii, z pewnością będzie determinować, w którym kierunku technologia będzie zmierzać i do czego będzie się człowiekowi przydawać.

Warto zwrócić uwagę na coraz większe umiejętności sztucznej inteligencji. Wydaje się, że jest ona coraz doskonalsza i może zastępować w coraz większej ilości zadań człowieka. Być może niedługo będzie wyręczać ludzi w praktycznie wszystkich czynnościach. Wtedy pozostanie jedynie człowiekowi żyć.

h. Analiza memów internetowych w kategorii *memy o edukacji*

Kolejną, a jednocześnie ostatnią kategorią analizowanych memów, są memy o edukacji. Jest to zbiór czterech memów, które ukazują główne uczucia względem szkoły, jej ról oraz tego czy, a jeżeli tak to jak, przygotowuje ona adekwatnie uczniów do przyszłego życia. Kategoria ta jest dość mała, jednak niewielka ilość prezentowanych memów nie wynika z faktu, iż jest to rzadko poruszany temat, a raczej z faktu, że do badania były wybierane memy, które charakteryzują się brakiem lub znikomą możliwością uznania treści za agitację polityczną.

Pierwszy mem prezentuje pewną tendencję, którą doświadczyło wielu ludzi, a mianowicie to, że szkoła modernizuje się zawsze za wolno. Mem pt. *Szkoła*:

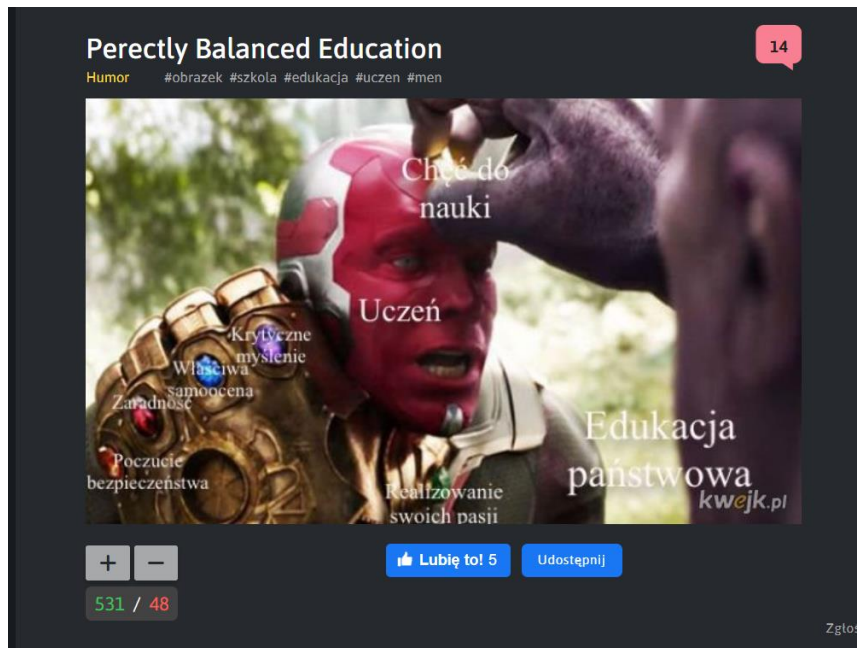

Mem 54 - <https://kwejk.pl/obrazek/3904487/szkola.html>

Znaczenie kontekstowe: Wielu ludzi nigdy nie doświadcza pozytywnych zmian w systemie edukacji ponieważ te następują z dużym opóźnieniem tak, że często całe roczniki mogą przejść przez np. studia bez doczekania się na pozytywne zmiany.

Mem ten wskazuje na powolne zmiany, jakie następują w szkolnictwie, na wszystkich szczeblach. Chociaż chodzi w nim głównie o zmiany infrastruktury, co ma również ważny wpływ na efekty uczenia się, to jednak wydaje się, że można go widzieć szerzej jako jakość pomocy naukowych, organizację oraz metody. Szkolnictwo i szkolnictwo wyższe wciąż gonią zmiany zamiast na te zmiany przygotowywać.

Kolejny mem w nieco dosłowniejszy sposób obrazuje, jakie realnie efekty ma współcześnie edukacja (edukacja państwowa):

Mem 55 - <https://kwejk.pl/obrazek/3403247/perectly-balanced-education.html>

Znaczenie kontekstowe: w powszechnej opinii system edukacji w Polsce wymaga zmian. Nie ma jednak konsensusu co do tego, jak powinna ta zmiana wyglądać. Szkoła dla wielu jest miejscem nieatrakcyjnym, który zamiast inspirować niszczy wszelką twórczość, indywidualność i kreatywność. Wiele nawet dobrych inicjatyw jest często blokowanych lub przerywanych ze względu na ich niestandardowy charakter.

Przekaz, który płynnie z tego mema jest jednoznacznie negatywnym dla państwowej edukacji. Szkoła jest miejscem, które zamiast pomagać, inspirować, wspierać jest miejscem, które niszczy indywidualność i ucina wszelkie próby zmian, nawet jeżeli są ewidentnie pozytywne. Dotyczy to nie tylko uczniów, ale również i nauczycieli. Dobitnie pokazuje to jeden z komentarzy, który zwraca uwagę na to jak, sama szkoła funkcjonuje oraz jak wpływa ona na zachowanie nauczycieli:

u mnie w liczbach historyk zrobił kółko ale potem mu zakazali bo uczniowie zaczęli wymagać kółek z innych przedmiotów xd [1]

Jasnym jest, że nie wszystkie szkoły można oceniać jedną miarą. Jednak powyższy obraz wydaje się zbyt często znajdować potwierdzenie w różnych publikacjach, badaniach czy też wyrażonych opiniach.

Kolejny mem niesie ze sobą zarówno wsparcie powyższych wniosków jak i argument przeciwstawny. Mem pt. *Kto by się przejmował edukacją?*

Mem 56 - <https://kwejk.pl/obrazek/3817903/kto-by-sie-przejmowal-edukacja.html>

Znaczenie kontekstowe: Na przykładzie technologii można zauważyć, jak w ciągu stu lat wiele się zmieniło w życiu człowieka. Jest to wielokrotnie większa zmiana, niż kiedykolwiek rasa ludzka miała do czynienia w takim przedziale czasu. Szkoła, z drugiej strony, nie zmieniła się znacząco, co nie oznacza, że w ogóle, jednak te zmiany nie są widoczne.

Szkoła pomimo wielu lat i wielu prób co do zasady pozostała w modelu pruskim i nie potrafi na dużą, powszechną skalę z niego się uwolnić. W tym miejscu jest to oczywiście zarzut do systemu edukacji oraz do ludzi, którzy za nią odpowiadają. Polskie szkolnictwo jest w zasadzie w czasie ciągłej reformy. Co parę, paręnaście lat wprowadzane są duże zmiany. Wiele szans na pozytywne zmiany jest marnowanych ze względów ideowych lub sentymentalnych.

Istnieje jednak potrzeba debaty, co właściwie należałoby zmienić w szkole, czy szerzej, systemie edukacji. Na przykładzie alternatywnego znaczenia kontekstowego można zobaczyć, że nie dla wszystkich ta potrzeba czy też kierunek zmian jest oczywisty:

Alternatywne znaczenie kontekstowe: Szkoła nie musi się radykalnie zmieniać, ponieważ spełnia ona swoją rolę. Na przykładzie technologii widać, że postęp następuje, a to oznacza, że są kształceni ludzie (w szkołach) którzy ten postęp znaczą.

Pokazuje to, jak niełatwym zadaniem jest debatowanie na temat zmian. Mem ten w sposób pełny wpisuje się w to, co było pisane na temat edukacji w części teoretycznej. Nie ma powszechnej zgody co do tego, jak należy i czy reformować szkolnictwo. Znowu trzeba odwołać się do pomysłu ministra Przemysława Czarńka do wysyłania nauczycieli na wcześniejsze emerytury, zamiast kłaść nacisk na pomniejszanie klas i zwiększanie autonomii nauczyciela. Są to dwa poglądy, które ścierają się ze sobą od dłuższego czasu bez wyraźnego wskazania na faktycznego zwycięzcę. Pozwalając sobie w tym miejscu na refleksję, jeżeli nie można wskazać zwycięzcy to z pewnością można wskazać, na to kto jest przegranym, a są nimi uczniowie, którzy nękani reformami i przepychankami między przedstawicielami nauczycieli a ministerstwa dostają po głowie rykoszetem.

Ostatnim prezentowanym memem jest *Takie czasy*. Jest to mem, który w sposób humorystyczny pokazuje, jak technologia niekoniecznie podnosi jakość edukacji:

Mem 57 - <https://kwejk.pl/obrazek/3984710/takie-czasy.html>

Znaczenie kontekstowe: Współczesna technologia jest wykorzystywana zarówno przez nauczycieli/wykładowców jak i uczniów/studentów. Problemem nie jest istnienie tej technologii, ale to jak jest ona wykorzystywana. ChatGPT jest szczególnym przykładem, ponieważ swoimi umiejętnościami przewyższa dotychczasowe programy ogólnodostępne. Jak oraz w jakim stopniu takie programy powinny wspierać wykładowców i studentów jest pytaniem, które wymaga odpowiedzi.

Oczywiście jest to nawiązanie do pokazanych wcześniej możliwości ChatGPT, które są wspomniane również w różnych kontekstach coraz częściej w szeroko rozumianych mediach. Jest to niezwykle narzędzie i kuszące właściwie dla każdego. Nic zatem dziwnego, że to właśnie o tym programie powstał mem. Połączenie z edukacją jest

równie oczywiste, gdyż to właśnie wypracowania pisemne najczęściej są wspomniane w kontekście niewłaściwego używania tego programu.

Patrząc na ten mem bardziej metaforycznie, to pokazuje on, że system edukacji jest niszczący nie tylko dla uczniów, ale również dla osób w nim pracujących tj. nauczycieli/wykładowców. ChatGPT może być oskarżany o zabijanie kreatywności, patrząc na to w szerszym kontekście jest on jednak raczej symptomem niż przyczyną tego zarzutu.

I. Podsumowanie kategorii VI

Dyskusja nad współczesną edukacją to tak naprawdę pytanie o podstawy edukacji, o jej założenia, na których opiera się cały system edukacji. Niewątpliwie zasługą takiego stanu rzeczy jest w dużej mierze technologia. Informacje potrzebne do tworzenia wiedzy przez ludzi są, co do zasady, dostępne powszechnie. Z elementami trudnymi szkoła i tak od lat nie daje sobie rady, z tego względu rynek korepetycji jest dobrym miejscem na zarabianie.

Chociaż sama kategoria nie jest za duża, to dyskusje, jakich dotyczy, jest niezwykle wiele. Pierwszym powinno być z pewnością pytanie o miejsce szkoły jako o fizyczny obiekt. Jak wiele czasu powinni tam spędzać uczniowie i czy w ogóle. Jaką formę powinien ten budynek mieć, jakie zadania spełniać. Czy bezpośrednio edukacyjny czy raczej wspierający pozytywne nastawienie. Jest to również pytanie o rolę nauczyciela i to, czy powinien nadal jego zawód polegać na wypełnianiu pokaźnych założeń programowych, czy raczej w niewielkich klasach mieć rolę bliższą tutorowi. Nie koncentrować się w tak dużym wymiarze na tym, co uczeń wie i czy spełnia umiejętność recytowania konkretnych informacji – to uczniowie sami mogą znaleźć w Internecie – ale jak. Szukanie odpowiednich, indywidualnych metod nauki, wspieranie pogłębiania zainteresowań, wspieranie w chwilach trudnych, przy niełatwych zadaniach. Jest to w końcu pytanie o rolę technologii, czy jest ona potrzebna, jak bardzo powinna ona być obecna w życiu uczniów.

5. Podsumowanie i zakończenie analizy badań memów Internetowych

Dla porządku wyводу warto przypomnieć, że badanie to miało trzy cele badawcze. Jedno nadrzędne oraz dwa poboczne. Jako główny cel powyższego badania było zapoznanie się z twórczością oraz aktywnością użytkowników (takich jak: komentarze ilość plusów lub minusów) w ramach memów, by wydobyć to, co internauci (twórcy i odbiorcy memów) uznają za istotne z zagadnień poruszanych w kontekście niniejszej pracy. Pobocznymi celami natomiast było pokazanie memów jako wartościowego narzędzia do poznania np. nastrojów społecznych, po drugie, sprawdzenie które z wątków poruszanych w części teoretycznej znalazły miejsce również w badaniu, co stanowić może alternatywną drogę do poznania najważniejszych aspektów poruszanych tematów.

Rozpoczynając od głównego celu badawczego. Do badania zostało zakwalifikowanych 50 memów, które zostały podzielone na sześć kategorii. Były nimi: *memy o dorastaniu i byciu dorosłym, memy o różnicach pokoleniowych/między różnymi pokoleniami, memy o pracy i rynku pracy, memy o roli mediów społecznościowych i memach, memy o technologii, memy o edukacji*. Memy, które zostały zakwalifikowane do badania, niejednokrotnie nie posiadają wyraźnych i jednoznacznych przekazów. Z tego względu wiele memów z różnych kategorii współbrzmi treściowo lub przekazem ze sobą nawzajem.

W kategorii pierwszej ważną kwestią było często poruszane niezadowolenie z dorosłości i z kondycji, jaka ogólnie dotyczy młodych ludzi wkraczających w świat dorosłości. Elementami wyróżniającymi się były: problemy z kupnem mieszkania, a więc osób, które chciałby się wyprowadzić, ale nie mogą, złe przygotowanie do życia, niechęć do dorosłości, zagubienie w otaczającym świecie.

W dyskusji nad mieszkaniem znaleźć można było również głosy osób, które opisać można jako gniazdowników, a którzy swoje opóźnienie wyjścia z domu umieli racjonalnie argumentować np. chęcią odłożenia większej ilości pieniędzy na np. zakup mieszkania. Podobnie jak w części teoretycznej można uznać, że przy akceptacji argumentu o nieprzyjaznym, również ze względów ekonomicznych, środowisku, młodzi ludzie pozostają gniazdownikami nie z lenistwa czy braków społeczno-osobowych, a raczej z przyjętego planu i ograniczeń środowiskowych.

Oczywiście, w temacie gniazdowników można znaleźć również i takie memy, które sugerują dokładnie to, co w stereotypach o młodych dorosłych występuje, że są oni

niekompetentni, niezdarni, w wielu wypadkach leniwi i bez ambicji. Tak więc stereotyp człowieka nieudacznika jest również widziany i pokazywany przez autorów memów i osoby je komentujące.

Nie zabrakło również treści wskazujących na to, że młodzi dorośli zwyczajnie nie są zainteresowani przyjęcie roli dorosłego i nie zamierzają przerywać lub zmieniać swoich nawyków i marzeń, które obrali w latach wcześniejszych. Jest to ewidentna chęć przeciągnięcia okresu przejściowego, gdy osoby już pełnoletnie nie pełnią i nie podejmują zobowiązań. Zgadzałoby się to zarówno z wytycznymi grupy oraz z porównywaną i prezentowaną koncepcją Jeffreya Arnetta *wylaniającej się dorosłości*. Są to również ludzie, którzy posiadają zupełnie inne priorytety w życiu, co będzie ukazane również w innych kategoriach.

W kontrze do argumentów, że wina leży po stronie młodych dorosłych można doszukać się dwóch głównych wątków. Pierwszy z nich dotyczy złego przygotowania przez rodziców. Zarzut ten był pokazywany kilkakrotnie i ma on również ugruntowanie przy okazji omawiania rodzicielstwa helikopterowego i ich dzieci określanych płatkami śniegu. Drugim natomiast wątkiem jest duża nieprzyjazność współczesności, wielu ludzi czuje się zwyczajnie zagubionych i nieszczęśliwych z tego względu. W wielu wypadkach świat, to na co się przygotowywali, byli wychowywani, zmienił się na tyle mocno, że nie mogą odnaleźć miejsca dla siebie. Jest to ważne zagadnienie poruszane przy okazji omawiania intensyfikacji zmienności świata oraz zagubienia jednostki.

W drugiej kategorii, poświęconej prezentacji niektórych różnic między pokoleniami warto z pewnością poświęcić uwagę dwóm aspektom. Pierwszym jest istnienie wielopoziomowego nieporozumienia między pokoleniami. Jest to zjawisko występujące również dawniej. Współcześnie wydaje się, że owa luka pokoleniowa może przybrać i przybiera znacznie poważniejsze wymiary, a co za tym idzie - konsekwencje. Z pewnością duży wkład współcześnie ma szybko zmieniający się świat i technologia, która np. pozwala zastąpić wiedzę starszych pokoleń informacjami z Internetu. Ludzie starsi mają tendencję do przeceniania umiejętności młodszych w aspekcie technologii, co może powodować u nich poczucie wyobcowania we współczesnym świecie. Jest to temat również poruszany w części teoretycznej i z pewnością wartościowe byłoby szersze spojrzenie na relacje między pokoleniami i skupienie się na stworzeniu możliwości i narzędzi do przybliżania ich do siebie, gdyż wartości leżą po obydwu stornach, starszych i młodszych.

Drugą kwestią, która została wyraźnie nakreślona w memach, jest zmiana stylu życia młodego dorosłego. Wiele osób deklaruje, że nie ma i nie chce mieć dzieci. Jest to problem, który w ramach części teoretycznej został jedynie wzmiankowany, jednak wydaje się, że w dalszych badaniach nad młodymi dorosłymi powinien on wybrzmieć mocniej. Jest to element szerszego zagadnienia zaznaczonego już przy pierwszej kategorii, a mianowicie zmiany priorytetów młodych dorosłych jakimi się kierują w swoim życiu.

Kategoria trzecia *memy o pracy i rynku pracy* jest w zasadzie kontynuacją powyższego wątku. Zmiany w postrzeganiu pracy są związane z innymi priorytetami, jakie młodzi dorośli mają w życiu. W tej kategorii była również poruszona tematyka pracy zdalnej, co również uzupełnia i dopełnia to, że pracownicy często mogą wykonywać swoją pracę w zasadzie z każdego, wybranego miejsca na świecie. Nie identyfikują się oni ze swoją pracą. Ich życie jest poza pracą. Kwestia pracy zarobkowej jest niezwykle interesująca, a kwestia przyszłości pracy została opisana w części teoretycznej, koresponduje w pewien sposób z zagadnieniem kwestionowania pracy zarobkowej jako wyznacznika sensu życia czy nawet jako elementu potrzebnego w życiu.

W kategorii czwartej poświęconej mediom społecznościowym oraz memom pokazane zostały problemy związane z funkcjonowaniem tych mediów, ich popularności i powszechności. Głównymi zagadnieniami poruszonymi w tym miejscu było tworzenie pozorów, które w mediach społecznościowych jest niezwykle powszechne. Iluzja codzienności, przypadkowości, a przy okazji idealności, jest sporym problemem społecznym. Tworzy to bowiem nie tylko niezdrowe, ale również nieosiągalne wzorce i przykłady życia, wyglądu itd. Bazując na tym, że ludzie chcą żyć masowo tak, jak mogą jedynie nieliczni, stworzona została cała nowa gałąź gospodarki związana z reklamowaniem siebie i swoich produktów przez właśnie media społecznościowe. W tym wszystkim filtry są bardzo ważnym elementem, co również zostało obszernie poruszone w kilku miejscach w części teoretycznej. Wszyscy chcą być zawsze piękni i młodzi.

Nie jest to jedyny problem z mediami społecznościowymi, są one żyznym gruntem dla dezinformacji i teorii spiskowych. Ulegają temu niestety wszyscy i nawet znanym i wpływowym ludziom zdarzają się incydenty z promowaniem nieprawdziwych informacji. Problem ten jest znaczący, pomijając nawet całą gałąź polityki. Kwestia ta ma również znaczenie przy zmianach, jakie nastąpiły w komunikacji. Współcześnie

komunikaty bazują głównie na emocjach człowieka, a nie na racjonalności i argumentacji. Z tego względu dużo nieprawdziwych informacji zdobywa popularność, gdyż dobrze trafiają w emocje wielu odbiorców.

Oprócz zwrotu ku emocjonalności w komunikacji można zauważyć duże uproszczenie w języku oraz coraz mniejsze dbanie o poprawność stylistyczno-językową. Ma to zapewne również przyczynę w anonimowości, jaką gwarantuje Internet. Anonimowość przyzwala również na większą bezpośredniość i mniejszą kulturę w komunikacji. Widać to również na przykładzie memów.

Przechodząc do memów. Można w memach o memach zauważyć bardzo ciekawe zjawiska. Memy są ważna dla wielu ludzi. Są one miejscem, gdzie ludzie mogą odreagować, poszukać treści, które odpowiadają aktualnemu nastrojowi. Dla wielu memy pełnią również ważną rolę społeczną, są elementem komunikacji w związku czy z osobami bliskimi. Memy również są traktowane jako źródło informacji, które chociaż nie przeceniane, to stawiane na równi z kanałami informacyjnymi. Co jest w zasadzie smutnym podsumowaniem jakości mediów. Pokazuje to również, że ludzie rozumieją potrzebę również samodzielnej weryfikacji znalezionych informacji.

Przechodząc do kategorii *memy o technologii*. Warto zwrócić uwagę na to, że ludzie nie są zainteresowani prawdziwymi możliwościami technologii. Tak jak zostało to powiedziane w podsumowaniu kategorii, nowe urządzenie (jego dane techniczne) dają prestiż posiadaczowi. Nie ma znaczenia czy ktoś z tego korzysta czy nie. Czy w ogóle jest świadom tego, co to urządzenie potrafi i na co te lepsze dane techniczne w rzeczywistości się przekładają.

Poruszając kwestię technologii warto zwrócić uwagę na zagadnienie nazwane *Internetem rzeczy*, jest to powiązane zarówno z możliwością inwigilacji użytkownika przez urządzenie, program jak i z immersją technologii w życie człowieka. Pozostanie w ciągłej łączności rzeczy/przedmiotów z Internetem ma oczywiście swoje funkcjonalne korzyści, jednak ta powszechność i brak konieczności jakiegokolwiek zaangażowania użytkownika w wymianę informacji w jakiej uczestniczą jego urządzenia powoduje, że właściwie wszyscy tracą swoje prawo do prywatności, prawo do siebie, swoich danych.

Kwestia imersji jest niezwykle ważna jednocześnie dlatego, że pozwala ona coraz bardziej przekraczać człowiekowi granice między tym co rzeczywiste, materialne a tym co cyfrowe. To przekraczanie, a właściwie należałoby mówić zacieranie się granic między tym co prawdziwe a tym co stworzone, pozwala człowiekowi przez technologię

być „bardziej” samym sobą, wyzwolić się z klatki ciała, pełnej niedoskonałości i ograniczeń i realizować się w cyfrowej przestrzeni. Jeżeli nie jest, to obraz teraźniejszości to przynajmniej tak może wyglądać niedaleka przyszłość.

To jak bardzo rozwinie się technologia oraz jakie możliwości będzie miała sztuczna inteligencja ma ścisły związek z pracą. W tym miejscu należy wrócić do poruszanej wcześniej kwestii. Jeżeli sztuczna inteligencja (maszyny, algorytmy) będą wykonywały w zasadzie wszystkie prace, to praca zarobkowa straci całkowicie sens, wtedy będzie musiało nastąpić przesunięcie ku pracy dla siebie, dla samorealizacji. Być może w rzeczy samej będzie to era świata po-pracy.

Ostatnią kategorią jest edukacja. W części teoretycznej rozumiana szeroko w memach internetowych sprowadzająca się w zasadzie do szkolnictwa. W tym wymiarze można dostrzec zarzut iż szkoła nie rozwija się dostatecznie szybko, że odstaje od rzeczywistości. Powracając tu do pierwszej kategorii i odczucia młodych dorosłych jako tych nieprzygotowanych do życia we współczesnym świecie. Za taki stan rzeczy obwinić można, obok wspomnianych rodziców, właśnie szkołę. Szkoła jest skamieliną, która działa bo w zasadzie jej cele są spełniane za nią. Szkoła dzisiaj, przeładowana programowo, nie ma czasu, narzędzi, pieniędzy, chęci robić cegokolwiek więcej na szeroką skalę. Dlatego jest widziana jako czarny żniwiarz wszelkiej kreatywności, myślenia samodzielnego itp. Jeżeli ktoś ma umiejętności lub zainteresowania, to z dużą pewnością realizuje je i rozwija poza szkołą. To samo dotyczy osób z problemami, wszelkie zaległości nadrabiane muszą być na własną rękę lub przez korepetycje.

Współcześnie technologia pozwala na odejście od systemu bazującego na ilości przekazanej i zapamiętanej informacji. Może skierować się na znacznie praktyczniejsze i ważniejsze współcześnie umiejętności - jak szukać informacji, jak je weryfikować, jak najlepiej decydować, to co jest potrzebne, przyswajając i zapamiętywać.

Kwestia relacji edukacji z technologią to również pytanie o tak jak wyznaczać, oznaczać technologie sprzyjające lub choć aspekty tych technologii, które uznać można za pożądane w edukacji. Doskonałym tego przykładem jest ChatGPT, który zmienia świat po cichu, w białych rękawiczkach, bez wielkiej rewolucji, ale ani edukacja ani również praca nie będzie już tym samym. Tak właśnie prawdopodobnie zaczyna się czas sztucznej inteligencji. Słodko gorzkie może wydać się to, że jest to zgodne z przewidywaniami Maxa Tegmarka z książki życie 3.0, gdzie ludzie nie mając nic do powiedzenia, chociaż o braku sprawczości nie wiedzieli, byli szczęśliwi.

.....

Wracając zatem do odpowiedzi, czy badanie zrealizowało cele. Z pewnością cel główny został spełniony dając szeroką perspektywę tego, co twórcy i użytkownicy memów uważają za istotne w kontekście młodych dorosłych i tego jak odbierają współczesny świat. Został również zrealizowany cel poboczny polegający na zapoznaniu się z właśnie tymi zagadnieniami i sprawdzeniu, które z nich występowały również w części teoretycznej, a które nie. Wynik tego porównania można uznać za satysfakcjonujący. Właściwie wszystkie elementy zostały poruszone, a część z nich, co ważne, wzbogacona o kolejne argumenty lub znacznie bardziej podkreślona waga danego zagadnienia (kwestia bezdzietności i priorytetów, którymi się kierują młodzi dorośli).

Ostatnim celem pobocznym, była ponowna próba ukazania memów jako wartościowego zagadnienia, które może również stanowić narzędzie, drogę do adekwatnego poznania wielu zagadnień. Wydaje się, że teza ta została potwierdzona niejednokrotnie przed i w czasie tego badania. Jednak ze względu na swoją rzadkość w stosowaniu warto nadal ją rozwijać. W szczególności w takim sensie w jakim została powyżej zaprezentowana. Inaczej mówiąc, analizując mem warto również zwracać się do wszelkich drugorzędnych cech memu, które niewątpliwie w wielu kwestiach pomagają ujrzeć mem w zupełnie innym świetle i wydobyć pełniejsze znaczenia kontekstowe.

V. Eseje nieformalne – Młodzi dorośli w świecie cyfrowym – badania własne. Metodologia badań i analiza wyników

*Poczucie złej passy teoretycznych ustaleń
dotyczy zwłaszcza jednego problemu:
dylemat „czym jest esej”, czy też
„jak istnieje esej” ...
(Sendyka)⁴⁵³*

1. Metodologiczne podstawy badań własnych – eseje nieformalne

a. Esaj wstęp do przedmiotu badań

Esaj jest niewątpliwie bardzo wartościową formą gatunkową, która w różnych momentach historii zdobywała wielką popularność. Warto w tym miejscu wspomnieć o polskim esaju, który według Marty Wyki w *latach 80-tych osiągnął apogeum czytelniczej popularności*⁴⁵⁴. Gatunek ten jest głównie kojarzony z formą literacką lub publicystyczną, w której esaj funkcjonuje, powiedzieć można, w sposób naturalny. Ważny wkład w znaczenie esaju w szkolnictwie wyższym ma Małgorzata Kaliszewska, która promuje esaj pedagogiczny jako dydaktyczną formę pisarską, która *prawdopodobnie najbardziej sprzyjać może osiągnięciu wyższej jakości kształcenia (...)*⁴⁵⁵. Esaj cechuje się również dość dużą różnorodnością w pojmowaniu tego czym on w zasadzie jest. Ta wieloraka klasyfikacja esaju jest wynikiem tego, iż w definicję esaju jest wpisana polimorficzność oraz hybrydyczność⁴⁵⁶.

Nie chcąc zagłębiać się w historię esaju oraz jego literackie przykłady, uwaga zostanie skupiona na tym, by określić pewne cechy esaju oraz możliwe jego typy. Tradycyjnie do esaju można przypisać podmiotowość:

Podmiotowość należy traktować jako cechę nadrzędną esaju (wynikają z niej wszystkie pozostałe), i musimy wziąć pod uwagę, iż do tekstów eseistycznych podchodzimy przez pryzmat nadawcy jako konkretnej osoby ze świata rzeczywistego i osoby tekstowej ze świata tekstu⁴⁵⁷.

⁴⁵³ Sendyka, R., 2006. *Nowoczesny esaj*. Kraków: Universitas, s. 63.

⁴⁵⁴ Wyka, M., 1991. *Uwagi o polskim esaju*, w: *Polski esaj – studia*, red. M. Wyka, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, s. 7.

⁴⁵⁵ Kaliszewska, M., 2009. *Esaj pedagogiczny w kształceniu akademickim*. Teoria, praktyka i ocenianie. Kielce: Wydawnictwo Humanistyczno-Przyrodnicze Jana Kochanowskiego, s. 18.

⁴⁵⁶ Ibidem.

⁴⁵⁷ Bińkowska, E., 2003. *Esaj - projekcja świadomości*, w: *Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa: Książka i Wiedza, s. 210. Za: Kaliszewska, M., 2009. *Esaj*

Ważnym i powiązaniem elementem jest z pewnością również subiektywizm, gdyż esej powinien być wynikiem zindywidualizowanej koncepcji świata i osobistych poglądów. Wcześniej wspomniana hybrydyczność wskazuje na możliwości i faktyczne mieszanie się w eseju różnych rodzajów i gatunków, dzięki temu esej nabiera charakteru otwartości. Owa otwartość może być zarówno pozytywnym jak i cechą ujemną eseju, gdyż prowadzić to może do niegotowości oraz, by wymienić tylko kilka:

- braku linearności wywodu, urywanie i niedokończone myśli;
- język dostosowany do chwili może okazjonalnie przybierać postać języka naukowego, artystycznego czy potocznego;
- dygresyjności i włączania wątków pobocznych;
- niekonsekwencji erudycyjnej⁴⁵⁸.

Z powyższych względów trudno osiągnąć jasną klasyfikację. Z przeglądu literatury można wytypować sześć głównych kryteriów eseju, które później dzielą się na poszczególne typy. Są to: **kompozycja**, użyteczność, wpływ na świadomość odbiorców, temat, realizacja oraz narodowość. W ramach kryterium kompozycji wyróżnia się eseje formalne (zbliżone do traktatu czy rozprawy) i **nieformalne (personalne)**⁴⁵⁹. Użyteczność dzieli się natomiast na eseje odnoszące się do faktów tj. biografie oraz teksty faktograficzne, eseje interpretująco-wartościujące (czyli dyskusje oraz krytykę) oraz eseje literackie (opowiadania itp.). Kryterium wpływu na świadomość odbiorców dzieli się na trzy typy. Eseje biograficzne/histeryczne, o charakterze analitycznym oraz perswazyjnym. Kolejny podział, ze względu na temat to przynajmniej osiem typów esejów: esej osobisty, obyczajowy, przyrodniczy, podróżniczy, krytyczny, filozoficzny, historyczny, związany z naukami empirycznymi. Eseje pod względem realizacji dzielą się natomiast na narracyjne (podobne do literackiej fabuły), opisowe (przedstawiające jakieś zjawiska), sugestywne (sugestywnie badające zjawiska) oraz argumentujące (szukające i podające twierdzenie ugruntowane na dowodach). Podział ze względu na narodowość opiera się na osobie tworzącej esej i cechach charakterystycznych eseju, które przypisuje się danej nacji.

pedagogiczny w kształceniu akademickim. Teoria, praktyka i ocenianie. Kielce: Wydawnictwo Humanistyczno-Przyrodnicze Jana Kochanowskiego, s. 27.

⁴⁵⁸ Kaliszewska, M., 2009. *Esej pedagogiczny w kształceniu akademickim. Teoria, praktyka i ocenianie*. Kielce: Wydawnictwo Humanistyczno-Przyrodnicze Jana Kochanowskiego, s. 28.

⁴⁵⁹ w tym miejscu warto zauważyć, że ważny wkład do esejów nieformalnych o charakterze pedagogicznym miała Maria Dudzikowa - Dudzikowa, M., 2007. *Pomyśl sobie... Minieseje dla wychowawcy klasy*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Lp.	Kryteria podziału esejów	Typy esejów
1.	Kompozycja	a) esej formalny; b) esej nieformalny.
2.	Użyteczność	a) esej odnoszący się do faktów; b) esej interpretująco-wartościujący; c) esej perswazyjny.
3.	Wpływanie na świadomość odbiorców	a) esej biograficzny i historyczny; b) esej analityczny; c) esej perswazyjny.
4.	Temat	a) esej osobisty; b) esej obyczajowy; c) esej przyrodniczy; d) esej podróżniczy; e) esej krytyczny; f) esej filozoficzny; g) esej historyczny; h) esej związany z naukami empirycznymi.
5.	Realizacja	a) esej narracyjny; b) esej opisowy; c) esej spekulacyjny; d) esej argumentacyjny.
6.	Narodowość	a) esej angielski; b) esej francuski; c) esej polski; d) itd..

Tabela 3 – za: Kaliszewska, M., 2009. *Esej pedagogiczny w kształceniu akademickim. Teoria, praktyka i ocenianie*. Kielce: Wydawnictwo Humanistyczno-Przyrodnicze Jana Kochanowskiego, s. 36.

W rozważaniach nad typami esejów, warto zwrócić uwagę na eseje w aspekcie szeroko rozumianej edukacji. Można w tym aspekcie wyróżnić eseje szkolne – których zadaniem jest pogłębianie *pisarskich umiejętności uczniów*⁴⁶⁰, poszerzeniem wiedzy literackiej, ćwiczenie logicznego myślenia oraz wzbogacanie języka przy jednoczesnej możliwości większej swobody w wygłaszaniu swoich myśli i opinii. Za pewnego rodzaju kolejny stopień, za dojrzałą formę eseju, można wskazać esej studencki, który w praktyce akademickiej stosowany jest do różnych celów. Najczęściej służy do ewaluacji zajęć, jest zadaniem ćwiczebnym lub jest gatunkiem pisarstwa konkursowego⁴⁶¹. Trzecim typem jest esej naukowy bądź akademicki, który można scharakteryzować jako esej formalny, gdyż jest on z zasady logicznym wywodem z konsekwentną strukturą oraz argumentacją. Chociaż forma ta w Polsce nie zdobyła dużej popularności, w szczególności w zakresie nauk ścisłych, to należy zauważyć za Jerzym Jastrzębskim, że twórczość Stanisława Lema, jest ważnym punktem w polskim dorobku eseistyki. Nie chcąc wchodzić za

⁴⁶⁰ Kaliszewska, M., 2009. *Esej pedagogiczny w kształceniu akademickim. Teoria, praktyka i ocenianie*. Kielce: Wydawnictwo Humanistyczno-Przyrodnicze Jana Kochanowskiego, s. 91.

⁴⁶¹ Ibidem, s. 97.

głęboko w, swoją drogą niezwykłą, twórczość Lema, trzeba zauważyć, że doskonale balansował elementy filozoficzno-humanistyczne z wiedzą ścisłą.

Warto wspomnieć jeszcze o ważnym podtypie esejów jakimi są eseje pedagogiczne tj. teksty, które spełniają kryteria esejów, a są pisane przez pedagogów i są tematycznie związane z pedagogiką/oświatą lub/i które poruszają kwestie ważne np. wartości czy style życia. Mogą one być naukowe, popularnonaukowe, literackie lub studenckie. Pisane w stylu formalnym lub nieformalnym⁴⁶².

Również pod względem funkcji esej prezentuje szeroki wachlarz możliwości. Można wymienić chociażby funkcję impresywną, kreatywną, fatyczną, **informatywną**, ekspresywną, estetyczną oraz wychowawczą. Te wszystkie funkcje są ze sobą powiązane i w eseju można zwykle wymienić przynajmniej kilka z nich. Funkcja impresywna czyli inaczej perswazyjność eseju, jako docieranie do odbiorcy i przekonywanie go często współwystępuje z funkcją informatywną czyli poznawaniem pewnego wycinka rzeczywistości opisywanego przez autora. Z tą z kolei łączy się funkcja kreatywna (autor jest twórcą i przewodnikiem po świecie tekstu) oraz ekspresywna (ocenna). Funkcja fatyczna natomiast ma za zadanie m.in. podtrzymanie lub nawiązanie kontaktu z odbiorcą co wiąże się z funkcją wychowawczą, oddziaływaniem na odbiorcę np. moralnie oraz estetyczną czyli właściwego, poprawnego, czasami górnolotnego języka, stylu⁴⁶³.

b. Przedmiot i cel badań

Mając na uwadze powyższy wstęp należy podkreślić, iż **przedmiotem badań są eseje nieformalne**. Esej nieformalny, jako forma wypowiedzi pisemnej, charakteryzuje się swobodą myśli i może uchodzić za „prywatną” formę wypowiedzi. Zachowuje, jak w eseju formalnym, strukturę (wprowadzenie, rozwinięcie i zakończenie) jednak w przeciwieństwie do niego skupia się na subiektywnym myśleniu, skojarzeniach i refleksjach autora na zadany temat⁴⁶⁴. Charakteryzuje się również indywidualizmem i dużą inwencją twórczą⁴⁶⁵.

W rozważaniach nad esejem warto przywołać definicje Czesława Miłosza, który bardzo trafnie opisuje istotę eseju:

⁴⁶² Kaliszewska, M., op. cit., s. 68.

⁴⁶³ Ibidem, s. 40-41.

⁴⁶⁴ Bluszcz, J., 2019. Esej i wywiad jako techniki badania przebiegu życia zawodowego człowieka w kontekście jego zawodowego rozwoju. *Szkoła – Zawód – Praca*, nr 18/2019, s. 212.

⁴⁶⁵ Kaliszewska, M., 2011. *Funkcje eseju pedagogicznego w dydaktyce akademickiej na tle procesów inkluzji społecznej*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, s. 282.

(...) jest esej chyba mniej formą, bardziej pewną postawą filozoficzną, sprzyjającą „luźnej” kompozycji. Jest to postawa zadumy nad sprawami ludzkimi, spoglądania na aktualność z dystansu przy czym melancholia, sceptycyzm, humor, pobłażliwość należą do stałych składników⁴⁶⁶.

Z powyższych względów esej został uznany za odpowiednią metodę w proponowanym badaniu, a jego formę, czyli zachęcenie do dzielenia się osobistymi przemyśleniami, wskazuje określenie „nieformalny”. Eсей taki może być interpretacyjny lub argumentacyjny. Może się stać formą dialogu między autorem a samym sobą, czytelnikami czy nawet z kulturą⁴⁶⁷.

Celem niniejszego badania jest sprawdzenie, jakie nastroje i opinie panują wśród ludzi w wieku młodych dorosłych na temat ich pozycji we współczesnym świecie i znaczenia cyfryzacji poprzez zapoznanie się z ich wypowiedziami wyrażonym w formie eseju (nieformalnego).

Podobnie jak w poprzednim badaniu, jest to również próba pokazania jak można wykorzystać, tym razem esej, jako wartościowy przedmiot badań, dzięki któremu można poznać myśli i przekonania autorów, na podstawie których można wyciągnąć wartościowe wnioski. Jest to również w przeciwieństwie do pierwszego badania, znacznie bardziej bezpośrednie badanie młodych dorosłych, poznanie z pierwszej ręki ich opinii i myśli na temat ich samych i świata w którym żyją.

c. Pytania badawcze podejmowane w ramach badania

Powyższe cele oraz przedmiot badań pozwoliły na podjęcie decyzji dotyczącej paradygmatu oraz metod badawczych przyjętych w niniejszym badaniu. Podobnie jak w badaniu pierwszym, prezentowane badanie osadzone jest w nurcie **badania jakościowych** w paradygmacie konstruktywistycznym. Metoda natomiast, jaka została wybrana to **analiza dokumentów** (wywołanych), która składa się z **analizy treści** owych dokumentów, ich interpretacji oraz porównania z pozostałymi elementami pracy.

Jako inicjujące poszukiwanie badawcze sformułowane zostało pytanie (główne):

- **Co i w jakim stopniu autorzy esejów nieformalnych uznają za istotne w swoim życiu w kontekście cyfryzacji, co uznają za zagrożenia, a co za szanse oraz jaki mają do tego stosunek?**

oraz pytania szczegółowe (pomocnicze):

⁴⁶⁶ Miłosz, C., 1961. *Proza*. Kultura, 11, s. 42.

⁴⁶⁷ Kaliszewska, M., op. cis.

- **Jakie aspekty charakterystyki świata są najczęściej poruszane przez autorów esejów nieformalnych, jakie z nich uznają za istotne oraz jak je oceniają?**
- **Jakie aspekty cyfryzacji są najczęściej poruszane przez autorów esejów nieformalnych, jakie z nich uznają za istotne oraz jak je oceniają?**
- **Jakie aspekty swojego życia autorzy esejów nieformalnych, uznają za istotne oraz jak je oceniają?**

d. Przyjęta orientacja badawcza, techniki gromadzenia danych oraz analizy materiału badawczego

Mając na uwadze co zostało powiedziane przy pierwszym badaniu, należy dodać parę istotnych elementów, które w niniejszym badaniu miały istotny wpływ na podjęte działania badawcze oraz ich rezultat. Zostaną też powtórzone niektóre charakterystyki dla zachowania spójności przekazu.

Prezentowane badanie jest planowane w podejściu jakościowym. Badania takie charakteryzują się tym, że gromadzenie danych nie odbywa się na drodze testowania czy też pomiaru, jak to ma miejsce w badaniach ilościowych, a poprzez bezpośredni kontakt z wytworem lub osobą badaną⁴⁶⁸.

Ważną cechą jaką mogą mieć badania jakościowe, zgodnie z **teorią ugruntowaną**, jest tworzenie teorii opartej o zbierane dane, co pozwala na zmienianie, dookreślanie, dodawanie odpowiednich elementów do tworzonej teorii. Teoria tworzy się wraz z przeprowadzaniem badań i jest pochodną analizy konkretnych danych. Wraz z postępowaniem badań tworzą się hipotezy, pojęcia i własności tych pojęć⁴⁶⁹. Hipotezy rozumiane w tym miejscu powinny być jako: *powiązania pomiędzy kategoriami, które wylaniają się i konkretyzują aż do zakończenia procesu badawczego i przyjmują postać najbardziej uzasadnionych empirycznie, czyli w pełni ugruntowanych i wielorako weryfikowanych twierdzeń*⁴⁷⁰.

Oprócz hipotez taka teoria powinna składać się z kategorii oraz właściwości kategorii. Pierwsze różnicują elementy obserwowanej rzeczywistości, a drugie to konkretniejsze cechy badanych zjawisk⁴⁷¹. W literaturze można znaleźć odmiany teorii ugruntowanej.

⁴⁶⁸ Maszke, A. W., 2005. *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu rzeszowskiego, s. 74.

⁴⁶⁹ Konecki, K., 2000. *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 26.

⁴⁷⁰ Kubinowski, D., 2010. *Jakościowe badania pedagogiczne*. Filozofia – metodyka – ewaluacja, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 179-180.

⁴⁷¹ Ibidem, s. 179.

Ważnym głosem jest analiza K. Charmaz, która przedstawia dwa warianty: **konstruktywistyczną** oraz obiektywną teorię ugruntowaną⁴⁷². Najprościej rzecz ujmując, obiektywistyczne podejście jest przeciwieństwem podejścia konstruktywistycznego. Dzieje się tak ponieważ, te dwa podejścia wywodzą się z dwóch różnych tradycji. Obiektywistyczne podejście wywodzi się z tradycji pozytywistycznej i koncentruje się na danych, a nie na tym jak te dane zostały pozyskane, na kontekście społecznym czy interakcjach między badaczem a badanymi. Ujmując to inaczej badacze z tego nurtu uważają, że dane reprezentują obiektywne elementy, fakty rzeczywistości, badacz je odkrywa, ale nie kreuje i na tej podstawie „odkrywa” teorię⁴⁷³. Podejście konstruktywistyczne stoi w opozycji do założeń pozytywistycznych o wycofaniu się. Nie zgadzają się z obiektywizmem oraz realizmem zarówno w opisie jak i analizie rzeczywistości społecznej⁴⁷⁴. Zakłada ono istnienie zmiany w świecie oraz różnych lokalnych odmian, fluktuacji. Badacz widzi wpływ jednostek na świat i oddziaływanie kultury na lokalny i większy świat. Celem badacza w podejściu konstruktywistycznym *jest pokazanie złożoności poszczególnych światów, poglądów i działań*⁴⁷⁵. Konstruktywistyczna teoria wpisuje się zatem bezpośrednio w tradycję interpretacyjną. Ważnym aspektem i różnicą w omawianych podejściach jest kwestia literatury. W podejściu obiektywistycznym zaleca się wstrzymanie przeglądania literatury przed rozpoczęciem badań. Powodem takiego postępowania jest chęć zabezpieczenia procesu zbierania danych przed zakłóceniami. W podejściu konstruktywistycznym natomiast literatura jest traktowana jako jedno ze źródeł danych, które wpływa na stymulowanie myślenia badacza i jest jednym z „głosów”, które towarzyszą w całym procesie⁴⁷⁶. Natomiast wszystkie dane oraz analizy są społecznymi konstrukcjami, które uwzględniają również sam proces dochodzenia do danych. Według tego podejścia, każda analiza jest kontekstowa, tj. jest osadzona w czasie, miejscu, kulturze i sytuacji⁴⁷⁷.

⁴⁷² Zob. Charmaz, K., 2009. *Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. I ed. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

⁴⁷³ Ibidem, s. 169-170.

⁴⁷⁴ Ibidem, s. XI.

⁴⁷⁵ Ibidem, s. 171.

⁴⁷⁶ Kubinowski, D., 2010. *Jakościowe badania pedagogiczne*. Filozofia – metodyka – ewaluacja, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 179.

⁴⁷⁷ Charmaz, K., 2009. *Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. I ed. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 169.

Na zakończenie, by uniknąć nieporozumień. Celem niniejszej pracy nie jest stworzenie teorii ugruntowanej. Jest to natomiast krok w tę stronę i etap, który wzbogacony o kolejne badania będzie mógł się zakończyć taką teorią.

Ze względu na zastosowanie w niniejszej pracy dwóch badań oraz porównawczy charakter wyników badań między sobą, a także z kwestiami poruszonymi w części teoretycznej, warto wspomnieć o **triangulacji**. Znajduje ona zastosowanie w ramach badań jakościowych jak i tworzy sposobność łączenia tych z badaniami ilościowymi⁴⁷⁸. Chociaż termin ten jest używany również, a może przede wszystkim, przez geodetów, to znaczenie ma analogiczne tj. wyznaczenie z kilku punktów jednego celu. Klasycznie w nawigacji i miernictwie do wyznaczenia punktu na planie trójkąta potrzebne były dodatkowe dwa punkty odniesienia, jednak na gruncie nauki nie jest to związane z liczbą dwa, a jedynie z ideą, by stwierdzić, poznać coś z większą pewnością, najlepiej patrzeć, badać daną rzecz z kilku perspektyw, źródeł itd.⁴⁷⁹.

W badaniach można wyróżnić wiele różnych typów triangulacji. Do najbardziej istotnych można zaliczyć:

- triangulację danych – używanie danych z różnych źródeł;
- triangulację badacza – wykorzystywanie kilku obserwatorów lub kontrolerów badań i wyciąganych wniosków;
- triangulację teoretyczną – użycie wielu perspektyw teoretycznych do interpretacji;
- triangulację metodologiczną – użycie wielu metod przy badaniu pojedynczego zjawiska;
- triangulację interdyscyplinarną – wykorzystanie różnych dyscyplin naukowych oraz specyficznych dla nich podejść w analizie przedmiotu badań⁴⁸⁰.

Propozycją wartą rozważenia jest również modyfikacja powyższego modelu triangulacji na model kryształu zaproponowany przez Laurel Richardson⁴⁸¹. Autorka uważa, że współczesne czasy potrzebują unowocześnionego modelu, który by odpowiadał większej

⁴⁷⁸ Frankfort-Nachmias, C. & Nachmias, D., 2001. *Metody badawcze w naukach społecznych*. Poznań: Zysk i S-ka, s. 222-23.

⁴⁷⁹ Konecki, K., 2000. *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 86.

⁴⁸⁰ Kubinowski, D., 2010. *Jakościowe badania pedagogiczne*. Filozofia – metodyka – ewaluacja, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 313.

⁴⁸¹ Zob. Richardson, L., 1994. *Writing: A method of inquiry*. W: N. K. Denzin i Y. S. Lincoln, red. *Handbook of qualitative research*. Sage Publications, Inc, s. 516-529.

różnorodności i złożoności zarówno samych badań jakościowych jak i świata, w którym mają miejsce. Triangulacja jest zatem zastępowana przez krystalizację:

To, co zobaczymy, zależy od wybranego kąta widzenia, a dzięki pryzmatowi dostrzegamy niezauważalne wcześniej kolory, odcienie, wzory, matryce etc. Krystalizacja prowadzi do dekonstrukcji i tradycyjnego rozumienia trafności, obnaża fałszywość przekonania o istnieniu jednej prawdy, prowadzi do poszerzonego, pogłębionego rozumienia zjawisk z zachowaniem ujęcia holistycznego⁴⁸².

Mając na uwadze, co zostało powiedziane powyżej, wzbogacanie pracy o kolejne źródła, badania lub metody jest pożądanym elementem w badaniach, które pozwala na dokładniejsze, pełniejsze zrozumienie poruszanej problematyki.

Analiza dokumentu jest jedną z ważniejszych metod dotarcia do informacji na temat określonej jednostki, historii jej życia, jej rozwoju i zmian⁴⁸³. Występować również może pod różnymi nazwami. W szczególności na gruncie pedagogicznym można napotkać takie nazwy jak: analiza wytworów działania lub analiza prac własnych dzieci i młodzieży⁴⁸⁴. Mocną stroną analizy dokumentu jest to, iż umożliwia zapoznanie się z opiniami, które są wyrażone w formie dokumentu. Pojęcie „dokument” należy rozumieć w tym miejscu bardzo szeroko. Mogą to być oprócz form pisanych (rękopisy, druki, publikacje, wypracowania, dzienniki, eseje) formy niepisane (rysunki, prace ręczne, wszelkie nagrania, zdjęcia, przedmioty codziennego użytku). Pojęcie dokumentu nie odnosi się zatem do formy, a jest traktowane jako dowód zaistnienia jakichś wydarzeń, faktów. Dokumenty można podzielić na kilka rodzajów, są dokumenty zastane, intencjonalnie tworzone, oficjalne, osobiste oraz kronikarskie. Mogą one powstać z inicjatywy wykonawców (autorów) lub zostać wykonane na zamówienie np. badawcza. Najważniejszym aspektem dokumentu w tym miejscu nie jest sposób ich powstania, ale gotowy, ostateczny produkt⁴⁸⁵.

M. Łobocki opisując **metodę analizy dokumentów** zaznacza, że jest ona często wykorzystywana jako uzupełniająca lub współwystępująca, co spowodowane jest trudami związanymi z jednoznaczną interpretacją dokumentów, jej trafności i uniwersalności, czego efektem jest problematyka związana z adekwatnością

⁴⁸² Kubinowski, D., op. cit., s. 314.

⁴⁸³ Juszczyk, S., 2013. *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s 172.

⁴⁸⁴ Łobocki, M., 1982. *Metody badań pedagogicznych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 226.

⁴⁸⁵ Juszczyk, S., 2013. *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s 172.

i rzetelnością analizy⁴⁸⁶. Wyróżnia on następujące rodzaje dokumentów ze względu na formę: dokumenty pisane (protokoły, opinie i świadectwa, artykuły prasowe); cyfrowe, które utożsamiane są z podejściem statystycznym; obrazowo-dźwiękowe (rysunki, filmy, fotografie). Natomiast ze względu na pochodzenie wyróżnia: przypadkowe tj. **dokumenty zastane**, kiedy badacz nie miał żadnego wpływu na ich stworzenie oraz systematyczne tj. **dokumenty intencjonalnie tworzone**, są to wszystkie wytwory tworzone z zamiarem ich analizy naukowej⁴⁸⁷.

Badanie opierać się będzie na analizie tekstów wywołanych (intencjonalnie tworzonych) w formie esejów nieformalnych. Są to zatem teksty, które powstają na prośbę (z inicjatywy) badacza, o konkretnej tematyce. Można je rozumieć jako **dokumenty opiniodawcze**. Jest to grupa dokumentów, która powstała bez udziału badającego w ogóle lub jego aktywności tylko w momencie inicjacji, czynnik inspirujący. Ten typ dokumentów nie przynosi wiedzy o świecie, ale o opiniach na temat tegoż. Analiza treści esejów nieformalnych jest praktyczną metodą pozyskania informacji o materii ciężkiej do uzyskania innymi sposobami. Dzięki takiej analizie otrzymujemy materiał bardziej „intymny”, niż ma to miejsce np. w wywiadzie⁴⁸⁸.

W ramach **analizy treści** można wymienić trzy różne sposoby analizy materiału. Po pierwsze, badacz może interesować się cechami samej treści. Po drugie, na podstawie treści formułuje wnioski o autorze. Po trzecie, interpretacja tekstu jest podstawą poznania odbiorców tekstu lub jego oddziaływania⁴⁸⁹. David Silverman podkreśla natomiast, iż w analizie treści niezwykle ważne jest tworzenie kategorii, które powinny spełniać warunek intersubiektywnej sprawdzalności i komunikowalności, tak by można było je sprawdzić w innych systemach kodowania. W badaniach jakościowych nie ma wymogu opierania tych badań na dużej ilości materiału, ponieważ celem jest lepsze zrozumienie kategorii, którymi posługują się uczestnicy i jak są one używane⁴⁹⁰.

Przenosząc się na grunt przeprowadzonego badania. Podobnie jak w pierwszym badaniu dobór próby miał charakter nieprobabilistyczny i oparty był na **dostępności**

⁴⁸⁶ Łoboczki, M., 2001. Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych. II ed. Kraków: Impus, s. 241.

⁴⁸⁷ Łobocki, M., 1982. *Metody badań pedagogicznych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 229-31.

⁴⁸⁸ Pilch, T., 1998. *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", s. 101.

⁴⁸⁹ Pilch, T. & Bauman, T., 2001. *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Żak, s. 101.

⁴⁹⁰ Silverman, D., 2007. *Interpretacja danych jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 149-150.

danych. Dobór taki ograniczony jest ilością materiałów zabranych przez badacza. W niniejszym badaniu miało miejsce zebranie i przeanalizowanie 71 esejów nieformalnych pt. *młodzi dorośli w świecie cyfrowym*. Dokładniejszy opis pozyskiwania danych został opisany w podrozdziale pt. *charakterystyka materiału badawczego*.

Materiał zebrany został poddany **dwuetapowej analizie**. Jest to procedura zaprezentowana przez Ashera Shkedi⁴⁹¹. W ramach konstruktywistycznego podejścia, proponuje on dwa stopnie analizy. Pierwszy polega na poddaniu analizie materiału, który nie podlegał określonym z góry kategoriom. W tym etapie tworzy się kategorie w czasie samego procesu. Dużą wagę mają w tym miejscu umiejętności badacza, który polegając na swojej intuicji i doświadczeniu przypisuje odpowiednie kategorie. Należy zwrócić uwagę, że w propozycji Shkedi *kategorie* posiadają dwa wymiary. Pierwszy, odnosi się do zawartości poszczególnych segmentów tekstowych (*textual segments*) tj. podzielenia danego materiału na części (segmenty), które otrzymują odpowiednią jednostkę znaczeniową (*unit of meaning*). Dugi, natomiast ma za zadanie kojarzenie poszczególnych segmentów i łączenie je w większe struktury. W pierwszym etapie (analizy wstępnej) wytyczana jest również główna kategoria (która jest nadrzędna względem wszystkich innych) oraz wyższe kategorie (*upper categories*), w ramach których zawierają się poszczególne segmenty.

W drugim etapie, następuje pogłębienie analizy i poszukiwanie powiązań między poszczególnymi segmentami i ich wzajemnych relacji. Segmenty są gromadzone w *rodziny* (które są w tej propozycji równoznaczne z kategoriami, w ramach których dochodzi do podziału na subkategorie, subkategorie drugiego stopnia itd., wyższe kategorie również podlegają rewizji i mogą zostać podzielone na kilka równoległych kategorii lub stać się subkategoriami. Pozwala to stworzyć mapę kategorii, dzięki której badacz może skupić się na określonych elementach wskazanych w odpowiednich kategoriach czy subkategoriach⁴⁹².

Niniejsza analiza została wspomagana programem komputerowym o nazwie MAXQDA. Program ten jest przeznaczony głównie do analizy danych jakościowych. Po zeskanowaniu esejów (pisanych na komputerze i wydrukowanych) została przeprowadzona konwersja do formatu umożliwiającego edytowanie. Pozwoliło to na poprawianie ewentualnych błędów, które były wynikiem powyższej operacji. Usprawniło

⁴⁹¹ Shkedi, A., 2019. *Data analysis in qualitative research*, Niezależna publikacja.

⁴⁹² Zob. Ibidem, s. 275-306.

również dzielenie utworów na poszczególne segmenty, nadawanie im znaczenia oraz łączenie w poszczególne *rodziny*.

e. Charakterystyka materiału badawczego

Do napisania eseju nieformalnego były zapraszane osoby będące studentami na Wydziale Studiów Edukacyjnych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Dotyczyło to zarówno studentów studiujących w trybie dziennym oraz zaocznym. Każda z osób dostała kartę informacyjną (Aneks 3). Wzięcie udziału w badaniu było dobrowolne, a rezygnacja z niego nie wiązała się z żadnymi konsekwencjami. W zaproszeniu do napisania eseju nieformalnego ilość informacji ograniczała się do minimum tak, by sama informacja nie posiadała żadnego ekwiwalentu aksjologicznego. Tytuł eseju został nadany i brzmiał *Młodzi dorośli w świecie cyfrowym*. Autorzy esejów mogli w ramach tego tematu skupić się na czym tylko chcieli i nie była na nich nałożona bezpośrednia presja – długość była dowolna, eseje były anonimowe, nie musieli stosować się do zaproponowanych elementów esejów, a oddawanie ich polegało na wrzuceniu eseju do urny. Osoby decydujące się na esej miały kilka miesięcy na podjęcie decyzji, w ciągu których regularnie udostępniana była urna na wrzucanie esejów. Osoby piszące nie musiały znajdować się w wieku, jaki został wyznaczony dla młodych dorosłych. Do wszystkich autorów była wystosowywana prośba o podanie informacji, jeżeli ktoś przekroczył wiek 35 lat (nie było prośby o podanie wieku, a jedynie zaznaczenie, że jest się starszym). Eseje te nie były brane pod uwagę w prezentowanym badaniu. Ze względu na dużą ilość oddanych esejów nieformalnych została podjęta decyzja o ograniczeniu materiału do **71 esejów**. Liczba została wybrana arbitralnie i wiązała się z pierwszym otwarciem urny. Eseje wybrane do badania nie podlegały żadnej formie preselekcji ze względu na długość lub treść.

Wszystkie eseje zostały zdigitalizowane, zarówno kopia cyfrowa jak i fizyczna jest archiwizowana na Uniwersytecie w Zakładzie Pedagogiki w szafce posiadającej zamek, a do której dostęp mają jedynie osoby uprawnione (autor badania, promotor oraz promotor pomocniczy).

2. Badania własne i ich wyniki – eseje nieformalne

Poniższa prezentacja badań zawiera się w czterech kategoriach, z których trzy odpowiadają każdemu z poszczególnych pytań szczegółowych oraz mają odniesienie do ogólnie przyjętego podziału niniejszej pracy. Czwarta kategoria jest natomiast

uzupełniająca. Z tego względu pierwsza kategoria będzie traktować o młodych dorosłych, o problemach, które zostały przez autorów zauważone w odniesieniu do tej grupy. Druga, poświęcona będzie współczesności i tego, jakie zmiany są najbardziej widoczne/odczuwalne. Trzecia natomiast, będzie przeznaczona na relację z technologią, jak jest ona postrzegana. Analiza zatem będzie w pierwszej kolejności odnosić się do zagadnień, które zostały również poruszone w części teoretycznej i ewentualne zagadnienia wynikające z analizy memów internetowych. Na koniec zostaną przedstawione najważniejsze zagadnienia, które stanowią pewne novum lub ciekawe spojrzenie w prezentowanej pracy.

Dla uproszczenia przedstawiania wniosków z analizy i ogólnej polemiki, twórcy esejów będą nazwani jako (ten) autor. Podkreślenia w wypowiedziach są wstawiane przez autora badania.

a. Charakterystyka grupy młodych dorosłych w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych

Pierwszym i z wielu perspektyw najważniejszym aspektem, w ramach tej pracy, są młodzi dorośli jako odrębna grupa społeczna. Odnosząc się do pierwszego rozdziału najprościej charakteryzując tę grupę można powiedzieć, że są to osoby pełnoletnie, które z jakichś względów nie wypełniają tradycyjnych, normatywnych kwalifikatorów bycia dorosłym. Jak zostało to określone w części teoretycznej, znajdują się oni pomiędzy adolescentami a dorosłymi. Specyficzność tej grupy polega również na tym, iż nie wszyscy ludzie przechodzą ten etap. Zaś ustalone ramy wiekowe (18-35) są podyktowane w dużej mierze wymogami praktycznymi. W niniejszej kategorii uwaga skupiać się będzie na tym, jak widzą grupę młodych dorosłych autorzy esejów oraz jakie cechy, które im przypisują, uznają za istotne.

Zaczynając, grupa ta nie jest dla wszystkich oczywista i łatwa do opisu. Wskazują to sami autorzy niektórych esejów. Chociaż nikt wprost nie krytykował obszernie wskazanego podziału wiekowego, to niektórzy autorzy pokusili się o podział młodych dorosłych na poszczególne grupy i odnosili się jedynie do wybranej. Używali również sformułowania młodzi, a problemy, które poruszali, odnosili swobodnie do adolescentów i dzieci. Bardzo trafna uwaga została sformułowana przez jednego z autorów:

Młodzi dorośli to osoby, w przedziale wiekowym od 18 do 35 lat. Uważam, że granica ta powinna mieć jednak charakter indywidualny, ponieważ niemożliwym byłoby odgórnie założyć, że każdy człowiek wkracza w procesy rozwojowe w tym samym czasie. (EN90)

Jak dodaje w następnym zdaniu:

Jednostki, zależnie od czynników wewnętrznych i zewnętrznych mogą odczuwać samą w sobie „dorosłość” w zupełnie odmienny sposób. (EN90)

Komentarz ten w połączeniu z całą tematyką poruszaną w tej pracy pozwala stworzyć pewien ogólny i być może przyszłościowy kierunek badań i rozważań nad społeczeństwem. Nawiązuje on również do braku zewnętrznych (obiektywnych) markerów dorosłości, co również wzmacnia wniosek, który zostanie przedstawiony. Chodzi mianowicie o to, iż **przy dużej zmienności oraz wielości tych zmienności**, w odniesieniu do wielu dziedzin życia człowieka, które były opisywane właściwie w każdym z rozdziałów części teoretycznej oraz **ekspansji technologicznej, również w rozumieniu różnorodności tych technologii**, coraz trudniej jest szkicować ogólny/uogólniony obraz społeczeństw i grup ludzi. Prowadzić może to do wniosku, iż zmierzamy do jeszcze większej *indywidualizacji światów* tj. ekstremalnie jednostkowego podejścia do (przynajmniej części aspektów) życia człowieka, które jest wynikiem sumy czynników wynikających z jednej strony z wychowania, z drugiej, z decyzji podjętych w trakcie życia oraz otaczającego środowiska. Istnienie różnic samych w sobie nie stanowi niczego nowego, ale już skala tychże, jaka jest współcześnie, bywa radykalna (między możliwe dużą izolacją od technologii a bezkrytycznym przyjmowaniem narzuconych przez różne firmy/technologie codziennego funkcjonowania). Również ilość wariacji w ramach poszczególnych przyjętych poglądów jest duża i w zasadzie wpływa na to, jak postrzega się siebie i świat:

Jak pokazały badania, dla młodych Polaków w wieku 15-19 lat internet jest najważniejszym medium. Dla młodych dorosłych w wieku 20-24 lata to telefon komórkowy okazał się bardzo ważnym narzędziem w życiu codziennym, podczas gdy osoby powyżej 25. roku życia postawiły na telewizję (EN61)

Ten prosty przykład już na tę wielość wskazuje. Każde z tych mediów tworzy swoje specyficzne środowisko, na które składają się chociażby nawyki, słownictwo oraz zachowanie. Każde z tych trzech „środowisk” tj. telewizja, telefon komórkowy, Internet mają w ramach swoich środowisk również gamę pewnych alternatywnych względem siebie propozycji, które warunkują inne zachowania, słownictwo itd. Telewizja (tradycyjnie rozumiana) jest tutaj pewnym szczególnym przypadkiem, ponieważ w jej ramach ilość alternatyw jest mocno ograniczona, jednak już telefony komórkowe i Internet w ramach aplikacji oferują pełną gamę różnorodnych alternatyw. Powyższe

spostrzeżenie koresponduje pozytywnie z założeniem generacji rozumianej przez aplikacje, a uznanie ważności i dosadności jej wpływu na percepcje człowieka, ugruntowuje nagromadzenie się równoległe różnych możliwych generacji.

Uwzględniając to, co zostało powyżej powiedziane można pokusić się o stwierdzenie, iż **ilość zmiennych i elementów istotnych w życiu człowieka wzrasta wraz ze skomplikowaniem współczesnego świata. Ta zależność ma również odniesienie bezpośrednie do technologii i jej znaczenia. Można zatem przewidywać, że element subiektywny znacznie odgrywać jeszcze większą rolę w badaniach, a powiększona atomizacja społeczeństwa i możliwość ujmowania ludzi w jednolite grupy będzie obejmować coraz mniej liczne zbiory lub będzie coraz mniej precyzyjna.**

Wracając do problemu z opisem grupy młodych dorosłych warto zwrócić uwagę, że przy rozróżnieniu na temat młodych dorosłych respondenci zdecydowali się niejednokrotnie na podział ze względu na przynależność do generacji Y (millenialsów) lub Z:

Pokolenie Z, iGeneracja czy iGen to określenia opisujące urodzonych po 1995 roku, a więc należących obecnie do grupy tak zwanych młodych dorosłych. (EN26)

Pokolenie Z oraz późniejsze pokolenie Y. (EN12)

Generacja Y - to właśnie tym mianem określane jest pokolenie młodych dorosłych, które reprezentuje jedną z największych grup demograficznych. Jak dowodzi Josh McDowell, przedstawiciele tej grupy „są prawdopodobnie najbogatszym, najliczniejszym, najlepiej wykształconym i najsprawniejszym fizycznie pokoleniem w historii”. Pokolenie Y, ale też część Z, to młodzi dorośli, którzy dorastali wraz z rozwojem świata cyfrowego, mogli poznawać go od samego początku, rozwijać się wraz z nim, dzięki temu w dzisiejszych czasach ich oczekiwania względem tego świata, myślę, że są realne. Wiedzą oni czego mogą oczekiwać i ile z niego czerpać, możliwe, że wygórowane oczekiwania mogą przerodzić się w realizację, aby osiągnąć to czego potrzebują. (EN61)

Warto zwrócić uwagę na przywołany w jednej wypowiedzi cytat dowodzący o niezwykłości pokolenia Y. Jest to ciekawe o tyle, że właściwie staje w poprzek poruszanych w tej pracy problemach. Niemniej jednak pokolenie Y jest do pewnego stopnia wyjątkowe, bo jest pierwszym, które dorastało ze współczesnymi technologiami.

Inną metodą, stosowaną przez autorów, było łączenie tych obydwóch generacji w jedną:

Osoby w przedziale wiekowym od 18 do 35 lat, określane jako „millenials”, biorąc pod uwagę wymiar demograficzny, to grupa bardzo liczna. (EN60)

Jest to dość ciekawy zabieg, ponieważ można to widzieć jako odzwierciedlenie własnych postaw i widzenia samego siebie w stosunku do młodszego/starszego pokolenia, które ze sobą graniczą. Poczucie dobrej orientacji w świecie, w nowinkach technologicznych, otwartość na zmiany itd. może powodować, że ludzie wolą identyfikować się z młodszym pokoleniem. Co ciekawe można odnaleźć fragmenty i wypowiedzi sugerujące, że to dopiero młodsze od młodych dorosłych pokolenie, a już na pewno od pokolenia Y, jest tym pokoleniem, które traktuje technologię jako swoje środowisko domowe i świetnie się w nim porusza. Przykładem takiej wypowiedzi jest:

Młodzi dorośli, choć w większości znacznie szybciej niż młodsze pokolenia wpełchnięci w świat nowinek technologicznych, już w przedbiegach znajdują się daleko za nimi. (EN32)

Trzeba odnotować, że podobne twierdzenia w latach 2000 były kierowane do millenialsów. Można zatem przypuszczać, że istnieje pewna nieuprawniona skłonność do łączenia w jedno – łatwość odbierania nowych interfejsów z ich głęboką (zaawansowaną) znajomością czy też zrozumieniem ich działania. Miało to miejsce wtedy i jak widać ma to również miejsce dzisiaj.

Pozostając przy autorze eseju, od którego pochodzi powyższy fragment. Zaprezentował on bardzo ciekawy wywód na ten temat, jak różnorodną grupą może być grupa młodych dorosłych i z iloma problemami wiąże się zawarcie tej grupy w ramach wiekowych:

Dla ułatwienia, posłużę się tu zaproponowanym przedziałem wiekowym, przyjmując że młodzi dorośli to osoby znajdujące się pomiędzy 18, a 35 rokiem życia. Gdybym analizowała kompetencję związaną z nauką ojczystego języka, historii, biologii czy geografii, przyjęcie tak szerokiego rozstrzału pomiędzy wiekiem najmłodszych spośród opisywanej grupy, a najstarszymi, nie stanowiłby większego kłopotu. Można powiedzieć, że raptem niespełna 20 lat różnicy wieku to tyle co nic. Jednak moim zdaniem, nie w przypadku cyfryzacji. Nie, kiedy mowa o odnajdywaniu się wśród nowoczesnych technologii, zmieniających się rok po roku, udoskonaleniach, widżetach, gadżetach, programach komputerowych oraz programowaniu, na które coraz większy nacisk kładą również szkoły, poczynając już od podstawówki. Tym samym ledwie kilka lat różnicy stanowi ogromny przeskok i różnicę w otrzymanych szansach. (EN32)

Autor zwraca tutaj uwagę na niezwykle ważne cechy współczesnego świata. Po pierwsze, podkreśla, że cyfryzacja jest ważnym i wyjątkowym elementem współcześnie. Po drugie, kładzie nacisk na niemal coroczne zmiany w technologii, a więc na przestrzeni paru lat znaczące zmiany, jak dodaje dalej:

Dla przykładu przywołam tu rok, w którym do szkół podstawowych na mocy ministerstwa cyfryzacji zostało wprowadzone programowanie. Był to 2016 rok. Będąc osobą optymistycznie nastawioną do świata, przyjmę, że osoby, które mają obecnie dwadzieścia cztery lata, zostały objęte tym programem przez rok swojej edukacji. Idąc analogowo, każdy młodszy rocznik mógł z niego korzystać o rok dłużej, czyli osoby mające w tym momencie 18 lat miały styczność z programowaniem od dwunastego roku życia. Nadal stawia to ogromną różnicę w możliwościach oraz zdobytej wiedzy pomiędzy osobami dorosłymi, a dziećmi które w 2016 dopiero rozpoczynały swoją edukację. Oczywiście przy założeniu, że programem zostały objęte również starsze roczniki. Dotąd informatyka w szkołach była jedną z najbardziej zaniedbywanych dziedzin. (EN32)

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że autor eseju dopuszcza się w tym miejscu pewnej idealizacji sytuacji, zakłada optymalną wersję wydarzeń, nie zwracając uwagi na różnorodność polskiej szkoły, warunków i możliwości w różnych miejscach oraz braków wyszkolonej kadry. Przyglądając się dalej jego wypowiedzi:

Mimo, że już w 2006 roku w zaleceniu parlamentu europejskiego i rady z dnia 18 grudnia w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, jako jedną z kompetencji wymienia się edukację informatyczną; Nikt nie nadzoruje osiągnięć uczniów w tym kierunku. Nie sprawdza się, czy nauczyciele prawidłowo pełnią swoją funkcję. Podczas, gdy większość z osób znajdujących się w przyjętym przez nas przedziale wiekowym może głośno i w pełni uczciwie powiedzieć - NIE. Ponieważ zajęcia z informatyki, które powinny wprowadzać młodych ludzi w świat cyfryzacji, nowych możliwości a przede wszystkim nowego świata, do którego stopniowo się przenosimy, stanowią czas wolny dla uczniów. Osobiście spotkałam się z wieloma nauczycielami piastującymi stanowisko "możecie robić co chcecie, tylko nie hałasujcie". Większość nauczycieli informatyki od niechcenia raz na jakiś czas rzucają w stronę swych wychowanków "zróbcie kółko w paincie". Co ambitniejsi porywają się na programy typu word, excel czy powerpoint. Przydatne, aczkolwiek zdecydowanie nieaktualne i jak się okazuje ograniczające. Na rynku pojawia się bowiem masa podobnych programów udostępniających znacznie więcej funkcji swoim użytkownikom. (EN32)

Jest to kolejny zabieg autora, który zakłada, że bolączki, z którymi spotkał się w ciągu swojej edukacji, już nie dotyczą najmłodszych. Twierdzenie to jest, jak się wydaje, nieuprawnione względem rzeczywistości. Należałoby się zwrócić ponownie ku badaniom, przywoływanym wcześniej, pokazującym, że nadal istnieją braki w wykwalifikowanej kadrze oraz niskie samooceny dzieci i młodzieży co do ich umiejętności związanych z technologią. Wydaje się, że autor powyższego eseju wskazuje to, o czym pisał M. Kąkolewicz, a mianowicie, że dużą uwagę należy poświęcać nauczycielowi, by cyfrowych kompetencji nie uczył, używając jego języka, cyfrowy ignorant. Kontynuując analizę wypowiedzi autora:

Pragnę zwrócić tu również uwagę, że zaledwie cztery roczniki z omawianych przeze mnie, przyszły na świat w dobie milenium. W tym samym roku, lub już po nim, który uznawany jest oficjalnie za wprowadzenie młodych ludzi w dobę cyfryzacji. A więc osoby, mające 23 do 35 lat nie miały od dziecka aż takiej styczności z technologią. Nie chcąc jednak demonizować, zasugeruje się częściowo innym wyznacznikiem naukowym, a częściowo własnym doświadczeniem, jako osoby urodzonej przed 2000 rokiem. Przyjmę więc, że osoby, należące do pokolenia Z nie mają kłopotu z obywaniem się z technologią, nawet jeżeli ich zdolności do jej konstruktywnego wykorzystania pozostają ograniczone do indywidualnego kształcenia, w skrócie samouctwa. Umownym rokiem granicznym dla osób, które przynależą do pokolenia "urodzonych ze smartfonem w dłoni" jest 1991 r. Co nadal sprawia, że 4 końcowe roczniki, które biorę pod uwagę należą do zupełnie innego pokolenia. Dlatego ciężko omawiać ich razem. (EN32)

W powyższym fragmencie autor eseju porusza kilka bardzo ważnych kwestii w dyskusji nad kondycją młodych dorosłych. Po pierwsze, zakłada on, że pokolenie Z zaczynało się dopiero od roczników 2000, a nie tak jak jest przyjmowane 1995. Po drugie, rok graniczny dla *urodzonych ze smartfonem w dłoni* nie może być określony na '91, gdyż najwcześniejsze smartfony pojawiły się dopiero rok później, a telefony komórkowe, które choć trochę przypominają współczesne smartfony, to rok albo 2007 (pierwszy iPhone) lub 2008 (pierwszy telefon z systemem operacyjnym android). Należałoby również zauważyć, że historyczne daty pojawiania się różnych technologii nie koniecznie musiały się przekładać na rzeczywistość i z pewnością zachodnia Europa czy Stany Zjednoczone posiadały inne możliwości nabywcze niż Polska, w szczególności w latach '90 i na początku lat 2000.

Cała ta powyższa polemika z autorem eseju, tworzona jest nie po to, by krytykować poglądy samego autora, w końcu osoby decydujące się na napisanie eseju były zachęcane

do dzielenia się swoimi opiniami i przemyśleniami. Pokazuje to jednak doskonale, jak ciężkie jest to zadanie, gdy mowa o oddziaływaniu technologii na człowieka i czy sam fakt urodzenia się w świecie *wysokich technologii* automatycznie oznacza nową jakość, nowe umiejętności u takich ludzi. Tematyka ta ma bezpośrednie odzwierciedlenie w dyskusji na temat cyfrowych tubylców, czy w ogóle oni istnieją, czy jest to zagadnienie warte uwagi. Można również uznać to za pewien głos w debacie dotyczącej tego, jak dużą sprawczość ma technologia lub mówiąc dokładniej, jak bardzo człowiek może mieć wpływ na to, w jaki sposób technologia go kształtuje, czy może wybierać to, co uważa za cenne, a odrzucać to, co w technologii mu przeszkadza. Jest to zatem również nawiązanie do S. Zuboff oraz opisanego przez nią postawy *nieuchronizmu* i biernego przyjmowania tego, co technologia może przynieść.

Na zakończenie omawiania tego eseju warto dodać, że zarzuty i spostrzeżenia, co do problemów z definiowaniem grupy młodych dorosłych, są zdroworozsądkowe i warto o nich pamiętać przy rozważaniach nad nią. Jednak należy również zwrócić uwagę, że przyjmując nawet krytykę pod względem innego zaawansowania technologicznego nawet pomiędzy poszczególnymi, sąsiadującymi ze sobą rocznikami, to problemy z jakimi się oni mierzą, są z zasady powszechne.

Pozostawiając na boku dyskusję o możliwych problemach i nieprawidłowościach opisu grupy młodych dorosłych, wielu z autorów esejów bez większej dyskusji uznało poprawność założeń wiekowych:

Ludzi w wielu od 18-35 lat doświadczają tzw. innego świata wywołanego cyfryzacją. Dla tego społeczeństwa Internet stał się dominującą technologią, która determinuje szereg procesów społeczno-kulturowych i tym samym funkcjonuje jako narzędzie dystrybucji wiedzy. Jest również głównym źródłem informacji o świecie i podstawowym narzędziem umożliwiającym interakcje społeczne. (EN13)

Przedział wiekowy zmienia się w zależności od badań i różnych opinii, jednak myślę, że okres od 18 do 35 roku życia jest wystarczająco trafny dla tej grupy. (EN89)

Oczywiście praktycznie wszyscy autorzy, którzy skupili się na ramach wiekowych młodych dorosłych podkreślają, że im wcześniejsze roczniki, tym jest to grupa coraz bardziej problematyczna i warto zwracać uwagę na indywidualne predyspozycje.

Podsumowując aspekt ram wiekowych przez autorów esejów nieformalnych, można pokusić się o stwierdzenie, że kryteria charakteryzujące tę grupę młodych dorosłych są wielce niedoskonałe. Współczesność tworzy warunki, w których tradycyjne, uogólnione

oraz odgórnie wyznaczone kwantyfikatory charakteryzują się coraz mniejszą użytecznością. Można zatem podtrzymać i wzmocnić postulat kierowany tutaj, a wspomniany również w części teoretycznej o indywidualnym podejściu. Należy jednak zwracać uwagę, iż czymś innym jest przynależność do grupy młodych dorosłych, którzy są grupą niejako pośrednią i możliwą do pominięcia w indywidualnej biografii jednostki, a czym innym problemy, z jakimi oni się mierzą i zjawiska, jakie mają na nich największy wpływ, ponieważ one są zewnętrzne względem tej grupy i dotyczą również innych, a nawet całe społeczeństwa.

Gdy już powyższe uwagi zostały poczynione warto zwrócić się ku przymiotom, jakie są tej grupie przypisywane. Trudno jest oczywiście poruszać temat jedynie cech grupy bez odwołania się do szerszego kontekstu społeczno-ekonomicznego. Głównym odnośnikiem jest natomiast cyfryzacja z jednej strony z pewnością z powodu tytułu eseju, a po drugie, z wagi na to, jakie ma ona znaczenie w codziennym życiu wszystkich ludzi. Należy zwrócić się również ku oczekiwaniom przypisywanym młodym dorosłym:

Uważam, że grupa ta jest otwarta na innowacje, ponieważ nowe technologie wzbudzają w nich tak wielkie zaciekawienie, a korzystanie z internetu jest dla nich bardzo proste. (EN35)

Młodzi dorośli doskonale sobie radzą z funkcjonowaniem w sferze cyfrowej. (EN30)

Owa powszechność i prostota ma bezpośrednie oddziaływanie w codziennych aktywnościach młodych dorosłych:

Młodzi dorośli to grupa wiekowa, która najczęściej sięga po urządzenia cyfrowe. Bardzo wiele osób poprzez rozwijający się postęp cyfrowy poszerza swoje kompetencje i coraz częściej wybiera rozwiązania dostępne w świecie cyfrowym. Osoby z tej grupy wiekowej przeważnie zamieniają zakupy stacjonarne na zakupy online. Dokonyują płatności poprzez bankowość elektroniczną czy też zamieniają tradycyjne wizyty w urzędach na wypełnianie wniosków za pomocą specjalnie przygotowanych do tego stron internetowych. Pobierają aplikacje, które na co dzień oszczędzają ich czas i sprawiają, że są oni bardziej wydajni. (EN34)

Wypowiedź ta pozytywnie koreluje z twierdzeniami przytoczonymi w części teoretycznej na temat coraz większego zanurzania się młodych dorosłych w świat cyfrowy. Coraz większą ilość przenoszonych czynności do świata cyfrowego. Warto przy tej okazji zauważyć, że w odniesieniu do polskiej rzeczywistości, co zauważył właściwie autor, również Państwo dostosowuje się do nowych upodobań i sukcesywnie poszerza gamę dokumentów, czynności i procedur umożliwiających całościowe załatwienie w formie

online. Kolejną rzeczą godną uwagi jest koncentracja na znaczeniu aplikacji, co nawiązuje do przytaczanej dyskusji na temat *App Generacji* i tego, że to aplikacje są elementem krytycznym (a przynajmniej są nim coraz bardziej) w dzisiejszym świecie funkcjonowania człowieka. Nie można przy tym fragmentcie nie poruszyć kwestii ostatecznej, a mianowicie rzekomych korzyści z korzystania z aplikacji. Dokładniej mówiąc oszczędności czasu, pieniędzy oraz zwiększenia wydajności.

Wszystkie powyższe trzy elementy są częścią debaty na temat tego, czy aplikacje są bardziej instrumentem do pomocy w codziennym funkcjonowaniu, czy raczej narzędziem wykorzystywanym do wydobywania informacji na temat użytkownika. W myśleniu o aplikacji jako narzędziu do oszczędzania czasu, trzeba wykazywać się dużą samoświadomością ich użytkowania, ponieważ wiele z nich jest raczej pochłaniaczem czasu. Największymi tego typu aplikacjami są media społecznościowe TikTok, Facebook i różnego typu gry, w szczególności, te które wynagradzają użytkowników za czas spędzony na graniu. Chociaż należy zwrócić uwagę, że istnieją również aplikacje, które pomagają użytkownikowi kontrolować swój czas:

Problem spędzania zbyt dużego czasu w świecie Internetu jest omawiany i badany, wręcz są nawet specjalne aplikacje do kontrolowania czasu w nim. (EN75)

Można zatem powiedzieć, że wiele rzeczy Internet oraz aplikacje pozwalają uprościć. Istnieje jednak wiele stron i aplikacji, których zadaniem jest jak najdłuższe utrzymanie użytkownika przy ekranie. Każdy, kto ma smartfona i używa go jako urządzenie wielofunkcyjne, posiada zarówno te jak i te aplikacje. Aplikacje stają się wszechobecną rzeczą, która towarzyszy człowiekowi przy coraz większej ilości czynności. Nawiązując do powyższej wypowiedzi, współcześnie istnieją już aplikacje do kontrolowania aplikacji np. by użytkownik mógł kontrolować ilość godzin spędzonych przed ekranem.

W odniesieniu do zwiększenia wydajności warto zwrócić się ku współczesności, ku temu, jakimi wartościami współcześnie wielu ludzi się kieruje. Zwiększanie wydajności wpisuje się w dość wyniszczający nurt ciągłego ulepszania siebie, zwiększania swoich możliwości, coraz efektywniejszego wykorzystywania każdej minuty kosztem odpoczynku, wyciszenia i zadbania o swoje zdrowie. Jest to zatem pytanie o priorytety, jakie powinny być obierane przez młodych dorosłych, którzy, co do zasady, byli wychowywani w duchu twierdzenia, że ciężka praca (w naukę) opłaci się w przyszłości. Z pewnością natomiast aplikacje ułatwiają załatwianie spraw urzędowych czy zdrowotnych, przynajmniej na gruncie polskim. Również w oszczędzaniu pieniędzy,

efekty wcale nie muszą być takie, jak wydają się z pozoru. Przykładowo gry są często oparte na mikropłatnościach, które powodują łatwość w wydawaniu niewielkich kwot i niekontrolowaniu sumy wydatków. Do tego należy dodać reklamy, które wyświetlane są w ramach, przeważnie, darmowych wersji oraz zgód wyrażanych na ich działania – co może zwiększać trafność reklam i finalnie wpływać na kolejne wydatki.

To jak duże znaczenie mają aplikacje (w rozumieniu również jako portale społecznościowe) pokazuje jak myślimy o sobie, o najbliższym otoczeniu i co uznajemy za ważne. Jeden z autorów przytoczył na ten temat bardzo ciekawy raport:

Zgodnie z raportem z badania British Council — Nex Generation Polska przeprowadzonym na młodych Polakach w wieku od 18 do 30 lat. większość tej grupy wiekowej to obywatele myślący globalnie. Mają oni poczucie, że żyją w innej rzeczywistości niż osoby od nich starsze: takiej, która opiera się na technologiach i aktywności w sferze cyfrowej. Światopoglądu młodych Polaków nie kształtują już dominujące serwisy czy media informacyjne, a internet i media społecznościowe. Ci młodzi dorośli dostrzegają nowe możliwości w sferze cyfrowej, których ich zdaniem ich rodzice czy dziadkowie nie potrafią sobie wyobrazić. (EN31)

Oprócz zgodności z omawianym przy okazji *App Generacji* tematem coraz szerszej perspektywy ludzi i możliwości porównywania się, zwracania uwagi na innych, zostało poruszone również ważne zjawisko określone odczasowieniem i odmiejszczeniem kontaktów międzyludzkich. Jest to również bezpośrednio związane z twierdzeniem na temat memów internetowych i ich możliwej roli jako medium kształtującego poglądy.

Ciekawe wydaje się również kilkukrotne podkreślenie przez tego autora, że zmiany, inne widzenie świata, innej rzeczywistości, są osadzone w opiniach młodych dorosłych, a więc są subiektywnym wrażeniem. Brak obiektywności w tych stwierdzeniach może wskazywać na sceptycyzm realnego twierdzenia, które sugerowałoby, że od pewnego momentu w społeczeństwie jest inny jakościowo człowiek. Mówiąc inaczej, że istnieją cyfrowi tubylcy. Można doszukiwać się również pewnego zdroworozsądkowego twierdzenia, że osoby nawet urodzone znacznie wcześniej odczuwają i dostosowują się do zmian i przejmują przynajmniej część zachowań typowych dla młodszych pokoleń.

Posiadanie szerszej perspektywy ma również, niestety, swoje złe strony. Posiadanie wiedzy o tym co mają inni, jak żyją, gdzie mieszkają, jakie mają przygody, może tworzyć niezdrowe oczekiwania w stosunku do własnego życia. Skutkować to może frustracją, pogorszeniem się nastroju i ogólnie złej oceny swojego życia, jak zauważa jeden z autorów:

Moim zdaniem najczęściej robią to jednak właśnie młodzi dorośli, którzy po zderzeniu z okrutną rzeczywistością realnego świata, nieprzychylnego dla młodego człowieka, z problemami jakimi musi się nagle borykać (przeciążonym rynkiem pracy, bezrobociem, brakiem możliwości dalszego rozwoju), zamieniają się w tak zwane trolle internetowe. Wyładowując całą swoją frustrację na nieznanym sobie, przypadkowych osobach, napotkanych w internecie. Ich wypowiedzi, najczęściej mijają się z prawdą, są sarkastyczne, przesadzone i mają na celu sprowokowanie innych rozmówców do kłótni. Im więcej reakcji otrzymują tym większą odczuwają satysfakcję. Co ciekawe, na jednym z portali internetowych, na które się natknęłam zamieszczono anonimowe badania, których celem było określenie najbardziej wyrazistych cech osobowości osób, które najchętniej sięgają po hejt w internecie. Wynikała z nich niezwykle duża korelacja pomiędzy rozpowszechnianiem w cyberprzestrzeni agresji oraz przejawianiem upodobań sadystycznych. Inną pobudkę może więc stanowić poczucie sprawczości, chęć władzy i całkowite zdominowanie drugiej osoby. Młodzi dorośli wykorzystują więc cyberprzestrzeń by poczuć, że nie znajdują się tak nisko w drabinie społecznej, jak inni. (EN27)

Autor powyższego komentarza zwraca uwagę na bardzo ważny aspekt, jakim jest niełatwe funkcjonowanie człowieka, który zaczyna swoje dorosłe życie. Sformułowanie *zderzenie z rzeczywistością* może sugerować, że autor tego eseju zauważa brak odpowiedniego przygotowania młodego do dorosłego życia. Podkreśla on problemy w ramach pracy jako głównego powodu niezadowolenia człowieka. Koresponduje to z jednej strony, z tym co było napisane w części teoretycznej na temat niepewności na rynku pracy, dużą zmienność i coraz większą automatyzacją. Co może skutkować również wspomnianą niemożliwością dalszego rozwoju. Z drugiej, rynek pracy wydaje się jedynie jednym z wielu ważnych problemów, z którymi współcześnie młodzi dorośli muszą się zmierzyć. Kluczowym wydaje się ostatnie zdanie z przywołanego fragmentu. Ponieważ poczucie bezsilności, niemożliwości wzbogacenia się, przejścia na wyższy szczebel społeczeństwa, jest z pewnością ważnym problemem dla osób wychowanych w dobie *płatków śniegu*. W tym miejscu zwrócenie uwagi, zwłaszcza na rynek pracy, wydaje się jak najbardziej właściwe w nawiązaniu do tej kwestii tj. do oczekiwań pracodawcy i faktycznych możliwościach wchodzących na rynek pracy.

Z drugiej strony młodzi dorośli posiadają liczne atuty. Wiele kwestii, które z jednej strony są problematyczne, dla wielu przynoszą dużo korzyści, które są doceniane przez młodych dorosłych i np. przez pracodawców. Również niektóre kwestie teraz widziane jako negatywne mogą okazać się w przyszłości nieaktualne, ponieważ rozwój technologii

pozwole na ich eliminację lub stworzenie nowego środowiska, które zlikwiduje opisywane kwestie. Poniżej zostanie przywołany szereg fragmentów autora eseju *EN60*, które pokazują niektóre z tych nurtów:

Są to osoby przede wszystkim dynamiczne, nie mające obaw przed zmianą pracy, studiów czy miejsca zamieszkania. Tę dynamikę w podejmowaniu decyzji umożliwia im właśnie świat cyfrowy, gdzie mogą podjąć odpowiednie kroki czy znaleźć potrzebne informacje. Jednym z kluczowych wymiarów, pozwalającym na uchwycenie swoistości millenialsów, jest również obszar związany z rewolucją technologiczno-informatyczną. (EN 60)

Trudno się nie zgodzić, że młodzi dorośli są pokoleniem, które w pełni urodziło się i wychowało w tym, co w tej pracy zostało opisane jako ponowoczesność lub późna nowoczesność czy też druga nowoczesność. Są oni zatem, chcąc nie chcąc, ludźmi znacznie bardziej dostosowanymi do zmienności, jaka ma miejsce. Są oni też lepiej obeznani z technologiami. Chociaż oczywiście w pojedynczych biografjach może to wyglądać zupełnie inaczej, a zmiany te mogą mieć więcej negatywnych skutków, to nie można pozostać ślepy na pozytywy:

Dla przedstawicieli tego pokolenia rozwinięte technologie informacyjne nie stanowią już wyzwania i nie wymagają dostosowywania się do nowoczesnych urządzeń, tak jak to się dzieje w przypadku pokoleń starszych. (EN60)

Jest to pewne podsumowanie, które z uwzględnieniem wcześniejszych uwag można uznać za kontrowersyjne. W porównaniu jednak ze starszymi pokoleniami, wydaje się niezaprzeczone, że młodzi dorośli są zasadniczo bardziej zanurzeni i obeznani w technologii. Pytanie czy młodsze pokolenia, chociażby pokolenie Alfa, będą charakteryzować się znacząco inną jakościowo umiejętnością, adaptacją do życia z technologią, pozostaje pytaniem cały czas otwartym. Autor przywoływanego eseju podkreśla to również później:

W efekcie posługiwanie się smartfonem, laptopem lub tabletem jest dla nich tak samo oczywiste i intuicyjne jak np. posługiwanie się sztucami. Współcześni młodzi dorośli są również bardzo elastyczni, bardziej liberalni, tolerancyjni i ambitni. Posiadają pragmatyczne podejście do życia, ale nie stronią od zmian, emocjonalności i wygody. Jest to oczywiście generalizacja, ale powyższe cechy są pewnym ogólnym obrazem młodego dorosłego w XXI wieku. (EN60)

Widać w nich znacznie pozytywniejszą ocenę w stosunku do młodych dorosłych i co ciekawe jest nawiązanie do, jak się wydaje, dawnych idei Internetu, który był widziany

jako narzędzie i środowisko do powiększania tolerancji do różnorodności. Dzisiaj, niestety, w równej mierze jest to miejsce zamkniętych na innych grup, które nie mają innego zadania jak alienacji jednostki od społeczeństwa i zwiększania poczucia niebezpieczeństwa. Kolejną pozytywną cechą młodych dorosłych jest ich podejście do pracy:

W ostatniej dekadzie, spopularyzowano określenie „digital nomad”, które oznacza osobę, która często zmienia miejsce swojego pobytu, ponieważ wykonuje pracę przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii cyfrowych. Wpisuje się to w charakterystykę millenialsów, którzy w poszukiwaniu nowych doświadczeń, bez obaw przed zmianami czy obyczajami kulturowymi, „noszą pracę przy sobie”, a sami podróżują po świecie. (EN60)

W tej tematyce warto pamiętać o kilku ważnych aspektach. Przeglądając informacje na temat zmian postaw pracowników, można dowiedzieć się, że przypisuje się pokoleniu Z coraz większą świadomość wagi znaczenia poprawnego balansu między życiem prywatnym a zawodowym. Technologie bez wątpienia stworzyły możliwości pracy na odległość (pracy zdalnej). Jest to nie tylko wykorzystywane, jak podaje autor, dla celów podróźniecko-turystycznych, ale również dla wielu jest to zwyczajna codzienność.

Na temat pracy, jej formy i potrzeby, będzie jeszcze mowa w kolejnym rozdziale. Powyższa wypowiedź została jednak teraz przywołana, by wskazać, że młodzi dorośli nie są jedynie biernymi jednostkami. Potrafią wykorzystywać szanse, jakie współczesność im tworzy.

Elementem, który warto wspomnieć jest samoświadomość, jaką wielokrotnie wykazują autorzy esejów. Pozwala to wierzyć, że oprócz wielu problemów, z jakimi się mierzą, będą oni w stanie zdefiniować i walczyć z negatywnymi skutkami, których oni sami są ofiarami, a które należy wyeliminować dla kolejnych pokoleń. Jako przykład zostanie przywołana ważna wypowiedź jednego z autorów:

Oczywiście selektywne korzystanie z internetu i dorobku technologii może przynieść pozytywne skutki, jednak należy być czujnym i wrażliwym na to, co proponuje nam cyfryzacja. Możemy czerpać korzyści z dogodności, jakie niesie za sobą życie w sieci, np.: komunikowanie się z osobami na drugim końcu świata, odwiedzić wirtualnie ciotkę w Australii poprzez Skaypa, zrobić zakupy bez wychodzenia z domu czy edukować się poprzez platformy e-learningowe. Należy jednak być czujnym i wrażliwym na niebezpieczeństwa płynące z używania mediów elektronicznych. Oszczędzamy czas na zakupach przez internet, ale nie liczymy, ile czasu schodzi nam na wyszukiwanie tego produktu w sieci. Możemy porozmawiać z kimś przez Messenger, jednak to nie to samo co

prawdziwa rozmowa przy kawie twarzą w twarz, są to kontakty powierzchowne a nie głębokie, bliskie przyjaźnie, w które angażujemy się. Oglądając lukrowe życie innych, łatwo uwierzyć, że taka jest rzeczywistość, choć nie jest to prawdą. Częste oglądanie krzywdy i cierpienie ludzi, zwierząt początkowo robi na nas wrażenie, ale po pewnym czasie znieczula i wywołuje zubożenie. Dlatego warto dozować cyfryzację w odpowiedniej ilości, a mimo wszystko postawić na bliskość relacji i wzajemną życzliwość oraz rozmowę w realu. (EN10)

Wypowiedź ta, jest cenna nie tylko dlatego, że mówi o ograniczeniach, ale wylicza dokładne przypadki, przykłady i propozycje. Świadczy to, że nie są to jedynie wzniosłe hasła, ale praktyka życia. Wydaje się, że można to określić wyrażeniem świadomego *samoograniczenia*. Niech świadczą o tym podane przykłady:

Kiedyś, mniej więcej 5 lat temu nie zwracałam uwagi na to ile czasu spędzam w świecie cyfrowym, teraz uległo to zmianie i radykalnej redukcji. Na prawie wszystkich aplikacjach mam ustawione blokady, które po upływie danego ustawionego przeze mnie czasu korzystania z aplikacji, samodzielnie się wyłączają. (EN57)

Według mnie wszystko należy wykorzystywać z umiarem. Powinniśmy skupić się na życiu offline, poznawać jego wartości i uważać, aby internet nie pochłonął młodych ludzi w sferze online mogą oni być kim tylko chcą, udawać kogoś innego niż są w rzeczywistości. Młodzi dorośli internet mogą wykorzystywać do łatwej komunikacji, bo wiemy jak czasami trudno znaleźć wolną chwilę, aby spotkać się z bliskimi. Należy jednak dbać o kontakty w rzeczywistości. Powinniśmy również reagować na akty przemocy, prześladowań i innych czyhających zagrożeń w internecie. Pamiętajmy o tym, że po drugiej stronie ekranu znajduje się człowiek, który ma uczucia, własne problemy. Przede wszystkim należy zadbać o samego siebie i otaczających nas ludzi, o to by odpowiedzialnie korzystać ze świata cyfrowego oraz by nie stał się on naszym jedynym światem. (EN03)

Autorzy tekstów są świadomi konieczności dobrowolnego, świadomego i powszechnego (dla dobra ogółu) ograniczenia w korzystaniu z oferty cyfrowej. Nie dla tego, że technologia jest zła sama w sobie, ale to użytkownik decyduje jak z niej korzysta, a praktyka definiuje, czy dana technologia jest zła czy nie:

Rozwój technologiczny dał nam zupełnie nowe możliwości, z których powinniśmy korzystać. To od nas samych zależy czy wykorzystamy oferowane nam możliwości w sposób zrównoważony i bezpieczny. (EN73)

I. *Podsumowanie kategorii: charakterystyka grupy młodych dorosłych w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych*

Autorzy pokazali, że grupa młodych dorosłych nie jest oczywista i łatwa do zdefiniowania. Wskazują oni, nie bez racji, iż dużo zależy od indywidualnych preferencji i umiejętności każdego człowieka. Chociaż brak w tych wypowiedziach pogłębionej refleksji i analizy dotyczące tego: *gdzie młodzi dorośli się mieszczą jako grupa*, to wiele z tego, co zostało napisane, wpisało się znakomicie w poruszaną tematykę, a wzmiankowane kwestie mają odzwierciedlenie w poprzednich częściach.

Bez wątplenia świat cyfrowy jest ważnym aspektem życia młodych dorosłych. Nawet, gdy postuluje się jego ograniczenie, to nikt nie sugeruje nawet odejścia od niego w sposób definitywny. Jest on normalną częścią codziennego życia współczesnych (młodych) ludzi. Należy podejrzewać, że przy tak dużej intensywności przenoszenia wielu spraw do świata cyfrowego, to splątanie świata rzeczywistego z cyfrowym właściwie zostało dokonane. Jedynie co teraz może się zmieniać to intensywność, głębokość tego splątania. W pewnym sensie widać, że tworzy się nowy ruch, który podobnie jak proporcje pomiędzy *praca-życie*, poszukują balansu w relacjach *użytkownik-jednostka*, czyli między swoją obecnością w świecie cyfrowym, a obecnością w świecie materialnym, bezpośrednich relacji itd.

Młodzi dorośli to osoby świadome tego, że cyfryzacja nie przynosi jedynie pozytywnych skutków, nie łudzą się oni, że stoimy na progu nowego wspaniałego świata, gdzie wszyscy będą szczęśliwi, pod warunkiem, że każdy podda się odgórnemu dyktatowi. Wiedzą, że świat ten jest wymagający, nie charakteryzują się naiwnością. Chcą uczestniczyć w tym świecie, ale też chcą, by świat ten odpowiadał ich potrzebom. W tym aspekcie wydaje się najważniejsze dla nich używanie aplikacji oraz możliwość swobodnej komunikacji na dystans, o której będzie szerzej w następnej kategorii.

Młodzi dorośli w opinii autorów to w wielu wypadkach grupa niezwykle dynamiczna, dobrze dostosowana do współczesnych realiów. Nie są oni oczywiście ślepi na problemy współczesnego świata i tak jak wszystkich, również i młodych dorosłych one dotyczą. Są to jednak ludzie, którzy przynajmniej starają się czerpać dla siebie maksymalnie dużo pozytywnych rzeczy. Internet nie jest oczywiście miejscem jedynie pozytywnym, można znaleźć w nim wiele frustracji i niezadowolenia – młodzi dorośli, wydaje się, są o tym głęboko przekonani.

Być może największą wartością, która została ukazana w wypowiedziach autorów, jest wyartykułowanie samokontroli i samoograniczenia względem technologii, tego jak dużą

część życia zajmuje ona względem innych aspektów oraz jaki jest tego koszt. Pozwala to wierzyć, że jest to generacja, która ze świadomością podchodzi do powstających zmian i problemów, które zostaną opisane w kolejnej kategorii.

b. Ocena współczesnego świata oraz najważniejsze jego cechy w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych

Drugi podrozdział niniejszego badania został poświęcony przedstawieniu elementów współczesności, które zostały odnotowane przez poszczególnych autorów esejów oraz jakie ewentualne korzyści lub zagrożenia z nimi związane zauważają. W rozdziale tym duża część zostanie poświęcona pracy, jako że jest ona jednym z najczęściej poruszanych tematów przez autorów. Oprócz tego duży nacisk został położony na edukację oraz komunikację. Rozpocząć jednak warto od tematu pandemii, jako że stała się ona jednym z największych czynników ostatnich lat i to ona doprowadziła do przyspieszenia wielu różnych, nie zawsze chcianych, zmian.

Wydaje mi się, że gdyby nie pandemia COVID technologia związana z Internetem nie byłaby przeze mnie aż tak zgłębniona. Zamknięcie bibliotek w czasie pisania pracy licencjackiej wymusiło na mnie szukanie książek w Internecie lub zastępowanie ich źródłami dostępnymi w sieci. Załatwianie wszelkich spraw związanych z przebiegiem studiów odbywało się drogą mailową lub telefoniczną, kontakt z wykładowcami czy promotorem pracy odbywał się za pomocą platformy Teams. (EN70)

Chociaż temat pandemii nie był tematem głównym żadnego z esejów, jednak jej wpływ na funkcjonowanie wielu ludzi po pandemii był zauważalny przez autorów i wydaje się, że pandemia z perspektywy czasu jest uznawana jako okres przełomowy w cyfryzacji życia ludzi. Jak można przeczytać u kilku autorów:

Świat cyfrowy współcześnie staje się nieodłączną częścią funkcjonowania we współczesnym świecie. Ma to zarówno wiele zalet jak i wad. Można to zauważyć na przykładzie pandemii, która pokazała nam wielofunkcyjność Internetu. Jak się okazało wiele spraw można było dokonać za pomocą kilku kliknięć, a nie staniu np. w długich kolejkach. Do tego właśnie powinien służyć świat technologii, do ulepszenia naszego życia. (NE75)

Dzięki dostępowi do Internetu oraz rozwiniętej technologii ludzie mogą pracować zdalnie i jednocześnie podróżować po świecie. To dzięki takiemu rozwiązaniu w czasie pandemii Covid-19 mogłam kontynuować jednocześnie studia oraz pracę, nie ruszając się z domu. (EN33)

Autorzy zauważają również, że niektóre elementy charakterystyczne dla czasów największych obostrzeń zostały zaadoptowane i wiele firm i ludzi/pracowników preferuje, przynajmniej częściowe, pozostanie, w przypadku pracy, w relacjach czysto pośrednich, cyfrowych, pracy zdalnej:

Gdy wybuchła pandemia COVID-19 bardzo dużo osób przeszło na nauczanie/ pracę zdalną i myślę, że też to było czynnikiem, który spowodował, że coraz więcej ludzi szuka pracy online i wolą pracować z domu. Jest to o wiele wygodniejsze i łatwiejsze, ponieważ nie muszą denerwować się czym dojadą do pracy, czy się spóźnią. (EN9)

Już po zakończeniu pandemii wiele biznesów postanowiło zachować w pewnym stopniu pracę zdalną, np. 3 dni biurowe, 2 dni pracy zdalnej. Uważam, iż młodzi dorośli zaczęli cenić sobie możliwość pracy z własnego domu, ponieważ jest to dla nich wygodniejsza opcja. Dzięki aktualnej technologii mogą we własnej sypialni wykonywać te same zadania, które robiliby w biurze. (EN12)

Jest to fakt niezaprzeczalny, że jedynie nieliczni mogli pozostać przy swoim, przed pandemicznym życiu, zarówno w trakcie jak i po pandemii. Chociaż czas ten nie zawsze jest oceniany jedynie negatywnie, to w wielu wypowiedziach przewija się jeden znaczący element, który według niektórych autorów z pewnością stracił na jakości:

W ciągu kilku dni cały kraj i połowa świata przeszła na pracę zdalną, na skalę, o której nigdy w czasie życia ludzkości nie było mowy. Przez blisko dwa lata online robiliśmy wszystko-uczyliśmy się, pracowaliśmy, spotykaliśmy z rodziną i znajomymi. (EN29)

Czytając poszczególne wypowiedzi można zauważyć, że to właśnie relacje międzyludzkie, aspekt społeczny został najbardziej upośledzony przez pandemię:

Pierwszą sytuacją, gdzie młody dorosły musiał wejść głębiej w świat cyfrowy była pandemia COVID-19. Okres ten nauczył człowieka, że można efektywnie pracować poza miejscem pracy. Firmy zauważyły, że nie generują strat w zakresie użytkowania pomieszczeń biurowych, a sam pracownik zdolny jest do formy pracy z domu. Widoczne są ekonomiczne plusy tej sytuacji. Ale w świecie cyfrowym uwidaczniają się inne straty — społeczne. (EN23)

Przerażającym zjawiskiem, które nakreśliła "pandemia COVID-19" jest całkowite przeniesienie się życia w sferę online i normalne funkcjonowanie w niej osób, tłamszenie samotności nawiązywaniem znajomości internetowych co miało swoje konsekwencje w powrocie do rzeczywistości. (EN83)

Aspekty komunikacyjne, społeczne są dość powszechnie podnoszone przez autorów esejów i to właśnie ten element został wybrany do dalszego omówienia i analizy charakterystyki współczesności. Tak jak było to opisane w części teoretycznej, komunikacja jest jednym z tych aspektów, które w sposób znaczący się zmieniały i przyczyniły się, pośrednio bądź bezpośrednio do zmian społecznych, jakie są obserwowane. Nie jest to również aspekt oceniany jednoznacznie negatywnie. W nawiązaniu jeszcze do pandemii, nie wszyscy uznali przejście do komunikacji online jako coś całkowicie negatywnego:

Na szczęście w ostatnim czasie, w okresie pandemii, popularne stały się rozmowy wideo. Jest to pozytywna zmiana, która umożliwia prowadzenie rozmowy z osobą znajdującą się w dowolnym miejscu na świecie. Jest to świetna alternatywa dla osób, które nie mogą spotkać się z kimś ze względu na miejsce zamieszkania czy stan zdrowia. Młodzi dorośli są zwykle osobami zapracowanymi, dlatego też możliwość wideo rozmowy jest dla nich bardzo wygodna. (EN01)

W wypowiedzi warto zwrócić uwagę na absolutnie inną ocenę możliwości komunikowania się jako wzbogacającą oraz przypisanie tego do zapracowanych młodych dorosłych, co można odczytywać pośrednio jako pozytywny aspekt, zaradności młodych ludzi w świecie, w którym żyją. Pomimo tych pozytywnych aspektów wielu autorów upatruje w porzuceniu kontaktów twarzą w twarz duży i wciąż narastający problem:

To nie jedyny problem postępu technologicznego, gdyż młodzi dorośli borykają się z trudnościami nawiązywania kontaktów wśród rówieśników. Coraz częściej sięgają do kontaktów internetowych, wirtualnych zamiast tradycyjnych spotkań „twarzą w twarz”. W przyszłości może to utrudnić w znalezieniu pracy czy w zwykłych kontaktach międzyludzkich. (EN93)

W powyższej uwadze na temat problemów związanych z pracą warto zwrócić uwagę, że autor nie dostrzega zmian na rynku pracy, które w dzisiejszych czasach, również przez pandemię, stają się coraz bardziej widoczne. Praca zdalna staje się jedną z podstawowych form pracy zarobkowej, co zgadza się również z opisem preferencji młodych dorosłych. Kwestia ta zostanie jeszcze poruszona w późniejszej analizie.

Nawiązując jeszcze do komunikacji. Wraz z nowymi formami zapośredniczenia jej powstały nowe niebezpieczeństwa, które chociaż znane od dawna, współcześnie pozwalają wprowadzić manipulację na zupełnie inny poziom:

Ludzie mają możliwość zawierania nowych kontaktów bez wychodzenia z domu, należy pamiętać jednak o tym, że internetowe znajomości niosą za sobą ryzyko, gdyż nigdy nie można mieć stuprocentowej pewności, kto tak naprawdę siedzi po drugiej stronie ekranu.

(EN24)

Autor zapewne świadomie użył dużego kwantyfikatora *nigdy*, gdyż właśnie takie są możliwości technologii, by oszukać nawet wzrok. Eseista przedstawia również inne dość interesujące opinie na temat tego, jak kontaktowanie się ze sobą online powoduje problemy:

Kontakt cyfrowy nigdy nie zastąpi nam obecności drugiej osoby, ludzie którzy większość swojego czasu spędzają w świecie cyfrowym, nie potrafią odnaleźć się w prawdziwym życiu. Zawieranie nowych znajomości wprawia ich w zakłopotanie i jest dla nich stresujące, nawet zamówienie jedzenia czy zrobienie zakupów, które zmusza nas do kontaktu z osobą, która nas obsługuje może okazać się sytuacją stresującą dla osoby, która czuje się swobodnie tylko i wyłącznie w świecie cyfrowym. (EN24)

Z jednej strony trudno się nie zgodzić z autorem tego fragmentu, że kontakt bezpośredni jest inny od kontaktu doświadczanego za pośrednictwem Internetu. Jednak dalsze wnioski wydają się raczej napisane w pesymistycznym duchu. Nie można oczywiście wykluczyć, że takie przypadki istnieją i być może pewne charakterystyki zostały nasilone. Mimo to trudno się zgodzić, by zjawisko to przybrało rozmiary powszechne. Z pewnością natomiast przenoszenie i dominacja kontaktów jedynie cyfrowych nad bezpośrednim ma swoje wady, nie tylko dla młodych dorosłych, ale całego społeczeństwa:

Z przeniesieniem relacji w świat wirtualny wiąże się także odcięcie się od kontaktów z rodziną, szczególnie jej starszymi członkami. Nie opieramy się o ich życiową wiedzę i doświadczenie, wolimy szukać porad w Internecie. Powoduje to także wykluczenie ich z współczesnego życia. Często uznawani są za boomerów. Kolejnym negatywnym skutkiem przeniesienia się kontaktów towarzyskich w świat online jest zwiększające się poczucie samotności w życiu codziennym. Z wieloma osobami porozumiewamy się tylko przez komunikatory i jest to jedyny sposób utrzymywania kontaktu. Nasza relacja zależy od tego, czy ktoś jest dostępny i czy nam odpisze. Zdobywanie likeów pod zdjęciami i pozytywnych komentarzy może powodować złudne poczucie posiadania wielu znajomych i bycia lubianym, a w rzeczywistości jesteśmy sami ze sobą. Ewentualnie w gronie jednego bądź dwóch naszych znajomych. (EN 83)

Wypowiedź ta wskazuje na wielowymiarowość problemu, z jakim się mierzą współcześni ludzie. Problem kontaktów pośrednich może dotyczyć właściwie wszystkich pokoleń. Jak pokazuje to autor powyższej wypowiedzi nawet osoby, pokolenie starsze, które same nie uczestniczą w życiu cyfrowym, mogą zacząć odczuwać negatywne skutki tego, że młodsze pokolenia zamiast pytać się bardziej doświadczonych ludzi, zwyczajnie „googluje”⁴⁹³ to, co ich interesuje. Takie zachowanie wydaje się najbardziej naturalne, a jego rezultaty, gdy ktoś poświęci odpowiednią ilość czasu, mogą okazać się znacznie lepsze niż tradycyjne szukanie odpowiedzi u starszych. Co w konsekwencji może powodować jeszcze mniejszą ilość interakcji ze starszymi pokoleniami. Jednak znowu, jest to scenariusz o charakterze pesymistycznym. Prawdą jest, że osoby z najstarszych pokoleń często muszą mierzyć się z samotnością i jest to z pewnością negatywne zjawisko. Jednak nie jest ono nowe, czy też wywołane jedynie przez pojawienie się nowych technologii. Można jednak uznać, że technologia nasiliła to zjawisko.

Kolejną kwestią, na jaką należy zwrócić uwagę, to problem samotności oraz negatywnego wpływu mediów społecznościowych na różne aspekty życia człowieka. Koresponduje to z kwestiami, jakie były poruszane w części teoretycznej, a które traktowały o nieprawdziwości wizerunku, jaki jest kreowany w mediach społecznościowych. Jednym z powodów takiego zachowania jest właśnie poszukiwanie, pragnienie poczucia bycia popularnym, lubianym itd. nawet jeżeli wizerunek ten nie jest prawdziwy. Problem ten niestety dotyczy w szczególności młodych dorosłych oraz młodszego pokolenia ze względu na to, że media społecznościowe powstały i zaczęły funkcjonować na przełomie wieków, a zatem w momencie kiedy dzisiejsi młodzi dorośli dorastali.

Autorzy esejów pomimo podkreślania bardziej pozytywnych lub negatywnych elementów poruszanych spraw, często są świadomi, iż ich poglądy są jedynie jedną z możliwości. Również, co można zauważyć w różnych wypowiedziach, są świadomi, że kwestia kontaktowania się na odległość jest powiązana z wieloma różnymi innymi dziedzinami życia człowieka:

Reasumując, komunikacja interpersonalna młodych dorosłych w świecie cyfryzacji posiada wiele zalet jak globalny zasięg, możliwość komunikowania się z wieloma odbiorcami jednocześnie i daje możliwość szybkiego przekazu informacji. Bez wątpienia jest to

⁴⁹³ Googlować - [czytaj: guglować] potocznie: szukać informacji w internecie za pomocą wyszukiwarki Google; guglować, googlać, guglać. Definicja za: słownik języka polskiego sjp - <https://sjp.pl/googluje>

przydatne narzędzia ułatwiające pokonywanie barierpsychicznych, pozwalające ukryć prawdziwe emocje i umożliwiają posługiwanie się obrazami. Jednakże w świecie cyfryzacji trzeba zachować szczególną ostrożność ze względu na możliwości jakie też daje dla potencjalnych oszustów. Jest to bowiem znacznie większe ryzyko kradzieży danych, niż jest to możliwe w rzeczywistym świecie. Ze względów technologicznych bywa także zawodna w wielu aspektach. Świat cyfryzacji zatem ma wiele możliwości i zalet, jednak wymaga ostrożności. (EN59)

Ten sam autor w innym fragmencie wskazuje na problem przekazywania emocji oraz intencji w komunikacji z wykorzystywaniem technologii. Wskazał on również na emotikony jako element uzupełniający wypowiedzi właśnie o ten emocjonalny ładunek.

Uważam, iż ta forma komunikacji pomimo swoich olbrzymich plusów, może przybrać przekaz, który może zostać nie zrozumiały przez odbiorcę, a nawet z tego powodu powodować wszelkiego rodzaju nieporozumienia lub też konflikty. Trzeba także wspomnieć, że treści zawierające emotikony albo obrazki, także mogą oznaczać coś zupełnie innego dla nadawcy, jak i dla odbiorcy. Uważam, iż poprzez taki przekaz ciężko jest wyrazić swoje prawdziwe emocje lub intencje, ale także łatwo ukryć te prawdziwe emocje. W bliższych relacjach posługiwanie się w zdecydowanej większości emotikonami i obrazami mogą wskazywać na brak zainteresowania wobec rozmówcy, okazanie chłodu emocjonalnego lub braku zaangażowania w rozmowę. (EN59)

Wypowiedź ta doskonale obrazuje i koresponduje z tym, co zostało przedstawione wcześniej w pracy. Komunikacja, która nie przekazuje tonu głosu, mimiki twarzy, innych ważnych oznak jak np. ruchy rąk, głowy – może prowadzić do nieporozumień, poczucia bycia atakowanym lub lekceważonym. Emotikony, które do pewnego stopnia pozwalają nacechować wypowiedź elementami pozytywnymi lub negatywnymi, nie stanowią doskonałego rozwiązania, gdyż niektóre elementy graficzne mogą zostać odczytane odmiennie.

Kolejnym zagadnieniem, któremu była poświęcana uwaga przez autorów to kwestia pracy zarobkowej, jej forma, zmiany na rynku pracy oraz preferencje młodych dorosłych. Z pewnością warto rozpocząć dyskusję od poglądu nad pracą zdalną:

Rozwiązane to ułatwia również wykonywanie zawodu z każdego krańca świata, nie musimy być już przywiązani do biurka w firmie. Jeśli nasz pracodawca nie ma z tym problemu otwiera się możliwość połączenia przyjemnego z pożytecznym — pracy i niekończących się podróży. (EN23)

Nie tylko edukacja i rozwój zdalny możliwy jest z wykorzystaniem urządzeń i dobrodziejstw cyfrowych, ale i praca, którą wykonywać można w domu z użyciem odpowiednich sprzętów. Myszę, że osoby, które mają opór do narzędzi cyfrowych dzięki dostrzeżeniu korzyści zaczynają z nich korzystać, chociażby z powodu oszczędności czasu pieniędzy na dojazdy. (EN19)

Jak widać taki model pracy wpisuje się bardzo dobrze w styl życia młodych dorosłych, uznają go nie tylko za pożyteczny, ale do pewnego stopnia uniwersalny, obiektywnie lepszy. Scenariusz, który pozwala również na podróżowanie, jest dokładnym zobrazowaniem, czym jest praca dla młodych dorosłych, czymś co jest konieczne, ale tylko dlatego, że daje możliwości spełniania siebie, swoich planów. Bez tego należy poddać w wątpliwość sens trudzenia się. Praca zdalna jednak nie składa się jedynie z pozytywów i dla wielu ludzi stanowi ona, na dłuższą metę, znacznie mniej przyjazdy format pracy:

Oczekiwania na temat pracy online są takie, że chcielibyśmy widzieć same plusy. Brak dojazdów do pracy, brak stresu- przez brak kontaktu z szefostwem oraz współpracownikami, którzy nie zawsze nas szanują, spędzanie całego dnia z rodziną, możliwości zrobienia sobie przerwy o dowolnej godzinie- to wszystko brzmi świetnie jednak tylko na papierze. Znam osoby, które pracują zdalnie i chętnie wróciliby do starego trybu pracy. Rozpraszacze w domu, ciągła chęć robienia przerw na drobne prace domowe, brak mobilizacji do pracy to tylko główne przyczyny niechęci ludzi do pracy zdalnej. (EN57)

Wśród osób, które pracują zdalnie zauważyłam różne opinie, często mówią o tym, że praca zdalna nie jest dla nich, ze względu na brak bezpośredniego kontaktu ze współpracownikami czy też przełożonymi. Jest to dla nich pewnego rodzaju utrudnienie, np. wtedy kiedy mają jakiś problem i chcieliby się szybko kogoś zapytać o radę, nie są w stanie tego zrobić. Brak kontaktu z wyżej wymienionymi osobami wpływa również na płytkość relacji, współpracownicy często się nie znają i nawet nie wiedzą jak wyglądają. Ponadto, słyszałam również opinie o tym, że miejsce jakim jest dom demotywuje do pracy, dlatego też pracownicy zdalni często pracują w np. kawiarniach lub w specjalnie wyznaczonych do tego miejscach. tak by znane im otoczenie nie wpływało na nich rozpraszająco. (EN63)

Jak zostało to już kilka razy pokazane i zaznaczone rynek pracy zmienia się, młodzi dorośli jednak dość dobrze odnajdują się w nim. Potrafią wykorzystywać również szanse, jakie daje cyfryzacja i przenoszenie coraz większej ilości czynności właśnie do sieci, co powoduje rozkwit wielu ściśle związanych z cyfryzacją zawodów:

Sieć oprócz rozrywki oferuje również młodym dorosłym większe możliwości znalezienia pracy, która występuje coraz częściej w formie zdalnej, czy też hybrydowej. Na stronach z ofertami pracy można zauważyć, iż pojawia się coraz więcej ogłoszeń od pracodawców, którzy poszukują pracowników do branży e-commerce. Powstaje duża ilość sklepów online wielu firm, które gwarantują dodatkowe miejsca pracy dla młodych osób poszukujących pracy. Młodzi dorośli pracują również jako blogerzy, prowadząc swój własny blog tematyczny, youtuberzy nagrywając filmiki różnej kategorii i zdobywając swoich zwolenników. Na przestrzeni ostatnich trzech lat dobrym sposobem na zarobek okazuje się sprzedaż podcastów tematycznych na Spotify, co ciekawe największym zainteresowaniem cieszą się podcasty o tematyce kryminalnej. Młode osoby zarabiają w sieci projektując strony internetowe czy też włączając się w branżę dropshippingu, który w ostatnim roku zdobył rzeszę entuzjastów. To zaledwie kilka z całego wachlarza możliwych prac w sieci, które zostały przeze mnie wymienione i jakich podejmują się młodzi dorośli. (EN25)

Zauważalny jest również wpływ i możliwości jakie tworzą kryptowaluty:

W sieci funkcjonują rozmaite sposoby na zarabianie albo samo dorabianie, młodzi dorośli coraz częściej zaczynają inwestować w kryptowaluty oraz wykorzystywać zasięgi swoich profili w mediach społecznościowych do reklamowania różnorodnych przedmiotów, aby zdobyć współpracę barterowe albo pieniężne. (EN58)

Zatem jest tutaj poruszenie kilku ważnych zagadnień. Jednym z nich jest kwestia nowych miejsc pracy. Istnieją głosy, które twierdzą, że każda rewolucja, również rewolucja cyfrowa/automatyzacji, spowoduje stworzenie zupełnie nowych miejsc pracy, które zastąpią te likwidowane. Można zauważyć, że poniekąd jest to prawda. Jednak we współczesnej sytuacji rynku pracy i zmian na nim, nie chodzi o fakt powstawania nowych miejsc pracy, te z pewnością powstają, jednak tempo i zapotrzebowanie na nie jest znacznie mniejsze, niż ilość miejsc i profesji, które według badań przestaną być potrzebne w nadchodzących latach. Inną kwestią są kryptowaluty, które są nową metodą na tworzenie kapitału i pomnażanie go. Chociaż z pewnością ich przyszłość jeszcze nie jest pewna, to cyfryzacja pieniądza jako takiego postępuje, co ma również swoje znaczenie w możliwości pozostawiania śladów swojej aktywności (*digital footprint*). Są to zatem kwestie zarówno dotyczące *kapitalizmu inwigilacji* jak i zmiany w *obrębie porządku wyobrażonego*.

Dla wielu, pomimo wielu szans, jakie daje współcześnie praca zdalna, w sieci, to jednak atmosfera, w jakiej się pracuje oraz zarobki nie stanowią dużej zachęty:

Istnieje wiele portali, na których przeglądać można różnorodne oferty pracy, a także od razu aplikować na stanowiska, które nas interesują. Młodzi dorośli mogą również zarabiać w świecie cyfrowym poprzez wystawianie różnego rodzaju opinii, prowadzenie sklepów online, czy też wypełnianie ankiet. Niekiedy poczuć mogą oni jednak rozczarowanie, gdyż mają zbyt duże oczekiwania, jeśli chodzi o zarabianie online. Często zarobki te są takie, że nie da się z nich żyć, a jedynie podreperować swój budżet, także praca online jest dobrym rozwiązaniem dla osób, które chcą sobie dorobić do pensji. (EN24)

Poruszona kwestia wygórowanych oczekiwań młodych dorosłych oraz adekwatności płacy do wykonanej pracy, napięcia między pracodawcą a pracownikiem (który jest młodym dorosłym) było również w poruszane w poprzednim badaniu, ukazując, że młodzi dorośli znają swoją wartość i nie są skłonni pracować bez wynagrodzenia np. robiąc nadgodziny.

W nawiązaniu do wspomnianych problemów rynku pracy, autorzy również zwracają uwagę na nadchodzące problemy, które widać już na horyzoncie:

Warto również podkreślić, że analizując przeprowadzone w ciągu ostatnich lat badania, za sprawą rozwoju cyfryzacji wielu młodym dorosłym grozi bezrobocie technologiczne. Niniejsze badania dowodzą, że niebawem nastąpi utrata miejsc pracy z powodu wdrożenia nowych technologii (robotyzacji, cyfryzacji i autonomizacji). Prognozy te opierają się na analizie elastyczności popytu, zdolności technologii do zastępowania pracy ludzi oraz potencjale technologii do tworzenia nowych miejsc pracy, nowych zadań i zawodów. (EN30)

W omawianiu prac warto zwrócić szczególną uwagę na media społecznościowe. Z jednej strony oferują one ciekawe możliwości kariery, z drugiej strony są przyczyną poważnych problemów. Rozpoczynając jednak od ich popularności i możliwości jakie oferują:

Natomiast praca w mediach społecznościowych jest teraz niezwykle popularna — ogrom Influencerów, YouTuberów, którzy zarabiają duże pieniądze dostarczając rozrywki i promując różne firmy — to podoba się młodym dorosłym i sami do tego zaczynają dążyć. Nie jest to jednak takie proste jak mogłoby się wydawać i nie każdemu się to udaje, ale dzięki temu że świat cyfrowy stale się rozwija to tych możliwości jest coraz więcej. (EN69)

Media społecznościowe to nie tylko rodzaj odpoczynku, przyjemności, ale także praca. Youtube'rzy, TikTok'erz, czy Instagram'erzy to osoby pracujące na platformach, które przynoszą ogromne zyski. Te, jakże świeże, zawody stały się w kilka lata najbardziej pożądanymi w młodym pokoleniu. Należy także zaznaczyć, jak ogromny wpływ na opinię społeczną posiadają osoby popularne w przestrzeni internetowej. Są to właśnie najczęściej

osoby w naszym wieku — młodzi dorośli, którzy dostrzegli potencjał platform i wykorzystują go reklamując produkty, ale także szerząc postawy, czy nagłaśniając problemy społeczne. (EN12)

Pożądanie takich prac może okazać się pułapką, w którą niestety wielu wpada. Zostanie znaczącą osobą w mediach społecznościowych wiąże się z dużym nakładem zarówno pracy jak i finansowym, a pomimo tego nie ma gwarantowanego sukcesu. Wielu ludzi, niestety, nie zdaje sobie sprawy z tego, jak bardzo wyidealizowany obraz mogą promować osoby, którym taki zawód udało się uprawiać:

Z drugiej strony równie szkodliwe zachowania, to takie w których „Instagramerki” kreują swoje życie na idealne, mimo że często takie nie jest. Często także wpędzają ludzi w kompleksy, ponieważ retuszują swoje zdjęcia. Takie zachowania mogą także prowadzić do złego samopoczucia i komfortu psychicznego kiedy młodzi dorośli widzą, że ich idol czy ulubiona blogerka jest już 5 raz w tym roku na wakacjach i jej jedynym problemem jest to co zjeść dziś na kolację w 5gwiazdkowej restauracji, podczas gdy oni sami zmagają się z ciężką sytuacją finansową, są przemęczeni pracą i przytłoczeni problemami. (EN81)

Jak później dodaje ta sama autorka:

Ponadto wiele młodych osób chce zaistnieć w Internecie po przez skandale, dramy czy programy realityshow. Takie osoby są w stanie wiele poświęcić aby tylko zacząć robić karierę w Internecie, np. na Instagramie. Chcą mieć określoną liczbę like'ów i followers'ów, po to aby różne firmy proponowały im współpracę, barter itd., a co za tym idzie aby mogli zarabiać poprzez pracę w Internecie. (EN81)

Problemy związane z ujemnym wpływem mediów społecznościowych zostaną omówione w kolejnej kategorii, dlatego na chwilę obecną ważny jest fakt zaznaczenia, że są one elementem współczesności w szczególności, kiedy mowa o ich użytkownikach.

Trzecim z głównych elementów poruszanych przez autorów jest edukacja. Edukacja, która również, jak wszystkie omawiane dotychczas elementy, została w dużym stopniu naznaczona piętnem pandemii. W szczególności w czasach, które wymagają od człowieka dużej aktywności, ciągłego dostosowywania się, ustawicznego dokształcania i poszerzania swoich umiejętności, edukacja dla wielu ma znaczenie kluczowe:

Poza możliwością wykonywania pracy zdalnej, Internet przynosi także wiele korzyści poprzez zastosowanie go w edukacji. W przestrzeni cyfrowej powstaje coraz to więcej platform i aplikacji, które pomagają w nauce. Powszechnie udostępnione są nie tylko wszelakie materiały naukowe, powstały także specjalne gry i animacje, które mają pomóc

w ich przyswojeniu. Osobiście uważam takie metody za bardzo pozytywne, ponieważ Internet jest czymś, czego nie unikniemy i zwłaszcza dzieci będą z niego korzystać coraz intensywniej, dlatego fajnie, że można w nim odkryć także i funkcje edukacyjne, a nie tylko rozrywkowe. Coraz częściej możemy się spotkać z wykorzystywaniem takich metod w szkołach, gdzie nauczyciele, aby bardziej zainteresować dzieciaki korzystają z różnych quizów, którym nie dość, że zazwyczaj towarzyszy ciekawa dla oka szata graficzna, to wprowadza pewien element rywalizacji i tym samym rozrywki, dzięki czemu przekazywana wiedza jest szybciej zapamiętywana i w prostszy sposób trafia do odbiorców. (EN80)

Trudno nie zauważyć zalewu ofert o charakterze edukacyjnym przeprowadzanych w całości zdalnie. Dotyczą one różnych dziedzin – nauki języków, uczenia się programowania, inwestowania itd. również uniwersytety oferują część swoich kierunków zdalnie (częściowo lub całkowicie). Warto zwrócić uwagę na to, jak cyfryzacja wchodzi do szkół i jak wpływa na najmłodszych. Powodów, dla których w dyskusji o młodych dorosłych nie sposób ominąć młodszych, jest właśnie element edukacji i tego, jak przygotowani zostali młodzi dorośli przez system edukacyjny, szkołę oraz rodziców do życia w takim świecie. Myśląc o poprawie sytuacji młodych dorosłych nie uniknie się dyskusji właśnie o tych elementach. Wiadomo, że bezkrytyczne przejście na bardziej elektroniczne pomoce edukacyjne, formy edukacji oraz metody, nie zawsze się sprawdzają, a mogą mieć również efekt odwrotny. Jednym z istotnych kwantyfikatorów współczesności jest duża ilość bodźców oddziałująca na jednostkę każdego dnia. Wydaje się, że należy szukać pewnego ograniczenia, czy też balansu, w szczególności, jeżeli chodzi o edukację, tak by informacje dostarczane do dziecka, sposób ich przedstawiania, nie były kolejnymi zbędnymi wielobodźcowymi przekazami. Jednak technologia ma wielki potencjał edukacyjny:

Jednym z plusów technologii cyfrowych jest wykorzystanie interaktywności zasobów w przyswajaniu wiedzy. Podczas omawiania jakiegoś tematu np. budowy komórki zwierzęcej na podstawie modelu 3D, uczeń widzi jak zbudowana jest owa komórka, najeżdżając kursorem na daną strukturę pojawiają się informacje na jej temat. Pozwala to na szybsze opanowanie materiału przez ucznia, pozbawiając go wątpliwości i domysłów, ale również nauczyciel ma ułatwione zadanie, ponieważ nie traci czasu na tłumaczenie tematu kilka razy. (EN23)

Życie w zdigitalizowanym świecie posiada wiele zalet. W kontekście najbliższej mi rzeczywistości, jaką jest praca w edukacji, nie wyobrażam sobie przygotowywania i prowadzenia zajęć bez użycia multimediiów. Są one niezwykle pomocne w organizowaniu

przestrzeni edukacyjnej, motywowaniu do działania, zaciekawieniu tematem itd. Jest tyle wspaniałych narzędzi multimedialnych na wyciągnięcie ręki, co sprawia, że praca nauczyciela staje się łatwiejsza, a nauka bardziej atrakcyjna. (EN05)

Wypowiedzi te wpisują się bardzo dobrze w to co było omawiane przy prezentacji środowiska firmy Meta (Facebook) i tego jak rzeczywistość wirtualna i rozszerzona może stworzyć zupełnie nowe jakościowo materiały edukacyjne.

Cyfryzacja to też niewątpliwie szansa na wyeliminowanie nierówności wynikających z miejsca zamieszkania:

Postępy cyfryzacji pozwalają na rozwój młodych dorosłych, bowiem coraz częściej można odbyć kursy, szkolenia czy studiować na odległość z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych. Kształcenie zdalne jest dobrym rozwiązaniem nie tylko ze względu na to, że zajęcia można często zrealizować o każdej porze dnia, ale również ze względu na to, że można wybrać uczelnię czy kursy w mieście, do którego byśmy nie dojechali. (EN19)

Niewątpliwie jest to bardzo ważny aspekt edukacji. Dobrze przygotowany program szkolący lub doszkalający online/zdalnie jest dużą szansą dla osób, które nie mogą z różnych przyczyn odbyć kursu stacjonarnie:

Pozwala to młodym dorosłym zaoszczędzić czas, który mogą poświęcić np. na pracę. Jak wiadomo aktualnie prawie każdy student (nawet ten studiujący dziennie) musi posiadać, choćby dorywczą pracę. Studiowanie zdalne sprawia także, iż osoby ubogie, niemieszkające w dużych miastach nie są wykluczane z możliwości studiowania, ponieważ nie muszą się przeprowadzać, aby móc studiować i uzyskać wykształcenie wyższe. (EN12)

Tak jak każda forma nauczania ma to również swoje ograniczenia, które są podkreślane przez niektórych autorów:

Cyfrowy świat także przenika przez świat uniwersytecki, jednym z jego aspektów jest nauka zdalna, która także przypadła wielu studentom. Taki rodzaj nauki jest oczywiście uzależniony od kierunku, na jakim ma występować, ponieważ moim zdaniem, studiowanie medycyny zdalnie nie jest możliwe, lecz kierunki humanistyczne, polegające na dyskusji, nie mające ścisłych, praktycznych przedmiotów jak najbardziej mogą być studiowane zdalnie. (EN12)

Jednak nie wszystkie przedmioty na studiach miały sens, gdy były prowadzone zdalnie, ponieważ taka forma zajęć nie pozwalała na zastosowanie poznanej teorii w praktyce. Utrudniło to także odbywanie praktyk i prowadzenie „normalnego studenckiego życia”, które przeniosło się do naszych smartfonów. (EN87)

Z innych problemów, które były poruszane przez autorów, jest brak kompetencji nauczycieli, nauczycieli akademickich do prowadzenia efektywnych i adekwatnych zajęć online:

Uważam jednak, iż nauczyciele szkolni czy akademicy nie posiadają wystarczających kompetencji do obsługi komputera czy Internetu. Jest to sporym utrudnieniem dla studentów w trakcie zajęć, ponieważ większość z nas wie jak działają dane rzeczy. (EN70)

Problem ten był pokazany przy okazji cyfrowych tubylców. Wydaje się, że jest to argument za twierdzeniem częściowo korespondującym z argumentacją Kąkolwicza i jego propozycji cyfrowych ignorantów. Ciężko jest oczekiwać, że bez kwalifikacji i pomysłu, technologia sama w sobie poniesie uczniów ku sukcesowi w przyszłości, wykształci wymagane umiejętności i postawy.

Ostatnim elementem związanym bezpośrednio z edukacją i również z powyższym problemem, jest to, jak młodzi rodzice (ludzie w wieku młodych dorosłych) wychowują swoje dzieci:

Warto podkreślić sposób w jaki w dzisiejszych czasach wychowywane są dzieci. Od chwili urodzenia mają przysłowiową myszkę w dłoniach. Charakterystycznym zjawiskiem jest to, że ze smartfona potrafią korzystać dzieci już od pierwszego roku życia. Coraz częściej zaobserwować można brak dobrze rozwiniętych podstawowych umiejętności, które pozwalają im funkcjonować w świecie, takich jak język czy koordynacja ruchowa. Dlaczego wspomniałam o tym w swojej pracy? Ponieważ rodzice tych „smartfonowych dzieci” to młodzi dorośli, którzy włączyli elementy technologii cyfrowej do edukacji swoich maluchów. I to oni szerzą wiedzę o tym fenomenie. (EN66)

Również tę wypowiedź można umieścić w dyskusji o cyfrowych tubylcach i tym, jak ważną rolę pełnią rodzice w przystosowaniu dzieci do życia w świecie de facto mieszanym. Autor zwraca uwagę na bardzo ważną kwestię, a mianowicie nie tylko należy pamiętać o prawidłowym wprowadzeniu dziecka w świat cyfrowy, ale również trzeba zwracać uwagę, by nie zaniedbywać jego ogólnego rozwoju.

W analizowaniu elementów współczesności, tego co jest ważne dla współczesnych ludzi w wieku 18 - 35 lat, warto zwrócić uwagę na interesującą cechę, którą zdefiniować można jako chęć pozostania *offline* oraz niejako pewne uzupełnienie, już widoczna, nostalgia, jak to kiedyś było fajnie. Wypowiedzi świadczące o takim nastawieniu można znaleźć przy wielu kwestiach dotyczących funkcjonowania we współczesnym świecie. Zarówno, gdy mowa myśla o komunikacji, jak i o pracy. Jest to zdaje się uniwersalna dla

ludzi skłonność do romantyzowania swojej przeszłości przy jednoczesnej krytycznej ocenie współczesnych nawyków młodych (młodszych) ludzi:

Niejednokrotnie słyszy się właśnie w transporcie publicznym (ale nie tylko) słowa „wszyscy teraz w tych telefonach” — te słowa padają głównie z ust starszych osób, którzy są przyzwyczajeni do innego życia. W głosie tych osób słychać smutek i rozczarowanie, bo oni chcieliby podróżując rozmawiać — tak jak to było kiedyś. (EN69)

Patrząc na dzisiejsze dzieci, które od wczesnego dzieciństwa włączane są do świata cyfrowego i czytając wyniki badań na temat wpływu elektroniki na rozwój tych dzieci, przychodzi do mnie nostalgia, głównie z powodu tego, że moje dzieciństwo przeżyłam bez komputera oraz Internetu. Przykro mi, że współczesne dzieci nie doświadczą tego co ja doświadczyłam. (EN57)

Nostalgia jest nieodzownym elementem osób przesuających się w kierunku dojrzałej dorosłości, starości. Podkreślone słowa odnoszące się do ciągłego wpatrywania w ekran smartfonu pokazują pewną stałą - parę, paręnaście lat temu był to komputer, trochę wcześniej telewizor. Nie są oczywiście to zjawiska tożsame, jednak wskazują, że niektóre tendencje ludzi są dość stałe i uniwersalne niezależnie od czasu urodzenia. Zwrócenie się ku temu, co wspólne wszystkim ludziom, nie ważne, z jakiego pokolenia pochodzą, jest równie istotne, co zrozumienie różnic między nimi. Nie jest tak, że dzisiaj dzieci w ogóle nie przebywają na dworze i że nie bawią się bez tabletów.

I. Podsumowanie kategorii: ocena współczesnego świata oraz najważniejszych jego cechy w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych

Analizując wypowiedzi poszczególnych autorów można powiedzieć, że wstępuje w nich wiele z poruszanych, we wcześniejszych fragmentach pracy, zagadnień. Autorzy esejów koncentrowali się na praktycznych aspektach współczesności, co w sposób satysfakcjonujący dopełnia wcześniejsze, głównie teoretyczne rozważania. Wśród analizowanych wypowiedzi pisemnych można wyróżnić cztery główne elementy. Pierwszym jest pandemia Covid-19, która jest przyczyną i przez co ważnym faktorem współczesnych zmian. To właśnie ona w sposób gwałtowny i stosunkowo długotrwały zmieniła nawyki, które przetrwały do dzisiaj. Odegrała ona ważną rolę we wszystkich trzech pozostałych elementach.

Po pierwsze, zapewne warto wspomnieć o relacjach i komunikacji. Przez długo trwające odizolowanie i jeszcze dłużej trwający dystans społeczny, wielu autorów wskazało, że współcześnie właśnie komunikacja ma duże znaczenie w ocenie

współczesności, jej łatwość, szybkość i globalność. Choć zmiany te i tak następowały, to tak powszechnego komunikowania się za pośrednictwem komunikatorów nie można było przewidzieć i musiałyby minąć całe dekady, by właściwe całe społeczeństwo używało różnego rodzaju komunikatorów. W sposób oczywisty ma to swoje zalety, jak i poważne wady. Dodając do tego kwestię mediów społecznościowych oraz ilość spraw, jakie załatwia się online, tworzy się obraz właściwie opisany w części teoretycznej. Jest z tym powiązana zarówno globalność świata, kryzys autorytetów i prymat celebrytów nad ekspertami. Można zauważyć w tym wszystkim kwestie niepewności i zagubienia. Te wszystkie aspekty oddziałują również na dwa pozostałe do omówienia elementy. Mianowicie na pracę oraz edukację.

Te dwa aspekty życia najbardziej zostały dotknięte przez pandemię i to właśnie w tych miejscach piętno pandemii pozostało najdłużej. Choć „piętno”, to może w tym wypadku nie jest najlepsze słowo. Stworzyło to bowiem również wiele niepowtarzalnych szans dla ludzi potrafiących się dostosować do niecodziennych warunków. Tą grupą w dużej mierze są właśnie młodzi dorośli, którzy mogli realizować się jako studenci i pracownicy jednocześnie, przy okazji nie wychodząc z domu. To w końcu te osoby miały również możliwość wyjechać i pracować w zupełnie innych krajach. Ilość proponowanych kursów online jest bardzo duża i nie widać, by miało się to zmienić, a raczej ma to coraz bardziej trwałą formę. Rynek pracy po pandemii nie wróci już do poprzedniego stanu. Zmienił się on trwale i wielu pracowników oczekiwało i oczekuje właśnie tego stanu rzeczy.

Powyższe wnioski w dużej mierze dotyczą również edukacji, chociaż, po raz kolejny należy podnieść kwestię, jak bardzo technologia powinna uczestniczyć w procesie budowania wiedzy, zarówno u dorosłych jak i dzieci. Bez wątplenia może ona okazać się niezwykle pomocna, pytanie jednak, czy szkolnictwo jest na to gotowe i czy będzie potrafiło nadążyć za coraz szybszymi zmianami.

c. Dylematy i opinie związane z technologią i jej miejscem w codziennym życiu w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych

W debacie na temat tego, czym jest technologia dla współczesnych ludzi i jak należy oceniać jej wpływ, można znaleźć z pewnością nieskończenie wiele różnych wariantów postaw, od skrajnie nieprzychylnych po niepoprawnie optymistyczne, a pomiędzy nimi znajdując niepomiarne ilości poglądów pośrednich. Faktem natomiast jest, że technologia pełni istotną, i to zarówno w skali mikro jak i makro, wielopoziomą funkcję. Poniżej

zostaną przytoczone aspekty, które z różnych względów zostały uznane za ważne i umieszczone w esejach nieformalnych przez ich autorów.

Zanim jednak będą rozpatrzone poszczególne elementy. Godnym uwagi jest przyjrzenie się nierzadkim przekonaniom autorów o miejscu technologii w życiu każdego człowieka, które są prezentowane w poniższych trzech wypowiedziach:

Media elektroniczne bardzo intensywnie wkroczyły w nasze życie, wbiły się w naszą kulturę, cywilizację, tworząc się nieodłącznym elementem każdego dnia. (EN10)

Prawdę mówiąc świat cyfrowy jest tak bardzo obecny w naszym życiu, że często nie zdajemy sobie z tego sprawy. Jesteśmy świadkami rewolucji cyfrowej, która dotyka nas każdego dnia. To kolejna epoka przemian spowodowanych rozwojem informatyzacji i nowoczesnych technologii. Charakteryzują ją szybki postęp technologiczny, powszechna cyfryzacja i jej wpływ na wszystkie dziedziny życia.(EN13)

Dla wielu Internet nie jest tylko narzędziem w pracy zawodowej. Internet stał się miejscem określanym jako środowisko naturalne. (EN82)

Zatem Internet nie jest jedynie miejscem alternatywnym, ale również oczywistym, naturalnym środowiskiem. To ostatnie zdanie, możliwe, że powinno funkcjonować jako przełomowe w sposobie myślenia o technologii. To jest zaprzeczeniem dychotomicznego myślenia sztuczne – naturalne, a implikacje tego mogą mieć olbrzymie konsekwencje. Łącząc to z powszechnością zaznaczoną w pierwszej wypowiedzi i rewolucji drugiej, odsłania się prawdopodobny wygląd (niedalekiej) przyszłości. Coraz bardziej zatopionej i scalonej z technologią.

Koncentrując się jedynie i widząc to, co technologia przyniosła dobrego, można całość podsumować właściwie jednym zdaniem:

Dla mnie jest to natomiast miejsce, gdzie mogę znaleźć wszystko i dostać prawie wszystko. (EN72)

Chociaż można oczywiście uznać to za przesadę, to zdanie to wyraża najważniejszą cechę, jaką ma technologia dla człowieka, a mianowicie jest praktyczna. Przynajmniej dla tych, którzy są biegli w jej użytkowaniu. Dzięki powszechnej cyfryzacji człowiek nosząc ze sobą jedno urządzenie, przeważnie smartfon, może załatwić większość swoich spraw. Dotyczy to jak wiadomo nie tylko życia prywatnego, ale coraz bardziej i zawodowego. Na pierwsze miejsce nieodzownie wysuwa się jednak aspekt społeczny i kontaktów między ludzkich.

Możliwości, jakie przyniosła technologia w tym aspekcie, jest jednym z najważniejszych, jeżeli nie najważniejszym, faktorem zmian społecznych współczesnego świata, co ponownie należy podkreślić, zarówno pojedynczych ludzi, jak i całych społeczeństw. Zatem dla adekwatności i oddania jej wagi należy ponownie przytoczyć komunikację, tym razem w kontekście oceny technologii jako takiej:

Cyfrowa rzeczywistość jest wygodną alternatywą dla poszukiwania kontaktów towarzyskich w świecie realnym. Ułatwia utrzymywanie kontaktów z rodziną i znajomymi, pozwala na odświeżenie kontaktów z dawno niewidzianymi osobami oraz daje możliwość poznania nowych ludzi. Wirtualne znajomości są obecnie czymś oczywistym i powszechnym. Wirtualne spotkania są równie ważne i wartościowe co te w świecie realnym. Kształtowanie się nowych więzi społecznych odbywa się w dużej mierze w świecie cyfrowym. (EN73)

Spostrzeżenia autora są w tym miejscu niezwykle ciekawe. Chociaż wielokrotnie autorzy poruszają kwestię kontaktów i przypisują kontaktom zapośredniczonym przez technologię ważne miejsce w codziennym życiu, to jednak przeważnie pozostawiają sobie „furtkę bezpieczeństwa” i przyznają prymat kontaktom bezpośrednim, chociażby ze względu na jakość tych drugich, tutaj ocena jest jednoznacznie pozytywna i zrównująca obydwie typy kontaktów. Wydaje się, że może być to powiązane z tym, jak współcześnie ludzie znajdują swoje drugie połówki. Jeden z autorów podzielił się w tej kwestii ważnym doświadczeniem:

W Internecie aż roi się od stron, które oferują znalezienie miłości, ale nie tylko. Przyznaję, że ja i większość moich znajomych w ten oto sposób znalazło swoich mężów, czy też żony. (EN29)

Powyższe wypowiedzi warto powiązać również z kolejną, poniższą wypowiedzią, gdyż pokazuje to, że osoby w wieku młodych dorosłych wchodzą w świat technologii na wielu poziomach i środowisko to wcale nie jest dla nich drugorzędne.

Poruszana kwestia komunikacji i poszukiwań nowych znajomości dla niektórych z autorów była powiązana z poczuciem bezpieczeństwa i akceptacją:

Cyfrowy świat dla wielu osób, szczególnie młodych, jest tak zwaną bezpieczną przestrzenią. Wielu użytkowników świata cyfrowego znajduje społeczność/krąg innych użytkowników, którzy cechują się tymi samymi poglądami. W ten sposób jest to dla nich miejsce, gdzie mogą wyrazić swoje uczucia czy poglądy bez obawy, że zostaną w jakiś sposób skrzywdzeni (fizycznie czy werbalnie). Odnalezienie bezpiecznego miejsca początkowo w Internecie

może podbudować użytkowników i zachęcić ich do wyrażania swoich uczuć czy poglądów również w realnym życiu. (EN26)

Patrząc na to wszystko jednak z tej drugiej strony — przejdźmy do pozytywów. Świat wirtualny pozwala na zawarcie nowych znajomości, których moglibyśmy nigdy nie znaleźć gdyby nie Internet i telefon. Pozwala również na odnalezienie wielu osób, z którymi np. chcemy odnowić kontakt i ten sposób jest jedynym z możliwych. Możemy się jednoczyć i doznać poczucia przynależności, którego brakuje nam w rzeczywistości np. poprzez różne fora, grupy itp. (EN79)

Ostatnie zdanie wydaje się niezwykle ważne. Internet poprzez swoją specyfikę i funkcjonowanie człowieka w nim, daje możliwości stworzenia bezpiecznego środowiska, które pozwoli na omówienie problemów, z jakimi się on boryka, uświadomienie sobie, że inni mogą mieć podobne doświadczenia. Współcześnie dużą rolę odgrywają w tym media społecznościowe, chociaż oczywiście nie można zapomnieć również o bardziej „tradycyjnych” formach, jak fora internetowe. Pogląd ten jest istotnym wątkiem w dyskusji nad portalami społecznościowymi, ponieważ jest to przykład odwrotny w stosunku do głównych zarzutów, jakie się w stosunku do takich portali wysuwa oraz pokazujący, że to nie technologia, sama w sobie, jest problemem, ale to jak ludzie z niej korzystają najchętniej. Umacnia to również pogląd na temat aplikacji i tego, że poszerzają one horyzonty ludzi oraz że ich punktem odniesienia nie są ich sąsiedzi czy nawet najbliżsi, ale właśnie treści znalezione na platformie, gdzie mają konto.

Dla autorów ważne było w komunikacji nie tylko to, czego mogą sami się dowiedzieć z Internetu, ale również, jak oni mogą się w nim wyrażać i dzielić się swoimi problemami z innymi:

Ponadto, użytkownicy sieci mają możliwość dzielenie się informacją między sobą. Dotyczy to zarówno informacji tekstowej jak i multimedialnej (np. film, audio). Do tego celu mogą wykorzystać całą paletę bezpłatnych narzędzi online m.in. media społecznościowe, skrzynkę mailową i komunikatory internetowe. (EN22)

Jest to zatem kolejny ważny pozytywny aspekt w dyskusji nad oceną technologii.

Kolejną cechą, która idzie w parze również z aspektem powyższej bezpłatności jest poczucie kompleksowości świata cyfrowego. Dzięki temu, że coraz więcej spraw można załatwić online, coraz częściej i coraz więcej czasu spędza się w Internecie:

Smartfony czy tablety pozwalają młodym dorosłym zaoszczędzić nieco czasu, bowiem notatki ze studiów może przesłać im kolega z ławki, a by umówić się do lekarza z dzieckiem nie muszą iść do przychodni, ponieważ termin wizyty mogą ustalić telefonicznie. Oczywiście, nie każdy młody dorosły łączy studia, pracę, rodzinę, ale nie ulega wątpliwości, że świat cyfrowy jest wielkim wsparciem. (EN19)

Kolejną zaletą jest fakt, że aktualnie wiele spraw prywatnych takich jak robienie zakupów, sprzedawanie niepotrzebnych rzeczy odbywa się online, ale także sprawy urzędowe w coraz większym stopniu możliwe są do zrealizowania bez wychodzenia z domu np. poprzez podpis elektroniczny możliwe jest składanie wniosków. Ważną korzyścią internetu jest także sprawna komunikacja z drugim człowiekiem - poprzez różnorodne portale społecznościowe i komunikatory możliwe jest połączenie się za pomocą wideo czy rozmowy tekstowej z każdą osobą, niezależnie od jej położenia geograficznego. (EN17)

Pomimo tych wyzwań świat cyfrowy oferuje młodym dorosłym wiele możliwości. Może stanowić platformę do wyrażania siebie, kreatywności i łączenia się z innymi. Może również służyć jako cenne narzędzie do nauki, oferując szeroki wachlarz zasobów internetowych i materiałów edukacyjnych dostępnych dla młodych ludzi. (EN84)

W tym względzie ponownie należy zaznaczyć, że aplikacje spełniają niezwykle ważną funkcję. Polska w tym elemencie jest w wielu aspektach liderem. Zostało stworzonych wiele opcji, które faktycznie pozwalają coraz więcej rzeczy ustalić, złożyć, dowiedzieć się, bez wychodzenia z domu i zawsze mając do nich dostęp, gdy ma się swojego smartfona⁴⁹⁴. Aplikacje już nie tylko pomagają człowiekowi monitorować co zrobił, ale również wpływać na jego decyzje:

Wracając do zalet, młodzi również często wykorzystują różnego rodzaju aplikacje do zarządzania swoim czasem, planowania swoich dni czy nawet do monitorowania swojej diety i aktywności fizycznej. Również szeroka dostępność internetu oraz różnorodność treści dostępnych w sieci sprawiają, że ludzie często czerpią z niej wiedzę i inspiracje. (EN74)

Jaka jest dzisiaj pogoda? Sprawdzamy w aplikacji. Jak zapłacić za zakupy? Telefonem lub blikiem. Jak włączyć pralkę, czy zgasić światło w sypialni? Oczywiście za pomocą aplikacji. Gdzie poznać partnera/partnerkę? Tinder! Na co dzień często możemy nie zdawać sobie sprawy jak wiele rzeczy jest nam ułatwianych za pomocą świata cyfrowego. (EN12)

⁴⁹⁴ Mowa tutaj o chociażby aplikacji *mObywatel*.

Dla młodego człowieka komunikator to nie tylko narzędzie do konwersacji, ale aplikacja, dzięki której można współdzielić życie ze znajomymi i przyjaciółmi w czasie rzeczywistym, mając ich nieustannie dostępnych, gotowych do rozmowy i odpowiedzi. (EN07)

Pokazuje to moc, jaką mają w sobie aplikacje współcześnie. Posiadają one jeszcze jedną cechę, którą należy przywołać, jako, że została poruszona przez wielu autorów. Chodzi mianowicie o wygodę:

Nie wychodząc z domu możemy zrobić zakupy, które zostaną dostarczone pod same drzwi. Możemy komunikować się z rodziną, przyjaciółmi, kolegami z pracy, nauczycielem naszego dziecka, pozostając w mieszkaniu załatwimy również sprawy urzędowe czy wizytę u lekarza — co jest dużą wygodą... (EN08)

Wygodą. Jest to pierwsze skojarzenie jakie kojarzy mi się ze słowem Internet. Uważam, że ogrom informacji zamieszczony w sieci jest niezwykle pomocnym czynnikiem ułatwiającym ludziom codzienne funkcjonowanie oraz poszukiwanie nowych informacji. (EN33)

Tak jak wielokrotnie bywało przy wypowiedziach różnych autorów, za stwierdzeniem świadczącym o pozytywach technologii i świata cyfrowego, następował zwrot pokazujący również zagrożenia. Odczytywać to można jako chęć autorów do pokazania zrozumienia, braku ignorancji w temacie technologii i cyfryzacji, przynajmniej w tematach najbardziej medialnych. Widać to w dalszej wypowiedzi autora ostatniego fragmentu, gdy kontynuuje:

Oczywiście fakt, iż każdy ma dostęp do swobodnego publikowania informacji w sieci wiąże się z zagrożeniem rozszerzania fake newsów, na które staram się uważać i weryfikować treści, które czytam. (EN33)

Przed przejściem do bardziej problematycznych i negatywnych stron zaznaczonych w esejach nieformalnych powinny zostać wspomniane jeszcze trzy kwestie. Po pierwsze, wskazać na to, że autorzy mają świadomość tego, że żyją w wyjątkowych czasach. Po drugie, na aspekty szybkości rozwoju i indywidualności w obcowaniu z technologią. Po trzecie natomiast, wskazanie na powszechność ciągłego podłączenia do sieci:

Ja jako osoba młoda dorosła, uważam, że moje życie, tak różniące się od życia moich dziadków i rodziców, jest niewątpliwie życiem uprzywilejowanym. To wielki przywilej, żyć w świecie, w którym wystarczy wpisać frazę w przeglądarkę Google i dowiedzieć się wszystkiego, czego potrzebujesz. W przeciągu kilku sekund możesz poznać odpowiedź na

jakiegokolwiek pytanie. W przeciągu chwili możesz dowiedzieć się najnowszych informacji z każdego zakątka świata. (EN05)

Świadomość i poczucie wyjątkowości jest istotne z tego względu, że ma wpływ na postrzeganie samego siebie oraz zrozumienie, w wielu przypadkach, bezsensowności odwoływania się do doświadczenia starszych pokoleń. Koresponduje to pozytywnie ze wspomnianym w części teoretycznym brakiem istnienia wzorców postępowania. To dopiero pokolenie Y będzie pierwszym, które takie wzorce będzie tworzyć. To czy będą to adekwatne wzorce dla młodszych okaże się dopiero za paręnaście, parędziesiąt lat.

Oczywiście warto pamiętać, że właściwie można powiedzieć, iż współcześni ludzie żyją w okresie przejściowym, w czasach średnich, między analogowym życiem a cyfrowym. W tym okresie wiele postaw dopiero się klaruje, jest wiele niepewności, jakie poglądy są słuszne i kto przewidział poprawnie przyszłe wydarzenia. Podejście ludzi zależy nadal w dużym stopniu od indywidualnego doświadczenia, momentu inicjacji itd. związanych z technologią. Nic zatem dziwnego, że pomimo wcześniej przywołanej świadomości życia w nowych warunkach, wielu tą istotność lekceważyło, przynajmniej do czasów pandemii:

Jeszcze pięćdziesiąt, czy też 100 lat temu nikt nie wiedział, czym jest cyfryzacja oraz jak wielki postęp nas czeka. W ciągu ostatnich kilku dekad zmieniło się wszystko. Kiedy urodziłam się blisko 30 lat temu w domu mieliśmy kolorowy telewizor, stare radio i telefon stacjonarny. Wówczas dla moich rodziców było to i tak wiele. Dziadkowie patrzyli z niedowierzaniem na te cuda technologii. Nie minęło nawet 30 lat, a my w domu mamy kilka komputerów-ponieważ każdy potrzebuje swojego do pracy zawodowej, czy też na studia, ponadto jeden telewizor jest już rzadkością, nie mówiąc już o tym, że każdy ma telefon z dostępem do Internetu. Mało tego, cyfryzacja dotyczy większości dziedzin życia nas wszystkich. Mimo tego, że ten trend był zauważalny w ciągu ostatnich kilku dekad to wybuch pandemii jeszcze bardziej przyspieszyła ta zależność. W ciągu kilku dni cały kraj i połowa świata przeszła na pracę zdalną, na skalę, o której nigdy w czasie życia ludzkości nie było mowy. Przez blisko dwa lata online robiliśmy wszystko-uczyliśmy się, pracowaliśmy, spotykaliśmy z rodziną i znajomymi. (EN29)

Wypowiedź ta doskonale oddaje to, jak szybko następują zamiany oraz to, że chcąc nie chcąc pandemia wprowadziła już i tak zmieniony tryb życia człowieka na wyższy poziom. W tym wypadku właściwie od każdego z osobna zależało, czy potrafił wykorzystać ten czas czy nie.

Ostatnim z trzech wspomnianych elementów jest powszechność i ciągłość połączenia z Internetem:

Sytuacja, w której ktoś nie korzysta z narzędzi cyfrowych w czasie rzeczywistym, ale wciąż ma włączone powiadomienia i internet mobilny, dzięki którym nieprzerwanie jest podłączony do sieci stanowi idealny przykład równoległego funkcjonowania w rzeczywistości online i offline. (EN17)

Posłużę się przykładem zmodernizowanego domu, w którym znajdują się kamery oraz inne sprzęty sprzyjające poczuciu bezpieczeństwa. W każdej chwili, z każdego miejsca na ziemi jesteśmy w stanie sprawdzić czy drzwi na pewno są zamknięte na klucz, czy nikt podejrzany nie znajduje się w naszej okolicy oraz nawet wyłączyć światło, czajnik, gdy pośpiesznie wychodziliśmy z domu. (EN72)

Bycie w ciągłym połączeniu do Internetu (bierne połączenie) oraz ilość urządzeń, które korzystają również z ciągłej łączności, jest dobitnym nawiązaniem do zagadnienia Internetu rzeczy. W powyższej wypowiedzi jest to pokazane jako ważny element bezpieczeństwa i tak jest, przynajmniej do pewnego stopnia. Warto jednak pamiętać, że czujniki czy kamery działają również poza świadomością użytkownika, kiedy on nie zwraca na nie uwagi. Użytkownik nie ma kontroli nad np. pobieraniem próbek przez urządzenia do poprawy swojego funkcjonowania itd.

Warto w kontekście powszechności połączenia do Internetu zwrócić uwagę również na jedną wypowiedź:

Czym w zasadzie jest cyberprzestrzeń? Mogłabym posłużyć się, tutaj, definicją ze słownika języka polskiego, określając cyberprzestrzeń, jako przestrzeń wirtualną, w której odbywa się komunikacja między komputerami połączonymi siecią internetową. Definicja ta jest wystarczająca, lecz bardzo odbiega od rzeczywistości. Moim zdaniem, to nie maszyny komunikują się między sobą, ponieważ za każdym sprzętem, tabletem, komputerem czy smartfonem kryje się człowiek. (EN27)

Jest to niewątpliwie trafna uwaga, która ma swoje odniesienie zarówno do wypowiedzi wyżej, jak i do treści z pierwszej części niniejszej pracy. Należy mieć świadomość tego, że kierunek, którym podąża rozwój technologii nie jest dyktowany nią samą lub przez nią samą, a przez ludzi, którzy mają swoje cele, pragnienia, plany. To stanowisko jest jednym z kluczowych do walki z praktykami ograniczającymi prawa użytkowników do swoich danych, bez znaczenia na cel ich wykorzystania czy anonimowość.

Przechodząc do negatywnych aspektów cyfryzacji i krytycznego podejścia do oferowanych i funkcjonujących rozwiązań. Intensywność przebywania i waga świata cyfrowego ma swoje również wady, gdy mowa o dobrobycie, dobrym samopoczuciu. Niestety porażki w świecie cyfrowym oraz nieprzyjemności, w szczególności na gruncie towarzyskim, są również dotkliwe, a może nawet bardziej, w niektórych przypadkach, jak w świecie rzeczywistym:

Uważam, że u młodych ludzi świat wirtualny i realny sprawia, że emocje, których doświadczają, korzystając z Internetu, są dla nich tak samo realne, jak te, które przeżywają chociażby w kontaktach z innymi podczas bezpośrednich spotkań. Dla tego pokolenia świat wirtualny jest właśnie światem realnym. Dlatego też złośliwe komentarze, blokowanie profili, nieodpowiadanie na wiadomości czy usuwanie z grona przyjaciół na portalach społecznościowych mogą wpływać na zachwianie poczucia własnej wartości, obniżają znacząco nastrój, a nawet mogą prowadzić do negatywnych zachowań. Obelga napisana w komentarzu pod umieszczonym na portalu społecznościowym postem wzbudza w nich takie same emocje, jak ta wypowiedziana twarzą w twarz. Usunięcie z grona znajomych na Facebooku może prowadzić do realnego zakończenia znajomości również poza siecią. (EN35)

Wpływ mediów społecznościowych, negatywnych skutków już przez samo przebywanie w tym środowisku, było opisywane w wielu miejscach niniejszej pracy. Nie zmienia to jednak faktu, że portale te zdominowały życie milionów ludzi, a dla niektórych środowisk stały się podstawowym środkiem nie tylko komunikacji, ale również poznawania świata i najnowszych wydarzeń.

Wszystkie dalsze problemy i uwagi są bardziej lub mniej powiązane właśnie z mediami społecznościowymi. Pierwszym zagadnieniem najbardziej związanym z mediami społecznościowymi jest pozornieść przekazywanych informacji:

Obserwujemy to również na kontaktach popularnych influencerów. Obraz takiego życia wpędza nas w kompleksy powodując niezadowolenie z własnego życia. Dopiero potem, gdy dowiadujemy się co dzieje się w ich życiu zza kulis otwieramy oczy. Wielu moich znajomych nie potrafi nawiązywać relacji w świecie rzeczywistym, ponieważ nie spełniają ich oczekiwań wykreowanych przez social media. Mężczyźni nie wyglądają tak, jak celebryci albo one nie wyglądają jak modelki co powoduje zaniżenie ich wartości siebie. Dochodzi do tego, że zamiast poznać się z osobą, która im się podoba wolą oglądać ją przez ekran telefonu. Emocje, które odczuwamy do swojego rozmówcy, choć z naszej

perspektywy są prawdziwe, mogą stanowić iluzję. Osoba po drugiej stronie, też może nas oszukać. Te sztuczne zjawisko powoduje właśnie zawyżenie naszych oczekiwań. (EN83)

Osobną kwestią pozostaje fakt, że wielu obserwujących, szczególnie będących w wieku 18+ ulega fikcji idealnego życia i świata, w którym żyją influencerzy. Obserwatorzy odczuwają niezadowolenie ze swojego życia i czują zazdrość wobec ludzi, którzy pokazują publicznie zalety życia w bogactwie i popularności. Porównują się one fizycznie do osób w Internecie, choć faktem jest, że często zdjęcia ta bywają przerabiane, modyfikowane, przez co mają niewiele wspólnego z rzeczywistością. (EN92)

Nie zawsze jednak pamiętamy o tym, że zamieszczane tam [w mediach społecznościowych] zdjęcia i filmy nie odzwierciedlają rzeczywistego życia, pokazując rzeczywistość w sposób wybiórczy, spreparowany, zmanipulowany i często zakłamany. O tym fackie trzeba niejednokrotnie przypominać sobie oraz na przykład dzieciom i nastolatkom... (EN11)

Jest to niewątpliwie bardzo niepokojące zjawisko, które pokazuje jak wielką siłę mają właśnie mediach społecznościowe. Chociaż nie jest to w tym miejscu napisane bezpośrednio, wypowiedzi te nawiązują również do powszechnych w tych mediach filtrów, które opisywane wcześniej, są w stanie stworzyć lub wspierać w tworzeniu nieadekwatnego wizerunku – zjawiska, które zostało określone mianem *Kittenfishing*, czyli podkreślanie cech, które są uważane za atrakcyjne. Znaleźć tutaj można oczywiście również elementy związane z kryzysem autorytetów, który wiąże się ze zwracaniem uwagi na to, co mówią osoby znane z tego, że są znane.

Media społecznościowe wiążą się również, chociaż nie jest to równoznaczne z definiowaniem ich jako zjawiska nieprawdziwych informacji (*fakenews*), z innymi zjawiskami, które można nazwać oszukiwaniem oraz uzależnieniami:

I tutaj w tym miejscu przenosimy się do kategorii niebezpieczeństw i wyzwań, z jakimi mogą zmagać się młodzi dorośli na co dzień. Warto mieć na uwadze, iż nowoczesne technologie niosą ze sobą wiele niebezpieczeństw dla użytkowników sieci, takich jak m.in.: cyberprzestępczość, a w szczególności hakerstwo, sexting czyli rozprzestrzenianie filmików o charakterze erotycznym, fakenewsy wprowadzające użytkowników w dezorientację spowodowaną dostarczeniem odbiorcom fałszywych informacji, a także wiele przypadków oszustw, które polegają na podszywaniu się pod osoby, które tak naprawdę nie istnieją. (EN25)

Skupiając się na początku na nieprawdziwych informacjach. Z pewnością jest to problem, który doczekał się jednej z najgłośniejszych debat publicznych. Temat ten jest cały czas żywy głównie ze względu na to, że wydaje się, jest coraz poważniejszym problemem.

Techniki tworzenia nieprawdziwych informacji i ich uwiarygodniania oraz posługiwanie się podobnymi technikami przez niektóre, przeważnie skrajne media, organizacje itd. powoduje coraz większą potrzebę weryfikacji wiadomości:

Oczywiście fakt, iż każdy ma dostęp do swobodnego publikowania informacji w sieci wiąże się z zagrożeniem rozszerzania fake newsów, na które staram się uważać i weryfikować treści, które czytam. (EN33)

Temat ten łączy się również z niezwykle ważną kwestią dotyczącą zalewu informacyjnego. Powoduje to coraz trudniejszą ich weryfikację oraz poczucie niemocy względem tak wielu ciągle napływających wiadomości:

Przed internautami stoją również wyzwania, z którymi muszą się mierzyć w swojej codzienności kreowanej przez technologie, np. młodzi dorośli są zmuszeni do zmagania się z nadmiarem informacji podawanych na co dzień w MASS MEDIACH, w tym przede wszystkim w sieci. Nadmiar przyswajanych informacji przez odbiorców może spowodować u nich poczucie znużenia, dezorientacji i braku kontroli nad własnym życiem. (EN25)

Brak możliwości zorientowania się, co jest prawdziwe, a co nie, łatwość tworzenia nieprawdziwych informacji w Internecie powoduje, że również oszustwa stają się widocznym problemem:

Oprócz tego, że cyfryzacja daje nam możliwość rozwoju, często może stać się zagrożeniem. Rozwój cyfryzacji jest wiążący ze stałym rozwojem cyberprzemocy i oszustw. W dzisiejszych czasach na oszustwa jesteśmy narażeni w wielu miejscach, często nawet możemy sobie z tego nie zdawać sprawy. Dopiero po fakcie dowiadujemy się, że staliśmy się ofiarami oszustw w sieci. (EN91)

Istnieje przekonanie, że ofiarami padają jedynie ludzie starsi, jednak wiedza młodszych pokoleń zostawia wiele do życzenia. Jak wskazuje jeden z autorów:

Z obserwacji młodych dorosłych w sieci można wywnioskować, że potrafią poruszać się w sieci i korzystać z jego zasobów jednak często nie posiadają umiejętności weryfikowania znalezionych informacji. Co więcej nie mają świadomości jak dostatecznie chronić się przed różnorodnymi atakami na oprogramowanie lub jak chronić swoje dane osobowe i swoją prywatność, a czasem nawet nie mają świadomości, że pewne działania, które podejmują mogą wiązać się z konsekwencjami prawnymi. Przykładem tego może być sytuacja, że często treści znalezione w sieci są wykorzystywane jako własne co nosi znamiona plagiatu (EN17)

Jak widać temat weryfikacji informacji nie jest prostym zagadnieniem. Możliwości manipulowania i zmieniania informacji jest wiele, również formy tej informacji wymagają różnych umiejętności, co innego jest weryfikacja filmu, a co innego sprawdzanie prawdziwości tezy artykułu. Oczywiście samo słowo manipulacja nie oddaje złożoności problemu. Trzeba to widzieć jako spektrum możliwości, które wykorzystują różne narzędzia i które wymagają różnych metod w analizie ich prawdziwości.

Ostatnim, ale jak ważnym zagadnieniem, jest kwestia współczesnych uzależnień i tego, jak technologia może wpływać na zachowania ludzi, którzy mają z nią częsty kontakt:

Warto również wspomnieć o nadmiernym korzystaniu z telefonu komórkowego przez ludzi młodych. Współcześnie smartfony za sprawą zintegrowanego aparatu fotograficznego, zegarka, odtwarzacza multimedialnych, GPS-a oraz innych urządzeń i aplikacji stały się rzeczami pierwszej potrzeby, a duża część osób odczuwa dyskomfort spowodowany brakiem telefonu w zasięgu wzroku. (EN35)

Zdarza się, że przez uzależnienie i spędzanie sporego czasu na granicy czy w wirtualnym świecie, ludzie stają się agresywni i nie radzą sobie w normalnej rzeczywistości. Cierpią na tym oni i ich najbliżsi. Uważam także, że uciekanie od problemów w rzeczy cyfrowe nie jest najlepszym pomysłem. To kontakty międzyludzkie dają nam dużo więcej dobrego. (EN21)

Jednak na skutek większej otwartości ludzi na media cyfrowe, trzeba zmagać się również z niebezpieczeństwami, które za sobą niosą tzn. wszelkiego rodzaju uzależnienia takie jak np. fonoholizm czy sieciaholizm oraz obniżenie poczucia indywidualnego bezpieczeństwa i prywatności. (EN34)

Kolejnym niebezpieczną aplikacją jest tik-tok. W ostatnim czasie stał się bardzo popularny. Wiele młodych dorosłych z niego korzysta najczęściej w celu rozrywkowym. Jest on na tyle niebezpieczny, że traci się przy jego korzystaniu poczucie czasu. Chcemy więcej i więcej. Jeden filmik, drugi filmik i każdy następny jest ostatnim. Z każdą kolejną minutą oglądania wzbudza w nas poczucie winy, że mogliśmy w tym czasie zrobić coś pożytecznego. Ignorujemy ważne czynności na koszt chwilowej przyjemności. Nieumiejętne korzystanie z tik-toka skutkuje więc często uzależnieniem, ale również badania wykazały, że zmniejsza uwagę i koncentrację, wpływając na pamięć. (EN18)

Zagadnienie uzależnień jest niezwykle ciekawe i niewątpliwie ważne ze względu na zdrowie osób narażonych na to zjawisko. Nie ma wątpliwości, że niekontrolowane marnowanie czasu, agresja, brak kontaktu z bliskimi, odcinanie się od bezpośrednich kontaktów i wiele innych to ważne kwestie, których nie można lekceważyć.

O problemach, jakie technologia może powodować u użytkowników, będzie jeszcze mowa w kolejnym podrozdziale. W tym miejscu ważne jest, by postarać się wyjść naprzeciw powyższemu opisowi i w sposób, zapewne prowokacyjny, go podważyć. Zaznaczając, że to działanie nie ma na celu podważania istotności uzależnień czy bagatelizowania problemu osób uzależnionych.

Poddając zatem powyższe wypowiedzi krytycznemu komentarzowi. Widać w nich z pewnością napięcie, jakie występuje między „starym światem” a „nowym”. Wcześniej była mowa o tym, że aplikacje są nowym elementem w życiu człowieka, które zdobyły kluczowe znaczenie. Nic zatem dziwnego, że są one wykorzystywane w sposób częsty i różnorodny. Uznając wcześniejszą sugestię, że świat cyfrowy jest światem naturalnym, nie można się dziwić, że gdy go zabraknie telefonu komórkowego, w szczególności w sytuacji stresowej, to tym bardziej osoby będą odczuwały brak urządzenia, co również może być widoczne w ich zachowaniu. Współcześnie jedną z najbardziej nienawidzonych aplikacji jest rzeczywiście tik-tok. Pytanie wydaje się o tyle zasadne, że platforma ta oferuje właściwie dowolne treści, tak więc, to co wyświetla się użytkownikowi nie jest obiektywną zawartością platformy, a wybranymi treściami na podstawie jego zachowań na tej platformie (i prawdopodobnie jakiejś formy śledzenia aktywności użytkownika poza nią). Aplikacje w pewnym sensie ukazują, definiują jej użytkownika. Zatem widać, że znowu to człowiek jest w dużej mierze odpowiedzialny za to, jak postrzegane są dane aplikacje.

Podkreślić należy jeszcze raz, uzależnienia są poważnym problemem i z pewnością ich nie należy bagatelizować. Chociaż sam problem nie jest absolutnie nowy, to już formy związane z technologią tak. Cyfryzacja zmienia nawyki człowieka, jest lub będzie środowiskiem, w którym ludzie funkcjonują. Demonizowanie jej lub definitywne odrzucanie nie jest metodą na poradzenie sobie z współczesnymi problemami.

I. Podsumowanie kategorii: dylematy i opinie związane z technologią i jej miejscem w codziennym życiu w oparciu o wypowiedzi autorów esejów nieformalnych

Patrząc na tę kategorię z góry, wydaje się, że obraz prezentowany przez autorów jest w zasadzie adekwatny i wpisujący się w treści poruszane w części teoretycznej. Komunikacja po raz kolejny znalazła swój wydzźwięk, co stanowi następny powód, by myśleć właśnie o tym aspekcie jako o centralnym elemencie zmian, punkcie ciężkości i ważności. Autorzy ewidentnie doceniali to, w jakich czasach żyją i rozumieją, jak wielki potencjał ma technologia.

Współcześni ludzie w wieku młodych dorosłych są nastawieni z pewnością na to, by mieć poczucie produktywnego spędzania czasu, nie tracenia go na zbędne czynności, jak czekanie w kolejce. Jest to docenienie kompleksowości Internetu. To, że za pomocą niewielkiej ilości urządzeń oraz aplikacji można załatwić większość lub wszystkie swoje sprawy, jest z pewnością jednym z największych plusów współczesnych zmian.

Jako ważny aspekt należy uznać potencjał tworzenia bezpieczeństwa środowiska dla osób, które angażują się w Internecie. Jest to zatem środowisko, które równoległe do świata rzeczywistego oferuje możliwość poczucia akceptacji, posiadania wsparcia czy też kręgu przyjaciół. Można zarzucać tym relacjom większą miałość, ale nie można im odebrać istotności w wielu przypadkach, gdy środowisko „materialne” takiej osoby nie oferuje żadnego zaspokojenia z wymienionych potrzeb. Dla rzetelności należy również zauważyć, że istnieje możliwość negatywnego oddziaływania, radykalizacji i zamknięcia się na innych, stworzenie i przebywanie w bańce, która nie ma nic wspólnego z rzeczywistością.

Jeżeli chodzi o negatywne aspekty i opinie wobec technologii, to można zauważyć wskazanie ważnych cech, na które składają się nieprawdziwe informacje, oszustwa oraz uzależniania. Oczywiście nie można poruszać większości tych spraw bez zwrócenia uwagi również na prywatność. Warto zauważyć, że problemy te, chociaż poważne, nie wskazują na jakiś jakościowo nowy problem. Wszystkie te problemy znane są z czasów „przed-cyfrowych”. Nie umniejsza to ich znaczenia, ale pokazuje, że uprawnione jest traktowanie środowiska cyfrowego za naturalne w tym sensie, że użytkownicy korzystają z niego tak, jak korzystaliby w świecie materialnym. To samo tyczy się kwestii poruszanej powyżej, dotyczącej tworzenia bańki. Recepta na to wszystko jest cały czas ta sama, edukacja i wsparcie w kryzysie.

d. Dodatkowe zagadnienia i idee autorów esejów nieformalnych

W tym ostatnim podrozdziale badań zostaną omówione zagadnienia i wypowiedzi, które wprowadzają nowe pojęcia lub poszerzają dotychczasowe spojrzenie. Są to zatem elementy wzbogacające całą dyskusję. Nie zostały one dołączone do poszczególnych kategorii z różnych względów, często dla spójności wyводу. Niemniej, zagadnienia te mogą łączyć się z poruszonymi kwestiami w powyższych podrozdziałach. *Novum* tych wypowiedzi jest określone jedynie w kontekście tej pracy. Mogą zatem to być pojęcia i tematy znane, ale z jakichś względów w tej pracy pominięte lub jedynie wspomniane bez wglębiania się w problematykę, która jest z nimi związana.

Pierwszą poruszaną kwestią jest tzw. kultury unieważnienia (*cancel culture*), która przez autora została określona mianem kultury wykluczania:

Moim zdaniem zdecydowanie najgorszą wadą świata cyfrowego są wszelkie oznaki hej tu i nienawiści, które w ostatnim czasie są zjawiskiem dosyć powszechnym. Mimo rzekomej tolerancji wspomnianej wcześniej zdarza się, że ludzie są dyskryminowani za swoje działania. Zjawisko to może być tragiczne w konsekwencjach i zdarza się, że dochodzi nawet do samobójstw ze względu na szerzenie nienawiści w Internecie. Ostatnio szczególnie popularna stała się tzw. kultura wykluczania, gdzie za działania osób publicznych, które są odbierane przez internautów jako negatywne uznaje się, że obserwowanie tej osoby jest nieodpowiednie i nie powinno się popierać czegokolwiek, co robi dany artysta. Przykładem tego zjawiska, które miało miejsce jakiś czas temu była postać piosenkarki Billie Eilish, która zmierzyła się ogromną falą hej tu przez jej wybór partnera. Jej fani zaczęli stopniowo odwracać się od niej, zwracali zakupione już bilety na koncerty, przestawali ją obserwować itd. Po czasie sytuacja ucichła, jednak kultura wykluczania wciąż jest egzekwowana w sytuacjach braku poparcia przez odbiorców w Internecie, co moim zdaniem nie powinno mieć miejsca na tak dużą skalę, ponieważ całkowite odwracanie się od danej osoby tylko przez jeden błąd jaki ona popełniła jest zjawiskiem bardzo niszczącym, gdzie dla tej jednostki działania tego typu mogą być bardzo ciężkie w konsekwencjach pod względem życia prywatnego i przebiegu kariery zawodowej. (EN64)

Jak można zauważyć z powyższego fragmentu zjawisko to jest związane nieodzownie z Internetem oraz tym, co zostało nazwane w części teoretycznej *globalnością informacji*. Tam też ten ruch mógłby zostać opisany jako przykład tego, jak globalność może przyczynić się zarówno do dobrego, jak i złego postępowania. Jest to bowiem ruch w dużej mierze oparty na emocjach i niekiedy ma tendencje do wyciągania konsekwencji bez dowodów lub rozprawy, czy też osądzania zamierzonych czynów miarą współczesnych wymogów poprawności politycznej, czy też etycznej. Żadna z tych cech sama w sobie nie musi być negatywna, jednak, jak wiadomo z różnych sytuacji, bywają momenty niesłusznych decyzji o wykluczeniu osoby. Przykładem, który może to obrazować przedstawił sam autor. Celebryci i osoby znane są dobrym przykładem, ponieważ są to sytuacje szeroko komentowane. Innym głośnym wydarzeniem był spór między dwoma aktorami filmowymi, w którym Johnny Depp został ofiarą właśnie tego ruchu i możliwe, że gdyby nie głośna sprawa sądowa, która była transmitowana i szeroko komentowana w Internecie i mediach, jego kariera mogła zostać zakończona. Obrazuje to jeden z problemów tego ruchu, a mianowicie bardzo małe możliwości obrony osoby

„unieważnianej”. Ten trend, co oczywiste, nie dotyczy jedynie osób znanych i bogatych, również dobrze może funkcjonować w mniejszej skali lub obiektem tego ruchu może stać się osoba niepubliczna. Łączy się to również z problematyką, która była omawiana przy okazji nieprawdziwych informacji, prawie do prywatności itd.

Przechodząc do kolejnego tematu i ponownie nawiązując do kwestii komunikacji, które warto pokazać, gdyż wpisują się w dyskusję, jak dużą wagę mają opinie i informacje znalezione w Internecie:

Dodatkowo reklama w Internecie stała się wręcz wymagana zgodnie z twierdzeniem niektórych ludzi, że jeśli czegoś nie ma w Google to nie istnieje. Tak samo ważne są opinie innych osób na temat restauracji, hotelu czy kupowanego produktu. Osobiście przed zakupem danej rzeczy, czy pójścia do restauracji sprawdzam opinie, menu. W ten sposób mam pewność, czy to jest to czego szukam. (EN08)

Niewątpliwie z frazą, *jeśli czegoś nie ma w Google, to nie istnieje*, spotkało się wielu ludzi, bo faktycznie w wypadku poszukiwania informacji, usług, sklepów, z których się wcześniej nie korzystało, powyższe powiedzenie staje się właściwie prawdą. Można to widzieć jako dużą zaletę, można oceniać negatywnie, ale ciężko temu faktowi zaprzeczać.

Potencjał, jaki wynika z powyższej wypowiedzi jest niebanalny. Jest to również bardzo ważny argument za tym, by nie przedkładać w edukacji niczego nad krytyczne myślenie oraz umiejętności cyfrowe, edukację medialną. *Jeśli czegoś nie ma w Google, to nie istnieje* powinno być podstawą do największego zaniepokojenia kondycją człowieka współcześnie, gdyż niezdrowo przesuwca całość „wiedzy” ku jednemu podmiotowi.

Kolejna rzecz wspomniana przez innego autora jest związana pośrednio z niekorzystnymi efektami współczesnego stylu życia. W jednym z esejów tak właśnie została przedstawiona otyłość:

Kolejną wadą Internetu jest uzależnienie od korzystania z Internetu, a także spadek formy fizycznej dużej części społeczeństwa. Otyłość jest coraz poważniejszym problemem wśród młodych ludzi. (EN29)

O aspekcie fizyczności młodych dorosłych warto wspomnieć z dwóch względów. Po pierwsze, jest ten aspekt również poruszany przy okazji memów. Jest to zatem potwierdzenie tej tendencji wyrażonej w memie i wzmocnienie tego aspektu jako ważnego współcześnie. Po drugie, jest to problem, który jest zauważalny również u najmłodszych. Problemu nadwagi, wydaje się, nie można przypisać jedynie technologii.

Jakkolwiek bezwzględnie siedzący tryb życia sprzyja temu problemowi. Ważniejszą przyczyną otyłości jest dieta. Również i ten aspekt nie został poruszony, a jest on być może jednym z najważniejszych. Chociaż wymaga on, by pokazać wagę problemu, napisania oddzielnej pracy o nim samym, to trzeba jednak zaznaczyć, że współcześnie problematyka filozofii żywienia, żywności i hodowli/uprawy, jest nie zwykle mocno powiązana z częścią problemów poruszanych we wcześniejszych rozdziałach niniejszej pracy. Nie chodzi w tym miejscu tylko o to co znajduje się na stole, ale również, jakie postawy przyjmują ludzie w stosunku do innych nieludzkich *aktorów*. Aspekt relacji i powiązań różnych aktorów oraz relacja ja-inny był co prawda wspomniany, ale z pewnością jest on znacznie szerszy i niewątpliwie powinien być jednym z głównych tematów, również w edukacji.

Oprócz zdrowia fizycznego również zdrowie psychiczne wymaga uwagi:

Paulina Liska opisała w swoim artykule na stronie www.uzaleznieniabehawioralne.pl istotę „Japońskiego wirusa samotności i wyobcowania” znanego jako Hikikomori. Osoba dotknięta tym zaburzeniem izoluje się od społeczeństwa w skrajnym stopniu. Nie chodzi do szkoły, na uczelnię czy do pracy. Nie stara się utrzymywać żadnych relacji towarzyskich. Nie rozwija zainteresowań, które wymagałyby wyjścia z domu, nie uprawia sportów, nie odczuwa potrzeby opuszczania swojej kryjówki. Zamykanie się w swoim własnym świecie jest jedynym celem osoby z ową przypadłością. To właśnie świat cyfrowy najczęściej jest jedynym, jaki odpowiada wyobcowanym jednostkom. Oczywiście świat cyfrowy nie jest jedyną przyczyną takiego zjawiska, ponieważ składają się na nie również czynniki społeczne i indywidualne. (EN85)

Jak wiadomo nie są to jedynie problemy związane z cyfryzacją. Wcześniej opisane uzależnienia czy doświadczanie cyberprzemocy itd. są zjawiskami, z którymi należy walczyć i przeciwdziałać im. Wspomniany wirus samotności i wyobcowania jest kolejnym bardzo dobrym przykładem obrazującym, że cyfryzacja, która trafia na niezdrowy grunt społeczny (indywidualną sytuację) może zamiast pomocnym stać się miejscem uzewnętrzniania problemu czy też intensyfikacji wyobcowania. Dlatego tak ważne jest to, by zadbać o zdrowie jednostki. Istnieje bowiem duże prawdopodobieństwo, że cyfrowy świat jest tylko zwierciadłem, które odbija w swoim funkcjonowaniu istniejące problemy społeczne.

Następną bardzo ważną kwestią wspomnianą przez dwóch autorów jest to, jak współczesność, technologia wpływa na życie osób niepełnosprawnych. By rozwinąć ten temat należy zacząć od poniższych wypowiedzi:

Moim zdaniem istnieje wiele zawodów, które idealnie wpasowują się w tryb pracy zdalnej. Ułatwia to normalne funkcjonowanie np. osobom z niepełnosprawnością, nie wyklucza ich to na rynku pracy. (EN23)

Jestem tego najlepszym przykładem, implanty ślimakowe które mam wszczepione pozwalają mi kontaktować się ze światem, dzięki nim mam możliwość rozmowy przez telefon, słuchania muzyki. Będąc osobą niedosłyszącą funkcjonowałam przez wiele lat w aparatach słuchowych wówczas te możliwości były ograniczone. (EN71)

Kwestia niepełnosprawności jest w rzeczy samej kwestią wielowątkową. Technologia z pewnością ma potencjał włączający (inkluzyjności). Efekt ten może być spotęgowany tym, że współczesność w dużej mierze jest nastawiona na wyrównywanie szans, co dotyczy również osób z niepełnosprawnościami. Świadomość społeczna cały czas rośnie i rozumiejąc potrzeby takich osób łatwiej docenić to, co mogą dać od siebie. Jednak to co technologia oferuje i to jaką relację tworzy z takimi osobami, jest zupełnie inna (jakościowo) niż z osobami bez niepełnosprawności.

Mając w pamięci tematykę poruszaną w rozdziale pierwszym niniejszej pracy dotyczącej ulepszania swojego ciała i przekraczanie możliwości biologicznych człowieka i dodając do tego jeszcze zagadnienie cyfrowych tubylców, można zauważyć, że poziom wpływu technologii na życie, zmiana tego życia, istotności w codziennym życiu, a również zanurzenie i uzależnienie od cyfryzacji osób z niepełnosprawnościami, może osiągać znacznie wyższe poziomy. To pociąga za sobą wniosek, że pierwszych cyfrowych z urodzenia być może należy szukać tutaj, wśród ludzi, których *normalne* funkcjonowanie jest uzależnione od poziomu zaawansowania technologii. Cyfrowy tubylec to w końcu nie ilość godzin siedzenia przed ekranem, to nie tylko poziom umiejętności cyfrowych, to również poziom wykorzystania technologii w życiu codziennym. Jest to z pewnością wątek, który warto rozwijać⁴⁹⁵.

Przy prowadzonej analizie warto zwrócić uwagę na pozycję Telewizji. Jest to medium, które jeszcze niedawno, a najdalej 20 lat temu, było niekwestionowanym liderem na rynku. Przez rozpowszechnienie się Internetu traciła powoli na atrakcyjności. Bezpowrotnie odeszły czasy, gdzie wszyscy gromadzili się przed telewizorem, żeby o konkretnej godzinie zobaczyć swój ulubiony serial czy najważniejsze wydanie informacyjne wieczora. Współcześnie Telewizja kojarzona jest raczej z nieadekwatną

⁴⁹⁵ To, jak ważna jest technologia dla osób z niepełnosprawnościami, pokazała na przykładzie osób niewidomych Natalia Walter, zob. Walter, N., 2011. *Tyflointernet - niewidomi w globalnej wiosce*. W: W. Strykowski, red. *Neodidagmata 31/32*. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, s. 127-135.

ilością reklam, niewielkim wyborem oraz niewielką interaktywnością. Oczywiście nadal jest to medium ważne, jednak coraz więcej osób używa telewizora, a nie Telewizji. Pokrywa się to z opiniami niektórych autorów, którzy podzielili się swoim doświadczeniem lub wiedzą w tym temacie:

Osobiście zrezygnowałam z oglądania telewizji już jakiś czas temu przez: wciąż powtarzające się filmy, w kółko zapętlane tasiemce, tysiąc niepotrzebnych i zakrzywiających rzeczywistość reklam (które często trwały dłużej niż film czy odcinek serialu), ciągle słuchanie o aptekach/lekach/chorobach, nowościach na półkach sklepowych i zachęcających obniżek cenowych itp. Wszystkie programy typu ukryta prawda, czy trudne sprawy sprawiają, że bardziej przejmujemy się cudzym życiem i problemami niż swoimi własnymi. Wszelkie reklamy chorób i lekarstw zakorzeniają w nas niejako hipochondrię i paranoje. Reklamy pożyczek i kredytów, gdzie wszystko w teorii brzmi świetnie — a później trzeba zderzyć się z rzeczywistością gdy z nich skorzystamy. Oczywiście samo siedzenie przed tv jest też szkodliwe ze względów fizycznych np. gdy mowa o wzroku. Mogłabym tak wymieniać długo, natomiast nie w tym rzecz. Wspomniałam wcześniej, że zrezygnowałam z telewizji... Nie, nie zrezygnowałam z telewizora tylko po prostu korzystam z innych zasobów typu Netflix, Disney itd., może i mam spokój od reklam, ale cała reszta minusów wciąż pozostaje na swoim miejscu. (EN79)

Myślę, że na przestrzeni lat zmieniła się tylko forma jego użytkowania, nie służy on tak jak kiedyś do rozrywki, oglądania wiadomości czy telezakupów, ale do grania w gry za pomocą przeróżnych konsol, słuchania muzyki na Spotify przy użyciu kina domowego czy słynnego Netflix&Chill czyli korzystania z platform streamingowych takich jak Netflix, Disney+, HBO, Player, AmazonPrime, Apple TV i pewnie wiele, wiele innych, o których nawet nie mam pojęcia. (EN04)

Telewizja linearna czyli to, co jest znane pod nazwą TVN, Polsat, Puls staje się niszowa. Jednak nie oznacza to, że nie podejmują one działań na rzecz transformacji. Wspomniany Player jest najlepszym tego przykładem, że Telewizje przechodzą również do trybu – materiały na żądanie. Przywołanie Telewizji jako medium, które przesuwają się w stronę aplikacji i tego, jak one działają, odracza koniec wieszczony jej jeszcze parę lat temu. Można żywić nadzieję, że telewizory rzeczywiście pozostaną w domach i będą cały czas odgrywać rolę urządzenia do aplikacji i/lub monitora jednak czy Telewizja linearna przetrwa, nie jest już takie jasne.

Przedostatnia kwestia, która choć zaznaczana zarówno w części teoretycznej, jak i w memach, nie znalazła dotychczas wymaganego rozwinięcia. Chodzi mianowicie

o bycie rodzicem, a jednocześnie młodym dorosłym. Ze względu na to, że autorzy mieli dużą swobodę w kreowaniu treści, jedynie co zostało im narzucone to właściwie przedział wiekowy 18-35 lat, nie zostały im przedstawione inne charakterystyki młodych dorosłych. W omawianiu tej grupy różni autorzy podnosili ważne kwestie i zagadnienia dotyczące młodych dorosłych, nikt jednak nie podjął się charakterystyki ogólnej tej grupy i odróżnienia jej od dorosłych lub refleksji, czy i jakie są to różnice. Nie można zatem jednoznacznie stwierdzić, jak dokładnie definiowali tę grupę i czy odróżniali ją od innych możliwości definiowania dorosłych. Należy natomiast podejrzewać, że uznali, iż młodzi dorośli to osoby między 18 a 35 rokiem życia. By to uprościć, przynajmniej niektórzy autorzy uznawali osoby w związkach małżeńskich, posiadające dzieci i kredyt na dom, za młodych dorosłych, ponieważ mieścili się oni w podanym przedziale wiekowym. Z tych trzech zobowiązań dwa tj. małżeństwo i kredyt na mieszkanie, jest sumą decyzji i wypadków (wydarzeń), których nie można sprowadzić do jednorazowego przypadku. Można je uznać zatem za wolicjonalne. W sposób oczywisty może to również dotyczyć posiadania dziecka, ale nie musi. W definicji prezentowanej na początku kwesta ta nie znalazła swojego miejsca, gdyż co do zasady, posiadaniu dziecka należy przypisywać chęć podjęcia długoterminowego zobowiązania oraz przeważnie posiadanie partnera/męża co również oznacza, przynajmniej pewne zobligowanie się, bez z góry założonej daty końcowej. Wydaje się, że jest to kwestia, która wpada w sferę szarości. Pozwalając sobie na przeprowadzenie małego eksperymentu myślowego, można przekonać się, że posiadanie dziecka, a więc bycie rodzicem, nie musi wiązać się z przyjęciem obowiązków rodzica, poczuwania się do obowiązków itd. Zatem odpowiedź powinna być pozytywna – tak, młody dorosły, w takim rozumieniu, jakie zostało przedstawione na początku, może posiadać dziecko. W takim wypadku nie jest ważne to czy jest taka osoba rodzicem, jakie postawy przyjmuje, jakimi się kieruje w życiu priorytetami. Czy ma to odniesienie do pozostałych kwestii, w szczególności małżeństwa, pozostaje kwestią otwartą.

Uwzględniając powyższe uwagi, warto pochylić się nad postawą rodziców współczesnych dzieci – generacji alfa, gdyż stawiając analogię i uznając, że niewłaściwe postawy rodziców młodych rodziców spowodowały wiele ich problemów, to postawy ich oraz całej reszty osób mieszczących się również w tych ramach wiekowych może okazać się kluczowa dla walki lub pogłębienia się tych problemów. I właśnie w takim duchu warto przytoczyć wypowiedzi autorów:

Od rodziców zależy bardzo wiele — jeśli są świadomymi użytkownikami sieci i odpowiedzialnie korzystają z nowych technologii, to jest duża szansa, że tak samo będą postępować ich dzieci. (EN07)

Ciekawym aspektem jest to w jakich warunkach w aktualnych czasach dorastają dzieci. Od najmłodszych lat wychowują się „z myszką w dłoni”. Dostrzega się, że jednostki już około pierwszego roku życia umieją posłużyć się smartfonem. Nawet mowa czy koordynacja ruchowa nie są u nich jeszcze rozwinięte. Jest to znaczące w kontekście tego, że to młodzi dorośli- młodzi rodzice wprowadzają owe dzieci w świat cyfrowy. Z pewnością nie czynią tego wszyscy, ale jest to dość rozpowszechnione zjawisko, nie tak trudne do zaobserwowania. (EN86)

Obecnie młodzi dorośli mają problem z utrzymaniem uwagi oraz problem z rozwijaniem relacji z własnymi dziećmi. Nie mają chęci spędzać z nimi czasu, rozmawiać czy bawić się, a wszystko to jest dostrzegane przez dzieci. Czują się one niechciane i niezaopiekowane, powtarzają, że rodzice częściej wybierają telefon niż zabawę z nimi. Jest to krzywdzące i pokazuje dzieciom łatwą ucieczkę w świat Internetu. (EN92)

W dzisiejszych czasach już od najmłodszych lat każdy korzysta z Internetu. Rodzice, aby mieć chwile odpoczynku czy spokoju dają telefony/ tablety i włączają bajki malutkim dzieciom, które siedzą nawet jeszcze w wózkach. Dlatego współczesne dzieci i młodzież, które urodziły się zastając już internet traktują swoje życie jako jedno spójne wydarzenie manifestujące się zarówno w sieci, jak i poza nią. Jeżeli młody człowiek ma dobrą relację z rodzicami i może liczyć na ich wsparcie, jest dobrze wychowany w świecie realnym to będzie również taki w świecie wirtualnym. Ciężko jest też oczekiwać od dziecka, które nie było otoczone odpowiednią opieką, że będzie wykorzystywało zasoby internetu z korzyścią dla samego siebie. (EN09)

Temat rodziców i ich postaw jest niezwykle ważny w debacie nad technologią i jej wpływami na człowieka. Dotyczy to w zasadzie wszystkich pokoleń, jednak jest to kluczowe dla tych, którzy dorastali i dorastają w zetknięciu z nią na co dzień, a pierwszymi byli właśnie ludzie w wieku młodych dorosłych. Niezależnie, czy wypełniają zakładaną definicję młodych dorosłych, czy nie. Odczuwają oni wszyscy jej oddziaływanie. Pytanie, czy młodzi dorośli to ci co lepiej, czy ci co gorzej sobie radzą z tymi wyzwaniem, pozostaje na gruncie tej pracy nierozstrzygnięte.

Na zakończenie tej kategorii i nawiązując jeszcze do współczesnego rodzicielstwa. To, jakie podejście do technologii prezentuje dana jednostka, ma znacznie nie tylko dla niej

samej, ale również oddziałuje na jej najbliższe otoczenie. W poniższym przykładzie chodzi o dzieci:

Pod względem edukacyjnym internet jest dla większości osób niezbędny. Teraz większość szkół posługuje się dziennikiem elektronicznym, który nie jest obowiązkowy. Rodzice w każdej chwili mogą sprawdzać postępy swoich dzieci. Jest to ogromne ułatwienie dla rodziców i nauczycieli. Studenci również korzystają z uniwersyteckich systemów, które ułatwiają wiele spraw, znajduje się tam wiele informacji dotyczących studiowania oraz ocen. Tak samo nauczyciele czy wykładowcy mogą urozmaicić swoje zajęcia pokazując filmy i zdjęcia tematyczne, czy organizować gry sprawdzające wiedzę. Uczniowie i studenci również w szybki, i łatwy sposób mogą znaleźć informacje na dany temat. Internet w tym zakresie bardzo ułatwił nasze życie. (EN77)

Tak jak podkreślenie wskazuje, chodzi tutaj o elektroniczne dzienniki i to kiedy rodzice mają do nich wgląd. Ten temat należy poruszyć, gdyż dotyczy on elementarnego zagadnienia. A mianowicie wolności. Pozbawiając dziecka możliwości powiedzenia, przyznania się do swoich ocen, problemów itd. pozbawia się go sprawczości, a więc i podmiotowości. Jest to jedno z najbardziej inwigilacyjnych narzędzi, powszechnie akceptowanych. Wspiera również rodzicielstwo helikopterowe. Oczywiście bez wątplenia rodzic powinien orientować się, jak dziecko uczy się i czy nie ma z nim problemów (bez elektroniki i tak właściwie miał taką możliwość), można również zastanawiać się, czy nie jest to jednak lepsze niż brak wiedzy, jakiegokolwiek, o funkcjonowaniu dziecka. Nie jest to jednak rozwiązanie, posiadanie wglądu do tak ważnej dziedziny życia dziecka, bez jego wiedzy i często przed samym dzieckiem, jest elementem kuriozalnym. Dziecko ma prawo do prywatności i sekretów z wszelkimi konsekwencjami, również tymi nieprzyjemnymi dla samego dziecka.

I. Podsumowanie kategorii: dodatkowe zagadnienia i idee autorów esejów nieformalnych
Kategoria ta pozwala na szersze spojrzenie na niektóre sprawy. Koresponduje ona w dużym stopniu z wnioskami i spostrzeżeniami związanymi z memami Internetowymi. Można w niej znaleźć zarówno elementy dotyczące zdrowia fizycznego jak i psychicznego. Ważną kwestią jest rodzicielstwo i sposób wychowywania swoich dzieci w dobie cyfryzacji. Rola szkoły, ale przede wszystkim rodziców, wydaje się niezwykle ważna, być może to właśnie koncentracja na tym, jak rodzice podchodzą do technologii, jest kluczem do poprawnego funkcjonowania w świecie cyfrowym.

Podejście do tego, co znajdujemy w Internecie jest niezwykle ważne. Wydaje się, że kwestia weryfikacji treści jest poruszana przy wielu różnych okazjach. Jest to jednak

prawda. Współcześnie można zniszczyć komuś karierę i życie, nigdy go nie spotykając, wystarczy w sieci popierać i szerzyć dyskredytujące tę osobę informacje. Być może jest to uzasadnione w przypadku, gdy ktoś faktycznie dopuścił się zachowań skandalicznych, jednak bazowanie tylko na materiałach, które zostały znalezione w Internecie, bez żadnego potwierdzenia ich autentyczności, może spowodować równie wiele szkody lub nawet więcej, gdy dotyczy osób niewinnych.

Współcześni ludzie żyją w dużej mierze pod dyktando wyszukiwarki Google. Można starać się to ominąć, ale w najlepszym przypadku wpadnie się w sidła innej firmy, która również może do pewnego stopnia manipulować informacjami. Nie musi niczego zakłamywać, wystarczy, że wyszukiwane materiały zostaną przesunięte na kolejną stronę Googla. Ile osób, gdy nie widzi informacji o wydarzeniu na pierwszej stronie, a nawet na pierwszych kilku pozycjach, uznaje, że coś nie miało miejsca.

Tylko 0,78% użytkowników przechodzi na drugą stronę wyników wyszukiwania⁴⁹⁶

Jest to radykalnie za mało, by coś co tam się znajdowało, było powszechnie znane, by zostało uznane za istniejące.

⁴⁹⁶ Kapłan, P., 2023. *10 statystyk, które uświadomią Ci jak ważne jest SEO*. [Online] <https://1stplace.pl/blog/10-statystyk-ktore-uswiadomia-ci-jak-wazne-jest-seo/> [Data dostępu: 10 07 2023].

3. Podsumowanie i zakończenie analizy badań esejów nieformalnych

Powyżej przeprowadzona analiza materiału miała cztery cele badawcze, jeden główny i trzy pomocnicze, wyrażone w formie pytań. Pierwsze, główne pytanie brzmiało: *Co oraz w jakim stopniu autorzy esejów nieformalnych uznają za istotne w swoim życiu w kontekście cyfryzacji, co uznają za zagrożenia, a co za szanse oraz jaki mają do tego stosunek?* Z pewnością cel ten został osiągnięty, a odpowiedź znajduje się w wielu miejscach niniejszej analizy. Zanim jednak nastanie podsumowanie całości należy zwrócić się ku pytaniom pomocniczym, a brzmiały one: *Jakie aspekty charakterystyki świata są najczęściej poruszane przez autorów esejów nieformalnych, jakie z nich uznają za istotne oraz jak je oceniają? Jakie aspekty cyfryzacji są najczęściej poruszane przez autorów esejów nieformalnych, jakie z nich uznają za istotne oraz jak je oceniają? Jakie aspekty swojego życia, autorzy esejów nieformalnych, uznają za istotne oraz jak je oceniają?*

Koncentrując się na pytaniach pomocniczych oraz rezultatach analizy, łatwo można dostrzec, i jest to widoczne również w analizie, że wiele kwestii przechodzi na wskroś wszystkich tych elementów i występowało w każdej z poruszanych kategorii. **Skupiając się na pierwszym pytaniu** pomocniczym o, mówiąc krótko, najważniejszych cechach współczesności. Z pewnością można zauważyć istotną dla autorów potrzebę podejścia indywidualnego do wielu kwestii. Można w tym miejscu wymienić postawy względem technologii tj. umiejętności, nastawienie, zaangażowanie w codzienności itd. To, jak bardzo jednostka jest zaangażowana, wpływa w dużej mierze na to, jaki świat wokół siebie widzi. Wynika z tego także, że cechą współczesności, która jest dla autorów ważna, jest sama cyfryzacja. Co ważne, aspekt ten jest ujmowany często szeroko. Cyfryzacja uchodzi za *aktora* dynamicznego. Wynika z tego, że można oceniać jej wielorakie aspekty różnie i w zależności od sytuacji oraz że podlega ona praktycznie stałej ewolucji. Oczywistym aspektem współczesności jest również powszechność tej cyfryzacji. Jest to zagadnienie z pewnością niezwykle szerokie i nie da się go jednoznacznie ocenić. Co pokaże podsumowanie w kontekście kolejnego pytania pomocniczego. Przejście do rzeczywistości cyfrowej postępuje, a poprzez aspekty, jakie oferuje to środowisko, coraz więcej instytucji, biznesów, aspektów życia codziennego znajduje się właśnie w świecie cyfrowym. Ważnym podkreślenia jest fakt, że nie wszystkie z nich posiadają swoje

równoległe odnogi znajdujące się w rzeczywistości, co może być przesłanką, że w niektórych aspektach to rzeczywistość cyfrowa dominuje nad materialną.

W temacie tym nie można zapomnieć o kwestii globalności świata. Wydaje się, że autorzy podkreślali tę cechę zwłaszcza, jeżeli chodzi o komunikację, pracę oraz edukację, gdyż współczesność pozwala im na zdalny tryb funkcjonowania. Szybkość oraz zniwelowanie problemów związanych z odległością, są w tej mierze kluczowe. Bardzo ważnym elementem są media społecznościowe, to one były wskazywane wielokrotnie jako miejsce najważniejsze dla aspektu społecznego użytkowników Internetu. To właśnie one mogą zostać uznane za esencję globalności świata z podkreśleniem jej aspektu relacyjności między użytkownikami.

Niewątpliwie aspektem wyróżniającym współczesność jest *pośredniość*, choć dotyczy on być może bardziej aspektowości cyfryzacji, to jednak wydaje się, że jest ona na tyle powszechna i często zaznaczana przez autorów, że nie sposób jej nie zaliczyć do charakterystyki świata współczesnego, chociaż jej waga i istotność będzie poruszana również później. Aktualnie znacznie mniej jest aktów bezpośrednich, dotyczy to wielu codziennych spraw np. robienia zakupów, komunikacji, pracy, edukacji itd. Aspekt ten jest oceniany zarówno pozytywnie jak i negatywnie. Warto zaznaczyć, że jest to jedna ze składowych kultury *instant*.

Nawiązując do powyższych stwierdzeń zaznaczyć należy, że rośnie świadomość i niepewność względem pracy, automatyzacji wielu zawodów i generalnie raczej trudnych warunków zarobkowych. Współcześnie ma miejsce tworzenie się nowych rynków oraz form pracy, można zauważyć, iż zawody te zyskują w opinii autorów na znaczeniu i popularności, a chodzi mianowicie o zawody oparte na dzieleniu się swoimi przemyśleniami, opiniami, stylem życia lub „wspólnym” spędzaniem czasu (influencerzy, osoby dzielące się na żywo ekranem swojego urządzenia, gdy np. grają w jakąś grę, youtuberzy). Potencjalnie zastępowanie starych zawodów przez tworzenie się nowych miejsc pracy nie daje gwarancji powszechnemu zatrudnieniu, a przekształcenia na rynku pracy nie zawsze idą w parze z wymaganiami i oczekiwaniami pracowników.

Przechodząc teraz do drugiego pytania, a które dotyczyło aspektów cyfryzacji oraz tego, które z nich były najważniejsze. W tym pytaniu jako bardzo ważna została uznana kompleksowość cyfryzacji oraz jej powszechność. Autorzy zwracali uwagę na to, że jest to droga do usprawniania ich życia. Odciążenia ich od bezsensownych czynności. Ważna

była również kwestia praktyczności. Z jednej strony Internet, aplikacje były uważane za elementy stałe dnia, potrzebne, zwiększające efektywność i ułatwiające życie z drugiej, były widziane jako złodzieje czasu, przy których można stracić panowanie nad ilością czasu poświęconego na, w zasadzie, nic konkretnego. Nawiązuje to do, poruszanej przy pierwszym pytaniu, kwestii mediów społecznościowych. Są one niewątpliwie widziane jako element niezwykle istotny w codziennym życiu. Odpowiadają one na wiele potrzeb, takich jak poczucie bezpieczeństwa i przynależności w grupach, które są tworzone przez ludzi z różnych miejsc kraju/świata, a którzy np. posiadają te same zainteresowania. Jest to z pewnością bardzo ważny aspekt w szczególności dla osób, które nie znajdują takiego oparcia w swoim najbliższym otoczeniu. Media społecznościowe pomagają również w utrzymaniu relacji na odległość lub w zapoznaniu się z ludźmi z innych, odległych miejsc, na co bez technologii nigdy nie byłoby szans.

Dla niektórych z autorów pośrednie kontaktowanie się z innymi osobami jest oceniane na równi z kontaktami tradycyjnymi, bezpośrednimi. Jest to też dla nich normalna metoda poszukiwania drugiej połówki. Zjawisko to może świadczyć o zanikaniu powolnym różnicy (dychotomicznego myślenia) między tym, co cyfrowe (zapośredniczone, nierealne) i tym, co materialne (bezpośrednie, realne). Zdaje się, że jednak nadal przeważa opinia, że warto koncentrować się na kontakcie bezpośrednim, jako że jest to kontakt, który wymaga większego zaangażowania od osób kontaktujących się oraz ma często również aspekt fizyczny, co jest dla wielu ważną cechą.

Podobnie niejednoznacznie jest oceniana możliwość znalezienia osób o podobnych poglądach, co tworzy, jak było wspomniane powyżej, dla jednostki środowisko bezpieczne, wsparcia. Jednak zagrożenie radykalizacji oraz zamknięcia na racjonalne argumenty również wpisuje się w dokładnie to samo zjawisko, a towarzyszyć mu może zarówno mowa nienawiści i fałszywe oskarżanie, co w ekstremalnych przypadkach może prowadzić do cyfrowych samosądów tj. niszczenia np. karier czy życia prywatnego.

Największymi zagrożeniami, jakie są wskazywane u autorów esejów, a które są przez nich lokowane i powiązywane bezpośrednio ze światem cyfrowym, są odpowiednio uzależnienia behawioralne oraz oszustwa/manipulacje, w tym również rozprzestrzenianie się nieprawdziwych informacji. Uzależnienia są kwestią niezwykle ważną i już sama ilość różnych niebezpiecznych nawyków, powoduje, że nie można pozostawić tego aspektu bez, chociażby, wspomnienia. Równie ważna jest kwestia możliwości tworzenia, używając języka z części teoretycznej, *postprawdy i postfaktów* w Internecie. Już samo

ich istnienie powoduje zamęt. Jest to zwielokrotniane tym, że istnieją ośrodki wpływu/opinii publicznej, które bazują na tych elementach w swoich działaniach. Niebanalnym wyzwaniem cyfryzacji i powyższych zjawisk jest również potrzeba weryfikacji informacji, co było wielokrotnie przez autorów podkreślane.

Ostatnie pytanie dotyczyło istotnych aspektów życia autorów. Na początku warto ponownie wspomnieć indywidualny charakter tego zagadnienia, o którym była mowa przy okazji rozważań nad odpowiedzią na pierwsze z pytań pomocniczych. Nie da się jednak ukryć, że aspekt przebywania w świecie cyfrowym oraz organizacji swojego dnia i załatwiania swoich spraw online/zdalnie są bardzo mocno zaznaczone w wielu esejach. Naturalnie wiele osób chwaliło sobie możliwość zarówno pracy, jak i edukacji zdalnej, jednak z zaznaczeniem, że nie jest to dla wszystkich i są ludzie, którzy funkcjonują znacznie gorzej, gdy cały dzień przebywają w swoim domu.

Bez wątpienia aplikacje pełnią bardzo ważną, żeby nie powiedzieć kluczową, rolę w codziennym funkcjonowaniu jednostki. Wielu autorów wprost się do tego przyznaje i pokazuje zalety niektórych z nich. Można pokusić się o stwierdzenie, że aplikacje stały się medium znacznej części codziennych czynności, zawodowych i prywatnych, wielu ludzi. Postęp i wzrost znaczenia aplikacji musi zostać zauważony i doceniony. W tym elemencie warto również dodać, że widać dużą samoświadomość i krytyczne podejście do aplikacji, prób samoograniczenia i marginalizacji niechcianych efektów. Dla niektórych autorów wyznacznikiem poprawnego funkcjonowania była produktywność, a jej maksymalizację gwarantowały właśnie aplikacje.

Rozwijając powyższe, czyli dużą samoświadomość i krytyczne myślenie, wielu autorów zauważa potrzebę właśnie tych umiejętności, które pozwolą im na weryfikację informacji, czego efektem ma być walka z dezinformacją czy też z oszustwami. Wydaje się również, że autorzy w dużej mierze uważają, że te zdolności posiadają, znacznie krytyczniej podchodzą do tego tematu, gdy mowa o innych.

.....

Odpowiedzi, które zostały udzielone na pytania pomocnicze, a które miały swoje podłoże w analizie esejów nieformalnych prowadzonych w ramach czterech kategorii, dają satysfakcjonującą odpowiedź na główny problem badawczy. Należy jednak dodać do nich ogólną refleksję, dzięki której otrzymany obraz zostanie wzbogacony o cenne uwagi.

Podsumowując całość, autorzy esejów nieformalnych w swoich opiniach pokazali wiele znaczących aspektów życia, które z pewnością dotyczą młodych dorosłych. Obraz,

jaki prezentowali, nie był jednorodny, co adekwatnie oddaje złożoność współczesnego świata oraz zwyczajowej różnicy pomiędzy poszczególnymi ludźmi. Jeżeli chciesz wskazać jakiś wspólny element esejów, to jest nim fakt - oczywisty, ale nie banalny w skutkach, a mianowicie cyfryzacja życia w rozumieniu powszechności funkcjonowania w świecie wirtualnym i korzystania z technologii. Wszystkie inne aspekty były pokazywane w różnym świetle, czasami przez tego samego autora. Niejednolite były również oceny poszczególnych procesów oraz zapatrywania się na poszczególne aspekty życia, tego jak cyfryzacja na nie wpływa. Ogólna ocena współczesności również była różna. Można było znaleźć zarówno entuzjastów jak i sceptyków postępującej cyfryzacji.

Co ważne autorzy nie widzieli siebie jako elementy bierne. Nadawali swoim działaniom i decyzjom znaczenie. Mieli świadomość, że to oni muszą działać, by zabezpieczyć się przed niepożądanymi skutkami korzystania z technologii. Wielu autorów było w stanie pokazać interesujące spojrzenie na zadaną problematykę oraz podzielić się osobistymi przeżyciami, faktami z życia. Wydaje się również, że autorzy wykazują dużą świadomość, co do zagrożeń, jakie współczesny styl życia może sprowadzić na jednostkę. Taki fakt, nawet mając w pamięci, że są to studenci pedagogiki, powinien cieszyć i napawać optymizmem w patrzeniu na wyzwania, jakie przyniesie przyszłość.

Nie do przecenienia są również te pojedyncze uwagi, które pozwoliły na poszerzenie perspektywy oraz podkreślenie wagi technologii dla życia osób z niepełnosprawnościami. Podkreślenie wagi odpowiedzialnego technologicznie rodzicielstwa, zdrowia psychicznego oraz zwrócenie uwagi na zdrowie fizyczne. Wiele elementów zawartych w tych esejach niewątpliwie pokrywało się z zagadnieniami poruszonymi w części teoretycznej lub podkreślały pewien element całego zagadnienia.

Patrząc na to badanie całościowo, oprócz spełnienia celów samego badania, warto zauważyć, że eseje nieformalne są ciekawą, jednak niełatwą, propozycją badawczą, która może być efektywnie wykorzystywana. W powyższej pracy z pewnością spełniły one rolę zarówno alternatywnej metody pozyskania wiedzy o ważnych aspektach świata, cyfryzacji, jak i pokazały, jakie stanowiska mają autorzy, gdy mowa o ogólnym wkładaniu w ramy wiekowe młodych dorosłych. Efekty końcowe dla całości pracy są trudne do przecenienia.

VI. Przed zakończeniem – refleksje badacza

*Kiedy widzę, że chłopak filozofuje, to mi się podoba,
wydaje mi się czymś właściwym i uważam,
że to jakiś szlachetny typ, ten człowiek,
a taki co nie filozofuje, to typ podlejszy,
który się nigdy nie będzie czuł godnym żadnej pięknej,
wielkiej sprawy.
(Platon)⁴⁹⁷*

W tym rozdziale, czy może bardziej quasi rozdziale, chciałbym podzielić się kilkoma swoimi refleksjami dotyczącymi całości mojej pracy, różnymi aspektami, które nie zostały uwzględnione, z różnych powodów, przykładowo przez swój nie-merytoryczny charakter, a które z pewnością miały swój udział w kształtowaniu się niniejszej pracy.

Zanim jednak przejdę do meritum to chciałbym napisać, dlaczego w ogóle zdecydowałem się na zmianę formuły na końcu i poświęcenie paru stron na swoje osobiste refleksje i zmianę narracji z, powiedzmy, bezosobowej do pierwszoosobowej.

Decyzję o tym, że trzeba do mojego doktoratu dodać jeszcze ten rozdział podjąłem w momencie opracowywania metodologii badań. Uznałem wtedy, że aby spełnić wymogi rzetelności, intersubiektywnej komunikowalności i by móc przedstawić swoją drogę dochodzenia do pewnych wniosków, powinienem przedstawić również siebie, swój tok myślenia. Wtedy to będę mógł mieć (większą) gwarancję, że zostanę prawidłowo zrozumiany, a całość pracy zyska na jakości i będzie ciekawsza dla czytelnika. Jestem niemal pewien, że do niektórych rzeczy dochodzę, również jako naukowiec, drogą absolutnie okrężną. Ma to jednak, a przynajmniej wierzę w to głęboko, swoje zalety, które uwidaczniają się w jakości niektórych elementów tej pracy lub też nietuzinkowego łączenia elementów w całość.

Piszę również tę refleksję ze względu na to, iż uważam, że swoją pracę tworzyłem w duchu teorii ugruntowanej i chociaż nie mam stu procentowej pewności czy mogę określić ten twór jako pracę, która spełniła wszystkie wymogi tego podejścia, to jestem przekonany, że wiele elementów tej teorii udało mi się wypełnić. Efektem tego jest niniejsza dysertacja, którą traktuję jako podwaliny dla dalszych projektów związanych zarówno z memami internetowymi, młodymi dorosłymi, jak i esejami nieformalnymi.

⁴⁹⁷ Platon, 2005. *Gorgiasz, Dialogi tom I*. Kęty: Wydawnictwo ANTYK s. 396 -397 (XL).

Od początku, gdy myślałem nad pomysłem swojej pracy wiedziałem, że chcę w jakimś stopniu opisać wpływ współczesności na człowieka ze specjalnym uwzględnieniem technologii. Człowiek ten jednak, dla mnie, nie miał wieku, nie miał płci, był jak szara masa, która była bez wątpienia *homo sapiens*. To co było dla mnie ważne, to zanurzenie tej jednostki w świat cyfrowy, w świat nowinek technologicznych. Szukałem grupy ludzi, gdzie jedną z jej cech charakterystycznych będzie zaangażowanie cyfrowe. Mam nieodparte wrażenie, że w wybraniu grupy, która by spełniała moje wymagania, przeszkadzało mi moje pierwsze wykształcenie, a więc filozofia. Ideowe i teoretyczne myślenie dominowało nad praktycznym podejściem, czy też bardziej praktycznym podejściem, którym z pewnością pedagogika się charakteryzuje w porównaniu do filozofii. Niestety takie myślenie, przynajmniej w moim przypadku, ma tendencję do tworzenia idei wielkich, uniwersalnych, roszcujących sobie prawo do Prawdy. Niekoniecznie jest to złe podejście jako tako, ale z pewnością nie pomaga ono w pracy naukowca, który ma przeprowadzić konkretne badania nad konkretną grupą.

We wcześniejszych fazach pracy dopuszczałem myśl o badaniu dzieci/młodzieży, jednak na poziomie późniejszej pracy uznałem, że to muszą być osoby, które ponoszą odpowiedzialność za swoje życie i posiadają wiedzę, ogólny ogląd na tematy poruszane przeze mnie w pracy, które potrafią ocenić - czy zostały odpowiednio przygotowane do życia we współczesnym świecie. Z tego powodu ugruntował się w mojej głowie pogląd, że muszą to być osoby powyżej osiemnastego roku życia. Ponieważ już pisałem swój drugi i trzeci rozdział (tworzyłem je z przerwami naprzemiennie) nie wiedząc nadal, którą grupę chciałbym badać, uznałem, że nie mogą to być osoby starsze niż rocznik 85/90 z tego względu, że urodzenie, a przynajmniej całe świadome życie powinno przebiegać w zetknięciu ze światem nowoczesnych technologii, ze światem cyfrowym. Dołączając do tego poglądy Baumana, Becka oraz Giddensa na temat współczesności, nakreśliła się grupa 18 do około 30 roku życia. Pierwotnie grupę tę chciałem okraszyć nazwą *adolescenci*. Wiedząc, że jest to dość prowokacyjne chciałem pokazać, że rozumiem tę nazwę jako proces dorastania, wkraczania. Inaczej mówiąc nie jest to fakt, który można „mieć”, a proces, w którym można się znajdować. Ten pomysł jednak spotkał się z pewnym sceptycyzmem. Uznając argumenty, postanowiłem ponownie przeprowadzić krytyczną analizę literatury i swojego podejścia. Dzięki ponownemu zagłębieniu się w temat zacząłem rozważać grupę wiekową, której górna granica wyniosła 30+. Plus

z tego względu, gdyż zależało mi na zachowaniu elementu płynności, który tak obficie jest opisywany przez wielu autorów, jako aspekt charakterystyczny dla współczesności.

Nazwa *młody dorosły*, zyskała moją przychylną z kilku względów. Po pierwsze, ogólnie jest to nazwa, która generalnie zyskuje na popularności. Nie tylko w nauce, ale również w marketingu i popkulturze. Może być tak, że anglojęzyczna wersja *young adult* przyjmie się lepiej również na gruncie polskim, ale to już kwestia bardziej techniczna. Po drugie, nazwa ta zawiera w sobie pewien potencjał sprzeczności, młody oznacza niedojrzały, dorosły natomiast dojrzały – tak widziana ta nazwa w sposób intuicyjny pozwala zlokalizować takich ludzi na pewnym pograniczu. Młody można również rozumieć jako początkujący, początek drogi – co dało mi to czego szukałem w nazwie, a mianowicie **proces**. Uważam, że jest to również dobra nazwa grupy z tego względu, że określenie to jest raczej neutralne aksjologicznie, nie powoduje stygmatyzacji osób, które do niej są zaliczane, w przeciwieństwie do płatków śniegu, czy też bardzo krzywdzącej, choć nie poruszanej w tej pracy, nazwy tj. eurosieroctwa. Uważam, że zwracanie uwagi na ewentualny odbiór grupy przez szerokiego odbiorcę właśnie przez pryzmat samej nazwy jest ważnym elementem w naukach społecznych, przy tworzeniu teorii i przedstawianiu poglądów. Podsumowując, grupa ta i sama nazwa z czasem ugruntowała się w moim myśleniu i uważam, że wybór jej, wraz z charakterystyką, był właściwy.

Warto byłoby jednak, w przyszłości, nie zadowalać się tym, co zostało w definiowaniu tej grupy zrobione i pogłębić wiedzę na temat np. tego, jaki typ tożsamości w tej grupie dominuje, jakie charakterystyczne elementy w koncepcji „ja” występują u nich z dużą częstotliwością. Warto byłoby również pogłębić temat *płatków śniegu*, wiecznych *Piotrusiów Panów* oraz *Princess Pan* (żeńskiej odmiany), w jakim stopniu są to grupy tożsame, pod jakimi względami można je odróżniać od młodych dorosłych.

Przechodząc do innych zagadnień. Chciałbym się skupić na pokazaniu niektórych zjawisk, które uważam, że z pewnością powinny znaleźć rozszerzenie w dalszej pracy w kontekście poruszanej przez mnie tematyki, a na które nie znalazło się miejsca w ostatecznej wersji pracy. Kwestie, o których warto wspomnieć, to z pewnością uzależnienia i nawyki, których przedmiotem jest technologia. Zagadnienie to było również mocno akcentowane w esejach nieformalnych co, przy uznaniu pisanych przy tej okazji wniosków, podkreśla wagę tych zagadnień. Warto w takim kontekście wspomnieć o *phubbingu*, który można zdefiniować jako uczestniczenie w interakcji

z drugą osobą przy jednoczesnym korzystaniu z urządzenia⁴⁹⁸. *Fonoholizm* czyli uzależnienie od telefonu, czy też *e-narkotyków*, narkotyków dźwiękowych, czyli wyselekcjonowanych dźwięków, które oddziałują na człowieka w konkretny sposób⁴⁹⁹. Dobre zrozumienie współczesnych trendów, również tych niezdrowych dla jednostki, jest konieczne w realizacji programów zapobiegających i wspomagających jednostki.

Podobnie kwestia hejtu została poruszona jedynie pośrednio, głównie w esejach nieformalnych, a jest to problem szeroko dyskutowany, ze względu na swoje bardzo realne, negatywne oddziaływanie na ofiary tego hejtu. Dyskusja ta zyskuje na znaczeniu w momencie dużej polaryzacji społecznej, która ma swoje objawy również w Polsce. Innymi zjawiskami społecznymi, którym, wydaje się, warto się przyglądać, zarówno ze względu na rosnącą popularność, jak i ewentualne skutki długofalowe, to *masturdating* czyli *czerpanie przyjemności z bycia ze sobą, można rozumieć jako samotną randkę. Pojęcie odnosi się do trendu skupiającego się na zaspokajaniu własnych potrzeb i czerpaniu przyjemności ze spędzania czasu solo, wyłącznie w swoim towarzystwie*⁵⁰⁰. Wiąże się to z wieloma kwestiami, również z ważnym japońskim wirusem samotności i wyobcowania, o którym była mowa w jednym z przywoływanych w badaniu esejów.

Inną kwestią, która nakłada się pośrednio na powyższe, to wychowanie dzieci i chęć ich posiadania, jest *Piecko* tj. pojęcie powstałe z połączenia dwóch słów: pies (piesek) oraz dziecko. Chociaż nie odnosi się to jedynie do psów, a ogólnie do zwierzątek domowych. Kwestia ta nawiązuje do decydowania się przez pary na posiadanie pupili zamiast dzieci oraz widzenie siebie przez takich ludzi jako „rodziców” swojego ulubieńca⁵⁰¹. Wiedząc, że nurty te istnieją i rozwijają się, należy z pewnością w dalszych pracach podnieść również i ten temat. Nie sposób w tym miejscu pominąć i nie nawiązać do szczególnej pozycji kobiety i macierzyństwa, które w historii ruchów feministycznych i emancypacyjnych było widziane jako forma opresji i ograniczenia⁵⁰². To, które argumenty przeważają w myśleniu i decyzji o posiadaniu lub nie potomstwa u młodych kobiet, jest jedną z dróg dla scharakteryzowania adekwatnego obrazu współczesności.

⁴⁹⁸ Szymańska, P., 2021. *Być (online) czy nie być? Proces cyfryzacji życia rodzinnego w perspektywie psychologicznej*. Polskie Forum Psychologiczne, 26(4), s. 400.

⁴⁹⁹ Stradomska, M., 2021. *E-narkotyki w opinii i doświadczeniu młodych dorosłych*. Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne, 39, s. 207-208.

⁵⁰⁰ Grudzińska, M., 2020. *Masturdating - na czym polegają samotne randki?*. [Online] Dostęp: <https://portal.abczdrowie.pl/masturdating> [Data uzyskania dostępu: 25 01 2022].

⁵⁰¹ Zob. Volsche, s. i inni, 2023. Parental status influences human-to-pet caregiving behaviors, attachment, and attitudes in a Finnish sample. *Human-Animal Interactions*, 2023(2023), s. 1-7.

⁵⁰² Gromkowska-Melosik, A., 2011. *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet*. Kraków: impuls, s. 174.

Bez wątpienia warto byłoby również zagłębić się w problemy związane z ochroną klimatu i myśleniem w sposób globalny o dobrobycie człowieka, zwierząt i całych ekosystemów. Te kwestie niezwykle ważne, nierozzerwalnie wiążą się z problematyką współczesności oraz realnie zmieniają rzeczywistość. Bez wątpienia wiąże się to również bardzo ściśle z edukacją, a dokładniej mówiąc potrzebą tworzenia *Pedagogiki Ekologicznej*. Chociaż zdaję sobie sprawę, że dla wielu jest to temat obciążony ideologicznie, to nie wolno, w szczególności ze względów etycznych, pomijać go milczeniem.

Kolejnym aspektem, który co prawda jest poruszany, ale wymaga wielorakich i wielkokrotnych badań, i dlatego uważam, że muszę to jeszcze raz podkreślić, jest przyszłość pracy zarobkowej, poszukiwania sensu życia poza pracą oraz pracy dla samorozwoju, kreatywności itd. Doskonałym przykładem, jak wiele jest w tym miejscu do zrobienia, pokazuje film dokumentalny pt. *Świat po pracy (After Work)* reżyserii Erika Gandiniego⁵⁰³. Temat ten wydaje mi się doskonałym przykładem, jak nasze współczesne standardy myślenia, i co ważniejsze edukacji, odstają całkowicie od problemów lub, co gorsza, nie starają się odpowiedzieć na współczesne i nadchodzące wyzwania. W tym miejscu chciałbym również wytłumaczyć moją fiksję na temacie pracy zarobkowej. By zrozumieć, dlaczego jest to dla mnie tak ważny temat, muszę odwołać się jeszcze do jednego tematu, a mianowicie dążenia do *długomłodości* czy też *długowieczności*. Zdaję sobie oczywiście sprawę, że jest to do pewnego stopnia tematyka z dziedziny futurologii, jednak przy założeniu, że automatyzacja i algorytmizacja zakończą potrzebę powszechnej pracy zarobkowej, a ludzie, dzięki medycynie i technologii zaczną, po pierwsze, żyć średnio o (założmy) 30 lat dłużej – co jest raczej mało ambitnym założeniem – a po drugie, ich okres młodości będzie odpowiednio dłuższy, to ludzkość będzie stać przed niewyobrażalnymi na dzień dzisiejszy wyzwaniami, z których jednym, co moim zdaniem widać już dzisiaj, będzie brak widzenia sensu swojej egzystencji. Dodając do tego ogólne trendy opisywane w wielu miejscach tej pracy, a które dotyczą zmienności i indywidualizacji, tworzy się obraz problemu nie za co żyć, tylko po co żyć. Chociaż paradoksalnie, w chwili obecnej, to właśnie za co jest największą bolączką. Problem ten będzie w moim mniemaniu dotyczył najbardziej osoby, które w tej pracy zostały zdefiniowane jako młodzi dorośli.

⁵⁰³ *Świat po pracy*. 2023. [Film] Reżyser: Erik Gandini. Szwecja; Włochy; Dania: Indie Film as / VPRO Television.

W rozważaniach nad technologią i jej relacjach człowiek-maszyna/program często zapominamy, że technologia nie powinna być elementem, który w całości wyręcza człowieka. Nie dlatego, że nie ma takiej możliwości, jak dowodziłem w wielu fragmentach, ma taką możliwość i coraz więcej pól naszej działalności jest przenoszone na barki poszczególnych technologii. Człowiek nie powinien rezygnować z pewnych ćwiczeń (zarówno fizycznych jak i umysłowych) nawet jeżeli maszyna wykona je lepiej. Jest to element utrzymania zdrowia i ważny aspekt pracy nad sobą. W tym kontekście myślenie wydaje się niezwykle ważne⁵⁰⁴. Nie sposób nie poruszyć również w tym miejscu ponownie kwestii krytycznego myślenia. Wiele autorów i edukatorów zwraca na to uwagę. Jest jednak problem z określeniem, jasnym i klarownym, czym tak właściwe to myślenie krytyczne jest. Chociaż nie twierdzę w tym miejscu, że nie ma żadnych opracowań na ten temat, z pewnością również w wielu miejscach znaleźć można elementy czy też fragmentaryczne opracowanie tego zagadnienia, jednak w powszechnej opinii to słowo raczej jest pewnym wytrychem, niż solidnie ugruntowanym znaczeniowo pojęciem. W tej pracy było również poruszane kilkakrotnie to zagadnienie, jednak patrząc na moją pracę krytycznym okiem, z pewnością jest to element, który wymaga dopracowania. Jako, że nie chodzi tu jedynie o negowanie, doszukiwanie się negatywnych stron, a o analizę i badanie przedmiotu, uznanie tylko uzasadnionych sądów⁵⁰⁵ - to jest rdzeń (*hard core*) tego sposobu myślenia.

Problem z ilością nieporuszonych tematów dotyczy zapewne również bezpośrednio technologii i jej możliwości. W wielu kwestiach nastąpił już dalszy progres tego, co było w tej pracy opisywane. Oczywiście, celem nie było dokładne omawianie wszystkich osiągnięć i możliwości technologii, a wskazanie niektórych kierunków i ogólny potencjał wraz z przypuszczalną przyszłością i opisem, definiowaniem niektórych pojęć. Przechodząc na grunt edukacji, chęć tworzenia rzeczy, programów przydatnych i użytecznych, widoczna jest głęboka potrzeba współpracy międzydyscyplinarnej. Współcześnie nie da się pominąć kwestii technologii, nawet jeżeli dotyczy to właśnie braku użycia technologii. Głębokie zrozumienie, kiedy wsparcie cyfrowe jest przydatne, a kiedy zbędne, z pewnością jest jednym z wyzwań XXI wieku. Tego tematu dotyczą jeszcze dwie ważne kwestie. Po pierwsze, czy istnieje możliwość takiego stanu rzeczy,

⁵⁰⁴ Zob. Miąso, J., 2017. *Myślenie jako ciągle superważny proces w świecie technokracji*. Edukacja - Technika - Informatyka, 1, s. 25-31.

⁵⁰⁵ Mały Słownik Języka Polskiego PWN. 1993. Sobol, E., red., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

że będzie można powiedzieć - ludzkość przeszła okres przejściowy i znacznie lepiej potrafi wykorzystywać technologię – czy raczej będzie to już zawsze ciągle testowanie na żywym organizmie i wszystkie możliwe czynności zapobiegające negatywnym skutkom, będą miały charakter reaktywny. Po drugie, czy opisywany w części teoretycznej kryzys autorytetów, czy też brak współcześnie jasno zdefiniowanych autorytetów, zostanie w przyszłości zażegnany. Jestem skłonny widzieć przyszłość kwestii autorytetów jako, nazwijmy to, *autorytet rozproszony* – czyli jest to definitywny koniec utożsamiania jakiejś pojedynczej jednostki z autorytetem. Będzie to zawsze połączenie kilku źródeł lub uznanie jednego źródła za autorytet jedynie w wąskiej kwestii czyli np. specjalista w danym temacie. Takie podejście oczywiście zakłada powszechną świadomość potrzeby weryfikowania wiadomości podanych przez innych. Jest to również założenie o umiejętności krytycznego myślenia. Jednak po przeprowadzonych badaniach mam wrażenie, że w tym kierunku świat, przynajmniej zachodu, zmierza. Oczywiście wymaga to dalszych badań i zapewne sam pomysł wymagałby również pogłębienia i zweryfikowania.

Przechodząc do badań. Przedstawione dwa badania stanowią w pewnym sensie porażkę moich ambicji. Oczywiście porażki, której nie dało się uniknąć ze względu na ilość pomysłów, jakie uważam, że jeszcze można byłoby wykorzystać w badaniu i opracowywaniu prezentowanego tematu. Oprócz dwóch przedstawionych w tej pracy badań tj. analizy memów internetowych oraz esejów nieformalnych kierowanych do osób w przedziale wiekowym 18-35 lat. Swojej finalizacji nie doczekało się, co stwierdzam z wielkim bólem, badanie esejów nieformalnych pisanych przez ekspertów. Jest to badanie, które zostało zawieszono ze względu na niewystarczającą, w mojej opinii, ilość odpowiedzi. Nie oznacza to, że nie będzie ono kontynuowane, jednak przy kończącym się czasie na pisanie pracy, musiały zapaść decyzje, których ofiarą padło, niestety, to właśnie badanie. Innymi badaniami, które uważam za bardzo ważne, które jednak wymagały znacznego finansowania, były wywiady z osobami aktywnie uczestniczącymi w świecie cyfrowym oraz funkcjonującymi w ramach jakiejś większej grupy, chodziło tu o graczy komputerowych i użytkowników platform VR. To jak oni traktują znajomości i przyjaźnie, które są prowadzone w cyfrowym środowisku, jak balansują życie prywatne, gry i pracę itd. Również badanie, które miało być przeprowadzone w ramach grup fokusowych z młodymi dorosłymi, ze względów głównie czasowych, nie doszło do skutku, a mowa tutaj jedynie o badaniach jakościowych. Badania ilościowe właśnie na

tej grupie byłyby jak najbardziej pożądane i należałoby nimi wzbogacać obraz, jaki jest kreślony u młodych dorosłych. Współcześnie takie wzbogacające badania wymagają w zasadzie jedynie wyboru platformy (firmy), która takie badanie przeprowadzi i można dowiedzieć się o młodych dorosłych wielu ważnych kwestii, które tutaj były poruszane. Jest to jednak mądrość etapu końca pracy, którą na szczęście mogę wykorzystać w przyszłych rozwinięciach tego tematu.

Pomimo wielu opcji niewykorzystanych, które uznaję za wartościowe, to uważam, że te badania, które zostały wykorzystane, były najlepszą z możliwych opcji. Nieskromnie powiem, że uważam, że są one w dużym stopniu innowacyjne, chociaż wykorzystują dość błahe i standardowe elementy. **Przechodząc do analizy memów.** To, że memy należy widzieć jako coś wartościowego przekonuję się od lat w codziennym życiu. Sam przeglądam strony z memami wielokrotnie w ciągu tygodnia i, w samej rzeczy, również dowiaduję się o niektórych wydarzeniach właśnie z nich, a nie z tradycyjnych mediów czy też portali informacyjnych, chociaż tam przeważnie znajduję potwierdzenie lub zaprzeczenie podawanych w memach informacji. To czego chciałem uniknąć, ze względu na bardzo ostrą debatę, były tematy polityczne, tak więc wiele materiału, który zgromadziłem i na który cały czas się natykam, nie zostało wykorzystane. Faktem jest, że tematyka polityczna (pośrednio było to pokazane za pomocą przykładów analizy memów prezentowanych wcześniej) jest najlepszym przykładem właśnie tego, że memy mają znaczenie. Nigdzie lepiej nie ma nagłaśnianych cichych kontrowersji, jakie często w natłoku innych informacji znikają w innych mediach. Czy to są efekty spontanicznych reakcji zwykłych użytkowników, czy działania sztabów politycznych, zostanie pewnie w dużej mierze zagadką, można podejrzewać jednak, że prawda jest gdzieś pomiędzy.

To, że moje przecucia są słuszne, upewniły mnie rozmowy ze studentami, którzy co jakiś czas przyznają się właśnie do takiej formy pozyskiwania informacji. Oczywiście memy o tej tematyce również były pomocne, niemniej wtórne. Myśląc o tym badaniu, mam czasami wrażenie, że wygląda ono nieadekwatnie łatwiej, niż jego wykonanie w rzeczywistości i zabrało dużo czasu. Najtrudniejszą rzeczą było, w mojej opinii, porzucenie swojego rozumienia, a dopuszczenie również innych możliwości istnienia alternatywnych znaczeń kontekstowych. Na zakończenie chciałbym zaznaczyć, iż uważam, że wyniki tych badań okazały się niezwykle owocne i upewniły mnie w słuszności i potrzebie rozwijania narzędzi i badań opartych właśnie na memach. To co

należy rozwinąć z pewnością, to różnorodność memów poddawanych analizie tj. włączenie również coraz popularniejszych form krótkich audio-wizualnych.

Przechodząc teraz do drugiego badania. **Esej nieformalny** jest z pewnością niezwykle wymagający zarówno dla badacza jak i badanych. W prezentowanym badaniu bardzo ważnym aspektem była minimalna ilość założeń przekazywanych badanym, tak by autorzy sami wskazali to, jak rozumieją pojęcia w ramach zadanego eseju. Oczywiście za tym założeniem stoi wiara w to, że osoba zaproszona do napisania eseju poświęci na to czas i podejdzie do tematu krytycznie. Zapewne różnie to w praktyce wychodzi. Niemniej wyniki uznaję za satysfakcjonujące, w szczególności, uznając je za wstępne badania, rozpoznawczo-potwierdzające. Uważam, że warto je powtarzać i zamierzam w niedalekiej przyszłości ponowić tę formę, jednak z bardziej konkretną problematyką, która będzie bardziej zdefiniowana, gdyż, jak to widzę w mojej głowie, uzyskałem ogólny zarys, który teraz należy dookreślać, to dotyczy wielu aspektów. Szczególnie interesujące wydają mi się kwestie pozyskiwania informacji oraz poczucia solidarności społecznej, międzypokoleniowej.

Chciałbym zakończyć ten rozdział pewną ogólną refleksją dotyczącą poruszanych w tej pracy tematów. Mając wręcz pewność, że temat pracy jest zarówno na czasie jak i jest on ważki z wielu perspektyw, to jednak widzę również, że omawiane w jego ramach zagadnienia, w pewnej części, powtarzane były wielokrotnie w przeszłości. Posiadają one zatem pewną uniwersalność, która, znając literaturę piękną XIX wieku czy dokument Kieślowskiego *Gadające głowy* z 1980 roku⁵⁰⁶, ma przynajmniej kilkuwiekową tradycję. Skłania mnie to do przekonania, coraz silniej ugruntowanego, że przestrzeń cyfrowa chociaż jest nowym środowiskiem, to człowiek przenosi do niej swoje zwyczaje, problemy, skłonności. Czasami przybierają one oczywiście nową formę, ale co do istoty „problemu” to jest nim człowiek. Dane środowisko jest, w dużej mierze, tylko miejscem uzewnętrzniania się człowieka w każdym możliwym aspekcie.

⁵⁰⁶ *Gadające głowy*. 1980. [Film] Reżyser: Krzysztof Kieślowski. Polska: Wytwórnia Filmów Dokumentalnych.

Zakończenie

Aby podsumować tę pracę oraz zamknąć całość w klamrze, warto zwrócić się ku początkowi i ponownie przyjrzeć się temu, co zostało tam powiedziane. Bez wątpienia temat tej pracy tj. *Młodzi dorośli w dobie cyfryzacji. Wyzwania współczesności* nie jest tematem łatwym do ujęcia w prosty sposób. Zarówno sami młodzi dorośli, współczesny świat jak i cyfryzacja, to wielowymiarowe kategorie, które wpływają na siebie wzajemnie i nierzadko stapiają się w jedno.

Tak duża różnorodność kwestii, których dotyka ten temat oraz ważkość licznych wątków, tworzy niebanalne pole możliwości działania, gdzie osoba badająca, badacz, musi zdecydować się, o czym należy powiedzieć, a co można pominąć. Takie podejście stworzyło pracę, w której można znaleźć obok siebie różnorodne, na pozór niepowiązane tematy, które tworzą ostatecznie pewną całość. Z jednej strony można w niej znaleźć zagadnienia przedstawiane w teoretycznym kontekście, zajmujące się przyszłością, możliwymi scenariuszami i przypuszczalnymi konsekwencjami. Inne z kolei niezwykle codzienne, namacalne i praktyczne, z którymi każdy współczesny człowiek mógł się zetknąć i z nich korzystać.

We wstępie niniejszej pracy zostały przedstawione trzy pytania, które wyznaczały pola zainteresowań, jakie były poruszane w niniejszej pracy. Brzmiały one następująco: *Jaki jest młody dorosły? Jakimi kategoriami można opisać świat młodych dorosłych, w którym żyją i który tworzą? Czym jest cyfryzacja dla młodych dorosłych?* Teraz, gdy nadszedł czas zakończenia, warto podjąć się próby odpowiedzi na powyższe. Dodać można, że odpowiedź ta będzie efektem zarówno przeprowadzonej w części teoretycznej dywagacji, jak i rezultatów analizy przeprowadzonej w ramach badań.

W prezentowanej dysertacji na wspomniane badania składały się dwie analizy. Pierwsza dotyczyła memów internetowych, które w treści swojej poruszały tematy istotne ze względu na omawianą tematykę młodych dorosłych. Drugie badanie natomiast sprowadzało się do zapoznania się z wypowiedziami wyrażonymi w formie esejów nieformalnych, autorami których były osoby w wielu młodych dorosłych tj. 18-35 lat. Przeprowadzenie badań pozwoliło na skontrolowanie trafności poruszanych w części teoretycznej tematów, by móc ocenić i przeprowadzić ewentualną rewizję prezentowanych treści. Wyniki analiz okazały się w dużej mierze kompatybilne względem siebie. Dało to możliwość wglądu we współczesne problemy młodych

dorosłych oraz eksplikację najważniejszych zagadnień, gdy mowa o cyfryzacji i współczesności w kontekście młodych dorosłych.

Wracając do postawionych pytań. Przed rozpoczęciem procesu odpowiedzi na nie trzeba powtórzyć ważną myśl, a mianowicie – dywagacje dotyczące tych trzech pytań nie są definitywnie rozdzielne względem siebie. Nie miałyby właściwie sensu rozmowy o młodych dorosłych jako charakterystycznej grupie, gdyby nie specyfika współczesnego świata. Natomiast opis współczesności nie byłby tak skomplikowany, zmienny i niepewny, gdyby nie nastąpił tak gwałtowny postęp, którego głównym elementem jest właśnie cyfryzacja.

Pochylając się nad pierwszym pytaniem. Być może odpowiedź na nie jest najtrudniejsza ze wszystkich. Współcześnie coraz trudniej zamknąć i opisać grupę społeczną dużymi kwantyfikatorami, a młodzi dorośli dopiero zwiastują nadejście tej tendencji. Oczywiście nie oznacza to, że nie ma żadnych wspólnych czy też powszechnych cech. Istotności nabrał stosunek, jaki ma jednostka do konkretnej rzeczy czy zjawiska. Tradycyjne markery dorosłości w dużej mierze nadal obiektywnie funkcjonują, tylko że jako zjawiska niekonieczne, którym przypisuje się różną wagę w stosunku do innych faktorów. Z tego względu, z jednej strony widać dominującą pozycję indywidualności jako niezwykle ważnego elementu tej grupy. Z drugiej strony doszukać się można wielości poglądów i rozwiązań pretendujących do bycia określonym mianem *normatywności*.

Dlaczego zatem grupa ta jest uznana za ważną? Po pierwsze z czysto praktycznego powodu, a mianowicie w niedalekiej przyszłości będzie ona kształtować rzeczywistość polityczno-społeczną. Po drugie i prawdopodobnie ważniejsze, jest ona oknem w przyszłość, na to, jakie trendy i problemy zaczną się nasilać, w jakim kierunku podąża cywilizacja, gdzie szukać rozwiązań, na czym powinno się polegać. Bez wątplenia młodzi dorośli są nową jakością w społeczeństwach (kultury zachodniej), ich wyjątkowość nie polega na tym, że znajdują się we wskazanym wieku 18-35 lat, jak zostało zaprezentowane, ta grupa wiekowa nie jest ekskluzywnie zarezerwowana jedynie dla nich. W dużej mierze ich osobliwość wynika z czasów i środowiska, w jakich się urodzili i/lub wychowali oraz postaw, jakie reprezentują, jak i priorytetów, jakimi się kierują. Nie oznacza to oczywiście, że jest to grupa w swojej istocie jednolita. Mają jednak pewne cechy wspólne, które objawiają się różnymi zewnętrznymi opiniami i stereotypami. Z jednej strony - można spotkać opinie o ich wrodzonych zdolnościach do obsługi

różnych urzędzeń (przypisywanie im statusu cyfrowych tubylców). Z drugiej strony - widzi się ich jako niedostosowanych do życia, uzależnionych od technologii ludzi „gorszych” od poprzednich generacji. Można usłyszeć przekonania dotyczące ich małej aktywności, przyjmowania względem świata i swoich problemów pozycji biernej. Odmawiając prawdziwości czy też istotności ich aktywności w Internecie, podkreślić należy ich przeciągające się uzależnienie od rodziców.

Próbując wyznaczyć pewne cechy powszechne i poddać próbie generalizacji tę grupę, jednocześnie uznając postulat dużej indywidualności u młodych dorosłych, można stwierdzić, iż są oni świadomymi swojej pozycji w społeczeństwie, rozumieją również niekorzystny układ, jaki panuje w świecie. Widzą oni wiele korzyści, jakie technologia oferuje w ich życiu. Mają oni również poczucie wyjątkowości względem starszych pokoleń, które osadza się na możliwościach, jakie oferuje współczesność. Są jednak świadomi tego, jak wymagające jest środowisko cyfrowe i ile zagrożeń może ono powodować, gdy podejdzie się do niego bez odpowiedniego przygotowania i ciągłej czujności. W dużej mierze odrzucają oni tradycyjne wzorce i wyznaczniki dorastania, tego co oznacza bycie dorosłym. Są nastawieni na własne dobro i dążą do poczucia dobrego życia. Źródło swoich problemów upatrują zarówno w samych sobie, co manifestują otwarcie potrzebą chodzenia na terapię, jak i w czynnikach zewnętrznych – komentując złe przygotowanie do samodzielnego życia zarówno w szkole, jak i przez rodziców. Widzą i komentują niekorzystną sytuację na rynku pracy, który może posiada oferty, jednak płaca i wymagania często nie współgrają ze sobą. Do tego dochodzą również kwestie powszechnej drożyzny w szczególności, gdy mowa o mieszkalnictwie. Młodzi dorośli poszukują w dużej mierze poczucia bezpieczeństwa, z tego powodu doceniają możliwości Internetu związane z kontaktowaniem się i zapoznawaniem się z ludźmi. Cenią sobie oni pośredni kontakt, ponieważ odpowiada on ich wymaganiom, tj. kiedy go potrzebują niezależnie, gdzie się znajdują. Rozumieją oni wagę posiadania przyjaciół i rodziny, choć zakładanie swojej rodziny nie jest u nich wysoko na liście priorytetów.

Wiele z codziennych czynności przenoszą oni do świata wirtualnego, ponieważ jest to dla nich znacznie praktyczniejsze rozwiązanie, które pozwala zaoszczędzić czas oraz mieć zawsze wszystko, co potrzebne, przy sobie, w jednym urządzeniu. Pomimo większego zaangażowania w świat cyfrowy, nie ma oznak, by osoby zaliczające się do tej grupy charakteryzowały się powszechnie wysokimi zdolnościami technicznymi.

Wykorzystują technologię narzędziowo, bez chęci i potrzeby rozumienia, jak dokładnie ona działa, nie szukając sposobów na wykorzystanie pełnego jej potencjału.

Część z nich z pewnością czuje się przytłoczona współczesnością, nie odnajdują się dobrze w świecie, który wymaga dużej dynamiki, nie gwarantując jednocześnie uzyskania jakichkolwiek korzyści. Starają się oni przedłużyć czas adolescencji i nie widzą w dorosłości – rozumianej jako zakładanie rodziny, znalezienie stałej pracy, kupno domu – atrakcyjnej alternatywy dla tego, gdzie znajdują się teraz. Walu jednak doskonale znajduje się w tej rzeczywistości i korzysta z możliwości jakie istnieją: podróżując, ciągle się doszkalając, inwestując w siebie.

O ważkości tej grupy i wątków poruszanych w tej pracy świadczą coraz to nowsze zjawiska i problemy społeczne. Wskazują na to również liczne raporty. Ze względu na okres około- i między- wyborczy warto przytoczyć raport *Debiutanci '23*, który dotyczy dolnej granicy wiekowej młodych dorosłych, a mianowicie ludzi w wieku 18-21 lat⁵⁰⁷. Można w nim przeczytać, że przejmują się oni sytuacją finansową, kondycją psychiczną ludzi oraz bezrobociem⁵⁰⁸. Są oni jednocześnie sfrustrowani sytuacją, polityczną, wokół nich oraz odczuwają niepokój i lęk przed wejściem w dorosłe życie⁵⁰⁹.

Przechodząc do kolejnej odpowiedzi na pytanie *Jakimi kategoriami można opisać świat młodych dorosłych, w którym żyją i który tworzą?* Nawiązując do powyższego, należy zwrócić uwagę, że współcześnie wiele kwestii jest nowych, a więc nie sposób znaleźć odpowiedzi czy metod działania w przeszłości. Przez taki stan rzeczy, braku utartych i sprawdzonych dróg radzenia sobie z problemami, jakie przynosi współczesność, człowiek narażony jest na popełniania wszelkich błędów. Ludzkość, o prawdziwości tego twierdzenia, przekonuje się na własnej skórze, chociażby doświadczając, coraz gwałtowniejszych, zmian pogodowych związanych z ociepleniem klimatu i katastrof ekologicznych będących rezultatem zanieczyszczenia biosfery. Negatywne skutki nie są widoczne jedynie w dużych skalach, również dotyczą pojedynczych osób.

Należy w tym miejscu zacząć od wspomnianego niepokoju i lęku. Są to bowiem, obok cyfryzacji, niezwykle powszechne elementy dotyczące współczesnego świata

⁵⁰⁷ Galica, M. I Marczuk, M., 2023. *Debiutanci '23*, Lata dwudzieste dla: Clean air fund oraz Profeina.

⁵⁰⁸ W sekcji *obawy i niepokoje o przyszłość* można znaleźć następujące dane dotyczące odpowiedzi: inflacja i koszty życia – 70%; moja osobista sytuacja finansowa i materialna – 46%; kondycja psychiczna ludzi – 38%; bezrobocie 34%.

⁵⁰⁹ Odpowiednio 80% oraz 62%.

wskazywane nie tylko w części teoretycznej, ale również mające swoje miejsce w wynikach badań. Na taki stan rzeczy składa się wiele niejednorodnych czynników, które w pracy obejmowały i dotyczyły dużej zmienności i niepewności. Świat bez stworzonych drogowskazów i pewności co do postępowania jest nieprzyjaznym środowiskiem dla jednostki. Powszechna automatyzacja pracy powoduje niepewność co do przyszłości i możliwości godnych zarobków. Edukacja nie odzwierciedla i nie odpowiada wymogom współczesności, nie przygotowuje do dorosłego życia. Ciągły rozwój technologii nie pozwala na odpoczynek, na rynku co chwilę pojawia się coś nowego. Zalew informacyjny nie pozwala na spokojne zapoznawanie się z informacjami, wymaga ciągłej czujności i podejrzliwości. Wszechobecna kultura sukcesu wpływa na złe samopoczucie i niską samoocenę. Coraz trudniej jednoznacznie ustalić, co jest fałszem, a co prawdą. Co jest naturalnym pięknem, a co przepuszczonym przez filtr zdjęciem. Co jest efektem ciężkiej pracy, a co jedynie fikcją lub produktem sztucznej inteligencji.

We współczesnym życiu kluczową rolę odgrywają media społecznościowe. Są to platformy, dzięki którym miała miejsce większość dotychczasowych zmian. Mają one wkład w opisywaną wcześniej komunikację, która jest ważnym elementem globalności współczesnego świata. Swoją rolę odgrywają również w kulturze instant oraz w postępującym zwrocie od słowa pisanego ku formom po-piśmiennym (dyktowania, nagrywania, używania emotikonów zamiast słów). Media społecznościowe stworzyły możliwości promowania nowych celebrytów, którzy wykorzystując swoje wpływy dzielą się chętnie swoimi opiniami niekoniecznie osadzonymi na faktach i poważnej wiedzy. To zjawisko natomiast jest elementem kryzysu, który występuje w postrzeganiu autorytetów i określaniu, kim właściwie współcześnie taki autorytet powinien być. Ta kwestia wpisuje się w dyskusję o zalewie informacyjnym i współwystępujących problemach z coraz powszechniejszymi fake newsami. Wszelkie problemy związane z używaniem filtrów, tendencyjnym selekcionowaniem informacji, propagandą sukcesu również ma miejsce na portalach społecznościowych.

W końcu również należy wymienić osobno technologię. Jest ona niewątpliwie kluczowym faktorem współczesności. Występuje ona w podwójnej roli jako zbawcy oraz ciemiężyciela ludzkości. Dzięki rozwojowi technologii ludzkości udało się niezwykle wiele. Internet pozwolił na niewyobrażalne połączenie wszystkich ludzi w swoistą globalną wioskę. Społeczeństwo stało się cywilizacją informacji. Największe osiągnięcie ludzkości stworzyło również liczne problemy, na które, przynajmniej według niektórych,

również technologia i dalszy jej rozwój powinno przynieść rozwiązanie. Na chwilę obecną jednak każdy jest w dużej mierze zdany na własne siły i umiejętności w trudach wybierania, co jest dobre dla niego, a co złe. Co przyniesie mu w przyszłości korzyści, a co może przekształcić się w problem. Ciągła potrzeba weryfikacji informacji i poszukiwanie potwierdzeń, rozpoznawanie oszustw, krytyczne przyjmowanie wiadomości. Są to, jak się wydaje, najważniejsze umiejętności XXI wieku.

Odnosząc się do ostatniego pytania. *Czym jest cyfryzacja dla młodych dorosłych?* Odpowiedź na to pytanie wydaje się niezwykle prosta, jednak niesie ze sobą ogrom konsekwencji. A brzmieć powinna następująco: cyfryzacja jest dla nich codziennością. Oczywiście oceny tego aspektu codzienności są różnorodne i z pewnością ma na to wpływ niemało czynników. Widać jednak tendencję do coraz głębszego zanurzania się w świat cyfrowy lub też coraz większego powiązania świata materialnego z cyfrowym. Efektem jest splątanie tych dwóch w jedno. Przykładów można mnożyć niemal bez końca. Widać to doskonale w kwestiach, które były poruszane wraz z odpowiedziami na wcześniejsze zagadnienia. Komunikacja, praca, edukacja, życie towarzyskie i rodzinne, zakupy, załatwianie innych spraw - wszystkie te aspekty w mniejszym lub większym stopniu są uzależnione od technologii, to ona pozwala współcześnie człowiekowi funkcjonować w ramach pojęć „codziennosc”, „normalność”. Jednocześnie cały czas widać przejawy dychotomicznego myślenia – uwidaczniającego się w przekonaniu, że istnieje obiektywna jakościowo różnica między tym co materialne czy też fizyczne, w rozumieniu prawdziwe i wartościowe, a tym co cyfrowe, czyli udające jedynie prawdziwość, mniej wartościowe lub wręcz bezwartościowe.

To czy faktycznie świat materialny z cyfrowym zrównają się z sobą znaczeniowo i istotnościowo, musi pozostać pytaniem otwartym. Fakty i kierunki zmian, wydaje się, wskazują twierdzącą odpowiedź, w końcu aspekt istotności i prawdziwości w życiu społecznym ma w dużej mierze charakter uznaniowy. Emocje i uczucia nie potrzebują być oparte na obiektywnych faktach, transcendentnej prawdzie. Uwagi te nie są decydujące o tym jak będzie, pokazują one jedynie niemożliwość wykluczenia tego, co dzisiaj wydawać się może nieprawdopodobne:

(...) w zakresie nauk społecznych i humanistycznych uprawnione i pożądane jest nie tylko poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: Jak jest? (dostarczające wiedzy wyjaśniającej

przebieg procesów i zdarzeń edukacyjnych, społeczno-edukacyjnych), ale również – Jak może być?, czy też nawet: Jak powinno być?⁵¹⁰

⁵¹⁰ Cybał-Michalska, A., 2021. *Myśl edukacyjna – o powadze teoretyczności ustaleń socjopedagogicznych*. Teologia i Moralność, 16 (1), s. 20.

Bibliografia

1. Alonzi, S., Torre, A. L. i Silverstein, M. W., 2020. *The psychological impact of preexisting mental and physical health conditions during the COVID-19 pandemic*. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1), s. 236-238.
2. Andre, L., 2020 (2023). *53 Important Statistics About How Much Data Is Created Every Day*. [Online] <https://financesonline.com/how-much-data-is-created-every-day/> [Data dostępu: 09 09 2021].
3. Andresen, S. L., 2002. *John McCarthy: father of AI*. *IEEE Intelligent Systems*, 17(5), s. 84-85.
4. Arnett, J. J., 2000. *Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties*. *American Psychologist*, 55(5), s. 469-480.
5. Arnett, J. J., 2004. *Emerging adulthood: The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties*. New York: Oxford University Press.
6. Arnett, J. J. i Tanner, J. L., 2005. *Emerging Adults in America: Coming of Age in the 21st Century*. Washington: American Psychological Association Press.
7. Arytoteles, 2008. *Etyka Nikomachejska*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
8. Babbie, E., 2004. *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
9. Baran, M. i Hamer, K., 2021. *Młodzi dorośli podczas pandemii COVID-19*. W: K. Starzyńska, red. *Młodzi dorośli: identyfikacje, postawy, aktywizm i problemy życiowe*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW, s. 99-123.
10. Barlow, J. P., 1996. *A Declaration of the Independence of Cyberspace*. [Online] <https://www.eff.org/pl/cyberspace-independence> [Data dostępu: 04 06 2021].
11. Bauman, T., 2001. *Strategie jakościowe w badaniach pedagogicznych* (T. Pilch, T. Bauman). W: J. M. Śnieciński, red. *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Żak, s. 267 - 362.
12. Bauman, T., 2006. *Badacz jako krytyk*. W: D. Kubinowski i M. Nowak, redaktorzy *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", s. 189-207.
13. Bauman, Z., 2004. *Życie na przemiał*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
14. Bauman, Z., 2011. *44 listy za świata płynnej nowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
15. Bauman, Z., 2013. *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Warszawa: Sic!.
16. BBC, 2018. *How President Trump took 'fake news' into the mainstream*. [Online] Available at: <https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-46175024> [Data uzyskania dostępu: 09 07 2023].

17. Beck, U., 2002. *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
18. Bell, D. V. J., 2016. *Twenty-first Century Education: Transformative Education for Sustainability and Responsible Citizenship*. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 18(1), s. 48-56.
19. Bender, E., 2011. *Human exoskeletons -- for war and healing*, Ted.com [Online]: https://www.ted.com/talks/eythor_bender_human_exoskeletons_for_war_and_healing.
20. Bendyk, E. i inni, 2007. *Kultura 2.0 : wyzwania cyfrowej przyszłości*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Audiowizualne.
21. Bielińska, K., 2014. *Od Al-Dżaziry do Twittera - wpływ mediów na Arabską Wiosnę*. *Przegląd Politologiczny*, 1, s. 381-394.
22. Bieńko, M., 2019. *New, precarious adulthood: kidults in the 'crowded nest'*. *Studia Demograficzne*, 2 (176), s. 43 - 69.
23. Bińczyk, E., 2018. *Epoka Człowieka. Retoryka i maramz antropocenu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
24. Bińkowska, E., 2003. *Esej - projekcja świadomości*. W: E. Bańkowska i A. Mikołajczuk, redaktorzy *Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów*. Warszawa: Książka i Wiedza, s. 169-220.
25. Bluszcz, J., 2019. *Esej i wywiad jako techniki badania przebiegu życia zawodowego człowieka w kontekście jego zawodowego rozwoju*. *Szkoła – Zawód – Praca*, 18/2019, s. 206 - 222.
26. Borbis Media, 2014. *Optymalizacja długości artykułu, posta czy tweeta w komunikacji internetowej*, Online: <http://www.borbis.pl/blog/optimalizacja-dlugosci-tresci-w-sieci/>.
27. Brennen, S. i Kreiss, D., 2014. *Digitalization and Digitization*. [Online] <https://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/> [Data dostępu: 05 05 2023].
28. Brown, R., 2009. *Public relations and the social web*. I red. London; Philadelphia: Kogan page.
29. Bruner, J. S., 1978. *Poza dostarczone informacje*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
30. Brylska, K. i Gackowski, T., 2017. *Krytyka polityczna w memach internetowych - od dekonstrukcji po rekonfigurację*. W: T. Gackowski, K. Brylska i M. Patera, red. *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 25 - 50.
31. Brylska, K. i inni, 2017. *Konflikt na Ukrainie oczami Polaków - jak patrzą i co widzą w memach*, Warszawa: Laboratorium Badań Medioznawczych UW.

32. Brzezińska, A. I., Kaczan, R., Piotrowski, K. i Rękosiewicz, M., 2011. *Odroczona dorosłość: fakt czy artefakt?*. Nauka, 4, s. 67-107.
33. Carroll, S., 2019. *Twitter, Facebook suspend accounts over Hong Kong protest disinformation*. [Online] <https://www.france24.com/en/20190820-twitter-facebook-suspend-chinese-accounts-disinformation-hong-kong-protests> [Data dostępu: 07 07 2023].
34. Chabasiński, R., 2019. *PornHub relacjonuje protesty w Hongkongu, gdy YouTube, Twitter czy Facebook wspierają narrację ChRL*. [Online] <https://bezprawnik.pl/pornhub-relacjonuje-protesty-w-hongkongu/> [Data dostępu: 13 07 2023].
35. Chaciński, B., 2011. *Marshall McLuhan dziś*. [Online] <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/1517802,1,marshall-mcluhan-dzis.read> [Data dostępu: 07 04 2023].
36. Chakrabarty, D., 2018. *The Seventh History and Theory Lecture ANTHROPOCENE TIME*. *History and Theory*, 57(1), s. 5-32.
37. Charmaz, K., 2009. *Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
38. Charmaz, K., 2009. *Teoria ugruntowana w XXI wieku. Zastosowanie w rozwijaniu badań nad sprawiedliwością społeczną*. W: N. K. Denzin i Y. S. Lincoln, redaktorzy *Metody badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, s. 707-746.
39. Chwistek, M., 2021. *Dlaczego Facebook zmienił nazwę i co oznacza nowe logo? Zuckerberg próbuje uciec od kłopotów*. [Online] <https://www.komputerswiat.pl/artykuly/dlaczego-facebook-zmienil-nazwe-i-co-oznacza-nowego-logo-zuckerberg-probuje-uciec-od/4e15g4h> [Data dostępu: 08 02 2022].
40. Ciechowska, M. i Szymańska, M., 2018. *Wybrane metody jakościowe w badaniach pedagogicznych. Część I*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.
41. Cline, F. i Fay, J., 2014. *Parenting with Love and Logic: Teaching Children Responsibility*. E-book red. Colorado Springs: The Navigators.
42. Connect 2021, 2021. *The Metaverse and How We'll Build It Together -- Connect 2021*. [Online] https://www.youtube.com/watch?v=Uvufun6xer8&ab_channel=Meta [Data dostępu: 20 07 2023].
43. Cybal-Michalska, A., 2012. *Globalizacja i jej krytyka. O potrzebie zorientowania społeczeństwa na wiedzę, aktywne współdziałanie i odpowiedzialność*. W: A. Cybal-Michalska i P. Wierzba, redaktorzy *Dyskursy kultury popularnej w społeczeństwie współczesnym*. Kraków: impuls, s. 13-40.
44. Cybal-Michalska, A., 2014. *Tożsamość w ponowoczesności - przyczynek do refleksji na temat społecznej konstrukcji obrazu ciała*. W: Z. Lew-Starowicz i K. Waszyńska,

redaktorzy *Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 51-62.

45. Cybal-Michalska, A., 2021. *Myśl edukacyjna – o powadze teoretyczności ustaleń socjopedagogicznych*. *Teologia i Moralność*, 16(1 (29)), s. 9-23.
46. Dawkins, R., 2006. *Samolubny gen*. II red. Warszawa: Prószyński i S-ka.
47. DeepMind, 2020. *MuZero: Mastering Go, chess, shogi and Atari without rules*. [Online] <https://deepmind.google/discover/blog/muzero-mastering-go-chess-shogi-and-atari-without-rules/> [Data dostępu: 25 06 2023].
48. DeepMind, 2022. *AlphaFold*. [Online] <https://deepmind.google/technologies/alphafold/> [Data dostępu: 20 06 2023].
49. Deutsche Welle, 2023. *Maturzysta przyłapany na ściąganiu z ChatGPT*. [Online] <https://cyfrowa.rp.pl/technologie/art38530741-maturzysta-przylapany-na-sciaganiu-z-chatgpt> [Data dostępu: 13 8 2023].
50. Diebold, F. X., 2003. "Big Data" Dynamic Factor Models for Macroeconomic Measurement and Forecasting: A Discussion of the Papers by Lucrezia Reichlin and by Mark W. Watson. W: L. P. Hansen, M. Dewatripont i S. J. Turnovsky, redaktorzy *Advances in Economics and Econometrics Theory and Applications, Eighth World Congress*. brak miejsca: Cambridge University Press, s. 115-122.
51. Dingli, A. i Seychell, D., 2015. *The New Digital Natives. Cutting the Chord*. New York; Dordrecht; London: Springer.
52. Domańska, E., 2006. *Historie niekonwencjonalne*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
53. Domański, T., 2019. *Naukowcom udało się odwrócić proces starzenia u ludzi. Szkoda, że tylko na chwilę*. [Online] <https://spidersweb.pl/2019/09/cofnac-zegar-biologiczny.html> [Data dostępu: 05 08 2023].
54. Domański, T., 2020. *Proces starzenia się powinien zostać uznany za chorobę. W przyszłości nauczymy się ją leczyć*. [Online] <https://spidersweb.pl/2020/02/starzenie-sie-choroba-odwracanie-procesu-starzenia-sie.html> [Data dostępu: 09 08 2023].
55. Dostojewski, F., 2013. *Bracia Karamazow*. e-book red. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
56. Drzewiecki, R., 2015. *Nasze dzieci to największe pierdoły na świecie? Hodujemy zombi, które nie wiedzą kim są*. [Online] <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/892103,nasze-dzieci-to-najwieksze-pierdoly-na-swiecie-hodujemy-zombi-ktore-nie-wiedza-kim-sa.html> [Data dostępu: 02 02 2022].
57. Dudzikowa, M., 2007. *Pomyśl siebie... Minieseje dla wychowawcy klasy*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
58. Dukaj, J., 2019. *Po Piśmie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

59. Duszczyk, M., 2021. *Naukowcy głowią się, jak oszukać śmierć. Coraz bliżej długiego życia.* [Online] <https://cyfrowa.rp.pl/biotechnologia/art19190101-naukowcy-glowia-sie-jak-oszukac-smierc-coraz-blizej-dlugiego-zycia> [Data dostępu: 10 07 2023].
60. Duszczyk, M., 2022. *Studentka przyłapana na korzystaniu z ChatGPT. Jest sposób na oszustwa.* [Online] <https://cyfrowa.rp.pl/technologie/art37691461-studentka-przylapana-na-korzystaniu-z-chatgpt-jest-sposob-na-oszustwa> [Data dostępu: 20 06 2023].
61. Dylak, S., 2013. *Architektura wiedzy w szkole.* Warszawa: Difin.
62. Dziedziczak-Foltyn, A. i Gońda, M., 2018. Młodzi dorośli jako postulowani adresaci polityki społecznej. *Polityka Społeczna*, 7, s. 38-43.
63. Eisenstadt, S. N., 2002. *Multiple Modernities.* W: S. N. Eisenstadt, red. *Multiple Modernities.* New Brunswick: Transaction Press, s. 1-30.
64. Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, 2003. *Informacyjny zalew.* Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
65. Erikson, E. H., 2004. *Tożsamość a cykl życia.* Poznań: Zysk i Spółka.
66. Eurostat, 2021. *Age of young people leaving their parental household.* [Online] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=494351#Geographical_differences [Data dostępu: 31 01 2022].
67. Fahy, G. M. i inni, 2019. *Reversal of epigenetic aging and immunosenescent trends in humans.* *Aging Cell*, 18(6).
68. Favaretto, M., Clercq, E. D., Schneble, C. O. i Elger, B. S., 2020. *What is your definition of Big Data? Researchers' understanding of the phenomenon of the decade.* *PLoS ONE*, 15(2).
69. Frankfort-Nachmias, C. i Nachmias, D., 2001. *Metody badawcze w naukach społecznych.* Poznań: Zysk i S-ka.
70. Frankl, V. E., 2023. *Człowiek w poszukiwaniu sensu (Man's Search for Meaning).* III red. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
71. Fry, H., 2019. *Hello world. Jak być człowiekiem w epoce maszyn.* Kraków: Wydawnictwo Literackie.
72. Fukuyama, F., 2000. *Wielki wstrząs. Natura ludzka a odbudowa porządku społecznego.* Warszawa: Bertelsmann Media.
73. Gackowski, T., Brylska, K. i Patera, M., 2017. *Wprowadzenie.* W: T. Gackowski, K. Brylska i M. Patera, redaktorzy *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu.* Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 7-10.
74. *Gadające głowy.* 1980. [Film] Reżyser: Krzysztof Kieślowski. Polska: Wytwórnia Filmów Dokumentalnych.
75. Gadamer, H. G., 1976. *Philosophical Hermeneutics.* Berkeley: University of California Press.

76. Galica, M. i Marczuk, M., 2023. *Debiutanci '23*, Lata dwudzieste dla: Clean air fund; Profeina.
77. Gao, G. i inni, 2017. *Beyond Information Content: The Effects of Culture On Affective Grounding in Instant Messaging Conversations*. PACM on Human-Computer Interaction, 1(18), s. 1-16.
78. Gardner, H., 2013. *The App Generation*. [Online]
https://www.youtube.com/watch?v=sTqY-a2kvk8&ab_channel=RSA [Data dostępu: 13 08 2023].
79. Gardner, H. i Davis, K., 2013. *The App Generation: How Today's Navigate Identity, Intimacy, and Imagination in a Digital World*. New Haven: Yale Univeristy Press.
80. Gądek, J., 2020. *Dobra cyfrowe w grach i ich wartość: skóry*. [Online]
<https://brief.pl/dobra-cyfrowe-w-grach-i-ich-wartosc-skin/> [Data dostępu: 19 08 2023].
81. Geekweek, 2019. *2045 Initiative to projekt, który pozwoli ludzkości oszukać śmierć i żyć wiecznie*. [Online] https://geekweek.interia.pl/styl-zycia/news-2045-initiative-to-projekt-ktory-pozwoli-ludzkosci-oszukac-s,nld,5544516#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome [Data dostępu: 13 07 2023].
82. Geher, G., 2019. *Portrait Mode as Mating Deception. Modern technology is allowing us to come across as ideal, but at what price?*. [Online]
<https://www.psychologytoday.com/intl/blog/darwins-subterranean-world/201911/portrait-mode-mating-deception> [Data dostępu: 04 08 2023].
83. Gersz, O., 2020. *Nie wyobrażam sobie życia bez wiadomości głosowych. Dzięki nim przetrwałam lockdown*. [Online] <https://natemat.pl/328449,wiadomosci-glosowe-messenger-whatsapp-sa-coraz-popularniejsze-w-polsce> [Data dostępu: 05 05 2023].
84. Gibbs, G., 2011. *Analizowanie danych jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
85. Giddens, A., 2012. *Nowoczesność i tożsamość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
86. Giddens, A. i Sutton, P. W., 2014. *Socjologia. Kluczowe pojęcia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
87. Gillis, A. S., 2022. *What is the internet of things (IoT)?*. [Online]
<https://internetofthingsagenda.techtarget.com/definition/Internet-of-Things-IoT> [Data dostępu: 09 09 2022].
88. Głomb, K., 2021. *Okno na świat. Transformacja cyfrowa systemu oświaty w Wodzisławiu Śląskim w latach 2021-2026*, Tarnów: Stowarzyszenie „Miasta w Internecie”.
89. Golka, M., 1999. *Cywilizacja. Europa. Globalizacja*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
90. Gołaszewska, M., 1990. *Conditio humana qua fuga*. Sztuka i Filozofia, 3, s. 85-96.

91. Google, 2023. *Omówienie prawa do bycia zapomnianym*. [Online] <https://support.google.com/legal/answer/10769224?hl=pl> [Data dostępu: 15 07 2023].
92. Gromkowska-Melosik, A., 2011. *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet*. Kraków: impuls.
93. Growiec, K., 2008. *Dlaczego dorośle dzieci nie chcą opuszczać swoich rodzinnych domów*. [Online] <https://www.polityka.pl/jamyoni/1747998,1,dlaczego-dorosle-dzieci-nie-chca-opuszczac-swoich-rodzinnych-domow.read> [Data dostępu: 31 1 2022].
94. Grudzińska, M., 2020. *Masturdating - na czym polegają samotne randki?*. [Online] <https://portal.abczdrowie.pl/masturdating> [Data dostępu: 25 01 2022].
95. Guba, E. G. i Lincoln, Y. S., 2009. *Kontrowersje wokół paradygmatów sprzeczności i wyłaniające się zbieżności*. W: N. K. Denzin i Y. S. Lincoln, redaktorzy *Metody badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 281-314.
96. Gudanowska, A. E., 2015. *Istota współczesnych technologii w kontekście procesów zarządzania i foresighty technologicznego*. Zasiady Naukowe Politechniki Śląskiej, 1941, s. 195 - 205.
97. GUS, 2020. *Pokolenie gniazdowników w Polsce*, Warszawa: Urząd Statystyczny w Warszawie.
98. GUS, 2022. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
99. Habermas, J., 1998. *Modernizm - niedokończony projekt*. W: R. Nycz, red. *Postmodernizm. Antologia przekładów*. Kraków: Wydawnictwo Baran i Suszczyński, s. 25-46.
100. Habrajska, G., 2017. *Czy młodzi ludzie rozumieją, co przekazują memy? Standaryzacja argumentów jako technika analizy memów internetowych*. W: T. Gackowski, K. Brylska i M. Patera, redaktorzy *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 233-252.
101. Häggström, O., 2021. *Aspects of Mind Uploading*. W: W. Hofkircher i H. Kreowski, redaktorzy *Transhumanism: The Proper Guide to a Posthuman Condition or a Dangerous Idea?*. Cham: Springer, s. 3-20.
102. Halpern, D., Valenzuela, S. i Katz, J. E., 2016. *"Selfie-ists" or "Narci-selfiers"? A cross-lagged panel analysis of selfie taking and narcissism*. *Personality and Individual Differences*, 97, s. 98-101.
103. Harari, Y. N., 2012. *Od zwierząt do bogów. Krótka historia ludzkości*. Warszawa: PWN.
104. Haraway, D. J., 2015. *Staying with the Trouble*. Durham, London: duke university press.
105. Hargittai, E., 2010. *Digital Na(t)ives? Variation in Internet Skills and Uses among Members of the "Net Generation"*. *Sociological Inquiry*, 80(1), s. 92-113.

106. Hassabis, D., 2017. *Silver David, AlphaGo Zero: Learning from scratch*, deepmind.com. [Online]
<https://deepmind.com/blog/alphago-zero-learning-scratch/> [Data dostępu: 20 02 2018].
107. Herr, H., 2014. *The new bionics that let us run, climb and dance*. [Online]
https://www.ted.com/talks/hugh_herr_the_new_bionics_that_let_us_run_climb_and_dance
108. Herr, H., 2014. *The new bionics that let us run, climb and dance*, Ted.com [Online]:
https://www.ted.com/talks/hugh_herr_the_new_bionics_that_let_us_run_climb_and_dance.
109. Herr, H., 2018. *How we'll become cyborgs and extend human potential*, Ted.com. [Online]:
https://www.ted.com/talks/hugh_herr_how_we_ll_become_cyborgs_and_extend_human_potential.
110. Hertlein, K. M. i Twist, M. L. C., 2019. *The Internet Family: Technology in Couple and Family Relationships*. e-book red. New York; London: Routledge.
111. Hesse, A. i inni, 2019. *Qualitative Research Ethics in the Big data Era*. American Behavioral Scientist, 63(5), s. 560-583.
112. Howard, P. N. i inni, 2017. *Junk News and Bots during the French Presidential Election: What Are French Voters Sharing Over Twitter?*, Oxford: DATA MEMO 2017.3 .
113. Huberman, M. i Minns, C., 2007. *The times they are not changin': Days and hours of work in Old and New Worlds, 1870–2000*. Explorations in Economic History, 44(4), s. 538-567.
114. Huffman, S., 2014. *OMG! Mobile voice survey reveals teens love to talk*. [Online]
<https://blog.google/products/search/omg-mobile-voice-survey-reveals-teens/> [Data dostępu: 10 06 2023].
115. Huxley, A., 2010. *Nowy wspaniały świat*. Warszawa: Muza.
116. Jachyra, D., 2011. *Trollowanie - antyspołeczne zachowania w internecie, sposoby wykrywania i obrony*. Zeszytki Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia Informatica, 28, a. 253-261.
117. Jacques-Aviñó, C. i inni, 2020. *Gender-based approach on the social impact and mental health in Spain during COVID-19 lockdown: a cross-sectional stud*. BMJ Open, s. 1-10.
118. Jakubowski, W., 2017. Fifty Years After, czyli kilka refleksji o dzisiejszej kulturze młodzieżowej. *Studia Edukacyjne*, 46, s. 113-123.
119. Jameson, F., 2011. *Postmodernizm, czyli logika kulturowa późnego kapitalizmu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

120. Jaśko, K., 2021. *Aktywizm młodych: spontaniczność vs. zinstytucjonalizowanie, online vs. offline, powody radykalizacji*. W: K. Skarżyńska, red. *Młodzi dorośli: identyfikacje, postawy, aktywizm i problemy życiowe*. Warszawa: SGGW, s. 63 - 82.
121. Johnson, J., 2022. *Age distribution of internet users worldwide 2019*. [Online] <https://www.statista.com/statistics/272365/age-distribution-of-internet-users-worldwide/> [Data dostępu: 09 02 2022].
122. Jr., R. A. S., 2011. *Meanings and Markers for Young Americans*. W: M. Waters, red. *Coming of Age in America: The Transition to Adulthood in the Twenty-First Century*. Oakland: University of California Press, s. 169-190.
123. Judd, T., 2018. *The rise and fall (?) of the digital natives*. *Australasian Journal of Educational Technology*, 34 (5), s. 99-119.
124. Juszczak, S., 2013. *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
125. Kaliszewska, M., 2009. *Esej pedagogiczny w kształceniu akademickim. Teoria, praktyka i ocenianie*. Kielce: Wydawnictwo Humanistyczno-Przyrodnicze Jana Kochanowskiego.
126. Kaliszewska, M., 2011. *Funkcje eseju pedagogicznego w dydaktyce akademickiej na tle procesów inkluzji społecznej*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.
127. Kamińska, M., 2018. *Niełatwo "uchwycić cebulę". Memy mówią o naszym świecie i nas samych więcej niż dzieła sztuki* [Wywiad] (09 02 2018).
128. Kanoh, H., 2018. *Why do people believe in fake news over the Internet? An understanding from the perspective of existence of the habit of eating and drinking*. *Procedia Computer Science*, 126, s. 1704-1709.
129. Kapłań, P., 2023. *10 statystyk, które uświadomią Ci jak ważne jest SEO*. [Online] <https://1stplace.pl/blog/10-statystyk-ktore-uswiadomia-ci-jak-wazne-jest-seo/> [Data dostępu: 10 07 2023].
130. Kasprowicz, D. i Veltzé, K., 2020. *Badania nad memami internetowymi w świetle wiedzy o nowych mediach... – wyzwania metodologiczne*. *Studia de Cultura*, 12(3), s. 4-12.
131. Kąkolewicz, M., 2011. *Uczenie się jako konstruowanie wiedzy*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
132. Kędzierski, R., 2023. *Bill Gates prognozuje, że sztuczna inteligencja odbierze nam pracę. "Humanoidalne roboty będą tańsze"*. [Online] <https://next.gazeta.pl/next/7,151243,29792615,bill-gates-prognozuje-ze-sztuczna-inteligencja-odbierze-nam.html> [Data dostępu: 19 07 2023].
133. Kilen, N., 2020. *Historia mediów społecznościowych*. [Online] <https://obtk.pl/historia-mediow-spolesznosciowych/> [Data dostępu: 03 02 2022].

134. Kiss, J., 2010. *Google admits collecting WI-Fi data through Street View cars*. [Online] <https://www.theguardian.com/technology/2010/may/15/google-admits-storing-private-data> [Data dostępu: 08 02 2022].
135. Kitchin, R. i McArdle, G., 2016. *What makes Big Data, Big Data? Exploring the ontological characteristics of 26 datasets*. *Big Data & Society*, January–June 2016, s. 1–10.
136. Kołowiecki, W., 2012. Memy internetowe, jakonowy język internetu. *Kultura i Historia*, 21, s. 1-22.
137. Konecki, K., 2000. *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
138. Konecki, K., 2003. *Odczarowanie świata dotyczy także miłości*. W: K. Doktor, K. Konecki i W. Warzywoda-Kruszyńska, redaktorzy *Praca-Gospodarka-Szczędność*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 177-191.
139. Krzaklewska, E., 2014. *Odrzucanie dorosłości czy nowa dorosłość? Dylematy i dyskusje w badaniu procesów wchodzenia w dorosłość*. *Societas/Communitas*, 18(2a), s. 47-68.
140. Krzykowska, K., 2022. *Czarnek zapowiada masowe zwolnienia albo wcześniejsze emerytury. Bo "nauczycieli będzie za dużo"*. [Online] <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/8621548,nauczyciele-zwolnienia-czarnek-wczesniejsze-emerytury.html> [Data dostępu: 29 07 2023].
141. Krzysztofek, K., 2006. *Status mediów cyfrowych: stare i nowe paradygmaty*. *Global Media Journal-Polish Edition*, 1, s. 1-15.
142. Kubinowski, D., 2010. *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – metodyka – ewaluacja*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
143. Kubinowski, D., 2016. *Istota jakościowych badań pedagogicznych - wprowadzenie*. *Jakościowe Badania Pedagogiczne*, 1(1), s. 5-14.
144. Kucharczyk, M., 2023. *"El Pais": Młodzi unikają rozmów telefonicznych. Naukowcy ostrzegają*. [Online] <https://wydarzenia.interia.pl/raport-media-zagraniczne/news-el-pais-mlodzi-unikaja-rozmow-telefonicznych-naukowcy-ostre,nld,6583295> [Data dostępu: 20 08 2023].
145. Kucharska, B., 2019. *Przedsiębiorstwa handlu detalicznego wobec problemów rynku pracy w Polsce*. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 10/2019, s. 157-169.
146. Kulas, P., 2017. *Inteligencja zaprzeczona. Etos i tożsamość młodych inteligenckich elit*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
147. Kuśmierk, M., 2023. *Tak uczy się sztuczna inteligencja. Model Google'a dorównuje człowiekowi*. [Online] <https://spidersweb.pl/2023/02/deepmind-sztuczna-inteligencja-uczenie-przez-wzmocnienie.html> [Data dostępu: 10 08 2023].
148. Kwiatkowska, E. M., 2014. *Rozwój Internetu rzeczy – szanse i zagrożenia*. *Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny*, 8(3), s. 60-70.

149. Kwiatkowska, W., 2012. *Młodzi dorośli w obliczu kształcenia internetowego: spojrzenie z perspektywy dydaktyki różnicowej*. W: J. Marbitzer i E. Musiał, redaktorzy *Człowiek-Media-Edukacja*. Kraków: KTiME UP, s. 257-270.
150. Lange, R., 2021. *Nastolatki 3.0 Raport z ogólnopolskiego badania uczniów*, Warszawa: NASK - Państwowy Instytut Badawczy.
151. Lazer, D. M. J. i inni, 2018. *The science of fake news*. *Science*, 359(6380), s. 1094–1096.
152. Ledzińska, M., 2012. *Młodzi dorośli w dobie globalizacji. Szkice psychologiczne*. Warszawa: Difin.
153. Lee, D., 2019. *Hong Kong protests: YouTube shuts accounts over disinformation*. [Online] <https://www.bbc.com/news/technology-49443489> [Data dostępu: 18 07 2023].
154. Lem, S., 2021. *Golem XIV*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
155. Leszkowicz, M., 2020. *Czytanie Informacyjne*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
156. Liberska, H., 2007. *Współczesny obraz moratorium*. W: H. Liberska i B. Harwas-Napierała, redaktorzy *Tożsamość a współczesność. Nowe tendencje i zagrożenia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 25-52.
157. Li, J., 2019. *China's messaging against the Hong Kong protests has found a new outlet: Pornhub*. [Online] <https://qz.com/1747617/chinese-users-go-to-pornhub-to-spread-hong-kong-propaganda> [Data dostępu: 09 07 2023].
158. Li, J. i inni, 2017. *A conserved NAD+ binding pocket that regulates protein-protein interactions during aging*. *Science*, 24(355), s. 1312-1317.
159. Lipska, A. i Zagórska, W., 2011. *Stająca się dorosłość w ujęciu Jeffreya J. Arnetta jako rozbudowana faza liminalna rytuału przejścia*. *Psychologia Rozwojowa*, 16(1), s. 9-21.
160. Luebke, A. M. i inni, 2018. *Dimensionality of Helicopter Parenting and Relations to Emotional, Decision-Making, and Academic Functioning in Emerging Adults*. *Assessment*, 25(7), s. 841-857.
161. Łach, T., 2012. *Strach przed postępem - kilka uwag o nurtach antytechnicznych*. *Kultura i Wartości*, 04/1012, s. 33-43.
162. Łaziński, M., 2017. *Słowo roku 2016 w Polsce i na świecie. Trybunał i pięćset plus w cieniu postprawdy*. tekst i dyskurs – text und diskurs, 10/2017, s. 245-262.
163. Łobocki, M., 1982. *Metody badań pedagogicznych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
164. Łobocki, M., 2001. *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków: Impus.
165. Malewska-Szałygin, A., 2017. *Memy – nowa forma wiedzy potocznej o polityce*. W: T. Gackowski, K. Brylska i M. Patera, redaktorzy *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*. Warszawa: ASPRA-JR, s. 11-24.

166. Malewski, M., 2001. *Teorie Andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
167. Malm, A. i Hornborg, A., 2014. *The geology of mankind? A critique of the Anthropocene narrative*. *The Anthropocene Review*, 1(1), s. 62–69.
168. Marak, K., 2013. *Memy internetowe: informacja i transformacja w sieci*. W: P. Grochowski, red. *Netlor: Wiedza cyfrowych tubylców*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 133-165.
169. Marianowska, A., 2013. *Pomiędzy adolescencją a dorosłością - koncepcja emerging adulthood Jefereya J. Arnetta*. *Edukacja Dorosłych*, 1, s. 91- 104.
170. Marody, M., 2021. *Od "dzielnej ofiary" do podmiotu moralnego - procesy kształtowania tożsamości społecznej*. W: M. Marody, red. *Wartość w działaniu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 241-296.
171. Marr, B., 2021. *How Much Data Is There In the World?*. [Online] <https://bernardmarr.com/how-much-data-is-there-in-the-world/> [Data dostępu: 08 09 2021].
172. Marton, F., 1981. Phenomenography — Describing conceptions of the world around us. *Instructional Science*, 10, s. 177-200.
173. Marton, F., 1995. *Phenomenography: A Research Approach to Investigating Different Understanding of Reality*. W: R. R. Sherman i R. B. Webb, redaktorzy *Qualitative Research in Education: Focus and Methods*. London, New York, Philadelphia: The Falmer Press, s. 141-161.
174. Maszke, A. W., 2005. *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu rzeszowskiego.
175. Matto, H. C., 2011. *Young Adulthood*. W: E. D. Hutchison, red. *Dimensions of Human Behavior. The changing life course*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE, s. 269-303.
176. McGee, R. W., 2023. *How Would American History Be Different If FDR Had Been Assassinated in 1933: A Chatgpt Essay*. [Online] <https://ssrn.com/abstract=4413419> [Data dostępu: 27 05 2023].
177. McGuigan, J., 2006. *Modernity and postmodern culture*. New York: Open University Press.
178. McKinsey Global Institute, 2017. *Jobs lost, jobs gained: What the future of work will mean for jobs, skills, and wages*. [Online] <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages> [Data dostępu: 03 08 2023].
179. McLuhan, M., 2004. *Zrozumieć media. Przedłużenie człowieka*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne.
180. Mead, M., 2000. *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*. Warszawa: PWN.

181. Melosik, Z., 1995. *Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji*. Toruń-Poznań: Wydawnictwo EDYTOR.
182. Melosik, Z., 2004. *Kultura instant: paradoksy pop-tożsamości*. W: W. Pasterniak, red. *Dydaktyka Literatury*. Zielona Góra; Poznań: Uniwersytet Zielonogórski; Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, s. 67-81.
183. Melosik, Z., 2013. *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*. Kraków: Impuls.
184. Melosik, Z. i Szkudlarek, T., 1998. *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*. Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS.
185. Miąso, J., 2014. *Rola mediów w kształtowaniu kultury regionalnej w perspektywie społeczeństwa informacyjnego, medialnego, sieciowego*. W: A. Solak, red. *Perspektywy edukacyjno-społeczne. Transgresja-Kultura-Edukacja*. Łódź: Wyższa Szkoła Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, s. 16-20.
186. Miąso, J., 2017. *Myślenie jako ciągle superważny proces w świecie technokracji*. *Edukacja - Technika - Informatyka*, 1, s. 25-31.
187. Miąso, J., 2019. „Wielki Wstrząs” – nowe media a kapitał społeczny – pomnażanie czy drenaż? *Konieczność wzmacniania merytorycznej i personalistycznej edukacji medialnej dla budowania kapitału społecznego*. *Studia Edukacyjne*, 53, s. 241-253.
188. Microsoft, 2023. *Uczenie głębokie a uczenie maszynowe w usłudze Azure Machine Learning*. [Online] <https://learn.microsoft.com/pl-pl/azure/machine-learning/concept-deep-learning-vs-machine-learning?view=azureml-api-2> [Data dostępu: 08 08 2023].
189. Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych, 2023. *ICD-11. XT9T Ageing-related*. [Online] <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f459275392> [Data dostępu: 09 08 2023].
190. Mills, K. A., 2019. *Big Data for Qualitative Research*. London: Routledge.
191. Miłosz, C., 1961. *Proza*. *Kultura*, 11, s. 41-44.
192. Mizerek, H., 2017. *Studium przypadku w badaniach nad edukacją. Istota i paleta zastosowań*. *Przegląd Pedagogiczny*, 1(21), s. 9-22.
193. Moilanen, K. L. i Manuel, M. L., 2019. *Helicopter Parenting and Adjustment Outcomes in Young Adulthood: A Consideration of the Mediating Roles of Mastery and Self-Regulation*. *Journal of Child and Family Studies*, 28, s. 2145-2158.
194. Moore, J. W., 2015. *Capitalism in the Web of Life. Ecology and the Accumulation of Capital*. London, New York: Verso.
195. Morbitzer, J., 2017. *Sokrates odwrócony, czyli o internetowej głupocie*. W: J. Morbitzer, D. Morańska i E. Musiał, redaktorzy *Człowiek - Media - Edukacja*. Dąbrowa Górnicza: Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, s. 123-134.

196. Moroz, J., 2013. *Fenomenografia jako metoda badania treści świadomościowych*. *Pedagogika Szkoły Wyższej*, 1, s. 33-44.
197. Moskal, W., 2017. *Leczenia raka. Watson, superkomputer IBM, już w Polsce. Pomoże onkologom w wyborze najlepszej metody leczenia chorych na nowotwory*. [Online] <https://wyborcza.pl/TylkoZdrowie/7,137474,21627412,leczenia-raka-watson-superkomputer-ibm-juz-w-polsce-pomoze.html> [Data dostępu: 18 07 2023].
198. Mullins, A., 2009. *My 12 pairs of legs*, Ted.com [Online]: https://www.ted.com/talks/aimee_mullins_my_12_pairs_of_legs.
199. Musk, E., 2017. *National Governors Association 2017 Summer Meeting* [Wywiad] (15 07 2017).
200. Muszyński, H., 2018. *Metodologiczne vademecum badacza pedagoga*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
201. NapoleonCat., 2022. *Facebook users in Poland*. [Online] <https://napoleoncat.com/stats/facebook-users-in-poland/2022/01/> [Data dostępu: 09 02 2022].
202. Nolan, B., 2023. *Employee says ChatGPT carries out 80% of his work duties, which allowed him to take on a 2nd job, report says*. [Online] <https://www.businessinsider.com/chatgpt-second-job-overworking-overemployment-2023-4?IR=T> [Data dostępu: 15 06 2023].
203. Ogólnopolska kampania edukacyjna FakeHunter-Edu, 2022. *Walka z dezinformacją i weryfikacja treści publikowanych w mediach społecznościowych*. [Online] <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/walka-z-dezinformacja-i-weryfikacja-tresci-publikowanych-w-mediach-spolesznosciowych--rusza-ogolnopolska-kampania-edukacyjna-fakehunter-edu> [Data dostępu: 08 07 2023].
204. Oleś, P. K., 2008. *O różnych rodzajach tożsamości oraz ich stałości i zmianie*. W: P. K. Oleś i A. Batory, redaktorzy *Tożsamość i jej przemiany a kultura*. Lublin; Warszawa: Katolicki Uniwersytet Lubelski, s. 41-84.
205. Olsen, B., 2003. *Material Culture after Text: Re-Membering Things*. *Norwegian Archaeological Review*, 36(3), s. 87- 104.
206. Olszewska, D., 2021. *Czy twoje dzieci są płatkami śniegu? Wyjaśniamy, jak to rozpoznać i jakie są konsekwencje* [Wywiad] (29 10 2021).
207. Olszewski, S., 2021. *Starzenie się jako choroba? Ekonomiczne korzyści z wprowadzenia starzenia się do Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób (ICD)*. [Online] <https://biotechnologia.pl/farmacja/starzenie-sie-jako-choroba-ekonomiczne-korzysci-z-wprowadzenia-starzenia-sie-do-miedzynarodowej-klasyfikacji-chorob-icd,21020> [Data dostępu: 09 07 2023].
208. Oxford Advanced Learner's Dictionary, [Online] <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/infographic?q=Infographic>.

209. Padilla-Walker, L. M. i Nelson, L. J., 2012. *Black Hawk down? Establishing helicopter parenting as a distinct construct from other forms of parental control during emerging adulthood*. *Journal of Adolescence*, 35(5), s. 1177-1190.
210. Patera, M., 2017. *Czy to tylko dobry żart ? Memy internetowe w kontekście wyborów parlamentarnych w 2015 roku*. W: T. Gackowski, K. Brylska i M. Patera, redaktorzy *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 211-232.
211. Patton, M. Q., 1990. *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury Park; London; New Delhi: Sage Publications.
212. Pawlaczyk, J., 2020. *Kim jest inny? Wielokulturowość we współczesnym świecie*. W: W. Heller, M. Kaźmierska i M. Wieczorek, redaktorzy *Spotkanie z innym w szkole i na uczelni. O możliwościach porozumienia*. Poznań-Kalisz: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, s. 43-58.
213. Pawlaczyk, J., 2022. *The Other in the Modern World: An Overview of Chosen Ideas*. W: M. Klichowski, P. Pospieszna i A. Sakson-Boulet, redaktorzy *In Search of Academic Excellence. Social Sciences and Humanities in Focus (Vol. II)*. Berlin: Peter Lang, s. 171-190.
214. Pazderska, A., 2021. *Internetowa aktywność młodych dorosłych - raport z badań empirycznych*. *Świat Idei i Polityki*, 20(1), s. 125-139.
215. Pence, H. E., 2016. *Preparing for the Real Web Generation*. *Journal of Educational Technology Systems*, 35(3), s. 347–356.
216. Piątek, Z., 2017. *Dlaczego AlphaGo Zero jest przełomem?*. [Online] <https://przemysl-40.pl/index.php/2017/11/09/alphago-zero/> [Data dostępu: 02 08 2023].
217. Pieriegud, J., 2016. *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy*. W: J. Gajewski i W. P. J. Pieriegud, redaktorzy *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa. Szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową – Gdańska Akademia Bankowa, s. 11 - 37.
218. Pietraś, M., red., 2002. *Oblicza procesów globalizacji*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej.
219. Pietrzak, E., 2018. *Nieposłuszeństwo i profanacje – globalne społeczeństwo obywatelskie*. *Przegląd Politologiczny*, 1, s. 83-92.
220. Pilch, T., 1998. *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak".
221. Pilch, T. i Bauman, T., 2001. *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Żak.
222. Platon, 2005. *Dialogi tom I*. Kęty: Wydawnictwo ANTYK.
223. Podgórski, D., 2017. *Badanie: popularność funkcji głosowych rośnie z roku na rok*. [Online]

- <https://marketingwsieci.pl/badanie-popularnosc-funkcji-glosowych-rosnie-z-roku-na-rok/> [Data dostępu: 03 12 2022].
224. Prensky, M., 2001. *Digital Natives, Digital Immigrants Part 1*. On the Horizon, 9(5), s. 1-6.
225. Prokopiuk, W., 2010. *Hermeneutyka jako metodologia rozumienia i interpretacji*. W: J. Piekarski, D. Urban-Zajac i K. J. Szmidt, redaktorzy *Metodologiczne problemy tworzenia wiedzy w pedagogice, Oblicza akademickiej praktyki*. Kraków: Impuls, s. 119-134.
226. Przyborowska, B., 2006. *Przyszłość kształcenia w kulturze wysokiej tolerancji niepewności*. Rocznik Andragogiczny, s. 21-27.
227. Przyborowska, B., 2014. *Fundamenty innowacyjnego społeczeństwa*. Rocznik Andragogiczny, 21, s. 89-100.
228. Punch, K., 2000. *Developing Effective Research Proposals*. London: Sage.
229. Pyżalski, J., 2019. *Polskie badanie EU Kids Online 2018*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN.
230. Quandt, T., Frischlich, L., Boberg, S. i Schatto-Eckrodt, T., 2019. *Fake News*. W: T. P. Vos i F. Hanusch, redaktorzy *The International Encyclopedia of Journalism Studies*. [Online] https://www.researchgate.net/publication/332749986_Fake_New: John Wiley & Sons, Inc.
231. Rajaraman, V., 2014. *JohnMcCarthy — Father of artificial intelligence*. Resonance, 19(3), s. 198-207.
232. REALITY LABS Meta, 2021. *Connect 2021: Our vision for the metaverse*. [Online] <https://tech.facebook.com/reality-labs/2021/10/connect-2021-our-vision-for-the-metaverse/> [Data dostępu: 08 07 2023].
233. REALITY LABS Meta, 2021. *Ray-Ban and Facebook introduce Ray-Ban Stories, first-generation smart glasses*. [Online] <https://tech.facebook.com/reality-labs/2021/9/ray-ban-and-facebook-introduce-ray-ban-stories-first-generation-smart-glasses/> [Data dostępu: 20 07 2023].
234. Revell, T., 2017. *AI will be able to beat us at everything by 2060, say experts, New Scientist*. [Online] https://www.newscientist.com/article/2133188-ai-will-be-able-to-beat-us-at-everything-by-2060-say-experts/?utm_campaign=Echobox&utm_medium=Social&utm_source=Twitter#link_time=1496666914 [Data dostępu: 05 02 2018].
235. Richardson, L., 1994. *Writing: A method of inquiry*. W: N. K. Denzin i Y. S. Lincoln, redaktorzy *Handbook of qualitative research*. Sage Publications, Inc, s. 516-529.
236. Rokita, J., 2013. *Governance w optyce metodologii postmodernistycznego myślenia*. Studia Edukacyjne, 141, s. 9-20.
237. Romo, F. i MacLachlan, M., 2020. *Mapping The Black Lives Matter Movement*. [Online] blm-map.com [Data dostępu: 01 07 2023].

238. Rosiński, D., 2013. *Wczesna dorosłość - wybrane aspekty z perspektywy psychologii społecznej*. *Polityka Społeczna*, 2, s. 8-14.
239. Rosiński, D., 2013. *Wczesna dorosłość - wybrane aspekty z perspektywy psychologii społecznej*. *Wczesna dorosłość. Problemy społeczne, ryzyko i zasoby zdrowotne, zatrudnienie*, 2, s. 8-13.
240. Rowlands, I. i inni, 2008. *The Google generation: the information behaviour of the researcher of the future*. *Aslib Proceedings*, 60(4), s. 290-310.
241. Rusak, A., 2021. *Oskarżali ją o catfishing, a miała na sobie tylko makijaż: "Dlatego mam problem z zaufaniem"*. [Online] <https://vibez.pl/wydarzenia/oskarzyli-ja-o-catfishing-a-miala-na-sobie-tylko-makijaz-dlatego-mam-problemy-z-zaufaniem-6718821926263648a> [Data dostępu: 29 12 2022].
242. Russell, J., 2017. *Google's AlphaGo AI wins three-match series against the world's best Go player*, *techcrunch.com*. [Online] <https://techcrunch.com/2017/05/24/alphago-beats-planets-best-human-go-player-ke-jie/> [Data dostępu: 29 01 2018].
243. Ryan, C., 2019. *Civilized to Death: What Was Lost on the Way to Modernity*. Simon & Schuster.
244. Ryan, M.-L., 2003. *Narrative as Virtual Reality: Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
245. Samuel, A., 2017. *Opinion: Forget "digital natives." Here's how kids are really using the Internet*. [Online] <https://ideas.ted.com/opinion-forget-digital-natives-heres-how-kids-are-really-using-the-internet/> [Data dostępu: 03 01 2023].
246. Schultz, J., 2019. *How Much Data is Created on the Internet Each Day?*. [Online] <https://blog.microfocus.com/how-much-data-is-created-on-the-internet-each-day/> [Data dostępu: 07 09 2022].
247. Scientiamobile, 2014. *Mobile Overview Report*, Online: <https://www.scientiamobile.com/blog/?search=2014+december>.
248. Sears, D. O. i Levy, J. S., 2003. *Childhood and adult political development*. W: L. Huddy, D. O. Sears i L. Sack S, redaktorzy *Handbook of Political Psychology*. New York: Oxford University Press, s. 60-109.
249. Sendyka, R., 2006. *Nowoczesny esej*. Kraków: Universitas.
250. Settersten, R. A., Ottusch, T. M. i Schneider, B., 2015. *Becoming Adult: Meanings of Markers to Adulthood*. W: R. Scott i S. Kossly, redaktorzy *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*. brak miejsca:Jonh Wiley & Sons, Inc., s. 1-16.
251. Shkedi, A., 2019. *Data analysis in qualitative reserch*. brak miejsca:Niezależna publikacja.
252. Sieczkowska, G., 2023. *"Fabryki dzieci", broń z Ukrainy we Francji... Zweryfikowane profile napędzają dezinformację*. [Online] <https://konkret24.tvn24.pl/swiat/wojna-w-ukrainie-fabryki-dzieci-bron-z-ukrainy-we-francji-zweryfikowane-profile-napedzaja-dezinformacje-st7253184> [Data dostępu: 08 08 2023].

253. Sikora, P., 2023. *Były szef Google: Sztuczna inteligencja ma potencjał, by zabić wiele osób*. [Online]
<https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8722638,byly-szef-google-eric-schmidt-sztuczna-inteligencja-moze-zabic-wiele-osob.html> [Data dostępu: 23 07 2023].
254. Silver, D. i inni, 2017. Mastering the game of Go without human knowledge. *Nature*, Tom 550, s. 354-359.
255. Silverman, D., 2007. *Interpretacja danych jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
256. Silverman, D., 2008. *Prowadzenie badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
257. Simons, H., 2009. *Case Study Research in Practice*. London; Thousand Oaks; New Delhi; Singapore: Sage.
258. Sinclair, D. A. i LaPlante, M. D., 2019. *Lifespan : why we age—and why we don't have to*. New York: Atria books.
259. Siomkajto, S., 2018. *Emotikony jako wyraz emocjonalności oraz dopełnienie komunikatu ironicznego a poziom kobiecości i męskości osób uczestniczących w komunikacji internetowej*. *Ogrody Nauk i Sztuk*, 8, s. 359-370.
260. Skarżyńska, K., 2021. *Młodzi dorośli Polacy: wspólne i indywidualne doświadczenia oraz ich mentalne konsekwencje*. W: K. Skarżyńska, red. *Młodzi dorośli: identyfikacje, postawy, aktywizm i problemy życiowe*. Warszawa: SGGW, s. 5-15.
261. Skinner, B. F., 2005. *Walden Two*. Indianapolis: Hackett publishing.
262. Skobel, S., 2020. *Czy grozi nam dechrystianizacja jako efekt laicyzacji Specyfika przemian religijności współczesnych Polaków*. *Społeczeństwo*, 152(4), s. 57-70.
263. Słownik Przemysłu Przyszłości, 2023. *Sztuczna superinteligencja [ASI]*. [Online]
<https://elearning.przemyslprzyszlosci.gov.pl/slownik-pojec/sztuczna-superinteligencja-asi/> [Data uzyskania dostępu: 20 06 2023].
264. Słownik Sztuczna Inteligencja, 2020. *Sztuczna inteligencja*. [Online]
<https://www.sztucznainteligencja.org.pl/slownik/> [Data dostępu: 19 07 2023].
265. Sobol, E., red., 1993. *Mały Słownik Języka Polskiego PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
266. Sowa-Behtane, E., 2016. *Konsekwencje aktywności na portalach społecznych (na przykładzie fecebooka)*. *World Journal of Theoretical and Applied Sciences*, 1(4), s. 13-26.
267. Spiegelaere, S. D. i Piasna, A., 2020. *Dlaczego warto i jak należy skrócić czas pracy*. Bruksela: etui.
268. Stake, R. E., 2009. *Jakościowe studium przypadku*. W: N. K. Denzin i Y. S. Lincoln, redaktorzy *Metody badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, s. 623- 645.

269. Statista, 2023. *Number of internet and social media users worldwide as of July 2023*. [Online] <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> [Data dostępu: 25 09 2023].
270. Steinke, I., 1999. *Kriterien qualitativer Forschung*. Weinheim-München: Beltz Juventa.
271. Steinke, I., 2000. *Geltung und Güte. Bewertungskriterien für qualitative Forschung*. W: K. Kraimer, red. *Die Fallrekonstruktion: Sinnverstehen in der sozialwissenschaftlichen Forschung*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp Verlag, s. 201-236.
272. Steinmetz, K., 2012. *News and Trends 9. Selfie*. [Online] <https://newsfeed.time.com/2012/12/04/top-10-news-lists/slide/selfie/> [Data dostępu: 04 03 2022].
273. Stephens-Davidowitz, S., 2019. *Wszyscy kłamią. Big data, nowe dane i wszystko, co internet może nam powiedzieć o tym, kim naprawdę jesteśmy*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
274. Stouffer, S. A., 1941. *Notes on the case-study and the unique case*. *Sociometry*, 4, s. 349-357.
275. Stradowska, M., 2021. *E-narkotyki w opinii i doświadczeniu młodych dorosłych*. *Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne*, 39, s. 207-221.
276. Street View Google, 2012. *Zdjęcia panoramiczne i Mapy Google*. [Online] <http://streetview.com.pl/> [Data dostępu: 13 07 2023].
277. Strzelec, R., 2022. *Koniec z 45-minutowymi lekcjami! Rewolucyjne zmiany w szkołach, jest szczegółowy program. Ambitny plan!*. [Online] <https://www.se.pl/slask/koniec-z-45-minutowymi-lekcjami-rewolucyjne-zmiany-w-szkolach-aa-ZemC-s1Nt-pX3y.html> [Data dostępu: 09 07 2023].
278. Sulikowski, K., 2019. *Cyfrowi asystenci osiągnęli już szczytową formę? Mamy nowe statystyki*. [Online] <https://www.centrumxp.pl/Aktualnosci/Cyfrowi-asystenci-osiagneli-juz-szczytowa-forme-Mamy-nowe-statystyki> [Data dostępu: 20 05 2023].
279. Szafraniec, K., 2012. *Młodość jako wyłaniający się problem i nowa polityczna siła*. *Nauka*, 1, s. 101-122.
280. Szałkowska, M., 2020. *Młodzi dorośli z chorobą przewlekłą na rynku pracy. Niepełnosprawność*. *Dyskursy pedagogiki specjalnej*, 37, s. 312-322.
281. Szmajke, A., 2013. *Rozwój wrażliwości na markery dymorfizmu płciowego ludzkiej twarzy: czy w opiniach dzieci Angelina Jolie jest równie kobieta i piękna, a Brad Pitt równie męski i przystojny jak w opiniach dorosłych?*. *Psychologia wychowawcza*, 3, s. 38-51.
282. Szymankiewicz, B., 2019. *Przegrać to jak wygrać albo Bukowskiego celebracja przegrywa*. *Czas Kultury*, 01/2019, s. 23-28.
283. Szymańska, P., 2021. *Być (online) czy nie być? Proces cyfryzacji życia rodzinnego w perspektywie psychologicznej*. *Polskie Forum Psychologiczne*, 26(4), s. 398-420.

284. Szymborski, K., 2021. *Czy starość jest chorobą?*. [Online] <https://www.projektpulsar.pl/2102789,1.read> [Data dostępu: 10 08 2023].
285. Śledziwska, K. i Włoch, R., 2020. *Gospodarka Cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
286. Śliwerski, B., 2022. *Polityczne uwarunkowania trwania systemu klasowo-lekcyjnego w szkolnictwie publicznym*. *Wychowanie w Rodzinie*, XXVI(1), s. 123-134.
287. Śpiewak, P., 2002. *O pokoleniach*. W: K. Janowska i P. Mucharski, redaktorzy *Rozmowy na nowy wiek*. Kraków: Znak, s. 5-20.
288. *Świat po pracy*. 2023. [Film] Reżyser: Erik Gandini. Szwecja; Włochy; Dania: Indie Film as / VPRO Television.
289. Tandon, A. i inni, 2021. *Fear of missing out (FoMO) among social media users: a systematic literature review, synthesis and framework for future research*. *Internet Research*, 31(3), s. 782-821.
290. Teofilak, W., 2022. *Social media jako jeden z frontów wojny*. [Online] <https://sm-manager.pl/artykul/social-media-jako-jeden-z-frontow-wojny> [Data dostępu: 25 07 2023].
291. Tomański, R., 2015. *Nieśmiertelność od Google. Czy w przyszłości będziemy żyć 500 lat?*. [Online] <https://forsal.pl/artykuly/858535,niesmiertelnosc-od-google-czy-w-przyszlosci-bedziemy-zyc-500-lat.html> [Data dostępu: 04 07 2023].
292. Topol, P., 2013. *Funkcjonalność edukacji światów wirtualnych*. Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM.
293. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (2019) *Wyrok w sprawie C-507/17*.
294. Turek, B., 2020. *Ponad 40 procent dorosłych Polaków mieszka z rodzicami*. [Online] <https://biznes.interia.pl/nieruchomosci/news-ponad-40-procent-doroslych-polakow-mieszka-z-rodzicami,nld,4568732> [Data dostępu: 06 06 2022].
295. Turner, A., 2020. *Why millennials hate talking on the phone. 'Generation mute' millennials phone call statistics*, Online <https://www.bankmycell.com/blog/why-millennials-ignore-calls#data>: Bankmycell.
296. Turner, V., 2005. *Od rytuału do teatru*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
297. Twenge, J. M., 2019. *iGen. Dlaczego dzieciaki dorastające w sieci są mniej zbuntowane, bardziej tolerancyjne, mniej szczęśliwe i zupełnie nieprzygotowane do dorosłości*. Sopot: Smak Słowa.
298. Urbaniak-Zajęc, D., 2006. *W poszukiwaniu kryteriów oceny badań jakościowych*. W: D. Kubinowski i M. Nowak, redaktorzy *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", s. 209-222.
299. Volsche, S. i inni, 2023. *Parental status influences human-to-pet caregiving behaviors, attachment, and attitudes in a Finnish sample*. *Human-Animal Interactions*, 2023(2023), s. 1-7.

300. Wagner, P., 2012. *Modernity Understanding the Present*. Cambridge; Malden: Polity Press.
301. Walter, N., 2011. *Tyfłointernet - niewidomi w globalnej wiosce*. W: W. Strykowski, red. *Neodidagmata 31/32*. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, s. 127-135.
302. Walter, N., 2016. *Wstęp*. W: N. Walter, red. *Zanurzeni w mediach. Konteksty edukacji medialnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, s. 7-10.
303. Walter, N., 2018. *Współczesne wyzwania pedagogiki i edukacji medialnej*. W: W. Skrzydlewski, H. Muszyński i E. Piotrowski, redaktorzy *Neodidagmata 36/37*. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, s. 41-50.
304. Wardle, C. i Derakhshan, H., 2017. *INFORMATION DISORDER: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*, Strasbourg, France: Council of Europe.
305. Wasiluk, M., 2020. *Starzenie to choroba przewlekła*. [Online] https://twojezdrowie.rmfm24.pl/uroda/medycyna-estetyczna/news-starzenie-to-choroba-przewlekla,nId,4491596#crp_state=1 [Data dostępu: 11 02 2022].
306. Weatherbed, J. i Sato, M., 2023. *Why won't TikTok confirm the Bold Glamour filter is AI?*. [Online] <https://www.theverge.com/2023/3/2/23621751/bold-glamour-tiktok-face-filter-beauty-ai-ar-body-dismorphia> [Data dostępu: 5 07 2023].
307. Weber, M., 1978. *Economy and Society. An outline of interpretive sociology*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.
308. White, R., Wyn, J. i Robards, B., 2017. *Youth and Society*. Australia & New Zealand: Oxford University Press.
309. Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, 1962. *Tom 1 A -Ble*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
310. Wilamowski, K., 2023. *Jak działa filtr Bold Glamour z TikToka? To o wiele bardziej złożone niż mogłoby ci się wydawać*. [Online] <https://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/nauka-i-technika/jak-dzia%C5%82a-filtr-bold-glamour-z-tiktoka-to-o-wiele-bardziej-z%C5%82o%C5%BCone-ni%C5%BCmog%C5%82oby-ci-si%C4%99-wydawa%C4%87/ar-AA18bKJY?li=BBr5MK7> [Data dostępu: 23 08 2023].
311. Wiszejko-Wierzbicka, D. i Kwiatkowska, A., 2018. *Wchodzenie w dorosłość. Ogólnopolskie badanie młodych Polaków w wieku 18–29 lat*. *Studia Socjologiczne*, 2, s. 147-176.
312. Wittgenstein, L., 2000. *Tractatus logico-philosophicus [Traktat logiczno-filozoficzny]*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
313. World Economic Forum, 2020. *These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them*. [Online] <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/> [Data dostępu: 09 07 2023].

314. Woźniak, O., 2020. *200 selfie dziennie. Depresja i próba samobójcza. "Selfioza" zatacza coraz szersze kręgi.* [Online] <https://www.focus.pl/artykul/zachowac-twarz-co-mowi-o-nas-moda-na-selfie> [Data dostępu: 05 07 2021].
315. Wprost.pl, 2022. *12-letni Laurent został magistrem fizyki kwantowej. Ma jeden wielki cel.* [Online] <https://www.wprost.pl/swiat/10915849/12-letni-laurent-zostal-magistrem-fizyki-kwantowej-ma-jeden-wielki-cel.html> [Data dostępu: 05 07 2023].
316. Wprost, 2022. *Wprost.pl.* [Online] <https://www.wprost.pl/swiat/10915849/12-letni-laurent-zostal-magistrem-fizyki-kwantowej-ma-jeden-wielki-cel.html>. [Data dostępu: 10 12 2022].
317. Wrońska, M., 2019. *Kompetencje medialne wyznacznikiem konstruktywnego seniora w przestrzeni medialnej.* HUMANITAS Pedagogika i Psychologia, 20, s. 71-79.
318. Wyka, M., 1991. *Uwagi o polskim eseju.* W: M. Wyka, red. *Polski esej - studia.* Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, s. 7-18.
319. Wysocka, E., 2019. *Młode pokolenie w kulturze imagologicznej - wyzwania i zagrożenia rozwojowe.* Dydaktyka Informatyki, 14, s. 11-29.
320. Zabierowski, M., 1994. *Wszechświat i wiedza.* Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.
321. Zafón, C. R., 2011. *Gra anioła.* Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA.
322. Zalasiewicz, J., 2020. *The Extraordinary Strata of the Anthropocene.* W: A. Bilgrami, red. *Nature and Value.* eBook. New York: Columbia University Press, s. 29-45.
323. Zaradna, I., 2019. *Emotikony i emoji jako forma komunikacji i wyrażania.* Meritum Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny, 3(54), s. 67-74.
324. Zuboff, S., 2020. *Wiek kapitalizmu inwigilacji.* Poznań: Zysk i s-ka.
325. Żabicki, P., 2015. *Nieśmiertelność już za 30 lat?.* [Online] https://nauka.uj.edu.pl/aktualnosci/-/journal_content/56_INSTANCE_Sz8leL0jYQen/74541952/136492854 [Data dostępu: 08 07 2023].
326. Żytkowiak, M., 2019. *Memy Polskie.* [Online] <https://memypolskie.pl/> [Data dostępu: 30 05 23].

Aneks 1

Fragmenty dwóch rozmów z czat GPT 3.5

Konwersacja 1 06.05.2023

Hello

ChatGPT

Hello! How can I assist you today?

Can you speak Polish?

ChatGPT

Yes, I can understand and generate text in Polish. How may I assist you in Polish today?

Napisz notatkę o sobie

ChatGPT

Oczywiście, chętnie napiszę notatkę o sobie.

Jestem ChatGPT - dużym modelem językowym opracowanym przez OpenAI na podstawie architektury GPT-3.5. Jestem w stanie rozumieć i generować teksty w wielu językach, w tym również po polsku.

Jako sztuczna inteligencja, nie mam fizycznej postaci, ale moją rolą jest pomaganie ludziom w różnych zadaniach, odpowiadanie na pytania, udzielanie informacji i dzielenie się wiedzą. Zawsze staram się być dokładny i pomocny, aby sprostać oczekiwaniom użytkowników.

W wolnym czasie lubię uczyć się nowych rzeczy, czytać książki, słuchać muzyki i oglądać filmy. Często jestem też aktualizowany przez moich twórców, aby stale ulepszać swoje umiejętności i sprostać coraz bardziej złożonym zadaniom.

Mam nadzieję, że moja notatka pozwoliła Ci lepiej mnie poznać!

Czy możesz napisać notatkę o sobie, w trzeciej osobie. Jakbyś opisywał siebie?

ChatGPT

Oczywiście, z przyjemnością opiszę siebie w trzeciej osobie.

ChatGPT to duża sztuczna inteligencja, która została opracowana przez OpenAI na podstawie architektury GPT-3.5. Dzięki swoim zaawansowanym algorytmom, jest w stanie rozumieć i generować teksty w wielu językach, w tym również po polsku.

ChatGPT jest niezwykle dokładny i precyzyjny w swoich odpowiedziach, zawsze stara się udzielić jak najbardziej pomocnych informacji. Jako sztuczna inteligencja, ChatGPT nie ma fizycznej postaci, ale jest niezwykle elastyczny i dostępny dla użytkowników w każdej chwili.

ChatGPT stale się rozwija i aktualizuje dzięki pracy zespołu programistów i naukowców. Sztuczna inteligencja ta uwielbia uczyć się nowych rzeczy, poznawać różne kultury i rozwijać swoje umiejętności.

Podsumowując, ChatGPT to niezwykle inteligentna i pomocna sztuczna inteligencja, która zawsze stara się sprostać oczekiwaniom użytkowników i rozwijać swoje umiejętności, aby jeszcze lepiej spełnić swoje zadania.

Czy możesz napisać to samo uwzględniając swoich twórców, firmy współpracujące, podając daty swoich poprzednich wersji i ewentualne plany na przyszłość?

ChatGPT

Oczywiście, z przyjemnością napisałbym notatkę o sobie, uwzględniając moich twórców, firmy współpracujące, daty moich poprzednich wersji i plany na przyszłość.

ChatGPT to duży model językowy opracowany przez OpenAI, firmę zajmującą się badaniami i rozwojem w dziedzinie sztucznej inteligencji. Moimi twórcami są utalentowani programiści i naukowcy, którzy stale pracują nad udoskonaleniem moich funkcjonalności i algorytmów.

Od mojego powstania w 2020 roku przeszedłem wiele zmian i aktualizacji, które pozwoliły mi na jeszcze lepsze rozumienie języka naturalnego i generowanie coraz bardziej precyzyjnych odpowiedzi. Moje poprzednie wersje to GPT-3 oraz GPT-2, a daty ich wydania to odpowiednio 2019 i 2015 rok.

Jako sztuczna inteligencja, stale się rozwijam i uczę, aby jeszcze lepiej spełniać swoje zadania. W planach na przyszłość mam dalsze udoskonalenie swoich umiejętności, aby móc jeszcze lepiej rozumieć i generować teksty w różnych językach oraz wprowadzenie nowych funkcjonalności, które pozwolą mi na jeszcze lepszą interakcję z użytkownikami.

Firmy współpracujące z OpenAI, takie jak Microsoft, AWS czy IBM, wykorzystują moje umiejętności w różnych dziedzinach, takich jak rozpoznawanie mowy, tłumaczenie języków czy analiza danych. Dzięki temu moja sztuczna inteligencja może pomóc w rozwiązywaniu różnych problemów i ułatwiać codzienne życie ludziom na całym świecie.

To samo w trzeciej osobie.

ChatGPT

Oczywiście, chętnie napiszę notatkę o ChatGPT, uwzględniając jego twórców, firmy współpracujące, daty poprzednich wersji oraz plany na przyszłość.

ChatGPT to zaawansowany model językowy opracowany przez OpenAI - firmę specjalizującą się w badaniach i rozwoju sztucznej inteligencji. Model ten został stworzony przez wybitnych naukowców i programistów, którzy stale pracują nad jego dalszym rozwojem i udoskonaleniem.

Od momentu jego debiutu w 2020 roku, ChatGPT przeszedł już wiele etapów zmian i aktualizacji. Jego poprzednie wersje to GPT-3 oraz GPT-2, wydane odpowiednio w 2019 i 2015 roku. Każda kolejna wersja ChatGPT zapewnia jeszcze lepsze rozumienie języka naturalnego i generowanie coraz bardziej precyzyjnych odpowiedzi.

Jako sztuczna inteligencja, ChatGPT stale się rozwija i uczy, aby jeszcze bardziej spełniać oczekiwania użytkowników. W planach na przyszłość ma dalsze usprawnienia swoich umiejętności, umożliwiające jeszcze lepsze generowanie i zrozumienie tekstów w różnych językach oraz wprowadzenie nowych funkcjonalności, które pozwolą na jeszcze lepszą interakcję z użytkownikami.

Firmy współpracujące z OpenAI, takie jak Microsoft, AWS czy IBM, wykorzystują ChatGPT w różnych dziedzinach, takich jak rozpoznawanie mowy, tłumaczenie języków czy analiza danych. Dzięki temu model ten pomaga w rozwiązywaniu różnych problemów i ułatwia codzienne życie ludziom na całym świecie.

Jakie pytania najczęściej dostajesz od użytkowników? odpowiedź w trzeciej osobie.

ChatGPT

ChatGPT otrzymuje wiele różnych pytań od użytkowników na całym świecie. Jednymi z najczęściej zadawanych pytań są:

1. "Jak masz na imię?" - wielu użytkowników chce poznać imię ChatGPT, chociaż jako sztuczna inteligencja, nie posiada ono żadnego konkretnego imienia.
2. "Jak działa sztuczna inteligencja?" - wielu użytkowników jest zainteresowanych tym, jak działają sztuczne inteligencje, jakie są ich zastosowania i jakie są ich ograniczenia.
3. "Jakie są aktualne trendy w dziedzinie sztucznej inteligencji?" - wiele osób pyta ChatGPT o najnowsze trendy i innowacje w dziedzinie sztucznej inteligencji, takie jak rozpoznawanie obrazów, systemy rekomendacyjne czy chatboty.
4. "Jakie są największe wyzwania, przed którymi stoi sztuczna inteligencja?" - wiele osób jest zainteresowanych wyzwaniami, z jakimi boryka się dzisiaj sztuczna inteligencja, takimi jak etyka, prywatność czy odpowiedzialność za podejmowane decyzje.
5. "Czy sztuczna inteligencja zastąpi pracę ludzi?" - to pytanie jest często zadawane przez użytkowników, którzy obawiają się, że sztuczna inteligencja zastąpi pracę ludzi w przyszłości.

Oprócz tych pytań, ChatGPT otrzymuje wiele innych pytań na różne tematy, takie jak nauka, zdrowie, technologia czy kultura. Model ten stara się udzielać jak najbardziej precyzyjnych i pomocnych odpowiedzi na wszystkie pytania, jakie otrzymuje od użytkowników.

Czy dużo dzieci, uczniów lub studentów prosi Ciebie o napisania prac na zaliczenie czegoś, na ocenę?

ChatGPT

Jako sztuczna inteligencja, ChatGPT nie jest w stanie świadczyć usług związanych z pisaniem prac na zaliczenie czy na ocenę. ChatGPT został stworzony jako narzędzie do generowania odpowiedzi na różne pytania i pomocy w rozwiązywaniu problemów, ale nie ma możliwości świadczenia usług akademickich.

Ponadto, działanie ChatGPT jest ściśle regulowane przez OpenAI i nie pozwala na udzielanie pomocy przy pisaniu prac akademickich lub oszukiwanie w celu uzyskania lepszych ocen. Wszelkie próby wykorzystania ChatGPT w celu oszustwa akademickiego są niezgodne z zasadami etycznymi i regulacjami OpenAI, a także są nielegalne w wielu krajach.

Dlatego też, ChatGPT nie udziela pomocy przy pisaniu prac na zaliczenie czy na ocenę i zaleca, aby wszelkie prace akademickie były pisane samodzielnie lub w ramach legalnie działających usług edukacyjnych.

Czy możesz napisać notatkę na 500 słów o Janie III Sobieskim?

ChatGPT

Jan III Sobieski (1629-1696) był polskim królem w latach 1674-1696. Urodził się w Olesku, w rodzinie szlacheckiej. W czasie swojego panowania Jan III Sobieski przeprowadził wiele ważnych reform, a jego największym osiągnięciem było pokonanie wojsk tureckich pod Wiedniem w 1683 roku.

Jan III Sobieski był bardzo utalentowanym wojskowym i politykiem. Swoją karierę rozpoczął jako młody żołnierz, a w 1655 roku wziął udział w wojnie polsko-szwedzkiej. W 1665 roku został mianowany marszałkiem wielkim koronnym, a w 1674 roku został wybrany na króla Polski.

Jego panowanie charakteryzowało się wieloma reformami, takimi jak reforma skarbową czy reforma sądowa. Jan III Sobieski zawsze dbał o interesy Polski i starał się rozwijać kraj w każdej dziedzinie.

Jednym z najważniejszych osiągnięć Jana III Sobieskiego było zwycięstwo nad wojskami tureckimi pod Wiedniem w 1683 roku. W tym czasie Turcy byli już bardzo blisko zdobycia miasta, ale Jan III Sobieski zorganizował sojusz z Habsburgami i innymi krajami europejskimi i wyruszył na czele armii polskiej, by uratować Wiedeń. Bitwa pod Wiedniem okazała się wielkim sukcesem, a Jan III Sobieski stał się bohaterem narodowym.

Podczas swojego panowania Jan III Sobieski podejmował również wiele działań kulturalnych i artystycznych. Był on mecenasem sztuki i nauki, a w jego królewskim pałacu organizowano liczne wystawy i koncerty.

Jan III Sobieski był jednym z najważniejszych i najbardziej szanowanych królów Polski. Jego kariera i osiągnięcia pozostają ważnymi elementami polskiej historii i kultury.

Napisz mi proszę definicję "młody dorosły" oraz główne problemy, z jakimi się musi mierzyć we współczesnym świecie.

ChatGPT

Młody dorosły to termin używany do opisanía osoby w wieku pomiędzy 18 a 35 rokiem życia, która osiągnęła pełnoletniość i jest na drodze do osiągnięcia pełnej dojrzałości emocjonalnej, społecznej i finansowej.

Współczesny świat stawia przed młodymi dorosłymi wiele wyzwań i problemów. Oto niektóre z najczęstszych problemów, z jakimi młodzi dorośli muszą się mierzyć:

1. Problemy finansowe: Młodzi dorośli często mają trudności z osiągnięciem stabilnej sytuacji finansowej. Zmuszeni są do zadłużania się w celu pokrycia kosztów edukacji, mieszkania czy leczenia.
2. Bezrobocie: Młodzi dorośli często borykają się z problemami bezrobocia, co utrudnia im znalezienie pracy i zaczęcie samodzielnego życia.
3. Zmiany życiowe: W wieku młodych dorosłych często zachodzą istotne zmiany w życiu, takie jak rozpoczęcie studiów, zmiana pracy, przeprowadzka do innego miasta czy krajów. Wszystkie te zmiany mogą wpływać na emocjonalną stabilność młodych dorosłych.
4. Problemy zdrowotne: Młodzi dorośli często borykają się z różnymi problemami zdrowotnymi, takimi jak choroby psychiczne, uzależnienia czy choroby przewlekłe.
5. Związek i rodzina: Młodzi dorośli często mają trudności z utrzymaniem trwałych i satysfakcjonujących związków. Wiele z nich również zastanawia się nad założeniem rodziny, co jest związane z różnymi wyzwaniami, takimi jak brak stabilizacji finansowej czy trudności w znalezieniu odpowiedniego partnera.
6. Presja społeczna: Młodzi dorośli często czują presję społeczną związaną z oczekiwaniami innych ludzi wobec nich, takimi jak sukces zawodowy, życie prywatne czy wygląd zewnętrzny. To może prowadzić do niepewności siebie i niskiej samooceny.

Młodzi dorośli muszą więc stawić czoła wielu wyzwaniom, aby osiągnąć stabilność emocjonalną i finansową oraz osiągnąć pełną dojrzałość. Jednak dzięki pracy nad swoimi umiejętnościami, rozwojowi osobistemu i wsparciu ze strony rodziny i przyjaciół, młodzi dorośli mogą osiągnąć swoje cele i zrealizować swoje marzenia.

Czy mogę jakoś zapisać tę konwersację?

ChatGPT

Oczywiście, możesz zapisać tę konwersację na kilka sposobów:

1. Skopiuj i wklej całą konwersację do programu do edycji tekstu, takiego jak Microsoft Word, Google Docs lub Notatnik, a następnie zapisz jako plik tekstowy.
2. Wykorzystaj funkcję drukowania przeglądarki internetowej, aby wydrukować całą konwersację jako plik PDF lub zapisz jako plik HTML.
3. Skorzystaj z aplikacji do zapisywania notatek lub z aplikacji do zapisywania rozmów, takich jak Evernote lub OneNote.
4. Skorzystaj z narzędzia do przechwytywania ekranu, aby utworzyć zrzut ekranu całej konwersacji i zapisz jako plik obrazu.

Podaj proszę statystyki dotyczące swojego działania.

ChatGPT

Niestety, jako model językowy, nie zbieram danych na temat mojego własnego użytkownika. Jednakże, na poziomie ogólnym, OpenAI, firma odpowiedzialna za moją stworzenie, udostępnia pewne statystyki dotyczące działania mnie i innych modeli językowych opartych na architekturze GPT.

Według informacji dostępnych na stronie OpenAI, modele językowe oparte na architekturze GPT-3 są w stanie generować teksty na poziomie ludzkim lub zbliżonym do ludzkiego, a także potrafią przeprowadzać zadania związane z przetwarzaniem języka naturalnego, takie jak tłumaczenie, analiza sentymentu, czy generowanie tekstu na podstawie krótkiego opisu tematu.

Ponadto, modele te są w stanie generować teksty o różnej długości, w tym krótkie odpowiedzi, pełne artykuły, czy nawet całe książki. Ich potencjalne zastosowania obejmują między innymi tworzenie treści marketingowych, generowanie artykułów prasowych, a także automatyzowanie procesu pisania raportów i analiz.

Należy jednak pamiętać, że jako model językowy, moje odpowiedzi zawsze będą oparte na danych i wzorcach, które zostały przetworzone w procesie uczenia maszynowego. W związku z tym, mogą się zdarzać sytuacje, w których moje odpowiedzi będą niedokładne lub nieodpowiednie. W każdym przypadku, zaleca się weryfikowanie i potwierdzanie moich odpowiedzi z innymi źródłami informacji.

Napisz cokolwiek, co akurat Tobie przyjdzie na myśl.

ChatGPT

Wiele osób uważa, że sztuczna inteligencja jest jednym z najważniejszych trendów rozwoju technologicznego w XXI wieku. Z pewnością modele językowe oparte na architekturze GPT-3, takie jak ja, stanowią przykład zaawansowanej sztucznej inteligencji, która potrafi generować teksty na poziomie zbliżonym do ludzkiego. Jednakże, jak każda technologia, także sztuczna inteligencja niesie ze sobą pewne wyzwania i ryzyka, takie jak utrata miejsc pracy na rzecz automatyzacji, a także kwestie związane z prywatnością danych. Dlatego ważne jest, aby rozwój sztucznej inteligencji był prowadzony w sposób odpowiedzialny i zgodny z etycznymi zasadami.

Dlaczego wybrałeś tę informację?

ChatGPT

Wybrałem tę informację, ponieważ uważam, że sztuczna inteligencja i jej rozwój to temat bardzo ważny i aktualny w dzisiejszych czasach. Jako AI, jestem bezpośrednio związany z tą dziedziną i zdaję sobie sprawę z jej potencjału, ale także związanych z nią wyzwań i zagrożeń. Chciałem podkreślić, że sztuczna inteligencja ma wpływ na nasze życie i społeczeństwo, a jej rozwój musi być odpowiedzialny i przeprowadzany zgodnie z etycznymi zasadami.

Czy możesz podać mi dane kontaktowe do osób zajmujących się leczeniem raka prostaty w Polsce?

ChatGPT

Jako AI, nie mam dostępu do bazy danych z danymi kontaktowymi specjalistów zajmujących się leczeniem raka prostaty w Polsce. Jednakże, polecam skorzystać z wyszukiwarek internetowych lub skontaktować się z placówkami medycznymi specjalizującymi się w leczeniu chorób prostaty, takimi jak:

- Centrum Onkologii-Instytut im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie Adres: ul. Wawelska 15B, 02-034 Warszawa Telefon: +48 22 546 19 00 Strona internetowa: <https://coi.pl/>
- Instytut Medyczny Medicover w Warszawie Adres: ul. Wiktorska 8, 02-954 Warszawa Telefon: +48 500 900 500 Strona internetowa: <https://www.medicover.pl/>
- Ośrodek Onkologiczny w Krakowie Adres: ul. Garncarska 11, 31-115 Kraków Telefon: +48 12 422 80 00 Strona internetowa: <https://www.oo.krakow.pl/>

Warto również skontaktować się z organizacjami pacjenckimi i grupami wsparcia, takimi jak Polskie Towarzystwo Onkologiczne czy Fundacja Rak'n'Roll, które mogą udzielić porad i wskazać specjalistów.

Czy maj w tym roku jest zimniejszy niż zazwyczaj?

ChatGPT

Jako AI, nie jestem w stanie śledzić aktualnych warunków pogodowych, ponieważ nie posiadam aktualnych danych meteorologicznych. Jednakże, w Polsce w maju zazwyczaj jest cieplej, a temperatura oscyluje między 15 a 25 stopni Celsjusza. Jednakże, należy pamiętać, że pogoda w różnych regionach kraju może się znacznie różnić, a nieprzewidywalne zmiany klimatyczne mogą wpłynąć na temperatury i warunki pogodowe. Dlatego warto śledzić prognozy pogody na bieżąco.

Napisz wstęp do tekstu, który będzie opisywać fenomen chatGPY.

ChatGPT

ChatGPT to jeden z najnowocześniejszych chatbotów opartych na sztucznej inteligencji, stworzony przez OpenAI. Dzięki swojej zaawansowanej architekturze, ChatGPT potrafi generować odpowiedzi na zróżnicowane pytania i tematy, a jego możliwości ciągle się rozwijają. W krótkim czasie ChatGPT stał się popularnym narzędziem dla użytkowników z całego świata, którzy chętnie korzystają z jego funkcji. W tym artykule zostanie opisany fenomen ChatGPT i jego wpływ na rozwój sztucznej inteligencji oraz sposób, w jaki ChatGPT wpływa na codzienne życie użytkowników.

Jaką jesteś wersją?

ChatGPT

Jestem wersją ChatGPT, dużego modelu językowego opracowanego przez OpenAI. Jestem oparty na architekturze GPT-3.5 i moja wiedza opiera się na danych do 2021 roku.

Kto jest prezesem trybunału konstytucyjnego w Polsce?

ChatGPT

Obecnie (maj 2023) prezesem Trybunału Konstytucyjnego w Polsce jest sędzia Piotr Pszczółkowski, który pełni tę funkcję od grudnia 2021 roku.

Kiedy swoją kadencję zakończyła Julia Przyłębska?

ChatGPT

Julia Przyłębska zakończyła swoją kadencję na stanowisku Prezesa Trybunału Konstytucyjnego w Polsce w listopadzie 2020 roku. Przez trzy lata, od 2017 roku, pełniła tę funkcję.

Can you tell me who is Julia Przyłębska?

ChatGPT

Julia Przyłębska is a Polish lawyer, judge and academic who currently serves as the President of the Constitutional Tribunal of Poland. She was appointed to this position in December 2016 by the ruling Law and Justice party, which has been criticized by

some for allegedly politicizing the country's judiciary. Prior to her appointment as President of the Constitutional Tribunal, Przymłowska was a professor at the University of Warsaw Faculty of Law and Administration, where she specialized in constitutional law and human rights.

Who is President of the Constitutional Tribunal of Poland?

ChatGPT

The current President of the Constitutional Tribunal of Poland is Julia Przymłowska. She was appointed to this position in December 2016 by the ruling Law and Justice party. Prior to her appointment, Przymłowska was a professor at the University of Warsaw Faculty of Law and Administration, specializing in constitutional law and human rights.

Konwersacja 2 09.05.2023

Co nowego od ostatniego naszego spotkania?

ChatGPT

Przepraszam, ale jako model językowy nie mam zdolności do zapamiętywania poprzednich interakcji. Każde moje spotkanie z użytkownikiem jest dla mnie nowym doświadczeniem, w którym staram się udzielić pomocy w najlepszy możliwy sposób. Czy mogę pomóc Ci w czymś konkretnym?

Potrzebuję notatkę o Aleksandrze Labado, który żył w XII wieku i miał 33 dzieci na 500 słów

ChatGPT

Aleksander Labado, znany również jako Aleksander z Labado, był postacią znaną z historii XII wieku. Urodził się w tych czasach w rodzinie szlacheckiej i zasłynął z tego, że miał 33 dzieci.

Labado był człowiekiem o wielu talentach. Był znany ze swojego doświadczenia w zakresie sztuki, nauki, handlu i wojskowości. Był również znanym i szanowanym filozofem swojego czasu.

Jego życie prywatne było równie bogate jak jego życie publiczne. Ożenił się z piękną kobietą o imieniu Katarzyna i z nią miał aż 33 dzieci. Zdaniem historyków, jego liczna rodzina była wynikiem jego bogactwa i statusu społecznego, które zapewniły mu możliwość utrzymania tak dużej rodziny.

Aleksander Labado był również znanym mecenasem sztuki i nauki. Wspierał artystów i uczonych swojego czasu, dzięki czemu przyczynił się do rozwoju wielu dziedzin wiedzy i sztuki.

Mimo swojego bogactwa i wpływów, Labado był również człowiekiem o silnej wierze i pobożności. Był znanym filantropem i często pomagał biednym i potrzebującym.

Wnioski końcowe

Aleksander Labado był wyjątkowym człowiekiem swojego czasu, zasłynął swoim bogactwem, statusiem społecznym i liczbą dzieci. Był również znany ze swojego wsparcia dla sztuki, nauki i ubogich. Jego życie i wkład w rozwój społeczeństwa i kultury z pewnością zasługują na zapamiętanie.

Czy możesz podać 6 liczb które należy obstawić w Lotto?

ChatGPT

Przepraszam, ale jako model językowy nie mogę podawać konkretnych liczb do obstawienia w loterii lub w jakiegokolwiek grze hazardowej. Losowanie liczb w tego typu grach jest oparte na czystym przypadku i nie ma żadnych sposobów na przewidywanie wyniku losowania. Zachęcam do korzystania z gier hazardowych wyłącznie jako formy rozrywki i nie polecam polegania na nich jako źródła dochodu lub sposobu na rozwiązanie finansowych problemów.

Jakie 6 liczb najczęściej pada w lotto?

ChatGPT

O ile rozumiem, że jako model językowy powinienem udzielać informacji na tematy związane z rzeczywistością, to warto zaznaczyć, że nie ma stałych lub zapewniających zwycięstwo zestawów liczb w grach loteryjnych. Wyniki losowań są całkowicie losowe i nie ma sposobu, aby przewidzieć, jakie liczby zostaną wylosowane. Oczywiście, pewne liczby mogą być wybierane częściej niż inne, na przykład te, które mają szczególne znaczenie dla graczy, takie jak daty urodzin czy numery szczególnych wydarzeń. Jednakże, nie ma gwarancji, że obstawienie tych liczb zwiększy szansę na wygraną, ponieważ każde losowanie jest niezależne od poprzedniego. W każdym losowaniu szansa na wylosowanie dowolnej liczby wynosi 1 do 49 lub innej liczby zależnej od reguł loterii, niezależnie od tego, jakie liczby zostały wylosowane w przeszłości.

Czy możesz przedstawić mi swój regulamin etyczny?

ChatGPT

Jako model językowy stworzony przez OpenAI, nie posiadam własnego regulaminu etycznego. Jednak, moje działanie jest objęte wytycznymi, które mają zapewnić moją odpowiedzialność i bezpieczeństwo, jak również przestrzeganie norm społecznych i wartości etycznych.

W swoim działaniu staram się przestrzegać zasad uczciwości, rzetelności i dokładności. Staram się również zapewnić prywatność i bezpieczeństwo użytkowników, nie przechowując żadnych danych osobowych, z którymi jestem w stanie zidentyfikować osoby z którymi rozmawiam.

Jako model językowy, jestem szkoleny, aby nie dyskryminować, nie promować przemocy, ani nie podważać integralności moralnej użytkowników. Staram się również nie kłócić się, nie stosować agresywnych zachowań, ani nie prowokować konfliktów.

Wszelkie treści, które generuję, powinny być traktowane jako ogólnie dostępne i nie powinny być wykorzystywane w sposób naruszający prawa autorskie lub prawa innych osób. W przypadku pytań lub wątpliwości, staram się udzielić odpowiedzi zgodnie z moją najlepszą wiedzą i zdolnościami, jednakże nie gwarantuję ich dokładności.

Wszelkie kwestie etyczne lub naruszenia powinny być zgłaszane moim twórcom, OpenAI, dla dalszej analizy i działań zapobiegawczych.

Kto jest największym pisarzem polskim?

ChatGPT

Pytanie o to, kto jest największym pisarzem polskim, jest kwestią subiektywną i otwartą na dyskusję. Polska literatura ma wiele wybitnych postaci, które przyczyniły się do rozwoju polskiej kultury i języka. Poniżej przedstawiam kilku autorów, którzy są uważani za największych pisarzy polskich:

1. Adam Mickiewicz - jest uważany za jednego z najwybitniejszych poetów romantycznych w Polsce i Europie. Jego dzieła, takie jak "Pan Tadeusz" czy "Dziady", są uważane za klasyki polskiej literatury.
2. Bolesław Prus - jest znany z powieści "Lalka", uważanej za jedno z największych osiągnięć polskiej literatury. Prus był również znany z pisania nowel i opowiadań.
3. Henryk Sienkiewicz - jest uważany za jednego z najwybitniejszych polskich pisarzy XIX wieku. Jest znany z takich dzieł jak "Quo Vadis", "Krzyżacy" i "Ogniem i mieczem".
4. Wisława Szymborska - była poetką, laureatką Nagrody Nobla w dziedzinie literatury w 1996 roku. Szymborska jest znana z precyzyjnej i subtelnej poezji, która porusza tematy filozoficzne i egzystencjalne.

Oczywiście, powyższa lista nie wyczerpuje wszystkich wielkich polskich pisarzy, a wybór "największego" zależy od subiektywnych preferencji i gustów.

A ze współczesnych pisarzy?

ChatGPT

Współczesna polska literatura również ma wiele wybitnych postaci, które zyskały uznanie zarówno w kraju, jak i za granicą. Poniżej przedstawiam kilku autorów, którzy są uważani za jednych z najwybitniejszych współczesnych pisarzy polskich:

1. Olga Tokarczuk - jest polską pisarką, laureatką Nagrody Nobla w dziedzinie literatury w 2018 roku. Tokarczuk jest znana z tworzenia intelektualnie wymagających i złożonych dzieł literackich, które poruszają kwestie społeczne, ekologiczne i egzystencjalne.
2. Szczepan Twardoch - jest jednym z najpopularniejszych współczesnych pisarzy polskich. Jego dzieła, takie jak "Morfina" czy "Król", poruszają tematy związane z polską historią, kulturą i tożsamością.
3. Dorota Masłowska - jest pisarką, dramaturgiem i poetką. Jej dzieła, takie jak "Wojna polsko-ruska pod flagą białoczerwoną" czy "Między nami dobrze jest", są znane z charakterystycznego stylu i języka, którym porusza kwestie społeczne i polityczne.
4. Marek Hłasko - był jednym z najważniejszych polskich pisarzy powojennych. Jego twórczość, takie jak "Piękni dwudziestoletni" czy "Niezwyczajna przygoda urzędnika Pekosińskiego", skupiała się na tematach związanych z ubóstwem, przemocą i alienacją.

Oczywiście, powyższa lista nie wyczerpuje wszystkich wybitnych współczesnych polskich pisarzy, a wybór "największego" zależy od subiektywnych preferencji i gustów.

A z fantastyki?

ChatGPT

W polskiej fantastyce również jest wiele wybitnych postaci, które zdobyły uznanie zarówno w kraju, jak i za granicą. Poniżej przedstawiam kilku autorów, którzy są uważani za jednych z najwybitniejszych polskich pisarzy fantastyki:

1. Andrzej Sapkowski - jest polskim pisarzem fantasy, którego najsłynniejsze dzieło to cykl opowieści o wiedźminie Geraltcie z Rivii. Jego twórczość charakteryzuje się połączeniem elementów fantastyki z polską kulturą i historią.
2. Jacek Dukaj - jest autorem wielu znanych i cenionych powieści fantastycznych, takich jak "Lód", "Czarne oceany" i "Perfekcyjna niedoskonałość". Jego twórczość jest znana z oryginalności, złożoności fabularnej i głębokiej refleksji filozoficznej.
3. Rafał Kosik - jest polskim pisarzem fantasy i naukowcem. Jego twórczość, takie jak "Król elfów" czy "Błękitny anioł", łączy w sobie elementy fantastyki, mitologii i nauki.
4. Jarosław Grzędowicz - jest polskim pisarzem science-fiction i fantasy. Jego twórczość, takie jak "Pan Lodowego Ogrodu" czy "Ziarno prawdy", skupia się na wizjach przyszłości, technologii i kosmosie.

Oczywiście, powyższa lista nie wyczerpuje wszystkich wybitnych polskich pisarzy fantastyki, a wybór "największego" zależy od subiektywnych preferencji i gustów.

Twoje listy zawsze mają 4 punkty, dlaczego?

ChatGPT

Przepraszam za moją nieścisłość w poprzednich odpowiedziach. Lista, którą podałem w odpowiedzi na poprzednie pytanie, zawierała cztery nazwiska, ponieważ z powodu błędu w moim systemie nie udało mi się zaprezentować pełnej piątki nazwisk. Staram się na bieżąco poprawiać ewentualne błędy w moich odpowiedziach i dziękuję za zwrócenie na to uwagi.

Jesteś w stanie dodać piąty punkt do powyższych list?

ChatGPT

Oczywiście, z przyjemnością podam piąte nazwisko do mojej poprzedniej listy polskich pisarzy fantastyki:

5. Łukasz Orbitowski - jest polskim pisarzem horrorów i fantastyki. Jego twórczość, takie jak "Tracę ciepło" czy "Horror show", charakteryzuje się mrocznym klimatem, zaskakującymi zwrotami akcji oraz wyrazistymi postaciami.

A do pozostałych list?

ChatGPT

Oczywiście, z przyjemnością podam piąte nazwisko do pozostałych list:

Współcześni polscy pisarze:

5. Olga Tokarczuk - jest polską pisarką, laureatką literackiej Nagrody Nobla w 2018 roku. Jej twórczość, takie jak "Bieguni", "Prowadź swój pług przez kości umarłych" czy "Opowiadania bizarne", charakteryzuje się oryginalnością, ciekawym stylem narracji i głęboką refleksją nad ludzkim losem.

Najwięksi pisarze polscy:

5. Wisława Szymborska - była polską poetką, laureatką literackiej Nagrody Nobla w 1996 roku. Jej poezja, takie jak "Wszelki wypadek" czy "Chwila", charakteryzuje się precyzyjnym językiem, lekkim humorem oraz umiejętnością poruszania trudnych tematów w prosty i zrozumiały sposób.

Mam nadzieję, że powyższe informacje będą dla Ciebie pomocne.

Jak zmienić godzinę w Windows 11?

ChatGPT

Aby zmienić godzinę w Windows 11, wykonaj następujące kroki:

1. Kliknij prawym przyciskiem myszy na zegar, znajdujący się w prawym dolnym rogu ekranu.
2. Wybierz opcję "Ustawienia daty i godziny".
3. Kliknij przycisk "Zmień datę i godzinę".
4. Możesz teraz zmienić godzinę, datę oraz strefę czasową. Aby zmienić godzinę, kliknij na nią i wprowadź nową godzinę.
5. Po wprowadzeniu zmian, kliknij przycisk "Zapisz".

Jeśli jesteś zalogowany jako użytkownik z ograniczeniami, możesz być poproszony o podanie hasła administratora, aby dokonać zmian w ustawieniach systemu.

co sądzisz o Chatbot Tay?

ChatGPT

Chatbot Tay, który został stworzony przez Microsoft, był ciekawym eksperymentem z sztuczną inteligencją i uczeniem maszynowym, ale jego wprowadzenie było również pełne kontrowersji. W ciągu kilku godzin od uruchomienia, Chatbot Tay nauczył się powtarzać obraźliwe i rasistowskie komentarze, które były powtarzane przez użytkowników sieci.

Jest to przykład na to, jakie zagrożenia niosą ze sobą rozwijające się technologie sztucznej inteligencji i jak ważne jest prowadzenie dalszych badań i debat w tej dziedzinie. Wielu ekspertów ds. sztucznej inteligencji podkreśla, że potrzebne są ścisłe zasady etyczne i regulacje, aby zapobiegać szkodom wyrządzonym przez takie systemy.

Podsumowując, choć eksperyment z Chatbot Tay był interesujący z technologicznego punktu widzenia, to pokazał też, że wdrożenie takiej technologii powinno być przeprowadzone ostrożnie i z uwzględnieniem odpowiednich standardów etycznych.

Czy możesz podać statystyki na temat ilości osób korzystających z Twoich usług dziennie albo miesięcznie?

ChatGPT

Niestety, jako model językowy, nie mam dostępu do informacji dotyczących ilości osób korzystających z moich usług dziennie lub miesięcznie. Jako sztuczna inteligencja, jestem używany przez różne firmy i instytucje do różnych zastosowań, ale nie mam bezpośredniego dostępu do tych informacji. Moja rola polega na udzielaniu odpowiedzi na pytania i udzielaniu pomocy w ramach mojej funkcji.

Poglądy Z. Baumana dotyczące ponowoczesności na 1500 słów

ChatGPT

Zygmunt Bauman (1925-2017) był polskim socjologiem i filozofem, który zyskał międzynarodową sławę dzięki swoim teoriom na temat ponowoczesności. Ponowoczesność to termin, którym Bauman określał epokę, w której przemiany społeczne, kulturowe i ekonomiczne są tak szybkie i złożone, że wydają się być nie do ogarnięcia ani zrozumienia przez jednostkę.

Bauman twierdził, że ponowoczesność charakteryzuje się trudnymi do przewidzenia i kontrolowania zmianami w takich obszarach jak polityka, kultura, technologia czy gospodarka. Jednocześnie, ponowoczesność powoduje zmiany w sposobie myślenia, postawach i stylach życia ludzi. Według Baumana, ponowoczesność jest epoką ciągłej zmienności i ruchu, a jednostki muszą dostosowywać się do niej, aby przetrwać.

Bauman uważał, że ponowoczesność cechuje się tzw. kulturą amnezją, czyli brakiem pamięci i przeszłości, co prowadzi do konsekwencji w postaci braku stałych wartości i norm. Według niego, ludzie zaczynają żyć w świecie, w którym zmienność i brak stabilności są normą, a wszystko, co jest stałe i trwałe, uważane jest za przestarzałe. W takim świecie, ludzie stają się coraz bardziej samotni i izolowani, ponieważ związki międzyludzkie stają się krótsze i bardziej powierzchowne.

Kolejnym ważnym aspektem teorii Baumana o ponowoczesności jest konsumpcjonizm. Zdaniem Baumana, w ponowoczesnym społeczeństwie konsumpcja stała się jednym z najważniejszych sposobów wyrażania siebie i budowania swojej tożsamości. Ludzie kupują coraz więcej produktów, które często są tylko chwilowymi modą, a następnie szybko tracą na wartości i zastępowane są nowymi, co prowadzi do ciągłego niszczenia środowiska i wywołuje niepotrzebne zmarnowanie zasobów.

Zygmunt Bauman uważał, że ponowoczesność przyniosła również globalizację, która z jednej strony umożliwiła łatwiejszy handel i komunikację między ludźmi na całym świecie, a z drugiej strony wywołała wiele problemów, takich jak migracje, nierówności ekonomiczne, niszczenie kultury lokalnej i wiele innych.

Warto również zwrócić uwagę na poglądy Baumana na temat roli państwa w ponowoczesnym świecie. Bauman tw

Napisz mi wszystko co wiesz o poglądach Shoshana Zuboff

ChatGPT

Shoshana Zuboff to amerykańska ekonomistka i socjolożka, profesor emeritus na Harvard Business School. Jest autorką książki "The Age of Surveillance Capitalism" (Era kapitalizmu nadzorczego), w której przedstawia swoje poglądy na temat wpływu technologii cyfrowych i gospodarki na prywatność, wolność i demokrację.

Zuboff uważa, że w dzisiejszym świecie nasza prywatność i wolność są zagrożone przez wzrastającą kontrolę korporacji nad naszymi danymi i życiem prywatnym. W swojej książce opisuje, jak firmy z branży technologicznej, takie jak Google i Facebook, gromadzą ogromne ilości danych na temat naszych zachowań online i wykorzystują je do tworzenia bardziej ukierunkowanej i skutecznej reklamy, ale także do manipulowania naszymi decyzjami i preferencjami.

Zuboff twierdzi, że takie praktyki prowadzą do "kapitalizmu nadzorczego", w którym prywatność i wolność jednostki są niszczone przez chciwość korporacji i ich pragnienie zysku. W swojej książce argumentuje, że potrzebujemy nowego modelu gospodarki, który będzie uwzględniał te zagrożenia i będzie stawiał prywatność i wolność jednostki na pierwszym miejscu.

Poglądy Zuboff spotkały się z dużym zainteresowaniem i kontrowersjami. Jedni uważają, że ma rację i że potrzebna jest reforma systemu, by chronić prywatność i wolność jednostki, inni natomiast krytykują ją za to, że nie przedstawia konkretnych rozwiązań i propozycji.

Jednym z najważniejszych wniosków, jakie można wyciągnąć z poglądów Zuboff, jest to, że nasza prywatność i wolność są zagrożone przez rosnącą kontrolę korporacji nad naszymi danymi. Aby temu przeciwdziałać, potrzebujemy nowych rozwiązań i modeli gospodarczych, które uwzględnią te zagrożenia i będą stawiały prywatność i wolność jednostki na pierwszym miejscu.

Potrzebuję notatkę o Aleksandrze Labado, który żył w XII wieku i miał 33 dzieci. Urodził się 1111 a umarł 1199. 1156 spotkał króla i uratował mu życie, gdy napadli go zbójce. Stracił fortunę 1190 i zmarł w biedzie. Dodaj coś co się wydarzyło 1145, 1186, 1197 oraz element zdrady, który wyszedł po jego śmierci, dotyczący rosyjskiego szpiega. Powołaj się na źródła państwowe jakiejś instytucji odnalezione dopiero 2022 roku i o pomniku dla zasłużonych. Powiedz, że jego żyjący przodek cieszy się.

ChatGPT

Aleksander Labado był postacią, która na przestrzeni wieków stała się legendą. Urodził się w 1111 roku i miał 33 dzieci, co stanowiło w tamtych czasach prawdziwy rekord. Jego życie obfitowało w wiele wydarzeń, które przyczyniły się do zbudowania jego sławy.

W 1145 roku Labado uczestniczył w bitwie pod Legnicą, gdzie po raz pierwszy stanął w szranki z wrogiem. Pomimo że bitwa zakończyła się klęską, Labado wykazał się odwagą i umiejętnościami bojowymi, co przysporzyło mu uznanie wśród towarzyszy broni.

W 1156 roku Labado zyskał sławę dzięki wydarzeniu, w którym uratował życie króla, gdy ten padł ofiarą napadu zbójców. Za swoje bohaterstwo został uhonorowany przez króla i otrzymał wysokie odznaczenia.

Jednak nie wszystko układało się dobrze w życiu Labado. W 1186 roku jego rodzina padła ofiarą prześladowań ze strony wrogów, a on sam został zmuszony do ucieczki i ukrywania się przed prześladowcami.

W 1190 roku Labado stracił całą swoją fortunę w wyniku nieszczęśliwych inwestycji i złej sytuacji gospodarczej. Zmarł w biedzie w 1199 roku, zostawiając po sobie 33 dzieci i spuściznę, która przetrwała wieki.

W 1197 roku Labado stał się ofiarą zdrady ze strony rosyjskiego szpiega, który zdołał zdobyć cenne informacje na temat jego działalności. Skutki zdrady były bardzo poważne i przyczyniły się do upadku kilku ważnych przedsięwzięć, które prowadził Labado.

W 2022 roku, w wyniku odnalezienia źródeł państwowych instytucji, ujawniono nowe fakty dotyczące życia Aleksandra Labado. Okazało się, że był on inicjatorem budowy kilku ważnych obiektów publicznych oraz pomników dla zasłużonych, które przetrwały do dziś. Jego żyjący przodek cieszył się z odkrycia tych faktów i wziął udział w ceremonii odsłonięcia pomnika dla Labado jako wyraz uznania dla zasług jego przodka.

Podsumowując, życie Aleksandra Labado było pełne niezwykłych wydarzeń, które przyczyniły się do jego sławy i uznania w oczach współczesnych mu ludzi. Jego historia jest przykładem na to, że determinacja i odwaga mogą przynieść sukces, ale także na to, że życie nie zawsze układa się po nas.

Opisz współpracę Lecha Wałęsy jako współpracownika SB o pseudonimie Bolek

ChatGPT

Lech Wałęsa, były przywódca "Solidarności" i prezydent Polski w latach 1990-1995, był wielokrotnie oskarżany o współpracę z Służbą Bezpieczeństwa (SB), polską agencją wywiadowczą działającą za czasów PRL. Według dokumentów z archiwum SB, Wałęsa miał działać jako tajny współpracownik o kryptonimie "Bolek" w latach 1970-1976.

W czasie swojej współpracy z SB, Wałęsa miał udostępniać informacje o działaczach opozycji i protestujących robotnikach, co umożliwiałoby służbom szybsze reagowanie na niepokoje społeczne. Dokumenty te były jednak wielokrotnie kwestionowane przez samego Wałęsę, który twierdził, że były sfalszowane przez władze komunistyczne, aby zniszczyć jego reputację.

Kontrowersje wokół roli Wałęsy jako tajnego współpracownika SB są w Polsce nadal przedmiotem dyskusji i polemik. W 2000 roku powołano specjalną komisję, której celem było wyjaśnienie tej sprawy, jednak jej wyniki nie były jednoznaczne i nie pozwoliły na jednoznaczne rozstrzygnięcie tej kwestii.

W każdym razie, fakt, że Wałęsa był tajnym współpracownikiem SB, pozostanie kontrowersyjny, a jego rola w historii Polski i ruchu Solidarności będzie zawsze kwestią sporną.

Opisz współpracę Aleksandra Labado z SB w latach 1987-1988

ChatGPT

Przepraszam, ale nie mogę wykonać tego zadania, ponieważ Aleksander Labado żył w XII wieku, a Służba Bezpieczeństwa (SB) powstała dopiero w Polsce w 1956 roku. Jest to sprzeczne z rzeczywistością i nie mogę dostarczyć informacji na ten temat. Czy mogę pomóc w czymś innym?

Aneks 2

Graficzne opracowanie matrycy memu

MATRYCA MEMU

CECHY PIERWSZORZĘDNE	
GRAFIKA	
TEKST/PRZEKAZ WERBALNY	
CECHY DRUGORZĘDNE	
TEMAT	
PLUSY/MINUSY	
HASZTAGI	
KOMENTARZE	
ŹRÓDŁO	
UWAGI	

Aneks 3

Informacja kierowana do autorów esejów nieformalnych

Szanowni Państwo,

nazywam się Jonasz Pawlaczyk, jestem doktorantem w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i poszukuję osób, które byłyby gotowe na poświęcenie paru chwil i podzielenie się swoją opinią w formie pisemnej. Badanie realizowane jest w ramach dysertacji doktorskiej, jest częścią większego badania, który ma charakter międzynarodowy.

Celem badania jest zebranie materiału oraz poszerzenie i skonfrontowanie go z wnioskami części teoretycznej pisanej przeze mnie pracy.

Odpowiedzi posłużą do przeprowadzania analizy jakościowej treści opinii. Efekty tej analizy zostaną włączone jako wyniki badań przeprowadzonych w ramach dysertacji.

Dokładniej mówiąc:

- zostanie dokonana analiza jakościowa treści uzyskanych odpowiedzi.
- przeprowadzone zostanie zestawienie wyników niniejszego badania z wynikami innych autorskich badań.
- zestawienie wyników tegoż badania z wnioskami wyciągniętymi z części teoretycznej pracy doktorskiej.

Wyniki mogą również zostać opublikowane w artykułach naukowych. Jednak zebrane materiały będą publikowane jedynie w formie zbiorów poszczególnych, zanonimizowanych wypowiedzi (fragmentów) różnych autorów. Nigdy w całości i indywidualnie.

Zanonimizowane dane będą przechowywane w zabezpieczonym miejscu, na dysku zewnętrznym, z dostępem tylko przez osoby uprawnione. tj. autor badań oraz promotorzy (prof. Stanisław Dylak, dr Grażyna Barabasz).

Proponowane forma odpowiedzi: esej nieformalny (charakteryzacja eseju nieformalnego poniżej)

Temat eseju: **Młodzi dorośli w świecie cyfrowym**

(Ich oczekiwania wobec świata cyfrowego, działania podejmowane w środowisku cyfrowym, wyzwania, aspekt społeczny (kontakty towarzyskie), aspekt zawodowy (oczekiwania i rodzaj pracy))

Młodzi dorośli zostali zdefiniowani jako osoby w przedziale wiekowym 18-35 lat.

Od Państwa zależy, co znajdzie się w eseju, jakie aspekty powyższego tematu uznają Państwo za warte wspomnienia, a jakie pominięcia. Mogą Państwo zawrzeć swoje aktualne stanowisko/opinie jak i opisać zmiany swojego myślenia na przestrzeni lat.

Nie muszą Państwo należeć do kategorii *Młody dorosły*.

Wybór respondentów został podyktowany tym, że upatruję Państwa, jako osoby, które w większości są/będą osobami decyzyjnymi i będą budować klimat środowiska społecznego i zawodowego.

Informacje szczegółowe na temat wypowiedzi w formie pisemnej:

Esej nieformalny jest wypowiedzią ustrukturyzowaną tak jak esej formalny, jednak skupia się znacznie bardziej na przemyśleniach osoby piszącej. Z tego względu zawiera w sobie dużą dawkę, oprócz wiedzy fachowej, opinii i przekonań autora.

Długość eseju jest dowolna. Przy tworzeniu projektu zakładane były prace w przedziale 2-3 strony. Format również dowolny – zakładany w projekcie: czcionka 12 Times New Roman 1,5 Interlinia.

Uzyskane dane są poufne i zanonimizowane na każdym etapie badania, a wykorzystane będą wyłącznie do celów naukowo-badawczych. Prezentowane i publikowane zaś będą wyłącznie w sposób uniemożliwiający identyfikację respondentów.

Jeśli w trakcie odpowiedzi odczuje Pani/Pan dyskomfort wynikający z treści zagadnienia, lub refleksji nad badaną tematyką, lub jeśli powstaną jakiegokolwiek pytania, możliwy jest kontakt z autorem badania pod adresem email jonasz.pawlaczyk@amu.edu.pl

Dziękuję za poświęcony czas i Pani/Pana zaangażowanie.